

Czeglédi Katalin

A szkíta-hun nyelvek

**Hangtan
A magyar és a szkíta-hun
nyelvek alapja 1.**

**Mikes International
Hága, Hollandia
2009.**

Lektorálta: Tatár Zoltán

Copyright © Czeglédi Katalin

Minden jog fenntartva

All rights reserved

Kiadó

'Stichting MIKES INTERNATIONAL' alapítvány, Hága, Hollandia.

Számlaszám: Postbank rek.nr. 7528240

Cégbejegyzés: Stichtingenregister: S 41158447 Kamer van Koophandel en Fabrieken Den Haag

Terjesztés

A könyv a következő Internet-címről tölthető le: ***http://www.federatio.org/mikes_bibl.html***

Aki az email-levelezési listánkon kíván szerepelni, kérjük küldjön egy emailt a következő címre:

mikes_int@federatio.org

A kiadó nem rendelkezik anyagi forrásokkal. Többek áldozatos munkájából és adományaiból tartja fenn magát. Adományokat szívesen fogadunk.

Cím

A szerkesztőség, illetve a kiadó elérhető a következő címeken:

Email: mikes_int@federatio.org

Levelezési cím: P.O. Box 10249, 2501 HE, Den Haag, Hollandia

ISSN 1570-0070

ISBN 978-90-8501-139-2

NUR 616

Előszó a harmadik kiadáshoz

A *Hangtan* és az *Ősmondattan* jelen kiadása a harmadik. Elsőként a Miskolci Nagy Lajos király Magánegyetemen, másodszor a Budapesti Körösi Csoma Magánegyetemen adták ki egyetemi jegyzet formájában. A két kiadás címe nem azonos, ennek több oka van. Először is az, hogy az újabb kiadás egyben javított, tovább fejlesztett anyagot tartalmaz. Másodszor függ attól, hogy a kiadó milyen célközönségnek szánja a kiadványokat.

Jelen kiadás címe a sorozat harmadik kötetének, a *Gyökrendszernek* a megírásakor született meg. Mindegyiknek ugyanazt az alcímet adtam: *A szkíta-hun nyelvek alapja*. Ennek a magyarázata a következő:

A *Hangtan*, az *Ősmondattan* és a *Gyökrendszer* olyan alapl mű, amely alapul szolgál a Volga-Urál vidéke földrajzi neveinek, alap a Kárpát-medence tulajdonnevei és a magyar közsók valamint a grammatikai lexémák megfejtéséhez, a magyar nyelvtan megírásához. Alap Eurázsia szkíta-hun eredetű földrajzi neveinek és egyéb tulajdonneveinek a megfejtéséhez, a szkíta-hun írott emlékek megfejtéséhez, és a szkíta-hun utódnnyelvek nyelvtanának a megírásához. Alap a szláv nyelvek, az uráliba sorolt nyelvek szkíta-hun elemeinek a megismeréséhez, valamint további nyelvek (görög, latin, angol, német stb.) szkíta-hun elemeinek a felismeréséhez, értelmezéséhez.

Bár ezek a könyvek nem népszerűsítő kiadványok, hiszen a grammatikánknak a tudományos, szakmai megalapozását tartalmazzák, azonban a tanulságok, az összeggések mindenki számára érthetőek. Sőt, sok olyan név, szó is szerepel a kiadványokban, amelyek a nem szakemberek érdeklődését is felkelthetik.

2009. október

Előszó

1975-ben Szegedről mint utolsó éves hallgató orosz és csuvas nyelvből egyetemi részképzésre Csuvasföld fővárosába Csebokszáriba utazhattam. Az orosz és a csuvas nyelv tanulása mellett sok egyéb feladatom is volt. Többek között magyar illetve magyarral kapcsolatos földrajzi neveket kerestem. Csuvas tanárain és diáktársaim önzetlen segítségének köszönhetően bepillantást nyerhettem az archivális anyagok gazdag birodalmába is.

Ettől kezdve már nem csak ismerkedtem a nyelvekkel, nyelvek történetével, nyelvi kapcsolatokkal, olykor nyelvészeti őstörténeti tanulságokat vontam le a nyelvészeti jellegű munkáimban, hanem ekkor indultak el a nyelvészeti őstörténeti kutatásaim. Kezdetben csak Csuvasia földrajzi neveit tanulmányoztam, amelynek során sok új ismerethez jutottam a csuvas, az orosz, a környező finnugor (cseremis, mordvin, komi, udmurt stb.) és a magyar nyelvet illetően, azonban a neveket nem tudtam maradéktalanul értelmezni, megfejtetni. A legfontosabbak nagy része, a víznevek nem szólaltak meg. Feltűnt azonban, hogy a nevek hangalakjukat tekintve kapcsolatot mutatnak a környék földrajzi neveivel, sőt a Kárpát-medence földrajzi neveinek egy részével és számos családnévünkkel, sőt a közneveinkkel és további névszókkal, valamint igékkel és grammatikai lexémáinkkal. Ekkor bevontam a kutatásba a környék, immár a Volga-Urál vidéke vízneveit és víznévi eredetűnek látszó egyéb földrajzi neveit is. A mintegy 20 ezerre bővült adathalmazt kezdetben cédulaanyagon kezeltem, majd az adatokat a számítógépre telepítettem és sok szempont szerint vizsgáltam, és vizsgálom ma is.

Nagy hajtóerőnek mutatkozott az eddig tanultak egy részének felismerése a földrajzi nevekben, ugyanakkor csapásként is hatott az a tény, hogy az egyetemen és a szakirodalomban szerzett ismeretek másik részét nem csak nem találtam igazoltnak, hanem azok egyenesen tévesnek bizonyultak. Az egyetlen lehetséges út egyértelműen a kritikai megközelítés lett. Ez pedig sok mindent jelentett és vont maga után. Jelentette azt, hogy az írott forrásokat és a szakirodalmat újra kellett tanulmányoznom és értelmezni, a forrásokkal és a földrajzi nevekkel egybehangzó véleményeket megerősítettem, az ellentmondóakat pedig még alaposabb vizsgálatnak vettem alá. Meg kellett tanulnom, hogy a tudományban nincsenek, nem lehetnek lezárt ügyek. A nagyszerűnek vélt tanárain tévedhetnek, s még nagyszerűbbé válnak, ha nyitottak az újabb eredmények kritikai befogadására. Csak annak az egyetemnek, tudományos akadémiának, országnak van jövője, amelyik mindezt felvállalja, nem pedig megszabadulni igyekszik ettől a szemlélettől és az ennek elkötelezett oktatóitól, kutatóitól. Ma már világosan látom, hogy egyetlen út létezik számomra, s a tudomány számára is, az összhang, a rendszerbeillés, a kölcsönös igazolás, a valódi, az igaz keresése a múltban és a jelenben. S ha valamit megtaláltam belőle, akkor arról adjak számot szóban és írásban azért, hogy a kutatók, szakemberek és a csak józanul gondolkodó érdeklődők mindezt megismerjék s közben eldönthessék, ismereteik szerint mire kell odafigyelni, mely megállapításokat vélnék helyesnek és igazolhatónak, mely kérdéseket kell építő kritikával illetni vagy tovább vinni.

Az is világossá vált, hogy érdemben a földrajzi névi kutatásokat csak a három nyelvcsaládba (uráli, altáji és indoeurópai) sorolt nyelvek bizonyos szintű ismeretében lehetséges végezni. Ez is hozzásegített ahhoz, hogy a földrajzi nevek feldolgozása során született eredmények és az anyag maga kínálta a megoldást, a választ számos kérdésre, mint ahogyan a már megjelent írásaim, s az alábbiakban megjelölt könyvek is nem előre meghatározott feladat és elv szerint születtek, hanem azokat a gondolatokat, szabályszerűségeket fogalmaztam meg, amelyek a földrajzi nevekből kiolvashatók. A megjelenő könyvek is így születtek meg.

Tartalom

Előszó a harmadik kiadáshoz.....	3
Előszó	4
Bevezetés	12
A könyvben használt betűk és értékük:	13
Mássalhangzók	14
Magánhangzók	14
Jelek	16
A példák felépítése	16
Első rész:	16
Második rész:	17
1. A nyelvészeti őstörténetről.....	18
2. A Volga-Urál vidéke földrajzi neveinek összehasonlító hangtani vizsgálata.....	21
2.1. A mássalhangzók viszonyai	25
2.1.1. A <i>k</i> és viszonyai	25
2.1.1.1. <i>k</i> ~ <i>k'</i> viszony:	25
2.1.1.2. <i>k</i> ~ <i>g</i> viszony:	26
2.1.1.3. <i>k</i> ~ <i>j</i> viszony:	29
2.1.1.4. <i>k</i> ~ <i>č</i> viszony:	34
2.1.1.5. <i>k</i> ~ <i>š</i> viszony:.....	36
2.1.1.6. <i>k</i> ~ <i>ś</i> viszony:.....	37
2.1.1.7. <i>k</i> ~ <i>šč</i> viszony	38
2.1.1.8. <i>k</i> ~ <i>s</i> viszony:.....	38
2.1.1.9. <i>k</i> ~ <i>dž</i> viszony:.....	39
2.1.1.10. <i>k</i> ~ <i>ž</i> viszony:.....	39
2.1.1.11. <i>k</i> ~ <i>dz</i> , <i>dž</i> , <i>dž</i> viszony:	40
2.1.1.12. <i>k</i> ~ <i>z</i> viszony:.....	41
2.1.1.13. <i>k</i> ~ <i>v</i> viszony:	42
2.1.1.14. <i>k</i> ~ <i>p</i> viszony:	43
2.1.1.15. <i>k</i> ~ <i>b</i> viszony:	45
2.1.1.16. <i>k</i> ~ <i>V</i> , <i>k</i> ~ <i>u</i> viszony:.....	46
2.1.1.17. <i>k</i> ~ <i>i</i> viszony:	47
2.1.1.18. <i>k</i> ~ <i>0</i> viszony:	47
2.1.1.19. <i>k</i> ~ <i>n</i> viszony:	49
2.1.1.20. <i>k</i> ~ <i>m</i> viszony:	49
2.1.1.21. <i>k</i> ~ <i>nk</i> viszony:	51
2.1.1.22. <i>k</i> ~ <i>ng</i> viszony:	52
2.1.1.23. <i>k</i> ~ <i>kk</i> viszony:.....	54
2.1.1.24. <i>k</i> ~ <i>x</i> , <i>h</i> viszony:.....	54
2.1.1.25. <i>k</i> ~ <i>f</i> viszony:	57
2.1.1.26. <i>k</i> ~ <i>t</i> viszony:	59
2.1.1.27. <i>k</i> ~ <i>r</i> viszony:.....	61
2.1.1.28. <i>k</i> ~ <i>l</i> viszony:	62
2.1.1.29. <i>kk</i> ~ <i>g</i> viszony:	63
2.1.1.30. Összegzés:.....	63

2.1.1.30.1. Palatalizáció:	64
2.1.1.30.2. Zöngésedés:	64
2.1.1.30.3. Réshangúsodás:	64
2.1.1.30.4. Affrikálódás:	65
2.1.1.30.5. Zárhangúsodás:	65
2.1.1.30.6. Vokalizáció:	65
2.1.1.30.7. Redukálódás:	66
2.1.1.30.8. Elűnés:	66
2.1.1.30.9. Nazalizáció:	66
2.1.1.30.10. Denazalizáció:	66
2.1.2. A <i>t</i> és viszonyai	67
2.1.2.1. <i>t</i> ~ <i>t'</i> viszony:	69
2.1.2.2. <i>t</i> ~ <i>č</i> viszony:	71
2.1.2.3. <i>t</i> ~ <i>š</i> viszony:	74
2.1.2.4. <i>t</i> ~ <i>s</i> , <i>ś</i> viszony:	76
2.1.2.5. <i>t</i> ~ <i>c</i> viszony:	79
2.1.2.6. <i>t</i> ~ <i>φ</i> , <i>t</i> ~ <i>f</i> viszony:	83
2.1.2.7. <i>t</i> ~ <i>p</i> viszony:	86
2.1.2.8. <i>t</i> ~ <i>h</i> viszony:	89
2.1.2.9. <i>t</i> ~ <i>d</i> viszony:	92
2.1.2.10. <i>t</i> ~ <i>d'</i> viszony:	94
2.1.2.11. <i>t</i> ~ <i>j</i> viszony:	94
2.1.2.12. <i>t'</i> ~ <i>d</i> viszony:	97
2.1.2.13. <i>t</i> ~ <i>dž</i> viszony:	97
2.1.2.14. <i>t</i> ~ <i>ž</i> viszony:	100
2.1.2.15. <i>t</i> ~ <i>đ</i> viszony:	100
2.1.2.16. <i>t</i> ~ <i>z</i> , <i>ž</i> viszony:	102
2.1.2.17. <i>t</i> ~ <i>r</i> viszony:	106
2.1.2.18. <i>t</i> ~ <i>l</i> viszony:	108
2.1.2.19. <i>t</i> ~ <i>w</i> viszony:	111
2.1.2.20. <i>t</i> ~ <i>v</i> viszony:	112
2.1.2.21. <i>t</i> ~ <i>šč</i> viszony:	116
2.1.2.22. <i>t</i> ~ <i>V</i> viszony:	117
2.1.2.23. <i>t</i> ~ <i>b</i> viszony:	119
2.1.2.24. <i>t</i> ~ <i>m</i> viszony:	121
2.1.2.25. <i>t</i> ~ <i>n</i> viszony:	124
2.1.2.26. <i>t</i> ~ <i>ŋ</i> viszony:	126
2.1.2.27. <i>t</i> ~ <i>tt</i> viszony:	128
2.1.2.28. A <i>t</i> -elemű mássalhangzó-kapcsolat és egyéb hangok viszonya:	129
2.1.2.28.1. <i>t'ś</i> , <i>tš</i> ~ <i>č</i> viszony	129
2.1.2.28.2. <i>ts</i> ~ <i>z</i> viszony	130
2.1.2.28.3. <i>tk</i> ~ <i>č</i> viszony	130
2.1.2.28.4. <i>tv</i> ~ <i>ll</i> viszony	130
2.1.2.28.5. <i>vv</i> ~ <i>ll</i> viszony	131
2.1.2.29. Összegzés:	131
2.1.2.29.1. Palatalizáció:	131
2.1.2.29.2. Zöngésedés:	131
2.1.2.29.3. Réshangúsodás:	132
2.1.2.29.4. Affrikálódás:	134
2.1.2.29.5. Zárhangúsodás:	134

2.1.2.29.6. Vokalizáció:	135
2.1.2.29.7. Eltűnés:	135
2.1.2.29.8. Nazalizáció:	135
2.1.2.29.9. Kettőzés:	135
2.1.3. A mássalhangzók összegzése	136
2.2. A magánhangzók viszonyai	140
2.2.1 Az <i>a</i> és viszonyai	144
2.2.1.1. <i>a</i> ~ <i>ä</i> viszony:	144
2.2.1.2. <i>a</i> ~ <i>e</i> viszony:	150
2.2.1.3. <i>a</i> ~ <i>i</i> viszony:	151
2.2.1.4. <i>a</i> ~ <i>ü</i> viszony:	155
2.2.1.5. <i>a</i> ~ <i>ö</i> viszony:	157
2.2.1.6. <i>a</i> ~ <i>y</i> viszony:	160
2.2.1.7. <i>a</i> ~ <i>o</i> viszony:	165
2.2.1.8. <i>a</i> ~ <i>u</i> viszony:	169
2.2.1.9. <i>a</i> ~ <i>ǎ</i> viszony:	173
2.2.1.10. <i>a</i> ~ <i>0</i> viszony:	182
2.2.1.11. <i>a</i> ~ <i>ka</i> viszony:	188
2.2.1.12. <i>a</i> ~ <i>va</i> viszony:	188
2.2.1.13. <i>a</i> ~ <i>je</i> viszony:	189
2.2.1.14. <i>a</i> ~ <i>ju</i> viszony:	190
2.2.1.15. <i>a</i> ~ <i>ak</i> viszony:	191
2.2.1.16. <i>a</i> ~ <i>akǎ</i> viszony:	195
2.2.1.17. <i>a</i> ~ <i>ax</i> viszony:	195
2.2.1.18. <i>a</i> ~ <i>aj</i> viszony:	196
2.2.1.19. <i>a</i> ~ <i>av</i> viszony:	198
2.2.1.20. <i>a</i> ~ <i>au</i> viszony:	200
2.2.1.21. <i>a</i> ~ <i>ava</i> viszony:	202
2.2.1.22. <i>a</i> ~ <i>ok</i> viszony:	202
2.2.1.23. <i>a</i> ~ <i>ov</i> viszony:	202
2.2.1.24. <i>a</i> ~ <i>ou</i> viszony:	203
2.2.1.25. <i>a</i> ~ <i>oj</i> viszony:	204
2.2.1.26. <i>a</i> ~ <i>uk</i> viszony:	204
2.2.1.27. <i>a</i> ~ <i>yk</i> viszony:	204
2.2.1.28. <i>a</i> ~ <i>ik</i> viszony:	205
2.2.1.29. <i>a</i> ~ <i>ǎk</i> viszony:	206
2.2.1.30. <i>a</i> ~ <i>ei</i> viszony:	207
2.2.1.31. <i>a</i> ~ <i>ej</i> viszony:	207
2.2.1.32. <i>a</i> ~ <i>en</i> viszony:	208
2.2.1.33. <i>a</i> ~ <i>oa</i> viszony:	208
2.2.1.34. <i>a</i> ~ <i>ea</i> viszony:	209
2.2.1.35. <i>a</i> ~ <i>aku</i> viszony:	209
2.2.1.36. <i>a</i> ~ <i>avǎ</i> viszony:	209
2.2.1.37. <i>a</i> ~ <i>ugi</i> viszony:	211
2.2.1.38. <i>a</i> ~ <i>uva</i> viszony:	211
2.2.1.39. <i>a</i> ~ <i>ǎva</i> viszony:	212
2.2.1.40. <i>a</i> ~ <i>ovo</i> viszony:	212
2.2.1.41. <i>a</i> ~ <i>ino</i> viszony:	212

2.2.1.42. <i>a ~ anka</i> viszony:	213
2.2.1.43. <i>a ~ enka</i> viszony:.....	214
2.2.1.44. <i>a ~ inka</i> viszony:	214
2.2.1.45. <i>a</i> -kezdetű hangkapcsolatok viszonyai:	215
2.2.1.45.1. <i>au ~ ak</i> viszony:.....	215
2.2.2.45.2. <i>au ~ av</i> viszony:.....	215
2.2.1.45.3. <i>au ~ aj</i> viszony:	216
2.2.1.45.4. <i>au ~ auy</i> viszony:.....	216
2.2.1.45.5. <i>au ~ yjy</i> viszony:.....	218
2.2.1.45.6. <i>au ~ ava</i> viszony:.....	218
2.2.1.45.7. <i>au ~ avă</i> viszony:.....	218
2.2.1.45.8. <i>au ~ ävă</i> viszony:.....	219
2.2.1.45.9. <i>au ~ äüe</i> viszony:.....	220
2.2.1.45.10. <i>agi~ yjy</i> viszony:.....	221
2.2.1.45.11. <i>ai ~ aj</i> viszony	222
2.2.1.45.12. <i>ai ~ aja</i> viszony:	222
2.2.1.45.13. <i>ai ~ öjä</i> viszony:	224
2.2.1.45.14. <i>ai ~ äje</i> viszony:	224
2.2.1.45.15. <i>ai ~ ajă</i> viszony:	225
2.2.1.45.16. <i>ai ~ ajy</i> viszony:	225
2.2.1.45.17. <i>avă ~ ou</i> viszony:.....	227
2.2.2. Az <i>ä</i> és viszonyai	227
2.2.2.1. <i>ä ~ e</i> viszony:	227
2.2.2.2. <i>ä ~ i</i> viszony:.....	230
2.2.2.3. <i>ä ~ y</i> viszony:	230
2.2.2.4. <i>ä ~ o</i> viszony:.....	231
2.2.2.5. <i>ä ~ u</i> viszony:.....	232
2.2.2.6. <i>ä~ au</i> viszony:.....	233
2.2.2.7. <i>ä ~ äüe</i> viszony:	234
2.2.2.8. <i>ä</i> kezdetű hangkapcsolatok viszonyai:	234
2.2.2.8.1. <i>äü ~ au</i> viszony:	234
2.2.2.8.2. <i>äüe ~ eu</i> viszony:.....	235
2.2.2.8.3. <i>äüe ~ yua</i> viszony:.....	236
2.2.3. Az <i>e</i> és viszonyai	236
2.2.3.1. <i>e ~ i</i> viszony:.....	236
2.2.3.2. <i>e ~ y</i> viszony:	246
2.2.3.3. <i>e ~ ü</i> viszony	250
2.2.3.4. <i>e ~ ö</i> viszony:	252
2.2.3.5. <i>e ~ o</i> viszony:	256
2.2.3.6. <i>e ~ u</i> viszony:	259
2.2.3.7. <i>e ~ ă</i> viszony:	263
2.2.3.8. <i>e ~ ẽ</i> viszony:	264
2.2.3.9. <i>e ~ igă</i> viszony:	266
2.2.3.10. <i>e ~ iga</i> viszony:	267
2.2.3.11. <i>e ~ uva</i> viszony:.....	267
2.2.3.12. <i>e ~ eja</i> viszony:	268
2.2.3.13. <i>e</i> kezdetű hangkapcsolatok viszonyai:.....	268

2.2.3.13.1. <i>eu ~ eüe</i> viszony:	268
2.2.3.13.2. <i>ei ~ eji</i> viszony:	269
2.2.3.13.3. <i>ei ~ ejě</i> viszony:	269
2.2.3.13.4. <i>eüe ~ au</i> viszony:	269
2.2.3.13.5. <i>eüä ~ uj</i> viszony:	270
2.2.3.13.6. <i>eje ~ i</i> viszony:	270
2.2.3.13.7. <i>eje ~ y</i> viszony :	271
2.2.3.13.8. <i>eje ~ yjy</i> viszony:	271
2.2.4. Az <i>i</i> és viszonyai	272
2.2.4.1. <i>i ~ ö</i> viszony:	272
2.2.4.2. <i>i ~ ü</i> viszony:	273
2.2.4.3. <i>i ~ o</i> viszony:	277
2.2.4.4. <i>i ~ u</i> viszony:	279
2.2.4.5. <i>i ~ y</i> viszony:	285
2.2.4.6. <i>i ~ ě</i> viszony:	291
2.2.4.7. <i>i ~ ě</i> viszony:	294
2.2.4.8. <i>i ~ ej</i> viszony:	297
2.2.4.9. <i>i ~ aj</i> viszony:	298
2.2.5. Az <i>y</i> és viszonyai	298
2.2.5.1. <i>y ~ o</i> viszony:	298
2.2.5.2. <i>y ~ u</i> viszony:	303
2.2.5.3. <i>y ~ ü</i> viszony:	307
2.2.5.4. <i>y ~ ě</i> viszony:	309
2.2.5.5. <i>y ~ ě</i> viszony:	310
2.2.5.6. <i>y</i> kezdetű hangkapcsolatok viszonyai	310
2.2.5.6.1. <i>yky ~ yjy</i> viszony:	310
2.2.6. Az <i>o</i> és viszonyai	311
2.2.6.1. <i>o ~ u</i> viszony:	311
2.2.6.2. <i>o ~ ü</i> viszony:	314
2.2.6.3. <i>o</i> -kezdetű hangkapcsolatok viszonyai:	316
2.2.6.3.1. <i>ou ~ u</i> viszony:	316
2.2.6.3.2. <i>ovka ~ uxxä</i> viszony:	316
2.2.6.3.3. <i>ovka ~ av</i> viszony:	316
2.2.6.3.4. <i>ovka ~ kka</i> viszony:	317
2.2.6.3.5. <i>ovka ~ uka</i> viszony:	317
2.2.6.3.6. <i>ovka ~ ov</i> viszony:	318
2.2.7. Az <i>u</i> és viszonyai	318
2.2.7.1. <i>u ~ ü</i> viszony:	318
2.2.7.2. <i>u ~ i</i> viszony:	320
2.2.7.3. <i>u ~ ě</i> viszony:	322
2.2.7.4. <i>u ~ vV</i> viszony:	322
2.2.7.5. <i>u ~ ju</i> viszony:	328
2.2.7.6. <i>u ~ ei</i> viszony:	328
2.2.7.6. <i>u ~ eü</i> viszony:	329
2.2.7.7. <i>u ~ yv</i> viszony:	329
2.2.7.8. <i>u ~ yu</i> viszony:	330
2.2.7.9. <i>u ~ uga</i> viszony:	330

2.2.7.10. <i>u ~ axa</i> viszony:	331
2.2.7.11. <i>u ~ ävǎ</i> viszony:	331
2.2.7.12. <i>u ~ uj</i> viszony:	331
2.2.7.13. <i>u ~ uju</i> viszony:	332
2.2.7.14. <i>u ~ ovka</i> viszony:	332
2.2.8. Az <i>ö</i> és viszonyai	333
2.2.8.1. <i>ö ~ o</i> viszony:	333
2.2.8.2. <i>ö ~ u</i> viszony:	337
2.2.8.3. <i>ö ~ i</i> viszony:	341
2.2.8.4. <i>ö ~ y</i> viszony:	343
2.2.9. Az <i>ü</i> és viszonyai:	344
2.2.9.1. <i>ü ~ iu</i> viszony:	344
2.2.9.2. <i>ü ~ uj</i> viszony:	344
2.2.9.3. <i>ü ~ ěvě</i> viszony:	345
2.2.10. Az <i>ǎ</i> és viszonyai:	345
2.2.10.1. <i>ǎ ~ y</i> viszony:	345
2.2.10.2. <i>ǎ ~ i</i> viszony:	348
2.2.10.3. <i>ǎ ~ e</i> viszony:	352
2.2.10.4. <i>ǎ ~ o</i> viszony:	355
2.2.10.5. <i>ǎ ~ u</i> viszony:	358
2.2.10.6. <i>ǎ ~ ě</i> viszony:	362
2.2.10.7. <i>ǎ ~ 0</i> viszony:	364
2.2.10.8. <i>ǎ ~ ua</i> viszony:	365
2.2.10.9. <i>ǎ ~ oga</i> viszony:	365
2.2.10.10. <i>ǎ ~ uka</i> viszony:	366
2.2.10.11. <i>ǎ ~ uga</i> viszony:	366
2.2.10.12. <i>ǎ ~ uva</i> viszony:	367
2.2.10.13. <i>ǎ ~ äva</i> viszony:	367
2.2.10.14. <i>ǎ ~ iga</i> viszony:	368
2.2.10.15. <i>ǎ ~ ino</i> viszony:	368
2.2.10.16. <i>ǎ</i> -kezdetű és elemű hangkapcsolatok viszonyai:	369
2.2.10.16.1. <i>jǎ ~ i</i> viszony:	369
2.2.10.16.2. <i>äva ~ o</i> viszony:	370
2.2.10.16.3. <i>äva ~ u</i> viszony:	370
2.2.10.16.4. <i>äva ~ i</i> viszony:	371
2.2.10.16.5. <i>äva ~ ui</i> viszony:	371
2.2.10.16.6. <i>ǎjǎ ~ i</i> viszony:	372
2.2.10.16.7. <i>ǎjǎ ~ ě</i> viszony:	372
2.2.10.16.8. <i>ǎxa ~ a</i> viszony:	373
2.2.10.16.9. <i>ǎxa ~ uxa</i> viszony:	373
2.2.10.16.10. <i>ǎxa ~ iga</i> viszony:	374
2.2.11. Az <i>ě</i> és viszonyai:	374
2.2.11.1. <i>ě ~ a</i> viszony:	374
2.2.11.2. <i>ě ~ o</i> viszony:	375
2.2.11.3. <i>ě ~ u</i> viszony:	375
2.2.11.4. <i>ě ~ e</i> viszony:	377
2.2.11.5. <i>ě ~ i</i> viszony:	381

2.2.11.6. <i>ě</i> ~ <i>y</i> viszony:	386
2.2.11.7. <i>ě</i> ~ <i>ju</i> viszony:	387
2.2.11.8. <i>ě</i> ~ <i>ü</i> viszony:	387
2.2.11.9. <i>ě</i> ~ <i>0</i> viszony:	387
2.2.12. Magánhangzók minőségi és mennyiségi változásai.....	389
2.2.12.1. <i>a</i> és viszonyai:	390
2.2.12.2. <i>ä</i> és viszonyai:	401
2.2.12.3. <i>e</i> és viszonyai	403
2.2.12.4. <i>i</i> és viszonyai:	408
2.2.12.5. <i>y</i> és viszonyai:	411
2.2.12.6. <i>o</i> és viszonyai:	412
2.2.12.7. <i>u</i> és viszonyai:	414
2.2.12.8. <i>ö</i> és viszonyai:	417
2.2.12.9. <i>ü</i> és viszonyai:	417
2.2.12.10. <i>ä</i> és viszonyai:	418
2.2.12.11. <i>ě</i> és viszonyai:	422
2.2.12.12. A magánhangzók minőségi változásai a földrajzi nevekben:	424
2.2.12.12.1. Palatalizáció:	424
2.2.12.12.2. Zártabbá válás:.....	424
2.2.12.12.3. Labializáció:	425
2.2.12.13. A magánhangzók mennyiségi változásai a földrajzi nevekben:	425
2.2.12.13.1. Triftongusból diftongus:	425
2.2.12.13.2. Diftongusból hosszú magánhangzó:	425
2.2.12.13.3. Hosszú magánhangzóból rövid magánhangzó:	426
2.2.12.13.4. Redukció:	426
2.2.12.13.5. Eltűnés:.....	426
2.2.13. Összegzés.....	426
2.3. A mássalhangzók és a magánhangzók összehasonlító hangtani vizsgálatainak összegzése.	428
2.3.1 Mássalhangzó-változások.....	428
2.3.2 Magánhangzó-változások	428
Idegen szavak és kifejezések	430
Rövidítések	463
Források	469
Irodalom.....	471

Bevezetés

A Nyelvészeti őstörténeti tanulmányok olyan több részes sorozat kíván lenni, amelynek az első kötete jelen tanulmány. A földrajzi nevek összehasonlító hangtanában az azonos helyi értékű mással- és magánhangzókat illetve hangkapcsolatokat vetettem össze, amelynek eredményeképpen felrajzoltam a mássalhangzók és a magánhangzók változási, fejlődési sorát. Az olvasó az érdeklődésének megfelelően megtalálja és használhatja csak a végeredményt, a hangfejlődési táblázatot. Az, aki ennél többre kíváncsi, elolvashatja a mássalhangzók és a magánhangzók minőségi és mennyiségi változásairól szóló fejezetet. Ha pedig valaki azt is szeretné megtudni, hogyan született meg ez az eredmény, a bőséges példa anyaggal szemléltetett hangok viszonyát tanulmányozhatja. Az első kérdés, amelyre választ kell adnom, mire jó a Volga-Urál vidéke földrajzi neveinek összehasonlító hangtani, alaktani, jelentéstani vizsgálata.

Ez a munka egyrészt hozzásegít ahhoz, hogy jobban megismerjem a nyelvünket és az emberiség nyelvét, hagyományainkat, kultúránkat, történelmünket, egyszóval múltunkat és jelenünket az emberré válástól napjainkig, mert a földrajzi nevek magukon hordozzák a társadalom történetét. A nyelvész feladata az, hogy mindezt kiolvassa a földrajzi nevekből. Hogyan? Úgy, hogy a földrajzi nevek megőrizte ősi állapotokat, a nevekben végbement nyelvi változásokat ismerjem meg, elsőként a hangtani változásokat, amelyekben a névadó és a névhasználó népek nyelvének jellemzői és a népek sorsában beállott változások egyaránt tükröződnek. Figyelembe kell venni, hogy az állati létből az emberi létbe való átmenettől kezdve napjainkig a nyelv, s ennek részeként a földrajzi nevek is állandó kölcsönhatásban voltak a gazdasági fejlődéssel, s ez maga után vonta a műveltség fejlődését, ez meggyorsította a gondolkodást, a gyorsabb gondolkodáshoz gyorsabb beszédiram párosult, ennek következtében szavak, nyelvi elemek rövidültek, egyes hangok elenyésztek stb. A fejlettebb gondolkodás pedig nagyobb tudattartalmakat tudott egybefogni, (vö.: BÁRCZI-BENKŐ-BERRÁR 1967) s mindennek nyelvi következményeit a földrajzi nevek is megőrizték. Ily módon a földrajzi nevek képet adnak a névadó és a névhasználó népeknek nem csak a nyelvről, hanem a műveltségéről, anyagi és szellemi fejlettségéről is. A földrajzi nevek tehát a születő emberi nyelvvel, a mai nyelvekkel és elődeivel, a nyelvet teremtő és használó nép, a társadalom történetével összefüggésben vannak. Az egyik megismerése segíti a másikat.

A földrajzi névi változások egyrészt kiterjednek a nevek minden alkotó elemére, megváltozhatnak a nevet alkotó hangok, ennek következtében a nevet alkotó szavak, a grammatikai elemek (képzők, jelek, ragok), módosulhat a nevek jelentése, másrészt összefüggnek a nevet alkotó és használó népek nyelvi változásaival. Következésképp, nem csak a földrajzi nevek hangkészletét sikerült megismerni, hanem a földrajzi nevekben végbement hangváltozásokat is, ez pedig segíti a névadó és névhasználó népek, valamint a velük kapcsolatos népek nyelvének hangkészletét s a nyelvben történt hangváltozások megismerését. Miután a földrajzi nevekben a régi állapot megőrzése mellett nem csak az egyes hangok, hanem a hangrendszer is módosult, megváltozott a nevek szókinése, sőt a jelentése is módosulhatott. A hangtan, mondattan, alaktan, jelentés tan tehát szoros kölcsönhatásban van egymással. Ez azt is jelenti, hogy az egyik megismerése segíti a másik megismerését. Szükségszerű tehát, hogy a földrajzi nevek összehasonlító hangtanát kövesse a mondattan, az alaktan és a jelentés tan.

Jelen könyv a **Nyelvészeti őstörténet** sorozat első része. Az alábbiakban felvázolom a sorozat tervezett részeit.

1. Földrajzi nevek összehasonlító hangtana
2. Földrajzi nevek mondattana
3. Földrajzi nevek alaktana
4. Földrajzi nevek jelentéstana
5. A Volga-Urál vidéke földrajzi neveinek tulajdonnévi párhuzamai
6. A Volga-Urál vidéke földrajzi neveinek párhuzamai a Kárpát-medencében
7. Magyar személynévi párhuzamok és a törzsnevek
8. A földrajzi nevek közsői párhuzamai
9. A földrajzi nevek és a magyar nyelv grammatikája
10. A földrajzi nevek és a közsók hangtana
11. A földrajzi nevek és a közsók alaktana
12. A földrajzi nevek és a közsók jelentéstana
13. A magyar nyelv és kapcsolatai
14. A földrajzi nevek etimológiája
15. Bolygó- és csillagnevek etimológiája
16. Személynevek és istenek neveinek etimológiája
17. A népnevek etimológiája
18. A magyar nyelv etimológiai szótára
19. A magyar nyelv grammatikája
20. A Volga-Urál vidéke földrajzi neveinek szótára

A könyvben használt betűk és értékük:

A forrásokban található latin betűs földrajzi neveket nem kellett átírni, azokat változatlanul vettem át. A cirill betűs földrajzi neveket latin betűsre írtam át. A példák nagy kezdő betűjét átírásban is meghagytam, mert így lehet megkülönböztetni a tulajdonnevet a közsőtől. Ez azért fontos, mert egy tulajdonnév keletkezhetett közsőből, amit így jelölök:

or. *Polevyje* ← or. *polevyje* 'mezei',

s azt jelenti, hogy az orosz *Polevyje* földrajzi névnek az orosz *polevyje* 'mezei' jelentésű szó szolgált alapul. Ha nem különböztetném meg így a szavakat, akkor nem lehetne tudni, hogy adott esetben tulajdonnévről, vagy közsőről van-e szó, azaz a földrajzi névnek pl. tulajdonnév vagy köznévi szolgált alapul, s ez igen fontos a földrajzi nevek kutatásában.

Szótáram az archivális anyagon kívül a források fejezetben megjelölt földrajzi név szótárak és egyéb szótárak, szójegyzékek anyagát is tartalmazzák. A cirill betűs források különböző hangjelöléseit a szótáramban egységesítettem, latin betűs formákban írtam át. A latin betűs példákat (magyar, finn) változatlanul, az adott nyelv helyesírása szerint használtam. Az alábbi táblázat szemlélteti a karakterek hangértékét. Az átírásból adódó esetleges problémákra adott példánál mindig kitértem.

Barna:	a cirill ábécét használó nyelvek karakterei
Fekete, sárga kiemeléssel:	a cirill ábécét használó nyelvek karaktereinek átírása latin betűkre
Piros:	a magyar irodalmi nyelv karakterei
Kék:	a finn irodalmi nyelv karakterei

Mássalhangzók

		Explozív	Nazális	Tremuláns	Spiráns	Laterális	Affrikáta
		orális	nazális	orális	orális	orális	orális
Bilabiális	ztl.	$\text{п} \text{p} \text{p}$			ф^{13}		
	zgs.	$\text{б} \text{b} \text{b}$	$\text{м} \text{m} \text{m}$		в^{14}		
-palatalizált	ztl.	$\text{п}^1 \text{p}^{\text{y}}$					
	zgs.	$\text{б}^1 \text{b}^{\text{y}}$	$\text{м}^1 \text{m}^{\text{y}}$				
Labiodentális	ztl.				$\text{ф} \text{ff}$		
	zgs.				$\text{В} \text{v} \text{v}$		
Interdentális	ztl.				$\text{□}^9 \text{J}$		
	zgs.				$\text{□}^9 \text{θ}^{21}, \delta$		
-palatalizált	ztl.				$\text{□}^{9,10} \text{J}^{\text{y}}$		
	zgs.				$\text{□}^{9,11} \delta^{\text{y}}$		
Alveoláris	ztl.	$\text{т} \text{t} \text{t}$			$\text{с} \text{s} \text{sz} \text{s}$		$\text{ц}^2 \text{c} \text{c}$
	zgs.	$\text{д} \text{d} \text{d}$	$\text{н} \text{n} \text{n}$	$\text{р} \text{r} \text{r}$	$\text{з} \text{z} \text{z}$	$\text{л} \text{l} \text{l}$	дз
Alveolo-palatális	ztl.	$\text{т}^1 \text{t}^{\text{y}}$			$\text{с}^1 \text{□}^{12} \text{s}$		$\text{ц}^{1,2} \text{c}^{\text{y}}$
	zgs.	$\text{д}^1 \text{d}^{\text{y}}$	$\text{н}^1 \text{n}^{\text{y}}$	$\text{р}^1 \text{r}^{\text{y}}$	$\text{з}^1 \text{z}^{\text{y}}$	$\text{л}^1 \text{l}^{\text{y}}$	дз^{y}
Posztalveoláris	ztl.				$\text{ш}^{2,16} \text{s} \text{s}$		$\text{ч, тш}^{3,5}, \text{Ѣ}^{3,6} \text{cs}$
	zgs.				$\text{ж}^2 \text{z} \text{zs}$		$\text{дз}^5, \text{ѡ}^6 \text{дж}^{3,5} \text{š}^{3,6} \text{ж}^7 \text{dz} \text{dzs}$
-palatalizált	ztl.				$\text{ш} \text{šč}^4, \text{š}^{\text{y}}^{13}$		č^{y}^{13}
	zgs.				$\text{ж}^{1,2} \text{ž}^{\text{y}}$		$\text{дз}^{1,5}, \text{ѡ}^{1,6} \text{ж}^{1,7} \text{dž}^{\text{y}}$
Palatális	ztl.	ty					
	zgs.	gy	ny		$\text{й} \text{j} \text{j}, \text{ly} \text{j}$		
Veláris	ztl.	$\text{к, г}^{8,9} \text{k} \text{k}$			$\text{x} \text{x}$		
	zgs.	$\text{г, ғ}^{8,9} \text{g} \text{g}$	$\text{ң}^{7,9} \text{ŋ}$		γ^{13}		
-palatalizált	ztl.	$\text{к}^1, \text{г}^{1,8,9} \text{k}^{\text{y}}$					
	zgs.						
Faringális	ztl.				$\text{х}^{7,9} \text{h} \text{h} \text{h}$		

Magánhangzók

	Veláris					Palatális				
	Teljes				Redukált	Teljes				Redukált
	Labialis		Illabialis			Labialis		Illabialis		
	Rövid	Hosszú	Rövid	Hosszú		Rövid	Hosszú	Rövid	Hosszú	
Nyelvállás	Ю ¹⁷ y u u u	ű ¹³ ú uu	Ы y		Ѣ ¹⁸ , ä ¹² ä	Y ^{7,9} , ç ¹² ÿ ²⁰ ü ü y	ű yy	и ¹⁷ , ž ^{6,15} i i i	í ü	Б ¹⁹ ě ¹² ě
Középső	ë ¹⁷ o o o o	ō ¹³ ó oo				ø ^{7,9} , ö ¹⁵ ö ö ö	ő öö	e ¹⁷ , ə e e	ē ¹³ é ee	
Alsó	ā ¹³ a							e		
Legalsó			я ¹⁷ a a	ā ¹³ á aa				ḥ ^{7,9} ä ²⁰ ä ä	ää	

- ¹ Lágy magánhangzó vagy lágyságjel előtt.
- ² Oroszban mindig kemény.
- ³ Kakuminális képzésű.
- ⁴ A ил átírása. Ejtésben enyhe zárelem járulhat hozzá, így különbözhet a ѣ-től.
- ⁵ Komiban használatos.
- ⁶ Udmurtban használatos.
- ⁷ Tatárban használatos.
- ⁸ Veláris magánhangzó előtt. Amikor palatális magánhangzó előtt áll, annak nyelvtörténeti oka van, amelyre kitérek az egyes példáknál.
- ⁹ Baskírban használatos.
- ¹⁰ Interdentális zöngétlen spiráns, az angol zöngétlen *th*-hez képest lágyabb, közel áll az *s*-hez.
- ¹¹ Interdentális zöngétlen spiráns, az angol zöngétlen *th*-hez képest lágyabb, közel áll az *z*-hez.
- ¹² Csuvasban használatos.
- ¹³ A cirill írást használó mai nyelvekben nem fordul elő, a változási sorban használom.
- ¹⁴ Ugyanaz, mint a *β*, melyet több helyen használnak, pl. Asmarinnál is előfordul.
- ¹⁵ Komiban, udmurtban és mariban használatos. A komiban és az udmurtban középső nyelvállású centrális ejtésű magánhangzó, melyet az alsó állkapocs kis mértékű előre tolásával képeznek, ezzel veláris hangszínezetűvé válik.
- ¹⁶ Nem oroszban lágy magánhangzó előtt az ejtése lehet palatalizált is.
- ¹⁷ Lágy magánhangzó.
- ¹⁸ A keményjelnek elválasztó szerepe van úgy, ahogy az orosz nyelvben szokásos. A csuvasban szó végén NIKITIN-nél *ā* redukálnak fogtam fel.
- ¹⁹ A forrásokban a lágyságjelnek minden helyzetben palatalizáló funkciója van, ezért azt ' jellel jelöltem. A csuvasban szó végén NIKITIN-nél *ě* redukálnak fogtam fel.
- ²⁰ Mariban használatos.
- ²¹ Nagy betű átírása.

A *t*, *d*, *n*, *r* hangoknak létezik dentális, alveoláris és posztalveoláris változata is. A kiejtés nyelvenként változhat, de a könnyebb érthetőség kedvéért én csak az alveoláris részben tüntetem fel.

A táblázatban azonos helyen lévő hangok ejtése a különböző nyelvek esetében kis mértékben eltérhet, de ennek nincs jelentősége a kutatás szempontjából.

A magánhangzók hosszúságát a fölöttük lévő vízszintes egyenes vonal jelöli (*ā*, *ē*, *ō*, *ū*). Egyes esetekben szükséges betűkettőzéssel jelölni a hosszan ejtett magánhangzókat, mert az idézett forrás így jelöli. A vokális jelölések:

VVV: három magánhangzó, amely minimum kétféle

VV: két különböző magánhangzó

V̀̀̀: hosszú magánhangzó

A rövidítés-jegyzékben a rövidítések feloldásakor a közérthetőség kedvéért a magyar ejtésnek megfelelő átírást használom, pl.: A = Alikovszkij (cirill: Аликовский)

Jelek

´	a mássalhangzó jobb felső sarkában vagy a mássalhangzó fölött a mássalhangzó palatalizált ejtését jelöli
-	magánhangzó fölött a magánhangzó hosszúságát jelöli
˘	magánhangzó fölött a magánhangzó redukáltságát jelöli
<	a szó, a név magyarázata, előzménye, korábbi alakja; illetőleg sor elején ezen jel után az én magyarázatom, megoldási javaslatom következik
>	változás, fejlődés iránya
←	a névnek a forrásban, szótárban megjelölt korábbi alakja, változata
←—	A névnek alapul szolgált szó, amely származhat a nevet használó nyelvből, de más nyelvekből is.
—→	a névnek, szónak vándorlási iránya egyik nyelvből a másik nyelvbe
C	konzonans, mássalhangzó - a példákban mindig álló karakter
V	vokális, magánhangzó - a példákban mindig álló karakter

A példák felépítése

Minden földrajzi név két fő részből áll: az első rész tartalmazza a forrás(ok) adatait. A második rész a < jel után következik, amely a saját értelmezésemet, névmagyarázatomat tartalmazza. Pl.:

Täval'ušķāñ Jaltāra h.

Ašm.-:,

NAP: csuv. *Täval'ušķāñ Jaltāra*, or. *Tuval'kino* ← *Pervyje Jaldry* V., csuvas falu,

Ar.-:.

< csuv. *Täval'ušķāñ* < *Täval'* + *ušķāñ* ←— csuv. *ušķāñ* 'település' + *Jaltāra* < *Jal* + *tāra*, or. *Tuval'kino* < *Tuval'ka* + or. *-in*: birtokos melléknévképző + or. *-o*, or. *Pervyje* ←— or. *pervyje* 'első' + *Jaldry* ←— nem orosz **Jaltyry*.

Első rész:

Címszó (lehet egytagú – egyszerű vagy összetett szó, toldalék nélküli vagy toldalékolt – és lehet több tagú). A mellette lévő h., (f., m., t. stb.) jelzi, hogy helynévről (folyóról, mocsárnévről, tónévről stb.) van szó.

Ašm.-:., Jelzi, hogy Asmarinnál nincs meg ez a helynév.

NAP: csuv. *Täval'ušķāñ Jaltār*, or. *Tuval'kino*: Az NAP-ben megvan a csuvas és orosz nyelvhasználatban.

←: A települést az orosz korábban *Pervyje Jaldry*-nak nevezte.

V.: A település a Vurnarszkij rajon-ban található.

Ar.-:.: A település neve nincs meg Nikitinnél sem.

Második rész:

A csuvasban használatos forma csuv. *Täval'uškäň Jaltära* két tagból álló hely, azaz település neve. A tagoknak vagy tulajdonnév, vagy köznévi szolgált alapul. Az első tag *Täval'uškäň* összetett szóból áll, amelyet a következő < jel után szemléltetnek: *Täval' + uškäň*. Ezt követően a ← nyíl jelzi, hogy az utótag *uškäň* alapjául a csuv. *uškäň* 'település' szó szolgált. A névnek a második tagja a *Jaltära*, amely összetett szóból áll, ezt a < jel után szemléltetem: *Jal + tära*.

Új sorban következik a helynek az oroszban használatos neve: or. *Tuval'kino*, amelyet a < jel után elemzek: képzett szó, a szótő *Tuval'ka*. A + jel azt jelenti, hogy hozzá (a tőhöz) járult az or. *-in*: birtokos melléknévképző, majd az + or. *-o*, amely a semlegesnemre utal, tehát orosz *selo* 'település'.

Ezt követi a település korábbi orosz nevének az elemzése, amelynek – miután két tagból áll – az első tagja or. *Pervyje*. A ← nyíl jelzi, hogy ennek alapul szolgált az orosz *pervyje* 'első' melléknév. A második tag *Jaldry*, a ← nyíl jelzi, neki alapul nem orosz **Jaltyry* szolgált, tehát átvétel valamilyen más nyelvből. Az átadó alakot * jellel jelölöm, ha az adott név esetében nincs rá adat, tehát az én feltételezésem.

1. A nyelvészeti őstörténetről

Az őstörténet komplex tudomány... több tudományág eredményeinek együttes alkalmazásával kísérli meg felderíteni az ősközösségi társadalom kifejlődésének, azaz a népek kialakulásának (etnogenezisének) történetét. Az őstörténeti kutatásban a nyelvtudomány mellett fontos szerephez jut a történeti embertan, a régészet, a néprajz, a biogeográfia és még néhány más tudományág. (HAJDÚ 1966: 6)

A nyelvészeti őstörténet olyan tudományterület, ahol a nyelvtudomány eredményeit alkalmazzuk őstörténeti ismeretek szerzésére, a már meglévők közül pedig egyesek megerősítésére, igazolására és mások elvetésére.

A nyelvészeti őstörténet az általános és alkalmazott nyelvtudományok körébe tartozik. Kutatási területe kettős:

1. nyelvészet (leíró és történeti, összehasonlító),
2. a népek etnogenezisének története.

A nyelvészet a nyelv létrejöttével, kialakulásával, a népek etnogenezisének története pedig az ember születésével indul.

Az emberi nyelv megszületése valamint az emberi gondolkodás megjelenése az ember és a természet olyan újszerű kapcsolatát eredményezte, amelynek máig tartó rendszere indult el. Úgy is fogalmazhatunk, hogy az ember és a természet ezen újszerű kapcsolata elindította az emberi nyelv megszületését és az emberi gondolkodást. A gondolkodással elkezdődött az emberi nyelv kialakulása, története, amely a természeti környezet (földrajz, növényzet, állat és embervilág) hangos lemásolásával, az ember számára legfontosabb, az életét meghatározó jelenségek hangokban való visszaadásával indult. Megjelentek az első hangutánzó-hangfestő szavak, beszédünk, nyelvünk alapja. Ettől kezdve a nyelv és az ember, a nyelv és a nép története elválaszthatatlan. Ez azt is jelenti, szükség van egy olyan tudományágra, amely a kettőt, a nyelvet és történetét, valamint a népek életét, szokásait, viselt dolgait és történetét egymáshoz való kapcsolatában is vizsgálja, s ez a nyelvészeti őstörténet.

A nyelvészeti őstörténet a nem nyelvészeti jellegű őstörténeti kutatási eredmények ismerete mellett a nyelvek leíró és összehasonlító történeti vizsgálatát végzi. Ebbe a munkába a közszók mellett be kell vonni az eddig elhanyagolt és a szókincsünknek nagy részét kitevő tulajdonnevek kutatását, köztük első helyen a földrajzi neveket. Annál is inkább, mert az írott források nagy része időben viszonylag nem túl messzire vezet vissza bennünket, ezért a földrajzi neveknek írott forrásként való felhasználása nyelvünk és történetünk kutatásában nem csak szükséges és időszerű, hanem nélkülözhetetlen. Az eddigieknél szélesebb körű földrajzi névi vizsgálatokat kell végezni, mert nem csak a nyelvünk és kapcsolatainak a meghatározása körül, hanem őstörténetünket illetően sincs a világ tudósai között egységesen elfogadott álláspont. A kutatásban pedig segíthetnek a földrajzi nevek, köztük elsősorban a víznevek, amelyeknek az ősei a természetnek a legelső hangos és képi másolatai lehettek, s idővel az adott víz, vizes hely megkülönböztetett nevévé váltak. Minthogy az élet jelenlétének a legelső feltétele a víz, hiszen ételként és italként egyaránt szolgált, a kommunikáció kiinduló pontjául, a nyelv kialakulásának motiváló tényezőjeként szolgálhatott. Annál is inkább, mert a víz legszembetűnőbb tulajdonságai (hang, forma, mozgás) alkalmasak voltak arra, hogy azokat utánózva megszülethessen az emberi nyelv – így a beszéd, az írás és a tánc – őse. A legelső alakulatok a hangutánzó szók lehettek, amelyek kezdetben mint ige-névszók, azaz igei és névszói tulajdonsággal rendelkező szavak lehettek. Az emberré válás folyamatában a legelső mondanivaló, közölnivaló az innivalóra és az élelemre vonatkozhatott, s ez a víz lehetett. A szóbeli (beszéd) és az írásos (rajz) közlés megjelenése között időbeli

sorrend talán nem is volt, ugyanakkor az írásos formában történő lejegyzés, azaz az írásbeliség megszületése és továbbfejlődése megnövelte a szavak, nevek, nyelvek fennmaradásának, megismerésének az esélyét mind a holt, mind az élő nyelvek esetében. S a nyelvészeti őstörténészeknek be kell vonni a kutatásba az írott források őrizte adatok mellett a földrajzi neveket is. Az élő és holt nyelvek szókincsének (közszók és tulajdonnevek) és grammatikájának, valamint az írott források adatainak az együttes vizsgálatától várhatunk olyan eredményeket, amelyek támogatják és kiegészítik más őstörténeti tudományágak (néprajz, vallástörténet, irodalomtörténet, írástörténet, zenetörténet, régészet, történettudomány stb.) eredményeit, sőt azok várhatóan – ha nem jutottunk hamis eredményekre – velük egybehangzóak.

A vízforrások és környéke nem csak a jég olvadásának, eltűnésének a helye, hanem egyben az ember számára lakóhely is lehetett. Úgy vélem, a folyóforrásoknak, a vizes helyeknek az első megnevezésein alapul az ember és a természet, továbbá az ember és a nyelv valamint a természet kapcsolatának a kialakulása, vagyis a nyelvek és a népek történetének a beindulása és a köztük levő kapcsolat további fejlődése.

A legelső emberi megnyilatkozások és a természeti környezet között szoros tartalmi és formai kapcsolat lehetett. A természetnek, a valóságnak az ember számára lényeges tulajdonsága tükröződött az emberi megnyilatkozásokban. Kezdetben a hangadás beszéd¹ formájában, valamint a rajz és a tánc révén a valóság elemeinek a viszonylag hű másolata jelenhetett meg, mindez hosszú időn keresztül alakulhatott át jelképes közléssé. Az első megnevezéseket a nyelv a hangutánzó-hangulatfestő szavak formájában is megőrizte, a korai fejleményeket pedig a földrajzi nevek elsősorban, mint víznevek őrzik. Felismerésük, megfejtésük lehetséges, ha egy adott földrajzi terület pl. a Volga-Urál vidéke földrajzi neveinek összehasonlító hangtani, mondattani, alaktani és jelentéstani vizsgálatát elvégezzük az érintett uráli, altáji és indoeurópai családba sorolt nyelvek bevonásával. Esetünkben kiderült, hogy az összehasonlító hangtani vizsgálatok eredményeképpen hangfejlődési sorok rajzolódtak ki. A szóalkotások módjai – a szóteremtés, szóösszetétel, szóképzés – megállapíthatók és világosan elkülöníthetők, a víz, vizes helyek eredeti komplex jelentéstartalmának a részjelentései felsorakoztathatók, s a részjelentések további fejlődései megállapíthatók. A földrajzi nevek és a közszók kapcsolatára egyre több fény derült, melynek következtében világossá vált számomra, hogy a földrajzi nevek kutatása szükségessé teszi a szókincsünk és grammatikánk felülvizsgálatát, újra tárgyalását, ezzel együtt a nyelvi jel önkényes voltáról szóló elmélet mellőzését. A földrajzi nevek esetében a név és a jelölt objektum (vö.: CZEGLÉDI 2002: 4-31) közötti tartalmi egyezés a legtöbbször felismerhető, s ez segít a név közszói jelentésének megállapításában. A víznevek közszói jelentésének a felismerése pedig egyrészt kínálja számos szó megfejtését, rávilágít a szavak nyelvek kapcsolataira, utal a nyelveket beszélő népek lakóterületeire, mozgási útvonalaire stb. Egyszerűen következtethetünk a népek etnogenezisére is.

A földrajzi neveknek a nyelvészeti őstörténeti szempontú kutatása során új eredményekkel szolgálhatunk egyrészt a nyelvtudományban másrészt az őstörténet-tudományban.

Ehhez a munkához pedig a névtudományban való jártasság mellett több nyelv leíró nyelvészeti, összehasonlító nyelvtörténeti ismereteire, általános és alkalmazott nyelvészeti tanulmányokra és aktív kutató tevékenységre is szükség van, ugyanakkor elengedhetetlen az őstörténettel foglalkozó tudományos munkák és azok eredményeinek ismerete, folytonos tanulmányozása.

A földrajzi névi kutatásokból olyan nyelvészeti és őstörténeti következtetéseket vonhatunk le, amelyek választ adhatnak számos további kérdésre is, így pl. areális és kronológiai természetű kérdésekre, érinthetnek nyelvtipológiai problémákat, bővíthetik és helyesbíthetik a

¹ A hangadás körébe tartozik az ének és a hangszerekkel, kezdetben valamilyen természeti tárgyakkal utánozott hang, amelynek a fejleménye ma a hangszeres zene.

nyelvcsaládokról kialakult ismereteinket, megvilágíthatják az egyes nyelvcsaládokba sorolt nyelvek és a nyelvcsaládok egymáshoz való viszonyát, sőt segít dönteni a nyelvek családokba sorolási módjának helyességéről is.

A tulajdonnevek és a köznevek viszonyát tanulmányozva a földrajzi nevek bevonásával lehetőség nyílik annak a megállapítására is, vajon mely népeknek a nyelvében maradtak fenn a legelső szavak, amelyek komplex jelentésükkel a vizes helyekhez, folyóforrásokhoz vezetnek, s a komplex jelentés milyen részjelentésekre bomlott, amelyeket szókincsünk első szavai hordoztak és hordoznak. Képet kaphatunk szókincsünk, grammatikánk, írásunk kialakulásáról, fejlődéséről is. Kiderülhet, melyek a közös gyökerű nyelvet beszélő népek, pontosabb kép rajzolható meg a kölcsönzött szavak, nyelvi elemek vándorlási irányáról. Kronológiai és térbeli viszonyokkal is igazolható, a nyelvek sokaságában hol helyezkedik el, és milyen szerepet tölt be a magyar nyelv. Lehetőség van a genetikai és a kölcsönzésen alapuló nyelvi kapcsolatoknak az eddiginél körültekintőbb módon való tisztázására, mert ennek is komoly nyelvi, nyelvtörténeti és őstörténeti kihatásai vannak. Nem kerülhetjük meg a még kutatható holt nyelvek, valamint az uráli, az altáji és az indoeurópai nyelvekhez sorolt nyelvek kapcsolatainak újra napirendre tűzését, amelyben a magyar nyelv helyzete központi kérdés.

A nyelvészeti őstörténész tehát a részleteken kívül az összefüggésekre is fényt deríthet egyrészt a nyelvészetben és az őstörténetben belül, másrészt a nyelvészet és az őstörténet viszonyában. Ehhez pedig szükség van arra, hogy a nyelvtudománynak minél több részterületével foglalkozzunk, továbbá az adott nép vagy népek őstörténetének szempontjából érintett nyelvek leíró és összehasonlító történeti vizsgálatát elvégezzük a szókincs egyre teljesebb körének a bevonásával, s ebbe a körbe belevegyük a földrajzi neveket is.

2. A Volga-Urál vidéke földrajzi neveinek összehasonlító hangtani vizsgálata

A földrajzi nevek magukon és magukban hordozzák a névadáskor a névadásban részt vett nyelv, nyelvek tulajdonságait, majd a továbbiakban a földrajzi neveket használó nyelv, nyelvek tulajdonságait. Mindezt figyelembe véve lehet és kell vizsgálni a földrajzi nevek születését, alakulását, változásait. Ehhez a munkához pedig nyelvi ismeretekre van szükség. Esetünkben az urálihoz, altájihoz és az indoeurópaihoz sorolt nyelvekre.

A mintegy húszezernyi földrajzi névi adat összehasonlító vizsgálatait annak tudatában végeztem, hogy

Az olyan hangváltozást, amely azonos helyzetben azonos eredményre vezetett, szabályos hangfejlődésnek nevezzük. Ilyen hangfejlődésről természetesen csak akkor beszélhetünk, ha az a szóba jöhető esetek jelentékeny részében végbement. (LAKÓ 1966: 39)

Minthogy a földrajzi nevek valóságos adatok, s az összehasonlító vizsgálatok eredményei nem egy-két, hanem gyakran több száz név alapján születtek, nem vétettem, sőt a legmesszebbmenőkig figyelembe vettem azon állítást, miszerint „Minden tudomány állításai... annyit érnek, amennyire a tények igazolják őket.” (LAKÓ 1966:5) Nem a kivételekkel foglalkozom, hanem olyan hangmegfelelésekkel, amelyeket a földrajzi nevek mellett egyéb tulajdonnevek és a közszók is igazolnak.

A továbbiakban pedig a Volga-Urál vidéke földrajzi neveinek a Kárpát-medence neveivel való összehasonlítása eredményeképpen több kérdésben is dönthetünk, így pl. abban is, amit Makkay János a következőképpen fogalmazott meg:

Eddigi érveink arra szolgáltak, hogy sejtessük: az ősmagyar nyelvet beszélők tömegei nem 895-ben, hanem a 400-800 közötti nagy változások és mozgások során jutottak el a Kárpát-medencébe. A továbbiakban ennek pontosabb meghatározása a feladat. (MAKKAY 1993: 82)

Módszertani szempontból is hozok újat, hisz kutatóink eddig nem próbálkoztak ehhez hasonló együttes elemzéssel, amelyre vitathatatlanul szükség van, mert kétségtelen, hogy

Az egyes nyelvek több évszázados szimbiózusa rányomja bélyegét a tulajdonnevekre, így a különböző nyelvű megnevezések egymással szoros kapcsolatban, többszörös vonatkozásban állnak, gyakran csak együttes elemzéssel értelmezhetők... Szorosan összefüggő rendszert alkotnak... az egyes nyelvek névkincse csak e rendszer belső, egymást tételező elemeiként fogható fel. (POGÁNY-ZELLIGER 1972)

A különböző nyelvű megnevezések közötti összefüggés, valamint az, hogy a nevek szorosan összefüggő rendszert alkotnak, már a kutatásaim első éveiben kiderült. A nehezebb részt a hogyan és miért jelentette. A válasz megtalálásának pedig feltétele, hogy megszólaltassam a földrajzi neveket. Minthogy első lépcsőben Csuvasföld földrajzi neveivel foglalkoztam, hamar kirajzolódni látszott az a kép, amely szerint a földrajzi nevek legnagyobb része a vízneveken alapul. Viszonylag kevés és késői a neveknek alapul szolgált csuvas eredetű szó. Néhány, a csuvasok illetve az oroszok odakerülésével keletkezett földrajzi nevet viszonylag könnyen megfejtettem, de a nagy többség, éppen az a réteg, amelyben magyar őstörténeti vonatkozások is felismerhetők voltak, néma maradt. Döntő jelentőségük ezeknek az adatoknak, hogy Csuvasia határaival nem szűntek meg, hanem hasonló nevek azokon túl is,

keletre és nyugatra, északra és délre egyaránt felbukkannak, sőt a Kárpát-medencében is előfordulnak. Vizsgálandó tehát ezeknek a területeknek a földrajzi nevei különösen akkor, ha ott a magyarok elődei a források szerint is megfordultak. S minthogy egy hatalmas földrajzi területnek olyan névanyagáról van szó, amelyet évezredekken keresztül sok és sokféle nép, népcsoport alkotott és használt, s amelyben van valami közös, ami összetartja, összefüggővé, egymáshoz kapcsolódóvá teszi, meg kellett találnom az összekötő szálat, szálat, amelyek minden bizonnyal igen ősi múlt, szubsztrátum jegyeit őrzik. Ehhez pedig a kutatásban apró, egymást követő lépésekre volt szükség, hiszen a nagy ugrásokkal elveszíthettem volna az ok-okozati összefüggések láncolatából olyan láncszemeket, amelyek híjával érdemi munkát nem végezhettem volna.

Munkámat segítette az a tény, hogy egyrészt viszonylag jól felismerhetők a kutatott területen ma élő népek (orosz, csuvas, baskír, tatár, komi, udmurt, cseremis, mordvin stb.) nyelvének jellemzői, másrészt az, hogy a neveket különböző nyelvű népek használják. Ez azt is jelenti, hogy egy helynek több nyelvben használatos (ejtett és írott) változata van.

Kezdetben úgy tűnt, hogy nem tudok megfelelni annak a követelménynek, miszerint a nyelvészeti kutatásban a lehető legnagyobb finomságra kell törekedni, mert az átíráskor – cirill betűről latin betűre – az egységes rendszer alkalmazására is kellett figyelmem. Azt hittem, sok esetben nem számíthatok majd a finomságok érzékeltetésére. Menet közben derült csak ki, hogy ellenkezőleg, az átírás is segítette a kutatásnak a helyes irányba terelését, hiszen lehetőségem nyílt arra, hogy a kutatóinknak az átírásokból adódó hibás következtetéseit is helyre tegyem. Ugyanakkor a nagyszámú adat, a párhuzamos nevek segítenek elkerülni a durva hibákat, az alapvető tévedéseket annál is inkább, mert a szavak, nevek ejtésében mindig a mássalhangzó volt a meghatározó, a magánhangzó csak annak függvényében volt ejthető. Bár a betűhöz tartozó hangérték pontos megállapítása sok esetben nehéznek tűnt, a földrajzi neveknek az összehasonlító hangtani vizsgálata hozzájárult a nevek megfejtéséhez. Módszertanilag lényeges, hogy a földrajzi nevek összehasonlító vizsgálatait nem lehet úgy végezni, hogy azt valamely nyelv, nyelvek hangfejlődési tendenciáinak megfelelően, azokhoz igazítva tegyünk, mert akkor várható, hogy nem a földrajzi nevek, hanem a kutató akarata érvényesül, s az eredmény hamis lesz.

Összehasonlító névtani vizsgálataimat úgy végeztem, hogy összevettem a földrajzi neveket alkotó, összefüggőnek látszó szavakat. Megnéztem, hogy a mássalhangzók és a magánhangzók terén mely hangok állíthatók oppozícióba.¹ Munkám során figyelembe vettem, hogy az adott nevek, szavak milyen nyelvi területen részei a földrajzi neveknek, megkíséreltem kikövetkeztetni, hogy a hangeltérések milyen nyelvi változások eredményei lehetnek, s így ezeket a hangváltozásokat a tér és idő figyelembe vételével milyen nyelvhez, nyelvekhez köthetem. Tekintettel arra, hogy a szavak, nevek egy részének előfordulási területe kisebb-nagyobb mértékben behatárolt, az ott megfordult és a ma ott élő népek nyelvének ismeretében kíséreltem meg valamely nép vagy népek nyelvéhez – szókészletéhez és grammatikájához – illetve nyelvének változásaihoz kötni a földrajzi nevekben előforduló nyelvi, első lépésben hangtani változásokat, jelenségeket. Mint látni fogjuk, a földrajzi nevek, az azokat alkotó tulajdonnevek és köznevek őrzik a fejlődés különböző fokain megrekedt hangtani változásokat.

Alapvető, hogy a földrajzi nevek egykor olyan közszókból keletkeztek, amelyeket az elnevezés idején a névadó nép ismert és használt, vagyis a szó az aktív szókincs része volt. Következésképp, akkori állapotában a szó magán viselte a névadó nép nyelvének hangtani

¹ A Volga-Urál vidéke földrajzi neveinek nyelvi változásai címmel már elvégeztem az összehasonlító hangtani, mondattani, alaktani és jelentéstani vizsgálatokat, amely más módszertani alapokból kiindulva, tartalmi szempontból más feladatokat megjelölve készült, következésképp eredményeiben sem ugyanaz, de kéziratban maradt. Az időközben ettől függetlenül készült és megjelent Kiss Lajos munkája más módszertani alapokra és földrajzi névi anyagra épült. (KISS 1995)

jellemzőit is. A földrajzi névvé válás pillanatától kezdve a szó sorsa ugyanaz maradt, mint a közszói használatúaké azzal a különbséggel, hogy lassúbb változásokon ment keresztül, s a szót a névadó nép nem csak magával vitte vándorlásai során, hanem egyben ott is hagyta, s az idegenből odakerült nép vagy népek átvették és tovább használták. Volt kiktől átvenni, hiszen az összes lakos sohasem költözött el maradéktalanul. Minthogy az idegenből jött népek csak a földrajzi objektumra, területre érkezés pillanatától kezdték el használni az adott nevet, s attól kezdve az új jövevények a saját nyelvük szabályai szerint alakították, formálták tovább azt a földrajzi nevet, amelyről korábban rendszerint nem tudtak. Jelentését a használatba vételkor ismerték meg, sok esetben azonban sem akkor, sem később, mert már az átadó nép nyelvében elhomályosult a jelentés. Ilyen esetekben a saját nyelvükből hozzátettek egy olyan szót, amely a földrajzi hely legjellemzőbb – legalábbis a megnevező számára legfontosabb – tulajdonságára utal. Miután a teljes lakosság – mint említettem – sohasem költözött el, a földrajzi nevek a helyben maradtak nyelvhasználatával egyidejűleg hatottak az idegenből jöttek nyelvére, ugyanakkor a jövevények is rátették a nyelvük bélyegét a földrajzi névre. A hatás tehát kölcsönös volt, irányának és intenzitásának megállapítása is a feladataim közé tartozik.

Tehát a leggyakoribb, hogy ma már a földrajzi nevek nagy részét nem a névadó nép használja. Ez is szerepet játszott abban, hogy eredetileg ugyanaz a név más-más irányban alakult. A harmadik lehetőséget sem szabad elvetni, mégpedig azt, hogy a földrajzi nevet a mai napig a névadó nép használja, és a földrajzi névi változások a nevet használó nép saját nyelvének változásai is egyben.

Én elsősorban a nevek, szavak egybevetésével egyrészt a hangtani különbségeket igyekeztem felfedezni, kimutatni. Másrészt meg kellett állapítanom, mi az oka a különbségnek, mely nyelv hangváltozási törvényeit viseli magán a név. Ugyanakkor az azonosságokra is figyelmet kellett fordítani. A kapott eredményeket természetesen soha sem szabad megváltozhatatlannak felfogni. A további vizsgálatok – különösen a helyi speciális nyelvi kutatások – módosíthatják, olykor finomíthatják az eredményeket, amelyek az őstörténet más oldaláról történt megállapításokat erősíthetik vagy cáfolhatják. Mindezt értékelnem kellett már akkor is, ha csak útbaigazítottak vagy elindítottak egy bizonyos megoldási mód felé. Az egyik legfontosabb s egyben a legnehezebb feladatom, hogy a földrajzi nevekben felismert szabályszerűségeket nyelvhez, nyelvekhez kössem. Nehéz azért is, mert vannak hangtani jelenségek, amelyek párhuzamosan kimutathatók két vagy több érintett nyelvben, (LIGETI 1986:53-88) nem csak a földrajzi nevekben. Az azonosságnak a magyarázatát ugyanúgy meg kell találnom, mint azt, miből adódhatnak az eltérések, a különbségek. Területtől, kortól és nyelvi használatától függő nyelvi szabályszerűség, rendszer felismerése, leírása a feladatom, másképpen, hogy felismerjem, mely nyelv vagy nyelvek melyik korszakára lehetett jellemző az illető hangváltozás.

Úgy tűnik, a földrajzi nevekben több hangváltozási jelenség maradt fenn, mint a köznevekben. A köznevek egy része eltűnt a használatból és magával vitte a hangváltozási jelenségeket is. A földrajzi nevekben és gyakran egyéb tulajdonnevekben, személynévekben, bolygók, csillagok neveiben, istennevekben azonban fennmaradt a szó akkor is, ha jelentését már nem érezték. A földrajzi neveknek éppen ez az a rétege, amely megfeythetetlennek tűnt, ugyanakkor magyar őstörténeti szempontból a legfontosabb, ezért végeztem el a földrajzi nevek összehasonlító nyelvészeti vizsgálatát, amelyet a csuvas és az orosz használatú nevek összehasonlító hangtani vizsgálatával kezdtem. Bár a vizsgálat során sok kérdés megoldatlan maradt, amelyekhez újabbak adódtak, sok tekintetben azonban olyan biztató eredmények mutatkoztak,¹ amelyeknek hatására kibővítettem a kört egy nagyobb földrajzi névi anyagra. Eljárásomon is változtatni kellett. Így nem csak az orosz és a csuvas, vagy az orosz és a nem

¹ vö.: CZEGLÉDI 1991a: I: 291-302, 1991b: I: 397-401, 1993. II: 81-86, 1994a: 313-315, 1994b: 69-79, 1994c: 111-129, 1995: II: 677-683, 1996a: 147-163

orosz (csuvas, tatár, baskír, mordvin, mari, udmurt, komi, hanti, manysi stb.) használatú neveket és az azokat alkotó közsói elemeket vettem össze, hanem azt is megnéztem, hogy egy-egy földrajzi nevet alkotó szó hogyan viselkedik a különböző nyelvi használatú földrajzi nevekben. Tehettem ezt azért is, mert az ismeretlen eredetűnek tűnt nevek a legtöbb nyelv használatában előfordultak.

Egyre inkább világossá vált előttem, hogy a földrajzi nevek rendszerszerű viszonyaiból a diakroniára is lehet következtetni. E felismerés nyomán számos kérdés fogalmazódott meg, mint pl.:

Melyek lehettek az eredeti, illetőleg az eredetibb, az elsődleges hangok, és milyen átalakulása, fejlődése rajzolható meg a kiinduló hangoknak?

Mely nyelv illetve nyelvek hangtani rendszerébe hogyan illik bele a felismert változás? Az uráli, az altáji vagy az indoeurópaihoz sorolt nyelvek hangváltozásait véljük benne látni, vagy mindegyikre vonatkozót?

A földrajzi nevekben felismert hangtani változások mennyiben tartoznak a köznyelvi kutatások révén már ismert hangtani változások sorába, mennyiben erősítik meg azokat, vannak-e ellentmondó és új, eddig még fel nem ismert jelenségek?

Van-e és ha igen, mi a jelentősége a földrajzi nevek összehasonlító hangtani vizsgálatainak magyar és nem magyar nyelvészeti, általános és alkalmazott nyelvészeti és magyar őstörténeti szempontból?

Mi a szerepe a Volga vidéki török nyelveknek (csuvas, tatár, baskír) a földrajzi nevek keletkezésében és alakulásában a hangtani vizsgálatok fényében?

Mennyiben segíti a földrajzi nevek összehasonlító hangtani vizsgálata a Volga vidékén érintett és további nyelvek hangtani problémáinak a megoldását?

Kötik-e és mely szálak a Kárpát-medence földrajzi neveit, a magyar nyelvet és további nyelveket a Volga-Urál vidéke földrajzi neveihez?

A fenti és még számos további kérdésre kerestem és vártam választ az alábbi vizsgálatoktól, ahol először a mással- és magánhangzó-viszonyokat tanulmányoztam, majd e viszonyok alapján hangtani változásokat, változási sorokat tettem fel. A mássalhangzók esetében vizsgáltam a spirantizációs, zöngésedési, zöngétlenedési, nazalizációs, denazalizációs, palatalizációs, affrikálódási folyamatokat, kitértem a protézis, rotacizmus, lambdacizmus, vokalizáció, hasonulás, összeolvadás jelenségeire, és a magánhangzóknál a labializáció, palatalizáció, delabializáció, zártabbá válás, monoftongizálódás, megnyúlás, redukció, hangkiesés vagy elnémulás, protézis, hangrendi kiegyenlítődés eseteire.

2.1. A mássalhangzók viszonyai

A földrajzi nevekben található valamennyi mássalhangzó viszonyát vizsgáltam szókezdő, szóbelseji és szóvégi helyzetben. Szó belsejében csak akkor tértem ki külön első, második és további szótagok mássalhangzóira, ha annak jelentőségét éreztem. A sort a *k* és *t* zárhangokkal kezdtem, elsőként a *k* és viszonyait vizsgáltam.

2.1.1. A *k* és viszonyai

2.1.1.1. *k* ~ *k'* viszony:

A *k* zöngétlen zárhanggal valóságosan vagy látszatra oppozícióba állítható mássalhangzók tartoznak ide. Azért valóságosan vagy látszatra, mert egyfelől a nevek egy részében csak az átírás és nyelvi ismeretek fényében derült ki, hogy valójában ugyanolyan hangot ejtenek mindkét nyelvben. Másfelől két hang egészen más okok miatt került ugyanarra a helyiértékre következetesen.

Szó elején:

Küperle f.

TB.80: bask. *Küperle*, or. ***K'uperle*** Mel., az or. Suxanyš jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Küperle* < *Küper* ← *Küper*: 1. folyónév,
2. bask. *küper* 'híd'

+ *le* ← vö.: md. *lej* 'folyó',
or. ***K'uperle*** ← bask. *Küperle*.

Kěperlě Külxěrrī h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Kěperlě Külxěrrī* or. *Kiberli* ← ***K'uberle-K'ulxiri*** V., csuvas falu,

Ar.: -,

< csuv. *Kěperlě* < *Kěper* 1. folyónév,
2. ← csuv. *kěper* 'híd'

+ *lě* ← 1. *-lě*: valamivel való ellátottságot jelentő képző,
2. md. *lej* 'folyó'

+ *Külxěrrī* < *Kül* ← csuv. *kül* 'tó' + *xěrrī* ← csuv. *xěř* 'vidék' + *-i*: birtokos személyjel.

Valójában nincs oppozíció. Csak látszólag van palatalizált *k'*- a nem palatalizálttal szemben. A látszólagos különbség a helyesírásból adódott. A csuvasban ugyanis a magas hangrendű szavakban lágyított mássalhangzót ejtenek, de azt írásban nem jelölik. Az oroszban is palatalizált ejtésű a *k'*- az *-i-* (cirill *-u-*) és a *-ju-* (cirill *-io-*) előtt. Az átíráskor az *-i-* előtt nem jeleztük (´ jellel) az előző mássalhangzó lágyságát. Mindezekre tekintettel mind az oroszban, mind a csuvasban palatalizált (*k'*-) hangot ejtenek. Az orosz adatok azért is hasznosak, mert megmondják, hogy a csuvas redukáltnak (*ě*) az előzménye *-i-* illetőleg *-ü-* lehetett. Az or. *k'uberle* átdó alakja egy nem orosz **küPerle*, az or. *k'ulxiri* átdója pedig nem orosz **külxiri* lehetett.

Szó belsejében:

Äpkä f.

TB.177.: bask. *Äpkä*, or. *Apk'a* Burz., az or. Bešake jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Äpkä*,

or. *Apk'a* ← bask. *Äpkä*.

Tölkölögul f.

TB.145.: bask. *Tölkölögul*, or. *T'ul'k'ul'ugul* Meč., az or. Ufa bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Tölkölögul* < *Tölkö* ← bask. *tölkö* 'róka'? + *-lö* + *gul* ← bask. *kul* 'völgy',

or. *T'ul'k'ul'ugul* ← nem or. **Tülkülükul*.

Az idegen *ä*, *e*, az oroszban *á* (cirill -я-), az *ö*, *ü* pedig *ú* (cirill -ю-) lejegyzésű. Gyakran csak *a*, *o*, *u* betűket használnak. Ez azt jelenti, hogy az orosz *a*, *o*, *u* veláris hangokat ejt, miközben az előtte álló mássalhangzó palatalizálódik. Miután az orosz nem tud labiális palatális ejteni, helyettesítenie kell ezeket a hangokat. Megtehetné ezt *o*, *u* velárisokkal is, de az átdó nyelvi alakhoz híven az előtte álló mássalhangzót palatalizálja. Valószínű azért is teszi ezt, mert az orosz fülnek az idegenek által ejtett *ä* ill. *e* palatálisnak hangzik.¹ Az *ö*, *ü* magánhangzókat pedig helyettesítenie kellett, de egyúttal palatalizálni is, mert az átdó alakban lágynak hallotta. Az átvett nevek, szavak hangrendje tehát palatális, de legalább a *k'*-t követő magánhangzó magas hangú.

Meg kell jegyezni, hogy a csuvasban minden palatális hangrendű szóban lágy mássalhangzót ejtenek. A magyarázat egyszerűbb lenne, ha ez csak a csuvasok lakta területeken volna jellemző, mert akkor a jelenséget lehetne a csuvas nyelvnek tulajdonítani. A földrajzi nevek tükrében azonban ez a jelenség felismerhető Baskíriától Csuvasföldre, sőt azon túl is nyugat felé hatalmas területen. Nem lehet tehát eredeti csuvas jelenségről beszélni.

2.1.1.2. *k ~ g* viszony:

Szó elején:

Kěřše h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Kěřše* or. *Grišino* Jan., orosz falu,

Ar.: -,

< csuv. *Kěřše*,

or. *Grišino* ← *Griša* + or. *-in*: birtokos melléknévképző + or. *-a*.

Kälava Šetmě h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Kälava Šetmě* ← *Klava*, or. *Golov* Kra., csuvas falu,

Ar.: -,

< csuv. *Kälava* ← csuv. *kälava* 'fej' ← or. *golova* 'fej'² + csuv. *Šetmě*: folyó neve.

Kajko xuttäre h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Kajko xuttäre*, or. *Gajgo*, *Gojko* M-P., csuvas tanya,

¹ Megjegyzem, hogy az orosz *я* előzménye *ѣ* (jaty) *e*-szerű hang volt.

² A szláv nyelvekben jövevény lehet.

Ar.: -.

< csuv. *Kajko?* + *xuttärě* ← or. *xutor* 'tanya' + csuv. -ě: birtokos személyjel.

Göbene f.

Ašm.: -,

NAP: -,

Ar.: -,

T-r.: tat. *Göbene* or. **Kubňa**, folyó neve.

< tat. *Göbene*,

or. *Kubňa* ← nem orosz *Kübne.¹

Az orosz használatú nevekben a zöngés *g*- másodlagos akkor, ha a név nem orosz eredetű. Úgy tűnik, sem az oroszban, sem a csuvasban, sőt a tatárban sem eredeti nevekről van szó, hanem átvételekről. Az átadóban pedig zöngétlen lehetett a *k*-. Fel kell tennünk, hogy az eredeti *k*- ejtése félzöngés (G) volt², amelynek az ejtése két irányban, zöngétlen és zöngés irányban változhatott. Számolnunk kell tehát a *k*- zöngés fejleményének a *g*-nek a megjelenésével veláris és palatális magánhangzó előtt egyaránt.

Szó belsejében:

Palatális magánhangzó előtt:

Kěšěn Jěkět h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Kěšěn Jěkět*, or. *Malyj Jugut'* Ja., csuvas falu,

Ar.: -.

< csuv. *Kěšěn* ← csuv. *kěšěn* 'kis, kicsi, kicsiny' + *Jěkět* < *JüGüt ← vö.: csuv. *jěkět* 'fiatal ember, legény'³,

or. *Malyj* ← or. *malyj* 'kicsi' + *Jugut'* ← csuv. *JüGüt.

Kivě Jěkět h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Kivě Jěkět*, or. *Staryje Igiti* Kra., csuvas falu,

Ar.: -.

< csuv. *Kivě* ← csuv. *kivě* 'öreg, régi' + *Jěkět* < *JiGit ← vö.: csuv. *jěkět* 'fiatal ember, legény',

or. *Staryje* ← or. *staryje* 'öreg, régi' + *Igiti* ← nem orosz *JiGiti.

Kiv Tinkeš h.

Ašm.XIV.52: csuv. *Kiv Tinkeš*⁴, or. *Staraja Tingesěva* Ja., falu neve,

¹ Számos nevet csak nagyobb összefüggésekben lehet megfejteni. Ezért olykor jelzem a párhuzamos adatokat, amelyeknek a magyarázatát teljesszűrtül a további fejezetek valamelyikében adom. Vö.: pl. *Kubán* 'Az Azov-tengerbe ömlő folyó...' (KISS 1980), magy. *Kubina* szn. (nincs meg Kázmérnál), *Kubinyi* szn. ← *Kubin* hn. Árva megye. (KÁZMÉR 1993).

² A szóban lévő további zöngés mássalhangzók hatásának köszönhetően.

³ A földrajzi névnek alapul valamilyen fiatall kapcsolatos jelentésű szó szolgált, amelynek ugyanúgy hajtása, jelentésbeli fejleménye a csuvasban ismert 'legény' jelentésű szó, mint a magyar *legény*, *sovány*, *szegény* stb. A végső -ny a TESz. véleményével ellentétben nem lehet képző.

⁴ Vö.: magy. *Tenkes* '408 m. magas hegy a Villányi hegységben'... A m. *tönk* 'tuskó, törzsök' főnév -s képzős származéka. Letarolt, levágott erdő után visszamaradt tuskós területre utal. (KISS 1980), magy. *Tenkes* szn. (KÁZMÉR 1993)

NAP:-,

Ar.: -.

< csuv. *Kiv* ← csuv. *kiv* 'öreg, régi, nagy' + *Tinkeš*

or. *Staraja* ← or. *staraja* 'öreg' + *Tingeševa* ← csuvas *TinGeš* + or. -ev: birtokos melléknévképző + or. -a.

Tašinker¹ f.

TB.140.: bask. *Tašinker*, or. *Tašinkir* Karm., az or. Karlaman bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Tašinker* < *Taš* ← 1. *Taš*: folyónév,

2. bask. *taš* 'kő'

+ *inker* ← 1. bask. nyj. *inker* 'hegy hajlata',

2. vö.: mansi *hujari* 'mélyedés, völgy',

3. mar. *enger* 'patak, folyó'.

Ingerešte f.

TB.57.: bask. *Ingerešte*, or. *Ingerešty* Belok., az or. Ufa mellékfolyója.

< bask. *Ingerešte* < *Ingereš* < bask. nyj. *ingereš* 'poszméh, dongó'² + *te*.

A baskír és az orosz átadója lehet ugyanaz. Minthogy a szóbelseji -k- > -g- kipcsek sajátság, a zöngésedés a baskírban ment végbe. Más esetekben az orosz zöngésnek vette át az átadó nyelvben ejtett félzöngés hangot.

Veláris magánhangzó előtt:

Bergamyt f.

TB.33.: bask. *Bergamyt*, or. ***Berkamyt*** Išim., az or. Seleuk mellékfolyója.

< bask. *Bergamyt* ← nem baskír *Berkamyt*,

or. *Berkamyt* ← nem orosz *Berkamyt*.

Kyrgyðly f.

TB.99.: bask. *Kyrgyðly/Byretašbaš*, or. ***Kirgizla*** Mijak., az or. Kirgiz-Mijaka jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Kyrgyðly* < *Kyrgyz* ← 1. *Kyrgyz*: folyónév

2. vö.: *kirgiz* népnév

+ *ly*,

or. *Kirgizla* ← * nem orosz *KyrGyzla*.

Kärkäs u.

Ašm.VII.179.: csuv. *Kärkäs*, or. ***Kirgiz*** Kč., utca neve az or. Toktaši faluban,

NAP:-,

Ar.: -.

< csuv. *Kärkäs* < *Kyrkys,

or. *Kirgiz* ← nem orosz *KyrGyð, *KyrGyz.

¹ Vö.: *inkeri* népnév.

² A baskír község jelentése nem közvetlenül, de közvetve idetartozik. A folyónévnek hangutánzó szón is alapuló, völgyre, folyómederre utaló jelentésű szó szolgálhatott. A baskír nyelvjárási poszméh, dongó jelentésű szónak az alapja is ugyanaz a hangutánzó szó lehetett, mint a folyónév. Ez azt is jelenti, hogy a bask. nyj. *ingereš* 'poszméh, dongó' szó a földrajzi névvel genetikailag összetartozik, de annak alapul nem szolgálhatott.

A *k* zöngésedésének az oka, hogy az átadó alak félzöngés volt, ami idővel zöngésedett, vagy zöngésnek vették át. A félzöngés és a zöngés hang ejtése jellemző magánhangzóközi helyzetben és zöngés mássalhangzók kapcsolatában. Az összehasonlító vizsgálatok során az is megállapítható, hogy mely esetekben lehet a csuvas redukáltnak palatális, illetve veláris, sőt labiális vagy illabiális magánhangzó az elődje.

Szó végén:

Jok f.

TB.67.: bask. *Jok*, or. **Jug** Bur., Tatyš., az or. Bystryj Tanyp jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Jok* ←— vö.: magy. *jó* 'folyó',

or. *Jug* ←— ősspermi *jug* 'folyó'.

Juk jel h.

Ašm.IV.313.: csuv. *Juk-jel*, or. **Jokovo** Tet.u., település neve 60-70 versztára az or.

Simbirsztól,

NAP:-,

Ar.:-.

< csuv. *Juk* ←— vö.: ősspermi *jug* 'folyó' + csuv. *jel* ←— ld. csuv. *jal* 'falú',

or. *Jokovo* ←— nem orosz *Jok* ←— vö.: magy. *jó* 'folyó' + or. -ov: birtokos melléknévképző + or. -o.

Jug f.

Ašm.:-,

NAP:-,

Ar.:-,

Fa.IV.526.: or. *Jug*, elterjedt folyónév:

1. az or. Šeksna bal oldali mellékfolyója,
2. az or. Nemda jobb oldali mellékfolyója,
3. néhány folyó neve az or. Vladim(irszkaja) gub(ernija)-ban,
4. az or. Severnaja Dvina forrása,
5. néhány folyó neve a régi Perm(skaja) és V'atsk(aja) gub(ernija)-ban,
6. folyó a régi Ladošsk(ij) u(jezd) Peterb(urgskaja) gub(ernija)-ban.

< or. *Jug* ←— ősspermi *jug* 'folyó'.

Az orosz átadója az ősspermi zöngés szóvégű *jug*. Az eredetibb és elterjedtebb változatok a zöngétlen szóvégű *juk*, *jok* lehetett.

2.1.1.3. *k* ~ *j* viszony:

Szó elején:

Käntärčä f.

Ašm.VII.152.: csuv. *Käntärčä*, or. *Kundyrča*¹ Čist.u., folyó neve,

NAP:-,

Ar.:-.

¹ Vö.: magy. **Kondoros** 'község Békés megyében Szarvas és Békéscsaba között'. Alapszava a – legvalószínűbb feltevés szerint – csuvasos jellegű őtörök jövevény, vö.: csuv. *xäntär* 'hód'. Tkp. jelentése tehát 'olyan víz, hely, ahol sok a hód'. (KISS 1980) Más magyarázat is lehetséges.

< csuv. *Käntärččä*.

***Jäntärččä* h.**

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Jäntärččä*, or. *Indyrči* Jan., csuvas falu,

Ar.: -,

< csuv. *Jäntärččä*.

***Kajāksar Šuršu* h.**

Ašm.VI.16.: csuv. *Kajāksar Šuršu*, falu neve,

NAP: -,

Ar.: -,

< csuv. *Kajāksar* < *Kajāk* ← 1. folyónév,
2. vö. csuv. *kajāk* 'madár'

+ *sar* ← 1. folyónév,
2. csuv. *-sar*: fosztóképző

+ *Šuršu* < *Šur* ← csuv. *šur* 'mocsár' + *šu* ← vö.: csuv. *šyv* 'víz'.

***Ural* f.**

TB.154.: bask. *Ural* ← ***Jajyk*** ← *Daiks/ Zajx/ D'ajk/ Jaik*, or. *Ural* kaz. *Šajyk*,¹ folyó, amely az Uč-ban ered, a Kašpi tóba ömlik.

Ebben a viszonyításban a *k*- és a *j*- nem tartoznak össze.

Szó belsejében:

***Tukmak* f.**

TB.146.: bask. *Tukmak*, or. *Tukmak* Beleb., az or. Useń bal oldali mellékfolyója.

< bask., or. *Tukmak* < *Tuk* + *mak*.

***Tujmy* f.**

Ašm.: -,

NAP: -,

Ar.: -,

Vax.: ud. *Tujmy/ Tujmy šur*, or. *Tojma* UASSR., TASSR., az or. Kama jobb oldali mellékfolyója.

< ud. *Tujmy* (< *Tuj* + *my*) + *šur* ← ud. *šur* 'folyó, folyam, patak, csermely'.

***Tujme* f.**

Ašm.: -,

NAP: -,

Ar.: -,

T-r.: tat. *Tujme*, or. *Tujma*, folyó neve.

< tat. *Tujme*

***Kërtekassi* h.**

Ašm.: -,

---

¹ Vö. magy. *Sajó* 'A Tisza jobb oldali mellékfolyója' ... (KISS 1980), *Salgó* '625 m. magas hegy Salgótarjánától északkeletre' ... (KISS 1980)

NAP: csuv. *Kěrtেকassi*, or. **Pajmurzino** M., csuvas falu,
 Ar.: csuv. *Kěrtেকassi*, or. *Pajmurzina* (Vaslejkina) M.
 < csuv. *Kěrtেকassi* < *Kěrtе* + *kassi* ← csuv. *kasă* 'falu' + csuv. -i: birtokos személyjel,
 or. *Pajmurzino* < *Paj* + *murza* + or. -in: birtokos melléknévképző + or. -o.

S'ěně Šăxran h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *S'ěně Šăxran* ← *Šăxran*, or. *Novoje Bikmurzino* ← *Šixrany* Ko., tatár falu,

Ar.: -,

< csuv. *S'ěně* ← *šěně* 'új' + *Šăxran*,
 or. *Novoje* ← or. *novoje* 'új' + *Bikmurzino* < *Bik* + *murza*¹ + or. -in: birtokos
 melléknévképző + or. -o.

Önálló szóként is előfordulnak, így szóvégi helyzetű a -k és a -j.

Let ju f.

SW.534b.: ko. *Let-ju*, or. *Letka*², az or. V'atka jobb oldali mellékfolyója.

< ko. *Let* + ko. *ju* 'folyó', or. ***Letka***.

Ez esetben nem a *Let ju*, hanem csak a *Let* tartozik össze az or. *Letka* alakkal. Tehát nincs k és j megfelelés.

Makarkki³ varě d.

Ašm.: -,

NAP: -,

Ar.: csuv. *Makarkki varě* M.

< csuv. *Makarkki* + *varě* ← csuv. *var* 'árok, patak' + csuv. -ě: birtokos személyjel.

Makar⁴ šyrmi f.

Ašm.: -,

NAP: -,

Ar.: csuv. *Makar šyrmi* A.

< csuv. *Makar* + *šyrmi* ← csuv. *šyrma* 'árok, patak, szakadék' + csuv. -i: birtokos
 személyjel.

L'ok Makarixaju f.

TSK.67.: ko. *L'ok Makarixaju*, or. *L'ok Makarixa*⁵, az or. Usa jobb oldali mellékfolyója,
 hossza 27 km.

< ko. *L'ok* ← ko. *l'ok* 'sovány, keskeny' + *Makarixa* + *ju* ← ko. *ju* 'folyó',
 or. *L'ok Makarixa* ← ko. *L'ok Makarixa*.

¹ Vö.: magy. **Murza** szn. ← tör. *murza* 'főtiszt' (KÁZMÉR 1993)

² Vö.: magy. **Letkés** hn. (KISS 1980), **Fényeslitke** 'helység Szabolcs-Szatmár megyében'. A *Litke* hn. puszta szn.-ből keletkezett magyar névadással. Az alapjául szolgáló szn. szláv eredetű (KISS 1980), **Litke** 'helység Nógrád megyében Salgótarjánától északnyugatra' (KISS 1980), **Litka** 'helység Borsod-Abaúj-Zemplén megyében Hidasnémetitől délnyugatra' (KISS 1980), magy. **Litkai** szn. ← *Litka* hn. Abaúj m. + -i: vonatkozó melléknévképző. (KÁZMÉR 1993) magy. **Litkei** szn. ← *Litke* hn. Nógrád m. + -i: vonatkozó melléknévképző. (KÁZMÉR 1993)

³ A **magyar** népnévvel vannak genetikai rokonságban.

⁴ Vö.: magy. **Makrai** szn. ← *Makra* hn. (Szatmár m. + -i: vonatkozó melléknévképző. (KÁZMÉR 1993)

⁵ A komiban és az oroszban egyaránt átvételnek tűnik.

Mängeräü t.

TB.110.: bask. *Mängeräü*, or. *Mangerau* Kug., tó.

< bask. *Mängeräü*, or. *Mangerau* ← bask. *Mängeräü*.

Mankašni d.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: csuv. *Mankašni* A., árok, patak.

< csuv. *Manka* + csuv. *šni* < *ěšni* ← csuv. *ěšne* 'tisztás' + csuv. *-i*: birtokos személyjel.

Majar¹ varě d.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: csuv. *Majar varě* A.

< csuv. *Majar* + *varě* ← csuv. *var* 'árok, patak' + csuv. *-ě*: birtokos személyjel.

Manjara f.

TB.104.: bask. *Manjara*, or. *Manjara* Burz., az or. Bol'(šoj) Nuguš bal oldali mellékfolyója.

< bask. or. *Manjara* < *Mankara.

A *Makar* előzménye *Mankar lehetett, amelynek *Mänkär változata is használatos volt, hiszen a baskírban végbement a *-k-* > *-g-* zöngésedés révén keletkezett *Mängeräü* nem baskír előzménye is *Mänkeräü lehetett. A bask. or. *Manjara* pedig

*Mankara > *ManGara > *Manyara > *Manjara*

fejlődés eredménye, amely szubsztrátum nyelvi fejlődés során keletkezhetett. Valamennyi változat összetartozik a magyar népnévvel.

Szó végén:

Takjylga f.

TB.136.: bask. *Takjylga*, or. **Tak-jelga** Al's., az or. Dema jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Takjylga* < *Tak*: folyó neve + *jylga* ← bask. *jylga* 'folyó',

or. *Tak* ← tat. *tak* 'páratlan, egyedülálló' + *jelga* ← tat. *jelga* 'folyó'.

Ama tujě d.

Ašm.II.226.: csuv. *Ama tujě* Kozm.u., hegy neve (a Volgán túl),

NAP.: -,

Ar.: -,

< *Ama* + *tujě* ← csuv. *tuj²* vö.: csuv. *tu*, *táv* 'hegy, halom, domb, kiemelkedés' + csuv. *-ě*: birtokos személyjel.

¹ Vö.: magy. **Major** szn. ← *major* 'majorosgazda, juhászgazda, számadógazda' (KÁZMÉR 1993)

² Az ÓT., ujj., haksz *tag*, oszm., azerb. *dag*, tuv. *dag*, üzb. *tog*, kirg. *too* (nyj. *tov*), nog., kum., karaim *tav*, ojr. *tuu*, kazah, k.kalp., karacs., tat., bask. *tau* 'hegy' (JEGOROV 1964), magy. *Dág* 'helység Komárom megyében', vö.: *Ágfalva*. (KISS 1980) idetartoznak. Ennek az a magyarázata, hogy a hegy mint domb, kiemelkedés keletkezhet dagadás, dudorodás útján, ugyanakkor a hegyes alakja miatt köze van az elágazásnál kialakult hegyes, csúcsos területre, amelyet a folyó két ága zár be, mint hegyes szögű területet.

Tuj *kaččā šurri* m.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: csuv. *Tuj kaččā*¹ *šurri* Jan.

< csuv. *Tuj kaččā* ← vö.: csuv. *kaččā* 'legény, nem nő ember' + *šurri* ← csuv. *šurā, šur* 'mocsár' csuv. -i: birtokos személyjel.

Eleink gondolkodásában a hegy ugyanúgy íves formájú, mint az árok, csupán a folyómederhez képest ellenkező irányú művelet eredménye. A folyó a mélyítés, a hegy a dudorodás, egyaránt függőleges irányú, lefelé illetve felfelé mutató ívelés, míg a folyó által bezárt szög, a hegyes alakú terület a folyók vízszintes irányban mutató elágazásának az eredménye. Mindhárom összetartozik, az elnevezések összefüggnek, mert nem az irány, hanem az ív, a szög a meghatározó. A megnevezések közül a -k végű volt a legősibb, amely

-k > -G > 1. -g
2. -γ > -j

változásokon ment keresztül. A fejlődés lépcsőfokainak nagy része megőrződött a földrajzi nevekben és a köznevekben.

Jeněk *kassi* h.

Ašm.IV.274.: csuv. *Jeněk kassi* Cu., település neve,

NAP.: -,

Ar.: -,

< csuv. *Jeněk* + *kassi* ← csuv. *kasā* 'falú' + csuv. -i: birtokos személyjel.

Jenekü f.

Ašm.IV.273.: csuv. *Jenekü* Xoč.v., szakadék, patak neve az or. N(ižnije) Jauši falu mellett,

NAP.: -,

Ar.: -,

< csuv. *Jenekü*.

Jänekä f.

TB.68.: bask. *Jänekä*, or. *Jeneka* Belok., az or. Alla-jelga bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Jänekä*, or. *Jeneka* ← bask. *Jänekä*.

Jenej f.

Ašm.IV.273.: csuv. *Jenej*² Seng.u., forrás neve nem messze a csuv. Jalavär, or. Jelaúra falutól,

NAP.: -,

Ar.: -,

< csuv. *Jenej*.

A -k eredetileg nem szóvégi helyzetű volt.

Apak *kassi* h.

Ašm.I.270.: csuv. *Apak-kassi*, or. *Abak-kasy* Cu., falu neve,

¹ Vö.: magy. *kacs* 'oldalhajítás'.

² Vö.: a Hét magyar egyik törzse vezérének a *Jenő* neve, továbbá magy. *Jenei* szn. ← *Jenő* hn. Arad, Baranya, Bihar, Doboka, Heves, Nógrád, Pest, Veszprém m., *Jene* hn. Gömör m. + -i: vonatkozó melléknévképző (KÁZMÉR 1993)

NAP:-,

Ar.::-

< csuv. *Apak + kassi* ← csuv. *kasă* 'falu' + csuv. *-i*: birtokos személyjel,
or. *Abak-kasy* ← csuv. *Apak-kassi*.

Abaj¹ t.

TB.18.: bask. *Abaj*, or. *Abaj* Kug., tó.

< bask., or. *Abaj* ← nem or. *Apaj*.

Čupāk² f. d.

Ašm.XV.245.: csuv. *Čupāk*, kis folyó és tisztás neve az or. Kirskoje lestničestvo -ban 'Kiri erdőségben',

NAP:-,

Ar.::-

< csuv. *Čupāk* < *Čupuk.

Čupaj³ t.

Ašm.XV.: csuv. *Čupaj* Cu., tó neve,

NAP:-,

Ar.::-

< csuv. *Čupaj*.

A *-k*-val genetikusan összefüggő *-j* olyan hangváltozások eredménye, amelyek nagy része akkor ment végbe, amikor a *-k*- még nem szóvégi, hanem szóbelseji helyzetű volt. Tehát

-k > *-G* > *-γ* > *-j*.

A földrajzi nevek, a velük összetartozó személynevek, sőt közszók is gyakran megőrizték az eredeti *-k*-t, de a fejleményeit is. Felülvizsgálatra szorulnak hát a képzősnek tartott neveink, amelyet a *-Vk* hangkapcsolat széleskörű vizsgálata is meg kell, hogy előzzön.

2.1.1.4. *k ~ č* viszony:

Szó elején:

Kāmaša f.

Ašm.VII.129.: csuv. *Kāmaša*, or. *Kumaška*, kis folyó neve,

NAP:-,

Ar.::-

< csuv. *Kāmaša* < *Kumaša < *Kumaška*.

Čumuš h.

Ašm.XV.228.: csuv. *Čumuš* település neve,

¹ Vö.: magy. **Apaj** 'Dömsödhöz tartozó település'... puszta személynévből keletkezett magyar névadással. Az alapjául szolgáló személynév a szn-ként használt m. *apa* fn-ből alakult kicsinyítő-becéző funkciójú *-i* képzővel. (KISS 1980)

² Vö.: magy. **Csopak** 'helység Veszprém megyében'... Valószínűleg puszta szn-ből keletkezett magyar névadással. (KISS 1980)

³ Vö.: magy. **Csobaj** 'helység Borsod-Abaúj-Zemplén megyében'... A m. *Csoba* 'Csaba' szn. kicsinyítő funkciójú *-j* képzős származékából keletkezett. (KISS 1980)

NAP:-,
Ar.::-.

Szókezdő helyzetben a *k*- és a *č*- nem tartozik össze.

Szó belsejében:

Manka *šorě* m.

Ašm.::-,

NAP:-,

Ar.: csuv. *Manka šorě* Č.

< csuv. *Manka* + *šorě* ← csuv. csuv. *šur* 'mocsár' + csuv. -*ě*: birtokos személyjel.

Munča *var* v.

Ašm.VIII.: csuv. *Munča var*, valószínű kiremet¹ neve,

NAP:-,

Ar.::-.

< csuv. *Munča* + *var* ← csuv. *var* 'árok, patak'.

Makar *šyrmi* f.

Ašm.::-,

NAP:-,

Ar.: csuv. *Makar šyrmi* A.

< csuv. *Makar* + *šyrmi* ← csuv. *šyrma* 'árok, patak, szakadék' + csuv. -*i*: birtokos személyjel.

Anat **Mučar** h.

Ašm.::-,

NAP: csuv. *Anat Mučar*², or. *Nižnije Močary* Ja., csuvas falu,

Ar.::-.

< csuv. *Anat* ← csuv. *anat* 'alsó' + *Mučar*.

A -*k*-ból -*γ*- réshangon keresztül lett -*j*- affrikálódásával keletkezett a -*č*-:

$k > G > \gamma > j > d\check{z} > \check{c}$.

Votka f.

Ašm.::-,

NAP:-,

Ar.::-,

Vax.: ud. *Votka/ Votka šur*, or. *Votka Votk.*, a Siva folyó jobb oldali mellékfolyója.

< ud. *Votka*: folyó neve + *šur* ← ud. *šur* 'folyam, folyó, patak, csermely'.

¹ vö.: csuv. *kiremet* '1. gonosz, rossz szellem neve, 2. ártó', kirg. *keremet*, üzb.S. *keramät* 'csoda', kazah *keremet* 'csoda, feltűnő, kiemelkedő', türkm. *keramat* régi 'csoda, szentként számon tartott', oszm. *keramet* 'nemeslelkűség, nagylelkűség, kedvesség, szolgálat, tisztelet, csoda, szentként tisztelt', azerb. *kerametli* 'nemeslelkű'. A szó megtalálható az arab nyelvben 'csoda, természetfeletti erő, nemeslelkű' jelentésben, a perzsában *kāramät* 'csoda, szentként tisztelt', a jakutban *kyrammyt* 'átkozott'. (JEGOROV 1964)

² Vö.: magy. *Mocsár* szn. ← *Mocsár* hn. (KÁZMÉR 1993), *Mocsári* szn. ← *Mocsár* hn. Bars, Bihar, Ung, Zemplén m. + -*i*: vonatkozó melléknévképző (KÁZMÉR 1993)

Volša f.

SW.1249a.: ko. *Volša*, or. ***Votča***, falu az or. Sysola-n.

< ko. *Volša* < ko. *Vol* + *ša*,
or. *Votča* < *Vot* + *ča*.

A *k* és a *č* ez esetben nem tartoznak össze.

Szó végén:

Amakšar t. d.

Ašm.I.196.: csuv. *Amakšar* Kozm.u., hegy és tó neve a Volga bal partján,

NAP:-,

Ar.: *Amakšar* M., tó. < csuv. *Amak* + *šar* ← vö. ud., mar. *jar* 'szakadék', mar. *jer* 'tó'.

Amačkassi h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Amačkassi* ← *Ančākkassi* ← *Jamatkas-Jamaš*, or. *Amačkasy* C., csuvas falu,

Ar.: -.

< csuv. *Amač* (< *Amačāk < *Amakčāk) + *kassi* ← csuv. *kašā* 'falú' + csuv. *-i*: birtokos személyjel.

A szó végén a *-č*-nek nincs köze a *-k*-hoz.

2.1.1.5. *k* ~ *š* viszony:

Szó elején:

Kuner f.

Ašm.VI.: csuv. *Kuner* Ču., kis folyó neve,

NAP:-,

Ar.: -.

< csuv. *Kuner*.

Šanar h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Šanar*, or. *Šanary* Č.,

Ar.: -.

Szó elején nincs köze egymáshoz a *k*-nak és az *š*-nek.

Szó belsejében:

Makar šyrmi f.

Ašm.: -,

NAP:-,

Ar.: csuv. *Makar šyrmi* A.

< csuv. *Makar* + *šyrmi* ← csuv. *šyrma* 'árok, patak, szakadék' + csuv. *-i*: birtokos személyjel.

Ul'ankă Mošar h.

Ašm.III.229.: csuv. *Ul'ankă Mošar*, or. *Možary*, falu neve,

NAP:-,

Ar.:.-.

< csuv. *Ul'ankă* + *Mošar* < *Možar, or. *Možary* < nem orosz *Možary.

Mišerkassi h.

Ašm.VIII.255.: csuv. *Mišerkassi*, or. *Mižar-kasy* Kč., település neve,

NAP: csuv. *Mišerkassi*, or. *Mižerkasy* ← *Mižarkasy* Kr., csuvas falu,

NAP:-,

Ar.:.-.

< csuv. *Mišerkassi* < *Mišer*¹ (< *Minčer < *Minjer < *Minker) + *kassi* ← csuv. *kasă* 'falú' + csuv. -i: birtokos személyjel,
or. *Mižerkasy* ← csuv. *Mižerkassi*.

Az -š- végső soron -k-ra vezethető vissza:

$k > G > \gamma > j > d\check{z} > \check{c} > \check{s}$.

A csuvasban az -š- intervokális helyzetbe került, ezért félzöngésen (-ž-) ejtik, amit az orosz zöngésnek (-ž-) vett át. A jelenség szorosan kapcsolódik a *k* és *č* megfelelésekhez, mert a *č*-ből válhatott *š* közvetlenül.

Szó végén:

Kěšěn Čuvak h.

Ašm.:.-,

NAP: csuv. *Kěšěn Čuvak* ← *Kěšěn Čakkassi*, or. *Malyje Čuvaki* Ja., csuvas falu,

Ar.:.-.

< csuv. *Kěšěn* ← csuv. *kěšěn* 'kis, kicsi' + *Čuvak*,
or. *Malyje* ← or. *malyje* 'kis, kicsi' + *Čuvaki*.

Syuašjylga f.

TB.133.: bask. *Syuašjylga*, or. *Čuvaš²-jelga* Išim., az or. Tejfük jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Syuaš*: folyó neve + *jylga* ← bask. *jylga* 'folyó',
or. *Čuvaš*: folyó neve + *jelga* ← tat. *jelga* 'folyó'.

A -k és az -š nem összetartozó mássalhangzók.

2.1.1.6. *k* ~ *š* viszony:

Szó végén:

Kěšěn Čuvak h.

Ašm.:.-,

NAP: csuv. *Kěšěn Čuvak* ← *Kěšěn Čakkassi*, or. *Malyje Čuvaki* Ja., csuvas falu,

Ar.:.-.

¹ A *miser* ma egy tatár népcsoport neve, genetikailag azonban összefügg a magyar népnévvel.

² Vö.: a *csuvas* népnév.

< csuv. *Kěšěň* ← csuv. *kěšěň* 'kis, kicsi' + *Čuvak*,
or. *Malyje* ← or. *malyje* 'kis, kicsi' + *Čuvaki*.

Sujaš *vārmaně* d.

Ašm.: -,

NAP: -,

Ar.: csuv. *Sujaš vārmaně* Ja., patak, szakadék.

< csuv. *Sujaš*: folyó neve + *vārmaně* ← csuv. *vārman* 'erdő' + csuv. -ě: birtokos
személyjel.

A *k* és az *ś* nem tartoznak össze.

2.1.1.7. *k* ~ *šč* viszony

Szó elején:

Kaval *var* f.

Ašm.VI.17.: csuv. *Kaval var*, kis folyó neve,

NAP: -,

Ar.: -,

< csuv. *Kaval*: folyó neve + *var* ← csuv. *var* 'árok, patak'.

Nišer Ščamal h.

Ašm.IX.33.: csuv. *Nišer Ščamal* K., két falu neve,

NAP: -,

Ar.: -,

< csuv. *Nišer*+ *Ščamal*.

Az *šč* a cirill *ш* (palatalizált *š* *ŷ*) átírása latin betűkkel. Nincs köze a *k*-hoz.

2.1.1.8. *k* ~ *s* viszony:

Kānar h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Kānar*, or. *Konar* C., csuvas település,

Ar.: -,

< *Kānar*, or. *Konar* ← csuv. *Kānar*.

Hanar t.

TB.164.: bask. *Hanar*, or. ***Sanar*** Sal., tó.

< bask. *Hanar*, or. ***Sanar*** ← nem or. *Sanar*.

Szó belsejében:

Kākar h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Kākar* ← *Kākar Tuša*, or. ***Kukary*** C. csuvas falu,

Ar.: -,

< csuv. *Kākar* ← vö.: csuv. *kukār* 'kanyar, kanyarulat'.

Kusar *šyrmi* f.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: csuv. *Kusar šyrmi* Jan.

< csuv. *Kusar*: folyó neve + *šyrmi* ← *šyrma* 'árok, patak, szakadék' + csuv. *-i*: birtokos személyjel.

A *k* és az *s* nem tartoznak össze.

2.1.1.9. *k ~ dž* viszony:

Köjök f.

TB.75.: bask. *Köjök*, or. *Kujuk* Tujm., forrás, az or. Bišinda bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Köjök*,

or. *Kujuk* ← nem orosz *Küjük.

θajakly f.

TB.48.: bask. *θajakly*, or. ***Džajakly*** Zil., az or. Krepostnoj Zilair jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *θajakly*,

or. *Džajakly* ← bask. *θajakly*.

A szóeleji interdentális zöngés spiráns hangot (*θ*) az orosz *dž*-nek vette át. Nem tartozik össze a *k*-val.

2.1.1.10. *k ~ ž* viszony:

Szó elején:

Kajäksar *Šuršu* h.

Ašm.VI.16.: csuv. *Kajäksar Šuršu*, falu neve,

NAP.: -,

Ar.: -,

< csuv. *Kajäksar* < *Kajäk* ← 1. folyónév,
2. vö. csuv. *kajäk* 'madár'

+ *sar* ← 1. folyónév

2. csuv. *-sar*: fosztóképző

+ *Šuršu* < *Šur* ← csuv. *šur* 'mocsár' + *šu* ← vö.: csuv. *šyv* 'víz'.

Ural f.

TB.154.: bask. *Ural* ← *Jajyk* ← *Daiks/ Zajx/ D'ajk/ Jaik*, or. *Ural* kaz. ***Žajyk***, folyó, amely az Uč-ban ered, a Kašpi tóba ömlik.

Szó belsejében:

Kokar d.

Ašm.VI.259.: csuv. *Kokar*, mező neve,

NAP.: -,

Ar.: -,

< csuv. *Kokar* ← vö.: csuv. *kukār* 'kanyar, kanyarulat'.

Kožary¹ h.

Ašm.VI.: or. *Kožary* A.,

NAP: or. *Kožary* Kra., csuvas falu,

Ar.: -,

< or. *Kožary* ← nem orosz *Košari (*KoŽari*) Kra.

A *k* és a *ž* nem tartoznak össze. Az átadó alakban félzöngés mássalhangzót ejtettek, amit az orosz zöngésnek vett át.

Szó végén:

Yjyk f.

TB.173.: bask. *Yjyk*, or. **Ik** Belok., az or. Aj jobb oldali mellékfolyója.

Iž f.

Ašm.: -,

NAP: -,

Ar.: -,

Tolk.: ud. *Iž/ Iž šur/ Oč juž*, or. *Iž*, a Kama folyóba ömlő folyó.

< ud. *Iž* < vö.: nyeny. *id* 'víz'.

Iževsk 'város a Szovjetunióban'

Ez a korábbi *Iževskij zavod* kapcsolatából keletkezett. (tkp. az 'Izs folyó menti gyár'... Az *Izs* folyónév etimológiája ismeretlen. (KISS 1980)

A *k* és a *ž* nem tartoznak össze.²

2.1.1.11. *k ~ dz, dž, dž* viszony:

Szó belsejében:

Müktejylga f.

TB.109.: bask. *Müktejylga*, or. *Mukte-jelga* Burz., az or. Bol'(šoj) Nuguš jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Mükte*: folyónév (< *Mük* + *te*) + *jylga* ← bask. *jylga* 'folyó',
or. *Mukte* ← bask. *Mükte* + *jelga* ← tat. *jelga* 'folyó'.

Mudžju f.

TSK.75.: ko. *Mudžju*, or. *Mudz* ← *Muča*³, folyó.

< ko. *Mudžju* < *Mudž* + *ju* < ko. *ju* 'folyó'.

¹ Vö.: magy. *Kosári* szn. ← *Kosár* hn. Szatmár m. (KÁZMÉR 1993)

² A *ž* ez esetben *d*-eredetű lehet. A *-k* és a *-ž* csak úgy tartozhatnak össze, hogy a *k* zöngésedett (*-k* > *-g*), és a *-g* a szláv nyelvekben, az oroszban és az ukránban vált *-ž*-vé. Vö.: *Ukk* 'helység Veszprém megyében'. Pusztai szn-ből keletkezett magyar névadással... (KISS 1980) *Tiszaug* 'helység Szolnok megyében'... Az *Ug* hn. magyarázatához ld. *Ukk* szócikkét. (KISS 1980) *Ung* 'a Laborc bal oldali mellékfolyója'... vö.: ukr. *Už*... (KISS 1980) A *g* > *ž* változást megelőzte a denazalizáció.

³ Vö.: magy. *Mocsa* 'helység Komárom megyében'. Pusztai szn-ből keletkezett magyar névadással. Az alapjául szolgáló szn. talán egy szláv *Moč*...szn-nek magyar becéző képzővel ellátott származéka. De nem zárható ki annak a lehetősége sem, hogy a m. *Mocsa* hn. előzménye szláv hn. volt..." (KISS 1980), magy. *Mucsai* csn. ← *Mucsa* hn. Arad m. + *-i*: származási helyre utaló képző. (KÁZMÉR 1993)

A *-k* és *-dz* viszony összetett szó előtagjának a végén mutatkozik az orosz használatú formában, ahol arról lehet szó, hogy az orosz azt a komi *dz* írásformát vette át, amit a komi *dž*-nek ejt. Hangmegfelelésről azonban nem lehet szó, mert a *dz* nem tartozik össze a *k*-val. Ennek az a magyarázata, hogy a *Mük* előzménye **Mütke* lehetett, amelyből egyik irányban *Mük*, a másik irányban *Müt* vált, s a *Mudž* ez utóbbinak a fejleménye lehet.

2.1.1.12. *k ~ z* viszony:

Szó elején:

Kyngyr f.

TB.98.: bask. *Kyngyr*, or. *Kyngyr* Bir., az or. Bír jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Kyngyr*.

Zeńger t.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: -,

T-r.: tat. *Zeńger*, or. *Goluboje*, tó neve.

< tat. *Zeńger*?

Szó belsejében:

Makar¹ *šyrmi* f.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: csuv. *Makar šyrmi* A.

< csuv. *Makar* + *šyrmi* ← csuv. *šyrma* 'árok, patak, szakadék' + csuv. *-i*: birtokos személyjel.

Mazar *jer* t.

GMA: mar. *Mazar jer*, or. *Mazarskoje* Me., tó az or. Toleševo helységtől délre.

< mar. *Mazar* + mar. *jer* ← mar. *jer* 'tó'.

Szó végén:

Yk f.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: -,

T-r.: tat. *Yk*, or. *Ik*, folyó neve.

< tat. *Yk* ← vö. tat. *yk*: hangutánzó szó.

Ižva f.

TSK.38.: ko. *Ižva*, or. *Ižma*, az or. Pečora bal oldali mellékfolyója, hossza 530/ 512 km.

< ko. *Iž*: folyó neve + *va* ← ko. *va* 'víz',

or. *Ižma* ← nem orosz *Ižma* < *Iž*: folyó neve ← vö.: nyeny. *id* 'víz' + *ma* ← vö.:

ko. *va* 'víz'.

¹ Vö.: magy. **Makrai** szn. ← *Makra* hn. (Szatmár m. + *-i*: vonatkozó melléknévképző. (KÁZMÉR 1993)

A *k* és a *z* nem tartoznak össze.

2.1.1.13. *k ~ v* viszony:

Szó elején:

Kyngyr f.

TB.98.: bask. *Kyngyr*, or. *Kyngyr* Bir., az or. *Biř* jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Kyngyr*.

Vangyrju f.

TSK.14.: ko. *Vangyrju*, or. *Vangyr*,¹ az or. *Kosju* bal oldali mellékfolyója, hossza 112 km.

< ko. *Vangyrju* ← *Vangyr*: folyó neve + *ju* ← ko. *ju* 'folyó',

or. *Vangyr* ← nem orosz *Vangyr*.

A *k*- és a *v*- nem tartoznak össze.

Szó belsejében:

Kakal'jal' h.

Ašm.VI.21.: csuv. **Kakal'-jal'**, or. *Tugajevo*, tat. *Jere* Cu.? falu neve,

NAP:-,

Ar.:.-

< csuv. *Kakal'?* + *jal'* ← csuv. *jal'* 'falu'.

S'ěně Kaval h.

Ašm.XIII.74.: csuv. *S'ěně Kaval*, or. *Novo-Isakovo* U., falu neve,

NAP: csuv. *S'ěně Kaval*, or. *Novoje Isakovo* U., csuvas falu,

Ar.:.-

< csuv. *S'ěně* ← csuv. *šěně* 'új' + *Kaval*,

or. *Novoje* ← or. *novoje* 'új' + *Isakovo* ← nem orosz *Isak* + or. *-ov*: birtokos melléknévképző + or. *-o*.

Szó végén:

Asakty f.

TB.25.: bask. *Asakty*², or. *Asakty* Arx., az or. *Kur-jelga* bal oldali mellékfolyója.

< bask., or. *Asakty* < *Asak*: folyó neve + *ty*.

Kese Asau³ f.

TB.71.: bask. *Kese Asau*, or. *Malyj Asav* Krk., az or. *K'üne* jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Kese* ← bask. *kese* 'kicsi, kis' + *Asau*: folyó neve < *Asaw,

or. *Malyj* ← or. *malyj* 'kicsi' + *Asav*: folyó neve < **Asaw*⁴.

¹ Vö.: magy. *venger* népnév.

² Vö.: magy. *Aszód* 'helység Pest megyében'. A m. *aszó* 'száraz völgy, időszakos vízfolyás' fn-ből keletkezett. (KISS 1980)

³ Vö.: magy. *Aszófő* 'helység Veszprém megyében'... A m. *aszó* 'száraz völgy, időszakos vízfolyás' és a *fő* 'kezdet' összetétele. (KISS 1980)

⁴ A baskír és az orosz előzménye ugyanaz.

A szó belsejében lévő, az intervokális *-k-*, és a szóvégi *-k* fejleménye a *-v-*. A szóvégi *-k* is szóbeljei helyzetű volt korábban. Tehát:

-k- > -G- > -*γ- > -*w- > -v-

fejlődés volt lehetséges. A földrajzi neveken megőrződött a kiinduló mássalhangzó és a fejleménye.

2.1.1.14. *k ~ p* viszony:

Szó elején:

Kukša *tu* d.

Ašm.VI.271.: csuv. *Kukša tu*, Xval.u., hegy neve az or. Kalmandaj falu mellett,

NAP:-,

Ar.::-,

< csuv. *Kukša + tu* ← csuv. *tu* 'hegy'.

Pakša¹ *varri*?

Ašm.::-,

NAP:-,

Ar.: csuv. *Pakša varri* Še.

< csuv. *Pakša + varri* < csuv. **varā* > *var* 'árok, patak' + csuv. *-i*: birtokos személyjel.

Szó belsejében:

Aka f.

TB.21.: bask. *Aka/ Oka*² or. *Aka* Meč., az or. Ik jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Aka*: folyó neve.

Upa *šyrmi* f.

Ašm.III.251.: csuv. *Upa šyrmi* Jau., patak neve,

NAP:-,

Ar.: *Upa šyrmi* Č.

< csuv. *Upa*³: folyó neve + *šyrmi* ← csuv. *šyrma* 'árok, patak, szakadék' + csuv. *-i*: birtokos személyjel.

A *k* és a *p* nem tartoznak össze.

Kakār *külē* t.

Ašm.VI.22.: csuv. *Kakār külē*, Volgán túli tó neve,

NAP:-,

Ar.::-,

< csuv. *Kakār* ← csuv. *kukār* 'kanyar, kanyarulat' + *külē* ← csuv. *kül* 'tó' + csuv. *-ē*: birtokos személyjel.

¹ Vö.: magy. ***Bagos*** ld. *Hajdúbagos* 'helység Hajdú-Bihar megyében'. A *Bagos* puszta személynévből keletkezett magyar névadással... (KISS 1980)

² Összefügg vele a nganaszánok (szamojéd nép) egyik, az ***oko*** nemzetségének a neve.

³ Az *Upa* előzménye **Upka* lehetett.

Vil S'aval kokri d.

Ašm.V.231.: csuv. *Vil S'aval kokri*, mező neve,

NAP:-,

Ar.:.-.

< csuv. *Vil* ← csuv. *vil* 'holt, halott' + *S'aval*: folyó neve + *kokri* ← csuv. *kukār* 'kanyar, kanyarulat' csuv. -i: birtokos személyjel.

Kěperlě Külxěrri h.

Ašm.:.-,

NAP: csuv. *Kěperlě Külxěrri*, or. *Kiberli* ← *K'uberle-K'ulxiri* V., csuvas falu,

Ar.:.-.

< csuv. *Kěperlě*¹ < *Kěper*: folyó neve + *lě* < vö.: md. *lej* 'folyó' + *Külxěrri* < *Kül* ← csuv. *kül* 'tó' + *xěrri* ← csuv. *xěřě* 'vidék' + csuv. -i: birtokos személyjel, or. *K'uberle* ← nem orosz **Küperle (KüBerle)* + *K'ulxiri* ← nem orosz **Külxiri, *Külxyry*.

A *k* és a *p* ezekben a nevekben és szavakban úgy függ össze, hogy az eredeti *k* változásai során zöngésedett, réshangúsodott, majd újra zárhangúsodott, s a

$k > G > *γ > *w > \begin{matrix} 1. p \\ 2. B \end{matrix}$

változási sor eredményeképpen megszületett a *p*, amelyet intervokális helyzetben (pl. a csuvasban) félzöngésnek ejtenek.

Szó végén:

Karak S'avar f.

Ašm.VI.88.: csuv. *Karak S'avar*, forrás neve,

NAP:-,

Ar.:.-.

< csuv. *Karak* + *S'avar* ← csuv. *šavar* 'nyílás, száj'.

*Karap*² rašči d.

Ašm.VI.88.: csuv. *Karap rašči*, or. *Korabel'naja rošča*, erdő neve,

NAP:-,

Ar.:.-.

< csuv. *Karap* ← csuv. *karap* 'hajó' + *rašči* ← or. *rošča* 'rét' + csuv. -i: birtokos személyjel, or. *Korabel'naja* < *Korabel'* ← or. *korabl'* 'hajó' + -n: melléknévképző + or. -aj: birtokos melléknévképző + or. -a + *rošča* ← or. *rošča* 'rét'.

A *k* és a *p* nem tartoznak össze.

¹ A földrajzi nevekben gyakran előfordul a csuv. *Kěper* és számos változata. A földrajzi névnek azonban nem minden esetben szolgálhatott alapul a csuv. *kěper* 'híd' jelentésű szó. Amikor a földrajzi nevet folyónévként kell és lehet értelmezni, akkor valamely a 'híd' jelentésű szóval rokon, de 'kanyar, görbület, ívelés' jelentésű szó szolgálhatott alapul a víznévnek. Ennek az lehet a magyarázata, hogy a híd átjáró, összekötő szerepe, funkciója és ívelt alakja a folyótól származik, ered. Ilyen funkciója elsőként a folyónak volt. A jelentésfejlődés sorában tehát a folyó egyik tulajdonságának a megjelölése ment át a hídra mint építményre.

² Vö.: magy. *Karap* ma ismert családnév Hajdúhadházon, nincs meg Kázmérnál.

2.1.1.15. *k ~ b* viszony:

Szó elején:

Kaškär *šyrmi* h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Kaškär šyrmi*, or. *Volčja Dolina* Ja., orosz falu,

Ar.: -,

< csuv. *Kaškär* ← csuv. *kaškär* 'farkas' + *šyrmi* ← csuv. *šyrma* 'árok, patak, szakadék'
+ csuv. *-i*: birtokos személyjel.

Baškort *küle* t.

TB.32.: bask. *Baškort küle*, or. *Baškirskoje* Miš., tó.

< bask. *Baškort* + *küle* ← bask. *kül* 'tó' + *-e*: birtokos személyjel,
or. *Baškirskoje* ← *Baškir* + *-sk*: vonatkozó melléknévképző + or. *oj*: birtokos
melléknévképző + *-e*.

Szó belsejében:

Aka f.

TB.21.: bask. *Aka/ Oka*, or. *Aka* Meč., az or. Ik jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Aka*: folyó neve.

Äbäsäj t.

TB.176.: bask. *Äbäsäj*, or. *Abasaj* Čišm., tó.

< bask. *Äbäsäj* < *Äbä* + *säj* ← bask. *saj* 'folyami összekötő',
or. *Abasaj* ← bask. *Äbäsäj*.

A *k* és *b* nem tartoznak össze.

Kakär *külě* t.

Ašm.VI.22.: csuv. *Kakär külě*, Volgán túli tó neve,

NAP: -,

Ar.: -,

< csuv. *Kakär* ← csuv. *kukär* 'kanyar, kanyarulat' + *külě* ← csuv. *kül* 'tó' + csuv. *-ě*:
birtokos személyjel.

Kěperlě *Külxërri* h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Kěperlě Külxërri*, or. ***Kiberli*** ← ***K'uberle***-*K'ulxiri* V., csuvas falu,

Ar.: -,

< csuv. *Kěperlě* < *Kěper*: folyó neve + *lě* < vö.: md. *lej* 'folyó' + *Külxërri* < *Kül* ← csuv.
kül 'tó' + *xërri* ← csuv. *xěřě* 'vidék' + csuv. *-i*: birtokos személyjel,
or. *K'uberle* ← nem orosz **Küperle* (*KüBerle*) + *K'ulxiri* ← nem orosz **Külxiri*,
*Külxyry.

Az átadó nyelvben az intervokális helyzetű félzöngésen ejtett *-p-* (*-B-*) bilabiálist az orosz zöngésnek vett át. Keletkezése tehát összefügg az intervokális helyzetű *-p-* egy részének a keletkezésével.

Szó végén:

Yk f.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: -,

T-r.: tat. *Yk*, or. ***Ik***, folyó neve.

< tat. *Yk*?

As f.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: -,

Č-Č: man. *As*, or. ***Ob'***, folyó neve.

A *k* és a *b* nem tartoznak össze.

2.1.1.16. *k* ~ V, *k* ~ *u* viszony:

Szó belsejében:

Akar *šyrmi* d.

Ašm.II.221.: csuv. *Akar šyrmi* Cu., határrész neve az or. Starak falu mellett,

NAP.: -,

Ar.: -,

< csuv. *Akar* + *šyrmi* ← csuv. *šyrma* 'árok, patak, szakadék' + csuv. *-i*: birtokos személyjel.

Yuary¹ f.

TB.174.: bask. *Yuary*, or. *Uvary* Kug., az or. Bol'(šoj) Ik jobb oldali mellékfolyója.

Szó végén:

Asakty f.

TB.25.: bask. *Asakty*, or. *Asakty* Arx., az or. Kur-jelga bal oldali mellékfolyója.

< bask., or. *Asakty* < *Asak*: folyó neve + *ty*.

Kese Asau f.

TB.71.: bask. *Kese Asau*, or. *Malyj Asav* Krk., az or. K'une jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Kese* ← bask. *kese* 'kicsi, kis' + *Asau*: folyó neve,

or. *Malyj* ← or. *malyj* 'kicsi' + *Asav*: folyó neve.

A *k* és a magánhangzó úgy tartoznak össze, hogy az eredeti *k* egyrészt megmaradt, a magánhangzó – ez esetben az *u* – pedig az egyik fejleménye:

-*k*- > -*G*- > -**ɣ*- > -**w*- > -*u*-.

---

¹ vö.: magy. ***avar*** népnév. ***Avar*** családnév nincs meg Kázmérnál.

2.1.1.17. *k ~ i* viszony:

Szó belsejében:

Tokšik h.

Ašm.XIV.110: csuv. *Tokšik*, or. *Tokšikovo*, falu neve,

NAP:-,

Ar.::-

< csuv. *Tokšik* < *Tok* + *šik*.

Toš kassi h.

Ašm.::-,

NAP:-,

Ar.: csuv. *Toš kassi*, or. **Toiševa** M.

< csuv. *Toš* + *kassi* < csuv. *kašā* 'falú' + csuv. *-i*: birtokos személyjel,
or. *Toiševa* < *Toi* + *ševa*.

Szó végén:

Irček¹ *ěšni* f.

Ašm.::-,

NAP:-,

Ar.: csuv. *Irček ěšni* Ja., patak, szakadék.

< csuv. *Irček* + *ěšni* ← csuv. *ěšne* 'tisztás' + csuv. *-i*: birtokos személyjel.

Turi Irše² h.

Ašm.::-,

NAP: csuv. *Turi Irše*, or. *Verxnije Irzei* Ja., csuvas falu,

Ar.::-

< csuv. *Turi* ← csuv. *turi* 'felső' + *Irše* < *Ir* + *še*,
or. *Verxnije* ← or. *verxnije* 'felső' + *Irzei*³

A szó belsejében összetett szó egyik tagjáról van szó, ezért valójában itt is szóvégi helyzetű a mássalhangzó. Tehát:

-k > *-G* > *-*γ* > *-*w* > *-i*.

2.1.1.18. *k ~ 0* viszony:

Szó elején:

Konkur⁴ h.

Ašm.VI.294.: csuv. *Konkur*, or. *Kungur*, város neve,

NAP:-,

Ar.::-

¹ Vö. magy. **Ercsi** 'helység Fejér megyében'... A m. *ér* 'kis folyóvíz' fn. *-cs* kicsinyítő képzős származéka. (KISS 1980)

² Vö.: magy. **Albertirsa** 'helység Pest megyében'... Az *Irsa* hn. szláv eredetű... (KISS 1980)

³ Vö. **erza**, a mordvinokhoz tartozó nép.

⁴ Vö.: magy. **kunkor** 'görbület, hajlat' ld. a *kunkorodik* szónál (TESz.).

< csuv. *Konkur* ←—— vö.: csuv. *kukār* 'ferde, ferdeség'.

Ungar f.

TB.153.: bask. *Ungar*, or. *Ungar* Sterl., az or. Kuganak bal oldali mellékfolyója.

< bask. *ungar* vö.: mansi *hunari* 'mélyedés, völgy'.

Ez esetben a *k* és a hanghiány között nincs összefüggés. A *k* és a hanghiány viszonya elvileg megmutatkozhat mindkét esetben. Akkor, amikor van közük egymáshoz, és akkor is, amikor nincs köztük genetikai kapcsolat. Ezért az összefüggést vagy az ellenkezőjét mindig az adott név vizsgálatakor lehet megállapítani.

Szó belsejében:

Ülekjylga f.

TB.157.: bask. *Ülekjylga* Bak., Išim., folyók.

< bask. *Ülekjylga* < *Ülek* + *jylga* ←—— bask. *jylga* 'folyó'.

Ülekbar f.

TB.157.: bask. *Ülekbar* Gaf., az or. M'andym jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Ülekbar* < *Ülek* + *bar*.

Ülebar f.

TB.157.: bask. *Ülebar*, or. *Ulebar* Burz., az or. Jamašla bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Ülebar* < *Üle* + *bar*,

or. *Ulebar* ←—— bask. *Ülebar*.

Il'apar h.

Ašm.III.114.: csuv. *Il'apar*, or. *Ilebary* Ču., falu neve,

NAP:-,

Ar.:.-,

< csuv. *Il'apar* < *Il'a* + *par*.

Szó végén:

Pylak šyv(ě) f.

Ašm.IX.180.: csuv. *Pylak šyv(ě)*, or. ***Bulak***, kis folyó neve,

NAP:-,

Ar.:.-,

< csuv. *Pylak* + *šyv(ě)* ←—— csuv. *šyv* 'víz' + csuv. *-ě*: birtokos személyjel, or. *Bulak* ←—— bask. *bulak* 'folyó, patak'.

Pāla f.

Ašm.X.104.: csuv. *Pāla*, or. *Bula*, kis folyó neve,

NAP:-,

Ar.:.-,

< csuv. *Pāla*,

or. *Bula* < vö. bask. *bulak* 'folyó, patak'.

A szó belsejében és a szó végén

$-k > -G > -*\gamma > -*w > -V > -0$

változás történt. Valójában az összetett szóban az előtag végső mássalhangzója a *-k* maradt meg egyrészt, és az adatok másik részében a *k* tovább fejlődött, zöngésedés, réshangúsodás, spirantizáció, vokalizálódás, majd redukció után eltűnt az ejtésből és lett hanghiány.

2.1.1.19. *k ~ n* viszony:

Szó elején:

Aslă Kosnar pajě d.

Ašm.: -,

NAP: *Aslă Kosnar pajě* K.

< csuv. *Aslă* ← csuv. *aslă* 'öreg, régi, nagy' + *Kosnar* + *pajě* ← csuv. *paj* 'rész' + csuv. -*ě*: birtokos személyjel.

Nasnar h.

Ašm. VIII.282.: csuv. *Nasnar*, falu neve,

NAP: csuv. *Nasnar*, or. *Nasnary* Ja., csuvas falu,

Ar.: -,

< csuv. *Nasnar* < *Nas* + *nar*.

Szó végén:

Jaltyrakkül t.

TB.183.: bask. *Jaltyrakkül*, or. *Jaltyrak-kul'* Kig., Meč., tavak.

< bask. *Jaltyrak* (< *Jal* + *tyrak*¹) + *kül* ← bask. *kül* 'tó'.

Jaltyran t.

TB.183.: bask. *Jaltyran* Išim., az or. Ufuk bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Jaltyran* < *Jal* + *tyran*² ← vö.: csuv. *tarān* 'mély'.

A *k* és az *n* nem tartoznak össze. Egy korábbi *-nk* mássalhangzó-kapcsolat kétirányú fejleményeiről van szó.

2.1.1.20. *k ~ m* viszony:

Szó elején:

Kakšan f.

Ašm.: -,

NAP: -,

Ar.: -,

Mar.: mar.: *Kakšan*, or. *Kokšaga*, folyó neve.

< mar. *Kakšan*?

¹ Vö.: *türk*, *turk*, *török* népnévi változatok.

² Vö.: *turáni* népnév.

Mokšān Xočaxmat ?

Ašm.: -,

NAP: -,

Ar.: csuv. *Mokšān Xočaxmat* Č.

< csuv. *Mokšān* + *Xočaxmat*.

Kukšakassi h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Kukšakassi* ← *Kukša-Pajkilt*, or. *Kokšakasy* C., csuvas falu,

Ar.: -,

< csuv. *Kukšakassi* < *Kukša* + *kassi* ← csuv. *kaš* 'falu' + csuv. *-i*: birtokos személyjel.

Jov f.

Ašm.: -,

NAP: -,

Ar.: -,

Coll.: md. *Jov* or. ***Mokša***¹, folyó neve.

< md. *jov* 'folyó', or. *Mokša* < *Mok* + *ša*.

Kyngyr f.

TB.98.: bask. *Kyngyr*, or. *Kyngyr* Bir., az or. Bír jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Kyngyr*.

Mängeräü t.

TB.110.: bask. *Mängeräü*, or. *Mange'au* Kug., tó.

< bask. *Mängeräü*,

or. *Mange'au* ← bask. *Mängeräü*.

A *k*- és az *m*- nem tartoznak össze.

Szó belsejében:

Vil S'aval **kokri** d.

Ašm.V.231.: csuv. *Vil S'aval kokri*, mező neve,

NAP: -,

Ar.: -,

< csuv. *Vil* ← csuv. *vil* 'holt, halott' + *S'aval*: folyó neve + *kokri* ← csuv. ***kukär*** 'kanyar, kanyarulat' csuv. *-i*: birtokos személyjel.

Măn Xămarkka h. A *k*- és az *m*- nem tartoznak össze.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Măn Xămarkka* ← *Xămarkka*, or. ***Kumarkino*** Kr.,

Ar.: -,

< csuv. *Măn* < csuv. *măn* 'nagy, öreg' + *Xămarkka* < *Kumarkka,
or. *Kumarkino* ← csuv. *Kumarkka + or. *-in*: birtokos melléknévképző + or. *-o*.

Szó végén:

---

¹ Vö.: ***moksa***: mordvin nép.

Tok šālě puš f.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: csuv. *Tok šālě puš* A.

< csuv. *Tok*: folyó neve + *šālě* ← csuv. *šāl* 'forrás' + csuv. -ě: birtokos személyjel + *puš* ← csuv. *puš* 'fő, fej'.

Tym šor ju f.

SW.949a.: ko. *Tym šor ju* 3 versztára feljebb az or. Mys falutól.

< ko. *Tym* + *šor* ← vö.: csuv. *šur* 'tavasz' + *ju* ← ko *ju* 'folyó'.

Szó belsejében és szó végén úgy függnek össze a *k* és az *m*, hogy mindkettő *nk* előzményre vezethető vissza úgy, hogy a *k* denazalizáció után megmaradt, az *m* pedig

$nk > nG > *ny > *nw > m$

változás során jött létre.

2.1.1.21. *k ~ nk* viszony:

Szó belsejében:

Čikir h.

Ašm.XV.199.: csuv. *Čikir Č.*, települések neve: or. *Bol'šoj Čigir'*, or. *Malyj Čigir'*,

NAP.: -,

Ar.: -,

< csuv. *Čikir*.

Čikěri jārāx d.

Ašm.XV.200.: csuv. *Čikěri jārāx*, határrész neve,

NAP.: -,

Ar.: -,

< csuv. *Čikěri* + *jārāx*.

Šānkārtam h.

Ašm.XVII.315.: csuv. *Šānkārtam*, or. *Šixirdany*, falu neve,

NAP.: -,

Ar.: -,

< csuv. *Šānkārtam* < *Šānkār* + *tam*.

Sinker f.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: csuv. *Sinker* A., patak, szakadék.

< csuv. *Sinker*?

Jěķě šāl h.

Ašm.V.: csuv. *Jěķě šāl*, or. *Dva Kl'uča* Bug.u., település neve,

NAP.: -,

Ar.: -.

< csuv. *Jěķēr* ← csuv. *jěķēr* 'iker, kettős' + *šāl* ← csuv. *šāl* 'forrás',
or. *Dva* ← or. *dva* 'kettő' + *Kl'uča* ← or. *kl'uč* 'forrás'.

Tašinker f.

TB.140.: bask. *Tašinker*, or. *Tašinkiř* Karm., az or. Karlaman bal oldali mellékfolyója.
< bask. *Tašinker* < *Taš* + *inker*.

Szó végén:

Korak kassi u.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: csuv. *Korak kassi* Ja., utca. < csuv. *Korak?* + *kassi* ← csuv. *kasā* 'utca, falu' + csuv. *-i*:
birtokos személyjel.

Karank karti f.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: csuv. *Karank karti* Ja., patak, szakadék.

< csuv. *Karank?* + *karti* ← csuv. *karta* 'kert' + csuv. *-i*: birtokos személyjel.

A *k*-t tartalmazó szavakban az *nk*-t tartalmazókhoz képest denazalizáció történt:

nk > *k*.

2.1.1.22. *k ~ ng* viszony:

Szó belsejében:

Jukä t.

TB.180.: bask. *Jukä/ Kuršly küle*, or. *Juka* Aur., tó.

< bask. *Jukä*, or. *Juka* ← bask. *Jukä*.

Kyrjuga f.

TSK.58.: or. *Kyrjuga*, az or. Pečora bal oldali mellékfolyója, hossza 46 km.

< or. *Kyr*: folyó neve + *juga* ← nem orosz *juga 'folyó'.

Jänkă f.

Ašm.V.75.: csuv. *Jänkă/ Junkă*, or. **Junga**, folyó neve,

NAP.: -,

Ar.: -,

< csuv. *Jänkă* < *Junkă*,

or. *Junga* ← csuv. *Junkă* (*JunGă*).

Jynga f.

GMA: mar. *Jynga*, or. *Junga* ČASSR., Gm., az or. Volga jobb oldali mellékfolyója.

< mar. *Jynga*.

Makarkki varě d.

Ašm.: -,

NAP:-,

Ar.: csuv. *Makarkki varě* M.

< csuv. *Makarkki* + *varě* ← csuv. *var* 'árok, patak' + csuv. -ě: birtokos személyjel.

Mängeräü t.

TB.110.: bask. *Mängeräü*, or. *Mangerau* Kug., tó.

< bask. *Mängeräü*, or. *Mangerau* ← bask. *Mängeräü*.

Szó végén:

Juk jel h.

Ašm.IV.313.: csuv. *Juk-jel*, or. *Jekovo/ Jokovo* Tet.u., település neve 60-70 versztára az or.

Simbirsztól,

NAP:-,

Ar.::-,

< csuv. *Juk* ← vö.: őspéri **jug* 'folyó' + csuv. *jel* ← csuv. *jal* 'falu'.

Yjyk f.

TB.173.: bask. *Yjyk*, or. **Ik** Belok., az or. Aj jobb oldali mellékfolyója.

Uk šyrmi h.

Ašm.III.195.: csuv. *Uk-šyrmi* Cu., falu neve, 8 versztára az or. Musyrmy falutól,

NAP:-,

Ar.::-,

< csuv. *Uk*: folyó neve + csuv. *šyrmi* ← csuv. *šyrma* 'árok, patak, szakadék' + csuv. -i: birtokos személyjel.

Ung 'a Laborc bal oldali mellékvize'... (KISS 1980)

Xäntak šorě d.

Ašm.::-,

NAP:-,

Ar.: csuv. *Xäntak šorě* M., erdő.

< csuv. *Xäntak*: folyó neve + *šorě* ← csuv. *šur* 'mocsár' + csuv. -ě: birtokos személyjel.

Hontang f.

Ašm.::-,

NAP:-,

Ar.::-,

Č- Č: man. *Hontang*, or. *Konda*, folyó neve.

< man. *Hontang* < **Kontank*.

A -k zöngésedése az *ng* hangkapcsolatban az

nk > *nG* > *ng*

változás során történhetett. Az *nk* mássalhangzó-kapcsolat eredetileg nem volt szóvégi helyzetű.

2.1.1.23. *k ~kk* viszony:

Szó belsejében:

Plakkav h.

Ašm.X.263.: csuv. *Plakkav*, or. *Balakovo* település neve,

NAP:-,

Ar.::-,

< csuv. *Plakkav* < *Pälakkav* ← or. *Balakov, *Balakovo* ← tat. *bolak* 'folyó'.

Szó végén:

Timk *kassy* h.

Ašm.::-,

NAP:-,

Ar.: csuv. *Timk kassy?* < csuv. *Timk?* + *kassy* ← csuv. *kasă* 'falú' + csuv. *-i*: birtokos személyjel.

Timkk *olăxě* d.

Ašm.::-,

NAP:-,

Ar.: csuv. *Timkk olăxě* A.

< csuv. *Timkk?* + csuv. *olăxě* ← csuv. *ulăx* 'mező' + csuv. *-ě*: birtokos személyjel.

A geminált *-kk-* a csuvasban jelzi a mássalhangzó zöngétlen voltát. Az oroszban ezt csupán *-k-* val jelölik. Helyesírási kérdésről és nem hangváltozásról van szó.

2.1.1.24. *k ~x, h* viszony:

Szó elején:

Karaju f.

TSK.43.: ko. *Karaju*, or. *Kara* nyeny. *Xarajaga*, folyó, amely az Ural nyugati lejtőjénél kezdődik, s az or. *Karskaja guba* "Kar-i tengeröböl"-be ömlik, hossza 257 km.

< ko. *Karaju* < *Kara* + *ju* ← ko. *ju* 'folyó',
nyeny. *Xarajaga* < *Xara* + *jaga* ← vö. xanti, mansi *ja* 'folyó'.

Kyr *Soran* f.

TB.130.: bask. *Kyr Soran* Oren. or., az or. Samara jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Kyr* ← vö.: bask. *kyr* 'mező' + *Soran*.

Xyr *Kěšner* f.

Ašm.VII.222.: csuv. *Xyr- Kěšner*, or. *Tozolka* Al., kis folyó neve az or. N(ižnije) Ajbesi falu mellett,

NAP:-,

Ar.::-,

< csuv. *Xyr* ← vö.: 1. csuv. *xyr* 'fenyő'¹
2. csuv. *xir* 'mező' + *Kěšner*.

---

¹ Vö.: CZEGLÉDI 2004c:5-31

Ułxaš xirě d.

Ašm.III.227.: csuv. *Ułxaš xirě* Simb.u., mező neve,

NAP:-,

Ar.::-.

< csuv. *Ułxaš* + *xirě* ← csuv. *xir* 'mező' + csuv. -ě: birtokos személyjel.

Kasankkă f.

Ašm.VI.129.: csuv. *Kasankkă*, or. *Kazanka*, folyó neve?

NAP:-,

Ar.::-.

< csuv. *Kasankkă* ← vö.: magy. *kazán* 'üst, katlan',
or. *Kazanka* ← csuv. *Kasankkă*¹.

Xusan h.

Ašm.XVI.237.: csuv. *Xusan*, *Xosan*, or. *Kazań*,

NAP:-,

Ar.::-.

< csuv. *Xusan* ← vö.: magy. *kazán* 'üst, katlan',
or. *Kazań* ← nem orosz *Kasan* (*KaZań*).

Konkur h.

Ašm.VI.294.: csuv. *Konkur*, or. *Kungur*, város neve,

NAP: -,

Ar.::-.

< csuv. *Konkur*.

Xońkkar m.

Ašm.XVI.168.: csuv. *Xońkkar*, mocsár neve,

NAP:-,

Ar.::-.

< csuv. *Xońkkar*.

Konar d.

Ašm.VI.293.: csuv. *Konar* Ka., erdő neve a csuv. Čäräš Toša mellett, (ahol gyertyát hagynak, kalácsot és gyertyavégeket dobálnak),

NAP:-,

Ar.::-.

< csuv. *Konar*?

Hanar t.

TB.164.: bask. *Hanar*, or. *Sanar* Sal., tó.

< bask. *Hanar*?

Hänär üdäge f.

TB.164.: bask. *Hänär üdäge* Zianč., patak, szakadék.

< bask. *Hänär* + *üdäge* ← vö.: bask. *üdän* 'völgy' + -e: birtokos személyjel.

---

¹ Az átadó nyelv akár a csuvas volt, akár más, az ejtett alak *KaZankkă, *KaZanka lehetett, ahol a félzöngés -Z-t az orosz zöngés -z-nek vette át.

A *k*- zöngétlen zárhang és a *x*-, *h*- réshangok viszonyának a vizsgálatakor figyelembe kell venni, hogy a *k*- egyrészt megmaradt mély (vö.: csuvas, baskír, komi, hanti, orosz használatú nevek) és magas magánhangzók előtt is egyaránt, másrészt réshangúsodott mély magánhangzó előtt. Azokban az esetekben, ahol *i* előtt mutatkozik a *x*-, még az *y > i* palatalizáció előtt megtörtént a *k*- réshangúsodása.

A földrajzi nevekben kimutatható olyan *h*- is, amelyeknek nincs köze a *k*-hoz. Ez a *h*- ismert a baskírban, a párhuzamai megvannak a magyarban is. A baskírban külön jele van a *k*-val nem összefüggő *h*-nak, azonban a földrajzi nevekben az összes *x*- kezdetű név és szó összehasonlító vizsgálatát el kellett végezni ahhoz, hogy tisztázzuk, a *x*-nak vannak-e olyan párhuzamai a baskírban *h*-val jelölteken túl, amelyeknek nincs közük a *k*-hoz és fejleményeihez.¹

Annyi bizonyos, hogy a *x*- spiráns veláris hangrendű szavakban jelentkezik a csuvas, hanti, mansi és az orosz használatú földrajzi nevek esetében. Olykor palatális *-i* előtt is van *x*-, amely egyértelműen az *-y > -i* palatalizáció előtt keletkezett mély magánhangzó előtt. A földrajzi nevekből ítélve egyelőre nem tudom, van-e különbség a különböző nyelvekben használatos *x*- hangértéke között. Egyedül a baskírban jelölik azt a laringális *h*-t, amelynek a *k*-hoz nics köze, de egyértelműen összefüggés van az *s*-szel. Annyi bizonyos, hogy a *k*- > *x*-spirantizáció nem ment végbe következetesen minden veláris hangrendű szóban.

A jelen elfogadott álláspont szerint az őstörök mélyhangú *k*- minden helyzetben *x*-vá vált, kivéve azokat az eseteket, amelyekben a *k*- korán zöngésült. (RÓNA-TAS 1978). A

PU szókezdő **k*-... nyelvünkben veláris magánhangzó előtt **k*- > (ösm **x*-) *h*-fejlődés ment végbe. Az eredeti **k*-nak *x*-vá módosulása több osztják és vogul nyelvjárásban is megtörtént. Ebből azonban nem lehet arra következtetni, hogy a *k* > *x* változás e három nyelvben közös – ugor kori – eredetű... A *k* > *x* változás veláris szavainkban az ősmagyar kor elejére datálható. (HAJDÚ 1966:97-98)

A földrajzi nevekben tehát megmutatkozik egyrészt a spirantizáció, másrészt érvényes a köznyelvre vonatkoztatott már ismert álláspont, mely szerint lehettek olyan csoportok, amelyek nyelvi használatában a *k*- túlélte a *k* > *x* változást. (BÁRCZI-BENKŐ-BERRÁR 1967:103)

Szó belsejében:

***Kaxärlä* h.**

Ašm. VI.178.: csuv. *Kaxärlä* Buu., tatár falu neve, amely az ugyanilyen nevű folyón helyezkedik el,

NAP:-,

Ar.:.-,

< csuv. *Kaxärlä*.

***S'ěně Kaxärlä* h.**

Ašm. VI.178.: csuv. *S'ěně Kaxärlä*, or. *Novyje Kakerli*, falu neve,

NAP:-,

Ar.:.-,

< csuv. *S'ěně* ← csuv. *šěně* 'új' + *Kaxärlä* < *Kaxyrlä* (**KaXyrlä*),
or. *Novyje* ← or. *novyje* 'új' + *Kakerli*.

¹ Ez a vizsgálat azért is fontos, mert szorosan kötődik hozzá a magyarok *hungár* nevének problémája.

Ojkas Pajkilt h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Ojkas Pajkilt* C., csuvas falu,

Ar.: -,

< csuv. *Ojkas* < *Oj* ← csuv. *uj* 'mező' + *kas* ← csuv. *kas-* 'vágni' + *Pajkilt* < *Paj* + *kilt*.

Pajxiltě h.

Ašm.IX.73.: csuv. *Pajxiltě*, or. *Jumaševo* Bel.u.,

NAP: -,

Ar.: -,

< csuv. *Pajxiltě* < *Paj* + *xiltě* < *xylty.

Az intervokális helyzetű *-x-* valójában félzöngésen ejtett réshang. A további példákban pedig az összetett szó utótagjának kezdő mássalhangzójában van *x-* réshang. A spirantizáció még az *y > i* palatalizáció előtt megtörtént.

Szó végén:

Pašpak h.

Ašm.IX.122.: csuv. *Pašpak*¹, or. *Bajsubakovo* Č., falu neve,

NAP: -,

Ar.: csuv. *Pašpak*, or. *Bajsubakovo* Č.

< csuv. *Pašpak*?

Pašpax h.

Ašm.IX.122.: csuv. *Pašpax*, ugyanaz, mint csuv. *Pašpak*,

NAP: -,

Ar.: -,

< csuv. *Pašpax* < *Pa* < *Paj* + *špax* < *šāpax < *šupax,

or. *Bajsubakovo* < *Baj* + *subak* + or. *-ov*: birtokos melléknévképző + or. *-o*.

Ural f.

TB.154.: bask. *Ural* ← *Jajyk* ← *Daiks/ Zajx/ D'ajk/ Jaik*, or. *Ural* kaz. *Šajyk*,² folyó, amely az Uč-ban ered, a Kašpi tóba ömlik.

Mélyhangrendű szavakban történt a *-k > -x* réshangúsodás.

2.1.1.25. *k ~ f* viszony:

Szó belsejében:

Aka f.

TB.21.: bask. *Aka/ Oka*, or. *Aka* Meč., az or. Ik jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Aka*: folyó neve.

¹ E névben az *-š-* úgy keletkezett, hogy korábbi *-js-* mássalhangzó-kapcsolatban a *j* palatalizálta az *-s-*t, s a *j* eltűnt. Valójában összeolvadás történt.

² Vö. magy. *Sajó* 'A Tisza jobb oldali mellékfolyója'...(KISS 1980), *Salgó* '625 m. magas hegy Salgótarjánától északkeletre'...(KISS 1980)

Uxxa h.

Ašm.III.351.: csuv. *Uxxa* or. **Ufa**, város neve,

NAP:-,

Ar.:.-.

< csuv. *Uxxa* < *Utka < *Ūtkä *Vütkä vö.: magy. *vüüd*, *víz*.

Uxva h.

Ašm.III.345.: csuv. *Uxva*, or. **Ufa**, város neve,

NAP:-,

Ar.:.-.

< csuv. *Uxva* < 1. *Ux* + *va* ←— ko. *va* 'víz',
2. < *Utka < *Ūtkä *Vütkä vö.: magy. *vüüd*, *víz*.

Az orosz *Ufa* vagy a csuv. *Uxva* előtagjával (*Ux*) tartozik össze, s akkor a *va* mint összetett szó utótagja, vagy pedig az *Ufa* és az *Uxva* közös gyökerű szó, és összetartozik az *Utka*, *V'atka* folyónevekkel és a magyar *vüüd*, *víz* szóval.

Epkeš oj f.

Ašm.:.-,

NAP:-,

Ar.: csuv. *Epkeš* oj oj Č., patak, szakadék.

< csuv. *Epkeš* + *oj* ←— csuv. *uj* 'mező'.

Jer upkan t.

TB.26.: bask. *Jer upkan* Davl., tó.

< bask. *Jer* ←— bask. *jer* 'tó' + *upkan*.

Ěpxě h.

Ašm.IV.129.: csuv. *Ěpxě*, or. **Ufa**, város neve, vö. tat. *Öfö*,

NAP:-,

Ar.:.-.

< csuv. *Ěpxě*

Ufa f., h.

Ašm.:.-,

NAP:-,

Ar.:.-,

Fa.IV.177.: or. *Ufa*, az or. Belaja mellékfolyója Baskiriában, és város neve ezen a folyón.

< or. *Ufa*?

Öfö h.

Ašm.:.-,

NAP:-,

Ar.:.-,

B-r.: bask. *Öfö*, or. *Ufa*, város neve.

< bask. *Öfö*.

Kariḍel f.

TB.90.: bask. *Kariḍel/ Ufa/ Ufa iḍele/ Öpö/ Öfö/ Öfä*, or. *Kariḍel'*, az or. Belaja jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Kariðel* < *Kar* + *iðel* ← bask. *iðel* 'folyó', *Ufa* + *iðele* ← bask. *iðel* 'folyó' + bask. -e: birtokos személyjel, bask. *Ufa* ← or. *Ufa* ← *Ūfä, bask. *Öpö* ← csuv. *Ėpxĕ*, bask. *Öfö* ← csuv. *Ėpxĕ*, bask. *Öfä* < *Ūfä ← csuv. *Ūpxä < *Ūpkä ← vö.: csuv. *üpkē* 'tüdő'.¹

Ufa 'Baskíria fővárosa'.

Az or. *Ypha* átvétele. L. még bask. *Öfö*. A város ott épült, ahol az *Ufa* folyó a Belájába ömlik. Az or. *Ypha* folyónév eredete nincs tisztázva. A török nyelvekből való eddigi magyarázatai nem meggyőzőek. A 'folyó' jelentésű litv. *ùpė*-val talán csak a véletlen folytán cseng össze bizonyos fokig. (KISS 1980)

A bask. *Aka* -k-ja és az *Öfö*, or. *Ufa* -f-je nem tartoznak össze. A párhuzamos adatok segítettek kideríteni, hogyan keletkezhetett az or. *Ufa* és jónéhány változata. Az -f- összeolvadás eredménye, a szó belseji -px- zöngétlen mássalhangzók kapcsolatából keletkezett úgy, hogy a -x- réshangúsította a -p-t, miközben a -x- elenyészett. A -x- pedig -k- eredetire vezethető vissza. Tehát:

-px- > -φx- > -φ- > -f-².

A *k* és *f* viszonyának a tanulmányozásából leszűrhető egyrészt az a módszertani tanulság, hogy a földrajzi neveket alapvetően mindig kétféle megközelítésből kell vizsgálni. Egyszer úgy, mint a rendszerbe illőt, másszor pedig, mint egyedi esetet kell kezelni és tanulmányozni. Elkészíthető az *Ufa* folyó nevének etimológiája.

2.1.1.26. *k ~ t* viszony:

Szó elején:

Talüðäk f.

TB.137.: bask. *Talüðäk*, or. *Talužak/ Kulužak* Ster., az or. Kundfak jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Talüðäk* < *Tal* ← vö.: bask. *tal* 'szomorúfűz' + *üðäk* ← bask. *üðäk* 'völgy, folyómeder',

or. *Talužak* < *Tal*³ + *užak* ← tat. *üzäk* 'völgy, folyómeder', or. *Kulužak* ← nem orosz *Kul* + *užak* ← tat. *üzäk* 'völgy, folyómeder'.

Kakšan f.

Ašm.VI.25.: csuv. *Kakšan*, a Volga két mellékfolyójának a neve:

1. csuv. *Măn Kakšan*, or. *Bol'saja Kokšaga*,

2. csuv. *Pěčĕk Kakšan*, or. *Malaja Kokšaga*,

NAP:-,

Ar.:.-.

< 1. csuv. *Kakšan* < *Kak* + *šan*, *Măn* ← csuv. *măn* 'nagy, öreg' + *Kakšan*,
or. *Bol'saja* ← or. *bol'saja* 'nagy' + or. *Kokšaga* ← nem orosz *Kokšaga*: folyó neve,

¹ Az emberi szerv, a tüdő és a folyóforrás, folyó közti jelentésbeli kapcsolat azon a szálon magyarázható, hogy a víz áramlása és a levegő áramlása között hasonlatosság van, sőt a vízforráshoz hasonlóan eleink felfogásában a tüdő is egyfajta forrás.

² A labiodentális zöngétlen spiráns (f) előzménye bilabiális zöngétlen spiráns (φ) lehetett.

³ Vö.: magy. *tál* 'edényfajta', ném. das *Tal* 'völgy', földrajzi neveken: *Emental*, *Rosental* stb. Svájcban.

2. csuv. *Pěčěk* ← csuv. *pěčěk* 'kicsi' + *Kakšan*,
or. *Malaja* ← or. *malaja* 'kicsi' + *Kokšaga*.

***Tokšik* h.**

Ašm.XIV.110: csuv. *Tokšik*, or. *Tokšikovo*, falu neve,

NAP:-,

Ar.::-.

< csuv. *Tokšik* < *Tok*: folyó neve + *šik*.

A *k* és a *t* nem tartoznak össze.

Szó belsejében:

***Iknesker* h.**

Ašm.III.96.: csuv. *Iknesker* Ču., falu neve,

NAP: -,

Ar.::-.

< csuv. *Iknesker* < *Ik* + *nesker*. (ld.: csuv. *Itnesker*)

***Itnesker* h.**

Ašm.III.155.: csuv. *Itnesker* Ču., falu neve,

NAP:-,

Ar.::-.

< csuv. *Itnesker* < *It* + *nesker*, (ld.: csuv. *Iknesker*)

***Anatri Pankli* h.**

Ašm.::-,

NAP: csuv. *Anatri Pankli*, or. *Nižnije Panklei* ← *Nižnij Panklej* M.,

Ar.::-.

< csuv. *Anatri* ← csuv. *anatri* 'alsó' + *Pankli* < *Pank* + *li* ← md. *lej* 'folyó', *Nižnije*
← *nižnije* 'alsó' + *Panklei* < *Pank* + *lei* ← md. *lej* 'folyó'.

***Xorān kassi Pantli* ?**

Ašm.::-,

NAP:-,

Ar.: csuv. *Xorān kassi Pantli*, or. *Xorn-kasy* M.

< csuv. *Xorān* ← csuv. *xorān* 'nyírfa' + *kassi* ← csuv. *kasā* 'falu' + csuv. *-i*: birtokos
személyjel, + *Pantli* < *Pant* + *li* ← md. *lej* 'folyó'.

Szó belsejébe a *k* és a *t* összetett szó előtagjának a végső mássalhangzói. Ugyanaz, mint
szóvégi helyzetben, nem tartoznak össze.

Szó végén:

***Jarmak šālě* f.**

Ašm.::-,

NAP:-,

Ar.: csuv. *Jarmak šālě* A.

< csuv. *Jarmak*: folyó neve + *šālě* ← csuv. *šāl* 'forrás' + csuv. *-ě*: birtokos személyjel.

Jurmit¹ f.

TB.181.: bask. *Jurmit*, or. *Jurmit Beleb.*, az or. Metev bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Jurmit* < *Jur* + *mit*.

Jylbulak f.

TB.67.: bask. *Jylbulak*, or. *Jelbulak Biž.*, az or. T'urt'uk jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Jylbulak* < *Jyl* ← ud. *jyl* 'a folyó felső folyása, forrása' + *bulak* ← bask. *bulak* 'folyó',

or. *Jelbulak* < *Jel* ← hanti *jel* 'forrás' + *bulak* ← bask. *bulak* 'folyó'.

Tašbulat küle t.

TB.140.: bask. *Tašbulat küle* Abz., tó.

< bask. *Taš* ← 1. *Taš*: folyó(forrás) neve

2. bask. *taš* 'kő'

+ *bulat* ← ld. bask. *bulak* 'folyó' + *küle* ← bask. *kül* 'tó' + bask. *-e*: birtokos személyjel.

A *k* és a *t* nem tartoznak össze. Annak, hogy látszólag ugyanazon a helyen fordulnak elő, az a magyarázata, hogy *-tk* mássalhangzó-kapcsolat volt az előzménye mindkettőnek. Amikor a *t* tűnt el valamilyen úton, akkor a *k* maradt meg és fordítva. Vö.:

Čuvašskaja **Kulatka** h.

Ašm.III.: or. Čuvašskaja *Kulatka* Xval.u., falu,

NAP:-,

Ar.::-.

< or. Čuvašskaja < čuvaš népnév + or. *-sk-*: vonatkozó melléknévképző + or. *-aj*: birtokos melléknévképző + *-a* + *Kulatka*.

Platka h.

Ašm.X.264.: csuv. *Platka*, or. *Jambarusovo Č.*, falu neve,

NAP: csuv. *Platka* ← *Jamparuskassi*, or. *Jambarusovo Č.*, csuvas falu,

Ar.::-.

< csuv. *Platka* < *Pālatka < *Pulatka.

2.1.1.27. *k ~ r* viszony:

Szó belsejében:

Ikel ěšni d.

Ašm.::-,

NAP:-,

Ar.: csuv. *Ikel ěšni* Ja.

< csuv. *Ikel*: folyó neve + *ěšni* ← csuv. *ěšne* 'tisztás' + csuv. *-i*: birtokos személyjel.

Irel h.

Ašm.V.: csuv. *Irel*, falurész neve Éspepe faluban?

NAP:-,

Ar.::-.

---

¹ Vö.: magy. *Gyarmat* a Hét Magyar egyik törzse vezérének a neve, magy. családnév, helynév.

< csuv. *Irel*?

Szó végén:

Janty*k jylgaśy* f.

TB.185.: bask. *Janty**k jylgaśy* Kara., patak.

< bask. *Janty**k + jylgaśy* ← bask. *jylga* 'folyó' + *śy* 1. ← vö. csuv. *šyv* 'víz'
2. birtokos személyjel.

Jäntärč h.

Ašm.V.78.: csuv. *Jäntärč*, or. *Indyrči* Cu., falu neve,

NAP:-,

Ar.:.-,

< csuv. *Jäntärč*.

A *k* és az *r* nem tartoznak össze.

2.1.1.28. *k ~ l* viszony:

Szó elején:

Kakār *külě* t.

Ašm.VI.22.: csuv. *Kakār külě*, Volgán túli tó neve,

NAP:-,

Ar.:.-,

< csuv. *Kakār* ← csuv. *kukār* 'kanyar, kanyarulat' + *külě* ← csuv. *kül* 'tó' + csuv. -ě:
birtokos személyjel.

Lakār h.

Ašm.:.-,

NAP: csuv. *Lakār*, or. *Lageri* Č., csuvas falu,

Ar.:.-,

< csuv. *Lakār*?

Szó belsejében:

N'uvčim f.

TSK.80.: ko. *N'uvčim*/ *N'ukčim*, or. *N'uvčim* ← *N'ulčim* ← *Ulčim*, az or. Sysola jobb oldali mellékfolyója, hossza 31 km.

< ko. *N'uvčim* < *N'uv* + *čim*, *N'ukčim* < *N'uk* + *čim*, *N'ulčim* < *N'ul* + *čim*.

Összetett szó előtagjának végső mássalhangzójáról van szó.

Szó végén:

Jänekä f.

TB.68.: bask. *Jänekä*, or. *Jeneka* Belok., az or. Alla-jelga bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Jänekä*,

or. *Jeneka* ← bask. *Jänekä*.

Jenel *ěšni* d.

Ašm.IV.273.: csuv. *Jenel ěšni* hely neve,

NAP:-,

Ar.:.-,

< csuv. *Jenel* + *ěšni* ← csuv. *ěšne* 'kis tisztás az erdőben' + -i: birtokos személyjel.

A *k* és az *l* nem tartozik össze.

2.1.1.29. *kk* ~ *g* viszony:

Szó belsejében:

Rakkaš h.

Ašm.:.-,

NAP: csuv. *Rakkaš* or. **Rogož** M., csuvas falu,

Ar.:.-,

< csuv. *Rakkaš*,

or. *Rogož* ← 1. nem orosz *Rakaš* (*RaGaŽ*)
2. csuv. *Rakkaš*.

A *-k-* és *a-g-* úgy függenek össze, hogy az első esetben az átadó nyelvben ejtett félzöngés (*G*) hangot az orosz zöngésnek vette át. A *g* tehát hanghelyettesítés eredménye. A második lehetséges eset szerint az átadó alak zöngétlen (*kk*) volt, s a zöngésedés az oroszban ment végbe.

2.1.1.30. Összegzés:

Az eddig általánosan elfogadott vélemény szerint a „PU szókezdő **k-* általában változatlanul megmaradt a rokon nyelvek többségében, palatális magánhangzó előtt a magyarban is.” (HAJDÚ 1966:97) A kutatók nem foglalkoznak eleget azokkal az esetekkel, amikor veláris magánhangzó előtt is megmaradt a *k-* a szó elején. A tulajdonnév anyagunkban – köztük a földrajzi nevekben – számos idevonatkozó példa található.

Szegényes ismeretekhez juthatunk a szóbelseji helyzetben lévő *-k-* val kapcsolatosan is:

A PU. intervokális **k-* eredeti formájában csak a finnben (erős fokban) és a lappban őrződött meg. A többi rokon nyelvben réshanggá vált, sőt igen gyakran a szomszédos magánhangzóval egybeolvadva vokalizálódott. Valószínű, hogy a **k-* még az alapnyelv korában, de legkésőbb az ugorban **-ɣ-* vé alakult. Ezt a hangot a mai magyarban *v* képviseli, amely azonban teljesen el is enyészhetett. (HAJDÚ 1966:98)

Eltekintve attól, hogy alapnyelvben gondolkodhatunk-e vagy sem, a fentiek értelmében i.e. 6-4 ezer évvel megvolt a szókezdő és az intervokális *-k-*. Ez azt is jelenti hogy a *k* zöngétlen zárhangot 6-8 ezer évvel ezelőtt már ki tudták ejteni, tehát ezek szerint a kronológiának ez az alsó határa. A szóvégi helyzetű *-k* megjelenéséről azonban nem jutunk közvetlen információhoz, valamelyest tájékoztatnak az ún. tövéghangzók eltűnése kapcsán. A *k* (mély és magas) alakulását (szókezdő, szóbelseji és szóvégi helyzetben) nyomon követni különösen az uráli és az altáji nyelvekben fontos lenne azért is, hogy tisztázzuk a török és a magyar hangtörténet konvergens (összetartó) fejlődésének (LIGETI 1986:53-88) a valódi okát. Ez pedig csak úgy lehetséges, ha megvizsgáljuk a *k* és a *t* mássalhangzók alakulását, tisztázzuk külön a *k* és külön a *t* fejleményeit, majd azoknak az egymáshoz való viszonyának az okát.

A földrajzi nevekben a k és megfelelői viszonyának a vizsgálata során kiderült, hogy a párhuzamban lévő mássalhangzók egyik része összetartozik a k -val, vagyis annak valamilyen változata, fejleménye lehet, a másik résznek pedig semmi köze a k -hoz. Nem ugyanazon, hanem egy másik kiinduló mássalhangzóról illetve változatairól, fejleményeiről van szó¹.

A földrajzi névi vizsgálatok alapján nem dönthető el, hogy kezdetben az első mássalhangzó félzöngés vagy zöngétlen lehetett-e. Akár félzöngés, akár zöngétlen, lehetőség volt a zöngétlenedés és a zöngésedés irányában történő változásra. Kiinduló zöngés mássalhangzóval – esetünkben g -vel – azért nem számolhatunk, mert annak ejtéséhez a beszélő szervek fejlettebb, összehangoltabb működésére van szükség, mint a zöngétlen k vagy annak a félzöngés változata (G) ejtéséhez. A többi, vele összetartozó mássalhangzó ennek valamilyen fejleménye lehet. Az uráli, altáji és a szlavisztikai ismereteim figyelembe vételével a földrajzi nevek összehasonlító hangtani vizsgálatainak eredményeképpen a k fejleményei az alábbi folyamatok révén alakultak:

2.1.1.30.1. Palatalizáció:

$k > k'$

Ugyanúgy, mint a félzöngés ejtés, az első mássalhangzók, köztük a k palatalizált ejtése is a legelső módosulásokhoz, változásokhoz tartozik az emberi nyelv, a beszéd kialakulásának sorában. A k palatalizált ejtése magával vonta a vele járó magánhangzó változását is, amelynek eredményeképpen igen korán megjelenhettek olyan hangkombinációk, amelyek alapjai voltak a mély és a magas hangrendű szavaknak. Ez utóbbiban a k palatalizált ejtésű, s ez a törvényszerűség működik a földrajzi nevekben.

2.1.1.30.2. Zöngésedés:

$k > g$

Bármelyiket – zöngétlen (k) vagy félzöngés (G) – vesszük kiinduló hangnak, a zöngés ejtést a félzöngés változat előzte meg:

$k > G > g$.

2.1.1.30.3. Réshangúsodás:

$k > j$

A félzöngés ejtés kísérője lehetett a réshangúsodás. Ez a folyamat a beszéd alakulásában szintén korán beindulhatott és sokáig, több ezer évig tarthatott. Az így keletkezett réshang egyúttal alkalmas volt arra is, hogy az ejtés sok irányban módosuljon. Tehát

$k > \gamma > j$.

Az intervokális zöngés spiráns ($-\gamma-$) lejegyzése a földrajzi nevekben nem, de a köznyelv szavaiban bizonyos esetekben ismert.

$k > \check{s}$

---

¹ Ld. később.

Az *š* születését korábban létrejött mássalhangzók előzték meg, a

$$k > \gamma > j > \check{c} > \check{s}^l$$

folymatban született, és csak intervokális helyzetben mutatható ki a földrajzi nevekben.

$$k > v$$

A *k*-nak *γ*-vé történő réshangúsodása tovább folytatódott, és -*w*-n keresztül *v* lett:

$$k > G > * \gamma > * w > v$$

$$k > x$$

A *k* réshangúsodása mély magánhangzó előtt történt.

2.1.1.30.4. Affrikálódás:

$$k > \check{c}$$

A földrajzi nevekben az affrikálódást más folyamatok előzték meg:

$$k > \gamma > j > \check{c}.$$

Ettől külön kell tárgyalni a szláv nyelvekben végbement, az oroszban is ismert a *k* > *č* változást. Számolni kell olyan jelenséggel is, hogy a *k* és a *č* – mint több más hangzó – nem tartoznak össze adott névben.

2.1.1.30.5. Zárhangúsodás:

$$k > p$$

A *k*-eredetű bilabiális spiráns *w* zárhangúsodással és zöngétlenedéssel *p*-vé válhatott:

$$k > G > * \gamma > * w > p.$$

$$k > b$$

A *b* lehet a *p* (*B*) átvétele hanghelyettesítéssel, de keletkezhetett közvetlenül a *w* hangból is:

$$k > G > * \gamma > * w > b.$$

2.1.1.30.6. Vokalizáció:

$$k > V$$

---

¹ Figyelembe kell venni azt a tényt, hogy a *č*, *š* összefügghet nem csak a *k*-val és fejleményeivel. Ld. később.

A bilabiális zöngés spiráns (w) arra is alkalmas volt, hogy az ajakműködés gyengülésével magánhangzóvá változzon:

$k > G > *γ > *w >$ 1. u
 2. $ü$
 3. i .

2.1.1.30.7. Redukálódás:

$k >$ 1. $ǣ$
 2. $ě$

A k -ból lett w -n keresztül fejlődött és más eredetű u , $ü$, y , i magánhangzók egyre rövidebb ejtése nyomán redukálódhattak:

$k > G > *γ > *w >$ 1. $u, y > ǣ$
 2. $ü, i > ě$.

Keletkezhetett palatális, veláris, labiális és illabiális redukált. A földrajzi nevekben a redukáltak elkülöníthetők az előző állapot, azaz a megelőző magánhangzó alapján. Ez azért is fontos, mert íráskép alapján ma már csak a palatális veláris megkülönböztetés lehetséges.

2.1.1.30.8. Eltűnés:

$k > 0$

Valójában az összetett szóban az előtag végső mássalhangzója a $-k$ maradt meg egyrészt, és az adatok másik részében a k tovább fejlődött, zöngésedés, réshangúsodás, spirantizáció, vokalizálódás, majd redukció után eltűnt az ejtésből és lett hanghiány:

$k > G > *γ > *w > V > 0$

2.1.1.30.9. Nazalizáció:

A k nazalizációjára ($k > n$) nincs adatunk. Nehezen tisztázhatók azok az esetek, amikor az nk mássalhangzó-kapcsolatnak m a fejleménye: $nk > m$. Ha az m az n változata, akkor nincs köze a k -hoz, minthogy az n nem k eredetű. Ha pedig az m úgy keletkezett, hogy

$nk > nG > *nγ > *nw > nm > m$,

akkor k eredetű: $k > m$.

2.1.1.30.10. Denazalizáció:

A k nazalizációját követő denazalizációra sincs értelemszerűen földrajzi névi példánk. Denazalizáció nem szókezdő helyzetben akkor mutatkozik, amikor nk mássalhangzó-kapcsolatból eltűnik a nem k eredetű n : $nk > k$.

Miután az adatok nagy része kimutatható a Kárpát-medence névanyagában is, arra lehet következtetni, hogy a Volga-Urál vidéke földrajzi neveinek egy jelentős rétege olyan nép

nyelvéből való, amely nyelven a Kárpát-medence földrajzi neveinek egy részét nevezték meg. E földrajzi neveknek a párhuzamai megtalálhatók Eurázsia más területein is, rendszerszerű vizsgálatuk és a Volga-Urál vidéke valamint a Kárpát-medence földrajzi neveivel való összefüggésük számos nyelvi és őstörténeti tanulsággal jár. Tanulmányozásuk tehát elkerülhetetlenül fontos.

2.1.2. A *t* és viszonyai

„Természetes az igény olyan hangtan kidolgozására, mely összhangban van a magyar nyelv szervességével, azaz páratlan képességével a világegyetem szerkezetének és működésének képletezésére.” (VÉGVÁRI 2004:48) Az igény valóban természetes, de a nagy kérdés az, hogyan lehet egy ilyen hangtant megírni. Logikus, hogy első lépésként ennek a hangtannak az alapjait szolgáló anyagot kell megtalálni és kidolgozni. A józan ész azt diktálja, hogy eleink szemével kellene kapcsolatot teremteni a világegyetem szerkezetével és működésével. S ez hogyan lehetséges? Korábban én magam sem gondoltam, hogy a földrajzi nevek segítségével nyelvünk, az emberi nyelv születése is kutatható, rekonstruálható. Felépíthető a magyar nyelv hangtana kialakulásának, fejlődésének története, de annál több is. Közel 30 évvel ezelőtt, amikor a földrajzi nevek tanulmányozását elkezdtem, még nem sejtettem, hogy a Volga-Urál vidéke földrajzi neveinek egy része igen szorosan összetartozik a Kárpát-medence földrajzi neveinek jelentős részével, s a neveknek alapul szolgált közszők illetve párhuzamaik szinte maradék nélkül megvannak a magyar nyelvben és ma is használatosak közszőként és tulajdonnévként, valamint képzők, ragok, jelek formájában. Arra pedig végképp nem gondoltam, hogy azt is megtudhatom, hogy a magyar nyelv miért alkalmas a világegyetem szerkezetének és működésének képletezésére. Sorozatomban ezekre a kérdésekre is választ, megoldást kínálok. Ahhoz azonban, hogy ne hamis nyelvi és történeti tanulságokat fogalmazzak meg, arra kellett törekednem, hogy alapjaiban ismerjem meg a nyelvet, a nyelvünket, s e megismerésben segítettek a földrajzi nevek.

A földrajzi nevek összehasonlító hangtani vizsgálatai alapul szolgálnak olyan magyar hangtörténetnek is, amely összhangban van a magyar nyelv szervességével, azaz páratlan képességével a világegyetem szerkezetének és működésének a képletezésére. A történeti háttér helyes ismeretében mindez nem meglepő, ellenkezőleg: törvényszerű.

Munkám első fő része tehát nem más, mint az „Általános nyelvészet tanúságtétele”¹ (BÁRCZI-BENKŐ-BERRÁR 1967:91). A második fő rész ennek a tanúságtételnek az alkalmazása az őstörténettudományban.

Elsőként a *k* és viszonyait vizsgáltam a földrajzi nevekben. Amint jeleztem, a *k* és a *t* nem tartoznak össze, mert egyik a másikból nem keletkezhetett sem közvetlenül, sem közvetve. Tehát két kiinduló hangról van szó. A látszat-összefüggésre a nyelvünkben ma is ismerünk, használunk szavakat. Ilyen a magyar *kör/ kőr* és a *tűr* 'teker'. Jelentésük a kerekességgel, forgással, tekeréssel kapcsolatos. Etimológiailag azonban nem tartoznak össze éppen az alapvető hangtani különbözőségük miatt, vagyis azért, mert az egyik *k*-val kezdődik, a másik pedig *t*-vel. Természetesen a szavak születésekor a hangtani különbség azért jelentkezett, mert a szavak létrejöttét motiváló természetnek azon részei is különböztek annyira, amennyire a *k* és a *t* megjelenítette a két hasonló, de valamilyen elemében mégis különböző valóságdarabot.² A mássalhangzók viszonyait vizsgálva a földrajzi nevekben most a *t* és párhuzamait veszem sorra azért, hogy megállapítsam és igazoljam, hogy mely mássalhangzók voltak az eredetiek és melyek a fejlemények, illetőleg melyik előzhette meg a másikat. Így lehetővé válik, hogy felrajzoljam azokat a mássalhangzó-változásokat, amelyek a földrajzi nevekből kiolvashatók³. Miután a földrajzi neveknek mindig valamilyen közszó – vagy másik tulajdonnév, amely közszóra vezethető vissza – szolgált alapul, a változások sora a közszókra is érvényes. Minthogy a Volga-Urál vidéke földrajzi neveit időben és térben is több nyelven

---

¹ Ez azt jelenti, hogy „Az általános nyelvészet eredményeit, tételeit főként két, egymással összefüggő területről meríti. Fölhasználja egyfelől mindazokat a konkrét eredményeket, melyeket az egyes, önálló nyelvek vizsgálata produkál, és ezekből – elsősorban a közös, jórészt vagy teljesen minden nyelvre érvényes vonásokat kiemelve – általánosít. Összeegyüjti, általánosítja és az előbb említett konkrét nyelvi tapasztalatokat egybehangolja másfelől mindazokat a tanulságokat, melyeket a társadalom története és szerkezete, valamint a gondolkodás fejlődése és problematikája nyújt a nyelvtudomány számára. Az általános nyelvészet eredményei hozzásegítenek bennünket ahhoz, hogy megértsük, és kellő összefüggésekbe állítsuk azokat az eredményeket, amelyeket a nyelvtörténet korábban említett, konkrét forrásaiból nyerhetünk. Ezeknek az általános tételnek az ismerete és alkalmazása a magyar nyelvtörténet tanulmányozásában is nélkülözhetetlen... A nyelvfejlődésben nagyon sok olyan törvényszerűség van, amely a nyelvre általában érvényes, tehát hat az egyes nyelvekben, s így megnyilvánul a magyarban is... Nyelvünk hangfejlődésének megítélésében ezeket az általános fonetikai törvényszerűségeket nagyon jól föl lehet használni; a más nyelvtörténeti forrásokból leszűrhető konkrét tanulságok ezek alapján állíthatók bizonyos hangtörténeti rendszerbe. Általános nyelvi törvényszerűség például a *h* a *s* a *d* a *s* jelensége. Ez abban áll, hogy több párhuzamos alakváltozathoz több funkció (jelentés) társul, s bizonyos ingadozásokon keresztül a nyelvfejlődés során az egyik alak az egyik funkcióhoz, a másik alak a másik funkcióhoz véglegesen hozzákapcsolódik; ezáltal a valamikor azonos jelenség megoszlik, széthasad két külön jelenséggé. Ilyen – mondjuk – a magyarban... rengeteg, valamikor azonos szónak a szétválása (*világ: virág, szenved: senyved, irt: arat, vacok: vacak* stb.)” Ilyen pl. az is, amikor a nyelv kialakulása kezdetén az ember megismerte a vizet több tulajdonságával, funkciójával együtt, s a víz egyetlen megnevezésének idővel több alakváltozata fejlődött ki, s az egyik változat az egyik tulajdonság megnevezésévé rögzült, a másik változat pedig a másik tulajdonság elnevezéseként maradt meg. E jelenséget azonban nem csak a magyar nyelven belül, hanem több nyelv összefüggésében is meg kellett vizsgálni (ld. később). „Bár az ilyen általános törvényszerűségek alól akadnak egyes, mindig konkrét okokra visszamenő és ilyen okokkal magyarázható kivételek, e törvényszerűségek a nyelvtörténet megismerésének rendkívül fontos tényezői. ...ezek a kivételek azonban szinte semmit nem vonnak le annak a segítségnek az értékéből, amelyet az általános nyelvészet tételeinek alkalmazása nyelvünk jelenségeinek történeti megismerésében és helyes megismerésében nyújt. A nyelv fejlődési törvényeit természetesen nem csak az egyes konkrét jelenségek történetének megítélésében tudjuk biztosítani, hanem ezek felhasználásával kapunk világos képet nyelvünk fejlődésének olyan átfogóbb, általánosabb mozzanatairól is, mint például a nyelvi differenciáció és integráció érvényesülése a magyarban, belső nyelvtípusaink alakulására gyakorolt hatása, a nyelvi eszmény és nyelvi norma nyelvünkben való kibontakozása, a nyelvjárási helyzet alakulása...” (BÁRCZI-BENKŐ-BERRÁR 1967:91-93)

² Ezt a földrajzi nevek összehasonlító jelentése fejezetben világítjuk meg.

³ Kutató munkám során rendszeresen teszem próbára ezt a hangtant, alkalmas-e és mennyiben a magyar szavak etimológiájának a megírására.

használták és használják, a vizsgálataimnak olyan hangtörténeti tanulságai vannak, amelyek nyelvi kapcsolatokra s több nyelv történetére közvetlenül vagy közvetve derítenek fényt.

A *t* zöngétlen dentális zárhang az ember által elsőként ejtett hangok egyike. A *t* és a *k* képzési helye nem ugyanaz, a hangképző szervek fejletlensége miatt azonban könnyen felcserélhető volt, ennek nyomai megmutatkoznak nem csak a gyermeknyelvben. Kiinduló hangként mindkettő ismert és alkalmazott lehetett már a nyelvünk születésekor. Azt nem állíthatom bizonyossággal, hogy az első hangok zöngétlenek vagy félzöngések voltak. Ettől függetlenül a *t*- és a vele összetartozó változatoknak, azaz a fejleményeinek összefüggése kimutatható a földrajzi nevekben. A mássalhangzó-viszonyok tanulmányozása során tehát a másik nagy csoport, a *t* és viszonyai következnek.

2.1.2.1. *t* ~ *t'* viszony¹:

Szó elején:

Kivě Teněm h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Kivě Teněm*, or. *Staroje T'anymovo*, or. *Saryje T'anymkasy* Ja., csuvas falu,

Ar.: -.

< csuv. *Kivě* ← csuv. *kivě* 'öreg, régi' + *Teněm* < *Tenym,

or. *Staroje* ← or. *staroje* 'öreg, régi' + *T'anymovo* ← nem orosz *Tenym + or. -ov:
birtokos melléknévképző + -o.

Těmpek h.

Ašm.XV.49.: csuv. *Těmpek*, or. *T'umbeki* V., falu,

NAP: csuv. *Těmpek*, or. *T'umbeki* V., csuvas falu,

Ar.: -.

< csuv. *Těmpek* < **Tümpek*² < *Tün* + *pek*,

or. *T'umbeki*³ ← nem or. *Tümpeki.

Törtök f.

TB.145.: bask. *Törtök*, or. *T'urt'uk* Biž., az or. Dema bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Törtök*⁴,

or. *T'urt'uk* ← nem or. *Türtük.

A palatalizált ejtés jelölésének az orosz használatban ugyanaz a magyarázata, mint a *k* ~ *k'* viszony esetében. A csuvasban minden palatális hangrendű szóban, vegyes hangrend esetében magas magánhangzó előtt lágy mássalhangzót ejtenek. A példaanyagból az is kiderül, hogy az orosz nem csak a csuvasra reagál palatalizált mássalhangzókkal, hanem a baskírra is. Következésképp, a palatális hangrendű szavak mássalhangzóinak lágy ejtése nem csak csuvas sajátosság, sőt valószínű, a csuvasban sem lehet eredeti. Szubsztrátum nyelvi hatás lehet az oka.

¹ Megjegyzem, hogy az összehasonlító tanulmányozás során nem csak a *t* és viszonyait vizsgáltam, hanem a viszonyainak a viszonyait is. Ez azt jelenti, hogy pl. nem csak a *t* ~ *d* viszonyait gyűjtöttem ki, hanem a *d*-nek más hangokkal való viszonyait is. Ezt megcsináltam minden mássalhangzó vonatkozásában. Itt már csak a letisztult anyagot közlöm, ehhez pedig elegendő a *t* és viszonyait bemutatni.

² Vö.: magy. *Tömpe* családnév.

³ Az orosz forma segít megállapítani az átadó alakot, ezen keresztül pedig a mai csuvas redukált előzményét, amely palatális labiális (*i*) volt.

⁴ A szó családjába tartozik a bask. *törtöü*- 'szürni' ige valamint a magy. *Tompa*, *Tömpe* családnév.

Tarašnurskaja dača h.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: csuv. *Tarašnurskaja dača*, or. *Kašeni Ja*.

< csuv. *Tarašnurskaja* ← or. *Tarašnurskaja* < *Taraš* + *nur* ← vö.: mar. *ńur* (< *nür)

'mező' + or. -*sk*:- vonatkozó melléknévképző + or. -*aj* + or. -*a* + *dača* ← or. *dača*

'telek, nyaraló'.

Tirěške f.

Ašm.XIV.67: csuv. *Tirěške*, or. *Tereška* Sar.g., folyó neve,

NAP.: -,

Ar.: -,

< csuv. *Tirěške* < 1. *Tiriške,

2. *Tirüške,

or. *Tereška* ← nem or. *Tiriške.

Szó belsejében:

Jamantaj jylgahy f.

TB.183.: bask. *Jamantaj jylgahy* Zianč., az or. Išapaj bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Jamantaj* + *jylgahy* ← bask. *jylga* 'folyó' + bask. -*hy*: birtokos személyjel.

Pajmanti d.

Ašm.IX.69.: csuv. *Pajmanti*, mező neve,

NAP.: -,

Ar.: -,

< csuv. *Pajmanti* < *Paj* + *mant*¹.

Pajmant'ăk šorri m.

Ašm.IX.70.: csuv. *Pajmant'ăk šorri*, mocsár neve,

NAP.: -,

Ar.: -,

< csuv. *Pajmant'ăk* < *Paj* + *mant'ăk* < *manti, *mantü + *šorri* ← csuv. *šură* 'mocsár' + csuv. -*i*: birtokos személyjel.

A csuvas helyesírás jelzi, hogy a redukált hang előzménye *i*, *ü* lehetett.

Ätäläm f.

TB.178.: bask. *Ätäläm*, or. *At'alam* Belor., az or. Zigaza jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Ätäläm*,²

or. *At'alam* ← bask. *Ätäläm*.

Szó végén:

Jampulat h.

Ašm.: -,

¹ Ennek fejleménye a magyarok *mancsa*, s a vogulok *mansi* neve.

² Vö.: bask. *iđele* 'folyó'. A szó családjába tartozik *Attila* hun király neve de az *Ézelő* történeti személynevünk is. (vö.: CZEGLÉDI 2004a)

NAP: csuv. *Jampulat* or. *Jambulatovo* Č., csuvas falu,

Ar.: -,

< csuv. *Jampulat* < *Jam* ← nyeny. *jam* 'nagy folyó, tenger' + *pulat*.

Ilnet f.

Ašm.III.111.: csuv. *Ilnet/ Ilnet šyvě* or. ***Ilet'*** folyó, a Volga mellékfolyója, a bal oldalon, Kozlovka kikötőtől nem messze ömlik a Volgába,

NAP: -,

Ar.: -,

< csuv. *Ilnet* + *šyvě* ← csuv. *šyv* 'víz' + csuv. -ě: birtokos személyjel,
or. *Ilet'* ← nem or. *Ilet*.

Axmat *armaně* é.

Ašm.: -,

NAP: -,

Ar.: csuv. *Axmat armaně*

< csuv. *Axmat* < *Ax* + *mat* + *armaně* < csuv. *arman* 'malom' + csuv. -ě: birtokos személyjel.

Jenexmet h.

Ašm.IV.274.: csuv. *Jenexmet* or. *Jenexmet'evo*, település neve,

NAP: -,

Ar.: -,

< csuv. *Jenexmet* < *Jen* + *ex* + *met*,

or. *Jenexmet'evo* ← csuv. *Jenexmet* + or. -ev: birtokos melléknévképző + or. -o.

A csuvasban palatális hangrendű szóban írásban nem jelölik a lágytságot, de ejtésben igen. Az orosz megmondja, hogy az átadó alakban palatalizált *t'* -t ejtenek. Magas magánhangzó előtt tehát nincs oppozíció, mert ott is lágy hangot ejtenek, ahol írásban nem jelzik a palatalizáltságot. Mély magánhangzó előtt azonban csak akkor ejtenek palatalizált mássalhangzót, ha azt külön jelölik, egyébként kemény a *t*. Ezzel szembeállítható a magas magánhangzó előtt lévő *t*, amelynek lágytsága lehet jelzett vagy nem jelzett.

2.1.2.2. *t ~ č* viszony:

Szó elején:

Tik *var külli* t.

Ašm.XIV.32: *Tik¹-var külli* Simb.u., tó neve,

NAP: -,

Ar.: -,

< csuv. *Tik* + *var* ← csuv. *var* 'árok, patak' + *külli* ← csuv. *külě* 'tó' + csuv. -i: birtokos személyjel.

Čik *varě* f.

Ašm.XV.191.: csuv. *Čik² varě*, patak, szakadék neve,

NAP: -,

Ar.: -,

---

¹ A szó családjába tartozik a nyelvjárási magy. *tik* 'tyúk'.

² Vö.: magy. *Csik*, *Csík* családnév, földrajzinév, *csík* 'vonal, egy fajta hal neve' köznév.

< csuv. *Čik*: víz, folyó neve + *varě* ← csuv. *var* 'árok, patak' + csuv. *-ě*: birtokos személyjel.

Čik šyrmi f.

Ašm.XV.191.: csuv. *Čik šyrmi*, kis folyó neve,

NAP:-,

Ar.: -.

< csuv. *Čik*: víz, folyó neve + *šyrmi* ← csuv. *šyrma* 'árok, patak, szakadék' + csuv. *-i*: birtokos személyjel.

Tăxăr Taka h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Tăxăr Taka*, or. *Tuxor Tagi* Kra., csuvas falu,

Ar.: -.

< csuv. *Tăxăr* (< *Tuxor) ← vö.: csuv. *tăxăr* 'kilenc' + *Taka*,
or. *Tuxor* ← nem orosz *Tuxor* + *Tagi* ← nem or. *Taky*.

Čakă h.

Ašm.XV.131.: csuv. *Čakă*, or. *Togajevo* Ok., település neve,

NAP:-,

Ar.: -.

< csuv. *Čakă* < **Čaky*¹,
or. *Togajevo* ← nem orosz *Tokaj* + or. *-ev*: birtokos melléknévképző + or. *-o*.

Čakă šulě d.

Ašm.XV.131.: csuv. *Čakă šulě*, út neve,

NAP:-,

Ar.: -.

< csuv. *Čakă* < *Čaky + *šulě* ← csuv. *šul* 'út' + csuv. *-ě*: birtokos személyjel.

Toba t.

TB.143.: bask. *Toba*, or. *Tuba*² D'urt., Uf., tavak.

< bask. *Toba* ← vö.: bask. nyj. *toba* 'örvény, feneketlen mélység, (mély) öböl, holt ág a folyón, nem átfolyó vizű tó ferde partokkal',
or. *Tuba* ← nem or. *Tuba*.

Ul' Čovča f.

TSK.118.: ko. *Ul' Čovča*, or. *Ul' čovča*, az or. Lopt'uga jobb oldali mellékfolyója, hossza 33 km.

< ko. *Ul'* ← ko. *ul'* 'vízzel teli, nedves, vizes' + *Čovča* < *Čov* + *ča*.

Timěřs šyrmi f.

Ašm.: -,

NAP:-,

Ar.: csuv. *Timěřs šyrmi* A.

< csuv. *Timěřs* < *timěř*¹ + *s*² + *šyrmi* ← csuv. *šyrma* 'árok, patak, szakadék' + csuv. *-i*:

¹ Vö.: magy. *Csák* földrajzi név, *Csáki* családnév.

² Vö.: magy. *Tuba* családnév, *tubarózsa* köznév.

birtokos személyjel.

Timěřčkassi h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Timěřčkassi*, or. *Vtoroje Čemerčejevo* C., csuvas falu,

Ar.: -,

< csuv. *Timěřčkassi* < *Timěřč*³ + *kassi* ← csuv. *kasā* 'falú' + csuv. *-i*: birtokos személyjel,
or. *Vtoroje* ← or. *vtoroje* 'második' + *Čemerčejevo* ← nem orosz *Čemerčej* < *Čemer*
+ *čej* + or. *-ev*: birtokos melléknévképző + *-o*.

Magas magánhangzó előtt *t-* > *t'-* palatalizáció majd *t'-* > *č-* affrikálódás történt. A jelenség időben és térben kiterjedtebb, nem lehet eredeti csuvas jelenség.

Szó belsejében:

Menti⁴ Aklan h.

Ašm.VIII.225.: csuv. *Menti-Aklan* Bel.u., település neve,

NAP: -,

Ar.: -,

< csuv. *Menti* < *Mentik + *Aklan*.

Menčě h.

Ašm.VIII.226.: csuv. *Menčě* Čist.u., települések neve:

1, csuv. *Vyrās-Menči*,

2, csuv. *Čávaš-Menči*,

NAP: -,

Ar.: -,

< csuv. *Menčě* < *Menči* < *Men* + *či*, *Vyrās* ← csuv. *vyrās* 'orosz' + *Menči* csuv. *Čávaš*
← csuv. *čávaš* 'csuvas' + *Menči*.

Jamantaj jylgahy f.

TB.183.: bask. *Jamantaj jylgahy* Zianč., az or. Išapaj bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Jamantaj* < *Jaman* + *taj* + *jylgahy* < bask. *jylga* 'folyó' + bask. *-hy*: birtokos személyjel.

Almančā h.

Ašm.I.164.: csuv. *Almančā*⁵, Bu.u., or. *Almančikovo* csuvas falu neve,

NAP: csuv. *Almančā*, or. *Almančikovo* B., csuvas falu,

Ar.: -,

< csuv. *Almančā* < *Almanči,

or. *Almančikovo* ← nem orosz *Almančik* (< *Al* + *man* + *čik*) + or. *-ov*: birtokos melléknévképző + *-o*.

¹ A folyó keskeny medrét jelöli, összetartozik a magyar *Dömör-kapu* 'keskeny átjáró' jelentésű névvel, de rokona az angol *door* 'ajtó' és a német *die Tür* 'ajtó' is.

² A 'víz' jelentésű szó maradványa vö.: csuv. *šyv* 'víz'.

³ Ld.: *Timěřš*.

⁴ Vö.: magy. *Mente*: családnév, *mente* 'prémezett rövid felsőkabát' köznév.

⁵ Ide tartozik a magyar *Álmos* vezérnév. Összetett szó: *Almančā* < *Al* ← vö.: magy. *al-* 'alul, alsó rész stb.' + *mančā*: vele rokon a magyarok *mancsa* neve, a vogulok *mansi* neve és a *mos* fráterianév stb. A magy. *álmos* szó is a szócsaládhoz tartozik, de sem a vezérnévnek, sem a földrajzi névnek nem szolgált alapul.

Almančák h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Almančák*, or. *Zelenovka V.* orosz falu,

Ar.: -,

< csuv. *Almančák* < *Almančik* < *Almantik.

A földrajzi nevekben *-t-* > *-č-* változás mutatható ki palatális *e*, *ü*, *i* és *i*, *ü* előzményű redukált *ă*, *ě* előtt.

Szó végén:

Āvās Pürt h.

Ašm. V.: csuv. *Āvās Pürt* Cu., település neve,

NAP: -,

Ar.: -,

< csuv. *Āvās* ← csuv. *āvās* 'nyárfa' + *Pürt* ← csuv. *pürt* 'ház'.

Yltām Pürč h.

Ašm. III.53.: csuv. *Yltām Pürč* Jau., hely neve,

NAP: -,

Ar.: -,

< csuv. *Yltām Pürč* < *Pürčě ← csuv. *pürt* 'ház' + csuv. *-ě*: birtokos személyjel.

Ěnlet f.

Ašm. IV.122.: csuv. *Ěnlet*, or. *Ilet*, a Volga mellékfolyójának a neve,

NAP: -,

Ar.: -,

< csuv. *Ěnlet* < csuv. *Ěn* + *let*.

Ylyč f.

TSK.40.: ko. *Ylyč/ Ylydž*, or. *Ilyč*, man. *Ols/ Olys* az or. Pečora jobb oldali mellékfolyója, hossza 411/ 383 km.

< ko. *Ylyč* < *Y* + *lyč*.

A *-t-* > *-č-* változás akkor következett be, amikor még *-i* palatális magánhangzó követte a *t*-t és lágyító hatással volt rá.

A *t* és a *č* úgy tartoznak össze, hogy az egyik esetben megőrződött a palatalizált *t*, a másik esetben pedig már annak továbbfejlődött, affrikálódott változata a *č* szerepel.

2.1.2.3. *t* ~ *š* viszony:

Szó elején:

Tajhary f.

TB.136.: bask. *Tajhary*, or. *Tajsary* Abz., patak.

< bask. *Tajhary* < *Taj* + *hary*,

or. *Tajsary* < *Taj* + *sary*.

Šajkiltě h.

Ašm. XVII.81.: csuv. *Šajkiltě*, falu neve,

NAP:-,
Ar.:-.
< csuv. *Šajkiltě* < *Šaj* + *kiltě*.

Palku tujakki d.
Ašm.IX.84.: csuv. *Palku tujakki*, hely neve,
NAP:-,
Ar.:-.
< csuv. *Palku* + csuv. *tujakki*.

Šäjek f.
TB.172.: bask. *Šäjek*, or. *Šajek*¹ Mel., az or. Bol'(šoj) Nuguš bal oldali mellékfolyója.
< bask. *Šäjek*,
or. *Šajek* ← bask. *Šäjek*.

Ural f.
TB.154.: bask. *Ural* ← *Jajyk* ← *Daiks/ Zajx/ Džajk / Jaik*, or. *Ural* kaz. *Šajyk*, folyó, amely az Uč-ban ered, a Kaspi tóba ömlik.
< bask. *Ural* ← *Jajyk* ← *Daiks/ Zajx/ Džajk / Jaik*,
or. *Ural*, kaz. *Šajyk* < *Čajyk < *Džajyk.

Topač h.
Ašm.XIV.143: csuv. *Topač*, falu neve,
NAP:-,
Ar.:-.
< csuv. *Topač*.

Šupaškar h.
Ašm.XVII.224.: csuv. *Šupaškar/ Šopaškar*, or. Čeboksary, város,
NAP: csuv. *Šupaškar*, or. Čeboksary Čgs., város,
Ar.:-.
< csuv. *Šupaškar* < *Šupaš*² < *Šüpeš, *Šipeš + *kar*,
or. Čeboksary < Čebok³ + *sary*.

Täxär Čäräš kelli v.
Ašm.XV.8.: csuv. *Täxär Čäräš kelli*, kiremet neve,
NAP:-,
Ar.:-.
< csuv. *Täxär* ← vö.: csuv. *täxär* 'kilenc' + *Čäräš* ← csuv. *čäräš* 'fenyő' + *kělě* 'ima' +
-i: birtokos személyjel.

Šänkärtam h.
Ašm.XVII.315.: csuv. *Šänkärtam*, or. *Šixirdany*, falu neve,
NAP:-,
Ar.:-.
< csuv. *Šänkärtam* < *Šynkyrtam < *Šynkyr* + *tam*,

---

¹ Vö.: magy. *Sajó* folyónév.

² Vö.: magy. *Sebes*, *Sepsi* tulajdonnév, és *sebes* község.

³ Vö.: magy. *Csopak* helynév.

or. *Šixirdany* < nem orosz *Šyxyrtany.

Szó végén:

*Ulys Čubač*¹ f.

TSK.108.: or. *Ulys Čubač*, az or. Lopý bal oldali mellékfolyója. Hasonló nevek nyugatabbra a következő formákban: *Subač*, *Subaš*, *Zubač*, *Šubač*, *Šubači*, ***Šubat'*** < csuv. *Šubat'* < *Šuba* + *t'*.

Šupaškaršin h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Šupaškaršin* ← *Šupaškarkassi*, or. *Šobaškarsin* C., csuvas falu,

Ar.: -,

< csuv. *Šupaškaršin* < *Šupaš*² + *kar* + *šin* ← ko. *šin* 'forrás',
or. *Šobaškarsin* ← nem orosz *Šopaškaršin*.

Az *š* keletkezhetett a *č* dezaffrikálódásával.

2.1.2.4. *t* ~ *s*, *ś* viszony:

Szó elején:

Tik var külli t.

Ašm.XIV.32: *Tik-var külli* Simb.u., tó neve,

NAP: -,

Ar.: -,

< csuv. *Tik* + *var* ← csuv. *var* 'árok, patak' + *külli* ← csuv. *külě* 'tó' + csuv. *-i*: birtokos személyjel.

Sik kassi h.

Ašm.: -,

NAP: -,

Ar.: csuv. *Sik kassi* Jan.

< csuv. *Sik* + *kassi* ← csuv. *kasā* 'falu' + csuv. *-i*: birtokos személyjel.

Töbyś f.

TSK.111.: ko. *Töbyś*, or. *Tobyś*/*Tobyś*, az or. Uxta jobb oldali mellékfolyója, hossza 106 km.

< ko. *Töbyś* < *Töby* + *ś*,

or. *Tobyś* ← ko. *Töbyś*.

Söbyś f.

TSK.110.: ko. *Söbyś*, or. *Sebyś* ← ***Tobyś***, az or. Ižma jobb oldali mellékfolyója, hossza 230 km.

< ko. *Söbyś* < *Töbyś*,

or. *Sebyś* ← nem or. *Sebyś < *Tebyś, or. *Tobyś* ← ko. *Töbyś*.

Subač f.

---

¹ Vö.: magy. *Csupics* családnév.

² Vö.: csuv. *šupaš*: csuvasok neve.

TSK.108.: or. *Subač*¹, az or. Bolšaja Lopt'uga jobb oldali mellékfolyója, az or. *Subačňur* mocsárból ered, az or. *Subačvad* tóból jön ki, hossza 36 km.
< or. *Subač* ← nem or. *Süpeč.

Tablikaju f.

TSK.110.: or. *Tablikaju*, az or. Usa bal oldali mellékfolyója, hossza 42 km.
< or. *Tablikaju* ← nem orosz *Tab* + *lika* + *ju* ← ko. *ju* 'folyó'.

Tupa kassi h.

Ašm.XIV.141: csuv. *Tupa-kassi*, település neve,

NAP:-,

Ar.: -.

< csuv. *Tupa* + *kassi* ← csuv. *kasä* 'falú' + csuv. *-i*: birtokos személyjel.

Sabujaga f.

TSK.100.: or. *Sabujaga*/ *S'abujaga*, az or. Tobyš bal oldali mellékfolyója, hossza 72 km.
< or. *Sabujaga* < *S'abujaga* < *S'abu* ← nem orosz **Sebü*² ← vö.: ÓT, *sub* 'víz' + *jaga* ← nyeny. *jaga* 'folyó'.

Anoj *täräm* d.

Ašm.I.246.: csuv. *Anoj täräm*, erdőrésze neve,

NAP:-,

Ar.: -.

< csuv. *Anoj* + *täräm*.

Tutlă *šyrma* f.

Ašm.XIV.189: csuv. *Tutlă šyrma*, patak neve?

NAP:-,

Ar.: -.

< csuv. *Tutlă* ← csuv. *tutlă* 'édes' + *šyrma* ← csuv. *šyrma* 'árok, patak, szakadék'.

Tyr f.

GMA: mar. *Tyr*, or. *Tyr* Gm., az or. Rutka bal oldali mellékfolyója.

< mar. *Tyr*?

Kiv *Sär* f.

Ašm.XIV.282: csuv. *Kiv Sär*, or. *Starica*, az or. Sura folyó öreg folyómedre,

NAP:-,

Ar.: -.

< csuv. *Kiv* ← csuv. *kiv* 'öreg, régi' + *Sär* < *Sur*.

Szó belsejében:

Sěntěr f.

Ašm.XI.309.: csuv. *Sěntěr*, or. *Sundyr*, folyó neve, amely or. Marposad városánál a Volga folyóba ömlik,

NAP:-,

---

¹ Vö.: magy. *Szepes* helynév, családnév.

² Vö.: magy. *Szép*, *Szépe*, *Szabó* családnév, *szép* 1. rokonsági fok, 2. 'gyönyörű' közszó.

Ar.: -.

< csuv. *Sěntěr* < *Süntyr,

or. *Sundyr* ← nem orosz *Süntyr < *Sün* + *tyr*.

Těnsěr h.

Ašm.XV.54.: csuv. *Těnsěr*, or. *T'unzyry* C., település neve,

NAP: csuv. *Těnsěr* ← *Těnsěr-Kušķā*, or. *T'unzyry* C., csuvas falu,

Ar.: -.

< csuv. *Těnsěr* < *Tünsyry,

or. *T'unzyry* ← nem orosz *Tünsyry < *Tün* + *syry*.

Tatarin varě d.

Ašm.: -,

NAP: -,

Ar.: csuv. *Tatarin* varě Ja.

< csuv. *Tatarin* + *varě* < csuv. *var* 'árok, patak' + csuv. -ě: birtokos személyjel.

Pešne h.

Ašm.IX.176.: csuv. *Pešne*/ csuv. ***Tuta-jel***/ csuv. *Jevrel-puś*, or. *Filippovka* Stavr.u., falu neve,

NAP: -,

Ar.: -.

< csuv. *Pešne* < *Peš* + *ne*, csuv. *Tuta-jel* < *Tuta* + *jel* ← vö.: csuv. *jal* 'falú', *Jevrel* + *puś* ← *puś* 'fő, fej'.

Ajrylma f.

TB.20.: bask. *Ajrylma*, or. *Ajrylma* Kug., az or. ***Tasa*** jobb oldali mellékfolyója.

< or. *Tasa* < *Ta* + *sa*.

Szó végén:

Sipet těpi d.

Ašm.XI.153.: csuv. *Sipet těpi*, hegy neve,

NAP: -,

Ar.: -.

< csuv. *Sipet* < *Sipe* + *t* + *těpi* ← csuv. *těpe* 'domb, halom' + csuv. -i: birtokos személyjel.

Subač f.

TSK.108.: or. *Subač* ← ***Subosa***, az or. *Vaška* bal oldali mellékfolyója.

< *Subosa* ← nem orosz eredetű szó: *Subo* ← vö.: ÓT. *sub* 'víz' + *sa* ← vö.: ujjg. *su* 'víz'.

Subač f.

TSK.108.: or. *Subač*/ ***Subaś***, az or. *Us* bal oldali mellékfolyója, hossza 10 km.

Az *s* a *t* réshangúsodásán keresztül jött létre

$t > \vartheta > s$,

az *ś* (< ϑ) pedig magas magánhangzó előtt palatalizálódott is. Az interdentalis zöngétlen spiráns (ϑ , ϑ') állapot nem szerepel az adataink közt, azonban a helyi ejtések

tanulmányozásával tisztázni lehetne, ejtik-e akár nyelvjárási szinten ezt a hangot, amely átmenet a *t* és az *s* között.

2.1.2.5. *t* ~ *c* viszony:

Szó elején:

***Tinkkav*¹** *šyrmi* f.

Ašm.XIV.53: csuv. *Tinkkav šyrmi*, kis folyó neve, amely az or. Baryš folyóba ömlik,

NAP:-,

Ar.:-.

< csuv. *Tinkkav* + *šyrmi* ← csuv. *šyrma* 'árok, patak, szakadék' + csuv. *-i*: birtokos személyjel.

Cinglok jär t.

GMA: mar. *Cinglok jär*, or. *Cinglok Gm.*, tó neve az or. Cinglokskij razjezd-től dél nyugatra.

< mar. *Cinglok*² < *Cing* + *lok* + *jär* ← mar. *jer* 'tó'.

Täval'uškäñ *Jaltära* h.

Ašm.:-,

NAP: csuv. *Täval'uškäñ Jaltära*, or. *Tuval'kino* ← *Pervyje Jaldry V.*, csuvas falu,

Ar.:-.

< csuv. *Täval'uškäñ* < *Täval'* + *uškäñ* ← csuv. *uškäñ* 'település' + *Jaltära* < *Jal* + *tära*, or. *Tuval'kino* < *Tuval'ka* + or. *-in*: birtokos melléknévképző, or. *Pervyje* ← or. *pervyje* 'első' + *Jaldry* ← nem orosz *Jaltyry.

Ėne S'avalė f.

Ašm.IV.117.: csuv. *Ėne S'avalė*, az or. *M(alyj) Civil'* mellékfolyója, a csuv. *Šurā Xājārlā* folyóval együtt alkotják az or. *Mal(yj) Civil'* folyót a Kir-i erdőségben (or. *Kirskoje lesničestvo*),

NAP:-,

Ar.:-.

< csuv. *Ėne* + *S'avalė*, or. *M(alyj)* ← or. *malyj* 'kicsi, kis' + *Civil'* ← vö.: mong. *ceel* 'forrás'.

Tünäräkkül t.

TB.151.: bask. *Tünäräkkül*, or. *Tunařakkul'* Ask., Aur., Bajm., Bak., Bir., Balt., Davl., Kug., Krk., Meč., Mijak., Sal., Ster.

< bask. *Tünäräkkül* < *Tünäräk* + *kül* ← bask. *kül* 'tó', or. *Tunařakkul'* ← bask. *Tünäräkkül*.

Hynarjylga f.

TB.167.: bask. *Hynarjylga*, or. *Syngar-jelgal* *Cyngaf-Jelgal* ***Cyngarjylga*** Mel., az or. Tor jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Hynarjylga* < *Hynar* + *jylga* ← bask. *jylga* 'folyó',

¹ Vö.: magy. *Tinkova*, *Tinkva* helynév.

² Rokona az or. *Civil*, csuv. *S'aval* folyónév, csuv. *šāl* 'forrás', mong. *ceel* 'forrás, víz, amely állandóan jön fel a földből'.

or. *Cyngarjylga* ← nem orosz *Cyngarjylga* < *Cyngar*¹ + *jylga*.

Szó belsejében:

Talman *enger* f.

GMA: mar. *Talman enger*, or. *Tolmań* Kir.or., Not., az or. Nemda bal oldali mellékfolyója.

< mar. *Talman* < *Tal* + *man* + mar. *enger* ← mar. *enger* 'patak',

or. *Tolmań* ← nem or. *Tolmań*, *Tålmań.

Čynly f.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: -,

T-r.: tat. Čynly, or. **Cil'ma**, folyó neve.

< tat. Čynly < Čyn + ly,

or. *Cil'ma* < *Cil'* ← vö. mong. *ceel* 'forrás' + *ma*.

Teptě h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Teptě*, or. *T'apt'ajevo* Ja., csuvas falu,

Ar.: -,

< csuv. *Teptě* < *Tepti*, or. *T'apt'ajevo* < *T'apt'aj* ← nem orosz *Teptej + or. -ev: birtokos melléknévképző + or. -o.

Čupčič² f.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: -,

Vax.: ud. Čupčič/Čupčiči šur, or. **Čepca** UASSR., Perm., Kir., az or. V'atka bal oldali mellékfolyója.

< ud. Čupčiči < Čup + čič + šur ← ud. šur 'folyó',

or. Čepca ← nem orosz *Čepcy, *Čepce.

Tulti *Pärtas* h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Tulti Pärtas*, or. *Toldy Burtasy* ← *Toldy Burdasy* V., csuvas falu,

Ar.: -,

< csuv. *Tulti* + *Pärtas* < *Purtas,

or. *Toldy Burdasy* ← nem orosz *Tolty Burtasy.

Tilše f.

Ašm.XIV.40: csuv. *Tilše*, or. **Tel'ca**, folyó neve,

NAP.: -,

Ar.: -,

< csuv. *Tilše* < *Til* + *še*,

or. *Tel'ca* ← nem orosz **Tel'ce*.

---

¹ Vö.: magy. *cingár* 'vékony'.

² Vö.: magy. *Csupics* személynév.

Něret ujě d.

Ašm.IX.49.: csuv. *Něret ujě*, mező neve,

NAP:-,

Ar.:.-.

< csuv. *Něret* < *Nürete + *ujě* ← csuv. *uj* 'mező' + csuv. -ě: birtokos személyjel.

Neridž f.

TSK.78.: ko. *Neridž*, or. ***Nerica***, az or. Pečora bal oldali mellékfolyója, hossza 203/ 160 km.

< or. *Nerica* ← nem orosz *Neridže < *Nerite.

Kyltova¹ f.

TSK.57.: ko. *Kyltova/ Vymskaja* (komi) *Kyytova*, or. *Kyltova/ Kyltovka/ Verxhája Kyltova*, az or. Vymý bal oldali mellékfolyója, hossza 95 km.

< ko. *Kyltova* < *Kyl* + *tova*.

Kul'tsav h.

Ašm.VI.281.: csuv. *Kultsav* or. ***Kol'covka***² V., orosz falu neve,

NAP:-,

Ar.:.-.

< or. *Kol'covka* ← vö.: or. *kl'uč*³ 'forrás'.

Kulčav sali h.

Ašm.VI.281.: csuv. *Kulčav sali*, or. ***Kol'covka***,

NAP:-,

Ar.:.-.

< csuv. *Kulčav* + *sali* ← csuv. *sala* 'település' + csuv. -i: birtokos személyjel,
or. *Kol'covka* < *Kol'* + *covka*.

Vilě porat ?

Ašm.:.-,

NAP:-,

Ar.: csuv. *Vilě porat* M.

< csuv. *Vilě* ← *vilě* 'holt' + *porat*.

Pračkav h.

Ašm.X.269.: csuv. *Pračkav*, or. ***Poreckoje***, falu neve,

NAP:-,

Ar.:.-.

< csuv. *Pračkav* < *Păračkav,

or. *Poreckoje* ← nem orosz *Poreck* + or. -oje.

Axlit lupaški f.

Ašm.V.: csuv. *Axlit lupaški* (*Axrit lupaški*), patak, szakadék neve,

NAP:-,

Ar.: -.

---

¹ Vö.: magy. *Koltó* helynév, *Koltai* családnév.

² Vele rokon a magy. *Miskolc* helynév utótagja (*Mis* ← vö.: ko. *mos* 'forrás' + *kolc* ← vö.: magy. *kulcs* 'valaminek a nyitja', *Kulcs*: családnév.

³ Nem orosz eredetű szó.

< csuv. *Axlit* < *Ax* + *lit*, *Axrit* < *Ax* + *rit* + *lupaški* ← *lupaška* 'völgy' + csuv. -i: birtokos személyjel.

Polota f.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: -,

Fa.III.316.: or. *Polota*, az or. Zap(adnaja) Dvina jobb oldali mellékfolyója.

< or. *Polota* < *Po* + *lo* + *ta*.

Taličašor f.

TSK.111.: ko. *Taličašor*/ *Taličaju*, or. ***Talica***, az or. Letka bal oldali mellékfolyója.

< ko. *Taličašor* < *Taliča* + *šor* ← ko. *šor* 'ér, patak', *Taličaju* < *Taliča* + *ju* ← ko. *ju* 'folyó'.

Kiv Šār f.

Ašm.XIV.282: csuv. *Kiv Šār*, or. ***Starica***, az or. Sura folyó öreg folyómedre,

NAP.: -,

Ar.: -,

< csuv. *Kiv* ← csuv. *kiv* 'öreg, régi, nagy' + *Šār* < *Sur*,
or. *Starica* ← or. *starec* 'öreg, ősz, szürke' + or. -a.

Urđatkiül t.

TB.154.: bask. *Urđatkiül*, or. *Urdatkul'* Balt., tó.

< bask. *Urđatkiül* < *Urđat* + *kiül* ← bask. *kül* 'tó',
or. *Urdatkul'* ← nem orosz *Urdatkiül.

Šarđatma f.

TB.169.: bask. *Šarđatma*, or. *Šardatma* Uč., az or. Uj mellékfolyója.

< bask. *Šarđatma* < *Šar* + *đat* + *ma*.

Bardica jär t.

GMA: mar. *Bardica jär*, or. *Bardickoje* Ju., tó az or. Bardicy helység mellett.

< *Bardica* < *Bar* + *dica* + *jär* ← mar. *jär* 'tó',
or. *Bardickoje* < nem orosz *Bardic* + -k-: orosz melléknévképző + or. -oje.

Szó végén:

Valā Porat f.

Ašm.IX.300.: csuv. *Valā Porat*, kis folyó neve, amely egyesíti a csuv. Amaksar tavat a Volgával,

NAP.: -,

Ar.: -,

< csuv. *Valā* ← vö.: ud. *vala* 'folyó' + *Porat*.

Böre f.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: -,

T-r.: tat. *Böre*, or. ***Burec***, folyó neve.

< tat. *Böre*,

or. *Burec* ← nem orosz eredetű **Bürec*¹.

Nur f.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: -,

Fa.III.89.: or. *Nur*/*Nurec*/*Nurčik*, az or. Zapadnyj Bug jobb oldali mellékfolyója.

< or. *Nurec* < *Nu* + *re* + *c*, *Nurčik* < *Nu* + *r* + *čik*.

*Tverec*² f.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: -,

Fa.IV.32.: or. *Tverec*, folyó neve.

< or. *Tverec* < *Tve* + *re* + *c*.

A *t* zöngétlen zárhang réshangúsodása útján keletkezik az *s* réshang. A *c* zárréshang a *t*-ből megőrizte a zár elemet, de szerzett hozzá valamennyi rést az ejtésben. Ez azt jelenti, hogy vagy átmenetet képez az ejtése a *t* és az *s* között, vagy az *s* zárhangúsodásával keletkezett, illetőleg lehet a *č* fejleménye is.

2.1.2.6. $t \sim \varphi$, $t \sim f^{\beta}$ viszony:

Szó elején:

T'urlema ?

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: or. *T'urlema* K.

< or. *T'urlema* ← nem orosz **Türleme*.

Pārallā h.

Ašm.X.127.: csuv. *Pārallā*, or. *Frolovo* Tet.u., falu neve,

NAP.: -,

Ar.: -,

< csuv. *Pārallā* < *Pāral* + *lā*,

or. *Frolovo* < nem orosz *Frol* + or. -ov: birtokos melléknévképző + or. -o.

Ulāp tāpri d.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: csuv. *Ulāp tāpri* U., mező. < csuv. *Ulāp* ← *ulāp* 'vitéz' + *tāpri* ← csuv. *tāpra* 'föld'
+ csuv. -i: birtokos személyjel.

¹ Vö.: magy. *Berec*, *Berecki* családnév, *Verecke* helynév, *perec*, *barack*.

² Vö.: magy. *Torockó* helynév, *Torockai* személynév.

³ Labiodentális zöngétlen spiráns, amelynek az előfordulását a magyarban és csakis a magyarban jellemzőnek tartják és *p*-ből származtatják.

Xapřāk d.

Ašm.XVI.53.: csuv. *Xapřāk*, hely neve or. Orauši falu közelében, ahol feltehetően régen üveggyár volt,

NAP:-,

Ar.: -.

< csuv. *Xapřāk* ← csuv. *xapřāk* 'gyár'.

Fabrika¹ h.

Ašm.: -,

NAP: or. *Fabrika* ← *Pobeda* Še., csuvas település,

Ar.: -.

< or. *Fabrika* ← or. *fabrika* 'gyár'.

Tetrěk kěper ?

Ašm.: -,

NAP: -,

Ar.: csuv. *Tetrěk kěper* M-P.

< csuv. *Tetrěk* + *kěper* ← csuv. *kěper* 'híd'.

Xvetěr jalě h.

Ašm.XVII.73.: csuv. *Xvetěr jalě*, or. **Fed'kino** Seng.u., település neve or. Aleškino falutól 30 km-re,

NAP: -,

Ar.: -.

< csuv. *Xvetěr* + *jalě* ← csuv. *jal* 'falu' + csuv. -ě: birtokos személyjel,
or. *Fed'kino* < *Fed'ka* + or. -in: birtokos melléknévképző + or. -o.

S'ěnsurt h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *S'ěnsurt*, or. **Federkasy** Č., csuvas falu,

Ar.: -.

< csuv. *S'ěnsurt* < *S'ěn* ← csuv. *šěn* 'új' + *śurt* ← csuv. *śurt* 'ház, település',
or. *Federkasy* ← csuv. *Feděrkassi.

Feděr šālě f.

Ašm.: -,

NAP: -,

Ar.: csuv. *Feděr šālě* M-P., forrás az erdőben?

< csuv. *Feděr* + *šālě* ← csuv. *šāl* 'forrás' + csuv. -ě: birtokos személyjel.

Fedorov xuttäre h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Fedorov xuttäre*, or. **Fedorovka** M-P., csuvas tanya,

Ar.: -.

< csuv. *Fedorov* < *Fedo* + *rov* + *xuttäre* ← csuv. *xuttār* 'tanya' + csuv. -ě: birtokos személyjel,
or. *Fedorovka* < *Fedo* + *rovka*.

---

¹Vö.: **Xapřāk** d. A szó összetartozik a magy. *fabrikál*, *farag* szóval.

Szó belsejében:

Ätkägül t.

TB.161.: bask. *Ätkägül* Ask., tó.

< bask. *Ätkägül* < *Ätkä* + *gül* ← bask. *kül* 'tó'.

Ėpxě h.

Ašm.IV.129.: csuv. *Ėpxě*, or. **Ufa**, város neve, vö. tat. **Öfö**,

NAP:-,

Ar.::-,

< csuv. *Ėpxě* < *Ūpxe,

or. *Ufa* ← nem orosz *Ūpxe,

tat. *Öfö* ← csuv. *Ėpxě*.

Kariðel f.

Ašm.::-,

NAP:-,

Ar.::-,

B-r.: bask. *Kariðel*, or. **Ufimka**, folyó neve.

< bask. *Kariðel* < *Kar* + *iðel* ← bask. *iðel* 'folyó', or. *Ufimka* < *Uφimka.

Jěprem h.

Ašm.::-,

NAP: csuv. *Jěprem*, or. **Juprámy** Kra., csuvas falu,

Ar.::-,

< csuv. *Jěprem* < *Jüprem,

or. *Juprámy* ← nem orosz *Jüpremi.

Jexremkassi h.

Ašm.::-,

NAP: csuv. *Jexremkassi* or. **Jefremkasy** A., csuvas falu,

Ar.::-,

< csuv. *Jexremkassi* < *Jexrem* + *kassi* ← csuv. *kasă* 'falú' + csuv. *-i*: birtokos személyjel,

or. *Jefremkasy* ← nem orosz *Jefremkassi*.

Uxinkke jel h.

Ašm.III.343.: csuv. *Uxinkke-jel* or. **Afońkino** Bug.u., falu,

NAP:-,

Ar.::-,

< csuv. *Uxinkke* + *jel* ← vö.: csuv. *jal* 'falú',

or. *Afońkino* < *Afońka* + or. *-in*: birtokos melléknévképző + or. *-o*.

Šavrančäk h.

Ašm.::-,

NAP: csuv. *Šavrančäk*, or. **Šafrančik** A., csuvas falu,

Ar.::-,

< csuv. *Šavrančäk* < *Šavran* + *čäk*,

or. *Šafrančik* ← nem orosz *Šafrančik*.

Ez esetben a *-p-* ejtésekor lazulhatott a két ajak közti zár, s először bilabiális (φ) majd labiodentális zöngétlen spiráns (*f*) keletkezett. Az sem kizárt, hogy a *p* és az *f* közvetlenül közös előzményre mennek vissza:

$$\begin{array}{l} t > \vartheta > \begin{array}{l} 1. \varphi > p \\ 2. f > \begin{array}{l} 1. h \\ 2. x. \end{array} \end{array} \end{array}$$

Szó végén:

Tikēt varě f.

Ašm.XIV.35: csuv. *Tikēt varě* Bug.u., patak, szakadék neve csuv. Kěšěn Müküşkel falu mellett,

NAP:-,

Ar.:.-.

< csuv. *Tikēt* < *Tikit* + *varě* ← csuv. *var* 'árok, patak' + csuv. *-ě*: birtokos személyjel.

Hynarjylga f.

TB.167.: bask. *Hynarjylga*, or. *Syngar-jelga*/ **Cyngaf-Jelga**/ *Cyngarjylga* Mel., az or. Tor jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Hynarjylga* < *Hynar* + *jylga* ← bask. *jylga* 'folyó',
or. *Cyngarjylga* ← nem orosz *Cyngarjylga* < *Cyngar*¹ + *jylga*, or. *Cyngaf* + *Jelga* ← tat. *jelga* 'folyó'.

Az *f* korábban bilabiális ejtésű (φ) lehetett, amely idővel labiodentálissá vált.

2.1.2.7. *t ~ p* viszony:

Szó elején:

Turat f.

TB.146.: bask. *Turat*, or. *Turatka* Xajb., az or. Tanalyk jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Turat* < *Tura* + *t*,
or. *Turatka* < *Tura* + *tka*.

Valě Porat f.

Ašm.IX.300.: csuv. *Valě Porat*, kis folyó neve, amely egyesíti a csuv. Amakšar tavat a Volgával,

NAP:-,

Ar.:.-.

< csuv. *Valě Porat*.

Čür Porat f.

Ašm.IX.300.: csuv. *Čür Porat*, kis folyó a Volgán túl,

NAP:-,

Ar.:.-.

< csuv. *Čür* + *Porat*.

---

¹ Vö.: magy. *cingár* 'vékony'.

Perim f.

SW.741a.: ko. *Perim/ Perym*, or. *Permý*, város.

< ko. *Perim* < *Peri* + *m*.

Tulik h.

Ašm.XIV.121: csuv. *Tulik*, or. *Tolikovo Č.*, település neve,

NAP:-,

Ar.::-

< csuv. *Tulik* < *Tolik* < *Talik.

Tolik Xuraski h.

Ašm.::-,

NAP: csuv. *Tolik Xuraski*, or. *Tolikovo Č.*, csuvas falu,

Ar.::-

< csuv. *Tolik* + *Xuraski* ← *Xuraska* + csuv. *-i*: birtokos személyjel,

or. *Tolikovo* ← nem or. *Tolik* + or. *-ov*: birtokos melléknévképző + or. *-o*.

Palik šyrmi f.

Ašm.IX.82.: csuv. *Palik šyrmi*, patak, szakadék neve az or. Trexbaltajevo falu mellett,

NAP:-,

Ar.::-

< csuv. *Palik* + *šyrmi* ← csuv. *šyrma* 'árok, patak, szakadék' + csuv. *-i*: birtokos személyjel.

Palāk var f.

Ašm.IX.84.: csuv. *Palāk-var*, hosszú árok, patak neve az or. Ikkovo és or. Šorkino falvak között (Áldozati hely volt itt),

NAP:-,

Ar.::-

< csuv. *Palāk* < *Palik*, *Palyk* + *var* ← csuv. *var* 'árok, patak'.

Palāk šyrmi f.

Ašm.IX.84.: csuv. *Palāk šyrmi*, kis folyó neve,

NAP:-,

Ar.: csuv. *Palāk šyrmi* A.

< csuv. *Palāk* < *Palik* + *šyrmi* ← csuv. *šyrma* 'árok, patak, szakadék' + csuv. *-i*: birtokos személyjel.

Palāk šālě f.

Ašm.IX.84.: csuv. *Palāk šālě*, forrás neve,

NAP:-,

Ar.::-

< csuv. *Palāk* < *Palik* + *šālě* ← csuv. *šāl* 'forrás' + csuv. *-ě*: birtokos személyjel.

Szó belsejében:

Ata d.

Ašm.II.131.: csuv. *Ata*, valamilyen helység neve?

NAP:-,

Ar.::-

< csuv. *Ata*?

Upa *varě* f.

Ašm.III.249.: csuv. *Upa varě* Jau., patak neve az or. Persirlany falunál,

NAP:-,

Ar.: *Upa varě* Ja(2),

OP:-.

< csuv. *Upa* + *varě* ← csuv. *var* 'árok, patak' + csuv. -ě: birtokos személyjel.

Szó végén:

Elnet f.

GMA: mar. *Elnet*, or. *Ilet'* Par., Mor., Vor., Zv., folyó, amely az or. Kujbyševskoje vodoxranenije-be ömlik.

< mar. *Elnet* < *El* + *net*,

or. *Ilet'* < *I* + *let'*.

Ulăp *tăpri* d.

Ašm.-,

NAP:-,

Ar.: csuv. *Ulăp tăpri* C., erdő.

< csuv. *Ulăp*¹ ← vö.: csuv. *ulăp* 'vitéz' + *tăpri* ← csuv. *tăpra* 'föld' + csuv. -i: birtokos személyjel.

Šăplat h.

Ašm.XVII.326.: csuv. *Šăplat* Cu., falu neve,

NAP: csuv. *Šăplat*, or. *Šibulaty* U., csuvas falu,

Ar.: -.

< csuv. *Šăplat* < *Šăp* (< *Šă* + *p*) + *lat* (< *la* + *t*),
or. *Šibu* + *laty*.

Šap² *enger* f.

GMA: mar. *Šap enger*, or. *Šapinka* Me., az or. B(ol'saja) Kokšaga bal oldali mellékfolyója.

< mar. *Šap* + *enger* ← mar. *enger* 'patak'.

Arman *lapě* d.

Ašm.II.65.: csuv. *Arman lapě* Xvalyn.u., mező neve az or. Čuvašskaja Kulatka falu mellett,

NAP:-,

Ar.: -.

< csuv. *Arman* ← csuv. *arman* 'malom' + *lapě* ← csuv. *lap* 'völgy, hajlat' + csuv. -ě: birtokos személyjel.

A *p* úgy keletkezhett, hogy a *t* zöngétlen irányú változása során réshangúdodott, majd a zöngétlen bilabiális spiráns ejtéséhez zárelem járult:

$t > \vartheta > \varphi > p$.

¹ A földrajzi névnek víznév szolgált alapul, a 'vitéz' szó csupán a szó családjába tartozik.

² Vö.: magy. *Sáp* helynév.

2.1.2.8. *t ~ h* viszony:

Szó elején:

Toba t.

TB.143.: bask. *Toba*, or. *Tuba*¹ D'urt., Uf., tavak.

< bask. *Toba* ←— vö.: bask. nyj. *toba* 'örvény, feneketlen mélység, (mély) öböl, holt ág a folyón, nem átfolyó vizű tó ferde partokkal'.

or. *Tuba* ←— nem or. *Tuba*, *Tupa*.

Jänhybä f.

TB.68.: bask. *Jänhybä*, or. *Jansuba* Zianč., az or. Kasmarka bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Jänhybä* < *Jän* + *hybä*,

or. *Jansuba* < *Jan* + *suba*.

Tik var külli t.

Ašm.XIV.32: *Tik-var külli* Simb.u., tó neve,

NAP:-,

Ar.::-

< csuv. *Tik* + *var* ←— csuv. *var* 'árok, patak' + *külli* ←— csuv. *külě* 'tó' + csuv. *-i*: birtokos személyjel.

Takjylga f.

TB.136.: bask. *Takjylga*, or. **Tak-jelga** Al's., az or. Dema jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Takjylga* < *Tak* + *jylga* ←— bask. *jylga* 'folyó'

or. *Tak* + *jelga* ←— tat. *jelga* 'folyó'.

Takjylga f.

TB.136.: bask. *Takjylga*, or. **Tak-jelga** Davl., az or. Uršak bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Takjylga* < *Tak* + *jylga* ←— bask. *jylga* 'folyó' or. *Tak* + *jelga* ←— tat. *jelga* 'folyó'.

Hikä f.

TB.166.: bask. *Hikä*, or. *Sika* Belok., patak.

< bask. *Hikä* or. *Sika*.

Hikijaz f.

TB.166.: bask. *Hikijaz*, or. *Sikijaz* Sal., az or. Aj bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Hikijaz* < *Hiki* + *jaz*,

or. *Sikijaz* ←— nem or. *Sikijaz* < *Siki* + *jaz*.

Hakmar f.

TB.164.: bask. *Hakmar*, or. *Sakmara*, az or. Ural jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Hakmar* < *Hak* + *mar*,

or. *Sakmara* ←— nem or. *Sakmara* < *Sak* + *mara*.

Ajrylma f.

TB.20.: bask. *Ajrylma*, or. *Ajrylma* Kug., az or. **Tasa** jobb oldali mellékfolyója.

---

¹ Vö.: magy. *Tuba* családnév, *tubarózsa* köznév.

< or. Tasa < Ta + sa.

Haşykül t.

TB.165.: bask. *Haşykül*, or. *Sasykul'* Iliš., tó.

< bask. *Haşykül* < *Haşy* + *kül* ← bask. *kül* 'tó',
or. *Sasykul'* ← nem orosz **Sasykül*.

Tujśa h.

Aşm.XIV.105: csuv. *Tujśa*, település neve,

NAP:-,

Ar.::-.

< csuv. *Tujśa* < *Tuj* + *śa*.

Tuj kaččā šurri m.

Aşm.::-,

NAP:-,

Ar.: csuv. *Tuj kaččā šurri* Jan.

< csuv. *Tuj* + *kaččā* + *šurri* < *šurā* 'mocsár' + csuv. *-i*: birtokos személyjel.

Tajhary f.

TB.136.: bask. *Tajhary*, or. *Tajsary* Abz., patak.

< bask. *Tajhary* < *Taj* + *hary*.

or. *Tajsary* ← nem orosz *Tajsary*.

Hoja f.

TB.166.: bask. *Hoja*, or. *Suja* Me., az or. Ik jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Hoja*,

or. *Suja* ← nem orosz *Suja*.

Tatlyjylga f.

TB.139.: bask. *Tatlyjylga* Kara., patak.

< bask. *Tatlyjylga* < *Tat* + *ly* + *jylga* ← bask. *jylga* 'folyó'.

Tatlybaj jylgahy f.

TB.139.: bask. *Tatlybaj jylgahy* Bajm., patak.

< bask. *Tatlybaj* < *Tat* + *ly* + *baj* + *jylgahy* ← bask. *jylga* 'folyó' + *-hy*: birtokos személyjel.

Kişäk haðy m.

TB.73.: bask. *Kişäk haðy* Krk., mocsár.

< bask. *Kişäk*: víznév + *haðy* < *hað* 'mocsár' + bask. *-y*: birtokos személyjel.

Tauly f.

TB.140.: bask. *Tauly*, or. *Tavly* Bajm., az or. Sakmara jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Tauly* < *Tau* + *ly*,

or. *Tavly* ← nem orosz *Tavly*.

Hyuly Körjä TB.167.: bask. *Hyuly Körjä*, or. *Syraja Kirža* Kara., az or. Ufa bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Hyuly* < *Hyu* + *ly* + *Körjä* < *Kör* + *jä* ← han., man. *jä* 'folyó',

or. *Syraja* ← or. *syraja*¹ 'nedves' *Kirza* ← nem orosz *Kirzä* < *Kir* + *zá*.

Tulti Pärtas h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Tulti Pärtas*, or. *Toldy Burtasy* ← *Toldy Burdasy* V., csuvas falu,

Ar.: -,

< csuv. *Tulti* + *Pärtas*,

or. *Toldy Burtasy* ← nem or. *Toldy* / *Tolty Burtasy*.

Taldyüðäk f.

TB.137.: bask. *Taldyüðäk*, or. *Taldyuzak* Xajb., az or. Sakmara bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Taldyüðäk* < *Taldy* ← vö.: bask. *taldy* 'vizes' + *üðäk* ← bask. *üðäk* 'szakadék, völgy, mellékfolyó',

or. *Taldyuzak* or. *Taldyuzak* bask. *Taldyüðäk*.

Haldybaš f.

TB.164.: bask. *Haldybaš*, or. *Saldybaš* Nur., az or. Ufa bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Haldybaš* < *Haldy* + *baš* ← bask. *baš* 'fő, fej',

or. *Saldybaš* < *Saldy* + *baš* ← bask. *baš* 'fő, fej'.

Talman enger f.

GMA: mar. *Talman enger*, or. *Tolmañ* Kir.o., Not., az or. Nemda bal oldali mellékfolyója.

< mar. *Talman* < *Tal* + *man* + *enger* ← mar. *enger* 'patak'.

Halmauryrzy f. TB.164.: bask. *Halmauryrzy*, or. *Halmaurdy* Belor., Abz., az or. Kulsugada jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Halmauryrzy* < *Halmau*² + *yrzy*.

Tünäräkkül t.

TB.151.: bask. *Tünäräkkül*, or. *Tuna'akkul'* Ask., Aur., Bajm., Bak., Bir., Balt., Davl., Kug., Krk., Meč., Mijak., Sal., Ster.

< bask. *Tünäräkkül* < *Tünäräk* + *kül* ← bask. *kül* 'tó',

or. *Tuna'akkul'* ← bask. *Tünäräkkül*.

Hynarjylga f.

TB.167.: bask. *Hynarjylga*, or. *Syngar-jelgal* / *Cyngaf-Jelgal* / *Cyngarjylga* Mel., az or. Tor jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Hynarjylga* < *Hynar* ← vö.: man. *xuñari* 'mélyedés, völgy' + *jylga* ← bask. *jylga* 'folyó'.

Szó belsejében:

Jontapa h.

Ašm.IV.338.: csuv. *Jontapa*, or. *Jandoba*, falu neve,

NAP: -,

Ar.: -,

< csuv. *Jontapa* < *Jon* + *tapa*.

---

¹ Nem orosz eredetű szó.

² Vö.: magy. *Halmajugra* (< *Halmaj* + *ugra*) helynév, *Halmai* családnév.

Jänhybä¹

f. TB.68.: bask. *Jänhybä*, or. *Jansuba* Zianč., az or. Kasmarka bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Jänhybä* < *Jän* + *hybä*,

or. *Jansuba* ← nem orosz **Jänsybä*, **Jänsybä*.

Kătak h.

Ašm.VII.194.: csuv. *Kătak* C., település neve,

NAP: csuv. *Kătak*, or. *Kutaki* C., csuvas falu.,

Ar.:.-.

< csuv. *Kătak* < **Kutak*,

or. *Kutaki* ← nem orosz *Kutaki*.

Köhä f.

TB.77.: bask. *Köhä* Kh, or. *Kuša* Zianč., az or. Asel' jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Köhä*,

or. *Kuša* ← nem orosz **Küsä*.

A baskírban használt *h* az eredeti *t* fejleménye:

$t > \vartheta > h$.

Nem lehet baskír találmány, a magyarban is ismert ez a *h*.

2.1.2.9. $t \sim d$ viszony:

Szó elején:

Tun² f.

Ašm.XIV.132: csuv. *Tun*, or. **Don**, folyó neve,

NAP:.-,

Ar.:.-.

< csuv. *Tun*, or. *Don* ← nem orosz *Ton*.

Ten sali h.

Am.XIII.289.: csuv. *Ten-sali/Tejan Sali*, or. **Dejanovo** Kurm.u., orosz falu neve,

NAP:.-,

Ar.:.-.

< csuv. *Ten* + *sali* ← csuv. *sala* 'település, falu' + csuv. *-i*: birtokos személyjel,

or. *Dejanovo* ← csuvas *Tejan* + or. *-ov*: birtokos melléknévképző + or. *-o*.

Daryuly f.

TB.46.: bask. *Daryuly/Taryuly*, or. *Daruly* Abz., az or. Bol'(šoj) Kizil jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Daryuly* < *Daruy*³ + *ly*.

¹ Vö.: magy. *Huba*, *Hubai* személynév.

² A szócsaládhoz tartozik a magy. *Tun* személynév, *Duna* folyónév.

³ Vö.: magy. *Dera* pataknev, a *dera*, *dara* község stb.

Szó belsejében:

Etelek h.

Ašm.III.34.: csuv. *Etelek*, or. *Karmaly-Adel'akovo* Bug.u., csuvas falu neve,

NAP:-,

Ar.:.-,

< *Etelek* ← vö.: bask. *iðele* 'folyó',

or. *Karmaly* + *Adel'akovo* ← csuv. *Etelek* + or. -ov: birtokos melléknévképző + or. -o.

Etem šyvě f.

Ašm.III.37.: csuv. *Etem* šyvě, or. *Adam* Čist.u., folyó neve?

NAP:-,

Ar.:.-,

< csuv. *Etem*¹ + csuv. *šyvě* ← csuv. *šyv* 'víz' + -ě: birtokos személyjel,

or. *Adam* ← nem orosz *Etem*.

Az átadó félzöngés hangot az orosz zöngéssel helyettesítette:

nem or. -t- > -D- → or. -d-.

Tulti Pärtas h.

Ašm.:.-,

NAP: csuv. *Tulti Pärtas*, or. *Toldy Burtasy* ← *Toldy Burdasy* V., csuvas falu,

Ar.:.-,

< csuv. *Tulti* + *Pärtas*.

Az eredeti -t- félzöngés -D-n keresztül zöngésedett:

-t- > -D- > -d-.

Szó végén:

Pušķärt h.

Ašm.:.-,

NAP: csuv. *Pušķärt*, or. *Poškardy* Su., csuvas falu,

Ar.:.-,

< csuv. *Pušķärt* < *Puškyrt < *Paškyrt < **Paškart*²,

or. *Poškardy* ← nem orosz *Paškarty.

Az átadó formában a szókezdő t- félzöngésen ejtett hang, amelyet az orosz zöngésnek vett át. Az oroszban a d- így hanghelyettesítés eredménye. Szó végén az orosz megőrizte az utána következő magánhangzót is. Az orosz megfelelőiben hanghelyettesítés történt. Magánhangzó nélkül az oroszban szóvégi helyzetben a -d írás ellenére is zöngétlent (t) ejtenének. Vannak azonban olyan példák is, amelyek őrzik a zöngétlen (t) eredetibb alakot, és őrzik annak a fejleményét, a zöngésült (d) változatot.

¹ A szó családjába sorolhatók a magyar víz szó megfelelői és az or. V'atka folyó alakváltozatai, de idetartozik a magyar Ádám családnév és keresztnév, valamint a csuv. etem 'ember', oszm. adam 'ember' stb. szó.

² Az első szótág -a-ja labiális, a másodiké illabiális. Vele rokon a baskír népnév.

2.1.2.10. *t ~ d'* viszony:

Szó elején:

Tauly f.

TB.140.: bask. *Tauly*, or. **Tavly** Bajm., az or. Sakmara jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Tauly* < *Tau* + *ly*,

or. *Tavly* < *Tav* + *ly*.

Zövšor f.

TSK.35.: ko. *Zövšor*/ *Džövšor*/ **D'övšor** U.Vym., patak neve.

< ko. *D'övšor* < *D'öv* + *šor* ← ko. *šor* 'patak'.

Topanar *kati* d.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: csuv. *Topanar kati* M-P., erdő.

< csuv. *Topanar* < *Topa* + *nar* ← man. *ñar* 'mocsár' + *kati* ← csuv. *kata* 'bokor, fiatal erdő' + csuv. *-i*: birtokos személyjel.

D'öbju f.

TSK.28.: ko. *D'öbju*, or. *D'ob*/ *Bol'šoj D'ob*, az or. Luza jobb oldali mellékfolyója, hossza 53 km.

< ko. *D'öbju* < *D'öb* + *ju* ← ko. *ju* 'folyó',

or. *Bol'šoj* ← or. *bol'šoj* 'nagy' + *D'ob* ← ko. *D'öb*.

Szó belsejében:

Mitenkě h.

Ašm.VIII.251.: csuv. *Mitenkě*, or. **Med'ana** Kurm.u., orosz falu,

NAP.: -,

Ar.: -,

< csuv. *Mitenkě*,

or. *Med'ana* ← nem orosz *Metene, *Mitene.

A komiban használt *-d'*- előzménye *-t'*- lehetett. Az orosz esetében azonban az átadó alakban lágy félzöngés *-D'*- hangot ejtettek, amelyet az orosz lágy zöngés *-d'*-vel helyettesített.

2.1.2.11. *t ~ j* viszony:

Szó elején:

Tujme f.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: -,

T-r.: tat. *Tujme*, or. *Tujma*, folyó neve.

< tat. *Tujme* < *Tuj* + *me*,

or. *Tujma* ← tat. *Tujme*.

Ik f.

TB.74.: or. *Ik* Perm.or., az or. **Jajva** jobb oldali mellékfolyója.

< or. *Jajva* < *Jaj* + *va* ← ko. *va* 'víz'.

Ural f.

TB.154.: bask. *Ural* ← **Jajyk** ← *Daiks/ Zajx/ D'ajk / Jaik*, or. *Ural* kaz. *Šajyk*, folyó, amely az Uč-ban ered, a Kašpi tóba ömlik.

Szó belsejében:

Tol *kāmaka* d.

Ašm.XIV.117: csuv. *Tol kāmaka*, patak, szakadék neve erdőben,

NAP:-,

Ar.:.-,

< csuv. *Tol* + *kāmaka*.

Matkajol' f.

TSK.69.: or. *Matkajol'*, az or. Sarju bal oldali mellékfolyója, hossza 64 km.

< or. *Matka* + *jol'* ← ko. *jol'* 'erdei patak'.

Malikjylga f.

TB.103.: bask. *Malikjylga* Išim., az or. **Armetka** mellékfolyója.

< bask. *Malikjylga* < *Malik* + *jylga* ← bask. *jylga* 'folyó',

or. *Armetka* < *Ar* + *metka*.

Čumoj f.

Ašm.:.-,

NAP:-,

Ar.:.-,

Vax.: ud. *Čumoj*, or. **Čumojka** Deb., az or. Ita bal oldali mellékfolyója.

< ud. *Čumojka* < *Ču* + *mojka* ← vö.: ud. *möj* 'idős'.

Pomejkajal h.

Ašm.:.-,

NAP: csuv. *Pomejkajal*, or. *Pomejkino* Iš., csuvas falu,

Ar.:.-,

< csuv. *Pomejkajal* < *Po* + *mejka* + *jal* ← csuv. *jal* 'falú',

or. *Pomejkino* ← nem orosz *Pomejka* + or. *-in*: birtokos melléknévképző + *-o*.

Mostel h.

Ašm.VIII.276.: csuv. *Mostel*, or. **Nuštajkino**, mordvin település neve,

NAP:-,

Ar.:.-,

< csuv. *Mostel* < *Mos* ← ko. *mos* 'forrás' + *tel*,

or. *Nuštajkino* < *Nuš* + *tajka* + or. *-in*: birtokos melléknévképző + or. *-o*.

Vyrāstel h.

Ašm.V.212.: csuv. *Vyrāstel*, or. **Vyrystajkino** Seng.u., falu neve,

NAP:-,

Ar.:.-,

< csuv. *Vyrāstel* < *Vyrās* (< *vyr̥ys*) ← csuv. *vyrās* 'oroszl' + *tel*,
or. *Vyrystajkino* < *Vyr̥ys* ← nem orosz eredetű szó + *tajka* ← nem orosz eredetű szó +
or. *-in*: birtokos melléknévképző + or. *-o*.

Szó végén:

Išlet ?

Ašm.: -,

NAP: -,

Ar.: csuv. *Išlet* A.

< csuv. *Išlet*?

Išlej h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Išlej* ← *Išlej Pokrovskoje*, or. *Išlei* Č., csuvas és orosz falu,

Ar.: -,

< csuv. *Išlej* < *Iš* + *lej* ← md. *lej* 'folyó'.

Išmet var *šyrmi* f.

Ašm.: -,

NAP: -,

Ar.: csuv. *Išmet* var *šyrmi* A.

< csuv. *Išmet* < *Iš* + *met* + *var* ← csuv. *var* 'árok, patak' + *šyrmi* ← csuv. *šyrma* 'árok,
patak, szakadék' + csuv. *-i*: birtokos személyjel.

Išmet varě d.

Ašm.: -,

NAP: -,

Ar.: csuv. *Išmet* (*Išvet*) varě A.

< csuv. *Išmet* + < *Iš* + *met* (*vet*) + *varě* ← csuv. *var* 'árok, patak' + csuv. *-ě*: birtokos
személyjel.

S'okmoj d.

Ašm.XII.208.: csuv. *S'okmoj* U., erdei határrész neve,

NAP: -,

Ar.: -,

< csuv. *S'okmoj* < *S'ok* + *moj*.

Čumoj f.

Ašm.: -,

NAP: -,

Ar.: -,

Vax.: ud. *Čumoj*, or. *Čumojka* Deb., az or. Ita bal oldali mellékfolyója.

< ud. *Čumoj* < *Ču* + *moj*.

or. *Čumojka* ← nem or. *Čumojka*.

Mān šyrmoj d.

Ašm.: -,

NAP: -,

Ar.: csuv. *Mān šyrmoj* A.

< csuv. *Măn* ← csuv. *măn* 'nagy' + *śyrmoj* < *śyr* + *moj*.

Košju f.

TSK.53.: or. *Košju*, nyeny. ***Torovej-jaga***, az or. Uza bal oldali mellékfolyója, hossza 259/ 297 km.

< or. *Košju* < *Koš* + *ju* < ko. *ju* 'folyó',

nyeny. *Torovej* < *Toro* + *vej* ← vö.: ud. *vaj* 'mellékfolyó, patak' + *jaga* ← nyeny. *jaga* 'folyó'.

A *j* az eredeti *t* palatalizálódása (és zöngésedése?), majd réshangúsodása során keletkezhetett:

$t > t' > j$.

2.1.2.12. $t' \sim d$ viszony:

Szó elején:

Tirgämeš f.

TB.143.: bask. *Tirgämeš*, or. ***Dergamyška*** Xajb., az or. Tašla bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Tirgämeš* < *Tirgä* + *meš* ← vö.: ko. *moš* 'forrás',

or. *Dergamyška* ← nem orosz **Tirgämyškä*.

Szó belsejében:

Oxat'ar h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Oxat'ar*, or. ***Ogadery*** Č., csuvas falu,

Ar.: -,

< csuv. csuv. *Oxat'ar* < **Okater*,

or. *Ogadery* < nem orosz **Okatery*.

Az orosz átadója a csuvas előzménye volt, ahol a *-t-* félzöngés ejtésű és az *-e-* hatására lágy lehetett. Az oroszban a *-d-* hang-helyettesítés eredménye, az *-e-* előtti lágytságot pedig írásban nem jelölik.

2.1.2.13. $t \sim d\check{z}$ viszony:

Szó elején:

Sürem toj d.

Ašm.XI.315.: csuv. *Sürem-toj*, mező neve észak-nyugatra or. Ikkovo falutól,

NAP: -,

Ar.: -,

Ural f.

TB.154.: bask. *Ural* ← *Jajyk* ← *Daiks/ Zajx/ Džajk/ Jaik*, or. *Ural* kaz. *Šajyk*, folyó, amely az Uč-ban ered, a Kaspi tóba ömlik.

Ten sali h.

Ašm.XIII.289.: csuv. *Ten-sali/ Tejan sali*, or. *Dejanovo* Kurm.u., orosz falu neve,

NAP:-,

Ar.: -.

< csuv. *Ten* + csuv. *sala* (ld. or. *selo* 'falu') + csuv. *-i*. Ld.: csuv. *Tejan-sali*.

θajakly f.

TB.48.: bask. *θajakly*, or. ***Džajakly*** Zil., az or. Krepostnoj Zilair jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *θajakly* < *θajak* + *ly*,

or. *Džajakly* < *Džajak* + *ly*.

Teten karti d.

Ašm.: -,

NAP:-,

Ar.: csuv. *Teten karti* A., mező.

< csuv. *Teten* + *karti* ← csuv. *karta* 'kert' + csuv. *-i*: birtokos személyjel.

Tütem varě d.

Ašm.: -,

NAP:-,

Ar.: csuv. *Tütem varě* A.

< csuv. *Tütem* + *varě* ← csuv. *var* 'árok, patak' + csuv. *-ě*: birtokos személyjel.

Tütemen f.

Ašm.: -,

NAP:-,

Ar.: csuv. *Tütemen* A., patak, szakadék.

< csuv. *Tütemen* < *Tüte* + *men*.

Džedžimju f.

TSK.34.: ko. *Džedžimju*, or. *Džedžimju* ← *Džedžim*, az or. Vyčegda jobb oldali mellékfolyója, hossz a 32 km.

< ko. *Džedžimju* < *Džedžim* + *ju* ← ko. *ju* 'folyó',

or. *Džedžimju* ← ko. *Džedžimju*.

Tobol f.

Ašm.: -,

NAP:-,

Ar.: -,

Fa.IV.67.: or. *Tobol*, az or. Irtyš bal oldali mellékfolyója.

< or. *Tobol* < *Tobo* + *l*.

Džebolju f.

TSK.29.: ko. *Džebolju*, or. *Džebol*, az or. Severnaja Mylva jobb oldali mellékfolyója, hossza 35 km.

< ko. *Džebolju* < *Džebol* + *ju* ← ko. *ju* 'folyó',

or. *Džebol* ← nem orosz *Džebol*, *Džebol*.

Tor f.

TB.144.: bask. *Tor*, or. *Tor* Mel., az or. Nuguš jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Tor* ← vö.: han. *tor* 'tó'.

Tora f.

TB.144.: bask. *Tora*, or. *Tora* Uč., patak.

< bask. *Tora* ←— vö.: fi. *tura* 'mocsáros, vízenyős', hanti *tor* 'tó', man. *tur* 'tó, torok', *tor* 'tó'.

Džorňur m.

TSK.29.: ko. *Džorňur*, or. *Džornur*, mocsár.

< ko. *Džorňur* < *Džor* ←— ko. *džor* 'szürke, ősz' + *ňur* ←— ko. *ňur* 'mocsár'.

Turi *Surām* h.

Ašm.XI.196.: csuv. *Turi Surām* A., falu neve,

NAP: csuv. *Turi Surām*, or. *Bližnije Sormy* Ka., csuvas falu,

Ar.: -.

< csuv. *Turi* ←— csuv. *turi* 'felső' + *Surām* ←— vö.: csuv. *šyrma* 'árok, patak, szakadék'
or. *Bližnije* ←— or. *bližnije* 'közeli' *Sormy*.

Szó belsejében:

Votka f.

Ašm.: -,

NAP: -,

Ar.: -,

Vax.: ud. *Votka/Votka šur*, or. *Votka Votk.*, a Siva folyó jobb oldali mellékfolyója.

< ud. *Votka* + *šur* ←— ud. *šur* 'folyó'.

Vodž'Yišur f.

Ašm.: -,

NAP: -,

Ar.: -,

Vax.: ud. *Vodž'Yišur*, or. *Vodža Vav.*, a Vala folyó bal oldali mellékfolyója.

< ud. *Vodž'Yišur* < *Vodž'Yi*¹ + *šur* ←— ud. *šur* 'folyó'.

Ata d.

Ašm.II.131.: csuv. *Ata*, valamilyen helység neve?

NAP: -,

Ar.: -.

Adž'Yva f.

TSK.7.: ko. *Adž'Yva*, or. *Adzva*, az or. Usa jobb oldali mellékfolyója, hossza 385 km.

< ko. *Adž'Yva* < *Adž'Y* ←— ko. *adž'Y* 'folyó árterülete' + *va* ←— ko. *va* 'víz'.

Szó végén:

Pit turi v.

Ašm.IX.240.: csuv. *Pit-turi*, kiremet neve,

NAP: -,

Ar.: -.

---

¹ A magy. *víz* szó rokona, ld. még magy. *Bodza* pataknev.

< csuv. *Pit* + *turi* ← *tura* + csuv. -i: birtokos személyjel.

Ulys **Pidž** f.

TSK.92.: ko. *Ulys Pidž/ Kyvtyd Pidž*, or. *Nižňaja Pidž*, az or. Pečora jobb oldali mellékfolyója.

< ko. *Ulys* ← ko. *ulyś* 'alsó' + ko. *Pidž*: folyó neve.

A *t* zöngésedése és palatalizálódása után keletkezhetett a *dž*:

$t > d > d' > 1. dž$
2. dž'.

2.1.2.14. *t* ~ ž viszony:

Szó elején:

Žangyršor f.

TSK.12.: or. *Žangyršor*, patak.

< or. *Žangyršor* < *Žangyr* + *šor* ← ko. *šor* 'patak, forrás'.

A *t* zöngésedése és palatalizálódása után keletkezhetett *dž* ejtéséből eltűnt a zárelem, és *ž* lett:

$t > d > d' > dž > ž$.

2.1.2.15. *t* ~ δ viszony:

Szó elején:

Turi Vyl h.

Ašm.V.198.: csuv. *Turi-Vyl*, Kurm.u., falu neve,

NAP:-,

Ar.:.-.

< csuv. *Turi* ← csuv. *turi*, *tāvri* 'felső' + *Vyl* ← vö.: ko. *vol* 'kis patak', ud. *vala* 'folyó'.

θur¹ Iräneš f.

TB.49.: bask. *θur Iräneš*, or. *Bol'šoj Iräneš* Zil., az or. Zilair jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *θur* ← bask. *δur* 'nagy' + *Iräneš*,

or. *Bol'šoj* ← or. *bol'šoj* 'nagy' + *Iräneš* ← bask. *Iräneš*.

θur Haldybaš t.

TB.49.: bask. *θur Haldybaš*, or. *Bol'šoj Saldybaš* Nur., tó.

< bask. *θur* ← bask. *δur* 'nagy' + *Haldybaš* < *Haldy* + *baš* ← bask. *baš* 'fő, fej',

or. *Bol'šoj* ← or. *bol'šoj* 'nagy' + *Saldy* + *baš*.

Szó belsejében:

Etelek h. Ašm.III.34.: csuv. *Etelek*, or. *Karmaly-Adel'akovo* Bug.u., csuvas falu neve,

NAP:-,

Ar.:.-.

---

¹ Tisztázni kell az ejtést, *dz*, *ž* vagy *δ* hangot ejtenek-e pl. ebben a szóban.

< csuv. *Etelek* < *Ete* + *lek*,

or. *Karmaly* + *Adel'akovo* < csuv. *Etelek* + or. -ov: birtokos melléknévképző + or. -o.

Dim f.

TB.47.: bask. *Dim/ Kugiðel*, or. *Dema*, az or. Belaja bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Kugiðel* < *Kug* + *iðel* ← bask. *iðel* 'folyó'.

Sitel d.

Ašm.XI.157.: csuv. *Sitel*, tisztás neve Suraf-ban,

NAP:-,

Ar.:.-,

< csuv. *Sitel* < *Site* + *l*.

Sitemen uramě u.

Ašm.XI.158.: csuv. *Sitemen uramě/ Sitemen kas* V., utca neve or. Orauši faluban,

NAP:-,

Ar.:.-,

< csuv. *Sitemen* < *Site* + *men* + *uramě* ← csuv. *uram* 'utca' + csuv. -ě: birtokos személyjel.

Boškanšide f.

TB.37.: bask. *Boškanšide*, or. *Buskanšide* Ask., forrás.

< bask. *Boškanšide* < *Boškan* + *šide*¹ < bask. *šide* 'forrás'.

Katari kiremet šyrmi f.

Ašm.VI.155.: csuv. *Katari kiremet šyrmi*, patak neve,

NAP:-,

Ar.:.-,

< csuv. *Katari* + *kiremet* ← csuv. *kiremet* 'kiremet' + *šyrmi* ← csuv. *šyrma* 'árok, patak, szakadék' + csuv. -i: birtokos személyjel.

Aškaðar f.

TB.27.: bask. *Aškaðar/ Axkarazy*, or. *Aškadar* Zil., az or. Sakmara jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Aškaðar* < *Aš* + *kaðar*,

or. *Aškadar* ← nem orosz *Aškadar*.

Ita f.

Ašm.:.-,

NAP:-,

Ar.:.-,

Vax.: ud. *Ita*, or. *Ita*, a Loza folyó jobb oldali mellékfolyója.

< ud. *Ita*.

Iðäš f.

TB.54.: bask. *Iðäš*, or. *Id'aš* Abz., az or. Bol'(šoj) Kizil bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Iðäš*² < *Iðä* ← vö.: bask. *iðäk* 'völgy' + *š* ← vö.: csuv. *šyv* 'víz'.

---

¹ Vele rokon a magy. *Séd* pataknév.

² Vö.: bask. *ineš* nyj. 'patak'.

Szó végén:

Pit turi v.

Am.IX.240.: csuv. *Pit-turi*, kiremet neve,

NAP:-,

Ar.: -.

< csuv. *Pit* + *turi* ← csuv. *tură* (< *turi) 'isten'.

Biδ f.

TB.34.: bask. *Biδ*, or. *Biž* Kug., az or. Nakas bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Biδ*¹.

A baskírban – különös tekintettel a nyelvjárásokra – ellenőrizni kell, milyen hangértéke van a *δ*-vel átírt betűnek, palatalizált *ž* vagy átmenet a *d* és a *z* között, azaz interdentális zöngés spiráns. A változási sor:

$t > \delta > z$, vagy $t > d > \delta > z$, illetőleg

$t > \delta' > ž$ vagy $t > d' > \delta' > ž$.

2.1.2.16. $t \sim z, ž$ viszony:

Szó elején:

Tobyš f.

TSK.111.: or. *Tobyš*, az or. Cyl'ma bal oldali mellékfolyója.

< or. *Tobyš* < *Toby* + *š*.

Zubač f.

TSK.108.: or. *Zubač*, az or. *Cema* bal oldali mellékfolyója.

< *Zubač* < *Zuba* + *č*.

Tuj kaččă šurri m.

Ašm.: -,

NAP:-,

Ar.: csuv. *Tuj kaččă šurri* Jan.

< csuv. *Tuj* + *kaččă* + *šurri* < *šură* 'mocsár' + csuv. -i: birtokos személyjel.

---

¹ Vö.: magy. *víz*.

Zej f.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: -,

T-r.: tat. *Zej*, or. *Zaj*¹, folyó neve.

< tat. *Zej*,

or. *Zaj* ← tat. *Zej*.

Ural f.

TB.154.: bask. *Ural* ← *Jajyk* ← *Daiks/ Zajx/ Džajk/ Jaik*, or. *Ural* kaz. *Šajyk*, folyó, amely az Uč-ban ered, a Kaspi tóba ömlik.

Z'aik f.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: -,

Tolk.: ud. *Z'aik/ Jaik*, or. *Ural*, folyó neve.

< ud. *Z'aik*.

Tauly f.

TB.140.: bask. *Tauly*, or. ***Tavly*** Bajm., az or. Sakmara jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Tauly* < *Tau* + *ly*,

or. *Tavly* < *Tav* + *ly*.

Zövšor f.

TSK.35.: ko. *Zövšor/ Džövšor/ D'övšor* U.Vym., patak neve.

< ko. *Zövšor* < *Zöv* + *šor* ← ko. *šor* 'patak, forrás'.

Szó elején a *z*- közvetlen előzménye egyrészt *dz*-:

$t > d > dz > z$,

másrészt θ (δ) lehetett:

$t > d > \delta > z$.

Szó belsejében:

Maty f.

TB.105.: bask. *Maty*, or. *Mata* Bak., az or. S'uí jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Maty*.

Körmäðe f.

TB.76.: bask. *Körmäðe*, or. ***Kurmaza*** Mijak., az or. Dema bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Körmäze* < *Kör* + *mäze*,

or. *Kurmaza* ← nem orosz *Kürmäze.

---

¹ Vö.: magy. *zaj*: hangutánzó eredetű szó, *zajlik* 'olvad'.

Jantyk *jylgaśy* f.

TB.185.: bask. *Jantyk jylgaśy* Kara., patak.

< bask. *Jantyk* < *Jan* + *tyk* + *jylgaśy* ← bask. *jylga* 'folyó' + *-śy*: vö.: bask. *-hy*: birtokos személyjel.

Jata *śyrmi* f.

Ašm.: -,

NAP: -,

Ar: csuv. *Jata śyrmi* M.

< csuv. *Jata* + *śyrmi* ← csuv. *śyrma* 'árok, patak, szakadék' + csuv. *-i*: birtokos személyjel.

Asyjaďy f.

TB.26.: bask. *Asyjaďy*, or. **Asyjazy** Kar., az or. Uršak jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Asyjaďy* < *Asy* ← vö.: bask. *asy* 'sós' + *jaďy* ← vö.: bask. *jaďy* 'tisztás',
or. *Asyjazy* ← bask. *Asyjaďy*.

Värmantej *śyrmi* f.

Ašm.V.324.: csuv. *Värmantej śyrmi*, kis folyó neve,

NAP: -,

Ar.: -,

< csuv. *Värmantej* < *Värman* ← csuv. *värman* 'erdő' + *tej* + *śyrmi* ← csuv. *śyrma*
'árok, patak, szakadék' + csuv. *-i*: birtokos személyjel.

Vütjum f.

GMA: mar. *Vütjum*, or. **Vitjum** Ki., patak, az or. (Bol'šaja) Kokšaga bal oldali mellékfolyója.

< mar. *Vütjum* < *Vüt* ← mar. *vüt* 'víz' + *jum* ← vö.: nyeny. *jam* 'nagy folyó, tenger'.

Pitenke h.

Ašm.IX.240.: csuv. *Pitenke*, or. *Bidenga*, orosz és tatár település,

NAP: -,

Ar.: -,

< csuv. *Pitenke*, or. *Bidenga* ← nem orosz *BiDenge.

Vizin *ju* f.

SW.1223b.: ko. *Vizin-ju*, or. *Vizinga*, az or. Sysola bal oldali mellékfolyója.

< ko. *Vizin* + *ju* ← ko. *ju* 'folyó',
or. *Vizinga* ← nem orosz *VizinGe.

Vüzym *jär* t.

GMA: mar. *Vüzym jär*, or. *Vizimjar* Ki., tó az or. Vizimjary helységtől dél-keletre.

< mar. *Vüzym* + *jär* ← mar. *jer* 'tó', Ű
or. *Vizimjar* ← mar. *Vüzym jär*.

Těnsěr h.

Ašm.XV.54.: csuv. *Těnsěr*, or. *T'unzyry* C., település neve,

NAP: csuv. *Těnsěr* ← *Těnsěr-Kušķă*, or. *T'unzyry* C., csuvas falu,

Ar.: -,

< csuv. *Těnsěr* < *Tünsyry,
or. *T'unzyry* ← nem orosz *Tünsyry.

Jansakassi h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Jansakassi* ← *Jansakassi Kěsteměr* ← *Pěčěk Kěsteměr*, or. *Janzakasy* ← ***Janzakkasy*** C., csuvas falu,

Ar.: -.

< csuv. *Jansakassi* < *Jansa* + *kassi* ← csuv. *kasă* 'falú' + csuv. -i: birtokos személyjel,
or. *Janzakkasy* ← nem orosz *JanZak + *kassi*.

Itt az átadó alakban félzöngés -Z- hangot ejtettek, amelyet az orosz zöngés -z-vel helyettesített.

Jenšejkassi h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Jenšejkassi*, or. ***Jenzejkasy*** Č., csuvas falu,

Ar.: -.

< csuv. *Jenšejkassi* < *Jen* + *šej* + *kassi* ← csuv. *kasă* 'falú' + csuv. -i: birtokos személyjel,
or. ***Jenzejkasy*** ← csuv. *Jenšejkassi*.

Hasonló a helyzet az előzőhöz azzal a különbséggel, hogy itt az átadó alakban palatalizált félzöngés -Z'- hangot ejtettek, amelyet az orosz zöngés -z'-vel helyettesített, de palatális magánhangzó előtt csak z-t ír.

Szó végén:

Išmet varě d.

Ašm.: -,

NAP: -,

Ar.: csuv. *Išmet varě* (*Išvet*) varě A.

< csuv. *Išmet* < *Iš* + *met* + *varě* ← csuv. *var* 'árok, patak' + csuv. -ě: birtokos személyjel.

Arzamat f.

TB.24.: bask. *Arzamat*, or. *Arzamat* Mišk., az or. Bír jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Arzamat* < *Arza* + *mat*.

Kil'mež f.

Ašm.: -,

NAP: -,

Ar.: -,

Vax.: ud. *Kil'mež*, folyó neve.

< ud. *Kil'mež* < *Kil'* + *mež*.

Beð f.

TB.33.: bask. *Beð* or. ***Biž*** Jana., az or. Buj jobb oldali mellékfolyója.

< or. *Biž* ← nem orosz *Bið*.

Bið f.

TB.34.: bask. *Bið*, or. *Biž* Kug., az or. Nakas bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Bið*¹.

---

¹ Vö.: magy. víz.

Biät'jazy f.

TB.36.: bask. *Biät'jazy*¹, or. *Biat'jazy* D'urt., az or. Belaja bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Biät'jazy* < *Biät'* + *jazy*

or. *Biat'jazy* ← bask. *Biät'jazy*.

Biäz f.

TB.36.: bask. *Biäz*, or. *Biaz* Sal., az or. Saldybaš bal oldali mellékfolyója.

A többi esetben a *z-* a

t- > *δ-* > *z-*

változási folyamat eredménye lehet.

2.1.2.17. *t ~ r* viszony:

Szó elején:

Tik var külli t.

Ašm.XIV.32: *Tik-var külli* Simb.u., tó neve,

NAP:-,

Ar.::-.

< csuv. *Tik* + var ← csuv. *var* 'árok, patak' + *külli* ← csuv. *külě* 'tó' + csuv. *-i*: birtokos személyjel.

Rik oškän h.

Ašm.::-,

NAP:-,

Ar.: csuv. *Rik oškän* (*Janasal*), or. *Rykovkina* M.

< csuv. *Rik* + *oškän* ← csuv. *uškän* 'telep, település'.

Taka varě d.

Ašm.XIII.153.: csuv. *Taka varě*, hely neve,

NAP:-,

Ar.: csuv. *Taka varě Č.*, erdő.

< csuv. *Taka* + *varě* ← csuv. *var* 'árok, patak' + csuv. *-ě*: birtokos személyjel.

Taka mājri d.

Ašm.XIII.153.: csuv. *Taka mājri*/ *Taka mārji*, mezei hely neve, ahol az or. Upner folyó az or.

Malyj Civil'-be ömlik,

NAP:-,

Ar.::-.

< csuv. *Taka* + *mājri* < *mājra* (← vö.: csuv. *mājra* 'szarv'²) + csuv. *-i*: birtokos

¹ A *-t'* palatalizációja az összetett szó utótagjának szókezdő *j-* hangja hatására történt.

² Az adat több szempontból értékes. Egyrészt azért, mert jelentésbeli kapcsolatokra derül fény a földrajzi névi *mājra* és a csuvasban ma használt *mājra* valamint a magyar *szarv*, *szarm* 'vízmeder, völgy, árok elágazó része, valaminek szarvszerűen elágazó vagy felálló része stb.' és a magyar népnév között. (vö.: CZEGLÉDI 2004e) Másrészt hangtani oldalról éppen e munka teszi lehetővé az összetartozás igazolását, ugyanakkor előre vetíti a szarvas motívum vizsgálatának szükségességét a földrajzi nevek bevonásával azért, hogy tisztázhassuk a szimbólum és a valóság kapcsolatát, amelynek komoly kultúrtörténeti és őstörténeti tanulságai vannak.

személyjel.

Rykka kassi h.

Ašm.X.288.: csuv. *Rykka-kassi*, or. *Rykka-kasy* Tk., település neve,

NAP: csuv. *Rykkakassi*, or. *Ryakasy* M., csuvas falu,

Ar.: -.

< csuv. *Rykkakassi* < *Rykka* + < *kassi* ← csuv. *kasă* 'falu' + csuv. -i: birtokos személyjel,
or. *Ryakasy* ← csuv. *Rykkakassi*.

Szó belsejében:

Etěl jalě h.

Ašm.III.37.: csuv. *Etěl jalě*, or. *Adil'kino* falu neve,

NAP: -,

Ar.: -.

< csuv. *Etěl* < *Etil + *jalě* ← csuv. *jal* 'falu' + csuv. -ě: birtokos személyjel, or. *Adil'kino*
< *Adil'ka* ← nem orosz *Etilke* + or. -in: birtokos melléknévképző + or. -o.

Irel h.

Ašm.V.: csuv. *Irel*, falurész neve Ešpepe faluban?

NAP: -,

Ar.: -.

< csuv. *Irel*.

Irěľčěķ f.

Ašm.V.: csuv. *Irěľčěķ*, a Volga folyó ága Trolej-Kaši falu közelében,

NAP: -,

Ar.: -.

< csuv. *Irěľčěķ* < *Irěľ* + *čěķ*.

Ural f.

TB.154.: bask. *Ural* ← *Jajyk* ← *Daiks/ Zajx/ D'ajk/ Jaik*, or. *Ural* kaz. *Šajyk*, folyó, amely az
Uč-ban ered, a Kašpi tóba ömlik.

< bask. *Ural* < *Ura* + *l*.

Szó végén:

Ušnet f.

Ašm.: -,

NAP: -,

Ar.: -,

Tolk.: ud. *Ušnet*, or. *Ušnet* az or. Arlet' mellékfolyója.

< ud. *Ušnet* < *Uš* + *net*¹.

Elnet f.

GMA: mar. *Elnet*, or. *Ilet'* Par., Mor., Vor., Zv., folyó, amely az or. Kujbyševskoje
vodoxranenije-be ömlik.

< mar. *Elnet* < *El* + *net*.

---

¹ A szó rokona a magy. *nedv* 'víz, folyadék' szó.

***Ilnet* f.**

Ašm.III.111.: csuv. *Ilnet/ Ilnet šyvě*, az or. Ilet' folyó, a Volga mellékfolyója, a bal oldalon,

Kozlovka kikötőtől nem messze ömlik a Volgába,

NAP:-,

Ar.: -.

< csuv. *Ilnet* < *Il* + *net* + *šyvě* ← csuv. *šyv* 'víz' + csuv. -ě: birtokos személyjel.

***Upner* f.**

Ašm.III.256.: csuv. *Upner*, kis folyó, az or. Malyj Civil' mellékfolyójának a neve, amelynek a partja a csuv. Upner-Xapās faluban kezdődik, és az or. Orauši-tól lejjebb ömlik a Civil' folyóba,

NAP:-,

Ar.: -.

< csuv. *Upner* < *Up* + *ner* ← mansi *ñēr* 'mocsár'.

***Pašner šyrmi* d.**

Ašm.IX.122.: csuv. *Pašner šyrmi*, határrész neve,

NAP:-,

Ar.: -.

< csuv. *Pašner* < *Paš* + *ner* ← mansi *ñēr* 'mocsár' + *šyrmi* ← csuv. *šyrma* 'árok, patak, szakadék' + csuv. -i: birtokos személyjel.

***Pner* f. d.**

Ašm.X.266.: csuv. *Pner*, kis folyó és hely neve,

NAP:-,

Ar.: -.

< csuv. *Pner* < *P* + *ner* ← mansi *ñēr* 'mocsár'.

***Piner* f.**

Ašm.IX.: *Piner* C., kis folyó neve or. Janmurzino falu mellett,

NAP:-,

Ar.: -.

< csuv. *Piner* < *Pi* + *ner* ← mansi *ñēr* 'mocsár'.

***Sětner šyrmi* f.**

Ašm.XI.327.: csuv. *Sětner šyrmi*, patak, szakadék neve,

NAP:-,

Ar.: -.

< csuv. *Sětner* < *Sět* + *ner* ← mansi *ñēr* 'mocsár' + *šyrmi* ← csuv. *šyrma* 'árok, patak, szakadék' + csuv. -i: birtokos személyjel.

Az *r-* a

t- > *δ-* > *r-*

változási folyamat eredménye.

2.1.2.18. *t ~ l* viszony:

Szó elején:

Tik var külli t.

Ašm.XIV.32: *Tik-var külli* Simb.u., tó neve,

NAP:-,

Ar.::-.

< csuv. *Tik* + *var* ← csuv. *var* 'árok, patak' + *külli* ← csuv. *külě* 'tó' + csuv. *-i*: birtokos személyjel.

Lükä jär t.

GMA: mar. *Lükä jär*, or. *Likino* Gm., tó az or. Počinok helységtől délre.

< mar. *Lükä* + *jär* ← mar. *jer* 'tó',

or. *Likino* < *Lika* ← nem orosz *Likä, *Lükä* + or. *-in*: birtokos melléknévképző + or. *-o*.

L'uk f.

Ašm.::-,

NAP:-,

Ar.::-,

Vax.: ud. *L'uk*, or. *L'uk* Balez., a Čepca folyó bal oldali mellékfolyója.

< ud. *L'uk* ← or. *L'uk* ← nem orosz *Lük.

Szó belsejében:

Kejäuëšte f.

TB.71.: bask. *Kejäuëšte*/ **Keüäšle**, or. *Kijaušte* Bajm., az or. Sakmara jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Keüäšle* < *Kejäuëšte*,

or. *Kijaušte* ← *Kejäuëšte*.

Pitenke h.

Ašm.IX.240.: csuv. *Pitenke*, or. *Bidenga*, orosz és tatár település,

NAP:-,

Ar.::-.

< csuv. *Pitenke* < *Pi* + *tenke*.

Pulenske d.

Ašm.::-,

NAP:-,

Ar.: csuv. *Pulenske* A., erdő.

< csuv. *Pulenske* < *Pu* + *lenke*.

Mostel h.

Ašm.VIII.276.: csuv. *Mostel*, or. *Nuštajkino*, mordvin település neve,

NAP:-,

Ar.::-.

< csuv. *Mostel* < *Mos* ← ko. *mos* 'forrás' + *tel*,

or. *Nuštajkino* < *Nuš* + *tajka* + or. *-in*: birtokos melléknévképző + or. *-o*.

Bujlaj f.

TB.38.: bask. *Bujlaj*, or. *Bujlaj* Burz., az or. Belaja jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Bujlaj* < *Buj* + *laj* ← md. *laj* 'folyó'.

Szó végén:

Sipet *těpi* d.

Ašm.XI.153.: csuv. *Sipet těpi*, hegy neve,

NAP:-,

Ar.: -.

< csuv. *Sipet* + *těpi* ← csuv. *těpe* 'domb, halom' + csuv. -i.

Tavāt *vārmaně* d.

Ašm.: -,

NAP:-,

Ar.: csuv. *Tavāt vārmaně* A. < csuv. *Tavāt* + *vārmaně* ← *vārman* 'erdő' + csuv. -ě:
birtokos személyjel.

Tibel' f.

TB.142.: bask. *Tibel'*, or. *Tibil'* Balt., Tatyš., az or. Jug jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Tibel'*.

Tobol f.

Ašm.: -,

NAP:-,

Ar.: -,

Fa.IV.67.: or. *Tobol*, az or. Irtyš bal oldali mellékfolyója.

< or. *Tobol* < *Tobo* + *l*.

Tabola f.

Ašm.: -,

NAP:-,

Ar.: -,

Fa.IV.6.: or. *Tabola*, az or. Don bal oldali mellékfolyója.

< or. *Tabola* < *Tabo* + *la*.

Tumbolova f.

TSK.115.: or. *Tumbolova/ Tumbulova*, han. *Tumbulova-iogan*, az or. Kokpela bal oldali mellékfolyója, hossza 26 km.

< han. *Tumbulova-* + *iogan* ← han. *iogan* 'folyó',
or. *Tumbulova* ← han. *Tumbulova* < *Tumbu* + *lova*.

Ubyt' f.

Ašm.: -,

NAP:-,

Ar.: -,

Vax.: ud. *Ubyt'*, or. *Ubyt'* Krasn., Jukam., Galz., az or. Čepca bal oldali mellékfolyója.

< ud. *Ubyt'* < *U* + *byt'*.

Užpel' f.

TSK.93.: ko. *Užpel'*, az or. Ižma bal oldali mellékfolyója.

< ko. *Užpel'* < *Už* + *pel'*.

Jyt var f.

Ašm.IV.300.: csuv. *Jyt var*, árok, patak neve,

NAP:-,

Ar.: csuv. *Jyt var C*.

< csuv. *Jyt + var* ← csuv. *var* 'árok, patak'.

Jul f.

GMA: mar. *Jul/ Jyl*, or. *Volga* RSFSR, folyó, amely a Kašpi tengerbe ömlik.

< mar. *Jul/ Jyl* ← ud. *jyl* 'a folyó felső folyása, folyóforrás'.

Az *l* eredeti *t* zöngésedésének és réshangúsodásának eredményeként létrejött *δ* fejleménye:

$t > \delta > l$.

2.1.2.19. $t \sim w$ viszony:

Szó belsejében:

Ätek f.

TB.178.: bask. *Ätek*, or. *Atik* Burz., Zil., az or. Barakal bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Ätek*,

or. *Atik* ← bask. *Ätek*.

Ewäkä šujě f.

Ašm.III.6.: csuv. *Ewäkä šujě*, patak neve,

NAP:-,

Ar.: -.

< csuv. *Ewäkä + šujě* ← vö.: csuv. *šyv* 'víz' + csuv. *-ě*: birtokos személyjel.

Orti pylāx f.

Ašm.: -,

NAP:-,

Ar.: csuv. *Orti pylāx A.*, patak, szakadék.

< csuv. *Orti + pylāx* ← csuv. *nyj. pyllāx* 'tisztás'.

Orwa tārāně d.

Ašm.III.: csuv. *Orwa tārāně*, erdei parcella neve,

NAP:-,

Ar.: -.

< csuv. *Orwa + tārāně*.

Ortaš ?

Ašm.: -,

NAP:-,

Ar.: csuv. *Ortaš*, or. *Ordaševa M.*

< csuv. *Ortaš*.

Orpaš h.

Ašm.III.287.: csuv. *Orpaš/ Orwaš* Kozm.u., település neve,

NAP:-,

Ar.:-.
< csuv. *Orwaš*.

A w

$t > \delta > w$

változás eredménye.

2.1.2.20. $t \sim v$ viszony:

Szó elején:

Takjylga f.

TB.136.: bask. *Takjylga*, or. *Tak-jelga* Al's., az or. Dema jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Tak* + *jylga* ← bask. *jylga* 'folyó',
or. *Tak* + *jelga* ← tat. *jelga* 'folyó'.

Tik var külli t.

Ašm.XIV.32: *Tik-var külli* Simb.u., tó neve,

NAP:-,

Ar.:-.
< csuv. *Tik* + *var* ← csuv. *var* 'árok, patak' + *külli* ← csuv. *külě* 'tó' + csuv. *-i*: birtokos személyjel.

Tukanaš h.

Ašm.:-,

NAP: csuv. *Tukanaš* ← **Vak** *Těvek Šetmě* ← *Sobakijal'*, or. *Toganaši* Kra., csuvas falu,

Ar.:-.
< csuv. *Vak* + *Těvek* + *Šetmě*.

Vuk va f.

SW.1267a.: ko. *Vuk-va*, or. *Vukva*, az or. Vym felső folyásának bal oldali mellékfolyója.

< ko. *Vuk* + *va* ← ko. *va* 'víz'.

Torgaš f.

TB.144.: bask. *Torgaš* Išim., az or. Tor jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Torgaš*?

Vörgašor f.

TSK.21.: ko. *Vörgašor*, az or. Usa jobb oldali mellékfolyója.

< ko. *Vörgašor* < *Vörga* + *šor* ← ko. *šor* 'patak'.

Toska solě f.

Ašm.:-,

NAP:-,

Ar.: csuv. *Toska solě* Ja.

< csuv. *Toska* + *solě* ← 1. csuv. *šāl* 'forrás'
2. *šul* 'út' + *-ě*: birtokos személyjel.

Vaşkasyrmi h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Vaşkasyrmi*, or. *Jamaši* Kr., csuvas falu,

Ar.: -,

< csuv. *Vaşkasyrmi* < *Vaşka* + *syrmi* ← csuv. *šyrma* 'árok, patak, szakadék' + csuv. *-i*: birtokos személyjel,

or. *Jamaši* < *Jama* ← nyeny. *jam* 'nagy folyó, tenger' + *ši* ← vö.: csuv. *šyv* 'víz'.

Vu f.

TSK: ko. *Vu*, or. ***Vaşka***, az or. Mezeň bal oldali mellékfolyója, hossza 605/ 668 km.

< ko. *Vu* ← ud. *vu* 'víz' or. *Vaşka*.

Tăxăr măkăr var' f.

Ašm.XV.7.: csuv. *Tăxăr măkăr var'*; árok, patak neve,

NAP: -,

Ar.: -,

< csuv. *Tăxăr* ← vö.: csuv. *tăxăr* 'kilenc' + *măkăr* ← vö.: csuv. *măkăr* 'halom, kiemelkedés' + *var'* ← csuv. *var* 'árok, patak'.

Tăxăr šal f.

Ašm.XV.7.: csuv. *Tăxăr šal* C.u., patak, szakadék neve,

NAP: -,

Ar.: -,

< csuv. *Tăxăr* ← vö.: csuv. *tăxăr* 'kilenc' + *šal* ← csuv. *šal* 'forrás'.

Văkăr šălě f.

Ašm.V.296.: csuv. *Văkăr šălě*, forrás neve,

NAP: -,

Ar.: -,

< csuv. *Văkăr* ← vö.: csuv. *văkăr* 'ökör' + *šălě* ← csuv. *šal* 'forrás' + csuv. *-ě*: birtokos személyjel.

Vangyrju f.

TSK.14.: ko. *Vangyrju*, or. *Vangyr*¹, az or. Kosju bal oldali mellékfolyója, hossza 112 km.

< ko. *Vangyrju* < *Vangyr* + *ju* ← ko. *ju* 'folyó',

or. *Vangyr* ← ko. *Vangyr*.

Tutlă šyrma f.

Ašm.XIV.189: csuv. *Tutlă šyrma*, patak neve?

NAP: -,

Ar.: -,

< csuv. *Tutlă* ← csuv. *tutlă* 'édes' + *šyrma* ← csuv. *šyrma* 'árok, patak, szakadék'.

Votlan f.

Ašm.: -,

NAP: -,

Ar.: csuv. *Votlan* M., patak, szakadék.

< csuv. *Votlan* < *Vot* + *lan*.

---

¹ Vö.: a magyarok *venger* neve.

Szó belsejében:

Vyrăstel h.

Ašm.V.212.: csuv. *Vyrăstel*, or. ***Vyrystajkino*** Seng.u., falu neve,

NAP:-,

Ar.: -.

< csuv. *Vyrăstel* < *Vyrăs* (< *Vyrys*) ← vö.: csuv. *vyrăs* 'orosz' + *tel*,

or. *Vyrystajkino* < *Vyrys* ← nem orosz *Vyrys* + *tajka* + or. -in: birtokos melléknévképző + or. -o.

Mostel h.

Ašm.VIII.276.: csuv. *Mostel*, or. ***Nuštajkino***, mordvin település neve,

NAP:-,

Ar.: -.

< csuv. *Mostel* < *Mos* ← ko. *mos* 'forrás' + *tel*,

or. *Nuštajkino* < *Nuš* + *tajka* + or. -in: birtokos melléknévképző + or. -o.

Ajalti tuja d.

Ašm.XIV.102: csuv. *Ajalti tuja*, erdő neve,

NAP:-,

Ar.: -.

< csuv. *Ajalti* ← csuv. *ajalti* 'alsó' + *tuja*.

Apevaj šur f.

Ašm.: -,

NAP:-,

Ar.: -,

Vax.: ud. *Apevaj šur*/ ***Apevajka*** Jar., az ud. Kostromka folyó jobb oldali mellékfolyója.

< ud. *Apevaj* < *Ape* + *vaj* ← ud. *vaj* 'mellékfolyó, patak' + *šur* ← ud. *šur* 'folyó',

Apevajka < *Ape* + *vajka*.

Hontang f.

Ašm.: -,

NAP:-,

Ar.: -,

Č-Č: man. *Hontang*, or. *Konda*, folyó neve.

< man. *Hontang* < *Hon* + *tang*,

or. *Konda* < *Kon* + *da*.

S'tenki varě d.

Ašm.: -,

NAP:-,

Ar.: csuv. *S'tenki* varě A?

< csuv. *S'tenki* < *S'* + *tenki* + *varě* ← csuv. *var* 'árok, patak' + csuv. -ě: birtokos személyjel.

Jävankka varě d.

Ašm.: -,

NAP:-,

Ar.: csuv. *Jävankka* varě A.

< csuv. *Jăvankka* < *Jă* + *vankka* + *varě* ← csuv. *var* 'árok, patak' + csuv. -ě: birtokos személyjel.

Măn Ki(v) pulăx d.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: csuv. *Măn Ki(v) pulăx*, or. ***Selivankina*** Č.

< csuv. *Măn* ← csuv. *măn* 'nagy' + *Ki(v)* ← csuv. *kiv* 'öreg' + *pulăx* ← csuv. *pulăx* 'tisztás',

or. *Selivankina* < *Seli* + *vanka* + or. -in: birtokos melléknévképző + or. -a.

Klementtel h.

Ašm. VII.326.: csuv. *Klementtel*, or. ***Klementejkino*** Menz.u., falu neve,

NAP.: -,

Ar.: -,

< csuv. *Klementtel* < *Kele* + *men* + *ttel*,

or. *Klementejkino* ← nem orosz *Klemen*¹ + *tejka* + or. -in: birtokos melléknévképző + or. -o.

Bydvajka f.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: -,

Vax.: ud. *Bydvajka* Zav? folyó neve.

< ud. *Bydvajka* < *Byd* ← vö.: enyec *bido* 'víz' + *vajka* ← vö.: ud. *vaj* 'mellékfolyó, patak'.

Jagvajšur f.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: -,

Vax.: ud. *Jagvajšur*, or. ***Jagvajka*** Šark., az or. Itinka jobb oldali mellékfolyója.

< ud. *Jagvajšur* < *Jag* ← vö.: man. *ja* 'folyó' + *vaj* ← ud. *vaj* 'mellékfolyó, patak' + *šur* ← ud. *šur* 'folyó', or. *Jagvajka* ← nem orosz *Jagvajka*.

Tatlyjylga f.

TB.139.: bask. *Tatlyjylga* Kara., patak.

< bask. *Tatlyjylga* < *Tatly* + *jylga* ← bask. *jylga* 'folyó'.

Tauly f.

TB.140.: bask. *Tauly*, or. ***Tavly*** Bajm., az or. Sakmara jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Tauly* < *Tau* + *ly*, or. ***Tavly*** < *Tav* + *ly*.

Szó végén:

Arlet f.

Ašm.: -,

NAP.: -,

---

¹ Vö. magy. *Kelemen* személynév.

Ar.: -,
Vax.: or. *Arlet'* Igr., folyó neve.
< or. *Arlet'* < *Ar* + *let'*.

Axlit lupaški f.

Ašm.V.: csuv. *Axlit lupaški* (*Axrit lupaški*), patak, szakadék neve,
NAP.: -,
Ar.: -,
< csuv. *Axlit* < *Ax* + *lit* + *lupaški* ← csuv. *lupaška* 'völgy' + csuv. *-i*.

Ravo f.

Ašm.: -,
NAP.: -,
Ar.: -,
Coll.: mdE. *Ravo*, **Rav**, or. *Volga*, folyó neve.
< mdE. *Ravo*, *Rav* ← mdE. *ravo* 'tenger', mdM. 'folyó'.

Mokrav d.

Ašm.VIII.259.: csuv. *Mokrav*, mező neve,
NAP.: -,
Ar.: -,
< csuv. *Mokrav* < *Mok* + *rav*.

Jarāslav f.

Ašm.IV.: csuv. *Jarāslav*, kis folyó neve,
NAP.: -,
Ar.: -,
< csuv. *Jarāslav* < *Jarās* + *lav*.

Kāšlav f.

Ašm.VII.221.: csuv. *Kāšlav*, a Sorma folyó egyik mellékfolyója,
NAP.: -,
Ar.: -,
< csuv. *Kāšlav* < *Kāš* + *lav*.

Kērlev f.

Ašm.VII.291.: csuv. *Kērlev*, vízesés,
NAP.: -,
Ar.: -,
< csuv. *Kērlev* < *Kēr* + *lev*.

A *w*-ből labiodentális zöngés spiráns keletkezett:

$t > \delta > w > v$.

2.1.2.21. $t \sim \check{s}$ viszony:

Szó elején:

Tekerle *šyrmi* d.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: csuv. *Tekerle šyrmi* M., mező.

< csuv. *Tekerle* < *Teker* + *le* ← vö.: md. *lej* 'patak' + *šyrmi* ← csuv. *šyrma* 'árok, patak, szakadék' + csuv. -i: birtokos személyjel.

Törgövöjju f.

TSK.112.: ko. *Törgövöjju*, or. *Torgovaja*, man. *Xatemol'ja*, az or. **Ščugor** jobb oldali mellékfolyója, az or. Torgovoje tóból folyik ki, hossza 48 km.

< ko. *Törgövöjju* < *Törgö* + *vöj* ← vö.: ud. *vaj* 'mellékfolyó, patak' + *ju* ← ko. *ju* 'folyó',

or. *Torgovaja* < *Torgo* ← nem orosz *Törgö* + *vaj* ← vö.: ud. *vaj* 'mellékfolyó, patak' + or. -a, man. *Xatemol'ja* < *Xate* + *mol'* ← vö.: fi. *malo* 'repedés, hasadék', magy. *málik* 'vállik, reped, hasad' + *ja* ← man. *ja* 'folyó',
or. *Ščugor* ← nem or. *Šügör.

Az oroszban az šč- valójában az idegenből átvett šŸ- megfelelője, amely *t*- fejleménye:

t- > *t'*- > čŸ- > šŸ-.

2.1.2.22. *t* ~ V viszony:

Szó belsejében:

Uretkekassi h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Uretkekassi*, or. *Oratkakasy* ← *Oratka* C., csuvas falu,

Ar.: -,

< csuv. *Uretkekassi* < *Uretke* + *kassi* ← csuv. *kasä* 'falú' + csuv. -i: birtokos személyjel,
or. *Oratkakasy* ← nem orosz *Üretkekassi.

Eräüike f.

TB.175.: bask. *Eräüike*, or. *R'auke* Ask., az or. T'ul'guz mellékfolyója.

< bask. *Eräüike* < *E* + *räüike*,

or. *R'auke* ← nem orosz *Räüike*.

Aslă Utar f.

Ašm.III.327.: csuv. *Aslă Utar* Buu., patak neve 3 versztára az or. Bol'saja Aksa falutól,

NAP.: -,

Ar.: -,

< csuv. *Aslă* ← csuv. *aslă* 'öreg, régi' + *Utar*.

Yuary f.

TB.174.: bask. *Yuary*, or. *Uvary* Kug., az or. Bol'(šoj) Ik jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Yuary*.

Teten *karti* d.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: csuv. *Teten karti* A., mező.

< csuv. *Teten* + *karti* ← csuv. *karta* 'kert' + csuv. *-i*: birtokos személyjel.

Däüen f.

TB.48.: bask. *Däüen*, or. *Daun* Ask., az or. *Gurdeka* mellékfolyója.

< bask. *Däüen* < *Däüe*-n,
or. *Gurdeka* < *Gur-deka*.

Tatlybaj jylgahy f.

TB.139.: bask. *Tatlybaj jylgahy* Bajm., patak.

< bask. *Tatlybaj* < *Tatly* + *baj* + *jylgahy* ← bask. *jylga* 'folyó' + bask. *-hy*: birtokos személyjel.

Tauly f.

TB.140.: bask. *Tauly*, or. *Tavly* Bajm., az or. *Sakmara* jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Tauly* < *Tau* + *ly*.

Tetrěk kěper ?

Ašm.-,

NAP:-,

Ar.: csuv. *Tetrěk kěper* M-P.

< csuv. *Tetrěk* + *kěper* ← csuv. *kěper* 'híd'.

Täjrük f.

TB.151.: bask. *Täjrük*/ *Däjrük*/ ***Täürük***, or. *Tejrük* Išim., az or. *Belaja* bal oldali mellékfolyója.

< or. *Tejrük* ← bask. *Täjrük*.

Szó végén:

Tašbulat küle t.

TB.140.: bask. *Tašbulat küle* Abz., tó.

< bask. *Tašbulat* < *Taš* + *bulat* + *küle* ← bask. *kül* 'tó' + bask. *-e*: birtokos személyjel.

Tarlau f.

TB.138.: bask. *Tarlau* Uč., patak.

< bask. *Tarlau* < *Tar* + *lau*.

Kese Šarlau f.

TB.72.: bask. *Kese Šarlau*, or. *Malyj Šarlau* Zianč., az or. *Sazala* jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Kese* ← bask. *kese* 'kicsi, kis' + *Šarlau* < *Šar* + *lau*,
or. *Malyj* ← or. *malyj* 'kicsi, kis' + *Šarlau*.

Keðläü f.

TB.71.: bask. *Kezläü*, or. *Kizlau* Davl., patak.

< bask. *Kezläü* ← bask. nyj. *kezläü* 'forrás',
or. *Kizlau* ← tat. *kizläü* 'forrás'.

Köðläü f.

TB.75.: bask. *Köðläü*, or. *Kuzlau* Biž., Davl., Kara., források.

< bask. *Köðläü* ← bask. *köðläü, küðläü* 'forrás',
or. *Kuzlau* ← bask. *Küðläü*.

A bilabiális zöngés spiráns másik irányban fejlődött tovább, ez esetben vokalizálódott:

$t > \delta > w > V$.

Szóvégi helyzetben Minden egyes esetben mérlegelni kell, hogy a magánhangzó *t* vagy *k* fejleménye-e.

2.1.2.23. *t ~ b* viszony:

Szó elején:

Törtök f.

TB.145.: bask. *Törtök*, or. *T'urt'uk* Biž., az or. Dema bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Törtök*,

or. *T'urt'uk* ← nem orosz *Türtük*.

Bartaga f.

TB.31.: bask. *Bartaga*, or. *Bartaga* Ask., az or. Ufa jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Bartaga* < *Bar* + *taga*.

Pürtlě h.

Ašm.X.92.: csuv. *Pürtlě/ Pürtlě -Šăxal'*, or. **B'urtli-Šigali** Tar., település neve,

NAP: csuv. *Pürtlě*, or. *Verxnije B'urtli-Šigali B.*, csuvas falu,

Ar.: -.

< csuv. *Pürtlě*,

or. **B'urtli** ← nem orosz *Pürtli*.

Szó belsejében:

Kětne f.

Ašm.VII.321.: csuv. *Kětne*, or. **Kubňa**, folyó neve,

NAP: -.

Ar.: -.

< csuv. *Kětne* < **Kütne*¹.

Těplě kotan ?

Ašm.: -.

NAP: -.

Ar.: csuv. *Těplě kotan* M-P.

< csuv. *Těplě* < *Těp* + *lě* + *kotan*.

Esketen h.

Ašm.: -.

NAP: csuv. *Esketen* ← *Varānci Uškāñ*, or. Pojandajkino Šu., csuvas falu,

Ar.: -.

---

¹ Vö.: magy. *Kötöny* személynév.

< csuv. *Esketen* < 1. *Es* + *keten*
2. *Eske* + *ten*,
csuv. *Varānči* < *Varān* + *či* + *Uškāñ* ← csuv. *uškāñ* 'telep'.

Göbene f.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: -,

T-r.: tat. *Göbene*, or. *Kubña*, folyó neve.

< tat. *Göbene*,

or. *Kubña* ← nem orosz *Kübine.

Kybanty t.

TSK.41.: ko. *Kybanty*, or. *Kabanty*, tó az or. Vis vasútállomástól dél-keletre.

< ko. *Kybanty* < *Kyban* < *Kaban + *ty* ← ko. *ty* 'tó',

or. *Kabanty* ← nem orosz *Kabanty*.

Tatlyjylga f.

TB.139.: bask. *Tatlyjylga* Kara., patak.

< bask. *Tatlyjylga* < *Tat* + *ly* + *jylga* ← bask. *jylga* 'folyó'.

Tablikaju f.

TSK.110.: or. *Tablikaju*, az or. Usa bal oldali mellékfolyója, hossza 42 km.

< or. *Tab* + *lika* + *ju* ← ko. *ju* 'folyó'.

Szó végén:

Ut šāvarnā külē t.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: csuv. *Ut šāvarnā külē* M.,

< csuv. *Ut* ← man. *ut* 'víz' + *šāvarnā* ← vö.: csuv. *šāvar-* 'itatni' + csuv. *-nā*: múlt idejű melléknévi igenévképző, csuv. *šāvar* 'száj, nyílás' + *küle* ← csuv. *kül* 'tó' + csuv. *-ě*: birtokos személyjel.

Ut sysni ?

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: csuv. *Ut sysni* Ja.

< *Ut* ← man. *ut* 'víz' + csuv. *sysna* 1. 'kemény fa- vagy vasdarab, amelyen a vizimalom hajtóhengerének a tengelye van elhelyezve'

2. 'disznó'

3. folyónév

+ csuv. *-i*: birtokos személyjel.

Ut uj d.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: csuv. *Ut uj* Ja.

< csuv. *Ut* ← man. *ut* 'víz' + *uj* ← csuv. *uj* 'mező, rét'.

As f.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: -,

Č-Č.: man. As, or. **Ob'**, folyó neve.

< man. As,

or. **Ob'**.

Oas f.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: -,

Sil.: man. Oas, or. **Ob.**, folyó neve.

< man. Oas,

or. **Ob.**

Obva f.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: -,

Fa.III.97.: or. **Obva**, az or. Kama jobb oldali mellékfolyója.

< or. **Obva** < **Ob** + **va** ← ko. **va** 'víz'.

Majtabkül t.

TB.103.: bask. **Majtabkül**, or. **Majtabkul'** Davl., tó.

< bask. **Majtabkül** < **Maj** + **tab** + **kül** ← bask. **kül** 'tó',

or. **Majtabkul'** ← bask. **Majtabkül**.

D'öbju f.

TSK.28.: ko. **D'öbju**, or. **D'ob**/ **Bol'šoj D'ob**, az or. Luza jobb oldali mellékfolyója, hossza 53 km.

< ko. **D'öbju** < **D'öb** + **ju** ← ko. **ju** 'folyó',

or. **D'ob** ← ko. **D'öb**.

A *b* lehet a *t* fejleménye:

$t > \delta > w > b$.

2.1.2.24. $t \sim m$ viszony:

Szó elején:

Tinkav *šyrmi* f.

Ašm.XIV.53: csuv. **Tinkav** *šyrmi*, kis folyó neve, amely az or. Baryš folyóba ömlik,

NAP.: -,

Ar.: -,

< csuv. **Tinkav** + *šyrmi* ← csuv. *šyrma* 'árok, patak, szakadék' + csuv. *-i*: birtokos személyjel.

Manka šorě m.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: csuv. *Manka šorě* Č. < csuv. *Manka* + *šorě* ← csuv. *šur* 'mocsár' + csuv. -ě: birtokos személyjel.

Teni ulăxě d.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: csuv. *Teni ulăxě* V.

< csuv. *Teni* + *ulăxě* ← csuv. *ulăx* 'mező' + csuv. -ě: birtokos személyjel.

Mani vikěšě d.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: csuv. *Mani vikěšě* Ja.

< csuv. *Mani* + *vikěšě* ← vö.: csuv. *virkěš* 'kiemelkedő hely, nyj. sziget' + csuv. -ě: birtokos személyjel.

Mani var' f.

Ašm. VIII.193.: csuv. *Mani var'* KČ., árok, patak neve or. Toktaši faluban,

NAP.: -,

Ar.: -,

< csuv. *Mani* + *var'* ← csuv. *var* 'árok, patak'.

S'ěn **Tinkeš** h.

Ašm. VIII.: csuv. *S'ěn Tinkeš*, falu,

NAP.: -,

Ar.: -,

< csuv. *S'ěn* ← csuv. *šěn* 'új' + *Tinkeš*.

Minkěš h.

Ašm. VIII.245.: csuv. *Minkěš*, or. *Osinkino* K., falu neve,

NAP: csuv. *Minkěš*, or. *Osinkino* K., csuvas falu.,

Ar.: -,

< csuv. *Minkěš* < *Minkě* + *š*,

or. *Osinkino* < *Osinka* + or. -in: birtokos melléknévképző + or. -o.

Tekerle šyrmi d.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: csuv. *Tekerle šyrmi* M., mező.

< csuv. *Tekerle* < *Teker* + *le* + *šyrmi* ← csuv. *šyrma* 'árok, patak, szakadék' + csuv. -i: birtokos személyjel.

Mängeräü t.

TB.110.: bask. *Mängeräü*, or. *Manger'au* Kug., tó.

< bask. *Mängeräü* < *Mänge* + *räü*,

or. *Manger'au* ← bask. *Mängeräü*.

Turat f.

TB.146.: bask. *Turat*, or. *Turatka* Xajb., az or. Tanalyk jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Turat* < *Tura* + *t*,
or. *Turatka* < *Tura* + *tka*.

S'aval **Murat** h.

Ašm.XVII.: or. *S'aval-Murat* Kal., falu,

NAP:-,

Ar.:.-.

< or. *S'aval*: folyó neve + *Murat*.

Szó belsejében:

Sülta enger f.

GMA: mar. *Sülta enger*, or. *S'ul'tinka* M-T., az or. Sarda bal oldali mellékfolyója.

< mar. *Sülta* < *Sül* + *ta* + *enger* ← mar. *enger* 'folyó',
or. *S'ul'tinka* (< *S'ul'* + *tinka*) ← nem orosz *Sültinka.

Tām šyvě f.

Ašm.XIV.264: csuv. *Tām šyvě*, or. **Solominka**, folyó neve, amely keresztülfolyik az or.

Jantikovo falun,

NAP:-,

Ar.:.-.

< *Tām* ← vö.: csuv. *tām* 'agyag' + *šyvě* ← csuv. *šyv* 'víz' + csuv. -ě: birtokos
személyjel,
or. *Solominka* < *Solo* + *minka*.

Olma f.

GMA: mar. *Olma/ Ol'minka*, or. *Ol'minka* Par., az or. Ilet' jobb oldali mellékfolyója.

< mar. *Olma* < *Ol* + *ma*, *Ol'minka* < *Ol'* + *minka*.

Szó végén:

Pešne h.

Ašm.IX.176.: csuv. *Pešne/ Tuta-jel/ Jevrel-puš*, or. *Filippovka* Stavr.u., falu neve,

NAP:-,

Ar.:.-.

< csuv. *Tuta* + *jel* ← csuv. *jal* 'falú'.

Sertet šyrma f.

Ašm.XI.99.: csuv. *Sertet šyrma* Č., patak, szakadék neve or. Osta-kasy falu mellett,

NAP:-,

Ar.:.-.

< csuv. *Sertet* < *Ser* + *tet* + *šyrma* ← csuv. *šyrma* 'árok, patak, szakadék'.

Tām šyvě f.

Ašm.XIV.264: csuv. *Tām šyvě*, or. **Solominka**, folyó neve, amely keresztülfolyik az or.

Jantikovo falun,

NAP:-,

Ar.:.-.

< csuv. *Tām* ← csuv. *tām* 'agyag' + *šyvě* ← csuv. *šyv* 'víz' + csuv. -ě: birtokos személyjel.

Ilnet f.

Ašm.III.111.: csuv. *Ilnet/ Ilnet šyvě*, or. *Illet'* folyó, a Volga mellékfolyója, a bal oldalon, Kozlovka kikötőtől nem messze ömlik a Volgába,

NAP:-,

Ar.:-,

< csuv. *Ilnet* + *šyvě* ← csuv. *šyv* 'víz' + csuv. -ě: birtokos személyjel.

Lem f.

Ašm.:-,

NAP:-,

Ar.:-,

Vax.: ud. *Lem*, or. *Lema* Krasn., Jukam., a Lekma folyó bal oldali mellékfolyója.

< ud. *Lem* < *Le* + *m*.

Nemju f.

TSK.78.: ko. *Nemju*, or. *Nem*, az or. Vyčegda bal oldali mellékfolyója, amely az or. Nemkuš mocsárnál kezdődik, hossza 260 km.

< ko. *Nemju* < *Nem* + *ju* ← ko. *ju* 'folyó',

or. *Nem* ← ko. *Nem*.

Džedžim ju f.

SW.166b.: ko. *Džedžim-ju*, kis folyó a ko. *Ust'nem* és Kerčemja között a Vyčegda-ba torkollásnál.

< ko. *Džedžim* + *ju* ← ko. *ju* 'folyó', ko. *Ust'nem* < *Ust'* + *nem* ← ko. *nem*.

Čěr Porat f.

Ašm.IX.300.: csuv. *Čěr Porat* kis folyó a Volgán túl,

NAP:-,

Ar.:-,

< csuv. *Čěr Porat*.

Perim f.

SW.741a.: ko. *Perim/ Perym*, or. *Permý*, város.

< ko. *Perim* < *Peri* + *m*.

Az *m* lehet a *t* fejleménye úgy, hogy a *w* nazalizálódott és zárhangúsodott:

$t > \delta > w > m$.

2.1.2.25. $t \sim n$ viszony:

Szó elején:

Turat f.

TB.146.: bask. *Turat*, or. *Turatka* Xajb., az or. Tanalyk jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Turat* < *Tura* + *t*,

or. *Turatka* < *Tura* + *tka*.

Nüret *ujě* d.

Ašm.IX.49.: csuv. *Nüret ujě*, mező neve,

NAP:-,

Ar.:.-.

< csuv. *Nüret* + *ujě* ← csuv. *uj* 'mező' + csuv. -*ě*: birtokos személyjel.

Tur *ulăx* d.

Ašm.XIV.150: csuv. *Tur-ulăx*, mező neve,

NAP:-,

Ar.:.-.

< csuv. *Tur* ← man. *tur* 'tó' + *ulăx* ← csuv. *ulăx* 'mező'.

Tor *küllli var* d.

Ašm.XIV.150: csuv. *Tor külli var*, árok, patak neve,

NAP:-,

Ar.:.-.

< csuv. *Tor* ← man. *tur* 'tó' + *küllli* ← csuv. *kül* 'tó' + csuv. -*li*: valamivel való ellátottságot jelölő képző + *var* ← csuv. *var* 'árok, patak'.

N'urju f.

TSK.80.: ko. *N'urju*, or. *N'urjug*, az or. Luza bal oldali mellékfolyója, hossza 25 km.

< ko. *N'ur* ← ko. *ńur* 'mocsár, posvány' + *ju* ← ko. *ju* 'folyó',

or. *N'urjug* ← ko. *ńur* 'mocsár, posvány' + *jug* vö.: ← ko. *ju* 'folyó'.

Szó belsejében:

Čostar *varě* d.

Ašm.:.-,

NAP:-,

Ar.: csuv. *Čostar varě* M.

< csuv. *Čostar* < *Čos* + *tar* + *varě varě* ← csuv. *var* 'árok, patak' + csuv. -*ě*: birtokos személyjel.

Nasnar h.

Ašm.VIII.282.: csuv. *Nasnar*, falu neve,

NAP: csuv. *Nasnar*, or. *Nasnary* Ja., csuvas falu,

Ar.:.-.

< csuv. *Nasnar* < *Nas* + *nar*.

Szó végén:

Tusmat d.

Ašm.XIV.179: csuv. *Tusmat*, erdő neve,

NAP:-,

Ar.:.

< csuv. *Tusmat* < *Tus* + *mat*.

Lašman ?

Ašm.:.-,

NAP:-,

Ar.: csuv. *Lašman*.

< csuv. *Lašman* (< *Laš* + *man*) ← csuv. *lašman* 'a fakitermelésben dolgozó állami paraszt'.

Jatman h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Jatman*, or. *Jatmankino* ← *Jatmankasy* M., csuvas falu,

Ar.: -,

< csuv. *Jatman* < *Jat* + *man*,

or. *Jatmankino* < *Jat* + *manka* + or. *-in*: birtokos melléknévképző + or. *-o*, or. *Jatmankasy*
← csuv. *Jatmankassi*.

Az *n* a *t* zöngésedése és nazalizációja révén keletkezhetett:

$t > d > *nd > *n\delta > *nw > n$.

2.1.2.26. $t \sim 0$ viszony

Szó elején:

Tanalyk f.

Ašm.: -,

NAP: -,

Ar.: -,

B-r.: bask. *Tanalyk*, or. *Tanalyk*, folyó neve.

< bask. *Tanalyk* < *Tana* + *lyk*.

Tanalyk f.

TB.138.: bask. *Tanalyk*/***Analyk*** Abz., forrás.

< bask. *Tanalyk* < *Tana* + *lyk*.

Tenel varě d.

Ašm.: -,

NAP: -,

Ar.: csuv. *Tenel* varě A.

< csuv. *Tenel* < *Tene* + *l* + *varě* ← csuv. *var* 'árok, patak' + csuv. *-ě*: birtokos személyjel.

Xirti Ěnel h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Xirti Ěnel*, or. *Polevyje Ineli* ← *Počinok-Ineli* Kor., csuvas falu,

Ar.: -,

< csuv. *Xirti* ← csuv. *xirti* 'mezei' + *Ěnel* < *Inel*,

or. *Polevyje* < or. *polevyje* 'mezei' + *Ineli* ← nem orosz *Ineli*.

Talman enger f.

GMA: mar. *Talman enger*, or. *Tolmań* Kir.o., Not., az or. *Nemda* bal oldali mellékfolyója.

< mar. *Talman* + *enger* ← mar. *enger* 'patak'.

Uj kas Almanč h.

Ašm.I.163.: csuv. *Uj-kas Almanč* Jau., csuvas falu,

NAP:-,

Ar.: -,

< csuv. *Uj* ← csuv. *uj* 'mező' + *kas* ← csuv. *kas* 'falu' + *Almanč* ← *Al* + *man* + *č*.

Măn Elmen h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Măn Elmen* ← *Mănjäl Elmen*, or. *Munjaly* V., csuvas falu,

Ar.: -,

< csuv. *Măn* (< *Mun*) ← csuv. *măn* 'nagy' + *Elmen* < *El* + *men*, *Mănjäl* < *Măn* ← csuv. *măn* 'nagy' + *jal* ← csuv. *jal* 'falu' + *Elmen*,
or. *Munjaly* ← nem orosz *Munjaly*.

Szó belsejében:

Pet'šera f.

SW.750a.: ko. *Pet'šera*/ *Pet'šera ju*, or. *Pečora*, folyó.

< ko. *Pet'šera* < *Pet'* + *šera* + *ju* ← ko. *ju* 'folyó',
or. *Pečora* ← ko. *Pečōra*.

Petšörlajol' f.

TSK.88.: ko. *Petšörlajol'*, or. *Petšerlajol'*, az or. Mezeň jobb oldali mellékfolyója, mellette van a ko. *Petšörlaty* tó.

< ko. *Petšörlajol'* < *Pet'*¹ + *šör* ← vö.: ko. *šor* 'patak' + *la* ← vö.: md. *laj*, *lej* 'folyó' + *jol'* ← ko. *jol'* 'erdei patak',
or. *Petšerlajol'* ← ko. *Petšörlajol'*.

Petšörlaty t.

TSK.88.: ko. *Petšörlaty*, tó a zürjén *Petšörlajol'* folyónál.

< ko. *Petšörlaty* < *Pet'*² + *šör* ← vö.: ko. *šor* 'patak' + *la* ← vö.: md. *laj*, *lej* 'folyó' + *ty* ← ko. *ty* 'tó'.

Pečera f.

TSK.89.: ko. *Pečera*/ *Pečōra*, or. *Pečera*, man. *Peser*/ *Paeserja*, nyeny. *Sanero*"*jaxa*/ *Sanero*"³*jam*, folyó, amely a *Pečora* öbölbe ömlik, hossza 1790/ 1814 km.

< ko. *Pečera* < *Pe* + *čera* ← vö.: ko. *čer* 'mellékfolyó',
or. *Pečera* ← ko. *Pečera*, or. *Pečōra* ← ko. *Pečōra*,
man. *Peser* < *Pe* + *ser*, *Paeserja* < *Pae* + *ser* + *ja* ← man. *ja* 'folyó',
nyeny. *Sanero*"*jaxa* < *Sa* + *nero* + *jaxa* ← nyeny. *jaxa* 'folyó', *Sanero*"*jam* < *Sanero* + *jam* ← nyeny. *jam* 'nagy folyó, tenger'.

Szó végén:

Ankart šurě m.

Ašm.II.228.: csuv. *Ankart šurě*, rét neve,

NAP:-,

Ar.: -,

¹ A magyar *víz* szó valamely nyelvi párhuzama.

² A magyar *víz* szó valamely nyelvi párhuzama.

³ Az idézőjel a forrásanyagban szerepel, egyelőre nem tudom, miért.

< csuv. *Ankart* + *šurě* ← csuv. *šur* 'mocsár, láp' + -ě: birtokos személyjel.

Ungar f.

TB.153.: bask. *Ungar*¹, or. *Ungar* Sterl., az or. Kuganak bal oldali mellékfolyója.

Särmet ?

Ašm.: -,

NAP: -,

Ar.: csuv. *Särmet* U.

< csuv. *Särmet* < *Sär* + *met*.

Nazarmat t.

TB.112.: bask. *Nazarmat*, or. *Nazarmat* Išim., tó.

< bask. *Nazarmat* < *Nazar* + *mat*.

Kostärma h.

Ašm.VII.21.: csuv. *Kostärma*, or. *Kostorma*, város neve,

NAP: -,

Ar.: -.

< csuv. *Kostärma* < *Kos* + *tär* + *ma*, or. *Kostorma* ← csuv. *Kostärma*.

Măn šyrma² d.

Ašm.VIII.250.: csuv. *Măn-šyrma*,

NAP: -,

Ar.: csuv. *Măn šyrma* A.

< csuv. *Măn* ← csuv. *măn* 'nagy' + *šyrma* ← csuv. *šyrma* 'árok, patak, szakadék'.

Mindhárom helyzetben eredetileg volt *t*, amely

$$t > \delta > w > V > 0$$

változás folyamán tűnhetett el.

A fenti *t* és valamilyen más hang viszonyának vizsgálatára azért nyílt lehetőség, mert a *t* homorgán (ugyanazon) helyen egyrészt megmaradt a használatban, másrészt tovább fejlődött, és a fejlemények is fennmaradtak, használatosak.

A *t* és *t*-elemű mássalhangzó-kapcsolat viszonyának vizsgálatát pedig azért kellett elvégezni, hogy tisztázzam, hogyan kerülhetett egymás mellé két *t* illetve a *t* és valamilyen más mássalhangzó, és milyen további együttes vagy külön-külön változásokban vettek részt.

2.1.2.27. *t* ~ *tt* viszony

Szó belsejében:

Urtattav h.

Ašm.III.289.: csuv. *Urtattav*, or. *Ardatovo* Simb.g., falu neve,

NAP: -,

Ar.: -.

¹ Vele rokon a magyarok *ungar* neve (vö.: CZEGLÉDI 2004b)

² Vö.: magy. *Szirma* helynév.

< csuv. *Urtattav* < **Artattav*¹,

or. *Ardatovo* < nem orosz *Ardat* + or. -ov: birtokos melléknévképző + or. -o.

A csuvasban kettőzéssel jelölik a zöngétlen ejtésű *t*-t. Nem lehet hosszú és rövid megfelelés.

2.1.2.28. A *t*-elemű mássalhangzó-kapcsolat és egyéb hangok viszonya:

2.1.2.28.1. *t's*, *tš* ~ *č* viszony

Szó elején:

T'sod *ju* f.

SW.1093b.: ko. *T'sod ju*, az or. Lokčim bal oldali mellékfolyója.

< ko. *T'sod* + *ju* ← ko. *ju* 'folyó'.

Čudskoje *ozero* t.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: -,

Fa.IV.378.: or. *Čudskoje ozero*/ *Čuxonskoje ozero*

< or. *Čudskoje* < *Čud*: tó neve + or. -sk-: vonatkozó melléknévképző + or. -oje.

T'sub *va* f.

SW.1111b.: ko. *T'sub-va*, or. ***Čub***, az or. Vym jobb oldali mellékfolyója, délre a Požog-tól.

< ko. *T'sub* ← vö.: ÓT. *sub* 'víz' + *va* ← ko. *va* 'víz'.

A *t's* és *č* viszonyinak az lehet a magyarázata, hogy a komi *t's* (átmenet a *t'* és *s* között) hangot az orosz *č*-vel helyettesíti, vagy az orosz átadója olyan másik nyelvi forma, ahol *č*-t ejtettek.

Tšym f.

TSK.130.: ko. *Tšym*, or. ***Čim***, az or. Lopt'uga jobb oldali mellékfolyója, hossza 75 km.

< ko. *Tšym*²,

or. *Čim* ← ko. *Tšym*.

Az orosz *č*-vel helyettesítette az átadó ko. *tš* hangot.

Szó belsejében:

Lokt'sim *ju* f.

SW.536b.: ko. *Lokt'sim ju*, or. ***Lokčim***, az or. Vyčegda bal oldali mellékfolyója.

< *Lokt'sim* < *Lok* + *t'sim* + *ju* ← ko. *ju* 'folyó',

or. *Lokčim* ← ko. *Lokt'sim*.

A jelenség összetett szóban szóhatáron mutatkozik, ugyanaz, mint szó elején.

¹ A *t* félzöngés ejtésű (*D*), amit az orosz zöngés *d*-vel helyettesített.

² Víz jelentésű szó lehet.

2.1.2.28.2. *ts* ~ *z* viszony

Szó belsejében:

Xujtsan h.

Ašm.XVI.142.: csuv. *Xujtsan*, or. *Xozesanovo* C.u., falu neve,

NAP:-,

Ar.::-,

< csuv. *Xujtsan* < *Xujt* < *Xujet + *san* ← vö. ko. *sin* 'forrás',
or. *Xozesanovo* < *Xoze* < *xote + *san* ← vö. ko. *sin* 'forrás' + or. -*ov*: birtokos
melléknévképző + or. -*o*.

A *ts* összetett szóban szóhatáron fordul elő. Az orosz megfelelőiben a *t* fejleménye a *z* szerepel.

2.1.2.28.3. *tk* ~ *č* viszony

Szó belsejében:

V'atka f.

GMA: mar. *V'atka*/ ***Viče***/ *Ilna* viüd, or. *V'atka*, az or. *Kama* jobb oldali mellékfolyója.

< mar. *V'atka* ← or. *V'atka* ← nem orosz *Vetke, mar. *Viče* < *Vite < *Vitke < *Vetke,
Ilna + viüd ← mar. viüd, viüt 'víz'.

A -*č*- magas magánhangzó előtt -*t*-ből fejlődött a -*k*- eltűnését követően:

$k > *γ > \begin{matrix} 1. w > V > 0 \\ 2. j > 0. \end{matrix}$

2.1.2.28.4. *tv* ~ *ll* viszony

Szó belsejében:

Protva f.

Ašm.::-,

NAP:-,

Ar.::-,

Fa.III.: or. *Protva*, az or. *Oka* bal oldali mellékfolyója.

< or. *Protva* < *Prot* + *va* ← ko. *va* 'víz'.

Parallä d.

Ašm.IX.106.: csuv. *Parallä*, hely neve,

NAP:-,

Ar.::-,

< csuv. *Parallä* < *Paral* + *lä*.

A -*tv*- és az -*ll*- mássalhangzó-kapcsolat szóhatáron mutatkozik, ahol az első az előtag végső, a második pedig az utótag kezdő mássalhangzója. Mind a *v*, mind az *l* eredete *t*:

- $t > \delta > 1. l$
 2. $w > v$

2.1.2.28.5. $vv \sim ll$ viszony

Jövvä f.

TSK.32.: ko. *Jövvä*, or. *Jevva* ← ***Jella***, az or. Vaška jobb oldali mellékfolyója, hossza 123 km.

< ko. *Jövvä* < *Jövv*¹ + *va* ← ko. *va* 'víz',
 or. *Jevva* ← ko. *Jövvä*, *Jella* ← ko. *Jölla.

A komiban nyelvjárási jelenség a *v* és az *l* megléte ugyanazon a helyen. A gyökök azonban mélyebbre nyúlnak. Két azonos mássalhangzó szóösszetételben szóhatáron fordul elő. Mind az *l*, mind a *v* eredete *t*.

2.1.2.29. Összegzés:

A Volga-Urál vidékén a földrajzi nevekben elvileg az uráli, az altáji és a szláv hangtörténet körébe tartozó jelenségeket kellene felismernem, hiszen ott ma az uráli és az altáji nyelvcsaládba sorolt nyelveket beszélik, az orosz révén pedig, közelebbről a szláv, nagyobb körben pedig indoeurópai nyelvcsaládba tartozó nyelven használják a földrajzi neveket. Ugyanakkor ennél sokkal többről van szó. Azzal, hogy megőrződtek a régi, az eredeti mássalhangzók és a belőlük keletkezett fejlemények, egy olyan hangtörténet rajzolódott ki, amelybe egyrészt beletartoznak a három nyelvcsaládba sorolt érintett nyelvek hangtörténeti jelenségei, másrészt ez a hangtörténet összefügg a magyar nyelv hangtörténetének alapjaival. Nyelvtörténetünket eddig a nyelvek összehasonlító vizsgálatai és az írott források adatainak segítségével írták. Ebbe a munkába a földrajzi nevek összehasonlító hangtani vizsgálatait bevonva egyes ismereteink bővültek, mások megerősödtek, ismét mások pedig helytelennek bizonyultak.

A földrajzi nevek összehasonlító hangtani vizsgálatainak az eredményeképpen tehát a *t* fejleményei az alábbi folyamatok során alakultak ki:

2.1.2.29.1. Palatalizáció:

$t > t'$

Mély magánhangzó előtt megmaradt a *t*, magas magánhangzó előtt lágy ejtésűvé vált, palatalizálódott. Tehát a *t* egyrészt megmaradt, más esetekben palatalizálódott, s ilyenkor az őt követő magánhangzó magas hangúvá vált. Ez a jelenség az emberi nyelv kezdetén, igen korán megmutatkozhatott. Ez lehet az alapja a mély és a magas hangrendi párhuzamok kialakulásának, amelyhez jelentésmódosulás is tartozott.

2.1.2.29.2. Zöngésedés:

$t > d$

Vannak olyan példák is, amelyek őrzik a zöngétlen (*t*) eredetibb alakot, és őrzik annak a fejleményét, a zöngésült (*d*) változatot.

¹ Vö.: magy. *jó* 'folyó'.

$t' > d'$

Bizonyos körülmények között a palatalizált t' is részt vett a zöngésedési folyamatban.

2.1.2.29.3. Réshangúsodás:

$t > \check{s}$

Az $\check{s}$ keletkezhetett a $\check{c}$ dezaffrikálódásával:

$t > t' > \check{c} > \check{s}$.

$t > s, \acute{s}$

Az s a t réshangúsodásán keresztül jött létre, az $\acute{s}$ pedig magas magánhangzó előtt palatalizálódott is:

$t > \begin{array}{l} 1. \vartheta > s \\ 2. \vartheta' > \acute{s}. \end{array}$

$t > f$

Az f többféleképpen keletkezhetett. Az egyik lehetőség szerint a $-p$ - ejtésekor lazulhatott a két ajak közti zár, s először bilabiális (φ) majd labiodentális zöngétlen spiráns (f) keletkezett:

$t > \vartheta > \varphi > p > \varphi > f$.

Más esetekben a p és az f közvetlenül közös előzményre vezethetők vissza:

$t > \vartheta > \varphi > \begin{array}{l} 1. f \\ 2. p. \end{array}$

$t > h$

A baskírban használt h^1 az eredeti t fejleménye:

$t > \vartheta > h$.

$t > j$

Az eredeti t palatalizálódása majd réshangúsodása során keletkezett a j :

$t > t' > j$.

$t > \check{z}$

---

¹ Nem tartható kizárólagos baskír nyelvi sajátyságnak, mert a magyarban is ismert ez a h nem csak tulajdonnevekben, hanem köznevekben is, pl.: 1. *méh* 'hártvás szárnyú mézgyűjtő rovar' 2. *méh* 'nőnek, nőstény állatnak az a szerve, amelyben a magzat kifejlődik' (TESz.)

A $\dot{z}$ úgy keletkezhetett, hogy a t zöngésedése és palatalizálódása (d') után létrejött a $d\dot{z}$, amelynek ejtéséből eltűnt a zárelem:

$$t > d' > d\dot{z} > \dot{z}.$$

$$t > \delta$$

A t zöngésedésével és réshangúsodásával keletkezett a δ , amelyet a mai is ismernek és használnak. Az indoeurópai nyelvek közül az angolban is megvan. Az emberi nyelvben nem csak régóta ismert, hanem hosszú, több ezer éven át használt mássalhangzó lehetett, amely alkalmas volt a több irányú továbbfejlődésre, így számos hang kiindulója volt. A baskírban – különös tekintettel a nyelvjárásokra – ellenőrizni kell, milyen hangértéke van a δ -vel átírt betűnek, palatalizált $\dot{z}$ vagy átmenet a d és a z között, azaz interdentalis zöngés spiráns. A változási sor:

$$t > \delta > z \text{ vagy}$$

$$t > d > \delta > z.$$

$$t > z, \dot{z}$$

A hanghelyettesítésektől eltekintve a z - a

$$t > \delta > z$$

változási folyamat eredménye lehet. Magas magánhangzó előtt jésített ejtésű:

$$t > \delta' > \dot{z}.$$

$$t > r$$

Az r - a

$$t > \delta > r$$

változási folyamat eredménye.

$$t > l$$

Az l eredeti t zöngésedésének és réshangúsodásának eredményeként létrejött δ fejleménye:

$$t > \delta > l.$$

$$t > w$$

A w

$$t > \delta > w$$

változás eredménye.

$t > v$

Az eredeti t -ből lett w tovább fejlődött, és labiodentális zöngés spiráns keletkezett:

$t > \delta > w > v$.

2.1.2.29.4. Affrikálódás:

$t > \check{c}$

Magas magánhangzó előtt t - > t' - palatalizáció majd t' - > $\check{c}$ - affrikálódás történt.

$t > c$

A t zöngétlen zárhang réshangúsodása útján keletkezik az s réshang. A c zárréshang úgy keletkeztetett, hogy a t -ből megőrizte a zár elemet, de szerzett hozzá valamennyi rést az ejtésben. Ez azt jelenti, hogy vagy átmenetet képez az ejtése a t és az s között, vagy az s zárhangúsodásával keletkezett, illetőleg lehet a $\check{c}$ fejleménye is.

$t > d\check{z}$

A t zöngésedése és palatalizálódása után keletkeztetett a $d\check{z}$:

$t > d > d' > d\check{z}$.

$t > \check{s}\check{c}$

A cirill uy átírásakor $\check{s}\check{c}$ latin betűs formát használunk. A uy hangértéke az oroszban olyan palatalizált $\check{s}\check{y}$, amelyhez enyhe zárelem járul. A hangértéke valójában átmenetet képez a zárréshang és a réshang között. Keletkeztetett közvetlenül a t' -ből, vagy közvetve $\check{c}\check{y}$ -n keresztül. Hangértéke nem lehet teljesen azonos sem a $\check{c}$, sem az $\check{s}\check{y}$ hangértékével:

$t > t' > \check{c}\check{y} > \check{s}\check{c} > \check{s}\check{y}$, vagy

$t > t' > \check{s}\check{c}$

fejleményről lehet szó.

2.1.2.29.5. Zárhangúsodás:

$t > p$

A p úgy keletkeztetett, hogy a t zöngétlen irányú változása során réshangúsodott, majd a zöngétlen bilabiális spiráns ejtéséhez zárelem járult:

$t > \vartheta > \varphi > p$.

$t > b$

A b a t réshangúsodását követően keletkezett:

$t > \delta > w > b$.

2.1.2.29.6. Vokalizáció:

$t > V$

A bilabiális zöngés spiráns másik irányban fejlődött tovább, ez esetben vokalizálódott:

$t > \delta > w > V$.

2.1.2.29.7. Eltűnés:

$t > 0$

Az eredeti t a

$t > \delta > w > V > 0$

változás folyamán tűnhetett el.

2.1.2.29.8. Nazalizáció:

$t > m$

Az m a t fejleménye lehet úgy, hogy a w nazalizálódott és zárhangúsodott:

$t > \delta > w > m$.

$t > n$

A t zöngésedése és nazalizációja révén keletkezhetett az n :

$t > d > nd > n$.

2.1.2.29.9. Kettőzés:

-tt-, -vv-, -ll-

Szó belsejében két azonos mássalhangzó egymás mellett az adatok egy részében szóösszetételben szóhatáron fordul elő, s ilyenkor az előtag végső és az utótag kezdő mássalhangzója ugyanaz, más részében pedig zöngétlen ejtést jelöl, tehát helyesírási jelenségről van szó. Ez azt is jelenti, hogy a földrajzi nevek között nincs adat, amely a mássalhangzók mennyiségi változásairól (nyúlás, rövidülés) tanuskodna.

2.1.3. A mássalhangzók összegzése

Összevetve a *k* és a *t* változásait, szembevetve, hogy egyrészt a *t*-nek sokkal több fejleménye van, másrészt bizonyos esetekben mindkettőnek lehet ugyanaz a hang is a fejleménye¹. Ilyenek a *j*, *č*, *š*, *w*, *v*, *V*, *ǎ*, *ě*, *0*, *m*. A kétféle jelölésű *x*, *h* annyit jelent, hogy a földrajzi nevekben a *h* nem lehet *k* eredetű. A *x*-val jelölt hang eredetét pedig minden esetben tisztázni kell, mert a források nagy részét cirill betűvel jegyezték le, s ott a baskír *h* kivételével nem tettek különbséget a különböző eredetű *x* között.

Az uralisztika, az altajisztika és az indoeurópaisztika alapvető módszertani tévedései közé tartozik, hogy a nyelvek, köztük a magyar nyelv szókincsének és grammatikai jelenségeinek vizsgálatakor gyakran figyelmen kívül hagyták az általános nyelvészet tanúságtételét. A magyar nyelv szókincsének egy részát ennek következtében uráli, finnugor vagy ugorkori eredetűnek tartják, azt pedig, amelyet nem soroltak ide, vagy jövevényszónak, vagy bizonytalan vagy pedig ismeretlen eredetűnek értékelik. Igaz, olykor szó esik pre-uráli, pre-altáji és pre-indoeurópai lehetséges kapcsolatokról, de érdemben ezen a téren sem történt semmi. Nem is történhetett, hiszen módszertanilag ismét hibás elképzelésekről van szó. A holtpontról való kimozdulás érdekében az általános nyelvészet tanúságtétele alapján tehát meg kell nézni, hogy a nyelvekben mi a közös és mi a különböző. Meg kell találni az egyező és az eltérő jelenségek magyarázatát, s akkor a nyelvi kapcsolatok milyenségét is megállapíthatjuk. Vagyis megtudhatjuk, melyek azok a grammatikai jelenségek, amelyek a legkorábbiak, melyek a későbbiek, s az egyik nyelvben miért ismert, a másokban pedig miért nem. Az eredmény sok más mellett nyelvföldrajzi és kronológiai tanulságokkal is jár, amelyek őstörténetünk kutatását szintén segítik.

Ha megnézzük, hogy az uráli nyelvtudomány álláspontja szerint hogyan viselkedett a *t*, akkor azt látjuk, hogy a *t* és fejleményei kivétel nélkül megtalálhatók a földrajzi nevek összehasonlító hangtani viszonyai alapján leírt minőségi hangváltozások között:

„A szókezdő PU **t*- változatlanul megmaradt. Egyes nyelvekben másodlagos vagy szórványos palatalizálódással, ill. zöngésüléssel lehet számolni. ... A közfinnben *i* előtt **t > s* változás történt. ” ... „Az intervokális **t*- a magyarban *z*-vé alakult, a permi nyelvekben elenyészett, egyebütt megmaradt eredeti vagy zöngésült formájában. A magyar *z* képviselő a korai ősmagyarban jött létre, s e hangfejlődés közbeeső állomása valószínűleg **δ* volt. A **δ > z* hangváltozásban legkorábbi iráni jövevényszavaink is részt vettek...” (HAJDÚ 1966:99)

Tehát az interdentális **t*- megmaradt a vogul, osztják, finn és a lapp nyelvekben, *-d*-vé zöngésedett a mordvinban, interdentális zöngés réshanggá **-δ*- fejlődött a cseremiszenben, *-z*-vé a magyarban és elenyészett a zürjénben és a votjakban. Mindezek a jelenségek felismerhetők a földrajzi nevekben is.

Emellett az uráli hangkészletbe tartozó hangok közé sorolják a zárhangok közül a **p*-, a gemináták közül a **tt*-, **pp*-, a nazális zárhangok közül az **m*, **n*, **ń*, **ŋ*, az affrikáták közül a **č*, **ć* mássalhangzókat, a szibiláns **š*, **s*, **ś*-t, az egyéb réshangok közül **j*, **w*, **δ*, **δ'*, a likvidákat: **l*, **l'*, **r*, a fontosabb mássalhangzó-kapcsolatok közül pedig a nazális + zárhang kapcsolatát: **nt*, **mt*, **mp*, (ill. affrikáta) **ńć*. (HAJDÚ 1966:99-110) A földrajzi nevekben rendszerint a gemináták csak összetett szavakban szóhatáron, illetve magánhangzó eltűnése nyomán keletkezhetnek, amikor az előtag ugyanolyan hangra végződik, mint amilyen az utótag kezdődik.

¹ Ennek a felismerése azért is fontos, mert elkerülhetjük azt az eddig gyakran elkövetett hibát, hogy a *k* és a *t* fejleményeit összekeverve téves etimológiák születtek, amelyekre téves őstörténeti következtetéseket alapoztak. Nem csoda hát, hogy a nyelvészet és más tudományágak éles ellentétbe kerültek egymással e téren.

Az első gondolatunk – ha igaz lenne, vagyis az uráli nyelvi egység létezett volna – akkor i.e. 6-4 ezer év táján az ezt a nyelvet használók igen fejlett hangképző szervekkel rendelkeztek, s igen gazdag hangkészletet használhattak a beszéd alkalmával a gondolataik, mondanivalóik kifejezésére. Ebből szorosan következik az a kérdés, milyen előzményeik lehettek az uráli nyelv fenti mássalhangzóinak, hiszen ezeknek az ejtéséhez igen fejlett hangképző szervek bonyolult működésére volt szükség. Amíg a hangképzés idáig eljutott, feltehetően hosszú évezredek, s nem túlzás, hogy tízezer évek, sőt ennél is több idő telhetett el a beszéd kialakulásának kezdetétől fogva. Annak lehet valóságalapja, hogy i.e. 6-4 ezer év táján már ismertek voltak az uráli alapnyelvnek tulajdonított mássalhangzók, de azokat konkrét nyelv(ek)en vagy nyelvjárásokban használták az emberi kommunikáció egyik megnyilvánulása a beszéd során. A tudományos kutatás helyes iránya pedig csak ennek vagy ezeknek a konkrét nyelveknek a kutatása lehet.

Ami pedig az altáji hangtörténetet illeti, annak kidolgozása terén is sok a fehér folt, s még több a nemzetközi viszonylatban már kész, de a nyelvészek által meg nem ismert munka. Az altájiba sorolt nyelvek (török, mongol, mandzsú-tunguz) közötti összefüggések okait sem ismertették nyelvészeink kellőképpen, a magyar-mongol, magyar-mandzsú-tunguz párhuzamokról pedig végképp nem ismerünk használható írásokat. A török és a magyar hangtörténet konvergens fejlődésének bemutatása is a jövevényszó-elméletre épült. A sokak által mérvadónak tartott Ligeti Lajos szerint pl.:

A VII-XIII. században a magyar nyelv a török, ezen belül az ócsuvas nyelvvel számos esetben konvergens hangtani fejlődést mutat. Ezek azonos irányú hangtani fejlődések érintik török jövevényszavaink egészét, nem utolsósorban csuvas típusú jövevényszavainkat. A magyar hangtani fejlődés nemegyszer kronológiai kritériumot is tartalmaz: bizonyos magyar hangtani fejlődések a XII. vagy XIII. századdal lezárulnak, ez időpontok után nyelvünkbe került török szavak nem viselik magukon e korábbi magyar hangtani fejlődés nyomait. E kronológiailag rögzíthető hangtani sajátságokat magyar régiségjegyeknek tekintjük. Meglétük vagy hiányuk hasznos útbaigazítással szolgál. A magyar régiségjegyek csuvasos jellegű jövevényszavainkban is föllelhetők, de nem csak azokban. Nyomatékosan utalunk arra, hogy különösen a csuvas-magyar párhuzamos hangtani fejlődés alapján jó ideig csuvasos jövevényszavaink egy részét helytelenül értelmezték. (LIGETI 1986:53)

Ligeti pl. az őstörök *č* magyar megfelelőiseiként tartja számon a *č* és *š* hangokat, s a magyarral párhuzamos fejlődés esete között tartja számon

A köztörök zöngés zárhangok réshangúsodása... A zöngés dentális zárhang réshangúsodása... A zöngés bilabiális zárhang réshangúdodása... A zöngés palatoveláris zárhang réshangúsodása... Az őstörök szóvégi *-ğ* (*-g*) és *-q* (*-k*) fejlődése a törökben és a magyarban (LIGETI 1986:53-82)

folyamatokat. Ligeti a török-magyar párhuzamos fejlődés eseteiről írtakat így foglalta össze:

A török-magyar konvergens fejlődés fentebb tárgyalt esetei egyben török elemeink régiségjegyeit is képviselik. Pontosabban azokról az esetekről van szó, amelyekben a magyar fejlődés zárószakasza kronológiailag rögzíthető; gyakorlatilag ez a XII. századot és a XII. század első felét jelenti. Szólnunk kell a magyar régiségjegyeknek egy olyan kategóriájáról is, amely nem kapcsolható párhuzamos török hangtani jelenséghez. Ezek is segítséget nyújtanak régi török jövevényszavaink relatív kronológiájának a meghatározásához. Akad köztük olyan is, amelyet egyesek megkíséreltek a csuvasos kritériummal összekapcsolni. (LIGETI 1986:82)

A magyar-török párhuzamos hangtani fejlődések felismerése és bemutatása segíti az igaz magyar hangtörténet megírását. Ugyanakkor akadályozza a munkát egyrészt annak a

figyelembe nem vétele, hogy két vagy több nyelv párhuzamos hangtani fejlődésével együtt járnak alaktani és jelentéstani tényezők is; másrészt tévútra tereli a kutatást azoknak a szavaknak a többé-kevésbé kifogásolható etimológiája, amelyekre a jövevényszó-elméletet építették; harmadrészt pedig az, hogy a párhuzamos hangtani, alaktani és jelentéstani fejlődéseket nem csak török-magyar, hanem a magyar és az uráli nyelvek, a magyar és az altáji nyelvek, valamint a magyar és az indoeurópai nyelvek viszonylatában is meg kell vizsgálni, mert az azonos vagy részben azonos törvényszerűségeknek mind a hangtan, mind az alaktan, mind a jelentés tan területén olyan okai vannak, amelyeknek a kihatásai a nyelvekben meglévő párhuzamos nyelvi fejlődésekben mutatkoznak meg, és amelyeket az általános nyelvészetnek is tanulmányoznia kell.

Az indoeurópai nyelvek hangtörténetének a kutatása viszonylag az élen jár, ezen belül a szlavisztika is sok használható ismeretet nyújt. Azonban egy olyan összefüggő rendszer kidolgozásának a hiánya, amelyet érintenek a magyar és az urálba, altájiba és indoeurópaiba sorolt nyelvek, sok téves etimológiához vezet. Az általános nyelvészetnek tisztáznia kell annak az okát, miért találnak kutatók magyar nyomokat holt nyelvekben mint pl.: a sumir, a latin, a szanszkrit, továbbá sok más ma is élő nyelvben. Véletlen egyezésre hivatkozni több, mint tudománytalan.

A földrajzi nevek összehasonlító hangtani feldolgozása során az a már sokak által ismert megállapítás is megerősödött, hogy a mássalhangzóknak meghatározó szerepük van a magánhangzókhoz képest. A kutatási feladataim közé tartozik, ezért a továbbiakban azt is kiderítjük, melyik az a ma élő nyelv, amelynek a legtöbb nyelvvel volt és/ vagy van valamilyen kapcsolata.

Egyre világosabbá válik, hogy az alapnyelvben való gondolkodás az egyik legnagyobb kerékkötője nem csak a szavak megfejtésének, az etimológiák megírásának, hanem egy működő hangtörténet – a későbbiekben látni fogjuk, hogy mondattan-történet, alaktan-történet, jelentés tan-történet – megírásának is. Ez valamennyi nyelv esetében valós probléma. Pl.: a csuvas nép és nyelv elnevezéseit (*čuvas, čävas, šupaš, šopaš* stb.) még nem fejtették meg¹. Pedig az elnevezést egy nép ritkán kapta a mai lakóhelyén. Éppen ezért az elnevezés helyét megtalálva megismerhető a vándorlási útvonal, amelyet szerencsés esetben a forrásokban leírtak megerősítenek. Enélkül pedig a csuvasok történetéről, de az ócsuvas korszak forrásairól sem szerezhetők határozott ismeretek, csak feltételezések pl.:

...indokoltta teszi, hogy az ótörök korszakot nagyjából a IV.-V. századdal kettéválasszuk, s az ez előtti időt korai ótöröknek, az ez utáni időszakot kései ótöröknek nevezzük. Ez természetesen vonatkozik a csuvas nyelvekre is, azért a továbbiakban külön tárgyaljuk a korai ócsuvas és a kései ócsuvas korszak forrásait... Miután a korai csuvasos típusú nyelvek az ótörök nyelvközösségből váltak ki, természetesen különös figyelmet érdemel a kései ótörök és a korai ócsuvas viszonya. A kései ótörökre... az volt a jellemző, hogy már kialakultak a későbbi török nyelvek előzményei, így a csuvasos típusú nyelveké is. Nyilvánvaló, hogy a kései ótörökökön belül született csuvasos típusú nyelvjárási jelenségek, és a korai ócsuvas közötti átmenet megragadása a legnehezebb, és sok esetben jelenlegi ismereteink alapján nem megoldható feladat. Így például az „álom” jelentésű csuvas szó *těl*, melynek a köztörök nyelvek többségében *tüš* illetve annak szabályos fejleményei felelnek meg. A szó azonban *tüil* alakban van meg az ótörök újgur írásos emlékekben, a jakutban és a sárga újgurban is. Ez arra utal, hogy a csuvasos típusú nyelvekre egyébként jellemző hangtani sajátosságok egy-egy szó esetében túllépték a későbbi csuvasos típusú nyelvek előzményét alkotó ótörök nyelvjárás határait. Ha azonban az ilyen jelenségek az ótörök korszakban jelentkeznek, akkor már a köztörök nyelvek csuvasos típusú jövevényszavairól kell beszélnünk. Ilyennek tűnik a köztörök *yaš* „év (valakinek az életkorában)” szóval szemben a török *yıl* „év

¹ A népnevek etimológiája című könyvben fog szerepelni.

(naptári év)”, a csuvasban (és a karacsájbalkárban) erre a két kifejezésre egy szó van, vö. csuvas sul. (RÓNA-TAS 1976:45-46)¹

A csuvasos típus jellemzői között tartják számon a köztöröknek tartott *š*-sel szemben a csuvasban előforduló *l*-t. A jelenség azonban ennél jóval kiterjedtebb, minthogy csak arról lenne szó, hogy a csuvasos típusú nyelvekre egyébként jellemző hangtani sajátosságok egy-egy szó esetében túllépték a későbbi csuvasos típusú nyelvek előzményét alkotó őstörök nyelvjárás határait, vagy a köztörök nyelvek csuvasos típusú jövevényszavairól kellene beszélnünk. Csuvas bélyegként tartják számon a köztörök *z*-vel szemben a csuvasban meglévő *r*-t is. Az angol *year* 'év', a német *Jahr* 'év' szavak nem csak jelentésükénél fogva kapcsolódnak a török szavakhoz, de hangalakjukat tekintve a szókezdő *j*- is azonos, vö.: ÓT., türkm., oszm., kumük, nog., bask. *jyl*, üzb. *jil*, tat. *jel*, ÓT., oszm. *jaš*, ujjg., türkm., tat., bask. *jaš* 'év'. Az sem elhanyagolható, hogy a szókezdő *j*- megfelelőiként más hangzók is előfordulnak: vö.: jak. *syl*, *sas*, ujjg. *žil*, kirg., kazah, k.kalp. *žyl*, kirg. *žaš*, kazah, k.kalp. *žas*, mong. *žil*, karacs. *džyl*, ojr. *d'yl*, alt.V *d'aš*, tuv., hak. *čyl*, *čas*, mong. *nasan* (JEGOROV 1964) Az összefüggéseket, amelyek túllépnek az uráliba és az altájiba sorolt nyelvek kapcsolatán, nem lehet letagadni. Magyarítani azonban nem csak a hangtan oldaláról, hanem a jelentéstartalmon keresztül is kell, amelynek kultúrtörténeti vonzata is van. Vagyis a kérdés magva az, hogy a szóval eredetileg milyen jelenséget neveztek meg. Egy év '12 hónapból, 365 v. 366 napból álló időszak, amely alatt a Föld egyszer megkerüli a Napot....' (ÉKsz.) A hangsúly a fordulaton van. Ilyenformán egy olyan logikai gondolkodás folyamatának az egyetlen részével van dolgunk, amelyet mind jelentéstani, mind hangtani és kultúrtörténeti szempontból csak úgy érthetünk és világíthatunk meg, ha rendszerben (nyelvi és kultúrtörténeti) és nem nyelvcsaládokban gondolkodunk.

Hasonló a helyzet az 'álmom' jelentésű szavakkal, a csuvas *tělək*², ÓT. *tül*, jak. *tüül*, kirg., ojr., tuv. *tüš*, üzb. *tuš*, k.kalp. kazah, hakasz *tüs*, nog. *tu's*, oszm. *düş*, türkm. *düjš*, bask., tat. *töš*, ujjg. *čüš*, 'álmom, álomlátás', Óujg. *tül tüsä*, sárga ujjg. *tel tüse*, csuv. *tělək těllen* 'álmot látni', ojr. *tüžen*, hak. *tüze* 'álmodni, álmot látni' vö.: *tolkin* 'álmom, álomlátás'. (JEGOROV 1964) Az *alvás al*- töve és az *álmom* szavak összefüggnek. Jelentésük az 'alul, lent lévő'-vel kapcsolatos. Az *álmom* szavunkban az eredeti szókezdő *t*- eltűnt, részben ennek nyomát viseli a hosszú magánhangzó az *á*- (vö.: *álmom*). Az *l* megvan számos török nyelvben, de további olyan változatai is (*š*, *s*, *ž*, *z*) ismertek, amelyeknek a közös gyökere a *t*. A hosszú magánhangzók (vö. magy. *á*-, jak. *-üü*-), a magánhangzó + mássalhangzó-kapcsolat (vö.: türkm. *-üj*-) és a nog. *-u'*- (vö.: cirill *mybc*) triftongus fejleményei lehetnek.³ A szókezdő mássalhangzó is *t*-eredetű, amelynek fejleménye példánkban a *d*-, *č*-. A szó ősi, igen régi születésére utal az angol *dream* 'álmom', amelynek szókezdő *d*-je a türkmén *d*-vel párhuzamos, az *-r*- a törökben és magyarban meglévő *l*-likvidával és a török nyelvek további *š*, *s*, *ž*, *z* párhuzamaival közös gyökerű. Ezek nem véletlen egyezések illetve megfelelések, hanem hangtanilag beleillenek egy rendszerbe, a jelentésük pedig összhangban van a nyelv, a magyar nyelv szervességével.

¹ A fent idézettek nem több mint munkahipotézis értékűek. A tudományban szükség van rá, azonban az alkalmazása tudománytalanná válik akkor, ha olyan alapnak tekintjük, amelyre további elméleteket építünk.

² Jegorovnál csak *tělək* van.

³ Erről részletesen szólnunk a magánhangzóknál.

2.2. A magánhangzók viszonyai

Marác Lászlóhoz hasonlóan sokan gondolják úgy, hogy a magyar nyelv tudományos kutatása régóta nem haladt előre, a kutatók állóvízben toporognak:

Nagyon fontosnak tartanám, hogy a magyar nyelvtudományos kutatás... ebből kikerülne, és csatlakozna... a lendületes és új szemléletű elméletekhez. A gond az, hogy igazi magyar nyelvészeti, nyelvi kutatás a XIX. században volt... (CSERVENKA 2004:113)

Valóban, az eredmények csak elenyésző számban, kis adagokban jelennek meg, és így azok sem a szakma, sem az érdeklődő nagyközönség számára nem, vagy csak részben érhetők el.

A hangtanon belül is a magánhangzókat érintő több kérdés vár válasza, több feladat vár megoldásra. Közéjük tartozik, pl.: a beszéd kialakulásakor mi volt a magánhangzók születésének indítéka, melyik vagy melyek voltak az első magánhangzók, amelyből a továbbfejlődések sora kiindult. Szükséges a magánhangzók mennyiségi (kvalitatív) és minőségi (kvantitatív) változásainak tisztázása, rendszerezése konkrét nyelvekre lebontva valamint általános nyelvészeti szempontból megvilágítva, továbbá a szóhangsúly, a magánhangzó-harmónia, az illeszkedés törvényének rendszerben való tanulmányozása, s a hozzájuk szorosan csatlakozó más jelenségek, mint pl.: a szóhasadás és a jelentéstapadás szélesebb alapokon való vizsgálata.

Mindezt lehetővé teszik a több évtizedes kutatásaim. **A Volga-Urál vidéke földrajzi neveinek a tanulmányozásával egyik célom az, hogy segítségével megírjak egy olyan magyar hangtörténetet, amely az adatok sokaságára épül és nem hipotézisekre.**¹ Ezt a munkát indokolja továbbá nem csak az indoeurópai, hanem az uráli és az altáji hangtörténet nem kielégítő volta, s a magyar közsók és tulajdonnevek etimológiájának számos hiányossága is, amelynek egyik oka, hogy nincs igaz hangtörténetünk:

A vokalizmus-kutatás szövevényeibe bepillantva azt tapasztaljuk tehát, hogy a finnugor magánhangzók fejlődéstörténetének minden tekintetben kielégítő rendszerezése még várat magára. Így egyelőre nem adhatunk szabatos választ arra a kérdésre sem, hogy miben különbözött az ugor magánhangzó-rendszer az uráli alapnyelvtől. Annyit azonban valószínűnek tartunk, hogy a magánhangzók illabiális-palatális (*ä, e, i*) és veláris (*a, o, u*) során kívül számolhatunk a labiális-palatális *ü* és az illabiális veláris *y* létezésével is. A jelek szerint az ugor alapnyelv (és a korai ősmagyar) nem tett különbséget hosszú és rövid magánhangzó között... A második szótag magánhangzóiról. Az alapnyelv tövégi **a, *ä, *e* hangjai megmaradtak a finnben (bár a szó végén **e > -i* változás történt, és így az eredeti hangminőség csak a toldalékok előtti *tő-alternánsban* figyelhető meg: *joki ~ joe*²). Kisebb-nagyobb változtatással megtalálhatók a régi *tővéghangzók* a lappban, valamint a szó szerkezetétől függően a mordvinban és a cseremiszenben is. A többi finnugor nyelvben azonban az eredeti tövégi magánhangzók – kevés kivétellel – lekeptak. Az ugor korban az alapnyelv második szótagi (tövégi) magánhangzók feltehetőleg még megvoltak. Valószínűleg az ősmagyar kor elejére tehető e hangok átalakulása *i, u, ü*-vé, melyek első nyelvmlékeinkben még kimutathatók... Ezeknek a lekopását az őmagyar korra datálják, szükséges azonban megjegyeznünk, hogy a tövégi magánhangzó nyoma a toldalékok előtti *tő-alternánsban* fennmaradt. (HAJDÚ 1966:116-117)

¹ A Volga-Urál vidéke földrajzi neveinek komplex feldolgozása azért alkalmas erre, mert e földrajzi nevek nagy részének, az ún. alap rétegének a névadója ugyanaz volt, mint a Kárpát-medence neveinek a névadója. E nevekkel családneveink egy része is azonos.

² A *joe* elírás lehet, értsd *joke*.

Az uráli alapnyelvet feltételező elméletek szerint

A finnugor nyelvek magánhangzó-megfelelései nehezebben rendszerezhetők, mint a mássalhangzó-megfelelések. A magánhangzók ui. természetüknél fogva változandóbbak, mint a mássalhangzók, de emellett a hangkörnyezet (bizonyos mássalhangzók szomszédsága, ill. a közeli szótagok magánhangzói), a hangsúly meg általában a szó szerkezete, sőt ritmikai és egyéb tényezők szintén módosíthatják a magánhangzót kvalitatív és kvantitatív szempontból egyaránt. Ilyen okai vannak azon ténynek, hogy az alapnyelvi magánhangzóknak (bármelyik vokalizmuselmélet alapján szemléljük is őket), a rokon nyelvekben rendszerint többféle megfelelésük is van... néhány jellegzetes példával vázlatosan szemléltetni óhajtjuk a fontosabb alapnyelvi magánhangzók tipikus megfeleléseit, elsősorban azokat, amelyeknek alapnyelvi rekonstruálására nézve nincsen nagy különbség a különböző irányzatokhoz tartozó kutatók állásfoglalásai között. (HAJDÚ 1966:112-114)

A holtpontonról való kimozduláshoz szemléletbeli váltásra is szükség van. A tudományban sohasem lehetnek lezárt ügyek, csak felülvizsgálatra és továbbgondolásra érdemesek, következésképp meg kellene szabadulni attól a béklyótól, hogy a nyelveket nyelvcsaládokba soroljuk.

Ezután a fent idézett egyetemi jegyzetben valóban tipikus magánhangzó-megfelelések következnek, amelyeknek az okait, indítékait nem tudjuk meg. Miután a finnugor nyelvelmélet szerint erre kellene épülnie az ősmagyar, ómagyar és a magyar hangtannak is, nem csoda, hogy a kutatók egyre több bizonytalansággal találkoznak.

Megoldatlan a magánhangzó-hosszúság eredete. A mennyiségi és minőségi hangváltozások általános nyelvészeti problémák is egyben. A szóhangsúly helye a nyelvekben nem ugyanazon a szótagon van. Mi ennek a magyarázata?

Úgy vélem, ha az első szótagon van a hangsúly: azt jelenti, hogy az illető nyelv ősi eredetű, ott volt az első szótag (önálló szó volt) születésénél. A további szótagok először mellérendelés útján keletkeztek, és azonos vagy hasonló jelentésűek voltak, mint az első tagé, amely mára első szótaggá minősült. Azok a nyelvek, amelyeknek az őseik nem vettek részt ebben a folyamatban, nem ismerhetik az első szótag történetét és jelentőségét, mert nem vettek részt ebben a fejlődési folyamatban a kezdetektől, ezért vagy a végére teszik a szóhangsúlyt, a számukra ismert jelentéstartalmat hordozó elemre, vagy pedig mozgóhangsúlyt alkalmaznak. Ez utóbbi jellemző az oroszban, amelynek az indítéka, magyarázata még nem ismert.

Nyelvünk születése idején, kezdetben egy szótagú ill. két szótagú ikerszók lehettek. Az ikerszóból gyakran egy szótagú szó lett, ezek az ősi, legelső szavak. A kutatók egy csoportja ezeket nevezi gyököknek. A szóalkotásnak az egyik legelső módja a mellérendelés. Idővel az első szó szótaggá lett, de megtartotta hangsúlyos voltát. **Csak az ősi nyelv tartotta meg első szótagon a hangsúlyt**, hiszen csak az a nyelvi tudat őrizte meg, csak ő tudja, hogy az első, az egyetlen a fő.

A szóhangsúly mellett külön kutatásokat igényel a magánhangzó-harmónia.

A finnugor palatális magánhangzók általában az ősmagyarban is palatálisak, a velárisok pedig velárisak maradtak. Van azonban példa a hangrendi átcsapásra is. m. *izé*, vö.: o. *ot*, vog. *ut*, vagy ellentett irányban: sor, vö.: o. *sir*, vog. *sir* z. *šer* stb. Olykor mind a két különböző hangrendű szó tovább él némiképp eltérő jelentésben... így a finnugor eredetű *for*- igei tőnek (vö.: *forog*, *fordít*, *fordul* stb.) *fēr*- változata is támad. (BÁRCZI-BENKŐ-BERRÁR 1978:11.)

Ha az ún. hangrendi átcsapás indítékait megismerjük, nem valószínű, hogy a jelenséget továbbra is így nevezzük.

Kutatásaim során arra a megállapításra jutottam, hogy a beszéd kialakulásának folyamán a legelső magánhangzó illabiális és alsó nyelvállású lehetett. A hangképző szervek működésére ilyen hang kiejtésekor a legkevésbé volt szükség. Szinte a természetes állapotban maradhattak, a szájüreg kinyitásával a tüdőből kiáramló levegő megrezegtette a hangszalagokat, és már meg is született az első magánhangzó, amely az első mássalhangzók valamelyikének (*t*, *k*) volt a kísérő hangja. Ilyen hang az illabiális veláris *a*, és az illabiális palatális *ä* lehetett. Hogy ingadozás volt-e a kettő használata között, vagy valamelyiküknek elsőbbséget kell tulajdonítanunk, el lehet dönteni, bár alapjaiban nem határozza meg egyik változat elsőbbsége sem a további magánhangzó-fejlődéseket. Én az illabiális *a* hangból indulok ki, mert a kísérleteim során az derült ki, hogy a rendszer így maradéktalanul működik.

Az egyik hangfejlődési folyamat a zártabbá válás volt. Ebben a folyamatban a nyílt illabiális veláris *a* > *y* és nyílt illabiális palatális *ä* > *e* > *i* változás lehetett. Az *a* kemény mássalhangzók (*t*, *k*) után hangzott, az *ä* pedig palatalizált ejtésű (*t'*, *k'*) után hangozhatott. A kettő közül a kemény mássalhangzókknak adunk elsőséget, következésképpen a magánhangzók közül a nyílt, illabiális veláris *a* lehetett az elsőként kiejtett magánhangzó. Mindemellett a palatalizált mássalhangzóval ejtett nyílt, illabiális palatális *ä* is igen korán ejtett hang lehetett. Ez azt is jelenti, hogy a mély és a magas hangrend kialakulásának csírái már a nyelv születésének idején jelen lehettek.

Az illabiális *a* elsősége mellett szól az is, hogy a magánhangzók minőségi változásai során sem képzelhető el ugrás, azaz egy vagy több képzési mozzanat kikerülése, kihagyása. A fejlődés fokozatos, s az egymást követő fokok mindig csak egy képzési mozzanatban térhetnek el a közvetlen elődjüktől. Ha az *ä*-ből indulnánk ki, akkor

- ä* > 1. *e* > 1. *i* > *ü*
- 2. *ö* > *ü*
- 2. *a* > *y*
- 3. *ä* > *o* > *u*

változások tehetők fel. Ebben az esetben azonban megsértenénk a fokozatosság elvét, mert az *ä* > *ä* lépésben két mozzanatban kell változásnak történnie, azaz illabiálisból labiális és palatálisból veláris. Másképpen, az első magánhangzó egyszerre vett volna részt két törvényszerűségben, a labializációban és a velarizációban, amelyre az őt megelőző mássalhangzó ejtésének a módosulása kényszerítette volna. Ha pedig az illabiális *a*-ból indulunk ki, akkor:

- a* > 1. *y*
- 2. *ä* > *o* > *u*
- 3. *ä* > *e* > 1. *i*
- 2. *ö* > *ü*,

mindig csak egy képzési mozzanatban történik változás. Mindez különösen fontos a nyelv kialakulása kezdetén.

Még egy ma ismert jelenség szól az illabiális *a* elsősége mellett, amely a gyermeknyelv jellemzői közül való. Bár a kutatók nem egybehangzóan tartják alkalmasnak a gyermeknyelvet arra, hogy bevonják nyelvtörténeti, ez esetben hangtörténeti jelenségek vizsgálatába, az összehasonlítást mégis szóra érdemesnek tartjuk.¹ A kisgyermek első

¹ Mégpedig azért, mert a gyermek hangképző szerveiben - bár ott a lehetőség alkalmas emberi beszédre - még nincs meg a gyakorlat ugyanúgy, mint az ember ősnél. Nyilvánvalóan a mai csecsemő hangképző szervei a fejlettebbek.

magánhangzója, amely *t*, *d* és *k*, *g* féle (esetleg ezeknek félzöngésen ejtett réshang változata) mássalhangzót kísér, illabiális *a*-hoz áll a legközelebb.

A fentiekből egyértelműen kiolvasható, hogy a magyar és a vele kapcsolatba hozható nyelvek vokalizmusát alapjaiban kell rendezni. Ez azt is jelenti, hogy nem gondolkodhatunk alapnyelvekben (uráli, finnugor, ugor stb.), hanem konkrét nyelvek (élő és holt) vokalizmusát kell vizsgálni. Tehetjük ezt azért is, mert nem állja meg a helyét az a vélemény, mely szerint a nyelv történetének a tanulmányozása, így a hangtörténet is csak írott források adatainak vizsgálatával lehetséges. A nyelv történetének kutatására a ma élő nyelvek is alkalmasak. Ennek az az oka, hogy az eredeti, az első és a további hangállapotok a fejlődés sorában nem tűntek el nyomtalanul, hanem legtöbbször a régi megőrzése mellett jöttek létre a fejlemények. A régi, az újabb és a legújabb állapotokat megőrizte a nyelvünk. Különösen igaz ez a földrajzi nevekre. **A Volga-Urál vidéke földrajzi neveinek összehasonlító hangtani tanulmányozása során megismert magánhangzó-viszonyok alapján levont tanulságok segítenek egy az eddigiekhez képest elfogadhatóbb magyar hangtörténet megírásában is.**

A magánhangzók tanulmányozásakor a kutatóink rendszerint külön vizsgálják az első és a második szótag magánhangzóit. Ez utóbbihoz tartoznak a tövéghangzók is. A szakirodalom szerint sincsenek az uráli nyelvekben az első szótag magánhangzóiról kielégítő ismereteink:

A finnugor nyelvek magánhangzó-megfelelései nehezebben rendszerezhetők, mint a mássalhangzó-megfelelések. A magánhangzók ui. természetüknél fogva változandóbbak, mint a mássalhangzók, de emellett a hangkörnyezet (bizonyos mássalhangzók szomszédsága, ill. a közeli szótagok magánhangzói), a hangsúly meg általában a szó szerkezete, sőt ritmikai és egyéb tényezők szintén módosíthatják a magánhangzót kvalitatív és kvantitatív szempontból egyaránt. Ilyen okai vannak azon ténynek, hogy az alapnyelvi magánhangzóknek (bármelyik vokalizmuselmélet alapján szemléljük is őket), a rokon nyelvekben rendszerint többféle megfelelésük is van. Ezeknek a rendszeres áttekintése még az erős nyelvjárási tagoltság okozta eltérések és egyéb gyakori anomáliák mellőzésével sem lehetséges e helyen. Izelítőül azonban néhány jellegzetes példával vázlatosan szemléltetni óhajtjuk a fontosabb alapnyelvi magánhangzók tipikus megfeleléseit... (HAJDÚ 1966:113-114)

A feltételezett első szótagbeli protouráli magánhangzók (*ä, *e, *i, *a, *o) alapvetően két nagy csoportba különülnek el: illabiális és labiális magánhangzókra.

Én részben eltértem a hagyományos megközelítéstől, pontosabban túl is mentem azon a földrajzi nevek összehasonlító hangtani vizsgálatairól, mert fontosnak láttam a szókezdő, szóbelseji és a szóvégi helyzetű magánhangzókat megvizsgálni. Figyelemmel kísértem az első és a további szótagok magánhangzóit is. Az ilyen részletes megfigyelésre azért volt szükség, mert egyszerű, összetett és többszörösen összetett szavakból, továbbá egy és több tagból állnak a földrajzi nevek, amelyeknek az ejtését a szerkezeti felépítésükön kívül befolyásolja a szó- és szintaktikai hangsúly is, továbbá az, hogy mely nyelveken¹ használják. A magánhangzók minőségi és mennyiségi változásai külön figyelmet érdemelnek, hiszen a hosszú magánhangzók keletkezésének az okai egyetlen nyelvben sem tisztázottak maradék nélkül.

Mint jeleztem, az emberi nyelv születésekor, a beszéd kialakulásának a kezdetén a legegyszerűbb lehetett ejteni a nyílt, alsó nyelvállású, veláris, illabiális *a* féle hangot, hiszen a képzéséhez nem volt szükség a beszélő szervek különösebb munkájára, elegendő volt a száj kinyitása, s mintegy az eredeti *k* és *t* mássalhangzókkal együtt járulékhangként ejthették. Az *a*

¹ Ez azért fontos, mert a földrajzi neveknek csak kis részét használja a névadó nép. Az a gyakoribb, hogy a neveket két vagy több olyan nép, népcsoport használja, amely átvette azokat, és vagy változtatás nélkül, vagy kiegészítve, vagy lefordítva a saját hangrendszeréhez igazítva használja. Ez azt is jelenti, hogy meg kell ismerni a névadó és a használó nyelvek tulajdonságait, hogy az okozatból következtethessünk az okokra.

megmaradását és a fejleményeinek alakulását először a mássalhangzók minősége illetőleg minőségi változása határozta meg, majd idővel több más tényező, amellyel együtt járt a beszélő szervek működésének fejlődése is, utat nyitva a magánhangzók még bonyolultabb alakulásának. Kutatómunkám eredményeképpen az *a* lehetett a legősibb magánhangzó, amely egyrészt **minden képzési sajátosságában megmaradt**, másrészt a három fő tulajdonsága

1. nyílt, alsó nyelvállású,
2. veláris,
3. illabiális

közül valamelyik módosult, **változott**. Nem tartom valószínűnek, hogy egyszerre több képzési sajátosságban is változott volna, hiszen a hangképző szervek működése fokozatosan módosulhatott, fejlődhetett, ugrásszerű, lépéseket kihagyó változásokat nem tartok lehetségesnek a beszéd kialakulása kezdetén. Ezért feltehetően egy-egy képzési sajátosságban változott az eredeti *a*. Az elsők között veláris > palatális változáson ment keresztül, így született a nyílt, alsó nyelvállású, palatális, illabiális *ä* (< *a*). Harmadrészt az *a* illabiális > labiális változáson ment keresztül, így keletkezett a labiális *å* (< *a*). Ezek a hangok a nyelv függőleges mozgása szerint nyíltak, vagyis alsó nyelvállásúak. A szájüreg zárásával és a nyelv emelkedésével születhetett a félig zárt, középső nyelvállású *e* (< *ä*), amely az *ä*-nek közvetlen fejleménye lehetett. A labiális *å* pedig *o* lett (*å* > *o*). Negyedrészt a nyelv függőleges mozgása szerinti nyílt > zárt változás folyamata érvényesülhetett, amikor az illabiális veláris nyílt *a* átalakult illabiális veláris zárt *y* hanggá: *a* > *y*. Az uráli nyelvtudomány feltételezte protouráli (i.e. 4-6 ezer körül) magánhangzók között nem csak ezek az alsó és középső nyelvállású magánhangzók (*a*, *å*, *o*, *ä*, *e*) szerepelnek, hanem a felső nyelvállású illabiális palatális *i* is. (Vö.: HAJDÚ 1966:114-115)¹ Annyi bizonyos, ha az összehasonlító hangtani vizsgálataimat a magánhangzók terén az *a* hangból kiindulva vizsgálom, akkor a rendszer oda-vissza működik². Éppen ezért az *a* és viszonyait veszem először sorba.

2.2.1 Az *a* és viszonyai

2.2.1.1. *a* ~ *ä* viszony³:

A kiinduló hang tehát az *a* lehetett, amely a nyelv függőleges mozgása szerint nyílt, azaz alsó nyelvállású, a nyelv vízszintes mozgása szerint hátul képzett, azaz veláris, az ajakműködés szerint ajakréses, vagyis illabiális. Ez az *a* hang, amelynek egyrészt a képzéséhez a hangképző szerveknek a részvétele a legkevésbé szükséges, vagyis a szájüreg és a benne lévő szervek állapota ennek a hangnak az ejtésekor vannak a legközelebb a beszéd előtti állapothoz, és illik ahhoz a mássalhangzóhoz, amellyel együtt ejtik, másrészt a fejlemények lépcsőről-lépésre, lépcsőfokok kihagyása nélkül erre a hangra vezethetők vissza, mint végső állapotra. A változások útját a földrajzi nevek bevonásával lehetőségem nyílik megrajzolni. Sok földrajzi névben az *a* megmaradt, jelölése azonban nem különbözteti meg a labiális *å*-tól. Bár a földrajzi nevek írásakor nem különítették el ezt a kétféle hangot, mégis a legtöbb esetben van

¹ Azért hivatkozok elsősorban az uráli példákra, mert a tudomány jelen elfogadott állása szerint a magyar nyelv hangtanának az alapja a protouráli hangtan lett volna. Ennek a módszertanilag is helytelen tanításnak ellent mondanak az összehasonlító hangtani vizsgálataim.

² Itt is végeztem ellenpróbát, megpróbáltam az *ä*-ből kiindulni, de sikertelen volt.

³ Rendszerint nagyon sok példa található, amelyek adott két hang viszonyáról tanuskodnak, azonban arra törekszem, hogy lehetőleg három-négy példánál ne mutassak be többet ott, ahol lehetséges, hiszen ennyi is elegendő bizonyíték.

lehetőségem arra, hogy megállapítsam, mikor tartalmaz az adott név labiális (ǎ) és mikor illabiális *a* magánhangzót.

Szó elején:

El kell különítenem az eredetibb illabiális *a* hangot attól, amelyik másodlagosan, hanghelyettesítés útján keletkezett. Ez utóbbi rendszerint a földrajzi névnek az orosz nyelvi használatában fordul elő, amelyet az areális nyelvi kapcsolatok révén gyakran vesznek át és használnak a törökhöz és a finnugorhoz sorolt nyelvek.

Angara¹ 'folyó Szibériában'

Az orosz Ангара átvétele. Ennek töve a mandzsu-tunguz nyelvek *aŋar* szavára megy vissza, amely jövevényelemként átkerült a mongolokhoz és a törökökhöz, vö.: mong. *aŋɣar*² 'hasadék, repedés', leb. *aŋar* 'ua.', kaz. *aŋar* 'folyóágy (a távolból nézve)' stb. (KISS 1980)

Ankart *šurě* m.

Ašm.II.228.: csuv. *Ankart šurě*, rét neve,

NAP:-,

Ar.::-.

< csuv. *Ankart* + *šurě* ← csuv. *šur* 'mocsár, láp' + *-ě*: birtokos személyjel³.

Ošman ängyr f.

GMA: mar. *Ošman ängyr*/ *Ošman enger*, or. *Ošmanka* Ki., Me., az or. Arja bal oldali mellékfolyója.

< mar. *Ošman* (< *Oš* + *man* < *manka*) + *ängyr* ← vö.: mar. *enger* 'patak', or. *Ošmanka* < *Oš* + *manka*.

Már az orosz átadójában ismert volt az *a*- illabiális, amelyet az oroszoknak nem kellett helyettesítenie, csupán átvenni. A mari *ängyr ä*- szókezdője fejlemény: *a*- > *ä*-.

Ajaδ f.

TB.27.: bask. *Ajaδ*/ *Äjäδ*, or. *Ajaz* Ask., az or. Ufa jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Ajaδ*,

or. *Ajaz* ← bask. *Äjäδ*.

Két eset lehetséges. Az egyik szerint az orosz átadója a baskír *ä*-, s akkor a baskír *a*- az oroszából került a baskírba. A másik szerint a baskír és az orosz *a*- egy közös harmadik nyelvből való.

Kese Äüzän f.

TB.72.: bask. *Kese Äüzän*, or. *Malyj Avžan* Belor., az or. Bol'(šoj) Avžan bal oldali mellékfolyója.

¹ Gyakran túllépek a Volga-Urál vidéke határain, amellyel jelezni kívánom azt is, hogy a jelenségek túlmutatnak ezen a földrajzi területen.

² A mongolban a szókezdő *a*- illabiális ejtésű Dr. Obrusánszky Borbála mongol szakértő szíves szóbeli közlése szerint.

³ A birtokos személyjel használata és előfordulása külön tanulmányt igényel, mert az gyakran egybeesik a tövégső magánhangzójával. (vö.: CZEGLÉDI 1994c)

< bask. *Kese* ← *kese* 'kicsi, kis' + *Äüzän* < *Äwžän,
or. *Malyj* ← or. *malyj* 'kicsi, kis' + *Avžan* ← nem orosz *Ävžän < *Äwžän.

Äkäüüäδ f.

TB.176.: bask. *Äkäüüäδ*, or. ***Akavaz*** Burz., az or. Belaja bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Äkäüüäδ* (< *Äkäwäδ) < *Äkä* ← vö.: tat. *aku* 'folyás' + *üäδ* (< *wäδ) ← vö.:
magy. *víz*,
or. *Akavaz* ← nem orosz *Äkävüz, *Äkäwäδ.

Äj f.

TB.176.: bask. *Äj*, or. ***Aj*** Kig., Sal., Meč., Duv., az or. Ufa bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Äj* ← vö.: magy. *ajak* 'száj, nyílás',
or. *Aj* ← bask. *Äj*.

Äδelsäj f.

TB.176.: bask. *Äδelsäj*, or. ***Adilsaj*** Xajb., az or. Tanalyk jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Äδelsäj* < *Äδel*¹ ← vö.: bask. *idele* 'folyó' + *säj* ← bask. *saj* 'völgy, a folyó
száraz medre',
or. *Adilsaj* ← bask. *Äδelsäj*, nem orosz *Ädilsäj.

Äger f.

TB.176.: bask. *Äger*, or. ***Agir*** Tujm., az or. Useñ jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Äger*,
or. *Agir* ← nem orosz *Ägir*.

Äsehyu f.

TB.178.: bask. *Äsehyu*, or. ***Ačisu*** Arx., az or. Askinka mellékfolyója.

< bask. *Äsehyu* < *Äse* ← bask. *äse* 'keserű, sós'² + *hyu* ← bask. *hyu* 'víz',
or. *Ačisu* < *Ači* ← tat. *ačy* 'keserű, sós' + *su* ← tat. *su* 'víz'.

A tatár illabiális *a*- szókezdőt vette át az orosz változatlanul.

Az orosz és baskir használatban egyaránt előfordul az *a*- míg az *ä*- csak a nem orosz használatú változatokban. Az *a*- és az *ä*- viszonyában az *a* lehet egyrészt eredeti hang, másrészt keletkezhetett az oroszban hanghelyettesítéssel. Külön tekintettel kell lenni arra is, hogy az orosz nem tud labiális *ä* hangot ejteni, csak illabiálisat, ezért nem csak a nem orosz *ä*, hanem az idegen labiális *ä* hangot is illabiális *a*-val helyettesíti.

Az *a*- a földrajzi nevekben vagy eredeti illabiális *a*- megőrzésének eredménye, vagy pedig illabiális *ä*- átvétele hanghelyettesítéssel abban az időben, amikor az ósszlávban az *ä*- > *a*- változás még folyamatban volt.

Egyes vélemények szerint a finnugor alapnyelvben volt labiális *ä*, mások szerint nem volt. A földrajzi névi megfigyeléseink szerint az eredeti *a*-ból igen korán válhatott labiális *ä*, amelynek további labiálisok (*o*, *u*) lettek a fejleményei.

Szó belsejében első szótagban:

¹ Vö.: magy. *Ézelő* személynév.

² A név keletkezésékor 'árok, folyómeder, víz, folyó' jelentése lehetett a névnek alapul szolgáló szónak. Vö.: bask. *eðe*, *öðö* 'száraz folyómeder'. Vele rokon a magy. *Esze*, *Öze* családnév.

Mängerüü t.

TB.110.: bask. *Mängerüü*, or. *Mangeřau* Kug., tó.

< bask. *Mängerüü*,

- or. *Mangeřau* ← 1. nem orosz **Mangerüü*
2. bask. *Mängerüü*.

Az orosz helyesírás cirill я -val jegyzi le az idegenből átvett ä-t. A földrajzi nevek latin betűs átírásakor a cirill я-t 'a'-val írtuk át jelezvén a lágyságot (') is. Ez vonatkozik tehát a fenti példában a harmadik szótagra. Az első szótagban az orosz használatú -a- mindenképpen illabiális, és kétféleképpen jöhetett létre: vagy nem orosz illabiális -a- változatlan átvétele, s ez esetben az eredetit őrzi, vagy a nem orosz -ä-, ez esetben a baskír -ä- átvétele hanghelyettesítéssel, s nincs köze közvetlenül az eredeti illabiális -a-hoz.

Kärhe f.

TB.82.: bask. *Kärhe*, or. *Karse* Zil., az or. Sakmara jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Kärhe* < *Kär* + *he*,

- or. *Karse* ← 1. nem orosz *Kärse*
2. *Karse*.

Kältä f.

TB.81.: bask. *Kältä*, or. *Kal't'a* Uč., az or. Ural mellékfolyója.

< bask. *Kältä* < *Käl* + *tä*,

- or. *Kal't'a* ← bask. *Kältä*.

Miután a *k* az oroszban mindig kemény mássalhangzónak számít, ezért nem állhat utána olyan hang, amelyet я-val jelölnek. Ebből az is következik, hogy az idegen *ä* vagy hanghelyettesítéssel (*a*) került az oroszba, vagy már az átadóban is illabiális *a* volt.

Säbele f.

TB.134.: bask. *Säbele*/ *Čebekäj*/ *Čäbelle*, or. *Sabili* Bel.u., Buzd., az or. Kurgan jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Säbele* < *Säbe* ← vö.: OT. *sub* 'víz' + *le* ← vö.: mdE. *lej* 'folyó',

- or. *Sabili* ← nem orosz **Sabyly*.

Az orosz átvette és megőrizte az eredeti illabiális -a-t, a baskír pedig ennek a fejleményét (-ä-) használja.

Második szótagban:

Väräš¹ f.

TB.43.: bask. *Väräš*, or. *Vařaš* Igl., az or. Tel'aka bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Väräš*,

- or. *Vařaš* ← bask. *Väräš*.

Körmäs t.

TB.76.: bask. *Körmäs*/ *Sulyj küle*, or. *Kurmýas* Krk., tó.

< bask. *Körmäs* < *Kör* + *mäs*,

- or. *Kurmýas* ← nem orosz *Kürmäs*.

¹ Vö.: magy. *Verespatak* folyónév, *Veres* családnév.

Az idegen -ä- az oroszban hanghelyettesítéssel lett -a-.

Köskände f.

TB.76.: bask. *Köskände*/ *Kondoztamak*, or. **Kuškande** Sal., folyó.

< bask. *Köskände* < *Kös* + *kände*,

or. *Kuškande* ← nem orosz *Küškände*.

A *k* utáni helyzetben ugyanaz történt, mint az első szótagban. ld. fent.

Köjädə f.

TB.75.: bask. *Köjädə*, or. **Kujazy** Belor., az or. Bol'(šoj) Inzer jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Köjädə Köj* ← vö.: ud. *köjy* 'kút' + *ädə* ← bask. *eđe, eže* 'száraz folyómeder',

or. *Kujazy* ← nem orosz **Küjazy*, **Kujazy* < *Kuj* ← ud. *kuj* 'kút' + *azy* ← vö.:

bask. *eđe, eže* 'száraz folyómeder'.

Kreptär f.

TB.78.: bask. *Kreptär*, or. *Kriptar* Belor., az or. Karamala jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Kreptär* < *Krep* + *tär*,

or. *Kriptar* (< *Krip* + *tar*) ← 1. nem orosz **Kriptar*

2. bask. *Kreptär*.

Az oroszban illabiális -a- van, amely lehet egyrészt változatlan átvétel egy szubsztrátum nyelvből, másrészt a baskír -ä- hanghelyettesítése -a-val az oroszban. Az utolsó példában -ami az első szótag magánhangzóját illeti - feltehető a baskír forma átvétele úgy, hogy az -e- annyira zárt ejtésű a baskírban, hogy azt az orosz -i-nek hallotta
Harmadik szótagban:

Kese Köjörgäde f.

TB.72.: bask. *Kese Köjörgäde*, or. *Malaja Kujurgaza* Kum., az or. Bol'(šaja) Kujurgaza jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Kese* ← bask. *kese* 'kicsi' + *Köjörgäde* < *Köjör* ← vö.: bask. *kur* 'forrás' + *gäde* ← bask. *gäde* 'folyó',

or. *Malaja* ← or. *malaja* 'kicsi' + *Kujurgaza* ← nem orosz **Küjürgäde*, **Küjürgäze*.

Az -ä- ill. az -a- mindig kemény *g* után áll, ugyanaz vonatkozik rá az oroszban, mint a *k*-ra. Az oroszban lévő -a- tehát hanghelyettesítés eredménye.

Kömbäläkle f.

TB.76.: bask. *Kömbäläkle*, or. **Kumbal'akle** Mel., az or. Nuguš bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Kömbäläkle* < *Köm* ← 1. vö.: fi. *kymi* 'fő folyó, folyam'

2. < *Kön*¹

+ *bäläk* ← vö.: tat. *bolak* 'patak' + *le* ← vö.: mdE. *lej* 'patak',

or. *Kumbal'akle* ← nem orosz **Kümbäläkle*.

A nem orosz -ä- az orosz megfelelőben hanghelyettesítéssel lett -a-.

¹ Az -n-t követő -b- hatására *n > m* hasonulás történt.

Szó végén:

Kariðel f.

TB.90.: bask. *Kariðel*/ *Ufa*/ *Ufa iðele*/ *Öpö*/ *Öfö*/ *Öfä*, or. *Karidel'*, az or. Belaja jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Kariðel* < *Kar* + *iðel* ← bask. *iðel* 'folyó', bask. *Ufa* ← or. *Ufa* + *iðele* ← bask. *iðel* 'folyó' + bask. -e: birtokos személyjel¹.

Uxxa h.

Ašm.III.351.: csuv. *Uxxa*, or. *Ufa*, város neve,

NAP:-,

Ar.:.-

< csuv. *Uxxa*,

or. *Ufa* ← nem orosz *Üfä. Ld.: csuv. *Ėpxě*, csuv. *Uxva*.

A baskírból az -ä átkerült az oroszba hanghelyettesítéssel (bask. -ä → or. -a), majd visszakerült a baskírba az -a (or. -a → bask. -a).

*Rä*² f.

TB.123.: bask. *Rä*, or. *R'a* Jerm., az or. Ik jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Rä*

or. *R'a* ← bask. *Rä*.

Az oroszban hanghelyettesítés történt.

*Bäjdä*³ f.

TB.40.: bask. *Bäjdä*, or. *Bajda* Belok., az or. Aj jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Bäjdä* < *Bäj* + *ä*,

or. *Bajda* ← nem orosz *Bajda*.

Az eredeti hang az *a*, amely egyrészt megmaradt, másrészt elindult a változás útján. Eszerint fejlődhetett belőle illabiális *ä* és labiális *ä*.⁴ Miután a földrajzi nevekben nem jelölik sem az illabialitást, sem a labialitást, ezért a párhuzamos adatok segítségével lehet a kettőt elkülöníteni úgy, hogy ha az *a*-t tartalmazó névnek van *o*, *u* labiálisokat tartalmazó változata, akkor az *a* labiális, ha pedig *y* illabiális van, akkor az *a* illabiális. Természetesen helyszíni vizsgálatok is hozzájárulhatnak a kérdés eldöntéséhez. A harmadik esetben az orosz megfelelőben van az *a*, melynek átadója a nem orosz, gyakran a baskír -ä.

Az *a* ~ *ä* hangok viszonyának a vizsgálatából kiderült, hogy a földrajzi nevekben

1. *a* (illabiális) megmaradt,
2. *a* > *ä* történt, mindkettő megmaradt,
3. nem or. *a* → or. *a*
4. nem or. *ä* → or. *a* átvétel hanghelyettesítéssel.

¹ Elvileg lehet a szótő része is.

² Vö. *Rav*, így nevezik a Volgát az erzák. A szó családjához tartozik a magyar *ró*- *rov*- ige, a *-ra*/ *-re* határozórag és az or. *rekä* 'folyó' is.

³ Vö. magy. *Bajza* és *Vajda* személynevek, a *vejsze* és a *fejsze*, *balta* községek. Az első az alakja miatt, az utóbbiak a funkciójuk révén.

⁴ Az idevonatkozó példákat ld. később.

2.2.1.2. *a ~ e* viszony:

Szó elején:

Etěl jalě h.

Ašm.III.37.: csuv. *Etěl jalě*, or. ***Adil'kino*** falu neve,

NAP:-,

Ar.::-.

< csuv. *Etěl* < *Etil*, *Etyl* ←— vö.: bask. *iđel* 'nagy folyó' + *jalě* ←— csuv. *jal* 'falu' + -*ě*:
birtokos személyjel,

or. *Adil'kino* < *Adil'ka* ←— nem orosz *Etilke, *Etylke + or. -*in*: birtokos melléknévképző
+ or. -*o*.

A csuv. *e*- az oroszban hanghelyettesítéssel lett *a*-.

Szó belsejében második szótagban:

Angara 'folyó Szibériában'

Az orosz **Ангра** átvétele. Ennek töve a mandzsu-tunguz nyelvek *aŋar* szavára megy vissza, amely jövevénelemként átkerült a mongolokhoz és a törökökhöz, vö.: mong. *aŋgar* 'hasadék, repedés', leb. *aŋar* 'ua.', kaz. *aŋar* 'folyóágy (a távolból nézve)' stb. (KISS 1980)

Ošman ängyr f.

GMA: mar. *Ošman ängyr*/ *Ošman enger*, or. *Ošmanka* Ki., Me., az or. Arja bal oldali mellékfolyója.

< mar. *Ošman* (< *Oš* + *man* < *manka*) + *ängyr* ←— vö.: mar. *enger* 'patak',
or. *Ošmanka* < *Oš* + *manka*.

Az -*a*- illabiális az oroszban átvétel. A mariban az -*e*- fejlemény:

-*a*- > -*ä*- > -*e*-

Szó végén:

Mätäüde f.

TB.111.: bask. *Mätäüde*, or. ***Matavla*** Meč., az or. Suj mellékfolyója.

< bask. *Mätäüde* < *Mätäwde,

or. *Matavla* ←— nem orosz *Mätäwle < *Mätäwde.

A baskír adat előzménye és az orosz átdóójának az előzménye ugyanaz lehetett. Az oroszban a szóvégi -*a* idegen -*e* helyettesítésének eredménye.

Az *a ~ e* viszonyában az *a* egyrészt idegen *e* helyettesítésének eredménye az oroszban, másrészt az eredeti illabiális *a* megmaradt, harmadrészt *e*-vé változott:

a > *ä* > *e*.

Ennek a folyamatnak a neve palatalizálódás és zártabbá válás.

2.2.1.3. *a ~ i* viszony:

Szó elején:

Idel f.

Ašm.: -,

NAP: -,

Ar.: -,

T-r.: tat. *Idel*, or. *Volga*, folyó neve.

< tat. *Idel* ← tat. *idel* 'folyó'.

Atāl h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Atāl*, or. *Volga* I., csuvas falu,

Ar.: -,

< csuv. *Atāl* < *Atyl*.

A csuvas forma illabiális *a*- szókezdőt őriz. A tatárban ennek a fejleménye használatos:

a- > *ä*- > *e*- > *i*-

Angara 'folyó Szibériában'

Az orosz *Ангара* átvétele. Ennek töve a mandzsu-tunguz nyelvek *aŋar* szavára megy vissza, amely jövevénelemként átkerült a mongolokhoz és a törökökhöz, vö.: mong. *aŋgar* 'hasadék, repedés', leb. *aŋar* 'ua.', kaz. *aŋar* 'folyóágy (a távolból nézve)' stb. (KISS 1980)

Injer f.

TB.56.: bask. *Injer*/ **Inger**/ *Inžer*, or. *Inzer* Belor., az or. Sim bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Injer* < **Inyer* < *Inger*.

A baskír formában az *i* fejlemény:

a- > *ä*- > *e*- > *i*-.

Äger f.

TB.176.: bask. *Äger*, or. **Agir** Tujm., az or. Useñ jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Äger* ← vö.: mar. *enger* 'patak',

or. *Agir* < nem orosz *Agyr* < *Agar* < *Angar* < *Angara*.

Jěker h.

Ašm.V.114.: csuv. *Jěker* h., or. *Boriskino Igar'* Bug.u., falu neve,

NAP: -,

Ar.: -,

< csuv. *Jěker* < **Jiker*¹ < **Jinker* < **Jenker* < **Janker* < **Jankar*,

or. *Boriskino* < nem orosz *Boriska* + or. *-in*: birtokos melléknévképző + or. *-o*, + *Igar'* ← nem orosz **Jiker*.¹

---

¹ A szó rokona a komi *jegyr* 'mocsaras erdő (északon)'.

Ingul f.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: -,

Fa.II.131.: or. *Ingul*/***Angul***, az or. Južnyj Bug bal oldali mellékfolyója.< or. *Ingul* ← nem orosz **Ingül*² < **Engül* < **Angül* < **Angil* < **Angel* < **Angal*, or.*Angul* ← nem orosz 1. **Angül* < **Angil* < **Angel* < **Angal*,
2. **Engül*.Az or. *a-* lehet nem orosz *a-* átvétele, s lehet idegen *e-* hanghelyettesítése *a-*-val. A nem orosz *a-* vagy megmaradt, vagy zártabbá vált:*a-* > *ä-* > *e-* > *i-*.

Szó belsejében az első szótagban:

Kartaluj v.Ašm.VI.115.: csuv. *Kartaluj*, kiremet neve,

NAP.: -,

Ar.: -,

< csuv. *Kartaluj* < *Karta* + *luj* ← vö.: md. *laj*, *lej* 'folyó'.**Kartal** h.Ašm.VI.115.: csuv. *Kartal*, or. ***Kirtelei*** Simb.u., mordvin falu neve,

NAP.: -,

Ar.: -,

< csuv. *Kartal* < *Karta* + *l* ← vö.: md. *laj* 'folyó',
or. *Kirtelei* < *Kirte* + *lei* ← vö.: mdE. *lej* 'folyó'.**Bagyšly** f.TB.28.: bask. *Bagyšly*, or. *Bagyšly* Blag., az or. Usa jobb oldali mellékfolyója.< bask. *Bagyšly* < *Bagyš* + *ly*.**Bigäš** f.TB.34.: bask. *Bigäš*, or. *Bigäš* Bajm., az or. Magaš jobb oldali mellékfolyója.< bask. *Bigäš* < **Begäš* < **Bägäš* < **Bagaš*,
or. *Bigäš* ← bask. *Bigäš*.**Kandyr** t.TB.86.: bask. *Kandyr*/***Kinder*** küle, or. *Kandyr* Aur., tó.< bask. *Kandyr* < **Kandar*, bask. *Kinder* < **Kender* < **Kandar* + *küle* ← bask. *kül* 'tó' +
bask. *-e*: birtokos személyjel.**Rak** kassi h.

¹ A mai csuvas *Jëker* forma előzménye a *Jiker* szolgálhatott alapul az or. *Igar'* alaknak úgy, hogy a szókezdő *Ji-* az oroszban is *Ji-*, de *I-* palatálissal jegyezték le. Az intervokális *-k-* ejtése félzöngés volt, amelyet az orosz zöngés *g-*vel helyettesített. Az átadó *-e-* az oroszban cirill я (*ja*, 'a') lenne szabályosan, de az előtte álló *k*, *g* az oroszban mindig kemény, ezért nem tudnak utána lágy hangot ((*ja*, 'a') ejteni, következésképp azt *-a-*-val helyettesítik.

² Az orosz nem tud *-ü-* labiális palatális ejteni, ezért azt labiális velárisal (*-u-*) helyettesítette.

Ašm.X.279.: csuv. *Rak-kassi*, or. *Rakovo* Buu., falu neve,

NAP:-,

Ar.:.-,

< csuv. *Rak* + *kassi* ←—— csuv. *kasā* 'falú' + csuv. *-i*: birtokos személyjel.

-a- > -ä- > -e- > -i-.

Rikkoškāñ h.

Ašm.X.289.: csuv. *Rikkoškāñ*, or. *Rykovkino* A., falu neve,

NAP:-,

Ar.:.-,

< csuv. *Rikkoškāñ* < *Rikk*¹ < *Rykk, *Ryk + *oškāñ* ←—— vö.: csuv. *uškāñ* 'telep, település',
or. *Rykovkino* < *Ryk* < *Rak* + *ovka* + or. *-in*: birtokos melléknévképző + or. *-o*.

-a- > -y- > -i-.

Viče f.

Ašm.:.-,

NAP:-,

Ar.:.-,

Mar.: mar. *Viče*, or. *V'atka*, folyó neve. Vö. *viče*, a *V'atka* folyó mentén élő marik neve.

< mar. *Viče* < *Vitje < *Vitke < *Vetke < *Vätkä < *Vatka,
or. *V'atka* ←—— nem orosz *Vetke < *Vätkä.

a- > ä- > e- > i-.

Az oroszban az *'a* hanghelyettesítés eredménye:

nem orosz *-e-*, *-ä-* → or. *-'a-* (*-я-*).

Megőrződött egyrészt az illabiális *a*, másrészt a fejleménye az *i*, amely két úton is keletkezhetett:

1. *-a- > -ä- > -e- > -i-*,

2. *-a- > -y- > -i-*.

Második szótagban:

Arbakš f.

GMA: mar. *Arbakš/Arbaš*, or. **Arbiš** Gm., az or. Rutka jobb oldali mellékfolyója.

< mar. *Arbakš* < *Ar* + *bakš*² < *bakyš, mar. *Arbaš* < *Ar* + *baš*,
or. *Arbiš* < *Ar* + *biš* < *beš* < *bäš* < *baš*.

-a- > -ä- > -e- > -i-.

S'aval f.

Ašm.XII.8.: csuv. *S'aval*, or. *Civil'*, folyó neve,

¹ A geminált *-kk-* a zöngétlen ejtést jelöli.

² Vö.: magy. *Bakos* elemű földrajzi nevek, *Bakos* családnév és *buksi* 'fej' köznév.

NAP:-,

Ar.: -,

< csuv. *S'aval* < *S'ava* ← vö.: csuv. *šyv* 'víz' + *l* ← vö.: md. *laj*, *lej* 'folyó',
or. *Civil'* ← vö.: mong. *ceel'* 'forrás, amelyik állandóan jön fel a földből'.

Az orosz *Civil'* -i-je az ejtésben -y- veláris, ugyanis a *c* (cirill *у*) mindig kemény mássalhangzó, amely után csak mélyhangú -y- t tudnak ejteni. Tehát

or. *Civil'* (ejtsd.: *Cyvył'*) ← nem orosz **Cyvył'*, vö. még **S'yvył* < csuvas *S'aval*.

a > *y*.

Makaš *mar* d.

Ašm.: -,

NAP:-,

Ar.: csuv. *Makaš mar* Jan., tőzeg.

< csuv. *Makaš* < *Maka* + *š* < *šin* + *mar*.

a > *y* > *i*.

Az illabiális -a- megmaradt, az oroszban pedig hanghelyettesítés eredménye. Az -i- egyrészt fejlemény:

-a- > -ä- > -e- > -i-,

másrészt az oroszban idegen *y* átvétele, amely írásban *i*.

Szó végén:

Kajri upa *šyrmi* f.

Ašm.: -,

NAP:-,

Ar.: csuv. *Kajri upa šyrmi* Kra.

< csuv. *Kajri* ← csuv. *kajri* 'hátsó' + *upa*² + *šyrmi* ← csuv. *šyrma* 'árok, patak, szakadék' + csuv. -i: birtokos személyjel.

Mamša Upi h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Mamša Upi*, or. *Mamža* Tr., csuvas falu,

Ar.: -,

< csuv. *Mamša* < *Mam* + *ša* + *Upi* < 1. *Upa* (< *Űpä) + -i: birtokos személyjel
2. *Upe* < *Űpä.

Menčě h.

Ašm. VIII.226.: csuv. *Menčě*, or. ***Menča***³ Čist.u., település neve,

NAP:-,

¹ Ld. a csuv. *šāl* 'forrás' címszónál (JEGOROV 1964)

² Folyó vagy víz lehet.

³ Vö. a magyarok *mancsa* neve és a *mansi* népnév.

Ar.: -.

< csuv. *Menčě* < *Menči*,

or. ***Menča*** < nem orosz **Menče*.

Čuv(ašskije) ***Menči*** h.

Ašm.XIV.42: or. Čuv(ašskije) *Menči* Čist., falu,

NAP: -,

Ar.: -.

< or. Čuv(ašskije) < Čuvaš ← čuvaš: népnév + or. -sk-: vonatkozó melléknévképző + or. -ije + *Menči* ← nem orosz **Menče*.

-a > -ä > -e > -i.

Čupči f.

Ašm.: -,

NAP: -,

Ar.: -,

Vax.: ud. Čupči/ Čupči šur, or. ***Čepca*** UASSR., Perm., Kir., az or. V'atka bal oldali mellékfolyója.

< ud. Čupči < *Čüpci, + šur ← ud. šur 'folyó, folyam, patak, csermely',
or. Čepca ← nem orosz **Čepcä*.

Az -a hanghelyettesítés eredménye.

Vodžišur f.

Ašm.: -,

NAP: -,

Ar.: -,

Vax.: ud. *Vodžišur* or. ***Vodža***¹ Vav., a Vala folyó bal oldali mellékfolyója.

< ud. *Vodžišur* < *Vodži* + šur ← ud. šur 'folyó, folyam, patak, csermely',
or. *Vodža* ← nem orosz **Vodze*, **Vödze*.

Az oroszban az -a hanghelyettesítés eredménye. Az -i két úton keletkezhetett:

- a > 1. -e > -i
2. -y > -i.

Az *a ~ i* viszonyában az illabiális -a- egyrészt megmaradt, az oroszban hanghelyettesítés eredménye, az -i- egyrészt fejlemény:

1. -a- > -ä- > -e- > -i- palatalizálódás és zártabbá válás folyamatában,
2. -a- > -y- > -i- zártabbá válással majd palatalizálódással,

másrészt az oroszban idegen y átvétele, amely írásban *i*.

2.2.1.4. *a ~ ü* viszony:

Szó belsejében második szótagban:

---

¹ Vö.: magy. *Bodza* folyónév.

Noxašām t.

Ašm.IX.44.: csuv. *Noxašām*, tó neve az or. Sura folyó mellett Kr. vidékén,

NAP:-,

Ar.::-

< csuv. *Noxašām* < *Noxa* ← nyeny. *naxa* 'árvíz' + *šām* < *šum* ← csuv. *šum* 'hely',
amely valami mellett található'.

Noxał'a ?

Ašm.::-,

NAP:-,

Ar.: csuv. *Noxał'a* Jan. < csuv. *Noxał'a* < *Noxa* ← nyeny. *naxa* 'árvíz' + *l'a*.

Nüxü ?

Ašm.::-,

NAP:-,

Ar.: csuv. *Nüxü* Ja. < csuv. *Nüxü*.

Nüxü varě d.

Ašm.::-,

NAP:-,

Ar.: csuv. *Nüxü* varě Ja? < csuv. *Nüxü* + *varě* ← csuv. *var* 'árok, patak' + csuv. *-ě*: birtokos
személyjel.

$a > 1. \ddot{a} > e > i > \ddot{u}$
2. $\acute{a}$.

Bardino h.

Ašm.::-,

NAP: or. *Bardino* P., orosz település,

Ar.::-

< or. *Bardino* < *Barda*¹ + or. *-in*: birtokos melléknévképző + or. *-o*.

Kiv Axpürt h.

Ašm.II.202.: csuv. *Kiv-Axpürt*, or. *Staroje Axperdino* Cu., falu neve,

NAP:-,

Ar.::-

< csuv. *Kiv* ← csuv. *kiv* 'öreg, régi' + *Axpürt* < *Ax* ← vö.: tat. *agu* 'folyás' + *pürt* ←
csuv. *pürt* 'ház',
or. *Staroje* ← or. *staroje* 'öreg, régi' + *Axperdino* < *Ax* + *perda*² + or. *-in*: birtokos
melléknévképző + or. *-o*.

$a > \ddot{a} > e > i^3 > \ddot{u}$.

Szó végén:

---

¹ Vö.: magy. *Barta* tulajdonnév.

² Vele rokon a magyar *Berta* tulajdonnév.

³ Vö.: magy. *Birta* tulajdonnév.

Noxašām t.

Ašm.IX.44.: csuv. *Noxašām*, tó neve az or. Sura folyó mellett Kr. vidékén,

NAP:-,

Ar.::-.

< csuv. *Noxašām* < *Noxa* ← nyeny. *naxa* 'árvíz' + *šām* < *šum* ← csuv. *šum* 'hely, amely valami mellett található'.

Az -a összetétel előtagjának a végső magánhangzója.

Nüxü ?

Ašm.::-,

NAP:-,

Ar.: csuv. *Nüxü* Ja. < csuv. *Nüxü*.

Az előtag *Noxa* végső -a-ja labiális lehet, amely vagy hangrendi illeszkedés okán keletkezett, vagy *a* > *å* változás eredménye.

Az *a* ~ *ü* viszonyában:

1. az illabiális *a* megőrződött,
2. labiális *å* lett vagy hangrendi illeszkedés okán, vagy *a* > *å* változás eredménye.
3. Az *ü* pedig

$a > \ddot{a} > e > \begin{matrix} 1. i > \ddot{u} \\ 2. \ddot{o} > \ddot{u} \end{matrix}$

változás eredménye. Az *ü* két úton is keletkeztetett, vagy az *i* labializációja révén, vagy a már labiális *ö* zártabbá válásával.

2.2.1.5. *a* ~ *ö* viszony:

Szó elején:

Apajyš f.

TB.24.: bask. *Apajyš*, or. *Apaiš* Kalt., az or. Belaja mellékfolyója.

< bask. *Apajyš* < *Apa* + *jyš*

or. *Apaiš* ← bask. *Apajyš*.

Abalaj t.

TB.18.: bask. *Abalaj*, or. *Abalaj* Kar., tó.

< bask. *Abalaj* < *Aba* + *laj* ← md. *laj* 'folyó'.

Kariðel f.

TB.90.: bask. *Kariðel*/ *Ufa*/ *Ufa iðele*/ **Öpö**/ *Öfö*/ *Öfä*, or. *Karidel'*, az or. Belaja jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Kariðel* < *Kar* + *iðel* ← bask. *iðel* 'folyó', bask. *Ufa* ← or. *Ufa* + *iðele* ← bask. *iðel* 'folyó' + bask. -e: birtokos személyjel.

a- > *ä*- > *e*- > *ö*-.

Szó belsejében első szótagban:

Kam f.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: -,

Vax.: ud. *Kam/ Kama/ Kam šur*, or. *Kama* UASSR, Kir., Perm., TASSR., a Volga folyó baloldali mellékfolyójának a neve.

< ud. *Kam* ← ud. *kam* 'folyó'¹ + *šur* ← ud. *šur* 'folyam, folyó, patak, csermely',
or. *Kama* ← ud. *Kama*.

Köm f.

TSK.50.: ko. *Köm*, or. *Kom*, az or. Voktym jobb oldali mellékfolyója, hossza 55 km.

< ko. *Köm* ← vö.: ko. *köm*² 'cipő',

or. *Kom* ← ko. *Köm*.

-a- > -ä- > -e- > -ö-.

Bölbanju f.

TSK: ko. *Bölbanju*, or. ***Balbanju***, az or. Kožim bal oldali mellékfolyója, hossza 52 km.

< ko. *Bölbanju* < *Böl* + *ban* + *ju* ← ko. *ju* 'folyó',

or. *Balbanju* (< *Bolbanju) ← ko. *Bölbanju*.

Gövhuga f.

TSK.134 ko. *Gövhuga*, or. *Gavhuga*, az or. Šomvukva folyó forrása.

< ko. *Gövhuga* < *Göv* + *huga*³ ← vö.: ud. *huk* 'szakadék, völgy',

or. *Gavhuga* (< *Govhuga) ← ko. *Gövhuga*.

A komi -ö- az oroszban hanghelyettesítéssel -o-, amelyet hangsúlytalan helyzetben az orosz -a-nak ejt és azt ez esetben írásban is jelöli.

Második szótagban:

Šonkar kuly d.

TB.171.: bask. *Šonkar kuly* Al'š., völgy.

< bask. *Šonkar* + bask. *kuly* ← vö.: hanti *xuli* 'völgy, barázda, kis patak'.

Kamyš f.

TB.85.: bask. *Kamyš/ Kamyš jylgahy*, or. *Kamyšinka* Belok., az or. ***Šakarly*** jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Kamyš* < *Kamy* + *š* + *jylgahy* ← bask. *jylga* 'folyó' + -hy: birtokos személyjel,

or. *Kamyšinka* < *Kamy* + *šinka*, or. *Šakarly* ← nem orosz 1. *Šakarly*
2. *Šäkärly.

Az orosz vagy illabiális -a- hangot vett át, vagy -a-val helyettesítette az idegen -ä-t.

¹ Vö.: man. *käm* 'folyó'.

² Eredetileg 'folyómeder, árok, gödör' jelentése lehetett.

³ Vö.: ko. *ju* 'folyó' < *jug < *juga, magy. *Juga* családnév.

Šögör f.

TB.171.: bask. *Šögör*, or. *Šugurovka* Bajm., az or. Tujal'as mellékfolyója.

< bask. *Šögör*,

or. *Šugurovka* (< *Šogorovka) ← bask. *Šögör* + or. -ov + -ka.

Sögäres f.

TB.130.: bask. *Sögäres*, or. *S'ugares* Davl., az or. Uršak bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Sögäres* < *Sögä* + *res*,

or. *S'ugares* ← nem orosz *Sügäres.

Az orosz az idegen -ä-t helyettesítette -a-val.

Samar šyvě f.

Ašm.XI.42.: csuv. *Samar šyvě*, or. *Samarka*, folyó neve,

NAP:-,

Ar.: -.

< csuv. *Samar* + *šyvě* ← csuv. *šyv* 'víz' + csuv. -ě: birtokos személyjel.

Šömörlö f.

TB.171.: bask. *Šömörlö*, or. *Šumurla* Fed., az or. Bol'(šaja) Balykla jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Šömörlö* < *Šömör* + *lö*,

or. *Šumurla* ← nem orosz *Šümürle.

A kiinduló -a- illabiális volt, amelyből

-a- > -ä- > -e- > -ö-

útján lett labiális palatális -ö-.

Szó végén:

Upa varě f.

Ašm.III.249.: csuv. *Upa varě* Jau., patak neve az or. Persirlany falunál,

NAP:-,

Ar.: *Upa varě* Ja(2).

< csuv. *Upa* + *varě* ← csuv. *var* 'árok, patak' + csuv. -ě: birtokos személyjel.

Kariḍel f.

TB.90.: bask. *Kariḍel*/ *Ufa*/ *Ufa iḍele*/ *Öpö*/ *Öfö*/ *Öfä*, or. *Kariḍel'*, az or. Belaja jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Kariḍel* < *Kar* + *iḍel* ← bask. *iḍel* 'folyó', bask. *Ufa* ← or. *Ufa* + *iḍele* ← bask. *iḍel* 'folyó' + bask. -e: birtokos személyjel.

Šömörlö f.

TB.171.: bask. *Šömörlö*, or. *Šumurla* Fed., az or. Bol'(šaja) Balykla jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Šömörlö* < *Šömör* + *lö*,

or. *Šumurla* ← nem orosz *Šümürle.

A kiinduló -a illabiális volt, amelyből

-a > -ä > -e > -ö

útján lett labiális palatális -ö.

S'ëmërle h.

Ašm.XIII.69.: csuv. *S'ëmërle*, or. *Šumerl'a* Šu., település és állomás neve,

NAP: csuv. *S'ëmërle*, or. *Šumerl'a* u., csuvas falu,

Ar.: -.

< csuv. *S'ëmërle* (< **S'ümirle*, **S'ümerle*, **S'ümirle*) < *S'ëmër* + *le*,
or. *Šumerl'a* ← nem orosz *Šümerle.

Az oroszban vagy ezért van *a*, mert az orosz illabiális *a* hangot vett át, vagy mert az *a* hanghelyettesítés eredménye. Lehet az *a* az oroszban az idegen *ä*, *e* helyettesítése, valamint lehet az idegen *ö* az oroszban hanghelyettesítéssel -o-, amelyet hangsúlytalan helyzetben az orosz -a-nak ejt és azt írásban is jelöli. Az *ö* pedig nem az oroszban:

a > *ä* > *e* > *ö*

fejlődés eredménye palatalizálódással, zártabbá válással és labializációval.

2.2.1.6. *a* ~ *y* viszony:

Szó elején:

Yrgajdy f.

TB.174.: bask. *Yrgajdy*, or. *Irgajdy*/ *Argajdy* Abz., az or. Bol'(šoj) Kizil bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Yrgajdy* < *Yr^l* + *gajdy*,
or. *Irgajdy* < nem orosz *Yrgajdy < *Argajdy*.

Két eset lehetséges: az *y*- vagy a baskirban keletkezett, vagy már az átadó alakban is *y*- volt. Ez utóbbi lehet valószínűbb. Az orosz ennél korábbi alakot őriz, a szókezdő *a*- illabiális lehetett.

Szó belsejében első szótagban:

Jaltyrakkül t.

TB.183.: bask. *Jaltyrakkül*, or. *Jaltyrak-kul'* Kig., Meč., tavak.

< bask. *Jaltyrakkül* < *Jaltyrak* ← vö.: bask. *jaltyrak* 'csillogó' + *kül* ← bask. *kül* 'tó',
or. *Jaltyrak-kul'* ← bask. *Jaltyrakkül*.

Jyltyrakkül t.

TB.68.: bask. *Jyltyrakkül*, or. *Jyltyrakkul'* Meč., tó.

< bask. *Jyltyrakkül* < *Jyltyrak* (< *Jyl* ← ud. *jyl* 'a folyó felső folyása, folyóforrás' + *tyrak*²
← vö.: man. *tur* 'tó, torok') ← vö.: bask. *jaltyrak* 'csillogó' + *kül* ← bask. *kül* 'tó',
or. *Jyltyrakkul'* ← bask. *Jyltyrakkül*.

¹ Vö.: magy. *ér*, ÓT. *ygyz* 'folyó'.

² Vö.: magy. *torok*.

Rak *kassi* h.

Ašm.X.279.: csuv. *Rak-kassi*, or. *Rakovo* Buu., falu neve,

NAP:-,

Ar.:.-.

< csuv. *Rak* + *kassi* ← csuv. *kasă* 'falú' + csuv. *-i*: birtokos személyjel.

Rikkoškăń h.

Ašm.X.289.: csuv. *Rikkoškăń*, or. **Rykovkino** A., falu neve,

NAP:-,

Ar.:.-.

< csuv. *Rikkoškăń* < *Rikk* + *oškăń* ← vö.: csuv. *uškăń* 'település',
or. *Rykovkino* < *Rykovka* + or. *-in*: birtokos melléknévképző + or. *-o*.

Karlă f.

Ašm.VI.99.: csuv. *Karlă*, folyó neve, amely az or. Svijaga folyóba ömlik,

NAP:-,

Ar.:.-.

< csuv. *Karlă* < *Kar* + *lă*.

Xyrlă *kül* t.

Ašm.:XVI.95.: csuv. *Xyrlă kül*, tó neve,

NAP:-,

Ar.:.-.

< csuv. *Xyrlă* ← 1. *Xyrlă*: tó neve
2. csuv. *xyr* 'fenyő'
+ *-lă*: valamivel való ellátottságot jelölő képző + *kül* ← csuv. *kül* 'tó'.

Xyrla f.

Ašm.XVI.99.: csuv. *Xyrla*, or. **Karla**, kis folyó neve,

NAP:-,

Ar.:.-.

< csuv. *Xyrla* < *Xyr* + *la* ← vö.: md. *laj* 'folyó',
or. *Karla* < *Kar* + *la* ← vö.: md. *laj* 'folyó'.

Syjsak f.

Ašm.:.-,

NAP:-,

Ar.:.-,

T-r.: tat. *Syjsak*, or. **Sarsak**, folyó neve.

< tat. *Syjsak* < *Syjr* + *sak*,

or. *Sarsak* < *Sar* + *sak*.

-a- > -y-.

Második szótagban:

Ajđarma t.

TB.20.: bask. *Ajđarma*, or. *Ajđarma* Meč., tó.

< bask. *Ajđarma* < *Aj* + *đar* + *ma*

Pendirma jaga f.

TSK.88.: or. *Pendirma-jaga*/ ***Pendyrma-jaga***, az or. Bol'szaja Usa bal oldali mellékfolyója.
< or. *Pendirma-jaga* < *Pendyrma-jaga* < *Pen* + *dyrma* (< *dyr* + *ma*) + *jaga* (> man. *ja* 'folyó')

Paraš oj d.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: csuv. *Paraš oj* C. < csuv. *Paraš* + *oj* ←— vö.: csuv. *uj* 'mező'.

Parāš šyrmi f.

Ašm.IX.109.: csuv. *Parāš šyrmi*, or. ***Baryš***,¹ folyó neve, (az or. Sura folyó jobb oldali mellékfolyója),

NAP.: -,

Ar.: -,

< csuv. *Parāš* < *Paryš* + *šyrmi* ←— csuv. *šyrma* 'árok, patak, szakadék' + csuv. *-i*: birtokos személyjel,
or. *Baryš* ←— nem orosz *Paryš*.

Ārak kassi h.

Ašm.IV.55.: csuv. *Ārak-kassi*, or. *Rakovo* Buu., település neve,

NAP.: -,

Ar.: -,

< csuv. *Ārak* < *Iryk* < *Yryk < *Aryk < *Arak + *kassi* < csuv. *kasā* 'falú' + csuv. *-i*: birtokos személyjel.

Kugu Irykša f.

GMA: mar. *Kugu Irykša*, or. *Bol'szaja Irykša* Me., az or. B(ol'soj) Kundyš bal oldali mellékfolyója.

< mar. *Kugu* ←— mar. *kugu* 'nagy' + *Irykša* < *Iryk* < *Yryk + *ša*.

a > *y*.

Šagy f.

TB.168.: bask. *Šagy*/ *Šäger*, or. ***Šagarka*** Uč., az or. Mind'ak bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Šagy*,

or. *Šagarka* ←— nem orosz *Šägerke.

Az orosz *-a-* (←— nem orosz *-e-*) hanghelyettesítés eredménye. A baskír *-y-* és *-e-* ugyanarra a hangra vezethető vissza:

- a-* > 1. *-ä-* > *-e-*
2. *-y-*

Karlyman f.

TB.90.: bask. *Karlyman*, or. ***Karlaman*** Kar., az or. Belaja bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Karlyman* < *Karly* + *man*,

or. *Karlaman* ←— nem orosz *Karlaman*.

---

¹ Vö.: magy. *Baros* személynév.

Az orosz név eredeti nem orosz illabiális -a-t őriz, a baskír pedig a fejleményét

-a- > -y-.

Šyršyly f.

TB.172.: bask. *Šyršyly*, or. **Šeršaly** Belor., az or. Mazara baloldali mellékfolyója.

< bask. *Šyršyly* < *Šyr* + *šyly*,

or. *Šeršaly* ← nem orosz *Šeršely.

Az *a* és *y* nem közvetlenül tartoznak össze. Az orosz -a- (← nem orosz -e-) hanghelyettesítés eredménye. A baskír -y- és -e- ugyanarra a hangra vezethető vissza:

-a- > 1. -ä- > -e-

2. -y-

Negyedik szótagban:

Zaostronnaja f.

TSK.36.: or. *Zaostronnaja* ← *Zaostrovnaja* / **Zaostrennyju**, az or. Usa bal oldali mellékfolyója, hossza 53 km.

< or. *Zaostronnaja* < *Za* ← or. *za-* 'mögött' + *ostrov* ← or. *ostrov* 'sziget' + or. -n-: melléknévképző + or. -aja, or. *Zaostrennyju* < *Zaostrennyj* (< *Za-* + *ostren* ← or. *ostrov* 'sziget' + or. -n-: melléknévképző + or. -yj + *ju* ← ko. *ju* 'folyó').

Illabiális -a- > -y- zártabbá válás. Miután a baskír és az orosz használatú földrajzi nevekben is van -y, nem lehet kizárólagos csuvas sajátosság az illabiális -a- > -y- hangváltozás.

Szó végén:

Sajmārsa f.

Ašm.: -,

NAP: -,

Ar.: csuv. *Sajmārsa* C., hosszú patak, szakadék.

< csuv. *Sajmārsa* < *Saj* ← bask. *saj* 'folyami összekötő' + *mārsa* < *mursa*.

Mārsyvan kassi h.

Ašm.VIII.319.: csuv. *Mārsyvan kassi* Ka., az or. Šixrany város részének a neve,

NAP: csuv. *Mārsyvankassi*, or. *Murzyvankasy* Ka., csuvas falu,

Ar.: -,

< csuv. *Mārsyvan* < *Mārsy* < *Mursy* + *van* + *kassi* ← csuv. *kasā* 'falú' + csuv. -i: birtokos személyjel,

or. *Murzyvankasy* ← csuv. *Mursyvankassi*.

Az -y összetett szó előtagjának a végső magánhangzója.

Tujmy f.

Ašm.: -,

NAP: -,

Ar.: -,

Vax.: ud. *Tujmy*/ *Tujmy šur*, or. **Tojma** UASSR., TASSR., az or. Kama jobb oldali mellékfolyója.

< ud. *Tujmy* < *Tuj* + *my* + *šur* ← ud. *šur* 'folyam, folyó, patak, csermely'.

Byualy f.

TB.40.: bask. *Byualy*, or. **Buvela** Abz., az or. Sakmara jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Byualy* (< *Bywaly) < *Byua* + *ly*,

or. *Buvela* (← nem orosz *Bywela) < *Buve* + *la* ← vö.: md. *laj*, *lej* 'folyó'.

Bady¹ f.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: -,

B-r.: bask. *Bady*, or. **Baza**, folyó neve.

< bask. *Bazy*.

-a > -y.

Olanggejer t.

GMA: mar. *Olanggejer*, or. **Olanga** Me., tó az or. Surok helységtől észak-keletre.

< mar. *Olangge* + *jer* ← mar. *jer* 'tó',

or. *Olanga* ← 1. mar. *Olangge*
2. nem or. *Olanga*.

Az oroszban az -a lehet nem orosz illabiális -a átvétele, és lehet idegen -e átvétele hanghelyettesítéssel.

Alangy jär t.

GMA: mar. *Alangy jär*, or. *Okunevo Ju.*, tó az or. Okunevo helység mellett.

< mar. *Alangy* + *jär* ← mar. *jer* 'tó'.

Köjörgäde f.

TB.75.: bask. *Köjörgäde*, or. **Kujurgazy/ Kurgaza** Kum., az or. Bol'(šoj) Jušatyr jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Köjörgäde* < *Köjör* ← vö.: bask. *kur* 'forrás' + *gäde* ← bask. *gäde* 'folyó'.

Az or. -a bask. -e átvétele hanghelyettesítéssel, az or. -y nem orosz -y átvétele.

Erykšy t.

GMA: mar. *Erykšy/ Ärikša*, or. **Erekša** Ju., tó az or. Erekša helység mellett.

< mar. *Erykšy* < *Eryk* + *šy* ← vö.: csuv. *šyv* 'víz'.

Illabiális -a > -y.

Hukajly f.

TB.166.: bask. *Hukajly*, or. **Sukajl'a** Fed., Mel., Sterl., az or. Aškadar jobb oldali mellékfolyója.

---

¹ A magyar víz szó rokona.

< bask. *Hukajly* < *Hukaj* + *ly* < *la*,
or. *Sukajl'a* ← nem orosz **Sükejl'e*.

Az oroszban az *-a* hanghelyettesítés eredménye.

*Kaðan Suby*¹ t.

TB.83.: bask. *Kaðan-Suby*, or. *Kazan-Suba* Davl., tó.

< bask. *Kaðan* ← bask. *kaðan* 'völgy, katlan' + *Suby* ← vö.: 1. ÓT. *sub* 'víz' + *-y*:
birtokos személyjel,
2. *suby*: maga a szótő,
or. *Kazan* ← bask. *kaðan* 'völgy, katlan' + *Suba* ← 1. vö.: ÓT. *sub* 'víz' + *-a*: vö.:
magy. *-a*: birtokos személyjel,
2. *suba*: maga a szótő.

-a > *-y*.

Uðy f.

TB.152.: bask. *Uðy*, or. *Uza* Balg., Čišm., az or. Dema bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Uðy* ← vö.: bask. *öðö*, *eðe* 'száraz folyómeder',
or. *Uza* ← nem orosz *üzä*.²

Az *a* ~ *y* viszonyában az illabiális *-a* megmaradt nem csak az oroszban. Az orosz adat egyrészt eredeti nem orosz illabiális *-a*-t őriz, másrészt lehet idegen *-e* átvétele hanghelyettesítéssel. Ez utóbbi esetben az *a* és *y* nem közvetlenül tartoznak össze, bár gyökerük közös. A földrajzi nevek nem csak a csuvasok lakta területeken tartalmazzak *a* és *y* megfeleléseket, illabiális *-a* > *-y*- zártabbá válás nyomai a nem orosz és az orosz használatú földrajzi nevekben egyaránt megvannak. Ez arra utal, hogy az *a* > *y* változás már egy szubsztrátum nyelvben megtörténhetett, de nem maradéktalanul.

2.2.1.7. *a* ~ *o* viszony:

Szó elején:

Aka f.

TB.21.: bask. *Aka/Oka*, or. *Aka* Meč., az or. Ik jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Aka* ← vö.: finn *joki*, *joke* 'jó, folyó', tat. *agu* 'folyás'.

Arju f.

GMA: mar. *Arju*, or. *Arja* Me., Ki., az or. B(ol'saja) Kokšaga bal oldali mellékfolyója.

< mar. *Arju* < *Ar*³ + *ju* ← ko. *ju* 'folyó',
or. *Arja* < *Ar*: nem orosz szó + *ja* ← man. *ja* 'folyó'.

Orju vüü f.

GMA: mar. *Orju vüü*, or. *Orja* Not., az or. Tolmań baloldali mellékfolyója.

< mar. *Orju* < *Or* + *ju* ← ko. *ju* 'folyó' + *vüü* ← mar. *vüü* 'víz',
or. *Orja* ← *Or*: nem orosz szó + *ja* ← man. *ja* 'folyó'.

¹ Vö.: magy. *Szob* helynév, *Szabó* családnév és földrajzi név.

² Vö.: tat. *üzän* 'völgy, folyómeder'.

³ Vö.: tat. *ar* 'udmurt'.

Alangy jär t.

GMA: mar. *Alangy jär*, or. *Okunevo Ju.*, tó az or. *Okunevo* helység mellett.

< mar. *Alangy* < *Alangy* (< *A* + *langy*) + *jär* ← mar. *jer* 'tó'.

Olanggejer t.

GMA: mar. *Olanggejer*, or. *Olanga Me.*, tó az or. *Surok* helységtől észak-keletre.

< mar. *Olanggejer* < *Olangge* + *jer* ← mar. *jer* 'tó',

or. *Olanga* (< *O* + *langa*): nem orosz szó.

Az *a* ~ *o* viszonyában a szókezdő *a* vagy labiális veláris, s akkor labiális voltak okán függnek össze¹, vagy az *a*- illabiális, amely egyrészt megmaradt, másrészt labializálódott: *a*- > *â*-, harmadrészt zártabbá vált: *â*- > *o*-. Külön vizsgálat tárgya annak eldöntése, mikor lehet szó a labiális *â*- hangnak *o*-val történő lejegyzéséről. A zártabbá válási folyamat középső fokát őrzi az *o*- szókezdő. Tehát illabiális

a > *â* > *o*.

Szó belsejében az első szótagban:

Kakšan f.

Ašm.VI.25.: csuv. *Kakšan*, a Volga két mellékfolyójának a neve:

1, csuv. *Măn Kakšan*, or. *Bol'saja Kokšaga*,

2, csuv. *Pěčěk Kakšan*, or. *Malaja Kokšaga*,

NAP:-,

Ar.: -.

< 1. csuv. *Măn* ← csuv. *măn* 'nagy' + *Kakšan* < *Kak* + *šan* ← vö.: ko. *sin* 'forrás',
or. *Bol'saja* ← or. *bol'saja* 'nagy' + *Kokšaga* < *Kok* + *šaga* ← vö.: ko. *sin* 'forrás',
csuv. *šyv* 'víz',

2. csuv. *Pěčěk* ← csuv. *pěčěk* 'kicsi' + *Kakšan*,
or. *Malaja* ← or. *malaja* 'kicsi' + *Kokšaga*.

Labiális *a* > *o* változás lépéseit őrzik az adatok. A labiális formát igazolja az *-u*-t tartalmazó további zárhangúsodásban részt vett *Kukša* adat is.

Pašur f.

Ašm.: -,

NAP:-,

Ar.: -,

Vax.: ud. *Pašur*, or. *Votka*, folyó neve.

< ud. *Pašur* < *Pa* + *šur* ← ud. *šur* 'folyó',

or. *Pašur* ← ud. *Pašur*.

¹ Megjegyzem, hogy a végső magánhangzók alapján az orosz használatú *Olanga* lehet a legrégebb, majd ezt követi a mari *Alangy* és végül a mari *Olangge*. A nevek illabiális *-a* > *-y*, majd *-y* > *-i* és *-e* > *i* változási folyamat őrzői. Vannak további adatok, amelyekben a szóvégi *-y*, *-i* redukálódott, a szókezdő labiális pedig még zártabbá vált: *o*- > *u*-.

Ulanki u. Ašm.: -, NAP:-, Ar.: csuv. *Ulanki M.*, utca. < csuv. *Ulanki* < *U* + *lanki*.

Ul'ankă h. Ašm.: -, NAP: csuv. *Ul'ankă* ← *Uraskassi*, or. *Urazlino Jan.*, csuvas falu, Ar.: -. < csuv. *Ul'ankă* < **Ul'anky*, *Ul'anki*.

Pošar poś h.

Ašm.X.61.: csuv. *Pošar poś* C., falu neve,

NAP:-,

Ar.::-.

< csuv. *Pošar* < *Po* + *šar* ← ko. *šar* 'vízmosás, áradás, ár' + *poś* ← csuv. *puś*, nyj. *poś* 'fő, fej'.

Başkort küle t.

TB.32.: bask. *Başkort küle*, or. *Başkirskoje* Miš., tó.

< bask. *Başkort* < *Baş* + *kort* + *küle* ← bask. *kül* 'tó' + bask. *-e*: birtokos személyjel,

or. *Başkirskoje* < *Başkir* ← nem orosz *Başkyrt + or. *-sk-*: vonatkozó melléknévképző + or. *-oje*.

Poškar h.

Ašm.X.67.: csuv. *Poškar* Tk., falu neve,

NAP:-,

Ar.::-.

< csuv. *Poškar* < *Poš* + *kar*.

Puškart h.

Ašm.::-,

NAP: csuv. *Puškart*, or. ***Poškardy*** Su., csuvas falu,

Ar.::-.

< csuv. *Puškart* < *Puškyrt,

or. *Poškardy* nem orosz *PoškarDy.

ǎ > o.

A második szótag magánhangzója:

Peščar aj d.

Ašm.::-,

NAP:-,

Ar.: csuv. *Peščar aj* Ja.

< csuv. *Peščar* < *Peš* + *čar* ← vö.: ko. *šar* 'vízmosás, áradás, ár' + *aj* ← csuv. *aj* 'alsó rész'.

Peščor uj d.

Ašm.::-,

NAP:-,

Ar.: csuv. *Peščor uj* (časovňa) Ja. < csuv. *Peščor* < *Peš* + *čor* ← vö.: ko. *šor* 'patak, forrás' + *uj* ← csuv. *uj* 'mező'.

Čupaksar h.

Ašm.XV.245.: csuv. *Čupaksar*, or. ***Čeboksar***, város neve,

NAP:-,

Ar.::-.

< csuv. *Čupaksar* < *Čupak* (< *Ču* + *pak*) + *sar*,

or. *Čeboksar* < *Čebok* (< *Če* + *bok*) + *sar*.

A látszólag kéttagú helynévnek az előtagja is összetett szóból áll. Így a második szótag (*pak, bok*) tartalmazza a labiális veláris magánhangzót.¹

Kuzon f.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: -,

Vax.: ud. *Kuzon/ Kuzon šur*, or. **Kazanka** UASSR, Kir., a V'atka folyó bal oldali mellékfolyója.

< ud. *Kuzon* ← vö.: tat. bask. *kazan* 'üst, katlan', üzb. *kozon* 'ua.' + *šur* ← ud. *šur* 'folyam, folyó, patak, csermely'.

Xuran lakāmě d.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: csuv. *Xuran lakāmě* Č. < csuv. *Xuran* < csuv. *xuran*² 'üst, katlan, kazán'³ + csuv. *lakāmě* ← csuv. *lakām* 'gödör' + csuv. -ě: birtokos személyjel.

Labiális *ā* > *o* változás lépéseit őrzik az adatok.

Pārallā h.

Ašm.X.127.: csuv. *Pārallā*, or. **Frolovo** Tet.u., falu neve,

NAP.: -,

Ar.: -,

< csuv. *Pārallā* < *Pāral* + *lā*,

or. *Frolovo* < *Frol*: nem orosz szó + or. -ov: birtokos melléknévképző + or. -o.

Pral h.

Ašm.X.267.: csuv. *Pral*, or. **Frolovo**, orosz falu neve,

NAP.: -,

Ar.: -,

< csuv. *Pral* < csuv. *Pāral*.

A harmadik szótag magánhangzója:

Limbekaju f.

TSK.62.: ko. *Limbekaju*, or. **Limbekoju**, az or. Kožym bal oldali mellékfolyója, hossza 54 km.

< ko. *Limbekaju* < *Limbeka* (< *Lim* + *beka*) + *ju* ← ko. *ju* 'folyó',
or. *Limbekoju* ← ko. *Limbekaju*.

A komi labiális ejtésű -ā - lejegyzése az oroszban -o-val történt.

Szó végén:

Norma f.

¹ Rokona a magyar *Csapuka* személynév (nincs meg Kázmérnál), *Csobánka* helynév, *Csaba*, *Csapó* stb. személynév, helynév.

² A szó rokonságába tartozik a magy. *kazán*, *harang*, *horony*, *horog*.

³ Itt völgykatlanra kell gondolni.

Ašm.: -,
 NAP.: -,
 Ar.: -,
 T-r.: tat. *Norma*, or. *Nurma*, folyó.
 < tat. *Norma* < *Nor* + *ma*.

Nurmo f.

GMA: mar. *Nurmo*, or. *Nurma* Or., az or. M(alaja) Kokšaga bal oldali mellékfolyója.
 < mar. *Nurmo* < *Nur* + *mo*,
 or. *Nurma* ← mar. *Nurmo*.

Ysma f.

TSK.39.: nyeny. *Ysma/Usmo*, az or. *Ižma* folyó neve.
 < nyeny. *Ysma* < *Ys* + *ma*, ← or. *Ižma* ← nem orosz *Yžma.

Labiális hangrend esetén a szóvégi *-a* labiális *ā* ejtésű, a fejleménye pedig *-o*. Ott, ahol az első szótagban illabiális *y-*, *i-* van, feltehetően illabiális *-a* hangot ejtenek.

Kačalova ?

Ašm.: -,
 NAP.: -,
 Ar.: csuv. *Kačalova* A.
 < csuv. *Kačalova* < *Kača* + *lova*.

Kačalav h.

Ašm.: -,
 NAP: csuv. *Kačalav*, or. *Kačalovo* A., csuvas falu,
 Ar.: -,
 < csuv. *Kačalav* < *Kača* + *lav*,
 or. *Kačalovo* ← 1. csuv. *Kačalova*,
 2. nem orosz *Kačal* + or. *-ov*: birtokos melléknévképző + or. *-o*.

Az *a ~ o* viszonyában a szókezdő *a* vagy labiális veláris, s akkor az *a* és az *o* labiális voltak okán függnék össze, vagy az *a* illabiális, amely egyrészt megmaradt, másrészt labializálódott: *a* > *ā*, harmadrészt tovább változva zártabbá vált: *ā* > *o-*. Külön vizsgálat tárgya annak eldöntése, mikor lehet szó a labiális *ā* hangnak *o*-val történő lejegyzéséről. A zártabbá válási folyamat középső fokát őrzi az *o-*. Tehát *a* > *ā* > *o* változás lépéseit őrzi a nevek. A labiális formát igazolják az *-u*-t tartalmazó adatok is.

2.2.1.8. *a ~ u* viszony:

Szó elején:

Turi Upa kassi h.

Ašm.XIV.154: csuv. *Turi Upa-kassi*, or. *B(ol'sijje) Abakasy* I., település neve,
 NAP.: -,
 Ar.: -,
 < csuv. *Turi* ← csuv. *turi* 'felső' + *Upa* + *kassi* ← csuv. *kasā* 'falu' + csuv. *-i*: birtokos személyjel,

or. *B(ol'sije)* ← or. *bol'sije* 'nagy' + *Abakasy* (← nem orosz *Apakassi*) < *Aba*¹ + *kasy*
← csuv. *kassi*.

Abaršog f.

TSK.7.: or. *Abaršog*, patak, amely baloldaltól ömlik az or. Sevarnaja Mylva folyóba.

< or. *Abaršog* < *Abar* + *šog* ← vö.: csuv. *šyv* 'víz'.

Ubyrkül t.

TB.152.: bask. *Ubyrkül*, or. *Ubyrkul'* Iliš., Krk., Jana., tavak.

< bask. *Ubyrkül* < *Ubyr* + *kül* ← bask. *kül* 'tó',

or. *Ubyrkul'* ← bask. *Ubyrkül*.

Abalakjylga f.

TB.18.: bask. *Abalakjylga*, or. *Abalak-jelga* Bajm., az or. B'ardeli-jelga bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Abalakjylga* < *Abalak* (< *Aba* + *lak*) + *jylga* ← bask. *jylga* 'folyó',

or. *Abalak* ← bask. *Abalak* + *jelga* ← tat. *jelga* 'folyó'.

Ubaly t.

TB.152.: bask. *Ubaly*, or. *Ubaly* Uč., tó.

< bask. *Ubaly* < *Uba* + *ly*,

or. *Ubaly* ← bask. *Ubaly*.

Az orosz vagy az illabiális *a*- szókezdős változatot őrzi, vagy a labializálódott, azaz a szókezdő *â*- labiális magánhangzós változatot vette át valamely nyelvből. Azokban a nevekben, szavakban, ahol az *a*-nak vannak *o*- és *u*- szókezdős változatai, labiális *â*-val kell számolnunk. A labiális *â* ismerete és használata több ezer éves lehet. Az uralisztikai kutatások eredményeiből az következik, hogy az *â* labiális hangot már 6-8 ezer éve ismerték, mert a feltett protouráli *â labiális hang i.e. 4-6 ezer éve már megvolt, s amelynek a permi nyelvekben lehet *u* fejleménye.

Mint ismeretes, a csuvas köznyelvben ma nincs labiális *â*, mert az részt vett egy zártabbá válási folyamatban: *â* > *o* > *u* (RÓNA-TAS 1978:85-91). A földrajzi közszók esetében az *u*- lehet csuvas fejlődés eredménye, de elvileg a csuvas így is átvehette szókezdő *u*-val a földrajzi nevet akár a permiből. Az *u* elterjedtsége azonban túlmutat a permi és csuvas nyelvterületeken, ezért szubsztrátum nyelvvél is kell számolnunk.

Szó belsejében az első szótag magánhangzója:

Tutar Čurappaně h.

Ašm.XIV. csuv. *Tutar Čurappaně*, or. *Tat(arskoje) Čerepanovo* Buu., falu neve,

NAP:-,

Ar.:-.

< csuv. *Tutar* < csuv. *tutar* 'tatár' + *Čurappaně* < *Čura* + *ppan* + csuv. -*ě*: birtokos személyjel,

or. *Tat(arskoje)* < *Tatar* + or. -*sk-*: vonatkozó melléknévképző + or. -*oje* + *Čerepanovo* < *Čere* + *pan* + or. -*ov*: birtokos melléknévképző + or. -*o*.

¹ Vö.: magy. *Aba* 'helység Fejér megyében' stb. (KISS 1980)

Kapan¹ karti ?

Ašm.: -,

NAP: -,

Ar.: csuv. *Kapan karti* Ja.

< csuv. *Kapan* ← vö.: jeny. *kaba* 'hullám' + *karti* ← csuv. *karta* 'kert' + csuv. -i: birtokos személyjel.

Kupan m.

Ašm.VI.301.: csuv. *Kupan*, mocsár neve?

NAP: -,

Ar.: -,

< csuv. *Kupan* ← vö.: mar. *kup* 'mocsár'.

Kěšěň Tarxan h.

Ašm.VII.310.: csuv. *Kěšěň Tarxan*, or. *Nižnije Tarxany* Simb.u.,

NAP: -,

Ar.: -,

< csuv. *Kěšěň* ← csuv. *kěšěň* 'kicsi' + *Tarxan*,
or. *Nižnije* ← or. *nižnije* 'alsó' + *Tarxany* ← nem orosz *Tarxany*.

Kěšěň Turxan h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Kěšěň Turxan* ← *Pěčěk Turxan*, or. *Malyje Torxany* Č., csuvas falu,

Ar.: -,

< csuv. *Kěšěň* ← csuv. *kěšěň* 'kicsi' + *Turxan* < *Tarxan*, *Pěčěk* < csuv. *pěčěk* 'kicsi' + *Turxan*,
or. *Malyje* ← or. *malyje* 'kicsi' + *Torxany* < nem orosz *Tarxany*.

Nukasak h.

Ašm.IX.39.: csuv. *Nukasak*, or. ***Nagadak*** Ster.u., csuvas falu neve,

NAP: -,

Ar.: -,

< csuv. *Nukasak* < *Nuka* + *sak*,
or. *Nagadak* < *Naga* + *dak*.

Kam f.

Ašm.: -,

NAP: -,

Ar.: -,

Vax.: ud. *Kam/ Kama/ Kam šur*, or. *Kama* UASSR, Kir., Perm., TASSR., a Volga folyó baloldali mellékfolyójának a neve.

< ud. *Kam* ← ud. *kam* 'folyó' + *šur* ← ud. *šur* 'folyam, folyó, patak, csermely',
or. *Kama* ← vö.: ud. *kam* 'folyó'.

Kuma f.

GMA: mar. *Kuma*, or. *Kuma* Ju., az or. Juronga bal oldali mellékfolyója.

< mar. *Kuma*?

---

¹ Vö.: magy. *Kabán* személynév.

Takmak *xärtni* d.

Ašm.XIV.109: csuv. *Takmak xärtni*, erdő neve,

NAP:-,

Ar.::-,

< csuv. *Takmak* < *Tak* + *mak* + *xärtni* ← csuv. *xärtnä* 'tisztás' + csuv. *-i*: birtokos személyjel.

Tukmak f.

TB.146.: bask. *Tukmak*, or. *Tukmak* Bel.u., az or. Useń bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Tukmak* < *Tuk* + *mak*.

a > ä > o > u

változás. Az orosz *u* lehet hanghelyettesítés eredménye is: nem orosz *ü* → orosz *u*.

A második szótag magánhangzója:

Čukal h.

Ašm.XV.219.: csuv. *Čukal Še.*, egy sor település neve,

NAP:-,

Ar.::-,

< csuv. *Čukal*.

Šakulovo *Karakly* h.

Ašm.::-,

NAP: or. *Šakulovo-Karakly* Ka., csuvas falu,

Ar.::-,

< or. *Šakulovo* < *Šakul* ← nem orosz *Šekül + or. *-ov*: birtokos melléknévképző + or. *-o*,
+ *Karakly*.

Az oroszban az *u* lehet nem orosz *u* átvétele, de lehet nem orosz *ü* átvétele hanghelyettesítéssel.

Szó végén:

Arju f.

GMA: mar. *Arju*, or. *Arja* Me., Ki., az or. B(ol'saja) Kokšaga bal oldali mellékfolyója.

< mar. *Arju* < *Ar* ← vö.: fi. *aro* 'völgy' + *ju* ← ko. *ju* 'folyó',

or. *Arja* < *Ar* + *ja* ← man. *ja* 'folyó'.

Porva f.

Ašm.::-,

NAP:-,

Ar.::-,

Vax.: ud. *Porva/Porvu*, or. *Porva* Jak.-Bod', az or. Loza bal oldali mellékfolyója.

< ud. *Porva* < *Por* ← vö.: fi. *puro* 'patak, ér, kis völgy' + *va* ← ko. *va* 'víz, folyó',

Porvu < *Por* + *vu* ← ud. *vu* 'víz',

or. *Porva* ← ud. *Porva*.

Az

$a > \text{ǣ} > o > u$

változás lépcsőfokait őrzik a földrajzi nevek. Az oroszban az *u* lehet nem orosz *u* átvétele, de lehet nem orosz *ü* átvétele hanghelyettesítéssel: nem orosz *ü* → orosz *u*.

2.2.1.9. *a ~ ǣ* viszony:

Szó elején:

Jakor ǣvǣsě ?

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: csuv. *Jakor ǣvǣsě* (*Avas vǣrmaně*) Ja.

< csuv. *Jakor*¹ + *ǣvǣsě* ← csuv. *ǣvǣs* 'nyárfa' + csuv. -*ě*: birtokos személyjel, csuv. *Avas* + *vǣrmaně* < csuv. *vǣrman* 'erdő' + -*ě*: birtokos személyjel.

As f.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: -,

Č-Č: man. *As*, or. *Ob'*, folyó neve.

< man. *As*.

Āsa f.

Ašm.IV.70.: csuv. *Āsa*, or. *Usy*, folyó neve, a Volga mellékfolyója,

NAP.: -,

Ar.: -,

< csuv. *Āsa* ← *Usa ← *Usy.

Āvās šyvě f.

Ašm.IV.37.: csuv. *Āvās šyvě*, or. *Uza* Petr.u., kis folyó neve 5 versztára az or. Belaja Gora falutól,

NAP.: -,

Ar.: -,

< csuv. csuv. *Āvās* + *šyvě* ← csuv. *šyv* 'víz' + csuv. -*ě*: birtokos személyjel.

A redukált *ǣ*- közvetlen előzménye *u*- labiális veláris volt. A szókezdő labiális *ǣ*- fejlődésének az eredménye a csuvasban az *ǣ*- redukált a következő változási sorban:

ǣ- > *o*- > *u*- > *ǣ*-.

Angara 'folyó Szibériában'

Az orosz *Ангара* átvétele. Ennek töve a mandzsu-tunguz nyelvek *aŋar* szavára megy vissza, amely jövevénelemként átkerült a mongolokhoz és a törökökhöz, vö.: mong. *aŋgar* 'hasadék, repedés', leb. *aŋar* 'ua.', kaz. *aŋar* 'folyóágy (a távolból nézve)' stb. (KISS 1980)

---

¹ Eredetileg víz neve volt.

Ynga f.

Ašm.: -,

NAP: -,

Ar.: -,

Vax.: ud. *Yngal Inga šur*, or. *Inga* Vam., az or. Vala jobb oldali mellékfolyója.

< ud. *Ynga* ← vö.: csuv. *ānka* 'víz' (gyermekek hívják így), *Inga* ← or. *Inga* + *šur* ← ud. *šur* 'folyam, folyó, patak, csermely',
or. *Inga* ← ud. *Ynga*.

A redukált közvetlen előzménye y- illabiális veláris volt szó elején. A redukált *ā*- kétféle, labiális és illabiális hangot takar:

1. *a*- > y- > *ā*-,

2. *ā*- > o- > u- > *ā*-.

A redukált közvetlen előzménye u- labiális vagy y- illabiális veláris volt.

Szó belsejében első szótagban:

Man *jel* h.

Ašm.VIII.189.: csuv. *Man-jel*, or. *Manejevo* Ster.u., csuvas falu neve,

NAP: -,

Ar.: -,

< csuv. *Man* + *jel* ← vö.: csuv. *jal* 'falú',

or. *Manejevo* < *Manej* + or. -ev: birtokos melléknévképző + or. -o.

Măn *Elmen* h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Măn Elmen* ← *Mănjál Elmen*, or. *Munjaly* V., csuvas falu,

Ar.: -,

< csuv. *Măn* ← csuv. *măn* 'nagy' + *Elmen* < *El* + *men*, *Mănjál* < *Măn* ← csuv. *măn* 'nagy' + *jal* ← csuv. *jal* 'falú' + *Elmen*,
or. *Munjaly* < *Mun* + *jaly*.

Tansar ?

Ašm.: -,

NAP: -,

Ar.: csuv. *Tansar* M.

< csuv. *Tansar* < *Tan* + *sar*.

Tănsar h.

Ašm.XIV.278: csuv. *Tănsar*, or. *Bol'saja Šat'ma*, település neve,

NAP: -,

Ar.: -,

< csuv. *Tănsar* < *Tăn* + *sar*,

or. *Bol'saja* ← or. *bol'saja* 'nagy' + *Šat'ma*.

Kărmar *šyvě* f.

Ašm.VII.181.: csuv. *Kărmar šyvě*, kis folyó neve,

NAP: -,

Ar.: -.

< csuv. *Kärmar* (< *Kär* + *mar*) + *šyvě* ← csuv. *šyv* 'víz' + csuv. -ě: birtokos személyjel.

Pála puš Paš"jel h.

Ašm.: -,

NAP: -,

Ar.: csuv. *Pála puš Paš"jel* (*Pála*), or. **Balabaj-Bajševo** B?

< csuv. *Pála* < *Pula + *puš* ← csuv. *puš* 'fő, fej' + *Paš"jel* < *Paš* + *jel* ← csuv. *jal* 'falu',

or. *Balabaj* < *Bala* + *baj*¹ + *Bajševo* < *Bajš* + or. -ev: birtokos melléknévképző + or. -o.

-ā- > -o- > -u- > -ǎ-.

A redukált labiális veláris hangot takar.

Második szótagban:

Karāk šyrmi h.

Ašm.VI.93.: csuv. *Karāk šyrmi*, or. *Karyk-Sirmy* KČ., falu neve,

NAP: csuv. *Karāk šyrmi*, or. *Karak-Sirmy* ← *Korak-Sirmy* U., csuvas falu.,

Ar.: -.

< csuv. *Karāk* ← *Karyk ← *Karak + *šyrmi* ← csuv. *šyrma* 'árok, patak, szakadék' + csuv. -i: birtokos személyjel.

Puškärt h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Puškärt*, or. **Poškardy** Su., csuvas falu.,

Ar.: -.

< csuv. *Puškärt* < csuv. *Puš* + *kärt*,
or. *Poškardy*.

-a- > -y- > -ǎ-,

a redukált illabiális veláris hangot takar.

Aslā Tarkan h.

Ašm.II.113.: csuv. *Aslā Tarkan*, or. *Bol'sije* Buu., falu neve,

NAP: -,

Ar.: -.

< *Aslā* ← csuv. *aslā* 'nagy' + *Tarkan*,
or. *Bol'sije* ← or. *bol'sije* 'nagy'.

Tarkän tupăkě ?

Ašm.: -,

NAP: -,

Ar.: csuv. *Tarkän tupăkě* A.

< csuv. *Tarkän* ← csuv. *tarkän* 'futó, szökevény' (vö.: tuvai *durgun* 'futó, szökevény') + *tupăkě* ← csuv. *tupăk* 'koporsó, sír' + csuv. -ě: birtokos személyjel.

---

¹ Vö.: magy. *fej* 'fő'.

-ǎ- > -o- > -u- > -ǎ-.

A redukált labiális hangot igazolja a tuvai adat.

Vtoryje Pomary h.

Ašm.: -,

NAP: or. *Vtoryje Pomary* MAOR., cseremiszi falu,

Ar.: -,

< or. *Vtoryje* ← *vtoryje* 'második' + *Pomary* < *Po* + *mary*.

Pomǎr d.

Ašm.IX.290.: csuv. *Pomǎr* Ja., mező neve csuv. Lapra-kassi és or. Čuraševo falvak között,

NAP: -,

Ar.: -,

< csuv. *Pomǎr* < *Po* + *mǎr*.

Xotar h.

Ašm.XVI.257.: csuv. *Xotar/Xutar*, or. *Xodary* Šu., falu neve,

NAP: -,

Ar.: -,

< csuv. *Xotar*?

Xutǎr h.

Ašm.XVI.262.: csuv. *Xutǎr, Xutor* Okt., település neve,

NAP: -,

Ar.: -,

< csuv. *Xutǎr*.

Ez esetben a hangsúlytalan helyzetben lévő orosz -o- rövid ejtését jelezte a csuvas írásban.

Sartan f.

Ašm.: -,

NAP: -,

Ar.: csuv. *Sartan* M., patak, szakadék.

< csuv. *Sartan* < *Sar* + *tan*.

Sartǎn h.

Ašm.XI.75.: csuv. *Sartǎn*, város neve?

NAP: -,

Ar.: -,

< csuv. *Sartǎn* < *Sar* + *tǎn*.

A redukált -ǎ- labiális veláris hangot takar, közvetlen előzménye -u- lehetett.

Malti Unkǎpuś h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Malti Unkǎpuś* ← *Unkǎpuś* or. *Ongapoś* Č., csuvas falu,

Ar.: -,

< csuv. *Malti* < csuv. *malti* 'első' + *Unkǎpuś* < *Unkǎ* + *puś* ← csuv. *puś* 'fő. fej',
or. *Ongapoś* < *Onga* + *poś*.

Ulăx Šěmšeš h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Ulăx Šěmšeš* ← *Ulăx Šěmševěš*, or. *Olux Šumševaši* ← *Oluxkasy* A., csuvas falu, Ar.: -.

< csuv. *Ulăx* ← csuv. *ulăx* 'mező' + *Šěmšeš* < *Šěmševěš*,
or. *Olux Šumševaši* ← nem orosz *Šiimševaši.

A redukált *ă* labiális *u* fejleménye:

ă > *o* > *u* > *ă*.

Pulxăr h.

Ašm.IX.285.: csuv. *Pulxăr*, or. ***Bolgary*** Spas.u., falu neve,

NAP: -,

Ar.: -.

< csuv. *Pulxăr*.

Puškărt h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Puškărt*, or. ***Poškardy*** Su., csuvas falu,

Ar.: -.

< csuv. *Puškărt* < *Puškȳrt,
or. *Poškardy* nem orosz *PoškarDy.

Parăš śyrmi f.

Ašm.IX.109.: csuv. *Parăš śyrmi*, or. ***Baryš***,¹ folyó neve, (az or. Sura folyó jobb oldali mellékfolyója),

NAP: -,

Ar.: -.

< csuv. *Parăš* + *śyrmi* ← csuv. *śyrma* 'árok, patak, szakadék' + csuv. *-i*: birtokos személyjel.

Parăš śăl' d.

Ašm.IX.110.: csuv. *Parăš śăl'*, mező neve,

NAP: -,

Ar.: -.

< csuv. *Parăš* + *śăl'* ← csuv. *śăl* 'forrás'.

Jălăm kassi h.

Ašm.V.58.: csuv. *Jălăm kassi*, or. ***Alým***²-*kasy* Ču., település neve,

NAP: -,

Ar.: -.

< csuv. *Jălăm* ← csuv. *jălăm* 'a folyó réti oldala' + *kassi* ← csuv. *kasă* 'falú' + csuv. *-i*: birtokos személyjel.

A redukált *-ă-* illabiális *-y-* fejleménye:

---

¹ Vö.: magy. *Baros* személynév.

² Vö.: magy. *alom*, or. *il'meń* 'alsó, lent lévő hely'.

$a > y > \check{a}$.

Harmadik szótagban:

Jumalāx h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Jumalāx* ← *Jumanlāx* ← **Jumalak**, or. *Jemaloki* ← *Jemalaki* ← *Malyje T'umerli*

Ja., csuvas falu,

Ar.: -.

< csuv. *Jumalāx* < *Juma* + *lāx*, *Jumanlāx* < *Juman* < csuv. *juman* 'tölgy' + csuv. *lāx*:
valamivel való ellátottságot jelölő képző, *Jumalak* < *Juma* + *lak*.

-ā- > -o- > -u- > -ǎ-

Xurānlāx h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Xurānlāx*, or. *Xurynlāx* ← *Xuronlox* Č., csuvas falu,

Ar.: -.

< csuv. *Xurānlāx* < *Xurān* (< *xury) ← csuv. *xurān* 'nyírfa' + *lāx* ← csuv. -*lāx* (< *lyx*):
valamivel való ellátottságot jelölő képző,
or. *Xurynlāx* ← nem orosz *Xurynlāx*, or. *Xuronlox* ← csuv. *Xurānlāx*.

Az illeszkedés törvénye értelmében a képzőnek az illabiális hangrendű változata (*lāx* < *lyx*) csatlakozott a szótőhöz. Az orosz használatú *Xuronlox* hanghelyettesítéssel keletkezett, a csuvas *Xurānlāx* olyan ejtett változata, ahol az orosz fül nem tudott különbséget tenni a labiális és illabiális redukált között.

Kajnlāk h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Kajnlāk*, or. *Kajnlyk* Ko., csuvas falu,

Ar.: -.

< csuv. *Kajnlāk* < *Kajynlāk* (< *Kajynlyk) ← bask. *kajyn* 'nyírfa' + *lāk* ← vö.: csuv.
-*lāx* (< *lyx*) : valamivel való ellátottságot jelölő képző,
or. *Kajnlyk* ← nem orosz *Kajynlyk.

Ez esetben illabiális eredetű a redukált: $\check{a} < y$.

Eredetibb -*a*- zártabbá válása után keletkezett a redukált $\check{a}$. Az - $\check{a}$ - közvetlen előzményét csak úgy tudjuk megállapítani, ha minden egyes név, szó párhuzamos alakjait külön-külön megvizsgáljuk, mert a zártabbá válás egyaránt érintette a labiális ($\check{a}$) és illabiális (*a*) hangokat, azonban nem különböztetik meg írásban azoknak a fejleményét, a kétféle minőségű redukáltat. Tehát:

-ā- > -o- > -u- > -ǎ- labiális veláris redukált,

-a- > -y- > -ǎ- illabiális veláris redukált.

A redukálttal szembeni -*a*- az eredeti hang lehet. A zárt magánhangzó a csuvasban redukálódott.

Szó végén:

Valo f.

Ašm.: -,

NAP: -,

Ar.: -,

Vax.: ud. *Valo*, or. **Vala** Trex., Možg., Vav., S'ums., Kir., a Kil'mež folyó bal oldali mellékfolyója.

< ud. *Valo* ← vö.: ud. *vala* 'folyó'.

Az orosz használatú forma szóvégi *-a*-ja az átvett (ud. *Valo*) szóvégi *-o* hangnak hangsúlytalan helyzetben az oroszok által ejtett alakja, amelyet így jegyeztek le írásban is.

Vula f.

Ašm.V.: csuv. *Vula*,

NAP: -,

Ar.: -,

< csuv. *Vula* ← vö.: ud. *vala* 'folyó', ko. *vol'* 'kis patak'.

Vulă f.

Ašm.V.: csuv. *Vulă*,

NAP: -,

Ar.: -,

< csuv. *Vulă*: folyónév.

Onga f.

Ašm.III.247.: or. *Onga* Cu., folyó neve, amely a Volgába ömlik,

NAP: -,

Ar.: -,

< or. *Onga* ← nem orosz *Onka*. Ld.: csuv. *Unkă* Cu.

Onkă f.

Ašm.III.: csuv. *Onkă*, az or. Civil' folyó mellékfolyója,

NAP: -,

Ar.: -,

< csuv. *Onkă*.

Unkă f.

Ašm.III.247.: csuv. *Unkă*, or. **Onga** Cu., folyó, amely a Volgába ömlik,

NAP: -,

Ar.: -,

< csuv. *Unkă* ← vö.: csuv. *unkă* 'gyűrű'¹.

Junkă f.

Ašm.V.75.: csuv. *Junkă*, or. **Junga**, folyó neve,

NAP: -,

---

¹ A folyónévnek alapul nem szolgálhatott a 'gyűrű' jelentésű szó, amelynek eredetileg 'lyuk, nyílás' jelentése is lehetett. Vö.: kazah *ungy* 'nyílás, ahova a balta nyelét helyezik'... Ld. csuv. *unkă* szónál (JEGOROV 1964) A névadáskor 'víz, folyó' jelentése lehetett a szónak. Vö.: hanti *jynk* 'víz', magy. *jég*.

Ar.: -.

< csuv. *Junkǎ*¹.

-ǎ > -o > -u > -ǎ.

Vul f.

Ašm.V.: csuv.: *Vul*, or. *Vyla*, folyó neve, ugyanaz, mint *Vylǎ*,

NAP: -,

Ar.: -.

< csuv. *Vul*

Vylǎ f.

Ašm.V.: csuv. *Vylǎ*,

NAP: -,

Ar.: -.

< csuv. *Vylǎ*: folyónév.

-a- > -y > -ǎ.

A szóvégi *a* és *ǎ* összefüggnek. A kérdés minden esetben az, hogy

-ǎ > -o > -u > -ǎ, vagy

-a > -y > -ǎ

változási sort kell-e feltenni. Az illeszkedés törvénye értelmében ott, ahol az első szótagban labiális teljes képzésű hang van, a szóvégi redukált is labiális. Ezzel ellentétben ott, ahol az első szótagban illabiális teljes képzésű hang van, a szóvégi redukált is illabiális ejtésű redukált. Az első esetben az *ǎ* labiális, a második esetben pedig illabiális. Ennek megfelelően a redukált lehet labiális és illabiális, amit írásban nem jeleznek.

Viš Pürt Šamǎršǎ h.

Ašm.V.249.: csuv. *Viš Pürt Šamǎršǎ*, or. *Tri-Izba-Šemurša* Buu., település neve,

NAP: csuv. *Viš Pürt Šamǎršǎ*, or. *Trexizb-Šemurša Še.*, csuvas falu,

Ar.: -.

< csuv. *Viš* ← csuv. *viš* 'három' + *Pürt* ← csuv. *pürt* 'ház' + *Šamǎršǎ* (< *Šömršö) < *Šamǎr* + *šǎ*,

or. *Tri* ← or. *tri* 'három' + *Izba* ← or. *izba* 'ház' + *Šemurša* ← 1. nem orosz
*Šemürše,
2. *Šömršö.

Az orosz *Šemurša* magánhangzói közül az *-e-* előzménye az átadó nyelvben vagy *-e-* vagy *-ö-* volt. Ha *-e-* lett volna, akkor azt az orosz *-a-*-nak veszi át. Ha *-ö-* az átadó magánhangzó, akkor azt az orosz rendszerint *-o-*-val vagy *-e-*-vel helyettesíti. A második magánhangzó az átadó nyelvben egyértelműen *-ü-* volt, amelyet *-u-*-val helyettesített az orosz. A végső magánhangzó pedig azért lehetett *-ö-* az átadó formában, mert azt az orosz *-o-*-nak vette át, de a

¹ A névnek alapul szolgált község fejleménye a komi *ju* 'folyó': *Junkǎ* > *junk* > *juk* > *ju*. Középső nyelvválású magánhangzóval a magyar *jó* 'folyó' tartozik ide: *Jonkǎ* > *jonk* > *jok* > *joγ > *jow > 1. *jov* 2. *jou* > *jó*. vö.: *Jok* f. TB.67.: bask. *Jok* or. *Jug* Bur., Tatyš., az or. Bystryj Tanyp jobb oldali mellékfolyója. < bask. *Jok* *Jov* f. Ašm.: -, NAP: -, Ar.: -, Coll.: md. *Jov* or. *Mokša*, folyó neve. < md. *Jov* ← *jov* (< *jow) > magy. *jou* > *jó* 'folyó'.

szó végén annak az ejtése az oroszban rövid *-a*, amelyet írásban jeleztek *-a*-val. A csuvasban a redukált *-ă* nem a csuvas előzményét fedi, hanem az orosz ejtést jelzi.

Juxlă f.

Ašm.V.24.: csuv. *Juxlă*, or. **Jakla**, folyó neve, az or. Baryš folyó mellékfolyója,

NAP:-,

Ar.:.-.

< csuv. *Juxlă* (< *Juxlu, *Juxly) < *Jux* ← vö.: 1. csuv. *jux*- 'folyni' -*lă*: deverbális
nomenképző¹,
2. < *juk* (> ko. *ju* 'folyó')

+ *la* < vö. md. *laj* 'folyó',

or. *Jakla* < *Jak* (> man. *ja* 'folyó') + *la* < vö. md. *laj* 'folyó'.

Pupuxkă h.

Ašm.IX.291.: csuv. *Pupuxkă*, or. **Popovka**, település neve,

NAP:-,

Ar.:.-.

< csuv. *Pupuxkă* < *Pupuxku.

Szó végén egyrészt hangsúlytalan helyzetben volt az *-a*, másrészt részt vett az

-a > 1. *-ă* > *-o* > *-u* > *-ă*

2. *-y* > *-ă*

zártabbá válási és redukciós folyamatban, ezek után könnyen el is tűnhetett az ejtésből. Az *-ă* labiális és illabiális redukáltat egyaránt jelöl. A labiális redukált kiinduló hangja labiális *-ă*, az illabiális redukált kiinduló hangja pedig illabiális *a* volt. Részben az orosz megfelelő, részben a párhuzamos nyelvi adatok alapján külön lehet választani azokat a redukáltakat, amelyek labiális illetve illabiális hangot takarnak. A redukált használatának egyéb okait minden egyes nyelvnél külön kell megvizsgálni.

Az *a* ~ *ă* viszonyában az *a* lehet illabiális és lehet labiális. A redukált *ă* kétféle, labiális és illabiális hangot takar. A redukált *ă*- közvetlen előzménye lehet egyrészt az *u*- labiális veláris. A szókezdő labiális *ă*- fejlődésének az eredménye a csuvasban az *ă*- redukált a következő változási sorban:

ă- > *o*- > *u*- > *ă*-.

Másrészt a redukált *ă*- közvetlen előzménye lehet illabiális *y*-, amely fejlemény:

a- > *y*- > *ă*-.

Harmadrészt *-ă*- redukált van a csuvasban akkor, ha a hangsúlytalan helyzetben lévő orosz *-o*- rövid ejtését jelzi a csuvas írásban. Az *-ă*- közvetlen előzményét csak úgy tudjuk megállapítani, ha minden egyes név, szó párhuzamos alakjait külön-külön megvizsgáljuk, mert a zártabbá válás egyaránt érintette a labiális (*ă*) és illabiális (*a*) hangokat, majd az *u* és *y* fejleményüket a redukció, azonban nem különböztetik meg írásban a kétféle minőségű, azaz a veláris labiális és a veláris illabiális redukáltat. Tehát labiális:

¹ Igéből névszót, ez esetben főnevet képez.

-*ǎ*- > -*o*- > -*u*- > -*ǎ*- veláris labiális redukált,
 -*a*- > -*y*- > -*ǎ*- illabiális veláris redukált.

A zárt magánhangzó a csuvasban redukálódott.

A szóvégi *a* és *ǎ* összefüggnek. A kérdés az, hogy

a > *ǎ* > *o* > *u* > *ǎ*, vagy

a > *y* > *ǎ*

változási sort kell-e feltenni. Az illeszkedés törvénye értelmében ott, ahol az első szótagban labiális teljes képzésű hang van, a szóvégi redukált is labiális. Ezzel ellentétben ott, ahol az első szótagban illabiális teljes képzésű hang van, a szóvégi redukált is illabiális ejtésű redukált. Az első esetben az *a* labiális, a második esetben pedig illabiális. Ennek megfelelően a redukált lehet labiális és illabiális, amit írásban nem jeleznek.

Előfordul, hogy a csuvasban a redukált -*ǎ* nem a csuvas előzményét fedi, hanem az orosz ejtést jelzi. Egyrészt azért, mert hangsúlytalan helyzetben volt az -*a*, másrészt részt vett az

-*a* > 1. -*ǎ* > -*o* > -*u* > -*ǎ*
 2. -*y* > -*ǎ*

zártabbá válási és redukációs folyamatban, ezek után könnyen el is tűnhetett az ejtésből. Részben az orosz megfelelő, részben a párhuzamos nyelvi adatok alapján külön lehet választani azokat a redukáltakat, amelyek labiális illetve illabiális hangot takarnak. A redukált használatának egyéb okait minden egyes nyelvnél külön kell megvizsgálni.

2.2.1.10. *a* ~ 0 viszony:

Szó elején:

Anǎš d.

Ašm.I.249.: csuv. *Anǎš* Kurm.u., mező neve or. Pituškina falu mellett,

NAP:-,

Ar.:-,

< *Anǎš* < *A* + *nǎš*.

Anǎš kassi d.

Ašm.I.249.: csuv. *Anǎš-kassi* Cu., mező neve az or. *N'uškasy* falu mellett,

NAP:-,

Ar.:-,

< *Anǎš* < *A* + *nǎš* + *kassi* ← csuv. *kasā* 'falú' + csuv. -*i*: birtokos személyjel, or. *N'uškasy*
 ← nem orosz **Nüškassi*.

Apaš h.

Ašm.:-,

NAP: csuv. *Apaš*, or. *Abaševo* Č., csuvas falu,

Ar.:-,

< csuv. *Apaš* < *A* + *paš*,

or. *Abaševo* ← nem orosz *Abaš* + or. -*ev*: birtokos melléknévképző + or. -*o*.

Başlaj f.

TB.32.: bask. *Başlaj*, or. *Başlaj* Kug., az or. Buz-jelga mellékfolyója.

< bask. *Başlaj* < *Baş* ← bask. *baş* 'fő, fej' + *laj* ← md. *laj* 'folyó'.

A finnugor és a török nyelvek ismerték és ismerik a magánhangzó harmóniát. A vegyes hangrendű szavak elsősorban a szóösszetétel útján keletkeztek. Az *a*- szókezdő az előtag maradványa lehet. Ahol nincs *a*-, ott nem létezik ez az előtag.

Äüeskül t.

TB.179.: bask. *Äüeskül*, or. *Auškul'* / *Uškul'* Uč., tó.

< bask. *Äüeskül* < *Äweš (< *Ä* + *weš*) + *kül* ← bask. *kül* 'tó',

or. *Auškul'* ← bask. *Äüeskül* (< *Äweškül), or. *Uškul'* ← 1. nem orosz *Üškül (< bask. *Äüeskül* < *Äweškül),
2. or. *Auškul'*.

Az oroszban az *a*- hanghelyettesítéssel keletkezett, az átadója *ä*- volt. Az orosz használatban az *a*- hiányának kétféle magyarázata lehetséges: vagy az átadó *ä*-, vagy az oroszban az *a*- tűnt el az ejtésből.

Szó belsejében első szótagban:

Plakkav h.

Ašm.X.263.: csuv. *Plakkav*, or. **Balakovo** település neve,

NAP:-,

Ar.:.-.

< csuv. *Plakkav* < *Pälakkav* < *Pulakkav*,

or. *Balakovo* < *Balak*¹ ← vö.: tat *bolak* 'folyó' + or. -ov: birtokos melléknévképző + or. -o.

-ä- > -o- > -u- > -ä- > -0-

változás során az adatok egy részében az *a* fennmaradt, más részében eltűnt. Az oroszban vagy az átadó labiális -ä- őrződött meg, vagy az átadó nyelvben -o- volt, amelyet az orosz -a- hangnak ejt hangsúlytalan helyzetben, amelyet így is jegyzett le. A csuvasban vagy a redukált ejtését nem jelzik, vagy a csuvas használatú forma az oroszból vett alak, ahol a röviden ejtett magánhangzót nem is jegyzik.

Trapa kassi h.

Ašm.XV.111.: csuv. *Trapa-kassi*, or. **Tarabaj** Kr., falu neve,

NAP:-,

Ar.:.-.

< csuv. *Trapa* < *Tra* (< *Tära < *Tura) + *pa* + *kassi* ← csuv. *kasä* 'falu' + csuv. -i: birtokos személyjel,
or. *Tarabaj* < *Tara* + *baj*.

Sarapakassi h.

Ašm.:.-,

¹ Vö. *Bulák* törzsnév, magy. *Palik* személynév.

NAP: csuv. *Sarapakassi* ← *Sarpakkassi* ← **Sarpak**-*Xočaxmat*, or. *Sarabakasy* Č., csuvas falu, Ar.: -.

< csuv. *Sarapakassi* < *Sarapa* (< *Sara* + *pa* < *pak*) + *kassi* ← csuv. *kasă* 'falu' + csuv. -i: birtokos személyjel, csuv. *Sarpak* < *Sar* + *pak* + *Xočaxmat*, or. *Sarabakasy* ← csuv. *Sarapakassi*.

Kartaluj v.

Ašm. VI.115.: csuv. *Kartaluj*, kiremet neve,

NAP: -,

Ar.: -.

< csuv. *Kartaluj* < 1. *Karta* + *luj*
2. *Kartală* + *uj* ← csuv. *uj* 'mező'.

Kartluj h.

Ašm. VI.118.: csuv. *Kartluj*, or. *Kartluj/Amanik*, falu neve,

NAP: -,

Ar.: csuv. *Kartluj* M.

< csuv. *Kartluj* < 1. *Karta* + *luj*
2. *Kartală* + *uj* ← csuv. *uj* 'mező'.

Kămrokko h.

Ašm. VII.145.: csuv. *Kămrokko*, or. ***Komarovka***, falu neve,

NAP: -,

Ar.: -.

< csuv. *Kămrokko*,
or. *Komarovka*.

Makaši jalě h.

Ašm.: -,

NAP: -,

Ar.: csuv. *Makaši jalě*, or. *Magazejnaja* ← *Magazejevo* M., csuvas falu,

Ar.: -.

< csuv. *Makaši* < *Maka* + *ši* + *jalě* ← csuv. *jal* 'falu' + csuv. -ě: birtokos személyjel,
or. *Magazejnaja* < *Magazej* ← nem orosz *Makašej + or. -n-: melléknévképző + or. -aja.

Makši varě d.

Ašm.: -,

NAP: -,

Ar.: csuv. *Makši varě* M.

< csuv. *Makši* < *Mak* + *ši* + *varě* ← csuv. *var* 'árok, patak' + csuv. -ě: birtokos személyjel.

Az

-ă- > -o- > -u- > -ă- > -0-

változás végbemehetett a csuvas használatban, de akár már a szubsztrátum nyelvben mint átadó alakban. Bizonyos esetekben az orosz ejtést tükrözi az a csuvas használatú forma, amelyet külön kell kezelni, mert itt a hanghiány (0) közvetlen előzménye nem a csuvas redukált (ă) volt.

Szó végén:

N'yvser f.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: -,

L-G.: ko. *N'yvser*, or. *Nivšera*, az or. Višera Vyčegodskaja mellékfolyója.

< ko. *N'yvser* < *N'yv* + *ser*,

or. *Nivšera* < *Niv* + *šera*.

Jörtymju f.

TSK.34.: ko. *Jörtymju*, or. **Jortom** ← **Jortoma**, folyó, amely baloldaltól ömlik az or. Vaška-ba, hossza 106 km.

< ko. *Jörtymju* < *Jör* + *tym* + *ju* ← ko. *ju* 'folyó'.

Jaranka vüd f.

GMA: mar. *Jaranka vüd*, or. *Jaranka Mor.*, TASSR., az or. Ilet' jobb oldali mellékfolyója.

< mar. *Jaranka* + *vüd* ← mar. *vüd* 'víz'.

Jüryng f.

GMA: mar. *Jüryng/ Juryngy*, or. *Juronga Gor.o.*, Ju., az or. Vetluga jobb oldali mellékfolyója.

< mar. *Juryngy* < *Jüryngy*.

-a > -y > -0

Požögju f.

TSK.68.: ko. *Požögju*, or. **Požeg**, az or. Pečora jobb oldali mellékfolyója, hossza 67 km.

< ko. *Požögju* < *Požög* + *ju* ← ko. *ju* 'folyó',

or. *Požeg*.

Požögju f.

TSK.91.: ko. *Požögju*, or. *Požeg* ← **Požega**, az or. Vyčegda bal oldali mellékfolyója, hossza 137 km.

< ko. *Požögju* < *Požög* + *ju* ← ko. *ju* 'folyó'.

Tabola f.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: -,

Fa.IV.6.: or. *Tabola*, az or. Don bal oldali mellékfolyója.

< or. *Tabola* < *Ta* + *bola* ← vö.: tat. *bolak* 'folyó'.

Tobol f.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: -,

Fa.IV.67.: or. *Tobol*, az or. Irtyš bal oldali mellékfolyója.

< or. *Tobol* < *To* + *bol* ← vö.: tat. *bolak* 'folyó'.

Hakmar f.

TB.164.: bask. *Hakmar*, or. **Sakmara**, az or. Ural jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Hakmar* < *Hak* + *mar*,
or. *Sakmara* < *Sak* + *mara*.

Masar *ulǎxě* d.

Ašm.VIII.204.: csuv. *Masar ulǎxě*, mező neve or. Jangorčino falu mellett,

NAP:-,

Ar.:-,

< csuv. *Masar* ←— vö.: csuv. *masar* 'temető' + *ulǎxě* ←— csuv. *ulǎx* 'mező' -ě: birtokos
személyjel.

Mosaravüü f.

GMA: mar. *Mosaravüü*/ *Mosarinka*, or. *Masarinka* M-T., az or. Uržumka jobb oldali
mellékfolyója.

< mar. *Mosaravüü* < *Mosara* + *vüü* ←— mar. *vüü* 'víz'.

L'ok Rögövöj f.

TSK.98.: ko. *L'ok Rögövöj*, or. *Malaja Rogovaja*, az or. Usa jobb oldali mellékfolyója,
hossza 60 km.

< *L'ok* ←— ko. *l'ok* 'sovány, szikár'¹ + *Rögövöj* < *Rögö* + *vöj* ←— vö.: ud. *vaj*
'mellékfolyó, patak', finn *vajo* 'alacsonyan fekvő völgy',
or. *Malaja* ←— or. *malaja* 'kicsi' + *Rogovaja* < *Rogo* + *vaj* ←— ud. *vaj* 'mellékfolyó,
patak' + or. -a.

Az -a vagy orosz forma, amely a nőnemre utal, vagy a *vaj* korábbi teljesebb alakja **vaja*²
lehet.

Voronega f.

Ašm.:-,

NAP:-,

Ar.:-,

Fa.I.353.: or. *Voronega*, az or. Ladožskoje tóba az or. Paša és S'ása között ömlő folyó.

< or. *Voronega* < *Voro* + *nega* ←— nem orosz **nege*, **neke* vö.: ud. *ňuk* 'szakadék, völgy',
ko. *ňuk* 'folyómeder'.

Voronež f., h.

Ašm.:-,

NAP:-,

Ar.:-,

Fa.I.353.: or. *Voronež*, folyó és város neve.

< or. *Voronež* ←— nem orosz **Voronege*.

Onega f.

Ašm.:-,

NAP:-,

Ar.:-,

¹ Vékony, keskeny, kicsi jelentésben kell felfogni.

² Vö.: magy. *Vajai* családnév.

Fa.III.141.: or. *Onega*, az or. *Beloje more*-ba ömlő folyó.
< or. *Onega* < *O* ← vö.: mansi *ũ* 'víz folyama' + *nega*.

Kam f.

Ašm.: -,

NAP: -,

Ar.: -,

Vax.: ud. *Kam*/ *Kama*/ *Kam šur*, or. **Kama** UASSR, Kir., Perm., TASSR., a Volga folyó baloldali mellékfolyójának a neve.

< ud. *Kam* ← ud. *kam* 'folyó' + *šur* ← ud. *šur* 'folyam, folyó, patak, csermely'.

As f.

Ašm.: -,

NAP: -,

Ar.: -,

Č-Č: man. *As* or. **Ob'**, folyó neve.

< man. *As*.

Asa puš h.

Ašm.II.95.: csuv. *Asa puš*, or. *Asavbaševaja* Ste.u., csuvas falu neve,

NAP: -,

Ar.: -,

< csuv. *Asa* ← bask. *asa* 'elágazás (rendszerint fán)'¹ + *puš* ← csuv. *puš* 'fő, fej',
or. *Asavbaševaja* < *Asav* + *baš* ← bask. *baš* 'fő, fej' + or. *-ev*: birtokos melléknévképző
+ or. *-aja*.

Upašyrmi h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Upašyrmi*, or. **Oba Sirma** Kra., csuvas falu,

Ar.: -,

< csuv. *Upašyrmi* < *Upa* + *šyrmi* ← csuv. *šyrma* 'árok, patak, szakadék' + csuv. *-i*:
birtokos személyjel.

A szóvégi *-a* vagy azért tűnt el sok szóban, mert hangsúlytalan volt, ezért lekopott, vagy pedig azért, mert a középső nyelvválású magánhangzók (*-e, ö, o*) felső nyelvválásúakká (*-i, ü, u*) váltak, s könnyebben redukálódhattak, majd eltűnhettek az ejtésben, amelyet idővel írásban is jeleztek.

Az *a* ~ 0 viszonyának a vizsgálatakor fontos tudni, hogy a finnugor és a török nyelvek ismerték és ismerik a magánhangzó harmóniát. A vegyes hangrendű szavak elsősorban a szóösszetétel útján keletkeztek. Az *a*- szókezdő az előtag maradványa lehet. Ahol nincs *a*-, ott nem létezik ez az előtag.

Szó belsejében az *a* egyrészt megmaradt vagy illabiális minőségében, vagy labializálódott, másrészt

-ä- > -o- > -u- > -ǎ- > -0-

¹ Vö.: magy. *ászkofa, aszó*. Ez utóbbi jelentése 'völgy, kiszáradt folyómeder', amelynek a kiinduló jelentése **asz* 'pataktól átszelt rét'. (TESz.) Az elágazós patakhhoz hasonló az elágazós fa, amely e jelentésszálon kapta az elnevezését.

változási sor eredményeként tűnt el. Az oroszban vagy az átadó labiális -*â*- őrződött meg, vagy az átadó nyelvben -*o*- volt, amelyet az orosz -*a*- hangnak ejt hangsúlytalan helyzetben, amelyet így is jegyzett le. A csuvasban vagy a redukált ejtését nem jelzik, vagy a csuvas használatú forma az oroszból vett alak, ahol a röviden ejtett magánhangzót nem is jegyzik. Az

-*â*- > -*o*- > -*u*- > -*ă*- > -*0*-

változás végbemehetett a csuvas használatban, de már a szubsztrátum nyelv átadó alakjában is. Bizonyos esetekben az orosz ejtést tükrözi az a csuvas használatú forma, amelyeket külön kell kezelni, mert itt a hanghiány (0) közvetlen előzménye nem a csuvas redukált (*ă*) volt.

Az illabiális *a* illabiális változási sorban is eltűnhetett:

-*a* > -*y* > -*0*.

Szóvégi helyzetben külön kell figyelni arra, hogy az -*a* vagy orosz forma, amely a nőnemre utal, vagy az -*a* szóvég a korábbi teljes alakú forma. A szóvégi -*a* vagy azért tűnt el sok szóban, mert hangsúlytalan volt, ezért lekopott, vagy pedig azért, mert a középső nyelvállású magánhangzók (-*e*, *ö*, *o*) felső nyelvállásúakká (-*i*, *ü*, *u*) váltak, s így könnyebben redukálódhattak, majd eltűnhettek az ejtésben, amelyet idővel írásban is jeleztek.

2.2.1.11. *a* ~ *ka* viszony:

Szó végén:

Dim f.

TB.47.: bask. *Dim/ Kugiðel*, or. ***Dema***, az or. Belaja bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Dim*, *Kugiðel* < *Kug* + *iðel* ← bask. *iðel* 'folyó',
or. *Dema*.

Dim f.

TB.47.: bask. *Dim*, or. ***Dymka*** TASSR., az or. Ik bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Dim*,
or. *Dymka*.

Az -*a* és a -*ka* kétféleképpen kapcsolódhatnak egymáshoz. Vagy úgy, hogy a -*ka* az orosz nyelvhasználatban rakódott a név végére, vagy pedig úgy, hogy mind az -*a*, mind a -*ka* a névnek eredetileg is része, de a használat során az összetétel utótagjából vagy -*ma*, vagy -*mka*, vagy pedig csupán -*m* maradt meg.

2.2.1.12. *a*- ~ *va* viszony:

Szó belsejében:

Morkaš h.

Ašm.VIII.273.: csuv. *Morkaš/ Morkoš*, or. *Morgouši* Tk., település neve,

NAP:-,

Ar.::-.

< csuv. *Morkaš* < *Mor* + *kaš*,¹

or. *Morgouši* ← nem orosz *Morkawušy, *Morkowušy.

Morkaváš h.

Ašm.VIII.273.: csuv. *Morkaváš*, or. ***Morkvaši***² Svi.u., orosz falu neve,

NAP:-,

Ar.: -.

< csuv. *Morkaváš* (< *Morkawáš < *Morkawuš < *Mor* + *kaváš*),

or. *Morkvaši* < *Mor* + *kvaši*.

Moskakassi h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Moskakassi*, or. *Moskakasy* ← *Moskavkasy* M., csuvas falu,

Ar.: -.

< csuv. *Moskakassi* < *Moska* ← vö.: ko. *mos* 'forrás' + *kassi* ← csuv. *kaš* 'falú' + csuv. -i: birtokos személyjel,

or. *Moskakasy* ← csuv. *Moskakassi*.

Muskav h.

Ašm.VIII.275.: csuv. *Muskav*, or. ***Moskva***, város neve,

NAP:-,

Ar.: -.

< csuv. *Muskav* < *Mus* ← vö.: ko. *mos* 'forrás' + *kav*,

or. *Moskva* < *Mos* + *kva*.

Muskav *uramě* u.

Ašm.VIII.276.: csuv. *Muskav uramě*, utca neve or. Janšixovo Norvaši faluban,

NAP:-,

Ar.: -.

< csuv. *Muskav* + *uramě* ← csuv. *uram* 'utca' + csuv. -ě: birtokos személyjel.

Mosko h.

Ašm.VIII.276.: csuv. *Mosko*, or. ***Moskva***, város neve,

NAP:-,

Ar.: -.

< csuv. *Mosko*?

Az -a- ~-va- viszonyában szó belsejében eredetibb *k* elemű triftongusból lett:

-aka- > 1. -aga- > -*aγa- > -*awa- > -aua- > -aa- > -a-

2. -oka- > -uka- > -uga- > -*uγa- > -*uwa- > -uva- > -äva- > -va-.

2.2.1.13. *a* ~*je* viszony:

¹ Vö.: magy. *kaš*.

² Az eredetibb változat * *morkovaši* < *morkokaši, ahol az előtag *mor* (megvan a *mordvin*, *udmurt mor/ mur* elemében), s a második rész *kokaši* önállóan is megvan (vö. or. *Kugesi*, csuv. *Kükeš*, or. *Kuguševo*). Elképzelhető, hogy a magy. *Kékesi* személynév idekapcsolódik.

Szó elején:

Alapuka h.

Ašm.I.109.: csuv. *Alapuka*, or. **Jelabuga** Vj.g., járási székhely neve,

NAP:-,

Ar.: -.

< csuv. *Alapuka* < *Ala* + *puka*,

or. *Jela* ←— vö.: ko. *jol'* 'erdei patak', hanti *jel* 'forrás', fi. *jola* 'csatorna, barázda', ud. *jyl* 'a folyó felső folyása, folyóforrás' + *buga*.

Alkaj varě f.

Ašm.I.157.: *Alkaj varě*, hely neve,

NAP:-,

Ar.: -.

< csuv. *Alkaj* + *varě* ←— csuv. *var* 'árok, patak' + csuv. *-ě*: birtokos személyjel.

Xušálka

Ašm.XVI.276.: csuv. *Xušálka*, or. *Koš-Jelga* Biž, BASSR,

NAP:-,

Ar.: -.

< csuv. *Xušálka* < *Xuš* + *álka*, *Koš* + *Jelga* ←— tat. *jelga* 'folyó'.

Az *a ~ je* viszonyában eredetibb a *je*- szókezdős változat.

2.2.1.14. *a ~ ju* viszony:

Szó végén:

N'yvser f.

TSK.79.: ko. *N'yvser*/ *N'yvserju*, or. *Nivšera*, az or. *Višera* bal oldali mellékfolyója, hossza 215 km.

< ko. *N'yvserju* < *N'yv* + *ser* + *ju* ←— ko. *ju* 'folyó',
or. *Nivšera* < *Niv* + *šera*.

Pečera f.

TSK.89.: ko. *Pečera*/ *Pečōra*, or. *Pečora*, man. *Peser*/ ***Paeserja***, nyeny. *Sanero*"jaxa"/ *Sanero*"jam, folyó, amely a Pečora öbölbe ömlik, hossza 1790/ 1814 km.

< ko. *Pečera* < *Pe* + *čera*, *Pečōra* < *Pečera*,

man. *Paeserja* < *Paeser* + *ja* ←— man. *ja* 'folyó',

nyeny. *Sanero*"jaxa < *Sanero* (< *Sa* + *nero* ←— nyeny. *ñar* 'mocsár', man. *ñar*, *ner* 'mocsár, posvány') + *jaxa* ←— nyeny. *jaxa* 'folyó',

or. *Sanero*"jam < *Sa* + *nero* + *jam* ←— nyeny. *jam* 'nagy folyó, tenger', or. *Pečora* ←— ko. *Pečōra*.

Az *a ~ ju* viszonyában szó végén vagy az összetett szóban az *-a* a második tag része, s ez esetben nincs köze a mansi *ja*, *jā*'folyó' szóhoz, mint utótaghoz, vagy pedig összefüggnek, mert az *-a* ugyanaz, mint a *ja* 'folyó', amely a komiban *ju*.

2.2.1.15. *a ~ ak* viszony:

Szó belsejében első és második szótagban:

Japalak h.

Ašm. IV.206.: csuv. *Japalak*, or. *Jabalaki* Simb.g., tatár falu neve,

NAP:-,

Ar.::-

< csuv. *Japalak* < *Ja* ←— vö.: man. *jā* 'folyó' + *palak* (< *pa* + *lak*) ←— vö.: tat. *bolak* 'folyó'.

Paklak rošša d.

Ašm.IX.79.: csuv. *Paklak-rošša*, liget neve,

NAP:-,

Ar.::-

< csuv. *Paklak* (< *Pak* + *lak*) ←— vö.: tat. *bolak* 'folyó' + *rošša* ←— csuv. *rošša* 'liget, berek, erdőcske'.

Az *-a-* és *-ak-* viszonyában szó belsejében ott, ahol *-ak-* van, korábbi, teljesebb – de még nem teljes – alakról van szó: vö.: *palak*, *paklak*.

Palakassi h.

Ašm.::-,

NAP: csuv. *Palakassi* ← *Plakkassi*, or. *Bulakovo* ← *Bulakov vyselok* B., csuvas falu,

Ar.::-

< csuv. *Palakassi* < *Pala* + *kassi* ←— csuv. *kasā* 'falú' + csuv. *-i*: birtokos személyjel csuv. *Plakkassi* < *Pālakkassi* < *Pulakkassi* < *Palakkassi*,
or. *Bulakovo* < or. *Bulak* ←— bask. *bulak* 'folyó' + or. *-ov*: birtokos melléknévképző + or. *-o*, *Bulakov* < *Bulak* ←— bask. *bulak* 'folyó' + or. *-ov* + *vyselok* ←— or. *vyselok* 'település'.

Az *-a-* és *-ak-* viszonyában szó belsejében ott, ahol *-ak-* van, korábbi, teljesebb – de még nem teljes – alakról van szó, de nem ugyanott, ahol az első példákban: vö.: *pala*, *bulak*.

Szó végén:

Sěreppěl h.

Ašm.XI.319.: csuv. *Sěreppěl*, or. ***Syrpala*** Menz.u., település neve,

NAP:-,

Ar.::-

< csuv. *Sěreppěl* < *Sěre* + *pěl*,¹
or. *Syrpala* < *Syr* + *pala* (< *palak* < *paklak*)

Xuppalak h.

Ašm.XVI.180.: csuv. *Xuppalak*, or. *Seńkino*, település neve 12 km-re or. Jelaur -tól,

NAP:-,

Ar.::-

< csuv. *Xuppalak* < *Xup*¹ ←— vö.: mar. *kup* 'mocsár' + *palak* ←— vö.: tat. *bolak* 'folyó'.

¹ Szó belsejében a geminált *-pp-* a zöngétlen ejtést jelöli.

Japalak h.

Ašm.IV.206.: csuv. *Japalak*, or. *Jabalaki* Simb.g., tatár falu neve,

NAP:-,

Ar.: -.

< csuv. *Japalak* < *Ja* ←— vö.: man. *jā* 'folyó' + *palak* (< *pa* + *lak*) ←— vö.: tat. *bolak* 'folyó'.

Japalak *kassi* u.

Ašm.IV.206.: csuv. *Japalak-kassi* Simb. g., utca neve az or. Srednije-Timeršany faluban,

NAP:-,

Ar.: -.

< csuv. *Japalak* < *Ja* ←— vö.: man. *jā* 'folyó' + *palak* (< *pa* + *lak*) ←— vö.: tat. *bolak* 'folyó'.

Bola f.

Ašm.: -,

NAP:-,

Ar.: -,

T-r.: tat. *Bola*, or. *Bula*, folyó neve.

< tat. *Bola* ←— vö.: tat. *bolak* 'folyó'.

Bulak f., h.

Ašm.: -,

NAP:-,

Ar.: -,

Fa.I.237.: or. *Bulak*, patak és Kazany város részének a neve.

< or. *Bulak* ←— vö.: bask. *bulak* (< *büläk) 'folyó',
tat. *bolak* 'folyó'.

Az *-a-* és *-ak-* viszonyában szó végén ott, ahol *-ak-* van, korábbi, teljesebb – de még nem teljes – alakról van szó, vö.: *pala*, *bulak*.

Pal'akka *varě* d.

Ašm.: -,

NAP:-,

Ar.: csuv. *Pal'akka varě* M., erdő.

< csuv. *Pal'akka* < 1. *Pal* ←— vö.: tat. *polak*² 'folyó' + 'akkal jakka' ←— vö.: fi. *joke* 'folyó'

2. vö.: tat. *polak* 'folyó' + *varě* ←— csuv. *var* 'árok, patak' + csuv. *-ě*:
birtokos személyjel.

Két eset lehetséges, a név első tagja (*Pal'akka*) vagy összetett szó, s akkor az előtag *Pal* a tatár *bolak*, baskír *bulak* 'folyó' szóval azonos, az utótagja pedig a fi. *joke* 'folyó'-val, vagy pedig a *Pal'akka* maga ugyanaz, mint a tat. *bolak*, baskír *bulak* 'folyó'. Csak a második esetben tartozhatnak össze az *-a* és az *-ak*.

---

¹ Rokon a magy. *hab*.

² Vö.: *polak* a lengyel nép egyik neve.

Tuma h.

Ašm.XIV.128: csuv. *Tuma* (*Tuma jalě*), or. *Demkino* Čist.u., település neve,

NAP:-,

Ar.::-.

< csuv. *Tuma* + *jalě* < csuv. *jal* 'falu' + csuv. -ě: birtokos személyjel,
or. *Demkino* < *Demka* + or. -in: birtokos melléknévképző + or. -o.

Jertym f.

SW.314a.: ko. *Jertym*, or. ***Jertoma***, az or. *Vaška* bal oldali mellékfolyója.

< ko. *Jertym* < *Jer* + *tym*,

or. *Jertoma* < *Jer* + *toma*.

Tomak kassi h.

Ašm.XIV.128: csuv. *Tomak-kassi* Ču., település neve,

NAP: csuv. *Tomakkassi*, or. *Tomakkasy* Č., csuvas falu,

Ar.::-.

< csuv. *Tomak* < *To* + *mak* + *kassi* ← csuv. *kasă* 'falu' + csuv. -i: birtokos személyjel.

Tămpa¹ h.

Ašm.XIV.268: csuv. *Tămpa* Spas.u., falu neve,

NAP:-,

Ar.::-.

< csuv. *Tămpa* < *Tăm* + *pa*.

Tupa kassi h.

Ašm.XIV.141: csuv. *Tupa-kassi*, település neve,

NAP:-,

Ar.::-.

< csuv. *Tupa* < *Tupa* + *kassi* ← csuv. *kasă* 'falu' + csuv. -i: birtokos személyjel.

Tupak šyrmi f.

Ašm.XIV.141: csuv. *Tupak šyrmi* (*Čupak šyrmi*), patak, szakadék neve,

NAP:-,

Ar.::-.

< csuv. *Tupak* < *Tu* + *pak* + *šyrmi* ← csuv. *šyrma* 'árok, patak, szakadék' + csuv. -i: birtokos személyjel.

Pašpak h.

Ašm.IX.122.: csuv. *Pašpak*, or. *Bajsubakovo* Č., falu neve,

NAP:-,

Ar.: csuv. *Pašpak*, or. *Bajsubakovo* Č.

< csuv. *Pašpak* < *Paš* + *pak*,

or. *Bajsubakovo* < *Baj* + *su* + *bak* + or. -ov: birtokos melléknévképző + or. -o.

Mola villi f.

Ašm.::-,

NAP:-,

Ar.: csuv. *Mola villi* Kra., patak, szakadék.

---

¹ Vö. magy. *Tompa* hely- és személynév.

< csuv. *Mola* + csuv. *villi* ← csuv. *vilē* 'holt' + csuv. *-i*: birtokos személynél.

Mol'ak h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Mol'ak* ← *Mol'akkassi*, or. *Mol'akovo* Ja., csuvas falu,

Ar.: -,

< csuv. *Mol'ak* ← or. *Mol'ak* ← nem orosz **Molek/ Malek*¹.

Kese Köjörgäde f.

TB.72.: bask. *Kese Köjörgäde*, or. *Malaja Kujurgaza* Kum., az or. Bol'(šaja) Kujurgaza jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Kese* ← *kese* 'kicsi, kis' + *Köjörgäde* < *Köjör* + *gäde*,

or. *Malaja* ← or. *malaja* 'kicsi' + *Kujurgaza* ← nem orosz **Küjürgäde*, **Köjörgäde*.

Korgađak f.

TB.93.: bask. *Korgađak*, or. *Kurgazak* Sal., az or. Juřuzań bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Korgađak* < *Kor* ← vö.: bask. *koro*² 'száraz' + *gađak* ← óbask. *gađak* 'patak',

or. *Kurgazak* ← nem orosz **Kürgädek*.

Tilägäde f.

TB.142.: bask. *Tilägäde*, or. **Tel'gaza** Fed., az or. Salmyš jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Tilägäde* < *Tilä* + *gäde*,

or. *Tel'gaza* or. *Tel'gaza* ← nem orosz 1. *Telägäde*³

2. *Tilägäde*.

Urgađa f.

TB.154.: bask. *Urgađa*, or. *Urtazymka* Bajm., Xajb., az or. Ural jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Urgaza* < *Ur* ← bask. nyj. *ur* 'nyílás, árok' + *gađa* ← vö.: óbask. *gađak* 'patak'.

Nugađak t.

TB.114.: bask. *Nugađak*, or. *Nagadak* Aur., tó.

< bask. *Nugađak* (< **Nugadak* < *Nagadak*) < 1. *Nu* + *gađak* ← óbask. *gađak* 'patak'

2. *Nuga* + *đak*,

or. *Nagadak* ← nem orosz *Nagadak*.

Az *-a*- és *-ak*- viszonyában szó belsejében és szó végén ott, ahol *-ak*- van, korábbi teljesebb alakról van szó: vö.: *palak*, *paklak*, *pala*, *bulak*. Ez azt is jelenti, hogy a *pala* előzményei a *palak* és a *paklak*⁴, a *Pal'akka* ugyanaz, mint a tat. *bolak*, baskír *bulak* 'folyó'. Az eredeti *-ak* hangkapcsolatból az

-ak > *-*aγ* > *-*aw* > *-au* > *-aă* > *-a*

változási soron lett *-a*, s a földrajzi nevek őrzik a kiinduló változatot és a fejleményt.

¹ Vö.: magy. *Malek* családnév.

² Vö.: magy. 1. *kóró*, 2. *Xortobágy* folyónév *Xor* előtagja.

³ Ha az első szótag hangsúlytalan, akkor az orosz *-i*-t ejt, amit *-e*-vel jegyez le. A második magánhangzóját *-ä*-hangsúlytalan helyzetben nem is ejti, talán már az átadóban is redukáltan ejtett hang volt. A *-g*- mindig kemény, ezért csak *-a*- állhat utána. Az átadó szóvégi *-e* hangot hallhatta illabiális *-a*-nak, vagy azzal helyettesítette.

⁴ Vö.: magy. *pokol*.

2.2.1.16. *a ~ akā* viszony:

Szó belsejében első szótagban:

Pavar *šāl* f.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: csuv. *Pavar šāl* C. < *Pavar* < 1. *Pa* + *var* ← csuv. *var* 'árok, patak'
2. *pavar*, *par* + *šāl* ← csuv. *šāl* 'forrás'.

Pakāvar f.

Ašm.IX.77.: csuv. *Pakāvar* Simb.u., patak, szakadék neve or. Sredn(ije) Timersany mellett,

NAP.: -,

Ar.: -,

< csuv. *Pakāvar* < *Pakā* + *var* ← csuv. *var* 'árok, patak'.

Az *a ~ akā* viszony vizsgálatából az derült ki, hogy eredetibb *-k*-elemű triftnagusból lett:

-akā- > *-*ayā-* > *-*awā-* > 1. *-aVā-* > *-aā-* > *-a*
2. *-avā-*.

Két eset lehetséges, vagy összetett szót feltételezünk (*Pa* + *var*, *Pakā* + *var*), vagy pedig az adatunk (*Pavar*) egy másik formával pl. *Pakur* > **Pakār* tartozik össze, vö.:

Pakur *šyrmi* f.

Ašm.IX.77.: csuv. *Pakur šyrmi*, patak, szakadék neve, (száraz szakadék),

NAP.: -,

Ar.: -,

< csuv. *Pakur* + *šyrmi* ← csuv. *šyrma* 'árok, patak, szakadék' + csuv. *-i*: birtokos személyjel.

2.2.1.17. *a ~ ax* viszony:

Szó végén:

Šumba *vūd* f.

GMA: mar. *Šumba vūd*, or. *Šumba* M-T., az or. Uržumka bal oldali mellékfolyója.

< mar. *Šumba* < *Šum* ← vö.: hanti *som* 'patak' + *ba*.

Čul jupa é.

Ašm.XV.222.: csuv. *Čul jupa* Buu., síremlék neve csuv. Turi Tuša falu mellett a szakadékban,

NAP.: -,

Ar.: -,

< csuv. *Čul* ← csuv. *čul* 'kő' + *jupa* ← csuv. *jupa* 'oszlop'.

Xěrlě jupa ?

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: csuv. *Xěrlě jupa* M.

< csuv. *Xěrlě* ← csuv. *xěrlě* 'vörös' + *jupa* ← csuv. *jupa* 'oszlop'.

Jampax h.

Ašm.V.: csuv. *Jampax* Cu., település neve,

NAP: csuv. *Jampax*, or. *Jambaxtino* Ka., csuvas falu,

Ar.: -.

< csuv. *Jampax* < *Jam* ← nyeny., eny. *jam* 'nagy folyó, tenger' + *pax*.

Tupa *kassi* h.

Ašm.XIV.141: csuv. *Tupa-kassi*, település neve,

NAP: -,

Ar.: -.

< csuv. *Tupa* < *Tu* + *pa* + *kassi* < *kasă* 'falu' + csuv. *-i*: birtokos személyjel.

Tupax *pussi* d.

Ašm.XIV.143: csuv. *Tupax pussi*, mező neve az or. Ilebary falu mellett,

NAP: -,

Ar.: -.

< csuv. *Tupax* < *Tu* + *pax* + *pussi* ← csuv. *pusă* 'mező' + csuv. *-i*: birtokos személyjel.

Az *-a* és az *-ax* úgy viszonyul egymáshoz, hogy az *-ax*-végű forma a teljesebb alak, az *-a*-végű esetében pedig a szóvégi mássalhangzó (*-k*) eltűnt egy olyan réshangon (*-x*) keresztül, amelyet őriz az *-ax* szóvég.

2.2.1.18. *a ~ aj* viszony:

Szó belsejében:

Balabaj **Bajševo** h.

Ašm.: -,

NAP: -,

Ar.: or. *Balabaj-Bajševo* B?

< or. *Balabaj* < *Bala* + *baj*, *Bajševo* < *Bajš* + or. *-ev*: birtokos melléknévképző + or. *-o*.

Pălapuș **Pașjel** h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Pălapuș Pașjel*, or. *Balabaș-Baiševo* B., csuvas falu,

Ar.: -.

< csuv. *Pălapuș* < *Păla* ← vö.: bask. *bulak* 'folyó' + *puș* ← csuv. *puș* 'fő, fej' + *Pașjel*
< *Paș* ← vö.: bask. *baș* 'fő, fej' + *jel* ← vö.: csuv. *jal* 'falu',
or. *Balabaș* < *Bala* ← vö.: bask. *bulak* 'folyó' + *baș* ← vö.: bask. *baș* 'fő, fej' +
Baiševo < *Baiš* + or. *-ev*: birtokos melléknévképző + or. *-o*.

Az *-a*- olyan magánhangzó és *-k*- kapcsolatának (*-Vk-*) a fejleménye, ahol a *-k*- eltűnt a

-k- > *-*γ-* > *-*w-* > *-V-* > *-0-*

változási sorban, s a magánhangzó az *-a-* megmaradt. Egy másik irányú változásban pedig a *-k-* fejleménye *-j-* formájában megőrződött, így az *-Vk-* hangkapcsolatból *-Vj-* lett.¹

Szó végén:

Tămpa h.

Ašm.XIV.268: csuv. *Tămpa* Spas.u., falu neve,

NAP:-,

Ar.: -.

< csuv. *Tămpa* < *Tăm* + *pa*.

Tămpaj var' f.

Ašm.XIV.268: csuv. *Tămpaj var'* C., patak, szakadék neve az orosz Jelaši falu mellett,

NAP:-,

Ar.: -.

< csuv. *Tămpaj* < *Tăm* + *paj* + *var'* ← csuv. *var'* 'árok, patak'.

Az *-a* úgy keletkezhetett, hogy a rákövetkező mássalhangzó eltűnt *-x* vagy *-j* hangon keresztül. A *-j* elvileg lehet *-k* és *-t* fejleménye egyaránt. Ha *-k*-ből indulunk ki, akkor rokon a törökségben ismert *bej*, *bek* formával, ha a *-t*-ből, akkor pedig a csuvas *puś*, tatár, baskír *baš* 'fő, fej' szavakkal.

Vompă kassi h.

Ašm.V.265.: csuv.: *Vompă kassi*., falu neve,

NAP: csuv. *Vompăkassi*, or. ***Vombakasy*** ← *Matikasy* + *Xyrlykasy* + *Čiržikasy* + *Čiripkasy*
M., csuvas falu,

Ar.: -.

< csuv. *Vompă* < *Vom* + *pă* ← vö.: csuv. *pü* (ld. csuv. *ěmpü* címszónál) 'fej' + *kassi* ←
csuv. *kasă* 'falú' + csuv. *-i*: birtokos személyjel,
or. *Vombakasy*² ← csuv. *Vompăkassi*.

Az or. *-a* helyettesítés, az ejtett csuvas redukált *-ă* lejegyzése az oroszban.

Platka h.

Ašm.X.264.: csuv. *Platka*, or. *Jambarusovo Č.*, falu neve,

NAP: csuv. *Platka* ← ***Jamparuskassi***, or. ***Jambarusovo Č.***, csuvas falu,

Ar.: -.

< csuv. *Platka* < csuv. **Pălatka* < **Pulatka* < **Palatka* < **Paklatka*, csuv. *Jamparuskassi* <
Jamparus (< *Jam* ← nyeny. *jam* 'nagy folyó, tenger' + *pa*) + *rus* + *kassi* ← csuv.
kasă 'falú' + csuv. *-i*: birtokos személyjel,
or. *Jambarusovo* < *Jam* + *ba* + *rus* + or. *-ov*: birtokos melléknévképző + or. *-o*.

Jambaj hyuy f.

TB.184.: bask. *Jambaj hyuy* Jana., az or. Badřaš jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Jambaj* < *Jam* ← nyeny. *jam* 'nagy folyó, tenger' + *baj* + *hyuy* ← bask. *hyu*
'víz' + bask. *-y*: birtokos személyjel.

¹ Ennek segítségével érthető meg a magy. *fej* és a csuv. *puś*, bask. tat. *baš* 'fej' és a magyar *buksi* 'fej' szavak viszonya és tisztázható az etimológiájuk.

² A csuvas ejtés orosz lejegyzése.

Tupaj h.

Ašm.XIV.141: csuv. *Tupaj* M-P., település neve,

NAP:-,

Ar.:.-.

< csuv. *Tupaj* < *Tu* + *paj* Ld.: csuv. *Tuppaj* Ěsměl.

Värman Kuški h.

Ašm.VII.62.: csuv. *Värman Kuški*, or. *Košek-Novo-Timbajevo* TASSR,

NAP:-,

Ar.:.-.

< csuv. *Värman* ← csuv. *värman* 'erdő' + *Kuški*,

or. *Košek* + *Novo* ← or. *novo* 'új' + *Timbajevo* < *Tim* + *baj* + or. -ev: birtokos melléknévképző + or. -o.

Kétirányú fejlődésben eredeti szóvégi

-ak > -*aγ > 1. -aj

2. -*aw > -aV > -a

lett.

Az *a ~ aj* viszonyából az állapítható meg, hogy az -a úgy keletkezhetett, hogy a rákövetkező mássalhangzó eltűnt -x vagy -j hangon keresztül. A -j elvileg lehet -k és -t fejleménye egyaránt. Ha -k-ből indulunk ki, akkor rokon a törökségben ismert *bej*, *bek* formával, ha a -t-ből, akkor pedig a csuvas *puš*, tatár, baskír *baš* 'fő, fej' szavakkal. A fenti adatokban a -j eredeti -k fejleménye. Tehát kétirányú fejlődésben eredeti szóvégi

-ak > -*aγ > 1. -aj

2. -*aw > -aV > -a

lett. Az or. -a lehet helyettesítés is, az ejtett csuvas redukált -ǎ lejegyzése az oroszban.

2.2.1.19. *a ~ av* viszony:

Szó belsejében első szótagban:

Ješkilt h.

Ašm.IV.293.: csuv. *Ješkilt* Cu., falu neve,

NAP: csuv. *Ješkilt*, or. *Jaškil'dino* Ka., csuvas falu,

Ar.:.-.

< csuv. *Ješkilt* < *Ješ* + *kilt*,

or. *Jaškil'dino* < *Jaš* + *kil'* + *da* + or. -in: birtokos melléknévképző + or. -o.

Javš h.

Ašm.IV.165.: csuv. *Javš*, or. *Jauš*, település neve,

NAP:-,

Ar.:.-.

< csuv. *Javš* < *Javāš*.

Moskakassi h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Moskakassi*, or. *Moskakasy* ← **Moskavkasy** M., csuvas falu,

Ar.: -,

< csuv. *Moskakassi* < *Moska*¹ + *kassi* ← csuv. *kašă* 'falu' + csuv. -i: birtokos személyjel,
or. *Moskakasy* ← csuv. *Moskakassi*, or. *Moskavkasy* ← nem orosz *Moskavkassi* <
Moskav + *kassi*.

Összetett szóban az előtag végén történt a viszonyítás.

Az eredeti -k- elemű triftongus fejleményei:

-aka- > -agu- > -*aγu- > -*awu- > 1. -avu- > -avă- > -av-
2. -aVu- > -au- > -aă- > -a-.

Szó végén:

Tămpa² h.

Ašm.XIV.268: csuv. *Tămpa* Spas.u., falu neve,

NAP: -,

Ar.: -,

< csuv. *Tămpa* < *Tăm* + *pa*.

Tămpav h.

Ašm.XIV.268: csuv. *Tămpav*, or. *Ponomarevka*, település neve,

NAP: -,

Ar.: -,

< csuv. *Tămpav*.

Két szóból álló összetételek, ahol az utótag -a illetőleg -av végű. Mindkettő -Vk hangkapcsolat fejleménye:

-ak > -ag > -*aγ > -*aw > 1. -av
2. -au > -a.

Az a ~ av viszonyának tanulmányozásából kiderült, hogy -k-elemű triftongusból lett diftongus (-Vk) fejleménye egyik irányban az -a, másik irányban pedig az -av. Tehát feltehető szó belsejében:

-aka- > -agu- > -*aγu- > -*awu- > 1. -avu- > -avă- > -av-
2. -aVu- > -au- > -aă- > -a-,

szó végén:

-ak > -ag > -*aγ > -*aw > 1. -av
2. -au > -a.

¹ Vö. az oroszok magy. *muszka* neve.

² Vö. magy. *Tompa* hely- és személynév.

2.2.1.20. *a ~ au* viszony:

Szó belsejében:

Ješkilt h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Ješkilt*, or. *Jaškil'dino* Kra., csuvas falu,

Ar.: -,

< csuv. *Ješkilt* < *Ješ* + *kilt*,

or. *Jaškil'dino* < *Jaš* ← csuv. *Ješ* + *kil'da* + or. *-in*: birtokos melléknévképző + or. *-o*.

Az oroszban az *-a-* a csuv. *-e-* helyettesítésének az eredménye.

Javáš kěperě é.

Ašm.IV.164.: csuv. *Javáš kěperě*, or. *Jauševskij most*,

NAP: -,

Ar.: -,

< csuv. *Javáš* + *kěperě* ← csuv. *kěper* 'híd' + csuv. *-ě*: birtokos személyjel,

or. *Jauševskij* < *Jauš* ← nem orosz **Jawuš* + or. *-ev*: birtokos személyjel + or. *-sk-*:
vonatkozó melléknévképző + or. *-ij* + *most* ← or. *most* 'híd'.

Tašbulat küle t.

TB.140.: bask. *Tašbulat küle* Abz., tó.

< bask. *Tašbulat* < *Taš* + *bulat* + *küle* ← *kül* 'tó' + bask. *-e*: birtokos személyjel.

Tauš f.

TB.140.: bask. *Tauš*/ *Tyjš*, or. *Tauška* Igl., Uf., az or. Ufa bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Tauš*, *Tyjš* < *Tyjš* < **Tyjš* < **Takaš*,

or. *Tauška* ← nem orosz *Tauška* < **Taujška* < **Tawjška* < **Tajška* < **Takyška* < **Takaška*.

Morkaš šu f.

Ašm.VIII.273.: csuv. *Morkaš šu*, or. *Morgauška*, kis folyó neve,

NAP: -,

Ar.: -,

< csuv. *Morkaš* < *Mor* + *kaš* + *šu* ← vö.: csuv. *šyv* 'víz',

or. *Morgauška* ← nem orosz **Morkawuška*.

Nam jel h.

Ašm.IX.>.: csuv. *Nam-jel*, or. *Naumkino* Ster.u., falu neve,

NAP: -,

Ar.: -,

< csuv. *Nam* ← vö.: ud. *nom* 'mocsaras hely' + *jel* ← csuv. *jal* 'falú',

or. *Naumkino* < *Naumka* + or. *-in*: birtokos melléknévképző + or. *-o*.

Naum külli m.

Ašm.IX.: csuv. *Naum-külli*, or. *Naumovo*, mocsár,

NAP: -,

Ar.: -.

< csuv. *Naum* ←— vö.: ud. *ńom* 'mocsaras hely' + *küllli* ←— csuv. *külě* 'tó' + csuv. *-i*:
birtokos személyjel.

Mind az *-a-*, mind az *-au-* ugyanazon *-k*-elemű triftongus fejleménye. Az intervokális helyzetű *-k-* kétféleképpen tűnt el:

-aka- > 1. *-aga-* > *-*aγa-* > *-*awa-* > *-aVa-* > *-aa-* > *-ā-* > *-a-*
2. *-aku-* > *-agu-* > *-*aγu-* > *-*awu-* > *-au-*.

Szó végén:

Rä f.

TB.123.: bask. *Rä*, or. *R'a* Jerm., az or. Ik jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Rä*,

or. *R'a* ←— bask. *Rä*.

Rau f.

TB.122.: bask. *Rau*, or. *Rau* Arx., az or. Inzer bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Rau* < **Raw* < **Raγ* < *Rak*,

or. *Rau* ←— bask. *Rau*.

Szóvégi *-Vk* hangkapcsolat az egyik esetben

-ak > *-ag* > *-*aγ* > *-*aw* > *-au*

lett, a másik esetben pedig

-äk > *-äg* > *-*äγ* > *-*äw* > *-äü* > *-ä*

változás mehetett végbe. Az or. *R'a* formában az *-a* hanghelyettesítés eredménye, az átadó a bask. *-ä* volt.

Az *a* és az *au* viszonyában mind az *-a-*, mind az *-au-* ugyanazon *-k*-elemű triftongus fejleménye. Az intervokális helyzetű *-k-* kétféleképpen tűnt el:

-aka- > 1. *-aga-* > *-*aγa-* > *-*awa-* > *-aVa-* > *-aa-* > *-ā-* > *-a-*,
2. *-aku-* > *-agu-* > *-*aγu-* > *-*awu-* > *-au-*.

Szó végén a *-k-* elemű triftongusból lett diftongus (*-Vk* hangkapcsolat) az egyik esetben

-ak > *-ag* > *-*aγ* > *-*aw* > *-au*

lett, a másik esetben pedig

-äk > *-äg* > *-*äγ* > *-*äw* > *-äü* > *-ä*

változás mehetett végbe. Az or. *-a* hanghelyettesítés eredménye, az átadó a bask. *-ä* volt. Az oroszban az *-a-* lehet a csuv. *-e-* helyettesítésének az eredménye is.

2.2.1.21. *a ~ava* viszony:

Szó belsejében:

Tašbulak f.

TB.140.: bask. *Tašbulak*, or. *Tašbulak* Išim., az or. Seleuk mellékfolyója.

< bask. *Tašbulak* < *Taš* + *bulak* ← bask. *bulak* 'folyó',
or. *Tašbulak* ← bask. *Tašbulak*.

Tašinker f.

TB.140.: bask. *Tašinker*, or. *Tašinkir* Kar., az or. Karlaman bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Tašinker* < *Taš* + *inker* ← vö.: mar. *enger* 'folyó'.

Tauyšly f.

TB.140.: bask. *Tauyšly*, or. ***Tavašla*** Jerm., az or. Ik jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Tauyšly* < *Tauyš* < *Tawyš < *Tayyš < *Takyš < *Takaš + *ly* ← vö.: md. *lej* 'folyó',
or. *Tavašla* < *Tavaš* + *la*.

Az *-a-* és az *-ava-* úgy viszonyulnak egymáshoz, hogy mindkettő a *-k*-elemű triftongus fejleménye:

-aka- > *-aga-* > -**aɣa-* > -**awa-* > 1. *-aua-* > *-aa-* > *-ā-* > *-a-*
2. *-ava-*.

2.2.1.22. *a ~ok* viszony:

Szó végén:

Opa šorě d.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: csuv. *Opa šorě* M., a folyó réti oldala.

< csuv. *Opa* + *šorě* ← csuv. *šur* 'mocsár' + csuv. *-ě*: birtokos személyjel.

Opokoškān h.

Ašm.III.362.: csuv. *Opokoškān*, or. *Obykovo* Kurm.u., falu neve,

NAP.: -,

Ar.: -,

< csuv. *Opokoškān* < *Opok* (< *O* + *pok*) + *oškān* ← vö.: csuv. *oškān* 'telep, település',
or. *Obykovo* < *Obyk* + or. *-ov*: birtokos melléknévképző + or. *-o*.

Eredetileg szóvégi *-ak* volt. Az *-ok* *-o*-ja az *-a-* zártabbá válása során keletkezett a rákövetkező *-o-* hatására. Ld.: *a ~ak* viszonynál.

2.2.1.23. *a ~ov* viszony:

Szó belsejében:

Bala Bozajaz f.

TB.30.: bask. *Bala Bozajaz*, or. *Malyje Buzovjazy* Kar., az or. Buzovjazy jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Bala* ← bask. *bala* 'kicsi' + *Bozajaz* < *Boza* + *jaz*,
or. *Malyje* ← *malyje* 'kicsi' + *Buzovjazy* < *Buzov* + *jazy*.

Mindkettő a -*k*-elemű diftongus (-*Vk*) fejleménye:

- ak* > 1. > -**aγ* > -**aw* > -*au* > -*a*
- 2. > -*ok* > -*og* > -**oγ* > -**ow* > -*ov*

változás tehető fel.

2.2.1.24. *a ~ ou* viszony:

Szó belsejében:

Morkaš *šom* *āšni* *kiremet* v.

Ašm.VIII.273.: csuv. *Morkaš-šom-āšni-kiremet*, kiremet neve,

NAP:-,

Ar.:.-

< csuv. *Morkaš* + *šom* + *āšni* + *kiremet* 'kiremet'.

Morkoš h.

Ašm.VIII.273.: csuv. *Morkoš*, or. *Morgouši* Tk., település neve,

NAP:-,

Ar.:.-

< csuv. *Morkoš* < *Mor* + *koš*,

or. *Morgouši* ← nem orosz **Morkowuši*.

Jantaš h.

Ašm.IV.199.: csuv. *Jantaš* Ču., település neve,

NAP: csuv. *Jantaš*, or. *Jandaši* Šu., csuvas falu,

Ar.:.-

< csuv. *Jantaš* < *Jan* + *taš*.

Kajri *Āntavāš* h.

Ašm.:.-,

NAP: csuv. *Kajri* *Āntavāš*, or. *Zadnije Jandouši* Ka., csuvas falu,

Ar.:.-

< csuv. *Kajri* ← csuv. *kajri* 'hátsó' + *Āntavāš* < *Ān* + *tavāš*,

or. *Zadnije* ← *zadnije* 'hátsó' + *Jandouši* ← nem orosz **Jantawuši*.

Mindkettő a -*k*-elemű triftongus (-*VkV*-) fejleménye:

- aka*- > 1. -**aγa*- > -**awa*- > -*aua*- > -*aua*- > -*a*
- 2. -*oku* > -*ogu*- > -**oγu*- > -**owu*- > -*ou*-

változás tehető fel.

2.2.1.25. *a ~oj* viszony:

Szó végén:

Xum f.

Ašm.XVI.157.: csuv. *Xum* or. ***Xoma*** I., kis folyó neve,

NAP:-,

Ar.::-,

< csuv. *Xum*, or. *Xoma*.

Xomoj h.

Ašm.XVI.157.: csuv. *Xomoj*, település neve, (*xomojsem*: így nevezik azokat a csuvasokat, akik e település környékén élnek),

NAP:-,

Ar.::-,

< csuv. *Xomoj* < *Xo* + *moj*.

A szóvégi *-ak* hangkapcsolatból mindkettő levezethető:

- ak > 1. *-*aγ* > *-*aw* > *-au* > *-a*
- 2. *-ok* > *-og* > *-*oγ* > *-oj*.

2.2.1.26. *a ~uk* viszony:

Szó végén:

Upa *varě* f.

Ašm.III.249.: csuv. *Upa varě* Jau., patak neve az or. Persirlany falunál,

NAP:-,

Ar.: *Upa varě* Ja(2),

OP.::-,

< csuv. *Upa* + *varě* ← csuv. *var* 'árok, patak' + csuv. *-ě*: birtokos személyjel.

Upukuškāñ h.

Ašm.::-,

NAP: csuv. *Upukuškāñ* ← *Upakassi*, or. *Obykovo* Kr., csuvas falu,

Ar.::-,

< csuv. *Upukuškāñ* < *Upuk* (< *Upyk*) + *uškāñ* ← csuv. *uškāñ* 'telep, település',
or. *Obykovo* < *Obyk* + or. *-ov*: birtokos melléknévképző + or. *-o*.

A névben a rákövetkező *-u-* hatására lett *-y-* > *-u-*. Az *-a* visszavezethető *-ak* hangkapcsolatra ugyanúgy, mint az *-uk* előzménye az *-yk*:

- ak > 1. *-*aγ* > *-*aw* > *-au* > *-a*
- 2. *-uk*

2.2.1.27. *a ~yk* viszony:

Szó végén:

Upa Pěšši f.

Ašm.III.250.: csuv. *Upa Pěšši*, patakok és szakadékok neve,

NAP:-,

Ar.: -.

< csuv. *Upa* < *U* + *pa* + *Pěšši* < 1. *Pěš* + *ši*
2. *Pěšě* + csuv. *-i*: birtokos személyjel.

Opokoškāh h.

Ašm.III.362.: csuv. *Opokoškāh*, or. **Obykovo** Kurm.u., falu neve,

NAP:-,

Ar.: -.

< csuv. *Opokoškāh* < *Opok* (< *O* + *pok*) + *oškāh* ← vö.: csuv. *uškāh* 'telep, település',
or. *Obykovo* ← nem orosz *Obyk* + or. *-ov*: birtokos melléknévképző + or. *-o*.

Bala Bozajaz f.

TB.30.: bask. *Bala Bozajaz*, or. *Malyje Buzovjazy* Kar., az or. Buzovjazy jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Bala* ← bask. *bala* 'kicsi' + *Bozajaz*.

Bala Xanšišmähe f.

TB.30.: bask. *Bala Xanšišmähe*, or. *Bala-Xančišma* Tujm., forrás.

< bask. *Bala Bala* + *Xanšišmähe* < *Xan* ← vö.: magy. *hany* 'mocsár, láp' + *šišmähe* ←
bask. *šišmä* 'forrás' + bask. *-he*: birtokos személyjel,
or. *Bala-Xančišma* ← nem orosz *Bala-Xančišmä*.

Balykly f.

TB.31.: bask. *Balykly*, or. *Balykly/ Bol'sije Balykly* ← *Verxnaja Balykla* Fed., az or. Aškadar bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Balykly* < *Balyk* + *ly*,
or. *Bol'sije* ← or. *bol'sije* 'nagy' + *Balykly* ← nem orosz *Balykly*, *Verxnaja* ←
verxnaja 'felső' + *Balykla* < *Balyk* + *la*.

Mindkettő eredeti illabiális *-a*-t tartalmazó *-ak* hangkapcsolatból keletkezett:

-ak 1. **-aγ* > **-aw* > *-au* > *-a*
2. *-yk*.

2.2.1.28. *a ~ ik* viszony:

Szó végén:

Sěreppěl h.

Ašm.XI.319.: csuv. *Sěreppěl*, or. **Syrpala** Menz.u., település neve,

NAP:-,

Ar.: -.

< csuv. *Sěreppěl* < **Syreppyl*,
or. *Syrpala* < *Syr* + *pala*.

Palik *šyrmi* f.

Ašm.IX.82.: csuv. *Palik šyrmi*, patak, szakadék neve az or. Trexbaltajevo falu mellett,

NAP:-,

Ar.:.-.

< csuv. *Palik* + *šyrmi* ← csuv. *šyrma* 'árok, patak, szakadék' + csuv. *-i*: birtokos személyjel.

Mindkettő eredeti illabiális *-a*-t tartalmazó *-ak* hangkapcsolatból keletkezett:

- ak* > 1. **-aγ* > **-aw* > *-au* > *-a*
2. > *-yk* > *-ik*.

2.2.1.29. *a ~ ěk* viszony:

Szó végén:

Sěreppěl h.

Ašm.XI.319.: csuv. *Sěreppěl*, or. ***Syrpala*** Menz.u., település neve,

NAP:-,

Ar.:.-.

< csuv. *Sěreppěl*¹ < **Syreppyl*, or. *Syrpala* < *Syr* + *pala*.

Palāk *šālě* f.

Ašm.IX.84.: csuv. *Palāk šālě*, forrás neve,

NAP:-,

Ar.:.-.

< csuv. *Palāk* < **Palyk* + *šālě* ← csuv. *šāl* 'forrás' + csuv. *-ě*: birtokos személyjel.

Ara *šyvě* f.

Ašm.I.: csuv. *Ara šyvě*, kis folyó neve, amely Arabosi falunál kezdődik, és a Svijaga-ba ömlik,

NAP:-,

Ar.:.-,

OP.:.-.

< csuv. *Ara* + *šyvě* ← csuv. *šyv* 'víz' + csuv. *-ě*: birtokos személyjel.

Arāk *kassi* h.

Ašm.I.327.: csuv. *Arāk-kassi* Ču., falu neve,

NAP: csuv. *Arkkassi*, or. *Arkasy* Č., csuvas falu,

Ar.:.-.

< csuv. *Arāk* < **Aryk* + *kassi* ← csuv. *kašă* 'falu' + csuv. *-i*: birtokos személyjel.

A szóvégi diftongus magánhangzója egyrészt megmaradt, miközben a rákövetkező *-k* eltűnt, másrészt zártabbá vált és redukálódott, s a magánhangzót követő *-k* megmaradt:

- ak* 1. **-aγ* > **-aw* > *-au* > *-a*
2. > *-yk* > *-āk*.

¹ A csuvasban a *-pp*- kettőzés a zöngétlen ejtést jelöli.

2.2.1.30. *a ~ ei* viszony:

Szó végén:

Kajri upa šyrmi f.

Ašm.: -,

NAP: -,

Ar.: csuv. *Kajri upa šyrmi* Kra.

< csuv. *Kajri* ← csuv. *kajri* 'hátsó' + *upa* + *šyrmi* ← csuv. *šyrma* 'árok, patak, szekadék' + csuv. -i: birtokos személyjel.

Čirkül Ěpi h.

Ašm.XV.213.: csuv. *Čirkül Ěpi*, or. *Cerkovnyje Ubei* Buu., falu neve,

NAP: -,

Ar.: -.

< csuv. *Čirkül* < *Čirkü* ← *čirkü* 'templom' + -l ← csuv. -lě: valamivel való ellátottságot jelölő képző, + *Ěpi* < *Ůpi,
or. *Cerkovnyje* ← or. *cerkovnyje* 'templomi, templomos' + *Ubei* ← nem orosz *Ůpei*
(< *Ůpew* < *Ůpeγ < *Ůpek).

Eredeti -ak hangkapcsolatból keletkeztek:

- ak > 1. *-aγ > *-aw > -au > -a
2. -ag > -äg > -eg > -eγ > -ew > -ei.

2.2.1.31. *a ~ ej* viszony:

Szó végén:

Upa varě f.

Ašm.III.249.: csuv. *Upa varě* Jau., patak neve az or. Persirlany falunál,

NAP: -,

Ar.: *Upa varě* Ja(2),

OP.: -.

< csuv. *Upa* + *varě* ← csuv. *var* 'árok, patak' + csuv. -ě: birtokos személyjel.

Načar Upi h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Načar Upi*, or. *Ubej-Načarovo* Bb., csuvas falu,

Ar.: -.

< csuv. *Načar* ← csuv. *načar* 'rossz, sovány'¹ + *Upi*,
or. *Ubej* < *U* + *bej* + *Načarovo* ← csuvas *Načar* + or. -ov: birtokos melléknévképző +
or. -o.

Šänkärtan Uppi h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Šänkärtan Uppi*, or. *Novopripisnyje Ubei* ← *Ubejčiki* Bb., csuvas falu,

Ar.: -.

---

¹ A folyó keskeny voltát jelzi.

< csuv. *Šānkārtan* < *Šānkār* + *tan* + *Uppi*,
or. *Novopripisnyje* ← *novopripisnyje* 'újonnan írt' + *Ubei* < *U* + *bei*, *Ubejčiki* < *Ubej* +
čiki.

Eredeti *-ak* hangkapcsolatból keletkeztek:

- ak* > 1. **-aγ* > **-aw* > *-au* > *-a*
2. *-ag* > *-äg* > *-eg* > **-eγ* > *-ej*.

2.2.1.32. *a ~ en* viszony:

Szó végén

Jažma f.

TSK.39.: or. *Jažma*, nyeny. *Jazma*, a tundra északi határát jelző folyó.
< or. *Jažma* < *Jaž* + *ma*.

V'ážma f., h.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: -,

Fa.I.375.: or. *V'ážma*, településnév és az or. Dneper bal oldali mellékfolyójának a neve.

< or. *V'ážma* ← nem orosz **Vežma*, **Vežme*.

V'ážmeň f.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: -,

Fa.I.375.: or. *V'ážmeň*, folyó neve.

< or. *V'ážmeň* ← nem orosz **Vežmeň*.

Az *-a*-végű lehet nem orosz *-e*-végű helyettesítése *-a*-val az oroszban, amely denazalizációval keletkezett *-en*-ből:

- an* > 1. *-än* > *-en*
2. *-a*.

2.2.1.33. *a ~ oa* viszony:

Szó elején:

As f.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: -,

Č-Č: man. *As*, or. *Ob'*, folyó neve.

< man. *As*

Oas f.

Ašm.: -,

NAP:-,
Ar.: -,
Sil.: man. *Oas*, or. *Ob.*, folyó neve.
< man. *Oas*.

Az *o-* vagy az *a-* labiális voltát jelzi, vagy az *-oa-* hangkapcsolat triftongusnak a fejleménye.

2.2.1.34. *a ~ ea* viszony:

Szó belsejében:

Sařoda f.

TSK.101.: or. *Sařoda* ← **Seareda** *jaxa*, az or. Tobyš bal oldali mellékfolyója, hossza 67 km.
< or. *Sařoda* < *Sar* + *'o* (← **jo*, man. *je* 'folyó' + *da*), *Seareda* + *jaxa* ← nyeny. *jaxa* 'patak'.

Az *-e-* vagy az *-a-* illabiális voltát jelzi, vagy az *-ea-* hangkapcsolat triftongusnak a fejleménye.

2.2.1.35. *a ~ aku* viszony:

Ješkilt h.

Ašm.IV.293.: csuv. *Ješkilt* Cu., falu neve,
NAP: csuv. *Ješkilt*, or. ***Jaškil'dino*** Ka., csuvas falu,
Ar.: -,
< csuv. *Ješkilt* < *Ješ* + *kilt*,
or. *Jaškil'dino* < *Jaš* ← csuv. *Ješ* + *kil'd* < *kil'da* ← nem orosz *kilta*, **kylta* + or. *-in*: birtokos melléknévképző + or. *-o*.

Upamsar h.

Ašm.III.252.: csuv. *Upamsar*, or. *Nižneje Jakuškino* Stavr.u., falu neve,
NAP: -,
Ar.: -,
< csuv. *Upamsar* < *Upam* + *sar*,
or. *Nižneje* ← or. *nižneje* 'alsó' + *Jakuškino* ← nem orosz *Jakuška* + or. *-in*: birtokos melléknévképző + or. *-o*.

Az eredetibb *-k-*elemű *-aka-* triftongusból keletkezett az *-a-* és az *-aku-* triftongus:

- aka- > 1. **-aγa-* > **-awa-* > *-aVa-* > *-aa-* > *-a-*
- 2. *-ako-* > *-aku-*.

2.2.1.36. *a ~ avä* viszony:

Szó belsejében:

Ješkilt h.

Ašm.IV.293.: csuv. *Ješkilt* Cu., falu neve,
NAP: csuv. *Ješkilt*, or. ***Jaškil'dino*** Ka., csuvas falu,
Ar.: -.

< csuv. *Ješkilt* < *Ješ* + *kilt*,

or. *Jaškil' dino* < *Jaš* ← csuv. *Ješ* + *kil'd* < *kil'da* ← nem orosz *kilta*, *kylta + or. -in: birtokos melléknévképző + or. -o.

Javáš *ulāxē* d.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: csuv. *Javáš ulāxē* M.

< csuv. *Javáš* < *Jawuš + *ulāxē* ← csuv. *ulāx* 'mező' + csuv. -ē: birtokos személyjel.

Taşbulak f.

TB.140.: bask. *Taşbulak*, or. *Taşbulak* Işim., az or. Seleuk mellékfolyója.

< bask. *Taş* + *bulak* ← bask. *bulak* 'folyó',

or. *Taşbulak* ← bask. *Taşbulak*.

Tavášškassi h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Tavášškassi* ← *Tavátkassi* ← *Tavášškassi* *Koškā*, or. *Tauškasy* C., csuvas falu, Ar.: -,

< csuv. *Tavášškassi* < *Taváš* (< *Tavāt*) + *kassi* ← csuv. *kašā* 'falú' + csuv. -i: birtokos személyjel ← *Tavátkassi* ← *Tavášškassi* + *Koškā*,
or. *Tauškasy* ← nem orosz *Tawušškassi.

Taváš Juntapa h.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: csuv. *Taváš Juntapa* (*Čăráš kassi*), or. *Tuškasy* A.

< csuv. *Taváš* + *Juntapa* < *Jun* + *tapa*,

or. *Tuškasy* ← nem orosz *Tušškassi*.

Ol'tikassi Jantaš h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Ol'tikassi Jantaš* Čgs., csuvas falu,

Ar.: -,

< csuv. *Ol'tikassi* < *Ol'ti'* + *kassi* ← csuv. *kašā* 'falú' + csuv. -i: birtokos személyjel +
Jantaš < *Jan* ← vö.: nyeny. *jun* 'folyó', *jam* 'nagy folyó, tenger' + *taš*.

Kajri Āntaváš h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Kajri Āntaváš*, or. *Zadnije Jandouši* Ka., csuvas falu,

Ar.: -,

< csuv. *Kajri* ← csuv. *kajri* 'hátsó' + *Āntaváš* < *Ān* + *taváš*,

or. *Zadnije* ← or. *zadnije* 'hátsó' + *Jandouši* ← nem orosz *Jantawuši.

Morkaş šu f.

Ašm.VIII.273.: csuv. *Morkaş šu*, or. *Morgauška*, kis folyó neve,

NAP.: -,

Ar.: -.

---

¹ Vö.: magy. *Olt* folyónév.

< csuv. *Morkaş* < *Mor* + *kaš* + *šu* ← vö.: csuv. *šyv* 'víz',
or. *Morgauška* ← nem orosz **Morkawuška*.

Morkaváš h.

Ašm. VIII.273.: csuv. *Morkaváš*, or. *Morkvaši* Svi.u., orosz falu neve,

NAP:-,

Ar.::-.

< csuv. *Morkaváš* (← **Morkawuš*) < *Mor* + *kaváš*.

A -*k*-elemű triftongus volt a korábbi állapot:

-*aka*- > -*aga*- > -**aγa*- > -**awa*- > 1. -*avu*- > -*avă*-
2. -*aVa*- > -*aa*- > -*a*-.

A triftongus valamelyik magánhangzója zártabbá válhatott, olykor redukálódott, így keletkeztek a különböző variációk.

2.2.1.37. *a ~ ugi* viszony:

Szó végén:

Ajalti Vyrášpa h.

Ašm. V.212.: csuv. *Ajalti Vyrášpa*, or. ***Raspugi*** Svi.u., tatár falu neve,

NAP:-,

Ar.::-.

< csuv. *Ajalti* < csuv. *ajalti* 'alsó'¹ + *Vyrášpa* < *Vyráš* + *pa*,
or. *Raspugi* < or. *Ras* + *pugi* ← nem orosz **puky*.

A -*k*-elemű triftongus volt a korábbi állapot:

-*aka*- > 1. -**aγa*- > -**awa*- > -*aVa*- > -*aa*- > -*a*-
2. -*āka*- > -*oka*- > -*oky*- > -*uky*-.

A csuvasban az intervokális -*k*- félzöngésen ejtett hang (-*G*-), amelyet az orosz zöngéssel (-*g*-) helyettesített. Az oroszban a -*g*-² kemény mássalhangzó, ezért az őt követő -*i* ejtése mindig -*y* veláris, sohasem lehet palatális.

2.2.1.38. *a ~ uva* viszony:

Szó belsejében:

Kěšěn Čuvak h.

Ašm.::-,

NAP: csuv. *Kěšěn Čuvak* ← *Kěšěn Čakkassi*, or. *Malyje Čuvaki* Ja., csuvas falu,

Ar.::-.

¹ A csuvas *ajalti* és a magyar *alsó* genetikailag összetartoznak.

² Az átadó alakban félzöngés *k*-t ejtettek, amit az orosz *g*-nek vett át.

< csuv. *Kěšěn* ← csuv. *kěšěn* 'kicsi' + *Čuvak*, *Čakkassi* < *Čak* (< *Čawak) + *kassi* ← csuv. *kašā* 'falu' + csuv. *-i*: birtokos személyjel,
or. *Malyje* ← or. *malyje* 'kicsi' + *Čuvaki Čuvaki* ← nem orosz *Čuwaky.

Eredeti *-k-* elemű triftongus fejlődése mindkettő:

-aka- > 1. *-*aya-* > *-*awa-* > *-aVa-* > *-aa-* > *-a-*
2. *-oka-* > *-uka-* > *-uga-* > *-*uɣa-* > *-*uwa-* > *-uva-*.

2.2.1.39. *a ~ äva* viszony:

Szó belsejében:

Tašbulat küle t.

TB.140.: bask. *Tašbulat küle* Abz., tó.

< bask. *Tašbulat* < *Taš* + *bulat* (< *bulatka) + *küle* ← bask. *kül* 'tó' + bask. *-e*: birtokos személyjel.

Tävaš Tärämě h.

Ašm.XIV.312: csuv. *Tävaš Tärämě*, falu neve,

NAP:-,

Ar.::-.

< csuv. *Tävaš* < *Tuvaš + *Tärämě* < *Täräm* + csuv. *-ě*: birtokos személyjel.

Eredeti *-k-* elemű triftongus fejlődése mindkettő:

-aka- > 1. *-*aya-* > *-*awa-* > *-aVa-* > *-aa-* > *-a-*
2. *-oka-* > *-uka-* > *-uga-* > *-*uɣa-* > *-*uwa-* > *-uva-* > *-äva-*.

2.2.1.40. *a ~ ovo* viszony:

Szó végén:

Paška t.

Ašm.IX.151.: csuv. *Paška*, or. ***Paškovo***, tó neve az or. Persirlany mellett,

NAP:-,

Ar.::-.

< csuv. *Paška*,

or. *Paškovo* < *Pašk* ← nem orosz *Pašk* + or. *-ov*: birtokos melléknévképző + or. *-o*.

Az *-a* és az *-ovo* nem tartoznak össze.

2.2.1.41. *a ~ ino* viszony:

Szó végén:

Märsavaj f.

Ašm.::-,

NAP:-,

Ar.: csuv. *Märsavaj* A., árok, patak.

< csuv. *Mārsavaj* < *Mārsa* + *vaj* ← ud. *vaj* 'mellékfolyó, patak'.

Jamursavar h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Jamursavar* or. ***Jamurza*** ← *Jamurza-Vary* ← *Jamurzajevo* Ka., csuvas falu,
Ar.: -.

< csuv. *Jamursavar* < *Ja* + *mursa* + *var* ← csuv. *var* 'árok, patak',
or. *Jamurza* ← csuv. *Jamursa*.

Kěrtékassi h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Kěrtékassi*, or. ***Pajmurzino*** M., csuvas falu,

Ar.: csuv. *Kěrtékassi*, or. *Pajmurzina* (*Vaslejkina*) M.

< csuv. *Kěrtékassi* < *Kěрте* + *kassi* ← csuv. *kasā* 'falu' + csuv. *-i*: birtokos személyjel,
or. *Pajmurzino* < *Paj* + *murza* + or. *-in*: birtokos személyjel + or. *-o*.

Az *-a* és az *-ino* nem tartoznak össze.

2.2.1.42. *a* ~ *anka* viszony:

Szó végén:

Vyrsla var f.

Ašm.V.213.: csuv. *Vyrsla var*, patak neve (erdőben),

NAP: -,

Ar.: -.

< csuv. *Vyrsla* < *Vyrs* + *la* ← vö.: md. *laj* 'folyó' + *var* ← csuv. *var* 'árok, patak'.

Masla h.

Ašm.VIII.205.: csuv. *Masla*, or. *Maslovka*, falu neve,

NAP: -,

Ar.: -.

< csuv. *Masla* < *Mas* ← vö.: ko. *mos* 'forrás' + *la* ← vö.: md. *laj* 'folyó',
or. *Maslovka*.

Bruslanka t.

TB.38.: bask. *Bruslanka*, or. *Bruslanka* D'urt., tó.

< bask. *Bruslanka* < *Brus* + *lanka*.

Az *-anka* (< *-atka*) és az *-a* (**-atka*) összetartoznak, közös a gyökeik. Eredetibb *-atka* fejleményei a következők lehetnek:

-atka > *-anka* > *-aga* > **-aγa* > **-awa* > *-aua* > *-aa* > *-a*.

Összetett szavak nem utolsó tagjaként, azaz szó belsejében csak az *-a* fordul elő, az *-anka* nem. Vö.:

Leškas Aslamas h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Leškas Aslamas*, or. *Leškas-Aslamasy* ← *Leškasy* Ja., csuvas falu,

Ar.: -.

< csuv. *Leškas* < *Leš* + *kas* + *As* + *la* ← — vö.: md. *laj* 'folyó' + *mas* ← — vö.: ko. *mos* 'forrás'.

Karagaslajyr f.

TB.87.: bask. *Karagaslajyr*, or. *Karagaslajyr* Zianč., az or. Jergaiš bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Karagaslajyr* < *Karagas* + *la* ← — vö.: md. *laj* 'folyó' + *jyr* < *ajyr* ← — bask. *ajyr* 'folyóelágazás'.

2.2.1.43. *a* ~ *enka* viszony:

Szó végén:

Pukšalma f.

GMA: mar. *Pukšalma*, or. ***Pukšalmenka*** Ku., patak, az or. Nemda bal oldali mellékfolyója.

< mar. *Pukšalma* < *Puk* + *šal* + *ma*,

or. *Pukšalmenka* (< *Puk* + *šal* + *menka*) ← — nem orosz *Pükšelmanke.

Az *-a* (< *-atka*) és az *-enka* (< *-*etka*, *-*etke*) összetartoznak, közös a gyökerük. Eredetibb *-atka* fejleményei a következők lehetnek:

-atka > 1. *-etka* > *-enka*

2. *-aga* > *-*aya* > *-*awa* > *-aua* > *-aa* > *-a*.

2.2.1.44. *a* ~ *inka* viszony:

Szó végén:

Salmalav h.

Ašm.XI.34.: csuv. *Salmalav*, or. *Salmanovka*, orosz település neve,

NAP: -,

Ar.: -.

< csuv. *Salmalav* < *Salma* + *lav*,

or. *Salmanovka* ← — nem orosz *Salman* + or. *-ov*: birtokos melléknévképző + or. *-ka*.

Tām šyvě f.

Ašm.XIV.264: csuv. *Tām šyvě*, or. ***Solominka***, folyó neve, amely keresztülfollik az or.

Jantikovo falun,

NAP: -,

Ar.: -.

< csuv. *Tām* ← — vö.: csuv. *tām* 'agyag' + *šyvě* ← — csuv. *šyv* 'víz' + csuv. *-ě*: birtokos személyjel,

or. *Solominka* < *Solo* + *minka*.

Borma f.

TB.37.: bask. *Borma*, or. *Burma* Arx., az or. Sim jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Borma* < *Bor* + *ma*.

Askyn f.

TB.26.: bask. *Askyn*, or. *Aksyn*, az or. ***Burminka*** bal oldali mellékfolyója.

< or. *Burminka* < *Bur* + *minka*.

Olma f.

GMA: mar. *Olma*/ *Ol'minka*, or. *Ol'minka* Par., az or. Ilet' jobb oldali mellékfolyója.

< mar. *Olma* < *Ol* + *ma*, *Ol'minka* < *Ol'* + *minka*.

Mosaraviüd f.

GMA: mar. *Mosaraviüd*/ *Mosarinka*, or. *Masarinka* M-T., az or. Uržumka jobb oldali mellékfolyója.

< mar. *Mosaraviüd* < *Mosara* + *viüd* ← mar. *viüd* 'víz', mar. *Mosarinka* < *Mo* + *sa* + *rinka*.

Sülta *enger* f.

GMA: mar. *Sülta engert*, or. *S'ul'tinka* M-T., az or. Sarda bal oldali mellékfolyója.

< mar. *Sülta* < *Sül* + *ta* + *enger* ← mar. *enger* 'patak',

or. *S'ul'tinka* ← nem orosz **Sül'tinka*.

A *-ka* nem lehet kicsinyítő képző, hanem az utótag maradványa. Az *-a* és az *-inka* úgy függnék össze, hogy közös a gyökerük:

- atka > 1. -aga > *-aγa > *-awa > -aua > -aa > -a
- 2. -ytka > -ynka > -inka.

2.2.1.45. *a*-kezdetű hangkapcsolatok viszonyai:

2.2.1.45.1. *au* ~ *ak* viszony:

Szó végén:

Asau f.

TB.25.: bask. *Asau*, or. *Asau* Bur., az or. Varzi jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Asau*.

Asakty f.

TB.25.: bask. *Asakty*, or. *Asakty* Arx., az or. Kur-jelga bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Asakty* < *Asak* + *ty*.

Az eredeti *-k-* egyrészt megmaradt, másrészt zöngésedett, spirantizálódott és vokalizálódott:

-ak > *-aγ > *-aw > -au.

2.2.2.45.2. *au* ~ *av* viszony:

Szó belsejében:

Jaujaδy f.

TB.196.: bask. *Jaujaδy*, or. *Javjazy* Balt., az or. Mata mellékfolyója.

< bask. *Jaujaδy* < *Jau* ← vö.: man. *jā* 'folyó', + *jaδy* ← vö.: bask. *jaδy* 'tisztás'¹,

or. *Javjazy* < *Jav* + *jazy*.

---

¹ A folyónévnek víz vagy folyó jelentésű szó szolgált alapul, amelynek rokona a baskír tisztás jelentésű szó.

Byδaulyk f.

TB.40.: bask. *Byδaulyk*, or. *Buzavlyk* Xajb., az or. Tanalyk jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Byδaulyk* < *Byδau* + *lyk*,
or. *Buzavlyk* < *Buzav* + *lyk*

Tauly f.

TB.140.: bask. *Tauly*, or. *Tavly* Bajm., az or. Sakmara jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Tauly* < *Tau* + *ly*,
or. *Tavly* < *Tav* + *ly*.

Összetett szóban az előtag végső hangkapcsolatáról van szó, ugyanaz, mint szó végén.

Szó végén:

Kese Asau f.

TB.71.: bask. *Kese Asau*, or. *Malyj Asav* Krk., az or. K'une jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Kese* ← bask. *kese* 'kicsi' + *Asau*,
or. *Malyj* ← or. *malyj* 'kicsi' + *Asav*.

Kytau f.

TB.99.: bask. *Kytau*, or. ***Katav*** Abz., az or. Kizil mellékfolyója.

< bask. *Kytau* < *Ky* + *tau*,
or. *Katav* < *Ka* + *tav*

Itt -ak- diftongusból kell kiindulni:

-ak- > -ag- > -*aγ- > -*aw- > 1. -au
2. -av.

2.2.1.45.3. *au* ~ *aj* viszony:

Szó végén:

Atau t.

TB.26.: bask. *Atau*, or. *Atau* Čišm., tó.

< bask. *Atau*.

Atajsal f.

TB.26.: bask. *Atajsal*, or. *Atajsal* Burz., az or. Belaja jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Atajsal* < *Ataj* + *sal*.

Itt is -ak- hangkapcsolatból kell kiindulni:

-ak- > -ag- > -*aγ- > 1. -*aw- > -au
2. -aj.

2.2.1.45.4. *au* ~ *auy* viszony:

Szó belsőjében:

Kazakaulyz f.

TB.82.: bask. *Kazakaulyz*, or. **Kazakauz** Kum., az or. Kujurgaza jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Kazakaulyz* < *Kazakawyz,
or. *Kazakaulyz* ← bask. *Kazakaulyz*.

Buraulyš t.

TB.39.: bask. *Buraulyš*, or. **Burauš** Kar., tó.

< bask. *Buraulyš* < *Burawyš < *Burayš < *Burakyš,
or. *Burauš* ← bask. *Buraulyš*.

Halmaurydy¹ f.

TB.164.: bask. *Halmaurydy*, or. *Halmaurdy* Belor., Abz., az or. Kulsugada jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Halmaurydy* (< *Halmawyrdy) < *Halmau* + *yrdy*,
or. *Halmaurdy* ← bask. *Halmaurydy*.

Kajnaulyk f.

TB.83.: bask. *Kajnaulyk*, or. *Kajnauk* Išim., az or. R'astok jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Kajnaulyk* < *Kajnawyk,
or. *Kajnauk* ← bask. *Kajnaulyk*.

Korkoraulyk f.

TB.93.: bask. *Korkoraulyk*, or. **Kurkyrauk** Zil., az or. Zilair bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Korkoraulyk* < *Korkorawyk,
or. *Kurkyrauk* ← nem orosz *Kurkyraulyk < *Kurkyrawyk.

Syngyraulyk f.

TB.133.: bask. *Syngyraulyk*, or. **Singirauk** Burz., az or. Belaja jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Syngyraulyk* < *Syngyrawyk,
or. *Singirauk* ← bask. *Syngyraulyk*.

Tauydyly t.

TB.136.: bask. *Tauydyly*, or. **Tauzly** Mišk., tó.

< bask. *Tauydyly* (< *Tawydyly < *Taγydyly < *Takydyly) < *Tauyδ* + *ly*,
or. *Tauzly* ← bask. *Tauydyly*.

Kaškaulyl f.

TB.91.: bask. *Kaškaulyl*, or. *Kaškaul* Zil., az or. Kurkatav jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Kaškaulyl* < *Kaškawyl,
or. *Kaškaul* ← bask. *Kaškaulyl*.

Az *au* ~ *auy* úgy viszonyulnak egymáshoz, hogy közös a gyökerük. Az eredetibb *-aka-*triftoingus változásának eredményeképpen a baskírban

-aka- > *-aky-* > **-aγy-* > **-awy-* > *-auy-*

---

¹ Az első rész azonos lehet a magy. *Halmajugra* helynév első *Halmaj* (korábbi alakja a földrajzi nevekben is előforduló *kalmak*) elemével, s a második *urdy*, *yrdy* pedig az *erza* népnévvél.

trifongus fejlődött, amely bekerüve az oroszba *-au-* diftongussá egyszerűsödött, vagyis az átvett orosz alakban hangkiesés történt.

2.2.1.45.5. *au* ~ *yjy* viszony:

Szó belsejében:

Tauš f.

TB.140.: bask. *Tauš*/ *Tyjyš*, or. *Tauška* Igl., Uf., az or. Ufa bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Tauš* < *Tawuš (< *Tayuš < *Takuš < *Takaš), *Tyjyš* < *Tygyš (< *Tykyš < *Takaš).

Az *-au-* ~ *-yjy-* úgy függnek össze, hogy eredetib *-k-*elemű trifongus külön irányú fejleményei:

- aka-* > 1. -*ako-* > -*aku-* > -*agu-* > **aɣu-* > **awu-* > -*au-*
- 2. -*yky-* > **yyy-* > -*yjy-*.

2.2.1.45.6. *au* ~ *ava* viszony:

Szó belsejében:

Javaš h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Javaš*, or. *Polevyje Jauši* ← *Polevyje Jauševo* Ko., csuvas falu,

Ar.: -,

< csuv. *Javaš* < *Jawaš,

or. *Polevyje* ← or. *polevyje* 'mezei' + *Jauši* < *Jawuš < *Jawaši.

Tauly f.

TB.140.: bask. *Tauly*, or. *Tavly* Bajm., az or. Sakmara jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Tauly* < *Tau* (< *Taw < *Tay < *Tak*) + *ly*,

or. *Tavly* ← nem orosz *Tavly* (< *Tawly).

Tauš f.

TB.140.: bask. *Tauš*/ *Tyjyš*, or. *Tauška* Igl., Uf., az or. Ufa bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Tauš* < *Tawuš (< *Tayuš < *Takuš < *Takaš), *Tyjyš* < *Tygyš (< *Tykyš < *Takaš).

Tauyšly f.

TB.140.: bask. *Tauyšly*, or. ***Tavašla*** Jerm., az or. Ik jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Tauyšly* (< *Tawyšly < *Tawašla) < *Tauyš* + *ly*,

or. *Tavašla* ← nem orosz *Tavašla* < *Tawašla.

Az *-aka-* trifongusból lett a diftongus és a *-v-* elemű trifongus:

- aka-* > 1. -*ako-* > -*aku-* > -*agu-* > **aɣu-* > **awu-* > -*au-*
- 2. -*aga-* > **aɣa-* > **awa-* > -*ava-*.

2.2.1.45.7. *au* ~ *avä* viszony:

Szó belsejében:

Jalavär h.

Ašm.IV.179.: csuv. *Jalavär*, or. **Jelaura** Seng.u., település neve,

NAP:-,

Ar.:.-.

< csuv. *Jalavär* < *Jalawär,

or. *Jelaura* ← nem orosz *Jelawära.

Tauš f.

TB.140.: bask. *Tauš*/ *Tyjyš*, or. *Tauška* Igl., Uf., az or. Ufa bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Tauš* < *Tawuš (< *Tayuš < *Takuš < *Takaš), *Tyjyš* < *Tygyš (< *Tykyš < *Takaš).

S'äka Taväš f.

Ašm.XIII.9.: csuv. *S'äka Taväš*, az or. M(alyj) Civil' folyóba ömlő kis folyó neve,

NAP:-,

Ar.:.-.

< csuv. *S'äka* + *Taväš* < *Tavuš < *Tawuš.

Tavät h.

Ašm.XIII.142.: csuv. *Tavät*, or. *Torp-k(asy)*, település neve,

NAP: csuv. *Tavät*, or. **Tautovo** A.,

Ar.:.-.

< csuv. *Tavät* < *Tavyt, *Tavut < *Tawyt, *Tawut,

or. *Tautovo* ← nem orosz 1. *Tawyt, *Tawut

2. *Tauyt, *Tauut (< *Tawyt, *Tawut)

+ or. -ov: birtokos melléknévképző + or. -o.

A diftongus (-au-) és a triftongus (-avä-) egyaránt -aka- triftongus változásának az eredményei. Eredetibb nem orosz

-aka- > 1. -ako- > -aku- > -agu- > -*ayu- > -*awu- > 1.1. -auu > -au-
1.2. -avu- > -avä-

2. -aky- > -*aγy- > -*awy- > 2.1. -auy-
2.2. -avy- > -avä-.

Az orosz átadója tehát lehetett -au-, amelyet változatlanul vett át, lehetett -auu-, -auy-, amelyet egyszerűsítve vett át, elhagyta az egyik magánhangzót, végül lehetett -awu-, -awy-, amelyet összevont és helyettesített. A lehetőségek közül a megfelelőt mindig az adott név esetében választhatjuk ki.

2.2.1.45.8. au ~ ävā viszony:

Szó belsejében:

Polevoje Jauševo h.

Ašm.:.-,

NAP: or. *Polevoje Jauševo* Ko., csuvas falu,

Ar.:.-.

< or. *Polevoje* ← *polevoje* 'mezei' + *Jauševo* < *Jauš* + -ev: birtokos melléknévképző + or. -o.

Jävänčä *šyrmi xërri* d.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: csuv. *Jävänčä šyrmi xërri* U.

< csuv. *Jävänčä* + *šyrmi* ← csuv. *šyrma* 'árok, patak, szakadék' + -i: birtokos személyjel + *xërri* ← csuv. *xěřě* 'vidék' + csuv. -i: birtokos személyjel.

Tauš f.

TB.140.: bask. *Tauš/ Tyjyš*, or. *Tauška* Igl., Uf., az or. Ufa bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Tauš* < *Tawuš (< *Tayuš < *Takuš < *Takaš), *Tyjyš* < *Tygyš (< *Tykyš < *Takaš).

Täváš Juntapa h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Täváš Juntapa*, or. *Tuškasy* A., csuvas falu,

Ar.: -,

< csuv. *Täváš* + *Juntapa* < *Jun* ← nyeny. *jun* 'folyó' + *tapa*,
or. *Tuškasy* < *Tuš* + *kasy* ← csuv. *kassi*.

Kaulan f.

TB.91.: bask. *Kaulan*, or. *Kaulan* Zianč., az or. Akbirde jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Kaulan*.

Xäväl *šyrma* h.

Ašm.XII.121. csuv. *Xäväl šyrma*, falu neve,

NAP: csuv. *Xäväl šyrma*, or. *Kušelga* Jal., csuvas falu,

Ar.: -,

< csuv. *Xäväl* ← csuv. *xäväl* 'dupla, kettőzött' + csuv. *šyrma* 'árok, patak, szakadék',
or. *Kuš* + *elga* ← tat. *jelga* 'folyó'.

Az eredeti -aka- triftongus különbözőképpen alakult:

- aka- > 1. -ako- > -aku- > -agu- > -*aγu- > -*awu- > -au-
- 2. -ākā- > -oko- > -uku- > -ugu- > -*uγu- > -*uwu- > -uvu- > -ävā-
- 3. -yky- > -ygy- > -*yγy- > -*ywy- > -yvy- > -ävā-.

2.2.1.45.9. *au* ~ *äüe* viszony:

Szó elején:

Äüešte f.

TB.179.: bask. *Äüešte*, or. **Aušta** Iliš., az or. S'ún jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Äüeš* + *te*,

or. *Aušta* ← bask. *Äüešte*.

Äüeškül t. TB.179.: bask. *Äüeškül*, or. **Auškul'** / *Uškul'* Uč., tó.

< bask. *Äüeškül* (< *Äweškül) < *Äüeš* + *kül* ← bask. *kül* 'tó',

or. *Auškul'* ← bask. *Äüeškül*.

Az idegen *ä*, *e* az oroszban *a* megfelelőt kapott, s az idegen palatális labiálist (*ü*) pedig az orosz veláris labiálissal (*u*) helyettesítette. Mindezek eredményeképpen az oroszban mély hangrendű lett a szó. Tehát *-k*-elemű triftongus fejleménye:

aka- > *äkä-* > *äge-* > **äye-* > **äwe-* > *äüe-* → or. *au-*.

Szó belsejében:

Däüen f.

TB.48.: bask. *Däüen*, or. **Daun** Ask., az or. Gurdeka mellékfolyója.

< bask. *Däüen* < *Däwen,
or. *Daun* ← bask. *Däüen*.

Gäüerle t.

TB.45.: bask. *Gäüerle*, or. **G'aurli** Aur., tó.

< bask. *Gäüerle* < *Gäüer* + *le*,
or. *G'aurli* ← bask. *Gäüerle*.

Göröldäüiek f.

TB.41.: bask. *Göröldäüiek*, or. **Gurul'dauk** Išim., az or. Seleuk jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Göröldäüiek* < *Göröl* + *däüiek*,
or. *Gurul'dauk* ← nem orosz *Gürüldäüiek.

Kejäuëšte f.

TB.71.: bask. *Kejäuëšte/Keüäšle*, or. **Kijaušte** Bajm., az or. Sakmara jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Kejäuëšte* < *Kejäwešte (< *Kejä* ← vö.: bask. *kojo* 'kút, forrás' + *weš* ← vö.: magy. *víz* + *te*¹), *Keüäšle* < *Kewäšle (*Ke* + *wäš* + *le* ← vö.: md. *lej* 'folyó',
or. *Kijaušte* ← bask. *Kejäuëšte*.

Ugyanaz történt, mint szó elején. Megjegyzem, hogy az első szótagban az átadó *-e*-hangsúlytalan helyzetben az oroszban *-i*-nek hangzik, amelyet így jegyeztek le.

2.2.1.45.10. *agi~yjy* viszony:

Azokban az esetekben, ahol *-j-* elemű triftongust vagy diftongust viszonyítunk valamely más magánhangzóhoz vagy diftongushoz illetve triftongushoz, számolni kell azzal, hogy a *-j-* egyaránt lehet *-k-* és *-t-* fejleménye. Ennek az a magyarázata, hogy az VtV, VkV triftongus közös előzménye VtkV (< VtVkV) hangkapcsolat.

Szó belsejében és szó végén:

Täxär Taka h.

Ašm.XV.8.: csuv. *Täxär Taka*, or. *Dubovka* ← *Tuxor Tagi* Kra., falu neve,

NAP: csuv. *Täxär Taka*, or. *Tuxor-Tagi* Kra., csuvas falu,
Ar.:.

< csuv. *Täxär* (← vö.: csuv. *täxär* 'kilenc') < *Tuxär + *Taka*,
or. *Tuxor* ← csuv. *Tuxär + *Tagi* ← nem orosz *Tagy.

¹ Szintén 'víz' jelentésben kell felfogni.

A csuvas *Taka* mindkét magánhangzója illabiális ejtésű lehet, amelynek fejleménye a **Taky*, **Tagy*. Csak a második *-a* vált zártabbá. Az oroszban a *-g-* kemény mássalhangzó, ezért az utána álló *-i* kemény *-y-*-nek felel meg az ejtésben.

Tauš f.

TB.140.: bask. ***Tauš/ Tyjyš***, or. *Tauška* Igl., Uf., az or. Ufa bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Tauš* < **Tawuš* (< **Tayuš* < **Takuš* < *Takoš* < **Takāš*), *Tyjyš* < **Tyjyš* (< **Tykyš* < **Takaš*).

Az *-agi-* és az *-ygy-* triftongus közös gyökerű, csupán más-más irányú fejlődés eredményei. A *-j-* kiinduló hangja egyaránt lehetett *-k-* és *-t-*.

-atka- > 1. *-aka-* > *-agy-* > 1. *-agi-*
2. *-ygy-* > *-ygy-* > *-ygy-*
2. *-ata-* > *-yd'y-* > *-ygy-*.

2.2.1.45.11. *ai ~ aj* viszony

Szó belsejében és szó végén:

Karaj h.

Ašm.VI.87. csuv. *Karaj* A., falu neve,

NAP: csuv. *Karaj*, or. ***Karai*** ← *Čirküllě Karaj*, or. *Karajevo* ← *Vurmankasy Kra.*, csuvas falu,

Ar.: csuv. *Karaj*, or. *Karai* Kra.

< csuv. *Karaj* < **Karay* < **Karak*,

or. *Karai* 1. ← nem orosz *Karai* < **Karaw* < **Karay* < **Karak*
2. ← csuv. *Karaj*.

Čutaj h.

Ašm.XV.250.: csuv. *Čutaj*, *Čotaj*, or. *Krasnyje Četai* Kr., falu neve,

NAP:-,

Ar.:.-.

< csuv. *Čutaj* < **Čütej* < **Čitej* < **Četej*,

or. *Krasnyje* ← or. *krasnyje* 'vörös' + *Četai* ← nem orosz **Četej*.

-atka > 1. *-ak* > 1. *-ag* > *-ay* > *-aj* → or. *-ai*
2. *-aj* → or. *-ai*
2. *-at'* > *-ad'* > *-aj*.

2.2.1.45.12. *ai ~ aja* viszony:

Szó belsejében:

Ural f.

TB.154.: bask. *Ural* ← *Jajyk* ← ***Daiks/ Zajx/ Džajk/ Jaik***, or. Ural kaz. *Šajyk*, folyó, amely az Uč-ban ered, a Kašpi tóba ömlik.

< bask. *Jajyk* < **Jajak*.

Z'aik f.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: -,

Tolk.: ud. *Z'aik/ Jaik*, or. Ural, folyó neve.

< ud. *Z'aik*.

θajakly f.

TB.48.: bask. *θajakly*, or. *Džajakly* Zil., az or. Krepostnoj Zilair jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *θajakly* < *θajak* + *ly* ← vö.: md. *laj, lej* 'folyó',

or. *Džajakly* ← bask. *θajakly*.

Laiš h.

Ašm.VIII.3.: csuv. *Laiš*, or. *Laišev*, város neve,

NAP.: -,

Ar.: -,

< csuv. *Laiš* < *Lai* + *š*,

or. *Laišev* ← nem orosz *Laiš* + or. *-ev*: birtokos melléknévképző.

Lajašty f.

TB.100.: bask. *Lajašty*, or. *Lajašty* Iliš., az or. Baza bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Lajašty* < *Lajaš*¹ + *ty* ← ko. *ty* 'tó',

or. *Lajašty* bask. *Lajašty*.

Haplajak f.

TB.164.: bask. *Haplajak*, or. *Saplajak* Zianč., az or. Asele mellékfolyója.

< bask. *Haplajak* < *Hap* + *lajak*,

or. *Sap* + *lajak*.

Szó végén:

Jurjaga f.

TSK.137.: or. *Jurjaga/ Jurjaga*, az or. **Lai** jobb oldali mellékfolyója, hossza 185 km.

< or. *Jurjaga* < *Jur* + *jaga* ← nyeny. *jaga* 'folyó', *Jurjaga* < *Jur* + *jaga* ← szam. *jaga* 'folyó', or. *Lai* (< *Law < *Lay < *Lak*) ← md. *laj* 'folyó', ud. *lajyg* 'völgy'.

Xasejju f.

TSK.126.: or. *Xasejju*, az or. **Laj** bal oldali mellékfolyója, hossza 52 km.

< or. *Xasejju* < *Xasej* + *ju* ← ko. *ju* 'folyó',

or. *Laj* (< *Lay < *Lak*) ← md. *laj* 'folyó'.

Lysutejty t.

TSK.65.: or. *Lysutejty/ Lysučijty*, tó az or. **Laja** és or. Kolva folyók között.

< or. *Lysutejty* < *Lysu* + *tej* + *ty* ← ko. *ty* 'tó', *Lysučijty* < *Lysu* + *čij* (< *tij) + *ty*, or. *Laja* ← vö.: md. *laj* 'folyó'.

Az *-ai* és *-aja* úgy függenek össze, hogy mindkettő olyan *-atka* elem fejleménye, amelyből egyik irányban *-aka*, másik irányban pedig *-ata* lett. A triftongusnak mind a *-k-*, mind a *-t-*

¹ Vö.: magy. *Lajos* helynév és személynév.

mássalhangzójából válhatott *-j-*. Elkülönítésük a párhuzamos adatok segítségével és a közszók bevonásával lehetséges. Tehát:

- atka-* > 1. *-at'a-* > *-ad'a-* > *-aja-*
 2. *-aka-* > 1. *-aga-* > *-aγa-* > *-aja-*
 2. *-agy-* > *-ajy-* → or. *-ai-*.

Az or. *-ai* az átadó alak ejtett változata írásban.

2.2.1.45.13. *ai* ~ *öj* viszony:

Ural f.

TB.154.: bask. *Ural* ← *Jajyk* ← ***Daiks***/*Zajx*/*Džajk*/***Jaik***, or. *Ural* kaz. *Šajyk*, folyó, amely az Uč-ban ered, a Kašpi tóba ömlik.

< bask. *Jajyk* < **Jajak*,
 or. *Jaik* ← bask. *Jajyk*.

Jöjäk f.

TB.52.: bask. *Jöj*äk Belor., az or. Inzer bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Jöj*äk < **Jej*äk < **Jajak* < **Jatak*.

Mindkettő (*-ai-*, *-öj*ä-) közös gyökére vezetető vissza:

- atka-* > 1. *-ata-* > 1. *-etä-* > *-ejä-* > *-öj*ä-
 2. *-aty-* > *-ajy-* > *-ai*
 2. *-aka-* > 1. *-egä-* > *-eγä-* > *-ejä-* > *-öj*ä-
 2. *-agy-* > *-ajy-* > *-ai-*.

2.2.1.45.14. *ai* ~ *äje* viszony:

Szó belsejében:

Zäjem¹ f.

TB.53.: bask. *Zäjem*, or. ***Zaim*** Xajb., az or. Zilair jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Zäjem*, < **Zajam*,
 or. *Zaim* ← bask. *Zäjem*.

Ural f.

TB.154.: bask. *Ural* ← *Jajyk* ← ***Daiks***/*Zajx*/*Džajk*/***Jaik***, or. *Ural* kaz. *Šajyk*, folyó, amely az Uč-ban ered, a Kašpi tóba ömlik.

< bask. *Daiks*.

Olo Šäjek f.

TB.116.: bask. *Olo Šäjek*, or. *Bol'šoj Šaik* Burz., az or. Bol'(šoj) Nuguš bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Olo* ← bask. *olo* 'nagy' + *Šäjek* ← vö.: mdM.: *šaj* 'mocsár',
 or. *Bol'šoj* ← or. *bol'šoj* 'nagy' + *Šaik* ← bask. *Šäjek*.

¹ Vö.: magy. *Zólyom* helynév és személynév.

Apajyš f.

TB.24.: bask. *Apajyš*, or. **Apaiš** Kalt., az or. Belaja mellékfolyója.

< bask. *Apajyš* < *Ap* + *ajyš*,
or. *Apaiš* ← bask. *Apajyš*.

Küksajyr f.

TB.79.: bask. *Küksajyr*, or. *Kuksair* Zil., az or. Bol'(šoj) Sureň jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Küksajyr* < 1. *Küks* ← bask. *küksä* 'kék' + *ajyr* ← bask. *ajyr* 'elágazás, mellékfolyó'
2. *Kük* ← bask. *kük* 'kék' + *sajyr* ← vö.: bask. *sajyr* 'fanedv, gyanta, kátrány'¹.

Kaðlajyr f.

TB.83.: bask. *Kaðlajyr*, or. **Kazlair** Kum., az or. Čebeňka mellékfolyója.

< bask. *Kaðlajyr* < *Kađl* ← 1. **kađal*² ugyanaz, mint a *kađan* 'völgy'
2. bask. *kyđyl* 'vörös'
+ *ajyr* ← bask. *ajyr* 'elágazás, mellékfolyó',
or. *Kazlair* ← bask. *Kaðlajyr*.

Kuðagajym f.

TB.94.: bask. *Kuðagajym*, or. **Kuzagaim** Zianč., az or. Kaskinsa jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Kuðagajym* < *Kuða* ← vö.: bask. *küde* nyj. 'kút, forrás' + *gajym* ← vö.: bask. *kajyn* 'nyírfa',
or. *Kuzagaim* ← bask. *Kuðagajym*.

Jajykšyby küle t.

TB.182.: bask. *Jajykšyby küle*, or. **Jaik-Syby** Al's., tó.

< bask. *Jajykšyby* < *Jajyk* + *šyby* ← vö.: csuv. šyv 'víz' + *küle* ← bask. *kül* 'tó' + bask. -e: birtokos személyjel,
or. *Jaik-Syby* ← bask. *Jajykšyby*.

Z'aik f.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: -,

Tolk.: ud. *Z'aik*/**Jaik**, or. *Ural*, folyó neve.

< ud. *Z'aik*, *Jaik* ← or. *Jaik* ← bask. *Jajyk*.

Julagajyr f.

TB.180.: bask. *Julagajyr*, or. **Julugair** Bajm., az or. Sakmara bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Julagajyr* < *Julag* ← ÓT. *jul* 'patak, folyó' + *ajyr* ← bask. *ajyr* 'elágazás, mellékfolyó',
or. *Julugair* ← nem orosz *Julugajyr*.

Jylajyr f.

Ašm.: -,

NAP.: -,

¹ A folyónévnek alapul szolgált szó jelentése nedv, víz lehetett.

² Vö.: magy. *kotlik* 1. 'edény neve', 2. 'kotyogó hangot ad'. Idetartozik az orosz *kot'ol* 'völgy, csésze' is.

Ar.: -,

B-r.: bask. *Jylajyr*, or. **Zilair**, folyó neve.

< bask. *Jylajyr* < *Jyl* ← ud. *jyl* 'a folyó felső folyása, folyóforrás' + *ajyr* ← bask. *ajyr* 'elágazás, mellékfolyó',

or. *Zilair* < nem orosz *Zilajyr < *Zil* + *ajyr*.

Az -ai- előzménye egyrészt -ajy- forma lehetett, másrészt az orosz -ai- nem orosz -ajy- átvétele lehet úgy, hogy az orosz -ai- idegen -ajy- formának az ejtése, amelyet így is jegyeztek le. Korábbi -k- ill. -t- elemű triftongusból keletkezettek:

-atka- > 1. -ad'y- > -ajy- > -ai- → or. -ai-

2. -aka- > -agy- > -ajy- > -ai- → or. -ai-.

2.2.1.45.17. *avä* ~ *ou* viszony:

Szó belsejében:

Košlavš h.

Ašm.VII.63.: csuv. *Košlavš*, *Kušlavš*, or. **Košlouši** V., falu neve,

NAP: -,

Ar.: -,

< csuv. *Košlavš* < *Košlavyš < *Košlawyš < *Košlayš < *Košlakyš,

or. *Košlouši* < nem orosz *Košlawyš.

Pälxavär värmaně d.

Ašm.X.112.: csuv. *Pälxavär värmaně*, or. **Blagourka** Čist.u., erdő neve or. M(aloje)

Sunčelejevo mellett,

NAP: -,

Ar.: -,

< csuv. *Pälxavär* (< 1. *Päl* + *xavär*

2. *Pälxa* + *vär*)

< *Pulkavur, *Pulakavur, *Pulkavyr, *Pulakavyr + *värmaně* ← csuv. *värman* 'erdő' + csuv. -ě: birtokos személyjel,

or. *Blagourka* ← nem orosz *Pälakawurka, *Pälakawyrka, *Pälakourka.

Az -avä- triftongus és az -ou- diftongus visszavezethető az -aka- triftongusra:

aka > 1. -*aya- > -*awa- > 1. -*avu*- > -*avä*-

2. -*avy*- > -*avä*-

2. -*åkå*- > -*oku*- > -*ogu*- > -*oyu- > -*owu- > -*ou*-.

Az adatok nagy részében az oroszban használt diftongus -ou- átadója lehetett a nem orosz -*awu*-, -*awy*- triftongus is.

2.2.2. Az *ä* és viszonyai

2.2.2.1. *ä* ~ *e* viszony:

Szó elején:

Ošman ängyr f.

GMA: mar. *Ošman ängyr*/ *Ošman enger*, or. *Ošmanka* Ki., Me., az or. Arja bal oldali mellékfolyója.

< mar. *Ošman* (< *Oš* + *man* < *manka*) + *ängyr* ←— vö.: mar. *enger* 'patak',
or. *Ošmanka* < *Oš* + *manka*.

Ašit enger f.

GMA: mar. *Ašit enger*, or. *Ašit* TASSR, Vo., az or. Ilet' bal oldali mellékfolyója.

< mar. *Ašit* + *enger* ←— mar. *enger* 'patak'.

Fel kell tennünk, hogy ingadozás lehetséges a lejegyzésben, ezért külön vizsgálatot igényel annak megállapítása, mikor van *-e* és mikor van *-ä*. Abban az esetben, ha az *-ä*- nyílt, palatális, illabiálist takar, az *-e*- pedig félig zárt, palatális, illabiálist, akkor az *enger*-ben az *-ä*- > *-e*- változás eredménye, az *-e*- van meg, az *ängyr*-ben pedig megmaradt az eredeti *-ä*-.

Szó belsejében, első szótagban:

Bärseüän f.

TB.41.: bask. *Bärseüän*, or. *Bersuvañ* Čišm., Uf., az or. Belaja bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Bärseüän* < *Bärsewän,
or. *Bersuvañ* < nem orosz *Bäršüwän, *Bersüwän.

Bädäres f.

TB.40.: bask. *Bädäres*, or. *Bed'aryš* Belor., az or. Lemeza jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Bädäres*.

Häläüiek f.

TB.167.: bask. *Häläüiek*, or. *Seleuk* Išim., az or. Belaja jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Häläüiek* < *Häläwek,
or. *Seleuk* ←— nem orosz *Seleük, *Seleüiek < *Selewek.

A baskírban az eredeti *-ä*- megőrződött, az orosz használatban az *-e*- vagy helyettesítés eredménye (*-e*- < *-ä*-), vagy pedig már az átadóban is *-e*- volt.

Második szótagban:

Järmäkäj jylgahy f.

TB.69.: bask. *Järmäkäj jylgahy* Davl., az or. Srednij Ud'ak jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Järmäkäj* + *jylgahy* ←— bask. *jylga* 'folyó' + bask. *-hy*: birtokos személyjel.

Jermek h.

Ašm.IV.286.: csuv. *Jermek*, or. *Jermakovo* Bug.u., tatár falu neve,

NAP:-,

Ar.:.-,

< csuv. *Jermek*?

Nem tudni, van-e különbség az *-ä*- és az *-e*- között, vagy csak helyesírási kérdésről van szó, azaz a csuvas helyesírás nem különbözteti meg írásban a kétféle magánhangzót.

Pičmän sazlygy f.

TB.119.: bask. *Pičmän sazlygy* D'urt., szakadék, patak.

< bask. *Pičmän* < *Pič* + *män* ← vö.: szam. *mana* 'tó, amelyen folyó folyik keresztül' + *sazlygy* < *saz* ← tat. *saz* 'mocsár' + *lyg*¹ ← vö.: mar. *lake* 'völgy', fi. *laukko*, *loukko*² 'lyuk, nyílás, hasadék', *lika* 'sár, mocsár', ko. *log* 'völgy', mdE. *latko*, *latka* 'szakadék, méyledés, árok', mdM.: *lotkä* 'gödör, lyuk' + bask. -y: 1. birtokos személyjel
2. a szótőhöz is tartozhat.

Pismeń f.

TB.119.: bask. *Pismeń*, patak.

< bask. *Pismeń* < *Pis* + *meń*.

Harmadik szótagban:

Äüeräz f.

TB.179.: bask. *Äüeräz* Balt., patak.

< bask. *Äüeräz* < *Äweräz.

Äürez f.

TB.179.: bask. *Äürez*, or. *Avruz* Al's., az or. Dema bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Äürez* < *Äüräz < *Äwräz < *Äweräz,
or. *Avruz* ← nem orosz *Äwrüz.

Särmäsän f.

TB.134.: bask. *Särmäsän*, or. *Čermasan*³, az or. Belaja bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Särmäsän* < *Särmä* ← vö.: csuv. *šyrma* 'árok, patak, szakadék' + *sän* ← vö.: ko. *šin* 'forrás'.

Sermesen f.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: -,

B-r.: bask. *Sermesen*, or. *Čermasan*, folyó neve.

< bask. *Sermesen* < *Serme*⁴ ← vö.: csuv. *šyrma* 'árok, patak, szakadék' + *sen* ← vö.: ko. *šin* 'forrás'.

Szó végén:

Jöräüdä f.

TB.67.: bask. *Jöräüdä*, or. *Jurauze* Meč., az or. Suj mellékfolyója.

< bask. *Jöräüdä* < *Jörä* + *üdä* ← vö.: bask. *eđe*, *ödö* 'száraz folyómeder'.

Engerse f.

TB.175.: bask. *Engerse*/ *Engersä*, or. *Ingersä* Zianč., az or. Bol' (šoj) Uskalyk jobb oldali mellékfolyója.

¹ Vö.: magy. *luk*, *lik*, *lyuk* 'gödör'.

² Vö.: magy. *Lauko* családnév.

³ Vö.: cseremisiz: a marik neve.

⁴ Vele rokon a magy. *Szirma* tulajdonnév.

< bask. *Engersä* < *Enger* ← mar. *enger* 'folyó' + *sä* ← vö.: csuv. *šyv* 'víz',
or. *Ingersä* ← nem orosz *Ingersä*.

A szó belsejében és a szó végén a baskír használatban lévő *-ä* egyrészt megőrződött, másrészt zártabbá vált: *-ä* > *-e*. Eldöntendő, lehet-e helyesírásbeli ingadozásról szó. Tisztázni kell, van-e különbség az *-ä*- és az *-e*- között, vagy csak helyesírási kérdésről van szó, azaz a csuvas helyesírás nem különbözteti meg írásban a kétféle magánhangzót.

2.2.2.2. *ä* ~ *i* viszony:

Szó elején:

Ošman ängyr f.

GMA: mar. *Ošman ängyr*/ *Ošman enger*, or. *Ošmanka* Ki., Me., az or. Arja bal oldali mellékfolyója.

< mar. *Ošman* (< *Oš* + *man* < *manka*) + *ängyr* ← vö.: mar. *enger* 'patak',
or. *Ošmanka* < *Oš* + *manka*.

Injer f.

TB.56.: bask. *Injer*/ *Inger*/ *Inžer*, or. *Inzer* Belor., az or. Sim bal oldali mellékfolyója.

< bask. *inger* ← vö.: mar. *enger* 'patak'.

Az eredeti illabiális *a*- fejleménye változott tovább:

ä- > *e*- > *i*-.

Szó belsejében első szótagban:

Sängeldekjylga f.

TB.134.: bask. *Sängeldekjylga*, or. ***Singil' dyk-jelga*** Burz., az or. Suvańak bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Sängeldekjylga* < bask. *Sängeldek* (< *Sängel* + *dek* + *jylga* ← bask. *jylga* 'folyó',
or. *Singil' dyk* ← nem orosz *Singil' dyk* + *jelga* ← tat. *jelga* 'folyó').

ä- > *e*- > *i*-

változás tehető fel.

2.2.2.3. *ä* ~ *y* viszony:

Szó elején:

Ošman ängyr f.

GMA: mar. *Ošman ängyr*/ *Ošman enger*, or. *Ošmanka* Ki., Me., az or. Arja bal oldali mellékfolyója.

< mar. *Ošman* (< *Oš* + *man* < *manka*) + *ängyr* ← vö.: mar. *enger* 'patak',
or. *Ošmanka* < *Oš* + *manka*.

Ynga f.

Ašm.-,.

NAP:-,

Ar.:-,

Vax.: ud. *Ynga/ Inga šur*, or. *Inga Vam.*, az or. Vala jobb oldali mellékfolyója.

< ud. *Ynga* < *Anga, ud. *Inga* + *šur* ← ud. *šur* 'folyam, folyó, patak'.

Szó belsejében első szótagban:

Mängeräü t.

TB.110.: bask. *Mängeräü*, or. *Mangeʼau* Kug., tó.

< bask. *Mängeräü*,

or. *Mangeʼau* ← bask. *Mängeräü*.

Kol' vož ju f.

SW.469a.: ko. *Kol' vož ju*, az or. Kobra mellékfolyója a ko. *Myk-ju* folyótól délre.

< ko. *Myk* < *Mak* (-a- illabiális) + *ju* ← ko. *ju* 'folyó'.

Syngyrauyk f.

TB.133.: bask. *Syngyrauyk*, or. ***Singirauk*** Burz., az or. Belaja jobb oldali mellékfolyója.

< or. *Singirauk* ← bask. *Syngyrauyk*.

Az oroszban az -i- idegen -y- helyettesítése.

Szó végén:

Gäjnä *jylgahy* f.

TB.46.: bask. *Gäjnä jylgahy*, or. *Gajny* Alʼš., az or. Dema bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Gäjnä* (< *Gajna, *Kajna) + *jylgahy* ← bask. *jylga* 'folyó' + bask. -hy: birtokos személyjel,

or. *Gajny* ← nem orosz *Gajny* (< *Gajna), *Gäjny (< *Gajna).

Eredeti illabiális -a két irányban változott:

-a > 1. -ä

2. -y.

Előfordul az oroszban, hogy az -i- idegen -y- helyettesítése.

2.2.2.4. ä ~ o viszony:

Szó elején:

Äbäsäj t.

TB.176.: bask. *Äbäsäj*, or. *Abasaj* Čišm., tó.

< bask. *Äbäsäj* < *Äbä* + *säj* ← vö.: bask. *saj* 'folyami összekötő',

or. *Abasaj* ← bask. *Äbäsäj*.

Oba *sirma* f.

Ašm.:-,

NAP:-,

Ar.: csuv. *Oba sirma* Kra.

< csuv. *Oba* + *sirma* ← or. *sirma* ← csuv. *šyrma* 'árok, patak, szakadék'.

Az illabiális *a-* az egyik irányban palatalizálódással *ä-* lett, s a másik irányban labializálódással *o-*:

a- > 1. *ä-*
2. *å-* > *o-*.

Szó belsejében az első szótagban:

Kärkäbar¹ f.

TB.82.: bask. *Kärkäbar*, or. **Korkovar** Bajm., az or. Xudolaz/ Tujal'as mellékfolyója.

< bask. *Kärkäbar* < *Kärkä* + *bar*,

or. *Korkovar* ← nem orosz *Kårkåvar, vagy nem orosz *Körkövar.

Kämbräk f.

TB.81.: bask. *Kämbräk*, or. **Kombräk** Igl., az or. Lemeza jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Kämbräk* < *Käm* ← vö.: mar., mdE. *kem* 'csizma' + *bräk*²,

or. *Kombräk* ← nem orosz 1. *Kömbräk ← vö.: fi. *kymi* 'fő folyó, folyam' ko. *köm* 'cipő' + *bräk* ← vö.: magy. *berek*.

A baskír használatban az *-ä-* fejlemény, az *-a-* hangból palatalizálódással *-ä-* lett. Az orosz használatban az *-o-* hanghelyettesítéssel keletkezett, az átadó hang palatális labiális *-ö-* volt.

2.2.2.5. *ä ~ u* viszony:

Szó elején:

Ošman ängyr f.

GMA: mar. *Ošman ängyr*/ *Ošman enger*, or. *Ošmanka* Ki., Me., az or. Arja bal oldali mellékfolyója.

< mar. *Ošman* (< *Oš* + *man* < *manka*) + *ängyr* ← vö.: mar. *enger* 'patak',

or. *Ošmanka* < *Oš* + *manka*.

Ungar f.

TB.153.: bask. *Ungar*, or. *Ungar* Sterl., az or. Kuganak bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Ungar* ← 1. bask. nyj. *ongar*, *ungar* 'gödör, nyílás, szakadék, árok'

2. or. *Ungar* ← nem orosz *Üngär,

or. *Ungar* ← 1. bask. *Ungar*

2. nem orosz *Üngär.

A mariban eredetibb *ä-* szókezdő szerepel, amely váltakozik az *e-*vel. Helyszíni vizsgálat döntheti el, hogy az *ä-* valóban nyílt, az *e-* pedig félig zárt ejtést jelez. Az előzményük illabiális *a-* volt.

A baskírban használt *ungar* szókezdője a zárt veláris labiális *u-* fejlemény:

a- > *å-* > *o-* > *u-*,

¹ Vö. *kavar*, *kabar* népnév. Az első elem a *kor* közszói képviselője a han. man. *kor* 'füves mocsár halmokkal'.

² Vö.: magy. *berek*.

Az illabiális *a*-ból két úton válhatott *ü*-:

- a*- > *ä*- > *e*- > 1. *i*- > *ü*-
2. *ö*- > *ü*-.

Az így keletkezett *ü*- szókezdőt az orosz veláris labiálissal (*u*) helyettesítette, mert nem tud palatális labiálist ejteni. A baskírnak erre nincs szüksége, mert ismeri a palatális labiálisokat (*ü*, *ö*).

Szó belsejében második szótagban:

Köðäšte f.

TB.75.: bask. *Köðäšte*, or. *Kuzušte* Išim., az or. Bol'(šoj) Nuguš jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Köðäšte*,
or. *Kuzušte*.

Šämsetdin t.

TB.173.: bask. *Šämsetdin*/ *Šämsädin* küle, or. *Šamsutdin* Bir., tó.

< bask. *Šämsetdin* < *Šäm*¹ + *set* ← vö.: ko. *sin* 'forrás' + *din* ← ko. *din* 'torkolat' + *küle*
← bask. *kül* 'tó' + bask. *-e*: birtokos személyjel,
or. *Šamsutdin* ← nem orosz **Šämsütin*.

Az orosz használatba a nem orosz **Šämsütin* került, amelyet az orosz hanghelyettesítéssel *Šamsutdin* formában vett át. Az oroszban az *-u-* nem orosz *-ü-* helyettesítése.

Az *ä* és *u* viszonyban az *ä* illabiális *a* fejleménye, az *u* pedig keletkezhett labiális *ä* > *o* > *u* változás során, az oroszban pedig az *u* lehet nem orosz *u* átvétele és nem orosz *ü* helyettesítése *u*-val.

2.2.2.6. *ä*~*au* viszony:

Szó belsejében:

Kikräz t.

TB.72.: bask. *Kikräz*, or. *Kokraz* Arx., tó.

< bask. *Kikräz* < *Kikräð* < *Kikrät* < *Kikräty* (< *Kikrä* + *ty* ← ko. *ty* 'tó',
or. *Kokraz* ← nem orosz **Kökräz*).

Az orosz hanghelyettesítéssel (*-a-*) vette át a baskír *-ä*-t.

Kikräüde f.

TB.72.: bask. *Kikräüde*, or. *Kik'raudy* Bajm., az or. Zilair bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Kikräüde* < 1. *Kikrä* + *üde* ← vö.: bask. *üðän* 'völgy', *öðö* 'száraz folyómeder'
2. *Kikräü* + *de*,
or. *Kik'raudy* ← bask. *Kikräüde*.

Az *-ä*- és az *-au* közötti viszonynak az a magyarázata, hogy az *-ä*- triftongus fejleménye:

-aka- > *-äkä-* > *-ägä-* > *-*äyä-* > *-*äwä-* > *-äyä-* > *-ää-* > *-ä-*.

¹ Vö.: magy. *szem* 'forrás', *tengerszem* 'vízforrás' utótagja.

Az orosz a baskírból átvett formának, az -*äü*- hangkapcsolatnak az általa ejtett változatát -*au*-jegyezte le.

2.2.2.7. *ä* ~ *äü*e viszony:

Szó belsejében:

Söröldäk f.

TB.130.: bask. *Söröldäk*, or. *Surul'dak* Uč., az or. Julana bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Söröldäk* < *Söröl* + *däk*,

or. *Surul'dak* ← nem orosz *Sürüldäk.

Söröldäüek f.

TB.130.: bask. *Söröldäüek*, or. *Surul'dauk* Burz., az or. Belaja jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Söröldäüek* (< *Söröl* + *däüek*) < *Söröldäwek*,

or. *Surul'dauk* ← nem orosz *Sürüldäüek.

Az -*äü*e- olyan triftongus, amely közös gyökerű az -*ä*-vel:

-*äke*- > -**äye*- > -**äwe*- > -*äü*e- > -*äe*- > -*ä*-.

2.2.2.8. *ä* kezdetű hangkapcsolatok viszonyai:

2.2.2.8.1. *äü* ~ *au* viszony:

Szó belsejében:

Kikräüde f.

TB.72.: bask. *Kikräüde*, or. ***Kik'raudy*** Bajm., az or. Zilair bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Kikräüde* < 1. *Kikrä* + *üde* ← vö.: bask. *üdän* 'völgy', *ödö* 'száraz folyómeder',
2. *Kikräü* + *de*,

or. *Kik'raudy* ← bask. *Kikräüde*.

Däülekarán f.

TB.48.: bask. *Däülekarán*, or. *Daulekarán* Čišm., az or. Dema jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Däülekarán* < *Däüle* + *karan* ← vö.: mar. *karem*, *korem* 'szakadék, patak',

or. *Daulekarán* ← bask. *Däülekarán*.

Eräüke f.

TB.175.: bask. *Eräüke*, or. *R'auke* Ask., az or. T'ul'guz mellékfolyója.

< bask. *Eräüke* (< *E* + *räüke*) < *Eräwke < *Eräðke < *Erätke,

or. *R'auke* ← nem orosz *Räüke.

Teläükäj f.

TB.142.: bask. *Teläükäj*, or. ***Tl'aukaj*** Zianč., az or. Samaza bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Teläükäj* < *Teläü* + *käj* ← vö.: bask. *kojo* 'kút, forrás', ud. *köjy*, *kuj*, *kujy* 'kút',

or. *Tl'aukaj* ← bask. *Teläükäj*.

Ürläüle t.

TB.161.: bask. *Ürläüle*, or. ***Url'aule*** Kar., tó.

< bask. *Ürläüle* < *Ür* + *läü* + *le*,
or. *Url'aule* ← bask. *Ürläüle*.

Az orosz *-au-* diftongus átdő alakjában *-äü-* volt, amit az orosz helyettesített *-au-*-val, közben palatalizálta az előző mássalhangzót.

Jöräüdä f.

TB.67.: bask. *Jöräüdä*, or. *Jurauze* Meč., az or. Suj mellékfolyója.

< bask. *Jöräüdä* < 1. *Jörä* + *üdä* ← bask. *ödö*, *eđe* 'száraz folyómeder'
2. *Jöräü* + *δä*,
or. *Jurauze* ← nem orosz **Jüräüdä*.

Räüδäk f.

TB.123.: bask. *Räüδäk*, or. ***Raužak*** Išim., az or. Zigan jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Räüδäk* < 1. *Rä* + *üdäk* ← bask. *üdäk* 'völgy'
2. *Räü* + *δäk*,
or. *Raužak* ← bask. *Räüδäk*.

Ez utóbbi két névben összetett szóban szóhatáron került egymás mellé a két magánhangzó, ezért nem tartoznak össze.

Szó végén:

Äkäü f.

TB.176.: bask. *Äkäü*, or. ***Akau*** Zil., az or. Zilair jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Äkäü* < **Äkäw*,
or. *Akau* ← bask. *Äkäü*.

Az orosz használatban a baskír *-äü* helyettesítése *-au-*-val.

Keδläü f.

TB.71.: bask. *Keδläü*, or. ***Kizlau*** Davl., patak.

< bask. *Keδläü* ← bask. nyj. *keδläü* 'forrás',
or. *Kizlau* ← tat. nyj. *kizläü* 'forrás'.

Az orosz használatban a tatár *-äü* helyettesítése *-au-*-val.

Az orosz *-au-* diftongus átdő alakjában *-äü-* volt, amit az orosz helyettesített *-au-*-val, közben palatalizálta az előző mássalhangzót. Külön tekintettel kell lenni azokra az esetekre, amikor a név összetett szóból áll, és szóhatáron került egymás mellé a két magánhangzó, ezért nem tartoznak össze.

2.2.2.8.2. *äüe* ~ *eu* viszony:

Häläüek f.

TB.167.: bask. *Häläüek*, or. ***Seleuk*** Išim., az or. Belaja jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Häläüek* < **Häläwek*,
or. *Seleuk* ← nem orosz **Seleüek*, **Selewek*.

Az orosz átadó alakjában -*äüe*- triftongus szerepelt, de az orosz fül számára nem volt hallható a triftongus harmadik hangja az -*e*-, ezért azt (-*äü*-) diftongusnak fogta fel, s helyettesítette -*eu*-val.

2.2.2.8.3. *äüe* ~ *yua* viszony:

Szó belsejében:

***Däüen* f.**

TB.48.: bask. *Däüen*, or. *Daun* Ask., az or. Gurdeka mellékfolyója.

< bask. *Däüen* < *Däwen < *Dawan,

or. *Daun* ← bask. *Däüen*.

***Dyuan* jylgahy f.**

TB.48.: bask. *Dyuan jylgahy*, or. *Duvan* Arx., az or. Inzer mellékfolyója.

< bask. *Dyuan* < *Dywan < *Dawan + *jylgahy* ← bask. *jylga* 'folyó' + bask. -*hy*: birtokos személyjel.

Mindkettő (-*äüe*-, -*yua*-) -*k*-elemű (-*aka*-) triftongus fejleménye:

- aka*- > 1. -*äke*- > -*äge*- > -*äye- > -*äwe- > -*äüe*-
2. -*yka*- > -*yga*- > -*yga- > -*ywa- > -*yua*-.

2.2.3. Az *e* és viszonyai

2.2.3.1. *e* ~ *i* viszony:

Szó elején:

***Luvyč enger* f.**

GMA: mar. *Luvyč enger*, or. *Lubočja* Me., az or. B(ol'szaja) Kokšaga bal oldali mellékfolyója.

< mar. *Luvyč* + *enger* ← mar. *enger* 'patak',

or. *Lubočja* < *Luboč* + *ja* ← man. *ja* 'folyó'.

***Ingiř* f.**

Ašm.: -,

NAP: -,

Ar.: -,

Fa.II.130.: or. *Ingiř*, a régi merik területén gyakran előforduló víznév.

< or. *Ingiř* ← vö.: mar. *enger* 'patak'.

***Etěl jalě* h.**

Ašm.III.37.: csuv. *Etěl jalě*, or. *Adil'kino* falu neve,

NAP: -,

Ar.: -,

< csuv. *Etěl* < *Etyl ← vö.: tat. *idel* 'folyó' + *jalě* ← csuv. *jal* 'falú' + csuv. -*ě*: birtokos személyjel,

or. *Adil'kino* ← nem orosz *Etylka + or. -*in*: birtokos melléknévképző + or. -*o*.

Čulman Idel f.

TB.70.: tat. *Čulman Idel*, az or. Volga bal oldali mellékfolyója.

< tat. *Čulman* < *Čul* ← *čul* vö.: csuv. *šul* 'forrás' + *man* + *Idel* ← tat. *idel* 'folyó'.

Ežva f.

TSK.24.: ko. *Ežva*, or. *Vyčegda*, az or. Sev(ernaja) Dvina jobb oldali mellékfolyója, hossza 1130 km.,

SW.195b.: ko. *Ežva*, or. *Vyčegda*, folyó.

< ko. *Ežva* < *Ež* + *va* ← ko. *va* 'víz'.

Izvačer f.

TSK.129.: ko. *Izvačer*, or. *Čer'-Ižemskaja*, az or. Ižma bal oldali mellékfolyója, hossza 49 km.

< ko. *Izvačer* < *Izva* (< *Iz* ← vö.: nyeny. *id* 'víz' + *va* ← ko. *va* 'víz') + *čer* ← ko. *čer* 'mellékfolyó',

or. *Čer'* ← ko. *čer* 'mellékfolyó' + *Ižem* ← or. *Ižma* (*Iž* + *ma*: ko. *va* változata) + or. *-sk-*: vonatkozó melléknévképző + or. *-aja*.

Iž va ju f.

SW.292-293b.: ko. *Iž-va-ju*, or. *Ižma*, folyó.

< ko. *Iž* ← vö.: nyeny. *id* 'víz' + *va* ← ko. *va* 'víz' + *ju* ← ko. *ju* 'folyó',

or. *Ižma* < *Iž* + *ma*.

Enäkül t.

TB.174.: bask. *Enäkül*, or. *Inakul'* Aur., tó.

< bask. *Enäkül* < *Enä* + *kül* ← bask. *kül* 'tó',

or. *Inakul'* ← bask. *Enäkül*.

Iđäk f.

TB.54.: bask. *Iđäk* / *Eđäk*, or. *Ižak* Blag., az or. Ufa jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Iđäk* ← bask. *iđäk* 'völgy', *Eđäk* > *Iđäk*,

or. *Ižak* ← bask. *Iđäk*.

Az *e ~ i* viszony magyarázható egyrészt úgy, hogy azok illabiális *-a-* fejleményei:

-a- > *-ä-* > *-e-* > *-i-*,

másrészt úgy, hogy az orosz a hangsúlytalan helyzetben lévő szókezdő *e*-t *i*-nek ejti, s az *i*-t jegyzi le. Tehát a szókezdő magánhangzót (*e-*) hangsúlytalan helyzetben az orosz *i*-nek ejti, vagy az átadóban is *i-* volt.

Szó belsejében első szótagban:

Mitenkě h.

Ašm.VIII.251.: csuv. *Mitenkě*, or. *Med'ana* Kurm.u., orosz falu,

NAP:-,

Ar.::-

< csuv. *Mitenkě* < *Mitenki, *Mitenky,

or. *Med'ana* ← nem orosz *Metene, *Medene.

-e- > *-i-*: nem az oroszban.

Bideńge f.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: -,

T-r.: tat. *Bideńge*, or. **Bedeńga**, folyó neve.

< tat. *Bideńge*,

or. *Bedeńga* ← nem orosz *Bedeńge*.

Keđläü f.

TB.71.: bask. *Keđläü*, or. **Kizlau** Davl., patak.

< bask. *Keđläü* ← bask. *keđläü* 'forrás',

or. *Kizlau* ← tat. *Kizläü* ← tat. *kizläü* 'nyj. forrás'.

Az *-e* > *-i* fejlemény már a tatárban megvan, amelyet az orosz átvett.

Pittes *sali* h.

Ašm.IX.245.: csuv. *Pittes sali*, or. **Bekt'aşkino** Seng.u., falu neve 15 km-re or. Aleškino falutól,

NAP.: -,

Ar.: -,

< csuv. *Pittes*¹ < *Piktes* (< *Pik* + *tes*) + *sali* ← csuv. *sala* 'település' + csuv. *-i*: birtokos személyjel,

or. *Bekt'aşkino* < *Bek* + *t'aşka* ← nem orosz *täške, *teške + or. *-in*: birtokos személyjel + or. *-o*.

Az *-e* > *-i* változás végbement, de nem az oroszban. Az orosz használatú formában meglévő *-e* átdója is *-e* volt.

Keju h.

Ašm.VI.187.: csuv. *Keju*, or. **Kijev**, város neve,

NAP.: -,

Ar.: -,

< csuv. *Keju*.

Kejux h.

Ašm.VI.187.: csuv. *Kejux*, or. **Kijev**, város neve,

NAP.: -,

Ar.: -,

< csuv. *Kejux*.

Kejěv h.

Ašm.VI.187.: csuv. *Kejěv*, or. **Kijev**, város neve,

NAP.: -,

Ar.: -,

< csuv. *Kejěv*.

Kijě h.

Ašm.VI.193.: csuv. *Kijě*, or. **Kijev**, város neve,

---

¹ A *-k-* hasonult a *-t-*hez.

NAP:-,
Ar.:-.
< csuv. *Kijě* < *Kiju*, *Kijü*.

Perim¹ f.
SW.741a.: ko. *Perim*/ *Perym*, or. *Permý*, város.
< ko. *Perim*, *Perym* > csuv. *Perěm*,
or. *Permý* ← csuv. *Perěm*.

Perěm h.
Ašm.IX.168.: csuv. *Perěm*, or. *Permý*, város neve,
NAP:-,
Ar.:-.
< csuv. csuv. *Perěm* < ko. *Perim*, *Perym*,
or. *Permý* ← csuv. *Perěm*.

Pirěm h.
Ašm.IX.225.: csuv. *Pirěm*, or. ***Permý***, város neve,
NAP:-,
Ar.:-.
< csuv. *Pirěm* < *Pirym.

Az *-e-* > *-i-* fejlemény a csuvasban van meg.

Pesmän f.
TB.119.: bask. *Pesmän* ← *Pesmän -Karan*, or. ***Piśmýanka*** Bel.u., az or. Useń jobb oldali mellékfolyója.
< bask. *Pesmän* < *Pes* + *män* + *Karan* ← bask. *karan* 'lék, folyó léekkel, gödrökkel', vö.: mar. *karem*, *korem* 'szakadék, patak',
or. *Piśmýanka* ← nem orosz *Pismänke, *Pesmänke*.

Pečmeň f.
TB.119.: bask. *Pečmeň* Bardym., patak.
< bask. *Pečmeň* < *Peč* + *meň*.

Pismän f.
TB.119.: bask. *Pismän* Kalt., patak.
< bask. *Pismän* < *Pis* + *män*.

Bizne f.
Ašm.:-,
NAP:-,
Ar.:-,
T-r.: tat. *Bizne*, or. ***Bezdna***, folyó neve.
< tat. *Bizne*.

---

¹ Vö. *permi* népnév.

Az orosz *-i-* egyrészt az idegen hangsúlytalan helyzetben lévő *-e-* zártabb ejtése, másrészt ha az átadóban is *-i-* volt, akkor az *-e-* > *-i-* zártabbá válás eredménye már az átadó nyelvben jelentkezik.

Pit turi v.

Ašm.IX.240.: csuv. *Pit-turi*, kiremet neve,

NAP:-,

Ar.: -.

< csuv. *Pit* + *turi* ←— vö.: csuv. *turǎ* 'isten'.

Pet'a lappi d.

Ašm.: -,

NAP:-,

Ar.: csuv. *Pet'a lappi* Č. < csuv. *Pet'a* < *Pet* + *ja* ←— man. *ja* 'folyó' + *lappi* ←— csuv. *lapǎ* 'völgy' + csuv. *-i:* birtokos személyjel.

Nem orosz *-e-* > *-i-* zártabbá válás.

Petšörlajol' f.

TSK.88.: ko. *Petšörlajol'*, or. *Petšerlajol'*, az or. Mezeň jobb oldali mellékfolyója, mellette van a ko. *Petšörlaty* tó.

< ko. *Petšörlajol'* < *Pet* ←— vö.: *viut* 'víz, folyó', magy. *víz* + *šör* ←— vö.: ko. *šor* 'patak, forrás' + *la* ←— vö.: md. *laj* 'folyó' + *jol'* ←— ko. *jol'* 'erdei patak',
or. *Petšerlajol'* ←— nem orosz *Petšerlajol'*.

Šiner poš h.

Ašm.XVII.: csuv. *Šiner poš*, or. **Bičurino** Okt., falu neve,

NAP:-,

Ar.: -.

< csuv. *Šiner* + *poš* ←— csuv. nyj. *poš* 'fő, fej',
or. *Bičurino* < *Bi* ←— vö.: kamasz *biüü* 'víz' + *čura* ←— vö.: ko. *čer* 'mellékfolyó' + or. *-in:* birtokos melléknévképző + or. *-o*.

Az *-i-* előzménye *-e-* vagy *-y-* volt. Tehát az *-i-* vagy *-e->-i-* zártabbá válás, vagy *-y-* > *-i-* palatalizáció révén keletkezett.

Második szótagban:

Lor enger f.

GMA: mar. *Lor enger*, or. *Lař* Me., az or. B(ol'saja) Kokšaga bal oldali mellékfolyója.

< mar. *Lor* + *enger* ←— mar. *enger* 'patak',
or. *Lař*.

Tašinker f.

TB.140.: bask. *Tašinker*, or. **Tašinkir'** Kar., az or. Karlaman bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Tašinker* < *Taš* + *inker* ←— vö.: mar. *enger* 'patak',
or. *Tašinkir'* < *Taš* + *inkir'*.

Ingiř f.

Ašm.: -,

NAP:-,

Ar.:-,

Fa.II.130.: or. *Ingiř*, a régi merik területén gyakran előforduló víznév.

< or. *Ingiř* ← vö.: mar. *enger* 'patak'.

Mind az *e*, mind az *i* egyrészt fejlemény:

$a > ä > e > i$,

másrészt az oroszban az *i* lehet átvétel hanghelyettesítéssel:

1. nem orosz *e* > *i* → orosz *i*

2. nem orosz *y* → orosz *i*.

Ätekü t.

TB.178.: bask. *Ätekü/Äteküj küle*, or. *Atike* Čišm., tó.

< bask. *Ätekü* < *Äteküj* + *küle* ← bask. *kül* 'tó' + bask. *-e*: birtokos személyjel,
or. *Atike* ← bask. *Ätekü*.

A baskír félig zárt vagy zárt *-e*-t az orosz *-i*-nek veszi át.

Äsebar f.

TB.178.: bask. *Äsebar*, or. *Ačibar* Bajm., az or. Kušaba bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Äsebar* < *Äse* ← bask. *äse*¹ 'sós, savanyú' + *bar* ← vö.: fi. *puro* 'patak, ér, kis völgy',
or. *Ačibar* < *Ači* ← nem orosz **äče*, **äči* 'savanyú' + *bar* ← vö.: fi. *puro* 'patak, ér, kis völgy'.

Äsehyu f.

TB.178.: bask. *Äsehyu*, or. *Ačisu* Arx., az or. Askinka mellékfolyója.

< bask. *Äsehyu* < *Äse* ← bask. *äse* 'sós, savanyú' + *hyu* ← bask. *hyu* 'víz',
or. *Ačisu* < *Ači* ← nem orosz **äče*, **äči* 'savanyú' + *su* ← tat. *su* 'víz'.

Patrekkel h.

Ašm.IX.135.: csuv. *Patrekkel*, or. *Bajteřakovo* MJal., falu neve,

NAP: csuv. *Patrekkel*, or. *Bajdeřakovo* ← *Bajteřakovo* Č., csuvas falu,

Ar.:-.

< csuv. *Patrekkel* < *Patrek* (< *Pa* + *trek*) + *kel*² ← csuv. *jel, jal* 'falú',

or. *Bajteřakovo* < *Baj* + *teřak* ← nem orosz **terek*, **teräk* + or. *-ov*: birtokos melléknévképző + or. *-o*.

Patrikjel h.

Ašm.IX.136.: csuv. *Patrikjel*, or. *Bajdeřakovo* MJal., település neve,

NAP:-,

Ar.:-.

---

¹ Vö.: magy. *ecet*.

² A *-j-* hasonult a *-k-*hoz.

< csuv. *Patrikjel* < *Pa* + *trik* + *jel* ← csuv. *jel, jal* 'falu',
or. *Bajdeřakovo* < *Baj* + *teřak* ← nem orosz *terek, *teräk + or. - *ov*: birtokos
melléknévképző + or. -*o*.

EnžÝere f.

Ašm.:-,

NAP:-,

Ar.:-,

T-r.: tat. *EnžÝere*, or. **Anzirka**, folyó neve.

< tat. *EnžÝere*.

Illabiális -*a*- fejleménye az -*e*-, annak tovább fejlődött változata az -*i*-:

-*a*- >-*ä*- >-*e*- > -*i*.

Säger *jylgahy* f.

TB.134.: bask. *Säger jylgahy*, or. **Sagir-jelga** Zianč., az or. Szazala bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Säger* + *jylgahy* ← bask. *jylga* 'folyó' + bask. -*hy*: birtokos személyjel, or. *Sagir* +
jelga ← tat. *jelga* 'folyó'.

Az oroszba a tatárból kerülhetett a *Sagir* forma. Ez esetben baskír -*e*- tat. -*i*- megfelelésről van szó.

Äger f.

TB.176.: bask. *Äger*¹, or. **Agir** Tujm., az or. Useń jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Äger* ← vö.: mar. *enger* 'folyó, patak'.

Bišende f.

TB.36.: bask. *Bišende*, or. *Bišindy* Tujm., az or. Useń bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Bišende*,

or. *Bišindy*

Sinkelej² h.

Ašm.XI.149.: csuv. *Sinkelej*, or. **Sengilej**, város neve,

NAP:-,

Ar.:-,

< csuv. *Sinkelej* < *Sinke* + *lej* ← md. *lej* 'folyó',

or. *Sengilej*.

Čenkelej h.

Ašm.XV.173.: csuv. *Čenkelej*, or. **Sengilej**, város neve,

NAP:-,

Ar.:-,

< csuv. *Čenkelej* < *Čenke* + *lej* ← md. *lej* 'folyó',

or. *Sengilej*.

---

¹ Vö.: magy. *Eger* 'patak'.

² Vö. *székely* népnév.

Sängeldekjylga f.

TB.134.: bask. *Sängeldekjylga*, or. *Singil'dyk-jelga* Burz., az or. Suvańak bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Sängeldekjylga* < *Sängel* + *dek* + *jylga* ← bask. *jylga* 'folyó',
or. *Singil'dyk-jelga* < nem orosz *Singil'dyk* + *jelga* ← tat. *jelga* 'folyó'.

Nem orosz -e- > -i- zártabbá válás.

Šebez f.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: -,

T-r.: tat. *Šebez*, or. *Šabiz*, folyó neve.

< tat. *Šebez*,

or. *Šabiz* ← 1. tat. *Šebez*
2. nem orosz *Šebiz*.

Az orosz -i- nek ejti az átadó nyelvben hangsúlytalan helyzetű -e- t, vagy az átadó nyelvben is -i- volt.

Xämla Seret d.

Ašm.XVI.330.: csuv. *Xämla Seret/Siret*, mező neve,

NAP.: -,

Ar.: -,

< csuv. *Xämla* (< *Xäm* ← csuv. *xäm* vö.: csuv. *xum* 'hullám' + *la*) ← csuv. *xämla* 'komló' + *Seret*.

Harmadik szótagban:

Öškälek f.

TB.118.: bask. *Öškälek*, or. *Uskalik* Zianč., az or. Bol'(šoj) Ik bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Öškälek* < *Öš* + *kälek*,

or. *Uskalik* ← nem orosz *Üškälek, *Üskälik.

Ha az orosz -i- átadója -e-, akkor hangsúlytalan helyzetű, amit az orosz zártabban -i- nek ejt.
Ha pedig az orosz átadója -i-, akkor már az átadó nyelvben végbebet az -e- > -i-.

Tašinker f.

TB.140.: bask. *Tašinker*, or. *Tašinkir* Kar., az or. Karlaman bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Tašinker* < *Taš*¹ + *inker* ← vö.: mar. *enger* 'folyó', bask. *nyj. ongar, ungar* 'gödör, rés, hasadék',

or. *Tašinkir* < *Taš* + *inkir* ← 1. nem orosz *inker*
2. *inkir*.

Tibel' f.

TB.142.: bask. *Tibel'*, or. *Tibil'* Balt., Tatyš., az or. Jug jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Tibel'* < *Tibe* + *l'*,

or. *Tibil'* ← bask. *Tibel'*, nem orosz *Tibil'*.

¹ A szót 'forrás, folyó' és nem 'kő' jelentésben kell felfogni.

Az orosz *-i*-nek ejti az átadó nyelvben hangsúlytalan helyzetű *-e*-t, vagy az átadó nyelvben is *-i*- volt.

Szó végén:

Äsele f.

TB.178.: bask. *Äsele*, or. **Aseli** Bajm., az or. Sakmara bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Äsele* < *Äse* + *le*,

or. *Aseli* ← bask. *Äsele*.

A baskir *ä*- az oroszban *a*-, a szóvégi bask. *-e* hangsúlytalan helyzetben *-i* lesz az orosz ejtés szerint.

Kěperlě Külxěrri h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Kěperlě Külxěrri*, or. **Kiberli** ← *K'uberle*-*K'ulxiri* V., csuvas falu,

Ar.: -,

< csuv. *Kěperlě* < 1. **Kiperli*

2. *Küperle*

+ *Külxěrri* < *Kül* ← csuv. *kül* 'tó' + *xěrri* ← csuv. *xěř¹* (< **xiri*), *xěrri* 'vidék',

or. *Kiberli* ← nem orosz **Kiperli*, or. *K'uberle* ← nem orosz **Küperle* + *K'ulxiri*
← nem orosz **Külxiri*.

Már az átadó nyelvben megvolt az *-e* > *-i* zártabbá válás.

Berle f.

Ašm.: -,

NAP: -,

Ar.: -,

T-r.: tat. *Berle*, or. **Berli**, folyó neve.

< tat. *Berle* < *Ber* + *le* ← vö.: md. *lej* 'folyó',

or. **Berli** tat. *Berle*?

Vagy már az átadó nyelvben megtörtént az *-e* > *-i* zártabbá válás, vagy a szóvégi bask. *-e* hangsúlytalan helyzetben *-i* lett az orosz ejtés szerint.

Esterle f.

Ašm.: -,

NAP: -,

Ar.: -,

T-r.: tat. *Esterle*, or. **Starli**, folyó neve.

< tat. *Esterle* < *Es* + *ter* + *le*,

or. *Starli* < *S* + *tar* + *li*.

Gäüerle t.

TB.45.: bask. *Gäüerle*, or. **G'aurli** Aur., tó.

< bask. *Gäüerle* < *Gäüer* + *le*,

or. *G'aurli* ← bask. *Gäüerle*.

---

¹ Etimológiailag idetartozik a csuv. *xir* 'mező'.

Šišmäle f.

TB.171.: bask. *Šišmäle*, or. **Čišmali** Blag., az or. Syraja Kirža jobb oldali mellékfolyója.
< bask. *Šišmäle* < *Šišmä* (< *Šiš* + *mä*) ← bask. *šišmä* 'forrás' + *le* ← vö.: md. *lej* 'folyó',
or. *Čišmali* < *Čišma* (< *Čiš* + *ma*) ← tat. *čišmä* 'forrás' + *li*.

Mali šyvě f.

Ašm.VIII.183.: csuv. *Mali šyvě*, or. **Malejka**, kis folyó neve,

NAP:-,

Ar.: -.

< csuv. *Mali* < *Ma* + *li* ← vö.: md. *lej* 'folyó' + *šyvě* ← csuv. *šyv* 'víz' + csuv. *-ě*:
birtokos személyjel,
or. *Malejka* < *Ma* + *lejka* ← vö.: md. *lej* 'folyó'.

Säbele f.

TB.134.: bask. *Säbele*/ *Čebekäj*/ *Čäbelle*, or. **Sabili** Bel.u., Buzd., az or. Kurgan jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Säbele* < *Säbe* + *le* ← vö.: md. *lej* 'folyó',
or. *Sabili* ← 1. bask. *Säbele*
2. nem orosz *Säbili.

Csak akkor lehet az orosz átadója a baskír forma, ha a hangsúly az első szótagon van.

Sülle f.

TB.132.: bask. *Sülle*, or. **Sulli** Jerm., az or. R'a jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Sülle* < *Sül* + *le*,
or. *Sulli* ← 1. bask. *Sülle*
2. nem orosz *Süllü.

Temte f.

Ašm.: -,

NAP:-,

Ar.: -,

T-r.: tat. *Temte*, or. *T'amti*, folyó neve.

< tat. *Temte* < *Tem* + *te*,
or. *T'amti* ← 1. tat. *Temte*
2. nem orosz *Temti.

Az *-i* az orosz használatú szavakban fordul elő. Ennek kétféle magyarázata lehet. Az egyik szerint az idegen *-e -i*-nek hangzott, ezért az orosz azt *-i*-vel vette át, és úgy is jegyezte le. A másik esetben az orosz átadó alakjában valóban *-i* (< *-e*) zárt hangot ejtettek és írtak is, amely bekerült az oroszba. Tehát

1. nem orosz *-e* > *-i* → or. *-i*
2. nem orosz *-e* (ejtve *-i*) → or. *-i*.

Az *e* és *i* viszonyának vizsgálatakor megtudtuk, hogy a szóhangsúllynak itt nagyobb szerepe van, ezért több példát mutattunk be külön az első és a további szótagokra. Eszerint szó elején az *e ~ i* viszony magyarázható egyrészt úgy, hogy az *e*- és az *i*- illabiális *-a-* fejleményei nem az oroszban:

-a- > -ä- > -e- > -i-,

másrészt úgy, hogy az orosz a hangsúlytalan helyzetben lévő szókezdő *e*-t *i*-nek ejti, s az *i*-t jegyzi le, bizonyos esetekben pedig már az átadóban is *i*- volt.

Szó belsejében első szótagban az *-e- > -i-* fejlemény már a tatárban, a csuvasban megvan, amelyet az orosz átvett. Az *-e- > -i-* változás végbement, de nem az oroszban. Előfordul, hogy az orosz használatú formában meglévő *-e-* átadója is *-e-* volt. Az orosz *-i-* egyrészt az idegen hangsúlytalan helyzetben lévő *-e-* zártabb ejtése is lehet. Bizonyos esetekben az *-i-* előzménye *-e-* vagy *-y-* volt. Tehát az *-i-* vagy *-e- > -i-* zártabbá válás, vagy *-y- > -i-* palatalizáció révén keletkezett.

Második szótagban mind az *e*, mind az *i* egyrészt fejlemény:

a > ä > e > i,

másrészt az oroszban az *i* lehet átvétel hanghelyettesítéssel:

1. nem orosz *e > i* —→ orosz *i*,
2. nem orosz *y* —→ orosz *i*.

A baskír félig zárt vagy zárt *-e-*t az orosz *-i-*-nek vette át. Az oroszba a tatárból is bekerülhetett az *-i-*. Ez esetben baskír *-e- > tat. -i-*. Az orosz *-i-*-nek ejti az átadó nyelvben hangsúlytalan helyzetű *-e-*-t, vagy az átadó nyelvben is *-i-* volt.

Harmadik szótagban ha az orosz *-i-* átadója *-e-*, akkor hangsúlytalan helyzetű, amit az orosz zártabbban *-i-*-nek ejt. Ha pedig az orosz átadója *-i-*, akkor már az átadó nyelvben végbement az *-e- > -i-*.

Szó végén a baskír *-ä* az oroszban *-a*, a szóvégi bask. *-e* hangsúlytalan helyzetben *-i* lesz az orosz ejtés szerint. Már az átadó nyelvben megvolt az *-e > -i* zártabbá válás. Bizonyos esetekben csak akkor lehet az orosz átadója a baskír forma, ha a hangsúly az első szótagon van. Ha az *-i* az orosz használatú szavakban fordul elő, annak kétféle magyarázata lehet. Az egyik szerint az idegen *-e* már az átadóban *-i*-nek hangzott, ezért az orosz azt *-i*-vel vette át, és úgy is jegyezte le. A másik esetben az orosz átadó alakjában valóban *-i* (< *-e*) zárt hangot ejtettek és írtak is, amely bekerült az oroszba. Tehát

1. nem orosz *-e > -i* —→ or. *-i*
2. nem orosz *-e* (ejtve *-i*) —→ or. *-i*.

2.2.3.2. *e ~ y* viszony:

Szó elején:

Ejek f.

TB.174.: bask. *Ejek*, or. *Bol'šoj Ik Zil.*, Kug., Zianč., az or. Sakmara jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Ejek*.

Yk f.

TB.116.: bask. *Yk/ Yjyk*, az or. Kama bal oldali mellékfolyója a baskír-tatár határon.

< bask. *Yk/ Yjyk*.

Az eredetileg nyílt, veláris illabiális *a-*

1. zártabbá vált: *a-* > *y-*
2. palatalizálódott és zártabbá vált: *a-* > *ä-* > *e-*.

Szó belsejében első szótagban:

Jem *va* f.

TSK.23.: ko. *Jemva* or. **Vymý**, az or. Vyčegda jobb oldali mellékfolyója, hossza 499/ 370 km.
 < ko. *Jem* ←— vö.: nyeny. *jam* 'nagy folyó, tenger' + *va* ←— ko. *va* 'víz', or. *Vymý*.

Măn Javăș h.

Ašm.IV.164.: csuv. *Măn Javăș*, or. **Lebedkino** Jau., település neve,

NAP: csuv. *Măn Javăș*, or. *Nikolajevskoje* Ja., csuvas falu.,

Ar.: csuv. *Măn Javăș*, or. *Jauši Bol'sije* M?

< csuv. *Măn* ←— *măn* 'nagy' + *Javăș*,

or. *Lebedkino* < *Lebedka* + or. *-in-*: birtokos melléknévképző + or. *-o*.

Lunvož f.

TSK.64.: or. *Lunvož*, az or. **Lebed'** jobb oldali mellékfolyója, hossza 78 km.

< or. *Lunvož* < *Lun* + *vož* ←— mar. *vož* 'forrás, folyó',

or. *Lebed'* < *Lebe* + *d'*.

Lybed' f.

Ašm.: -,

NAP: -,

Ar.: -,

Fa.II.538.: or. *Lybed'*, 1. folyó neve az or. Kijev közelében

2. folyó neve a régi R'azanskaja gubernija-ban.

< or. *Lybed'* < *Lybe* + *d'*.

Az eredetileg nyílt, veláris illabiális *a-*

1. zártabbá vált: *a-* > *y-*
2. palatalizálódott és zártabbá vált: *a-* > *ä-* > *e-*.

Második szótagban:

Ošman ängyr f.

GMA: mar. *Ošman ängyr*/ *Ošman enger*, or. *Ošmanka* Ki., Me., az or. Arja bal oldali mellékfolyója.

< mar. *Ošman* < *Oš* + *man* + *ängyr* ←— mar. *enger* 'patak, folyó',

or. *Ošmanka* ←— nem orosz *Ošmanka*.

Lusem f.

Ašm.: -,

NAP: -,

Ar.: -,

Č- Č: man. *Lusem*, or. **Lozyva**, folyó neve.

< man. *Lusem* (< *Luse* + *m*) ←— man. *lusem*, *lusym* 'a folyó régi medre',

or. *Lozyva* < *Lozy* + *va* ←— ko. *va* 'víz'.

Kandyr t.

TB.86.: bask. *Kandyr*/ **Kinder** *küile*, or. *Kandyr* Aur., tó.

< bask. *Kandyr* < *Kan* + *dyr*, *Kinder* < *Kinder* ← bask. *kinder*¹ 'kender' + *küile* < bask. *kiil* 'tó' + -e: birtokos személyjel,
or. *Kandyr* ← bask. *Kandyr*.

Az eredetileg nyílt, veláris illabiális *a*-

1. zártabbá vált: *a*- > *y*-
2. palatalizálódott és zártabbá vált: *a*- > *ä*- > *e*-.

Harmadik szótagban:

Täjmänešte f.

TB.151.: bask. *Täjmänešte*, or. **Tejmanyšty** Abz., az or. Bol'(šoj) Kizil mellékfolyója.

< bask. *Täjmänešte* < bask. *Täj* + *mäneš* + *te*,
or. *Tejmanyšty* (< *Tej* + *manyš* + *ty*) ← bask. *Täjmänešte*.

Tirgämeš f.

TB.143.: bask. *Tirgämeš*, or. **Dergamyška** Xajb., az or. Tašla bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Tirgämeš* < *Tirgämeš*.

A baskir forma akkor szolgált alapul az orosz alaknak, ha a hangsúly az első vagy a második szótagon van, ez esetben az orosz a hangsúlytalan *e*-t *i*-nek ejti, esetünkben annak a kemény változatát.

Szó végén:

Bergende t.

TB.33.: bask. *Bergende*, or. **Bergendy**² D'urt., tó.

< bask. *Bergende* < *Bergen* + *de Bergendy* < *Bergen* + *dy* ← ko. *ty* 'tó'.

Bišende f.

TB.36.: bask. *Bišende*, or. **Bišindy** Tujm., az or. Useñ bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Bišende* < *Bišen* + *de*,
or. *Bišindy* < *Bišin* + *dy* ← vö.: ko. *ty* 'tó'.

Bäljakte f.

TB.40.: bask. *Bäljakte*, or. **Bal'jakty** Sal., az or. Juřuzañ jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Bäljakte* < *Bäl* + *jäk* + *te*,
or. *Bal'jakty* ← bask. *Bäljakte*.

A baskir forma akkor szolgált alapul az orosz alaknak, ha a végső magánhangzó hangsúlytalan, ezért az orosz az *e*-t *i*-nek ejti, esetünkben annak a kemény változatát, amelyet írásban is tükröz. Ott, ahol ez nem érvényes, fel kell tenni, hogy nem az oroszban az *-e* és az *-y* fejlemény:

---

¹ Vö.: magy. *kender*.

² Vö. magy. *Bergendi* személynév.

$a > 1$. $\ddot{a} > e$,

2. $y \longrightarrow$ or. y . Ez esetben az orosz átadója y volt.

Kül Mämäze t.

TB.80.: bask. *Kül Mämäze*, or. *Kul'-Mamýady* Balt., tó.

< bask. *Kül* $\longleftarrow$ bask. *kül* 'tó' + *Mämäze* < *Mämä* + *ze*, or. *Kul'-Mamýady* $\longleftarrow$ nem orosz
*Kül-Mämäde.

Kiäde f.

TB.4.: bask. *Kiäde*, or. *Kijazy* Buzd., az or. Čermasan bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Kiäde* < *Kiä* $\longleftarrow$ bask. *kiä* 'ferde' + δe^1 ,
or. *Kijazy* $\longleftarrow$ bask. *Kiäde*.

Jäjekte f.

TB.68.: bask. *Jäjekte*, or. *Jaikty* Abz., patak.

< bask. *Jäjekte* < *Jäjek* + *te*,
or. *Jaikty* $\longleftarrow$ bask. *Jäjekte*.

Jäügäde f.

TB.69.: bask. *Jäügäde*, or. *Javgazy* Burz., az or. Belaja bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Jäü* (< *Jäw) $\longleftarrow$ vö.: man. *je* 'folyó' + *gäde* $\longleftarrow$ óbaskír *gäde* 'folyó',
or. *Javgazy* < *Jav* (< *Jäw) $\longleftarrow$ vö.: man. *ja* 'folyó' + *gazy* $\longleftarrow$ bask. *gäde*.

Šärðäle t.

TB.173.: bask. *Šärðäle*, or. *Šardaly*/ *Šardnala* Sal., az or. Juřuzań bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Šärðäle* < *Šär* + *ðä* + *le*,
or. *Šardaly* $\longleftarrow$ bask. *Šärðäle*, or. *Šardnala* $\longleftarrow$ nem orosz *Šärðänäle < *Šär* + *ðänä* +
le.

Säüäde f.

TB.135.: bask. *Säüäde*, or. *Sevady* Buzd., Čekm., az or. Čermasan bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Säüäde* < *Säüä* + δe ,
or. *Sevady* $\longleftarrow$ bask. *Säüäde*.

Türsägäde f.

TB.151.: bask. *Türsägäde*, or. *Tursagazy* Aur., az or. Aurgaza bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Tür* + *śä* + *gäde* $\longleftarrow$ óbaskír *gäde* 'folyó',
or. *Tursagazy* $\longleftarrow$ bask. *Türsägäde*.

Ha a hangsúly az első vagy a második szótagon van, akkor a szó végén az *-e*-t zártabban (*-i*,
-y) ejti az orosz.

Vagy az orosz ejti *-y*-nek az átadó nyelvben lévő hangsúlytalan helyzetű *-e*-t, vagy
illabiális *-a* előzményre vezethető vissza mind az *-e*, mind az *-y*:

-a > 1. *-e*

2. *-y*

Az eredetileg nyílt, veláris illabiális *a*-

¹ Rokona a ko. *ty* 'tó', de itt 'víz, folyó' jelentésben kell felfogni.

1. zártabbá vált: *a-* > *y-*
2. palatalizálódott és zártabbá vált: *a-* > *ä-* > *e-*.

Az is előfordul, hogy a baskír forma akkor szolgált alapul az orosz alaknak, ha a hangsúly az első vagy a második szótagon van, ez esetben az orosz a hangsúlytalan *e*-t *i*-nek ejti, esetünkben annak a kemény változatát, amelyet írásban is tükröz. Ott, ahol ez nem érvényes, fel kell tenni, hogy nem az oroszban mind az *-e* és mind az *-y* fejlemény:

- a* > 1. *ä* > *e*,
2. *y* → or. *y*. Ez esetben az orosz átadója *y* volt.

Ha a hangsúly az első szótagon van, akkor a második és harmadik szótagban az *-e*-t zártabban (*-i*, *-y*) ejti az orosz. Vagy az orosz ejti *-y*-nek az átadó nyelvben lévő hangsúlytalan helyzetű *-e*-t, vagy illabiális *-a* előzményre vezethető vissza mind az *-e*, mind az *-y*:

- a* > 1. *-e* (zártabbá válás és palatalizáció)
2. *-y* (zártabbá válás).

2.2.3.3. *e* ~ *ü* viszony

Szó elején:

Erykšy t.

GMA: mar. *Erykšy/Ürükša*, or. *Erekša* Ju., tó az or. *Erekša* helység mellett.

< mar. *Erykšy* < *Eryk* ← vö.: md. *erke* 'tó' + *šy* ← vö.: csuv. *šyv* 'víz', mar. *Ürük*¹ + *ša*,
or. *Erekša* < *Erek* + *ša*.

Erek šyrmi f.

Ašm.III.23.: csuv. *Erek šyrmi* Xval.u., patak neve az or. Čuvašskije Kulatki falu mellett,
NAP:-,

Ar.::-

< csuv. *Erek* ← vö.: md. *erke* 'tó' + *šyrmi* ← csuv. *šyrma* 'árok, patak, szakadék' +
csuv. *-i*: birtokos személyjel.

Erëm šyvě f.

Ašm.III.27.: csuv. *Erëm šyvě*, Ürmös víz,

NAP:-,

Ar.::-

< csuv. *Erëm* < *Erym + *šyvě* ← csuv. *šyv* 'víz' + *-ě*: birtokos személyjel.

Az *e*- és *ü*- szókezdőket tartalmazó adatok a fejlődés különböző fázisait őrzik:

- a-* > *ä-* > *e-* > 1. *ö-* > *ü-*
2. *i-* > *ü-*.

Szó belsejében első szótagban:

¹ Vö.: magy. *üreg* 'gödör, lyuk'.

Vürzym vüüd f.

GMA: mar. *Vürzym vüüd/ Uržum vüüd*, or. *Uržumka* M-T., Kir.o., az or. V'atka jobb oldali mellékfolyója.

< mar. *Vürzym* < *Vür* + *zym* + *vüüd* ← mar. *vüüd* 'víz'.

Větľe f.

Ašm.V.385.: csuv. *Větľe*, or. ***Vetluga***, folyó neve,

NAP:-,

Ar.:.-.

< csuv. *Větľe* < *Vět* ← vö.: mar. *viit* 'víz' + *le* ← vö.: md. *lej* 'folyó',
or. *Vetluga*¹ < *Vet* ← vö.: md. *ved'* 'víz' + *luga* ← vö.: ko. *log* 'völgy'.

Vüütlä f.

GMA: mar. *Vüütlä/ Vüütlä*, or. ***Vetluga*** Ju., Gm., az or. Volga bal oldali mellékfolyója.

< mar. *Vüütlä* < *Vüü* ← mar. *viit* 'víz' + *lä* ← vö.: md. *laj* 'folyó', mar. *Vüütlä* < *Vüü* ← mar. *viit* 'víz' + *lä* ← vö.: md. *lej* 'folyó',
or. *Vetluga* < *Vet* ← vö.: md. *ved'* 'víz' + *luga* ← vö.: ko. *log* 'völgy'.

Az -e- és -ü- magánhangzókat tartalmazó adatok a fejlődés különböző fázisait őrzik:

-a- > -ä- > -e- > 1. -ö- > -ü-
2. -i- > -ü-.

Második szótagban:

Küsterek h.

Ašm.VII.87.: csuv. *Küsterek/ Küstürek* Tk., falu neve,

NAP: csuv. *Küsterek*, or. *Kosteřaki* M., csuvas falu.,

Ar.:.-.

< csuv. *Küsterek* < *Küs* + *terek*, *Küstürek* < *Küs* + *türek*,
or. *Kosteřaki* ← nem orosz *Köstereki.

Harmadik szótagban:

Koloslej f.

TB.74.: bask. *Koloslej*, or. *Koloslej* Arx., az or. Sim jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Koloslej* < *Kolos* + *lej* ← md. *lej* 'folyó'.

Lüj enger f.

GMA: mar. *Lüj enger/ Lüj vüüd/ L'unda*, or. *L'unda* Ju., az or. *Vetluga* bal oldali mellékfolyója.

< mar. *Lüj* ← vö.: md. *lej* 'folyó' + *enger* ← mar. *enger* 'folyó', *Lüj* + *vüüd* ← mar. *vüüd* 'víz'.

-e- > -ö- > -ü-, vagy
e- > -i- > -ü-

változásról lehet szó.

¹ Etimológiailag összetartozik a tat. *idel*, bask. *idele* 'folyó' szavakkal.

Szó végén:

Xurašte *ášni* d.

Ašm.XVI.219.: csuv. *Xurašte* *ášni*, hely neve,

NAP:-,

Ar.:-,

< csuv. *Xurašte* < *Xuraš* + *te* + *ášni* ← csuv. *ášna* + csuv. *-i*: birtokos személyjel.

Xuraštü ?

Ašm.XVI.219.: csuv. *Xuraštü* A., piac neve or. Malyje Tuvany faluban,

NAP:-,

Ar.:-,

< csuv. *Xuraštü* < *Xuraš* + *tü*.

Xuraštü *uškaň* h.

Ašm.XVI.219.: csuv. *Xuraštü* *uškaň*, *Kěšěň Tăvan*, település neve,

NAP:-,

Ar.:-,

< csuv. *Xuraštü* < *Xuraš* + *tü* + *uškaň* ← csuv. *uškaň* 'telep, település'.

-e- > *-ö-* > *-ü-*, vagy

e- > *-i-* > *-ü-*

változásról lehet szó.

Az *e* és az *ü* viszonyából kiderült, mindkét magánhangzó eredeti *a*-ra vezethető vissza:

-a- > *-ä-* > *-e-* > 1. *-ö-* > *-ü-*

2. *-i-* > *-ü-*.

2.2.3.4. *e* ~ *ö* viszony:

Szó elején:

Esterle f.

Ašm.:-,

NAP:-,

Ar.:-,

T-r.: tat. *Esterle*, or. *Starli*, folyó neve.

< tat. *Esterle* < *Ester* + *le*.

Kariḍel f.

TB.90.: bask. *Kariḍel*/ *Ufa*/ *Ufa iḍele*/ ***Öpö***/ ***Öfö***/ ***Öfä***, or. *Kariḍel*’, az or. Belaja jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Kariḍel* < *Kar* + *iḍel* ← bask. *iḍel* 'folyó', bask. *Ufa* ← or. *Ufa* + *iḍele* ← bask. *iḍel* 'folyó' + bask. *-e*: birtokos személyjel.

Szókezdő helyzetben előfordul mind az *e-*, mind az *ö-*, de nincsenek egymással viszonyban.

Szó belsejében első szótagban:

Köčpel' f.

TSK.59.: ko. *Köčpel'*, or. ***Kečpel'*** / *Pajerjaga*, az or. Usa bal oldali mellékfolyója, hossza 13 km.

< ko. *Köčpel'* < *Köč* + *pel'*,

or. *Kečpel'* < *Keč* + *pel'*, or. *Pajerjaga* < *Pajer* + *jaga* ←— szam. *jaga* 'folyó'.

Kömys f.

TSK.58.: ko. *Kömys*, or. ***Kemyś***, az or. Mezeń jobb oldali mellékfolyója, Hossza 2 km. Az egyesülésnél két folyó keletkezik: 1. ko. *Kos Kömys*,

2. ko. *Ul' Kömys*.

< ko. *Kos* ←— ko. *kos* 'száraz' + *Kömys*, *Ul'* < ko. *ul'* 'vizes, nedves' + *Kömys*.

Vojvož f.

TSK.20.: or. *Vojvož*, az or. ***Lemju*** jobb oldali mellékfolyója.

< or. *Vojvož* < *Voj* + *vož* ←— ko. *vož* 'elágazás, mellékfolyó', or. *Lemju* ←— ko. *Lömju*.

L'önty t.

TSK.61.: ko. *L'önty* / *L'ömpuaty*, or. ***Lemty***, tó az or. Pečora baloldalán.

< ko. *L'önty* < *L'öm* + *ty* ←— ko. *ty* 'tó', ko. *L'ömpuaty* < *L'öm* + *pua* ←— tat. *bua* 'tó' + *ty* ←— ko. *ty* 'tó', *L'ömpuaty*,

or. *Lemty* ←— ko. *Lönty*.

Möskašor f.

TSK.71.: ko. *Möskašor*, or. ***Meskašor***, az or. Usa jobb oldali mellékfolyója.

< ko. *Möskašor* < *Möska* + *šor* ←— ko. *šor* 'patak, forrás',

or. *Meskašor* ←— ko. *Möskašor*.

S'ödju f.

TSK.102.: ko. *S'ödju*, or. ***Sedka*** / *Setka*, az or. Luza jobb oldali mellékfolyója, hossza 78 km.

< ko. *S'ödju* < *S'öd* ←— ko. *S'öd* 'fekete, sötét' + *ju* ←— ko. *ju* 'folyó',

or. *Sedka* ←— 1. nem orosz *Sedka*

2. *S'ödka*,

or. *Setka* ←— or. *Sedka*¹.

Ydžyd Töbyk f.

TSK.116.: ko. *Ydžyd Töbyk*, or. *Bol'šoj Tebuk*, az or. Vel'ju jobb oldali mellékfolyója, hossza 92 km.

< ko. *Ydžyd* ←— *ydžyd* 'nagy' + *Töbyk* ←— vö.: ko. *töbek* 'gyantázott csizma' (< *Tebyk),

or. *Bol'šoj* ←— or. *bol'šoj* 'nagy' + *Tebuk* ←— nem orosz 1. *Tebük

2. *Töbük.

Söbyś f.

TSK.110.: ko. *Söbyś*, or. ***Sebyś*** ← *Tobyś*, az or. Ižma jobb oldali mellékfolyója, hossza 230 km.

< ko. *Söbyś*,

¹ Az orosz ejtett változata írásban, ahol a *k* hatására zöngétlenedés következett be: -*dk*- > -*tk*-.

or. *Sebyś* ← 1. nem orosz *Sebyś*
2. ko. *Söbyś*,
or. *Tobyš*.

Második szótagban:

Požögju f.

TSK.68.: ko. *Požögju*, or. ***Požeg***, az or. Pečora jobb oldali mellékfolyója, hossza 67 km.

< ko. *Požögju* < *Požög* + *ju* ← ko. *ju* 'folyó',
or. *Požeg*.

A komi *Požög* < *Pošjög < *Poš* ← *poš 'víz, mocsár' vö.: magy. *posvány* + *jög* ← *jög
vö. ko. *ju*, man. *ja*, magy. *jó* 'folyó'.

Pezmögty t.

TSK.87.: ko. *Pezmögty*, nagy öreg tó az or. Vyčegda jobb oldalán.

< ko. *Pezmögty* < *Pez* + *mög* + *ty* ← ko. *ty* 'tó'.

Kyvörvož f.

TSK.57.: ko. *Kyvörvož*, or. ***Kyvervož***, az or. Madmes bal oldali mellékfolyója, hossza 10 km.

< ko. *Kyvörvož* < *Kyvör* + *vož* ← ko. *vož* 'elágazás, mellékfolyó',
or. *Kyvervož* ← ko. *Kyvörvož*.

Kuzöbju f.

TSK.55.: ko. *Kuzöbju*, or. ***Kuzebju***, az or. Vyčegda jobb oldali mellékfolyója, hossza 49 km.

A forrása két mellékfolyóból származik: 1. ko. *Vojkuzöb*

2. ko. *Lunkuzöb*.

< ko. *Vojkuzöb* < *Voj* ← ko. *voj* 'északi' + *kuzöb*, ko. *Lunkuzöb* < *Lun* ← ko. *lun* 'déli'
+ *kuzöb*,
or. *Kuzebju* ← ko. *Kuzöbju*.

Kočmösjü f.

TSK.54.: ko. *Kočmösjü*/ *Kotšmöš*, or. ***Kočmes***, az or. Vyčegda bal oldali mellékfolyója.

< ko. *Kočmösjü* < *Koč* ← vö.: ko. *ködž* 'elágazás, mellékfolyó' + *mös* ← vö.: ko. *mos*
'forrás' + *ju* ← ko. *ju* 'folyó', ko. *Kotšmöš* < *Kotš* ← vö.: ko. *kytš* 'mellékfolyó, kör,
környék' + *mös*,
or. *Kočmes* ← ko. *Kočmöš*.

Söd'mös f.

TSK.110.: ko. *Söd'mös*, or. ***Sed'mes***, az or. Sebyś jobb oldali mellékfolyója, hossza 78 km.

< ko. *Söd'mös* ← *Söd'* + *mös*,
or. *Sed'mes* ← ko. *Söd'mös*.

Viser f.

TSK: ko. *Viser*/ ***Višör***, or. *Višera*, az or. Vyčegda jobb oldali mellékfolyója, hossza 241/ 286
km.

< ko. *Viser* < *Vi* ← vö.: mar. *vit* 'víz', ko. *va* 'víz' + *ser* ← ko. *ser* 'folyó', ko. *Višör* <
Vi + *šör* ← ko. *šör* 'többé-kevésbé állandó áradat',

or. *Višera* < *Vi* ←— *vö.*: mar. *vit* 'víz', ko. *va* 'víz' + *šera* ←— *vö.*: ko. *šor* 'patak, forrás'.

***Pet'sera* f.**

SW.750a.: ko. *Pet'sera*/ *Pet'sera ju*, or. *Pečora*, folyó.

< ko. *Pet'sera* < *Pet'* + *šera* ←— ko. *ser* 'folyó' + *ju* ←— ko. *ju* 'folyó',
or. *Pečora* ←— ko. *Pečora*.

***Pečora Myl* f.**

TSK.76.: ko. *Pečora Myl*, or. *Sev(ernaja) Mylva*, az or. *Pečora* bal oldali mellékfolyója, az or. *Myljyvkus* mocsárban ered, hossza 201/ 280 km.

< ko. *Pečora* < *Pe* + *čora* ←— *vö.*: ko. *čer* 'mellékfolyó' + *Myl* ←— ko. *myl* 'mély',
or. *Sev(ernaja)* ←— or. *severnaja* 'északi' + *Myl* ←— ko. *myl* 'mély'.

***L'okkõm* f.**

TSK.58.: ko. *L'okkõm*, or. *L'okkem* Uxt.gs., folyó.

< ko. *L'okkõm* < *L'ok* ←— ko. *l'ok* 'sovány'¹ + *kõm* ←— ko. *kõm* 'cipõ'²,
or. *L'okkem* < *L'ok* ←— ko. *l'ok* 'sovány' + *kem* ←— ld. ko. *kõm* 'cipõ'.

***Burkõm* f.**

TSK.12.: ko. *Burkõm*, or. *Burkem*, az or. *Ižma* jobb oldali mellékfolyója, hossza 62 km.

< ko. *Burkõm* < *Bur* ←— ko. *bur* 'jó'³, fi. *puro* 'patak, ér, kis völgy' + *kõm* ←— ko. *kõm* 'cipõ',
or. *Burkem* < *Bur* + *kem* ←— ko. *kõm* 'cipõ'.

Amikor az orosz használatú formának alapul szolgált változatot keressük, azért kell két lehetőséget nyitva hagyni, mert *-e-* > *-õ-* nem orosz változás, és az orosz a korábbi *-e-*t tartalmazó alakot is átvehette. Ugyanakkor az is lehetséges, hogy az átadó forma a ko. *-õ-*t tartalmazta, amelyet az orosz nem tud ejteni, ezért azt palatális *-'o-* val kellene helyettesíteni, amelyet a mindig kemény *-š-* után nem tehet, ezért van *-e-*.

Harmadik szótagban:

***Krivuševty* t.**

TSK.55.: or. *Krivuševty*, tó a ko. *Krivušõv* or. *Krivuševo* falunál, 21 km-re az or. *Glotovo* falutól.

< or. *Krivuševty* (< *Krivu* + *šev* + *ty* ←— ko. *ty* 'tó') ←— ko. **Krivušõvty*,
ko. *Krivušõv* < *Krivu* + *šõv*.

Negyedik és hetedik szótagban:

***Patrakarjõmvomynbõžjol'* f.**

TSK.87.: ko. *Patrakarjõmvomynbõžjol'*, or. *Patrakarjemvomynbežjol'*, az or. *Ilyč* jobb oldali mellékfolyója, hossza 12 km.

¹ A folyónévben 'keskeny' jelentésben kell értelmezni.

² Eredetileg 'a folyó medre, amiben a víz jár' jelentésű lehetett. Alak és funkcióbeli hasonlóság alapján jelentéstapadással lett 'cipõ', amiben az ember jár.

³ ld. még 'jobb (kéz)'.

< ko. *Patrakarjömvomynböžjol'* < *Patrakar jöm* + *vomyn* ← ko. *vomyn* 'folyó(meder)-szakasz' + *böž* ← ko. *böž* 'alsó rész' + *jol'* ← ko. *jol'* 'erdei patak'.

Nincs jelentősége annak, hogy hányadik szótagban, mert a szótag önmagában is egy szó.

-a- > -e- > -ö-

változásról lehet szó.

Az -e- labializálódott -ö-vé. Az *ö* a komi és a baskír használatban ismert. Szókezdő helyzetben előfordul mind az *e-*, mind az *ö-*, de nincsenek egymással viszonyban. Szó belsejében és szó végén, amikor az orosz használatú formának alapul szolgált változatot keressük, azért kell két lehetőséget nyitva hagyni, mert -e- > -ö- nem orosz változás, és az orosz a korábbi -e-t tartalmazó alakot is átvehette. Ugyanakkor az is lehetséges, hogy az átadó forma a ko. -ö-t tartalmazta, amelyet az orosz nem tud ejteni, ezért azt palatális -'o- val kellene helyettesíteni, amelyet a mindig kemény -š- után nem tehet, ezért van -e-. Az -ö- legtöbb esetben a komiban jelentkezik, ritkán a baskírban. Ezért a magyarázatot magában a komiban és a baskírban kell elsősorban keresni, ugyanakkor szubsztrátum hatásként kezelni, s az ősmagyart is vizsgálni.

2.2.3.5. *e ~ o* viszony:

Szó elején:

Ošman ängyr f.

GMA: mar. *Ošman ängyr*/ *Ošman enger*, or. *Ošmanka* Ki., Me., az or. Arja bal oldali mellékfolyója.

< mar. *Ošman* (< *Oš* + *man* < *manka*) + *ängyr* ← vö.: mar. *enger* 'patak',
or. *Ošmanka* < *Oš* + *manka*.

Ungar f.

TB.153.: bask. *Ungar*, or. *Ungar* Sterl., az or. Kuganak bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Ungar* ← 1. bask. nyj. **ongar**, *ungar* 'gödör, nyílás, szakadék, árok'
2. or. *Ungar* ← nem orosz *Üngär,
or. *Ungar* ← 1. bask. *Ungar*
2. nem orosz *Üngär.

Unkä f.

Ašm.III.247.: csuv. *Unkä*, or. **Onga** Cu., folyó, amely Volgába ömlik,

NAP:-,

Ar.::-

< csuv. *Unkä* < *Onkä*, or. *Onga* ← nem orosz *Onka*.

Szó belsejében első szótagban:

Požögju f.

TSK.68.: ko. *Požögju*, or. *Požeg*, az or. Pečora jobb oldali mellékfolyója, hossza 67 km.

< ko. *Požögju* < *Požög* + *ju* ← ko. *ju* 'folyó',
or. *Požeg*.

A komi *Požög* < *Pošjög < *Poš* ← *poš 'víz, mocsár' vö.: magy. *posvány* + *jög* ← *jög vö. ko. *ju*, man. *ja*, magy. *jó* 'folyó'.

***Pezmögty* t.**

TSK.87.: ko. *Pezmögty*, nagy öreg tó az or. Vyčegda jobb oldalán.

< ko. *Pezmögty* < *Pez* + *mög* + *ty* ← ko. *ty* 'tó'.

Čutaj h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Čutaj* ← *Čutaj Tusaj*, or. ***Četaj*** *Dosajevo* ← *Četajevo* ← *Dosajevo* C., csuvas falu,

Ar.: -,

< csuv. *Čutaj* ← *Čütej?

Čutaj h.

Ašm.XV.250.: csuv. *Čutaj*, ***Čotaj***, or. Krasnyje *Četai* Kr., falu neve,

NAP:

Ar.: -,

< csuv. csuv. *Čotaj* ← *Čötej?

***Čov(ju)* f.**

TSK.130.: or. *Čov(ju)* ← ***Čev*** ← *Čelva* ← *Čolva*, az or. Vyčegda bal oldali mellékfolyója.

< *Čovju* < *Čov* + *ju* ← ko. *ju* 'folyó', *Čev*, *Čelva* < *Čel* + *va* ← ko. *va* 'víz', *Čolva* < *Čol* ← vö.: csuv. *šāl* 'forrás' + *va* ← ko. *va* 'víz'.

***Mozyn* f.**

TSK.70.: ko. *Mozyn/ Mozym*, or. ***Mezeň***, folyó, amely az or. Mezeńskaja guba-ba, a Fehér tenger öbölbe ömlik, hossza 910/ 966 km.

< ko. *Mozyn/ Mozym*, or. *Mezeň*.

Az -e- fejlemény:

-a- > -ä- > -e-,

az oroszban használatos -o- pedig hanghelyettesítéssel idegen -ö- átvétele egyrészt:

-e- > -ö- → orosz -o-,

másrészt a nem oroszban az -o- fejlemény:

-a- > -ǫ- > -o-

amely bekerülhetett az oroszba is.

Második szótagban:

***Pet'šera* f.**

SW.750a.: ko. *Pet'šera/ Pet'šera ju*, or. ***Pečora***, folyó.

< ko. *Pet'šera* < *Pet'* + *šera* ← ko. *ser* 'folyó' + *ju* ← ko. *ju* 'folyó',
or. *Pečora* ← ko. *Pečōra*.

Šükkev h.

Ašm.XVII.214.: csuv. *Šükkev*, or. *Žukov* Buu., falu neve,

NAP:-,

Ar.::-.

< csuv. *Šükkev*,¹ or. *Žukov* ← csuv. *Šükkev*.

Timeš šut d.

Ašm.::-,

NAP:-,

Ar.: csuv. *Timeš šut* A.

< csuv. *Timeš* + *šut* ← csuv. *šut* 'domb'.

Timüškel h.

Ašm.XIV.42: csuv. *Timüškel*, or. ***Timoškino*** Čist.u., csuvas település neve,

NAP:-,

Ar.::-.

< csuv. *Timüškel* < *Timüš* + *kel* ← csuv. *kil* 'falu',

or. *Timoškino* < *Timoška* + or. *-in*: birtokos melléknévképző + or. *-o*.

Kulömju f.

TSK.56.: ko. *Kulömju*, or. ***Kulom***, az or. Vyčegda jobb oldali mellékfolyója, hossza 84 km.

< ko. *Kulömju* < *Ku* + *löm* + *ju* ← ko. *ju* 'folyó',

or. *Kulom* ← ko. *Kulöm*.

L'önty t.

TSK.61.: ko. *L'önty*/*L'ömpuaty*, or. ***Lemty***, tó az or. Pečora baloldalán.

< ko. *L'önty* < *L'öm* ← vö.: ko. *l'öm* 'fagyal' + *ty* ← ko. *ty* 'tó', *L'ömpuaty* < *L'öm*

← vö.: ko. *l'öm* 'fagyal' + *pua* ← vö.: tat. *bua* 'tó' + *ty* ← ko. *ty* 'tó',

or. *Lemty* ← ko. *L'önty*.

N'yvser f.

TSK.79.: ko. *N'yvser*/*N'yvserju*, or. *Nivšera*, az or. Višera bal oldali mellékfolyója, hossza 215 km.

< ko. *N'yvserju* < *N'yv* + *ser* ← ko. *ser* 'folyó' + *ju* ← ko. *ju* 'folyó',

or. *Nivšera* < *Niv* + *šera*.

N'y šor ju f.

SW.687a.: z. *N'y-šor-ju*, or. *Nivšera*?, folyó.

< z. *N'y-šor-ju* < *N'y* < *N'yv* + *šor* ← vö.: ko. *ser* 'folyó' + *ju* ← ko. *ju* 'folyó',

or. *Nivšera* < *Niv* + *šera*.

Nem orosz *-e*- > *-ö*- → orosz *-o*-.

Összetett szó második tagja önállóan is előfordul.

Szó végén:

---

¹ A kettőzött *-kk-* a zöngétlen ejtést jelöli a csuvasban.

Šäräšle f.

TB.173.: bask. *Šäräšle*, or. *Šerašla/ Šerašlonka/ Šerašlenka* Bak., az or. S'úñ bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Šäräš + le*,
or. *Šerašla* ← bask. *Šäräšle*.

Ysma f.

TSK.39.: nyeny. *Ysma/ Usmo*, az or. *Ižma* folyó neve.

< nyeny. *Ysma* < *Ys + ma*, nyeny. *Usmo* < *Us + mo*,
or. *Ižma*.

Az *-e* fejlemény:

-a- > -ä- > -e-.

Az *-o* értéke lehet *-o*, de jelölhet *-ā*-t is. Kevés példa van a szóvégi előfordulásra.

Az *e* és *o* viszonyában az *-e-* fejlemény:

-a- > -ä- > -e-,

az oroszban használatos *-o-* pedig hanghelyettesítéssel idegen *-ö-* átvétele egyrészt:

-e- > -ö- → orosz -o-,

másrészt a nem oroszban az *-o-* fejlemény:

-a- > -ā- > -o-,

amely bekerülhetett az oroszba is.

2.2.3.6. *e ~ u* viszony:

Szó elején:

Ošman ängyr f.

GMA: mar. *Ošman ängyr/ Ošman enger*, or. *Ošmanka* Ki., Me., az or. Arja bal oldali mellékfolyója.

< mar. *Ošman* (< *Oš + man* < *manka*) + *ängyr* ← vö.: mar. *enger* 'patak',
or. *Ošmanka* < *Oš + manka*.

Ungar f.

TB.153.: bask. *Ungar*, or. *Ungar* Sterl., az or. Kuganak bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Ungar* ← 1. bask. nyj. *ongar, ungar* 'gödör, nyílás, szakadék, árok'

2. or. *Ungar* ← nem orosz *Üngär,

or. *Ungar* ← 1. bask. *Ungar*

2. nem orosz *Üngär.

Nem orosz *a- > ä- > e- > 1. i- > ü- → orosz u-*

2. *ö- > ü- → orosz u-*.

Az *u-* szókezdő a nem orosz nyelvekben lehet fejlemény:

a- > ā- > o- > u-.

Szó belsejében első szótagban:

Aslā Čullā h.

Ašm.XV.223.: csuv. *Aslā Čullā*, or. *Bol'sije Čolly* Kra., falu neve,

NAP: csuv. *Aslā Čullā* C., csuvas falu,

Ar.: -.

< csuv. *Aslā* ← csuv. *aslā* 'öreg, régi' + *Čullā* < *Čul* ← vö.: csuv. *šāl* (< *šul*) 'forrás' + *lā* ← *ly 1. vö.: md. *laj*, *lej* 'folyó'
2. képző.

Kěšěn Čullā h.

Ašm.XV.223.: csuv. *Kěšěn Čullā*, or. *Malyje Čely* Kra., falu neve,

NAP: csuv. *Kěšěn Čullā*, or. *Malyje Čolly* Kra., csuvas falu,

Ar.: -.

< csuv. *Kěšěn* ← csuv. *kěšěn* 'kicsi, kicsiny' + *Čullā* < *Čul* + *lā*,
or. *Malyje* ← or. *malyje* 'kicsi' + *Čely* ← *Čelly.

Kere kuś śyrmi f.

Ašm.VI.190.: csuv. *Kere kuś śyrmi*, az or. Ara folyó bal oldali mellékfolyója az Izbebi mezőn,

NAP: -,

Ar.: csuv. *Kere kuś śyrmi*, másképp *Xura kuś śyrmi*

< csuv. *Kere* ← vö.: csuv. *xura* 'fekete, sötét, sáros' + *kuś* ← csuv. *kuś* 'szem, nyílás' + *śyrmi* ← *śyrma* 'árok, patak, szakadék' + csuv. *-i*: birtokos személyjel, *Xura* ← csuv. *xura* 'fekete' + *kuś* ← csuv. *kuś* 'szem, nyílás' + *śyrmi* ← *śyrma* 'árok, patak, szakadék' + csuv. *-i*: birtokos személyjel.

Čutaj h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Čutaj* ← *Čutaj Tusaj*, or. *Četaj Dosajevo* ← *Četajevo* ← *Dosajevo* C., csuvas falu,

Ar.: -.

< csuv. *Čutaj* < *Čütej?

*Sepyč*¹ f.

Ašm.: -,

NAP: -,

Ar.: -,

Vax.: ud. *Sepyč*, or. *Sepyč* Krasn., Glaz., az or. *Čepca* bal oldali mellékfolyója.

< ud. *Sepyč* < *Sepy* + *č*,
or. *Čepca* < *Čep* + *ca*.

Čupči f.

Ašm.: -,

NAP: -,

---

¹ Vö.: magy. *Szepes* földrajzi név, *Csupics* személynév.

Ar.: -,

Vax.: ud. *Čupči/ Čupči šur*, or. **Čepca** UASSR., Perm., Kir., az or. V'atka bal oldali mellékfolyója.

< ud. *Čupči* + *šur* ← ud. *šur* 'folyam, folyó, patak, csermely'.

Šurut h.

Ašm.XVII.231.: csuv. *Šurut/ Šorut*, or. **Šerauty** Pe., település neve,

NAP: csuv. *Šurut*, or. *Šerauty* Ko., csuvas falu,

Ar.: -,

< csuv. *Šorut* > *Šurut*,

or. *Šerauty* ← nem or. *Šorawuty.

Söbyś f.

TSK.110.: ko. *Söbyś*, or. **Sebyś** ← *Tobyś*, az or. Ižma jobb oldali mellékfolyója, hossza 230 km.

< ko. *Söbyś*,

or. *Sebyś* ← *Tobyś*.

Subač¹ f.

TSK.108.: or. *Subač/ Subaś*, az or. Pyssa bal oldali mellékfolyója, hossza 50 km.

< or. *Subač*.

Nem orosz *a-* > *ä-* > *e-* > 1. *i-* > *ü-* → orosz *u-*

2. *ö-* > *ü-* → orosz *u-*.

Az *u-* szókezdő a nem orosz nyelvekben lehet fejlemény:

a- > *ā-* > *o-* > *u-*.

Második szótagban:

Tumbolova f.

TSK.115.: or. *Tumbolova/ Tumbulova* han. *Tumbulova-iogan*, az or. **Kokpela** bal oldali mellékfolyója, hossza 26 km.

< or. *Tumbulova* < *Tum* + *bulo* ← vö.: bask. *bulak* 'folyó' + *va* ← ko. *va* 'víz', han.

Tumbulova + *iogan* ← han. *iogan* 'folyó',

or. *Kokpela* < *Kok* + *pela*.

Kuršukka h.

Ašm.VII.15.: csuv. *Kuršukka*, or. **Korževka** Bug.u., település neve,

NAP: -,

Ar.: -,

< csuv. *Kuršukka* < *Kur* + *šukka*,

or. *Korževka* < *Kor* + *ževka*.

Ünkerðe f.

TB.158.: bask. *Ünkerðe*, or. **Unkurda** Belok., az or. Vas-jelga jobb oldali mellékfolyója.

---

¹ Vö. *šupaš*, *čävaš*, *čuvaš* a csuvas nép neve.

< bask. *Ünkerde* < *Ünker* ← bask. *ünker*, *onkor*, *ongor* 'gödör, rés, nyílás' + *de*, or.
Unkurda ← nem orosz **Ünkürde*, **Ünkürde*.

A baskír -a- > -ä- > -e-.

Nem orosz -a- > -ä- > -e- > 1. -ö- > -ü- → orosz -u-
2. -i- > -ü- → orosz -u-.

Az *u-* szókezdő a nem orosz nyelvekben lehet fejlemény:

a- > *ä-* > *o-* > *u-*.

Pašit oškānē h.

Ašm.IX.122.: csuv. *Pašit oškānē*, or. **Ereskino** Kurm.u., falu neve,

NAP:-,

Ar.: -.

< csuv. *Pašit* + *oškānē* ← csuv. *uškān* 'telep, település' + csuv. -*ē*: birtokos személyjel,
or. *Ereskino* < *Ereska* + or. -*in*: birtokos melléknévképző + or. -*o*.

Urusovo h.

Ašm.: -,

NAP: or. *Urusovo* MoAOR., mordvin falu,

Ar.: -.

< or. *Urusovo* < *Urus* + or. -*ov*: birtokos melléknévképző + or. -*o*.

Ürek f.

TB.161.: bask. *Ürek*, or. *Uruk* Išim., Mel., az or. *Nuguš* jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Ürek*,

or. *Uruk* ← nem orosz *Ürik*.

Üreš f.

TB.161.: bask. *Üreš*, or. **Uruš** Kara., az or. Ufa jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Üreš*,

or. *Uruš* ← nem orosz **Ürüš*.

Möšek f.

Ašm.: -,

NAP: -,

Ar.: -,

T-r.: tat. *Möšek*, or. **Mušuga**, folyó neve.

< tat. *Möšek*,

or. *Mušuga* ← nem orosz **Müšüge*.

A baskír -a- > -ä- > -e-.

Nem orosz -a- > -ä- > -e- > 1. -ö- > -ü- → orosz -u-
2. -i- > -ü- → orosz -u-.

Az *u-* szókezdő a nem orosz nyelvekben lehet fejlemény:

$a- > \text{ä}- > o- > u-$.

Szó végén:

Ürge Täläk f.

TB.160.: bask. *Ürge Täläk*, or. **Urgu Tel'ak** Igl., az or. Sim jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Ürge* ← bask. *ürge* 'felső' + *Täläk*,

or. *Urgu* ← nem orosz *Ürgü + *Tel'ak* ← nem orosz *Täläk*.

Az *-e-* illabiális *-a-*ból keletkezett:

$-a- > -\text{ä}- > -e-$;

s az *-u* egyrészt

$-\text{ä}- > -o- > -u-$

révén, másrészt az orosz használatban az *-u-* lehet idegen *-ü-* átvétele hanghelyettesítéssel.

Nem orosz $-a- > -\text{ä}- > -e->$ 1. $-\text{ö}- > -\text{ü}- \longrightarrow$ orosz *-u-*

2. $-i- > -\text{ü}- \longrightarrow$ orosz *-u-*.

Az *u-* szókezdő a nem orosz nyelvekben lehet fejlemény:

$a- > \text{ä}- > o- > u-$.

2.2.3.7. *e ~ ä* viszony:

Szó elején:

Āštār f.

d. Ašm.IV.95.: csuv. *Āštār*, hely és folyó neve,

NAP:-,

Ar.:.

< csuv. *Āštār* < *Yštyr.

Āštrankā f.

Ašm.IV.95.: csuv. *Āštrankā*, kis folyó neve,

NAP:-,

Ar.:.

< csuv. *Āštrankā* < csuv. *Āš* + *trankā*.

Esterle f.

Ašm.:.

NAP:-,

Ar.:.

T-r.: tat. *Esterle*, or. *Starli*, folyó neve.

< tat. *Esterle* < *Ester* + *le*.

A csuvasban a redukált *ä-* előzménye veláris, illabiális *y-*, tehát az

a- > y- > ě-

változás eredménye, az *e-* pedig illabiális *a-* fejleménye:

-a > -ä > -e.

Szó belsejében második szótagban:

Xušálka

Ašm.XVI.276.: csuv. *Xušálka*, or. ***Koš-Jelga*** Biž, BASSR,

NAP:-,

Ar.:.-.

< csuv. *Xušálka* < *Xuš* < *Kuš + *álka* < *ylka ← vö.: bask. *jylga* 'folyó',
or. *Koš* ← nem orosz *Koš* + *Jelga* ← tat. *jelga* 'folyó'.

Az *-šj-* összeolvadásából keletkezett a csuvas használatban az *-ś-*.

Csuvas *-a- > -y- > -ä-*,

Tat. *-a- > -ä- > -e- → orosz -e-*.

***Āštār* f.**

d. Ašm.IV.95.: csuv. *Āštār*, hely és folyó neve,

NAP:-,

Ar.:.-.

< csuv. *Āštār* < *Yštyr.

***Isterekkassi* h.**

Ašm.:.-,

NAP: csuv. *Isterekkassi*, or. *Isterekkasy* M-P., csuvas falu,

Ar.:.-.

< csuv. *Isterekkassi* < *Isterek* + *kassi* ← csuv. *kasā* 'falú' + csuv. *-i*: birtokos személyjel,
or. *Isterekkasy* ← csuv. *Isterekkassi*.

Az *e* és *ä* összehasonlító vizsgálatából megtudtuk, hogy a csuvasban a redukált *ä-* előzménye veláris, illabiális *y-*, tehát az

a- > y- > ě-

változás eredménye, az *e-* pedig illabiális *a-* fejleménye:

a- > ä- > e-.

Csuvas *-a- > -y- > -ä-*,

Tat. *-a- > -ä- > -e- → orosz -e-*.

2.2.3.8. *e ~ ě* viszony:

Szó elején:

Kese Ejek f.

TB.72.: bask. *Kese Ejek*, or. *Malyj Ik* Kug., az or. Bol'(šoj) Ik jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Kese* ← bask. *kese* 'kicsi' + *Ejek*,

or. *Malyj* ← or. *malyj* 'kicsi' + *Ik*.

Ejälekül t.

TB.174.: bask. *Ejälekül*, or. *Ejalekul'* Meč., Fed., tó.

< bask. *Ejälekül* < *Ejä* + *le* ← 1. vö.: md. *lej* 'folyó'

2. -*le* valamivel való ellátottságot jelölő képző

+ *kül* ← bask. *kül* 'tó',

or. *Ejalekul'* ← bask. *Ejälekül*.

Ějesě f.

Ašm.IV.98.: csuv. *Ějesě*, folyó neve,

NAP:-,

Ar.:.-.

< csuv. *Ějesě* < 1. *Ijesy

2. *Ůjesy.

Ějesě puš h.

Ašm.IV.98.: csuv. *Ějesě puš*, or. *Uezy-baš* Bel.u., település, egy csuvas "*Ijěšě-puš*"-nak ejtette,

NAP:-,

Ar.:.-.

< csuv. *Ějesě* < 1. *Ijesy

2. *Ůjesy

+ *puš* ← csuv. *puš* 'fő, fej',

or. *Uezy* ← nem orosz *Ůjesy + *baš* ← tat., bask. *baš* 'fő, fej'.

Szó végén:

Ijese f.

Ašm.III.87.: csuv. *Ijese*, kis folyó neve,

NAP:-,

Ar.:.-.

< csuv. *Ijese* < *Ije* + *se*.

Ijese puš h.

Ašm.III.87.: csuv. *Ijese-puš*, csuvas falu neve,

NAP:-,

Ar.:.-.

< csuv. *Ijese* < *Ije* + *se* + *puš* ← csuv. *puš* 'fő, fej'.

Ějesě puš h.

Ašm.IV.98.: csuv. *Ějesě puš*, or. *Uezy-baš* Bel.u., település, egy csuvas "*Ijěšě-puš*"-nak ejtette,

NAP:-,

Ar.:.-.

< csuv. *Ějesě* < 1. *Ijesy
 2. *Ůjesy
 + *puš* ← csuv. *puš* 'fő, fej',
 or. *Uezy* ← nem orosz *Ůjesy + *baš* ← tat., bask. *baš* 'fő, fej'.

Vilne *šyn kěpperi*

Ašm.V: csuv. *Vilně šyn kěpperi* hid az elhunytnek. Ld. *vilě kěpperi*,

NAP:-,

Ar.: csuv. *Vilne šyn kěpperi* A.,

< csuv. *Vilne* < *Vil* ← *vil-* 'meghalni' + *-ne*: múlt idejű melléknévi igenévképző + *šyn*
 ← *šyn* 'ember' + *kěpperi* ← csuv. *kěperě* 'híd' + csuv. *-i*: birtokos személyjel.

Vilně *šyn varě d.*

Ašm.V: csuv. *Vilně šyn varě*, szakadék, ahova az elhunyt néhány holmiját és a temetéskor
 használt tárgyakat dobálják,

NAP:-,

Ar.: *Vilně šyn varě* M.,

< csuv. *Vilně* < *Vil* ← *vil-* 'meghalni' + *-ně*: múlt idejű melléknévi igenévképző + *šyn*
 ← *šyn* 'ember' + *varě* ← csuv. *var* 'árok, patak' + csuv. *-ě*: birtokos személyjel.

Az *ě* palatális redukált többféleképpen keletkezhetett:

-a- > -e- > 1. -i- > -ě-: a redukált illabiális palatális értékű,
 2. -ö- > -ü- > -ě-: a redukált labiális palatális értékű.

Az is előfordulhat, hogy a redukált előzménye félig zárt labiális palatális *ö*:

e > *ö* > *ě*.

Lehet az -e rövidebb ejtése is szó végén.

2.2.3.9. *e ~ igä* viszony:

Szó belsejében:

Ten *sali* h.

Ašm.XIII.289.: csuv. *Ten-sali*, or. *Dejanovo* Kurm.u., orosz falu neve,

NAP:-,

Ar.::-,

< csuv. *Ten* + *sali* ← csuv. *sala* 'falú' + csuv. *-i*: birtokos személyjel,
 or. *Dejanovo* < *Dejan* + or. *-ov*: birtokos melléknévképző + or. *-o*.

Jautigän f.

TB.196.: bask. *Jautigän*, or. ***Jautigan*** Zianč., az or. Id'áš jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Jautigän* < *Jau* ← vö.: man. *ja* 'folyó' + *tigän*,
 or. *Jautigan* ← bask. *Jautigän*.

Az -iga- az oroszban idegen -igä- átvétele hanghelyettesítéssel.

2.2.3.10. *e ~ iga* viszony:

Szó belsejében:

Ten sali h.

Ašm.XIII.289.: csuv. *Ten-sali*, or. *Dejanovo* Kurm.u., orosz falu neve,

NAP:-,

Ar.::-.

< csuv. *Ten* + *sali* ← csuv. *sala* 'falú' + csuv. *-i*: birtokos személyjel,
or. *Dejanovo* < *Dejan* + or. *-ov*: birtokos melléknévképző + or. *-o*.

Jautigän f.

TB.196.: bask. *Jautigän*, or. **Jautigan** Zianč., az or. Id'áš jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Jautigän* < *Jau* ← vö.: man. *ja* 'folyó' + *tigän*,

or. *Jautigan* ← bask. *Jautigän*.

Sěveten h.

Ašm.XI.294.: csuv. *Sěveten*, or. *Zvenigovskij zagon* 'Zvenyigovi töltés' (település),

NAP:-,

Ar.::-.

< csuv. *Sěveten* < *Sěve* + *ten*,
or. *Zvenigovskij* < *Zvenig*¹ + or. *-ov*: birtokos melléknévképző + or. *-sk-*: vonatkozó
melléknévképző + or. *-ij*, + *zagon* ← or. *zagon* 'korlát, kerítés, akol, parcella'.

Az *-iga-* az oroszban idegen *-igä-* átvétele hanghelyettesítéssel.

2.2.3.11. *e ~ uva* viszony:

Szó belsejében:

Ten sali h.

Ašm.XIII.289.: csuv. *Ten-sali*, or. *Dejanovo* Kurm.u., orosz falu neve,

NAP:-,

Ar.::-.

< csuv. *Ten* + *sali* ← csuv. *sala* 'falú' + csuv. *-i*: birtokos személyjel,
or. *Dejanovo* < *Dejan* ← csuv. *Tejan* + or. *-ov*: birtokos melléknévképző + or. *-o*.

Tävankassi h.

Ašm.::-,

NAP: csuv. *Tävankassi*, or. **Tuvany** Šu., orosz falu,

Ar.::-.

< csuv. *Tävankassi* < *Tävän* ← *Tuvan* + *kassi* ← csuv. *kasă* 'falú' + csuv. *-i*: birtokos
személyjel,
or. *Tuvany* ← csuv. *Tuvany*.

Tävänjel h.

Ašm.XIV.238: csuv. *Tävänjel*, or. *Staro-Duvanovo*, falu neve,

NAP:-,

---

¹ Vö.: magy. *Zvonyik* családnév.

Ar.: -.

< csuv. *Tävänjel* < *Tävän* + *jel* ← csuv. *jal* 'falu',
or. *Staro* ← or. *staro* 'öreg' + *Duvanovo* < *Duvan* ← csuv. *Tuvan* + or. -ov: birtokos
személyjel + or. -o.

Az -e- fejlődés:

-aka- > -äkä- > -eke- > -*eye- > -*ewe- > -eüe- > -ee- > -e-.

Az -uva- a -k- elemű triftongus változásainak egyik állapotát őrzi:

-aka- > -äka- > -*uȳa- > -*uwa- > -uva-.

2.2.3.12. *e* ~ *eja* viszony:

Szó belsejében:

Ten *sali* h.

Ašm.XIII.289.: csuv. *Ten-sali*, or. **Dejanovo** Kurm.u., orosz falu neve,

NAP: -,

Ar.: -.

< csuv. *Ten* + *sali* ← csuv. *sala* 'falu' + csuv. -i: birtokos személyjel,
or. *Dejanovo* < *Dejan* ← csuv. *Tejan* + or. -ov: birtokos melléknévképző + or. -o.

Tejan *sali* h.

Ašm.XIII.: csuv. *Tejan sali* Kurm.u., orosz falu neve,

NAP: -,

Ar.: -.

< csuv. *Tejan* + csuv. *sali* ← csuv. *sala* 'falu' + csuv. -i: birtokos személyjel.

Az *e* és az *eja* a -k- elemű triftongus fejlődésének tűnik, azonban meg kell vizsgálni a -t-
eredet lehetőségét is:

-aka- > 1. -äkä- > -ege- > -*eye- > -*ewe- > -e-
2. -äka- > -ega- > -*eȳa- > -eja-.

2.2.3.13. *e* kezdetű hangkapcsolatok viszonyai:

2.2.3.13.1. *eu* ~ *eüe* viszony:

Szó belsejében:

Käteües f.

TB.82.: bask. *Käteües*, or. **Kateuš** Al's., az or. Jaiksyba mellékfolyója.

< bask. *Käteües*,

or. *Kateuš* ← bask. *Käteües*.

A baskír triftongus -eüe- eredeti -k- elemű triftongus (-VkV-) fejlődése:

-aka- > -äkä- > -ege- > -*eye- > -*ewe- > -eüe-.

Az orosz átadó alakja a baskir lehetett, amit az orosz hanghelyettesítéssel vett át:

bask. *-eüe-* → or. *-eu-*.

2.2.3.13.2. *ei ~ eji* viszony:

Szó belsejében:

Jeik h.

Ašm.IV.260.: csuv. *Jeik*, Uralsk város neve?

NAP:-,

Ar.:.

< csuv. *Jeik* < *Jejik*.

Jejik f.

Ašm.IV.262.: csuv. *Jejik*, az Ural folyó neve,

NAP:-,

Ar.:.

< csuv. *Jejik*.

Az *ei* és *ej*i viszonyra csak ennyi példánk van. Az *-ej*i- egy korábbi *-t-* elemű triftongus fejleménye, s az *-ei* ennek tovább alakult változata:

2.2.3.13.3. *ei ~ ejě* viszony:

Jeik h.

Ašm.IV.260.: csuv. *Jeik*, Uralsk város neve?

NAP:-,

Ar.:.

< csuv. *Jeik* < *Jejik*.

Jejěk h.

Ašm.IV.262.: csuv. *Jejěk*, ugyanaz, mint csuv. *Jejik*,

NAP:-,

Ar.:.

< csuv. *Jejěk* < *Jejik*.

Jejěk xuli h.

Ašm.IV.262.: csuv. *Jejěk xuli*, or. *Ural'sk* város neve,

NAP:-,

Ar.:.

< csuv. *Jejěk* < *Jejik* + *xuli* ← csuv. *xula* 'város' + csuv. *-i*: birtokos személyjel.

Az *ei ~ ejě* viszonyban az *-ej*i- triftongus *-i-* eleme redukálódott.

2.2.3.13.4. *eüe ~ au* viszony:

Szó elején:

***Eüeskül* t.**

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: -,

B-r.: bask. *Eüeskül*, or. ***Auškul'***, tó neve.

< bask. *Eüeskül* < *Eües* + *kül* ← bask. *kül* 'tó',

or. *Auškul'* ← bask. *Eüeskül*.

Az *eüe* ~ *au* viszonyában a baskír triftongus *-eüe-* eredeti *-k-* elemű triftongus (-VkV-) fejleménye:

-aka- > *-äkä-* > *-ege-* > *-*eye-* > *-*ewe-* > *-eüe-*.

Az orosz átadó alakja a baskír lehetett, amit az orosz hanghelyettesítéssel vett át:

bask. *-eüe-* → or. *-au-*

2.2.3.13.5. *eüä* ~ *uj* viszony:

Szó végén:

***Beüä* f.**

TB.34.: bask. *Beüä*, or. *Buj* Jana., az or. Kama bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Beüä* < **Bewe*.

Az *eüä* ~ *uj* viszonyban lehet mindkettő eredetileg *-k-* elemű triftongus fejleménye:

-aka > *-äkä* > *-egä* > *-*eγä* > *-*ewä* > *-eüä*.

Az or. *Buj* átadója nem orosz **Büj* lehetett. Tehát az oroszban az *-uj* olyan idegen *-üj* átvétele hanghelyettesítéssel, amely *üj* előzménye kétféle lehet: *-ük* vagy *-üt*.

2.2.3.13.6. *eje* ~ *i* viszony:

Szó elején:

***Kese Ejek* f.**

TB.72.: bask. *Kese Ejek*, or. *Malyj Ik* Kug., az or. Bol'(šoj) Ik jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Kese* ← bask. *kese* 'kicsi' + *Ejek*,

or. *Malyj* ← or. *malyj* 'kicsi' + *Ik*.

Az *eje* ~ *i* viszonyban *-k-* vagy *-t-* elemű triftongus eredetű a baskírban az *eje-*:

aka- > *äkä-* > *ege-* > *eγe-* > *eje-*, vagy

ata- > *ät'ä-* > *ed'e-* > *eje-*.

Az *i-* pedig:

1. ennek tovább fejlődött változata:

eje- > *iji-* > *i-*,

2. *aka-* > *yky-* > *ygy-* > *yjy-* > *y-* —> or. *i*.

Ez utóbbi esetben az orosz *i*- hanghelyettesítés eredménye. Tehát:

aka- > 1. *äkä-* > *ege-* > *eȳä-* > *eje-* > *iji-* > *i-*

2. *yky-* > *ygy-* > *yjy-* > *y-* —> or. *i*-.

2.2.3.13.7. *eje* ~ *y* viszony :

Szó elején:

Kese Ejek f.

TB.72.: bask. *Kese Ejek*, or. *Malyj Ik* Kug., az or. Bol' (šoj) Ik jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Kese* ← bask. *kese* 'kicsi' + *Ejek*,

or. *Malyj* ← or. *malyj* 'kicsi' + *Ik*.

Yk f.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: -,

T-r.: tat. *Yk*, or. *Ik*, folyó neve.

< tat. *Yk* < *Yjyk.

Az *eje* ~ *y* viszonyban triftongus eredetű a baskírban az *eje*-:

aka- > *äkä-* > *ege-* > *eȳe-* > *eje-*, vagy

ata- > *ät'ä-* > *ed'e-* > *eje-*.

Az *y-* pedig *-k-* vagy *-t-* elemű triftongus fejleménye:

atka- 1. *aka-* > *yky-* > *ygy-* > *yjy-* > *y-*

2. *ata-* > *yt'y-* > *yd'y-* > *yjy-* > *y-*.

2.2.3.13.8. *eje* ~ *yjy* viszony:

Szó elején:

Kese Ejek f.

TB.72.: bask. *Kese Ejek*, or. *Malyj Ik* Kug., az or. Bol' (šoj) Ik jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Kese* ← bask. *kese* 'kicsi' + *Ejek*,

or. *Malyj* ← or. *malyj* 'kicsi' + *Ik*.

Yk f.

TB.116.: bask. *Yk/Yjyk*, az or. Kama bal oldali mellékfolyója a baskír-tatár határon.

< bask. *Yk* < *Yjyk*.

Az *eje* ~ *yjy* viszonyban *-k-* vagy *-t-* elemű triftongus eredetű a baskírban az *eje*-:

aka- > *äkä-* > *ege-* > *ejä-* > *eje-*, vagy
ata- > *ät'ä-* > *ed'e-* > *eje-*,

az *yjy-* pedig másik irányú fejlemény:

aka- > *yky-* > *ygy-* > *yjy-* vagy
ata- > *yt'y-* > *yd'y-* > *yjy-*

2.2.4. Az *i* és viszonyai

2.2.4.1. *i* ~ *ö* viszony:

Szó belsejében:

Hyuly Körjä

TB.167.: bask. *Hyuly Körjä*, or. *Syraja Kirža* Kara., az or. Ufa bal oldali mellékfolyója.

< *Hyuly* < *Hyu* ← bask. *hyu* 'víz' + *-ly*: valamivel való ellátottságot jelölő képző + *Körjä*
< *Kör* + *jä* ← man. *jä* 'folyó',
or. *Syraja* ← or. *syraja* 'nedves, vizes' + *Kirža* ← nem orosz **Kyrđa*, **Kyrzä*.

Az *i* és *ö* viszonyban az orosz *-i-* átadója *-y-* veláris illabiális lehetett, amely

-a- > *-y-*

fejleménye. A baskír *-ö-* előzménye pedig illabiális *-e-* lehetett, fejlődési útja:

-a- > *-ä-* > *-e-* > *-ö-*.

Szó végén:

Püčö jer t.

GMA: mar. *Püčö jer*, or. *Pučijer* Zv., tó az or. Šupšalovo helységtől dél-keletre.

< mar. *Püčö* + *jer* ← mar. *jer* 'tó',
or. *Pučijer* ← nem orosz **Püči jer*, **Püče jer*.

Nem orosz

-a > *-ä-* > *-e* > 1. *-i*
2. *-ö*,

az orosz átadója lehetett *-e*, amelyet az orosz *-i-*-nek hallott, de lehetett *-i* ejtésű is.

Az *i* és *ö* viszony vizsgálata alapján szó belsejében az orosz *-i-* átadója *-y-* veláris illabiális lehetett, amely

a > *y*

fejleménye. A baskír *-ö-* előzménye pedig illabiális *-e-* lehetett, fejlődési útja:

-a- > *-ä-* > *-e-* > *-ö-*.

Szó végén pedig a nem orosz

-a > -ä- > -e > 1. -i
2. -ö,

az orosz átadója lehetett -e, amelyet az orosz -i-nek hallott, de lehetett -i ejtésű is.

2.2.4.2. *i ~ ü* viszony:

Szó elején:

Ůšütkelě h.

Ašm.IV.29.: csuv. *Ůšütkelě* Bug.u., települések neve: 1. csuv. *Măkšă-Ůšütkelě*, or. **Išutkino**,
2. csuv. *Čávaš-Ůšütkelě*, or.
Salmojedovka.

NAP:-,

Ar.::-

< csuv. *Ůšütkelě* (< *Ůšüt* + *kelě*) < *Išütkelě,
or. *Išutkino* < *Išutka* ← nem orosz *Išütke + or. -in: birtokos melléknévképző + or. -o.

Jěpreš h.

Ašm.V.133.: csuv. *Jěpreš*, or. **Ibreš**, falu neve,

NAP:csuv. *Jěpreš* ← *Vaksal*, or. *Ibresi* ← *Ibrasi* I., csuvas és orosz munkástelep,

Ar.::-

< csuv. *Jěpreš* < *Jüpreš, *Jipreš,
or. *Ibreš*.

Ůpreš h.

Ašm.IV.19.: csuv. *Ůpreš*, or. *Ibresi*, falu neve,

NAP:-,

Ar.::-

< csuv. *Ůpreš* < *Jüpreš,
or. *Ibresi* ← *Ipreši *Jipreši.

A nem orosz *ü-* szókezdő fejlemény, amely kétféleképpen keletkezhetett:

a- > ä- > e- > 1. i- > ü-
2. ö- > ü-

Az orosz *i-* szókezdőnek nem az *ü-* az átadója, hanem **ji-* szókezdő, amelyet az orosz szabályosan *i-*nek vesz át.

S'ěně Ůsel h.

Ašm.IV.23.: csuv. *S'ěně Ůsel* (olvasd: *S'ěně-Ůsel*), or. *Novoje Uzejevo* Čist.u., falu neve,

NAP:-,

Ar.::-

< csuv. *S'ěně* ← csuv. *šěně* 'új' + *Ůsel* ← vö.: bask. *idele* 'folyó', tat. *idel* 'folyó',
or. *Novoje* ← or. *novoje* 'új' + *Uzejevo* < *Uzej* + or. -ev: birtokos melléknévképző + or.
-o.

Těķērs Izej h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Těķērs Izej*, or. *Jel'nikovo Izejevo* ← *Jel'nikovo Č.*, csuvas falu,

Ar.: -,

< csuv. *Těķērs* ← vö.: csuv. *těķērs* 'nyílvevessző' + *Izej*,

or. *Jel'nikovo* < *Jel'nik* ← or. *jel'nik* 'fenyőfás' + or. -ov: birtokos melléknévképző + or.

-o + *Izejevo* < csuv. *Izej* + or. -ev: birtokos melléknévképző + or. -o.

Szó belsejében, első szótagban:

Čiričkassi h.

Ašm.XV.212.: csuv. *Čiričkassi*, or. *Čirič-kasy* C., falu neve,

NAP: csuv. *Čiričkassi* ← *Čürečkassi*, or. *Čiričkasy* ← *Čirškasy* C., csuvas falu,

Ar.: -,

< csuv. *Čiričkassi* < *Čirič* + *kassi* ← csuv. *kasā* 'falú' + csuv. -i: birtokos személyjel,

or. *Čirič-kasy* ← csuv. *Čiričkassi*.

Bol'soj Šita f.

GMA: mar. *Bol'soj Šita/Šüdy*, or. *Bol'soj Šito* Ju., az or. Vetluga bal oldali mellékfolyója.

< mar. *Bol'soj Šita* ← or. *Bol'soj Šito*¹, mar. *Šüdy*²,

or. *Bol'soj* ← or. *bol'soj* 'nagy' + *Šito*.

Az oroszban a mindig kemény š- után csak nem palatális -y- hangot tudnak ejteni. Ez azt is jelenti, hogy az átadó alakban -y- veláris lehetett.

Čūk šyrmi h.

AšmXV.: csuv. *Čūk šyrmi*, or. *Ivanovo Jan.*, falu neve,

NAP: csuv. *Čūk šyrmi*, or. *Ivanovo Jan.*, csuvas falu,

Ar.: -,

< *Čūk* + *šyrmi* ← csuv. *šyrma* 'árok, patak, szakadék' + csuv. -i: birtokos személyjel.

Čānkāvar h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Čānkāvar*, or. *Činkvary* Ka.,

Ar.: -,

< csuv. *Čānkāvar* < *Čānkā* (< *Činki) + *var* ← csuv. *var* 'árok, patak',

or. *Činkvary* ← nem orosz *Činkivary, *Čünküivary.

Čuratčiki h.

Ašm.XV.: or. *Čuratčiki* C., falu,

NAP: -,

Ar.: -,

< or. *Čuratčiki* < *Čurat* + *čiki*.

Untakāš h.

Ašm.III.247.: csuv. *Untakāš*, falu neve a csuv. *Püler* mellett (azaz az or. *Bil'arsk* külvárosa),

NAP: -,

¹ Az orosz a szó végén -a-nak ejti az -o-t, a mari pedig ezt az ejtett alakot vette át.

² Vö.: magy. *séd* 'patak, csermely'.

Ar.: -,

OP.: -.

< csuv. *Untakáš*, csuv. *Püler* < *Piler,

or. *Bil'arsk* < *Bil'ar* ← nem orosz *Piler* + or. -*sk*: vonatkozó melléknévképző.

Kěšěn Müküşkel h.

Ašm.VII.309.: csuv. *Kěšěn Müküşkel*, or. *Maloje Mikuškino* Bug., falu neve,

NAP: -,

Ar.: -.

< csuv. *Kěšěn* ← csuv. *kěšěn* 'kis, kicsi' + *Müküşkel* < *Müküş* + *kel* ← csuv. *kil* 'ház',
or. *Maloje* ← or. *maloje* 'kicsi' + *Mikuškino* < *Mikuška* + or. -*in*: birtokos
melléknévképző + or. -*o*.

Lükä jär t.

GMA: mar. *Lükä jär*, or. ***Likino*** Gm., tó az or. Počinok helysétől délre.

< mar. *Lükä* ← vö.: mar. *lükö* 'mocsár' + *jär* ← mar. *jär* 'tó',

or. *Likino* < *Lika*¹ ← nem orosz *Lyka + or. -*in*: birtokos melléknévképző + or. -*o*.

Pünžyjäl f.

GMA: mar. *Pünžyjäl*, or. ***Pinžijalka*** Ju., patak, az or. Arževaž bal oldali mellékfolyója.

< mar. *Pünžyjäl* < *Pünžy* + *jäl* ← hanti *jel'* 'forrás',

or. *Pinžijalka* (← nem orosz *Pinžyjelka, *Pinžyjelke) < *Pinži* + *jalka* ← vö.: tat.
jelga 'folyó'.

Šürgy jär t.

GMA: mar. *Šürgy jär*, or. ***Širgijar*** Ki., tó az or. Vizimjary helység mellett.

< mar. *Šürgy* + *jär* ← mar. *jär* 'tó',

or. *Širgijar* ← 1. nem orosz *Šyrgy jär,
2. mar. *Šürgy jär*.

Az or. -*i*- átadója nem orosz -*y*-.

A második eset, a mar. *Šürgy jär* átvétele akkor lehetséges, ha az orosz a mélyhangú -*y* hatására nem 'u'-val helyettesíti az -*ü*-t, hanem -*y*-vel, amelyet a mindig kemény *š*- után bár -*i*-vel jelöl, de -*y*-nek ejt.

Második szótagban:

Kětne Terpit h.

Ašm.VII.321.: csuv. *Kětne Terpit*, or. *Star(oje) T'aberdino*, falu neve az or. Kubná folyón,

NAP: -,

Ar.: -.

< csuv. *Kětne* ← csuv. *kět-* 'pásztorkodni, szarvasmarhát őrizni' + -*ne*: + *Terpit* < *Ter* +
pit ← vö. csuv. *pürt* 'ház, falu',
or. *Star(oje)* ← or. *staroje* 'öreg, régi' + *T'aberdino* < *T'aberda* (← nem orosz
*Teperte) + or. -*in*: birtokos melléknévképző + or. -*o*.

Terpit h.

Ašm.XIII.308.: csuv. *Terpit*, település neve,

¹ Vö.: magy. *Lika*, *Lükő* családnév, *lik*, *lyuk* 'gödör' község.

NAP:-,

Ar.::-

< csuv. *Terpit* < *Ter* + *pit* ← vö. csuv. *pürt* 'ház, falu'.

Terpürt h.

Ašm.XIII.308.: csuv. *Terpürt*, or. *T'aberdino*, falu neve,

NAP:-,

Ar.::-

< csuv. *Terpürt* < *Ter* + *pürt* ← csuv. *pürt* 'ház, falu',

or. *T'aberdino* < *T'aberda* (← nem orosz **Teperte*) + or. *-in*: birtokos melléknévképző
+ or. *-o*.

-a- > -ä- > -e- > 1. -i- > -ü-
2. -ö- > -ü-.

Az *i* és az *ü* a változás különböző fokait őrzik. Az orosz *-i-* átadója nem orosz *-i-*.

A második szótag *-i-*-je az orosz használatban nem orosz *-y-* átvétele. A kemény *-g-* után az orosz nem ejt palatális magánhangzót. Elvileg az első szótagban is lehet ez a magyarázat, de az is lehetséges, hogy a második szótag

nem orosz *-y-* → or. *-i-*

ejtésének a hatására illeszkedés történt, ezért az idegen *-ü-* az oroszban *-i-* lett. Az orosz *-i-* tehát hanghelyettesítés eredménye, a mari *-ü-* átvétele úgy, hogy az oroszban az *š-* mindig kemény, ezért utána *-ü-* helyett *-u-*-t kellene ejteni, de a második szótag *-y-* veláris illabiális hatására *-y-*-t ejt, de *-i-*-nek írja le. Tehát ez az *-i-* nem etimologikus. Az *-ü-* pedig úgy keletkezett, hogy a másodlagos *-e* két irányban változott:

-a- > -ä- > -e- > -i- > 1. -ü-
2. -ö- > -ü-.

Szó végén:

Käsmuj h.

Ašm.::-,

NAP: csuv. *Käsmuj* ← *Kěšü* ← *Kěšmi*, or. *Kozmoj Č.*, csuvas falu,

Ar.::-

< csuv. *Käsmuj*.

-a- > -ä- > > -e- > 1. -ö- > -ü
2. -i.

Az *i* és *ü* viszonyban szó elején a nem orosz *ü-* szókezdő fejlemény, amely kétféleképpen keletkezhett:

a- > ä- > e- > 1. i- > ü-
2. ö- > ü-.

Az orosz *i-* szókezdőnek nem az *ü-* az átadója, hanem **ji-* szókezdő, amelyet az orosz szabályosan *i-*-nek vesz át. Szó belsejében, első szótagban figyelni kell arra, hogy az oroszban

a mindig kemény *š*- után csak nem palatális, azaz veláris -y- hangot tudnak ejteni. Ez azt is jelenti, hogy az átadó alakban -y- veláris lehetett.

Második szótagban

-a- > -ä- > -e- > 1. -i- > -ü-
2. -ö- > -ü-.

Az *i* és az *ü* a változás különböző fokait őrzik. Az orosz -i- átadója nem orosz -i-. A második szótag -i-je az orosz használatban nem orosz -y- átvétele. A kemény -g- után az orosz nem ejt palatális magánhangzót. Elvileg az első szótagban is lehet ez a magyarázat, de az is lehetséges, hogy a második szótag

nem orosz -y- → or. -i-

ejtésének a hatására illeszkedés történt, ezért az idegen -ü- az oroszban -i- lett. Az orosz -i- tehát hanghelyettesítés eredménye, a mari -ü- átvétele úgy, hogy az oroszban az *š*- mindig kemény, ezért utána -ü- helyett -u-t kellene ejteni, de a második szótag -y- veláris illabiális hatására -y-t ejt, és -i-nek írja le. Tehát ez az -i- nem etimologikus. Az -ü- pedig úgy keletkezett, hogy a másodlagos -e két irányban változott:

-a- > -ä- > -e- > 1. -i- > -ü-
2. -ö- > -ü-.

Szó végén mindkét hang fejlemény:

-a- > -ä- > -e- > 1. -ö- > -ü
2. -i.

2.2.4.3. *i* ~ *o* viszony:

Szó elején:

Istek *vārmaně* d.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: csuv. *Istek vārmaně* Č.

< csuv. *Istek* + *vārmaně* ← csuv. *vārman* 'erdő' + csuv. -ě: birtokos személyjel.

Öst'akšor f.

TSK.83.: ko. *Öst'akšor*, or. *Ost'akšor*, az or. Usa jobb oldali mellékfolyója.

< ko. . *Öst'akšor* < *Öst'ak* < *Östäk + *šor* ← ko. *šor* 'patak, forrás',

or. *Ost'akšor* ← nem orosz *Östäkšor.

Ingiř f.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: -,

Fa.II.130.: or. *Ingiř*, a régi merik területén gyakran előforduló víznév.

< or. *Ingiř* ← nem orosz *Inkiř.

Ynga f.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: -,

Vax.: ud. *Ynga/Inga šur*, or. *Inga Vam.*, az or. Vala jobb oldali mellékfolyója.

< ud. *Ynga* ← vö.: hanti *jynk*¹ 'víz', ud. *Inga* ← vö.: hanti *ink* 'víz' + *šur* ← ud. *šur* 'folyam, folyó, patak, csermely',
or. *Inga* ← ud. *Inga*.

Onga f.

Ašm.III.247.: or. *Onga* Cu., folyó neve, amely a Volgába ömlik,

NAP.: -,

Ar.: -,

< or. *Onga* (← nem orosz *Önkä) Ld.: csuv. *Unkă* Cu.

Ik jal torri var d.

Ašm.III.90.: csuv. *Ik-jal-torri-var* Jau., határrész neve az or. Koša? falu mellett,

NAP.: -,

Ar.: -,

< csuv. *Ik* ← vö.: csuv. *ik* 'kettő' + *jal* ← csuv. *jal* 'falu' + *torri* ← vö.: csuv. *tură* 'isten' + csuv. *-i*: birtokos személyjel + *var* ← csuv. *var* 'árok, patak'.

Okka šyvě f.

Ašm.III.198.: csuv. *Okka šyvě*, or. *Oka*, folyó neve,

NAP.: -,

Ar.: -,

< csuv. *Okka* + *šyvě* ← csuv. *šyv* 'víz' + csuv. *-ě*: birtokos személyjel.

A veláris labiális magánhangzó az *o-* az oroszban keletkezhetett hanghelyettesítéssel úgy, hogy az átadó alakban palatális labiális *ö-* volt. Lehet etimologikus hang akkor, ha

a- > ä- > o-

változás eredménye. Az *i-* lehet egyrészt fejlemény:

a- > -ä- > e- > i-,

másrészt az or. *i-* idegen *y-* átvétele hanghelyettesítéssel.

Szó belsejében első szótagban:

Ronggo enger f.

GMA: mar. *Ronggo enger*, or. *Ronga* So., az or. M(alyj) Kundyš jobb oldali mellékfolyója.

< mar. *Ronggo* + *enger* ← mar. *enger* 'patak'.

Rink sali h.

Ašm.X.289.: csuv. *Rink-sali*, or. *Ryndino* C., falu neve,

NAP.: -,

---

¹ Vö.: magy. *jég*.

Ar.: -.

< csuv. *Rink?* + *sali* ← csuv. *sala* 'falú' + csuv. -i: birtokos személyjel.

Tik var külli t.

Ašm.XIV.32: *Tik var külli* Simb.u., tó neve,

NAP: -,

Ar.: -.

< csuv. *Tik* + *var* ← csuv. *var* 'árok, patak' + *külli* ← csuv. *külě* 'tó' + csuv. -i: birtokos személyjel.

Tokšälě puś f.

Ašm.: -,

NAP: -,

Ar.: csuv. *Tokšälě* puś A.

< csuv. *Tokšälě* *Tok* ← vö.: or. *tok* 'áram', *tek-* 'folyni' + *šälě* ← *šäl* 'forrás' + csuv. -ě: birtokos személyjel + *puś* ← csuv. *puś* 'fő, fej'.

Dim f.

Ašm.: -,

NAP: -,

Ar.: -,

B-r.: bask. *Dim* or. *D'oma*¹, folyó neve.

< bask. *Dim*,

or. *D'oma* ← nem orosz *Döme.

Az *i* és *o* viszonyban a veláris labiális magánhangzó az *o* az oroszban keletkezhetett hanghelyettesítéssel úgy, hogy az átadó alakban palatális labiális *ö* volt. Lehet etimologikus hang akkor, ha

$a > \text{ö} > o$

változás eredménye. Az *i* lehet egyrészt fejlemény:

$a > \text{ä} > e > i$,

másképp az or. *i* idegen y átvétele hanghelyettesítéssel.

2.2.4.4. *i ~ u* viszony:

Szó elején:

Yktyl' f.

TSK.40.: ko. *Yktyl'* / *Yktyl*, or. *Iktyl'* / *Uktyl'*, az or. Južnaja Mylva bal oldali mellékfolyója, hossza 68 km.

< ko. *Yktyl'* < *Yk* + *tyl'*,

or. *Iktyl'* ← ko. *Yktyl'*, or. *Uktyl'*.

¹ Vö.: magy. Gyoma helynév, Döme személynév.

Ysma f.

TSK.39.: nyeny. *Ysma/Usmo*, az or. *Ižma* folyó neve.

< nyeny. *Ysma* < *Ys* + *ma*, *Usmo* < *Us* + *mo*,
or. *Ižma* < + *Ižma*.

Az or. *i*- nem orosz *y*- átvétele hanghelyettesítéssel. Az *u*- pedig *ü*- átvétele hanghelyettesítéssel.

Ünkerde f.

TB.158.: bask. *Ünkerde*, or. ***Unkurda*** Belok., az or. Vas-jelga jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Ünkerde*,

or. *Unkurda* ← nem orosz *Ünkürde.

Engerse f.

TB.175.: bask. *Engerse/Engersä*, or. ***Ingersä*** Zianč., az or. Bol'(šoj) Uskalyk jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Engerse*¹ < *Enger* + *se*,

or. *Ingersä* ← 1. bask. *Engerse*

2. nem orosz *Inkerse*.

Az or. *i*- lehet idegen *e*- átvétele hangsúlytalan helyzetben. Egyébként az átadója *i*- vagy *y*- volt.

Tašinker f.

TB.140.: bask. *Tašinker*, or. *Tašinkir'* Kar., az or. Karlaman bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Tašinker* < *Taš* + *inker* ← vö.: mar. *enger* 'folyó',

or. *Tašinkir'* ← 1. bask. *Tašinker*²

2. nem orosz *Tašinkir'*.

Az orosz szókezdő *i*- lehet egyrészt az átadó *e*- orosz ejtett alakjának a lejegyzése akkor, ha nem hangsúlyos az első szótag, másrészt lehet etimologikus hang, ha az átadó alakban is *i*- volt.

Az oroszban az *u*- veláris labiális az átadó *ü*- palatális labiális helyettesítése szóban és írásban.

Szó belsejében első szótagban:

Pišpülek h.

Ašm.IX.253.: csuv. *Pišpülek*, or. ***Bužbul'ak***, csuvas falu Baskíriában,

NAP:-,

Ar.:.-.

< csuv. *Pišpülek* < *Piš*³ + *pülek* ← vö.: bask. *bulak* 'folyó',

or. *Bužbul'ak* ← 1. csuv. *Pišpülek*

2. nem orosz *Püšpülek.

¹ Vö.: magy. *Egerszeg* helynév.

² Ez esetben a harmadik szótag hangsúlytalan, ezért az orosz *-i-* nek ejti az átadó *-e-*t, s az ejtést írásban is jelöli.

³ Vö.: magy. *pisi*, (*pisil* 'vize')

Köräk f.

TB.76.: bask. *Köräk*, or. ***Kuřak*** abz., az or. Bol´(šoj) Kizil mellékfolyója.

< bask. *Köräk*,

or. *Kuřak* ← nem orosz *Küräk.

Xăjărlă šyv f.

Ašm.XVI.300.: csuv. *Xăjărlă šyv*, or. ***Kiřa***, kis folyó neve,

NAP:-,

Ar.:.-.

< csuv. *Xăjărlă* ← 1. csuv. *xăjăr* 'homok' + csuv. *-lă*: valamivel való ellátottságot jelölő képző,

2. vö. csuv. *xirlü* 'íjhúr'¹,

+ *šyv* ← csuv. *šyv* 'víz',

or. *Kiřa* ← nem orosz *Kyre *Kire.

Xür šyvě f. Ašm.XVII.40.: csuv. *Xür šyvě*, or. ***Kiřa***, kis folyó neve,

NAP:-,

Ar.:.-.

< csuv. *Xür* < *Xüjür, *Xyjyr + *šyvě* ← csuv. *šyv* 'víz' + csuv. *-ě*: birtokos személyjel,
or. *Kiřa* ← nem orosz *Kyre *Kire.

Az oroszban az *-u-* hanghelyettesítés eredménye, idegen *-ü-* átvétele. Lehet *-ö-* is, ha zártabban ejtették. Az oroszban *k-* kemény mássalhangzó után álló *-i-* átadója *-y-* volt.

Šimjer t.

GMA: mar. *Šimjer*, or. ***Šumjer*** Zv., tó az or. Šimšurga helységtől dél-nyugatra.

< mar. *Šimjer* < *Šim* ← vö.: hanti *som* 'patak' + *jer* ← mar. *jer* 'tó',

or. *Šumjer* ← nem orosz *Šimjer.

Miśyrma varri f.

Ašm.VIII.250.: csuv. *Miśyrma-varri*, patak, szakadék neve az or. ***Musirmy*** falu mellett,

NAP:-,

Ar.:.-.

< csuv. *Miśyrma* < *Mi* + *śyrma* ← csuv. *śyrma* 'árok, patak, szakadék' + *varri* ← csuv. *vară* 'közép' + csuv. *-i*: birtokos személyjel,

or. *Musirmy* ← nem orosz *Müśyrmy, *Myśyrmy.

Mučar h.

Ašm.VIII.281.: csuv. *Mučar*, or. *B(ol'šaja) Jerykla* MJal., csuvas falu neve,

NAP: csuv. *Mučar*, or. *Bol'šaja Jerykla* Jal., csuvas falu,

Ar.:.-.

< csuv. *Mučar* < *Munčar*,

or. *B(ol'šaja)* ← or. *bol'šaja* 'nagy' *Jerykla* < *Jeryk* + *la*.

Munčar h.

Ašm.VIII.269.: csuv. *Munčar*, or. *Bol'šaja Jerakla* MJal., falu neve,

NAP:-,

Ar.:.-.

---

¹ Vö.: magy. *húr*.

< csuv. *Munčar* < *Munjar* < *Munyar* < *Munkar*,
or. *B(ol'szaja)* ← or. *bol'szaja* 'nagy' *Jerykla* < *Jeryk* + *la*.

Mišer h.

Ašm.XVI.219.: csuv. *Mišer* Su., falu neve,

NAP: csuv. *Mišer*, or. *Mižary* M., csuvas falu,

Ar.: csuv. *Mišer*, or. *Mižer* Č.

< csuv. *Mišer*,

or. *Mižary*¹ ← nem orosz *Mišery, or. *Mižer* ← csuv. *Mišer*.

Püler külě h.

Ašm.X.: csuv. *Püler külě*, or. ***Bil'ar***²-*Ozero* TASSR, település neve,

NAP:-,

Ar.::-.

< csuv. *Püler* + *külě* ← csuv. *kül* 'tó' + csuv. -*ě*: birtokos személyjel,

or. *Bil'ar*³ ← nem orosz *Biler, *Pylar + *Ozero* ← or. *zero* 'tó'.

Pulxär h.

Ašm.IX.285.: csuv. *Pulxär*, or. *Bolgary* Spas.u., falu neve,

NAP:-,

Ar.::-.

< csuv. *Pulxär*.

Pul'ar külli t.

Ašm.IX.285.: csuv. *Pul'ar külli*, tó neve,

NAP:-,

Ar.::-.

< csuv. *Pul'ar* ← 1. or. *Pul'ar* (nem orosz *Püler*)

2. *Puljar < *Pulyar < *Pulkar + *külli* ← csuv. *külě* 'tó'

+ csuv. -*i*: birtokos személyjel.

Pul'arta v.

Ašm.IX.265.: csuv. *Pul'arta*, kiremet neve,

NAP:-,

Ar.::-.

< csuv. *Pul'arta* < *Pul'ar* + *ta* ← vö. ko. *ty* 'tó'.

Pišpülek h.

Ašm.IX.253.: csuv. *Pišpülek*, or. ***Bužbul'ak***, csuvas falu Baskiriában,

NAP:-,

Ar.::-.

< csuv. *Pišpülek* < *Piš*⁴ + *pülek* ← vö.: bask. *bulak* 'folyó',

or. *Bužbul'ak* ← 1. csuv. *Pišpülek*,

2. nem orosz *Püšpülek.

¹ Az átdó nyelvben az intervokális -š- félzöngésnek hangzott, amelyet az orosz zöngessel (-ž-) helyettesített. Régebbi átvétel, mert az idegen -e- megfelelője az oroszban -a- (*ja*). Az or. *Mižer* ehhez képest későbbi átvétel, mert az átdó -e- változtatás nélkül került az oroszba.

² Azonos a *bolgár* népnévvel.

³ Azonos a *bolgár* népnévvel.

⁴ Vö.: magy. *pisi*, (*pisil* 'vize')

***Bil'arsk* h.**

Ašm.IX.285.: csuv. *Bil'arsk*, város neve,

NAP:-,

Ar.:.-.

< csuv. *Bil'arsk* ← or. *Bil'arsk*.

A csuvas -i- az első szótagban

-a- > 1. -ä- > >-e- > -i-

2. -y- > -i-

fejleménye lehet. Az oroszban az -u- hanghelyettesítés eredménye:

1. csuvas -y- > -i- → or. -u-,

2. idegen -ü- → or. -u-.

Második szótagban:

***Tašinker* f.**

TB.140.: bask. *Tašinker*, or. ***Tašinkir*** Kar., az or. Karlaman bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Tašinker* < *Taš* + *inker* ← vö.: mar. *enger* 'folyó',

or. *Tašinkir* ← 1. bask. *Tašinker*¹

2. nem orosz *Tašinkir*.

***Ünkerde* f.**

TB.158.: bask. *Ünkerde*, or. ***Unkurda*** Belok., az or. Vas-jelga jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Ünkerde*,

or. *Unkurda* ← nem orosz *Ünkürde.

***Mišilc* d.**

Ašm.VIII.255.: csuv. *Mišilc*, mező neve,

NAP:-,

Ar.:.-.

< csuv. *Mišilc*?

***Mišul'* h.**

Ašm.VIII.256.: csuv. *Mišul'*, falu neve,

NAP:-,

Ar.:.-.

< csuv. *Mišul'*?

Az első esetben a második szótagban ejtett -u- hatására az orosz helyettesítette az átadó -i-t -u-val, a második lehetőség szerint pedig az átadó formának az első és második szótagban lévő palatális labiális -ü-t az orosz veláris labiális -u-val helyettesítette.

Szó végén:

---

¹ Ez esetben a harmadik szótag hangsúlytalan, ezért az orosz -i- nek ejti az átadó -e-t, s az ejtést írásban is jelöli.

Mańu d.

Ašm.VIII.196.: csuv. *Mańu*, mező neve,

NAP:-,

Ar.:.-.

< csuv. *Mańu*?

Mani *vikěšě* d.

Ašm.:.-,

NAP:-,

Ar.: csuv. *Mani vikěšě* Ja.

< csuv. *Mani* + *vikěšě* ← csuv. *virķēs* 'kiemelkedő hely, sziget' + csuv. *-ě*: birtokos személyjel.

Elvileg lehetséges az eredeti illabiális *-a* három irányú változása:

- a > 1. *-ā* > *-o* > *-u*
- 2. *-ä* > *-e* > *-i*
- 3. *-y* > *-i*.

Az adatokat azonban mindig meg kell vizsgálni külön-külön az alakváltozataikkal is egybevetve. Eszerint a csuv. *mańu* lehet *man* + *ju* összetétele, ahol a *-j*-re az *-ń-* palatális voltából következtethetünk. Az előtag *man* azonos a magyarok nevének előtagjával a *man-* ill. *ma-*val; a *ju* pedig a ko. ud. *ju* 'folyó' szóval.

Tehát az *i ~ u* viszonyban szó elején lehet az or. *i-* nem orosz *y-* átvétele hanghelyettesítéssel. Az *u-* pedig *ü-* átvétele hanghelyettesítéssel. Az or. *i-* lehet idegen *e-* átvétele hangsúlytalan helyzetben. Egyébként az átadója *i-* vagy *y-* volt. Az orosz szókezdő *i-* lehet egyrészt az átadó *e-* orosz ejtett alakjának a lejegyzése, ha nem hangsúlyos az első szótag, másrészt lehet etimologikus hang, ha az átadó alakban is *i-* volt. Az oroszban az *u-* veláris labiális az átadó *ü-* palatális labiális helyettesítése szóban és írásban.

Szó belsejében, első szótagban, az oroszban az *-u-* hanghelyettesítés eredménye, idegen *-ü-* átvétele. Lehet *-ö-* is, ha zártabban ejtették. Az oroszban *k-* kemény mássalhangzó után álló *-i-* átadója *-y-* volt. A csuvas *-i-* az első szótagban

- a- > 1. *-ä-* > *-e-* > *-i-*
- 2. *-y-* > *-i-*

fejleménye lehet. Az oroszban az *-u-* hanghelyettesítés eredménye:

- 1. csuvas *-y-* > *-i-* → or. *-u-*,
- 2. idegen *-ü-* → or. *-u-*.

Második szótagban, az első esetben a második szótagban ejtett *-u-* hatására az orosz helyettesítette az átadó *-i-*-t *-u-*-val, a második lehetőség szerint pedig az átadó formának az első és második szótagban lévő palatális labiális *-ü-*-t az orosz veláris labiális *-u-*-val helyettesítette.

Szó végén elvileg lehetséges az eredeti illabiális *-a* három irányú változása:

- a > -å > -o > -u
- 2. -ä > -e > -i
- 3. -y > -i.

2.2.4.5. *i ~ y* viszony:

Szó elején:

Yk f.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: -,

T-r.: tat. *Yk*, or., folyó neve.

< tat. *Yk* < *Yjyk.

Kese Yk f.

TB.72.: bask. *Kese Yk*, or. *Malyj Ik* Kig., az or. Kig jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Kese* ← bask. *kese* 'kicsi, kis' + *Yk*,

or. *Malyj* ← or. *malyj* 'kicsi, kis' + *Ik* ← nem orosz *Yk*.

Ylyč f.

TSK.40.: ko. *Ylyč/ Ylydž*, or. *Ilyč*, man. *Ols/ Olys* az or. Pečora jobb oldali mellékfolyója, hossza 411/ 383 km.

< ko. *Ylyč/ Ylydž*,

or. *Ilyč* ← ko. *Ylyč*.

Yktyl' f.

TSK.40.: ko. *Yktyl'/ Yktyl*, or. *Iktyl'/ Uktyl'*, az or. Južnaja Mylva bal oldali mellékfolyója, hossza 68 km.

< ko. *Yktyl'* < *Yk* + *tyl'*,

or. *Iktyl'* ← ko. *Yktyl'*.

Ysma f.

TSK.39.: nyeny. *Ysma/ Usmo*, az or. *Ižma* folyó neve.

< nyeny. *Ysma* < *Ys* + *ma*,

or. *Ižma* ← nem orosz *Yšma.

Yrgaδy f.

TB.174.: bask. *Yrgaδy*, or. ***Irgazy*** Mel., az or. Ufuk jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Yrgaδy* < *Yr* ← bask. *yr* 'kút, gödör, mélyedés' + *gazy*,

or. ***Irgazy*** or. ***Irgazy*** b. *Yrga?* + b. *zy?*

Yrgajδy f.

TB.174.: bask. *Yrgajδy*, or. ***Irgajdy/ Argajdy*** Abz., az or. Bol'(šoj) Kizil bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Yrgajδy* < *Yr* + *gajδy*,

or. *Irgajdy* ← bask. *Yrgajδy*.

Yrjaδy f.

TB.174.: bask. *Yrjaδy*, or. ***Irjazy*** Čišm., az or. Dema jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Yrjaḡy*,
or. *Irjazy* ← bask. *Yrjaḡy*.

A nem orosz *a-* > *y-* → orosz *i-* hanghelyettesítéssel.

Ilke külli d.

Ašm.III.108.: csuv. *Ilke-külli* Kars.u., erdő neve a csuv. Aslă-jal falu mellett,

NAP:-,

Ar.:,-

< csuv. *Ilke* + *külli* ← csuv. *külě* 'tó' + csuv. *-i*: birtokos személyjel.

Az *i-* fejlemény:

a- > *ä-* > *e-* > *i-*,

y- kezdetű párját nem találtam.

Szó belsejében, első szótagban:

Dim f.

Ašm.:,-

NAP:-,

Ar.:,-

T-r.: tat. *Dim*, or. ***Dymka***, folyó neve.

< tat. *Dim*?

Jil'uk *kassi* u.

Ašm.IV.309.: csuv. *Jil'uk-kassi*, utca neve?

NAP:-,

Ar.:,-

< csuv. *Jil'uk* + *kassi* ← csuv. *kasă* 'falú' + csuv. *-i*: birtokos személyjel.

Jylga f.

TB.68.: bask. *Jylga/ Koro Kulajyk*, or. *Jelga* Kalt., az or. Mokryj Kalmaš jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Jylga* ← bask. *jylga* 'folyó'.

Pit turi v.

Ašm.IX.240.: csuv. *Pit-turi*, kiremet neve,

NAP:-,

Ar.:,-

< csuv. *Pit* ← vö.: enyec *bido* 'víz' + *turi* ← csuv. *tura*? + csuv. *-i*: birtokos személyjel.

Başurka f.

Ašm.:,-

NAP:-,

Ar.:,-

Vax.: or. *Başurka* Zav., az or. ***Bydvajka*** jobb oldali mellékfolyója.

< or. *Başurka* < *Ba* + *šurka*, or. *Bydvajka* < *Byd* ← vö.: enyec ***bido*** 'víz', nganaszán *beda* 'víz' + *vajka* ← vö.: ud. *vaj* 'mellékfolyó, patak'.

Sitbarju f.

TSK.54.: or. *Sitbarju*/ **Sydbarju**, az or. Endyju bal oldali mellékfolyója, hossza 15 km.

< or. *Sitbarju* < *Sit* + *bar* + *ju* ← ko. *ju* 'folyó', *Sydbarju* < *Syd* + *bar* + *ju*.

Mislěš h.

Ašm.VIII.250.: csuv. *Mislěš*, or. **Myslec**, falu neve, Ld. *Miščě*,

NAP:-,

Ar.:.-,

< csuv. *Mislěš*,
or. *Myslec*.

Miśšělč h.

Ašm.VIII.250.: csuv. *Miśšělč*, or. **Myslec**,

NAP:-,

Ar.:.-,

< csuv. *Miśšělč*,
or. *Myslec*.

Kisuńja f.

TSK.46.: or. *Kisuńja*/ **Kysuńja**/ *Kis-Uńja*, az or. Uńja bal oldali mellékfolyója.

< or. *Kisuńja* < *Kis* + *uń* + *ja* ← man. *ja* 'folyó'.

Čil'ma f.

TSK.127.: ko. *Čil'ma*/ *Čilim*, or. *Cil'ma* ← *Cyl'ma*, az or. Pečora bal oldali mellékfolyója, hossza 363 km.

< ko. *Čil'ma* < *Čil'* ← vö.: csuv. *šál* 'forrás' + *ma* ← vö.: ko. *va* 'víz',
or. *Cil'ma* ← nem orosz *Cyl'ma*.

N'yvser f.

Ašm.:.-,

NAP:-,

Ar.:.-,

L-G.: ko. *N'yvser*, or. *Nivšera*, az or. *Višera Vyčegodskaja* mellékfolyója.

< ko. *N'yvser* < *N'yv* ← vö.: finn *neva* 'mocsár' + *ser* ← vö.: ko. *šor* 'patak, forrás',
or. *Nivšera* ← nem orosz **N'yvšera*.

Az átadó nyelvben *-i-* magas magánhangzót ejtenek, amely különbözik az oroszban ismert *-i-* (vö.: cirill *-u-*) hangtól, ugyanis nem lágyítja meg az előtte álló mássalhangzót. Ezért az orosz ezt a hangot *-y-*vel helyettesíti.

Második szótagban:

Vizym f.

GMA: mar. *Vizym*, or. **Izimka** Ku., Mor., az or. Irovka jobb oldali mellékfolyója.

< mar. *Vizym* ← vö.: magy. *víz*,
or. *Izimka* ← nem orosz *Yzymka.

Perim¹ f.

SW.741a.: ko. *Perim*/**Perym**, or. *Permý*, város.

< ko. *Perim* < *Perym*.

A komiban meglévő -i- (magas) és -y- (mély) lehet fejlemény:

-a- > 1. -ä- > -e- > -i-

2. -y-.

Pendirma jaga f.

TSK.88.: or. *Pendirma-jaga*/**Pendyrma-jaga**, az or. Bol'szaja Usa bal oldali mellékfolyója.

< or. *Pendirma* ← nem orosz *Pendyrma* + *jaga* ← vö.: man. *ja* 'folyó'.

Sandivej f.

TSK.101.: ko. *Sandivej*/*Sandibejju*, or. *Sandivej* ← **Sandyvej**, az or. Kolva bal oldali mellékfolyója, hossza 148 km.

< ko. *Sandivej*?

Sitbarju f.

TSK.54.: or. *Sitbarju*/*Sydbarju*, az or. **Endyju** bal oldali mellékfolyója, hossza 15 km.

< or. *Sitbarju* < *Sit* + *bar* + *ju* ← ko. *ju* 'folyó'.

Kese Yjyk f.

TB.72.: bask. *Kese Yjyk* Kig., a bask. *Kese Yk* felső folyásának a neve.

< bask. *Kese* ← bask. *kese* 'kicsi' + *Yjyk* < *Ajak.

Jejĕk h.

Ašm.IV.262.: csuv. *Jejĕk*, ugyanaz, mint csuv. **Jejik**,

NAP:-,

Ar.:.-,

< csuv. *Jejĕk* < *Jejik*.

Majyk f.

TB.103.: bask. *Majyk*, or. **Majik** Jana., az or. Buj mellékfolyója.

< bask. *Majyk*,

or. *Majik* ← bask. *Majyk*.

Az oroszban a *j* mindig lágy, ezért utána -i-t ejtenek. Következésképpen a bask. -y- az oroszban hanghelyettesítéssel -i-.

Malikjylga f.

TB.103.: bask. *Malikjylga* Išim., az or. Armetka mellékfolyója.

< bask. *Malikjylga* < *Malik* + *jylga* ← bask. *jylga* 'folyó'.

Mäläklä h.

Ašm.VIII.305.: csuv. *Mäläklä*, or. *Novaja Malykla* Mel., település neve,

NAP:-,

Ar.:.-.

---

¹ Vö. *permi* népnév .

< csuv. *Mălăklă* < *Mălăk* + *lă*,
or. *Novaja* ← or. *novaja* 'új' + *Malykla* ← nem orosz *Malykla*.

Šarlāk h.

Ašm.XVII.138.: csuv. *Šarlāk*, or. **Šarlyk** Biž., település neve,

NAP:-,

Ar.:-,

< csuv. *Šarlāk* < *Šarlyk*,
or. *Šarlyk* ← nem orosz *Šarlyk*.

Az *i* és az *y* fejlemény:

a > 1. *ä* > *e* > *i*
2. *y* > *i*,

bekerülhetett az oroszba is.

Agiḍel f.

TB.18.: bask. *Agiḍel*, or. ***Agiḍel***/ *Belaja*/ *Belaja Voložka*, az or. Kama bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Agiḍel* < Ag ← bask. *ak* 'fehér' + *iḍel* ← bask. *iḍel* 'folyó',
or. *Agiḍel* < Ag ← tat. *ak* 'fehér' + *idel* ← tat. *idel* 'folyó'.

Agyjdel f.

Ašm.:-,

NAP:-,

Ar.:-,

T-r.: tat. *Agyjdel*, or. *Belaja*, folyó neve.

< tat. *Agyjdel* ← tat. *agu* 'folyás' + tat. *idel* 'folyó',
or. *Belaja* 1. < *Bela* ← vö.: tat. *bolak* 'folyó' + *ja* ← hanti, mansi *ja* 'folyó'
2. ← or. *belaja* 'fehér'.

Ez esetben szóhatáron *-u-* + *-i-* magánhangzók összeolvadásából keletkezett *-yj-* hangkapcsolat, ahol az *-y-* nincs összefüggésben az *-i-* vel. .

Joridz f.

TSK.33.: or. *Joridz*/ ***Jorydz***, az or. Vymý jobb oldali mellékfolyója, hossza 25 km.

< or. *Joridz* ← nem orosz *Jorydz* < *Jor* + *ydž* ← vö.: ko. *adž* 'előntött rét a folyó völgyben'.

Az *-i-* palatális hang a veláris *-y-* palatalizációja révén keletkezett egyrészt:

-y- > *-i-*,

másrészt az orosz *-i-* vel helyettesítette az idegen *-y-* t, harmadrészt lehet nem az oroszban két irányú fejlemény:

-a- > 1. *-ä-* > *-e-* > *-i-*
2. *-y-*.

Szó végén:

Jurmyj f.

TB.181.: bask. *Jurmyj*/ ***Jurmy***, or. *Jurma* Buzd., az or. Čermasan jobb oldali mellékfolyója.
< bask. *Jurmyj*, *Jurmy* < *Jurmyj*.

Jurmyj *küle* t.

TB.181.: bask. *Jurmyj küle* Al's., tó.

< bask. *Jurmyj* < *Jur* + *myj* + *küle* ← bask. *kül* 'tó' + -e: birtokos személyjel.

Jurmijaz f.

TB.181.: bask. *Jurmijaz*, or. *Jurmijaz* Tatyš., az or. Garejka jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Jurmijaz* < *Jur* + *mi* + *jaz*.

Az oroszban meglévő -i átadója -y lehetett.

Asalygul f.

TB.25.: bask. *Asalygul*, or. *Asalygul* Zianč., az or. Uskalyk bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Asalygul* < *Asa* ← bask. *asa* 'elágazás (rendszerint fán)' + *ly*: ← -ly: valamivel való ellátottságot jelölő képző + *gul* ← vö.: bask. *kul* 'kéz', han. *xuli* 'barázda, völgy, kis folyó',

or. *Asalygul* ← bask. *Asalygul*.

Mali *šyvě* f.

Ašm.VIII.183.: csuv. *Mali šyvě*, or. *Malejka*, kis folyó neve,

NAP:-,

Ar.: -.

< csuv. *Mali* + *šyvě* ← csuv. *šyv* 'víz' + csuv. -ě: birtokos személyjel.

Xuramalāx h.

Ašm.XVI.215.: csuv. *Xuramalāx*, or. *V'azovyje Panklei*, település neve,

NAP: csuv. *Xuramalāx*, or. ***Xoramaly*** ← *Xormaly* Ja., csuvas falu,

Ar.: -.

< csuv. *Xuramalāx* < csuv. *xurama* 'szílfá' + csuv. -lāx: képző < -lyx.

Az illabiális *a* fejleményei:

Az *i* ~ *y* viszonyban szó elején nem orosz

a- > *y*- → orosz *i*-

hanghelyettesítéssel.

Szó belsejében, első szótagban az átadó nyelvben -i- magas magánhangzót ejtenek, amely különbözik az oroszban ismert -i- (vö.: cirill -u-) hangtól, ugyanis nem lágyítja meg az előtte álló mássalhangzót. Ezért az orosz ezt a hangot -y-vel helyettesíti.

Második szótagban, a komiban meglévő -i- (magas) és -y- (mély) lehet fejlemény:

-a- > 1. -ä- > -e- > -i-

2. -y-.

Az *-i*- palatális hang a veláris *-y*- palatalizációja révén keletkezett egyrészt:

-y > *-i*-,

másrészt az orosz *-i*-vel helyettesítette az idegen *-y*-t, harmadrészt lehet nem az oroszban kétirányú fejlemény:

-a > 1. *-ä* > *-e* > *-i*-
2. *-y*-.
Szó végén az oroszban meglévő *-i* átadója *-y* lehetett.

2.2.4.6. *i* ~ *ě* viszony:

Szó elején:

*Vätam Irše*¹ h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Vätam Irše* ← csuv. *Väta S'erti Irše*, or. *Srednije Irzei* Ja., csuvas falu,

Ar.: -,

< csuv. *Vätam* ← vö.: csuv. *väta* 'középső' + *Irše* < *Ir* + *še*,

or. *Srednije* ← or. *srednije* 'középső' + *Irzei* ← nem orosz *Iršei*.

Ějesě f.

Ašm.IV.98.: csuv. *Ějesě*, folyó neve,

NAP: -,

Ar.: -,

< csuv. *Ějesě*.

Ějesě puš h.

Ašm.IV.98.: csuv. *Ějesě puš*, or. *Uezy-baš* Bel.u., település, egy csuvas "*Ijěšě-puš*"-nak ejtette,

NAP: -,

Ar.: -,

< csuv. *Ějesě* + *puš* ← csuv. *puš* 'fő, fej', or. *Uezy-baš* ← nem orosz **Ůjesy* + *baš* ← bask., tat. *baš* 'fő, fej'.

Ěmpěrt Tuša h.

Ašm.IV.113.: csuv. *Ěmpěrt Tuša* Cu., település,

NAP: csuv. *Ěmpěrt Tuša* ← *Aslă Tuša*, or. *Imb'urti* ← *Imb'urt Tojzi* C., csuvas falu,

Ar.: -,

< csuv. *Ěmpěrt* (< **Impiürt*) < *Ěm* + *pěrt* ← vö.: csuv. *pürt* 'ház' + *Tuša* < **Tujša*,
or. *Imb'urti* ← nem orosz **Impürti*.

¹ Vö. *erza* népnév és *magy.* *Ercsi* helynév. Ez utóbbiban az általánosan elfogadott véleménnyel ellentétben (Vö. KISS 1980) a *-cs-* nem lehet kicsinyítő képző, s az *-i* sem képző. A helynév alapjául olyan személynév szolgálhatott, amelyet víznévi eredetűnek tartok, s a Volga-Urál vidékéről származtatok. A víznév alapjául pedig a magyar segítségével megfejtethető közszó szolgálhatott.

Xirti Ěnel h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Xirti Ěnel*, or. *Polevyje Ineli* ← *Počinok-Ineli* Ko., csuvas falu,

Ar.: -,

< csuv. *Xirti* ← csuv. *xirti* 'mezei' + *Ěnel* < *Inel,

or. *Polevyje* ← or. *polevyje* 'mezei' + *Ineli* ← nem orosz *Ineli*.

A csuvasban a redukált ě- korábbi (< i-) illabiális palatálist fed.

Szó belsejében első szótagban:

Vātam Šěvēš h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Vātam Šěvēš*, or. *Srednije Šiuši* M., csuvas falu,

Ar.: -,

< csuv. *Vātam* ← csuv. *Vātam Šěvēš*, or. *Srednije* ← or. *srednije* 'középső' + *Šiuši* ← nem orosz *Šyvüšy.

Második szótagban:

Vārām Terpět h.

Ašm.XIII.308.: csuv. *Vārām Terpět*, település neve,

NAP: -,

Ar.: -,

< csuv. *Vārām* ← csuv. *vārām* 'hosszú' + *Terpět* (< *Terpit, *Terpüt) < *Ter* + *pět* ← csuv. *püirt* 'ház, falu'.

Pičěškassi h.

Ašm.: -,

NAP: -,

Ar.: csuv. *Pičěškassi* (*Turi Pičěš kassi*), or. *Pitiševa* A.

< csuv. *Pičěškassi* (< *Pitiškassi*) < *Pičěš* + *kassi* ← csuv. *kasă* 'falu' + csuv. -i: birtokos személyjel,

or. *Pitiševa* ← nem orosz *Pitiš* + or. -ev: birtokos melléknévképző + or. -a.

*Sinkěl*¹ h.

Ašm.XI.150.: csuv. *Sinkěl*, or. *Sengilej*, város neve,

NAP: -,

Ar.: -,

< csuv. *Sinkěl* < *Sinkil,

or. *Sengilej* < *Sengi* + *lej* ← mdE. *lej* 'folyó'.

*Čěmpěr*² h.

Ašm.XV.282.: csuv. *Čěmpěr*, or. *Ul'anovsk* ← *Simbirsk*, város neve,

NAP: -,

Ar.: -,

¹ Vö. *székely* népnév.

² Közös etimológiájú a *szabir* népnév etimológiájával.

< csuv. *Čěmpěr* < *Čimpir,

or. *Ul'anovsk* ← nem orosz *Ůlen + or. -ov: birtokos melléknévképző + or. -sk:
vonatkozó melléknévképző, or. *Simbirsk* ← nem orosz **S'impir*, **S'inspir* + or. -sk:
vonatkozó melléknévképző.

S'ipirek *xuttără* h.

Ašm.:-,

NAP: csuv. *S'ipirek xuttără*, or. *Sibiřakovo* Bb., csuvas tanya,

Ar.:-,

< csuv. *S'ipirek* + *xuttără* ← csuv. *xuttār* 'tanya' + csuv. -ě: birtokos személyjel,
or. *Sibiřakovo* ← csuv. *S'ipirek* + or. -ov: birtokos melléknévképző + or. -o.

S'ipir h.

Ašm.XII.168.: csuv. *S'ipir*, or. *Sibiř*,

NAP:-,

Ar.:-,

< csuv. *S'ipir* < *S'inspir*,
or. *Sibiř* ← csuv. *S'ipir*.

S'ěpěr h.

Ašm.XII.168.: csuv. *S'ěpěr*,

NAP:-,

Ar.:-,

< csuv. *S'ěpěr* < *S'ipir*.

Timěrs *kassi* h.

Ašm.XIV.46: csuv. *Timěrs kassi* A., falu neve,

NAP: csuv. *Timěrskassi*, or. ***Timiržkasy*** A., csuvas falu,

Ar.: csuv. *Timěrs kassi*, or. *Timirž-kasy* A.

< csuv. *Timěrskassi* < *Timěrs* + *kassi* ← csuv. *kasă* 'falú' csuv. -i: birtokos személyjel,
or. *Timiržkasy* ← csuv. *Timirskassi*.

Harmadik szótagban:

Sintiměr *kassi Xapăs* h.

Ašm.XI.150.: csuv. *Sintiměr kassi Xapăs/ Măn-jal-Xapăs*, or. ***Sentimirkino***, település neve,

NAP:-,

Ar.:-,

< csuv. *Sintiměr* + *kassi* ← csuv. *kasă* 'falú' + csuv. -i: birtokos személyjel + *Xapăs, Măn*
← csuv. *măn* 'nagy' + *jal* ← csuv. *jal* 'falú' + *Xapăs*,
or. *Sentimirkino* ← nem orosz *Sentimirka* + or. -in: birtokos melléknévképző + or. -o.

Szó végén:

Išlě h.

Ašm.:-,

NAP: csuv. *Išlě*, or. *Išlej* ← ***Išli*** ← *Ižek-S'avalpoś* V., csuvas falu,

Ar.:-,

< csuv. *Išlě* < *Išli*,
or. *Išlej* < *Iš* + *lej* ← mdE. *lej* 'folyó', or. *Išli* ← nem orosz *Išli*.

Teni *ulăxě* d.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: csuv. *Teni ulăxě* V.

< csuv. *Teni* + *ulăxě* ← csuv. *ulăx* 'mező' + csuv. -*ě*: birtokos személyjel.

Teně *jal'* h.

Ašm.XIII.293.: csuv. *Teně jal'* Jan., falu neve,

NAP.: -,

Ar.: -,

< csuv. *Teně* < *Teni* + *jal'* < *jal* 'falú'.

Teni *küll* t.

Ašm.XIII.293.: csuv. *Teni küll* A., tó neve or. Tenejevaja falu mellett 20 km-re or.

Jakejk(ino) falutól,

NAP.: -,

Ar.: -,

< csuv. *Teni* + *küll* < csuv. *külě* 'tó' + csuv. -*i*: birtokos személyjel.

Az *i* ~ *ě* viszony alapján a csuvasban a redukált *ě*- korábbi (< *i*-) illabiális palatálist fed.

2.2.4.7. *i* ~ *ä* viszony:

Szó elején:

Ās*aklă* h.

Ašm.IV.70.: csuv. *Ās**aklă*, or. *Usakly* Bug.u., csuvas falu neve,

NAP.: -,

Ar.: -,

< csuv. *Ās**aklă* < *Ās**ak* + *lă*.

S'ě*n Kaval* h.

Ašm.VI.17.: csuv. *S'ě**n Kaval*, or. *Novo-Isakovo*, falu neve 5 km-re az or. Kovali falutól,

NAP.: -,

Ar.: csuv. *S'ě**n Kaval*, or. *Novo-Isakovo* U.

< csuv. *S'ě**n* ← csuv. *šě**n* 'új' + *Kaval*,

or. *Novo* ← or. *novo* 'új' + *Isakovo* < *Isak* + or. -*ov*: birtokos melléknévképző + or. -*o*.

Kěšě*n Šetmě* h.

Ašm.XVII.169.: csuv. *Kěšě**n Šetmě* Kra, település neve,

NAP: csuv. *Kěšě**n Šetmě* ← *Ůšě**k*, or. *Isakovo* ← *Malaja Šat'ma* Kra., csuvas falu,

Ar.: -,

< csuv. *Kěšě**n* ← csuv. *kěšě**n* 'kicsi' + csuv. *Šetmě* < *Šet* + *mě*, csuv. *Ůšě**k* < *Ůšük,

*Ůsyk,

or. *Malaja* ← or. *malaja* 'kicsi' + *Šat'ma* ← nem orosz *Šetme,

Jirajol' f.

TSK.41.: or. *Jirajol'*, az or. **Isakova** bal oldali mellékfolyója.

< or. *Jirajol'* < *Jira* + *jol'* ← ko. *jol'* 'erdei patak',

or. *Isakova* < 1. *Isak* ← nem orosz *Ūsek, *Ysak + or. -ov: birtokos melléknévképző +
or. -a,

2. *Isako* + *va* ← ko. *va* 'víz'.

Ursaklā h.

Ašm.III.287.: csuv. *Ursaklā*, or. **Isakly** Bug.u., orosz-mordvin-csuvas település neve 8
versztára az or. Boroskina-Igoí falutól,

NAP:-,

Ar.:.-

< csuv. *Ursaklā* < *Ur* + *sak* + *lā*,

or. *Isakly* (← nem orosz *Ysakly) < *I* + *sak* + *ly*.

Irše h.

Ašm.III.138.: csuv. *Irše* Kozm.u., csuvas falu neve,

NAP: csuv. *Irše*, or. *Čebakovo* ← *Pervoje Čebakovo* + *Vtoroje Čebakovo* Ja., csuvas falu,

Ar.: csuv. *Irše*, or. *Vtoraja Čebakova* Ja.

< csuv. *Irše*.

Ārsi h.

Ašm.IV.62.: csuv. *Ārsi*, település neve,

NAP:-,

Ar.:.-

< csuv. *Ārsi* < *Yrsi.

Az *ā*- redukált a csuvasban *y*- és *u*- hangokat takar. A párhuzamos adatokban meglévő *i*- nem lehetett közvetlen előzménye a csuvasban használatos *ā*- redukáltnak.

Szó belsejében első szótagban:

*Kyrgyðly*¹f.

TB.99.: bask. *Kyrgyðly/ Byretašbaš*, or. **Kirgizla** Mijak., az or. Kirgiz-Mijaka jobb oldali
mellékfolyója.

< bask. *Kyrgyðly* < *Kyrgyð* + *ly*, *Byretašbaš* < *Byre* + *taš* + *baš* ← bask. *baš* 'fő, fej',

or. *Kirgizla* ← nem orosz *Kyrgyðla, *Kyrgyzla, *Kyrkysly.

Kārkās u.

Ašm.VII.179.: csuv. *Kārkās*, or. **Kirgiz** Kč., utca neve az or. Toktaši faluban,

NAP:-,

Ar.:.-

< csuv. *Kārkās* < *Kyrkys*,

or. *Kirgiz* ← nem orosz *Kyrkys*.

Az *-ā*- redukált előzménye közvetlenül *-y*-.

---

¹ Vö. *kirgiz* népnév.

***S'imakoj* h.**

Ašm.: -,

NAP: csuv. *S'imakoj* ← *S'āmaxuj*, or. *Simagoj* ← *Simaxaj* M-P., csuvas falu,

Ar.: -,

< csuv. *S'imakoj*, *S'āmaxuj*,

or. *Simagoj* ← csuv. *S'imakoj*.

***Višur* f.**

Ašm.: -,

NAP: -,

Ar.: -,

Vax.: ud. *Višur*/ *Višurka*, or. *Višurka* Možg., a Nyša folyó jobb oldali mellékfolyója.

< ud. *Višur* < *Vi* ← vö.: ud. *vu* 'víz' + *šur* ← ud. *šur* 'folyam, folyó, csermely, patak'.

***Páčärlä* kēpperi**

Ašm.: -,

NAP: -,

Ar.: csuv. *Páčärlä kēpperi* Še.

< csuv. *Páčärlä* < *Pä* + *čär* + *lä* + *kēpperi* ← csuv. *kēperě* 'híd' + csuv. *-i*: birtokos személyjel.

***Páčärlä* Pašjel h.**

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Páčärlä Pašjel*, or. ***Bičurga-Bajševo*** Še., csuvas falu,

Ar.: csuv. *Páčärlä Pašjel*, or. *Bičurga-Bajševo* Še.

< csuv. *Páčärlä* + *Paš* < **Pajš* + *jel* ← vö.: csuv. *jal* 'falu',

or. *Bičurga* ← nem orosz **Pičurka*, **Pyčurka* (< **Pyt* ← vö.: mar. *vyt* 'víz' + *čurka*) + *Bajševo* < *Bajš* + or. *-ev*: birtokos melléknévképző + or. *-o*.

A nem orosz *-i*- palatalizáció révén keletkezett veláris *-y*- hangból. Az *-ä*- redukált a legtöbb esetben ennek az *-y*- hangnak a redukciója révén keletkezett a csuvasban. Az orosz *-i*- pedig lehet idegen *-i*- átvétele, vagy idegen *-y*- átvétele hanghelyettesítéssel.

Második szótagban:

***Pakāš*¹ h.**

Ašm.IX.: csuv. *Pakāš*, or. ***Bagiševo*** Ja., falu neve,

NAP: -,

Ar.: -,

< csuv. *Pakāš* < **Pakyš*,

or. *Bagiševo* ← nem orosz *Pakyš* + or. *-ev*: birtokos melléknévképző + or. *-o*.

Az oroszban a *k* és *g* után nem tudnak palatálist ejteni, de *-i*-t írnak. Az *-ä*- redukált előzménye közvetlenül *-y*-.

---

¹ Vö.: magy. *Paks* helynév.

Szó végén:

Runkǎ h.

Ašm.X.291.: csuv. *Runkǎ*, or. **Rungi** Buu., csuvas település neve,

NAP: csuv. *Runkǎ*, or. *Rungi* ← *Xirposi-Rungi* V., csuvas falu,

Ar.: csuv. *Runkǎ* Č.

< csuv. *Runkǎ* < *Runky,

or. *Rungi* ← nem orosz *Runky.

Runkǎ kati d.

Ašm.X.291.: csuv. *Runkǎ kati* V., erdő neve 6 km-re or. Jangorčino falutól,

NAP: -,

Ar.: -.

< csuv. *Runkǎ* + *kati* ← csuv. *kata* 'bokros' + csuv. *-i*: birtokos személyjel.

Az oroszban az *-i* idegen *-y* helyettesítése, ezért a csuvas *-ǎ* előzménye közvetlenül *-y*.

Az *i* ~ *ǎ* viszonyban szó elején az *ǎ*- redukált a csuvasban *y*- és *u*- hangokat takar. A párhuzamos adatokban meglévő *i*- nem lehetett közvetlen előzménye a csuvasban használatos *ǎ*- redukálnak.

Szó belsejében, első szótagban az *-ǎ*- redukált előzménye közvetlenül *-y*-. A nem orosz *-i*- palatalizáció révén keletkezett veláris *-y*- **ből**. Az *-ǎ*- redukált a legtöbb esetben ennek az *-y*- nek a redukciója révén keletkezett a csuvasban. Az orosz *-i*- pedig lehet idegen *-i*- átvétele, vagy idegen *-y*- átvétele hanghelyettesítéssel.

Második szótagban, az oroszban a *k* és *g* után nem tudnak palatálist ejteni, de *-i*-t írnak. Az *-ǎ*- redukált előzménye közvetlenül *-y*-.

Szó végén az oroszban az *-i* idegen *-y* helyettesítése, ezért a csuvas *-ǎ* előzménye közvetlenül *-y*.

2.2.4.8. *i* ~ *ej* viszony:

Szó végén:

Jaksi enger f.

GMA: mar. *Jaksi enger*, or. **Jeksej** Not., az or. Šukšan bal oldali mellékfolyója.

< mar. *Jaksi* + *enger* ← mar. *enger* 'folyó',

or. *Jeksej*.

Anatri **Pankli** h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Anatri Pankli*, or. *Nižnije Panklei* ← *Nižnij Panklej* M.,

Ar.: -.

< csuv. *Anatri* ← csuv. *anatri* 'alsó' + *Pankli* < *Pank* + *li*,

or. *Nižnij* ← or. *nižnij* 'alsó' + *Panklej* < *Pank* + *lej* ← mdE. *lej* 'folyó'.

Pükri h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Pükri*, or. *P'ukrej* Šu., csuvas falu,

Ar.: -.

< csuv. *Pükri*,
or. *P'ukrej* ← nem orosz *Pükrej*.

Az *i ~ ej* viszonyban szó végén a csuvasban *-i* felel meg az idegen *-ej* szóvégnak.

2.2.4.9. *i ~ aj* viszony:

Szó belsejében:

***Pipaxtă* ?**

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: csuv. *Pipaxtă* M-P.

< csuv. *Pipaxtă* < *Pi* + *paxtă*.

Višpürt h.

Asm.: -,

NAP: csuv. *Višpürt*, or. ***Bajbaxtino*** ← *Polevoje Bajbaxtino* Ko., csuvas falu,

Ar.: -,

< csuv. *Višpürt* < *Viš* ← csuv. *viš* 'három' + *pürt* ← csuv. *pürt* 'ház',
or. *Polevoje* ← or. *polevoje* 'mezei' + *Bajbaxtino* < *Baj* + *baxta* + or. *-in*: birtokos
melléknévképző + or. *-o*.

A csuvasban magánhangzó és *k* kapcsolatában *-Vk* > *-i* lett. Az orosz *-Vj* átvétel idegenből,
amely *-Vk* vagy *-Vt* fejleménye, de nem az oroszban:

nem orosz   1. *-Vk* > *-Vγ* > *-Vj* → orosz *-Vj*
                  2. *-Vt* > *-d'* > *-Vj* → orosz *-Vj*.

2.2.5. Az *y* és viszonyai

2.2.5.1. *y ~ o* viszony:

Szó elején:

***Ylyč* f.**

TSK.40.: ko. *Ylyč*/ *Ylydž*, or. *Ilyč*, man. *Ols*/ ***Olys*** az or. Pečora jobb oldali mellékfolyója,
hossza 411/ 383 km.

< ko. *Ylyč* < *Alač*¹, *Ylydž* < *Aladž*²,
or. *Ilyč* ← ko. *Ylyč*,
man. *Ols* < *Olys* < *Āl < *Al* + *ys*.

***Jögral'aga* f.**

TSK.31.: ko. *Jögral'aga*, or. *Jegral'aga* ← *Jegra*/ *Bol'saja L'aga*, man. ***Ols***-*Maňja*/ *Olys*-*Maňja*, az or. *Ilyč* bal oldali mellékfolyója.

¹ Az *a* illabiális.

² Vö.: ko. *adž* 'előntött rét a folyó völgyben'.

< ko. *Jögral'aga* < *Jögra* ←— vö.: ko. *jegyr* 'mocsaras erdő (északon)', bask. *jugary* 'felső, öreg' + *l'aga* ←— vö.: ko. *log* 'völgy',
 man. *Olys* + *Mańja* < *Mań* + *ja* ←— man. *ja* 'folyó'.

Ynga f.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: -,

Vax.: ud. *Ynga/Inga šur*, or. *Inga Vam.*, az or. Vala jobb oldali mellékfolyója.

< ud. *Ynga* < *Anga, ud. *Inga* + *šur* ←— ud. *šur* 'folyam, folyó, patak'.

Unkă f.

Ašm.III.247.: csuv. *Unkă*, or. ***Onga*** Cu., folyó, amely Volgába ömlik,

NAP.: -,

Ar.: -,

< csuv. csuv. *Unkă* < *Onkă*, or. *Onga* ←— nem orosz *Onka*.

Illabiális *a* labializálódása:

$a > 1. \text{ } \grave{a} > o$,

és illabiális *a* zártabbá válása:

$a > 2. \text{ } y \longrightarrow \text{or. } i$.

Az *y* az oroszba hanghelyettesítéssel került be, így lett *i*.

Szó belsejében első szótagban:

Lyky f.

GMA: mar. *Lyky*, or. *Lyka Ju.*, patak, az or. Juronga bal oldali mellékfolyója.

< mar. *Lyky* (< *Lyka*) ←— mar. *lükö* 'láp, mocsár',

or. *Lyka* ←— nem orosz *Lyka*.

Lokt'sim ju f.

SW.536b.: ko. *Lokt'sim ju*, or. *Lokčim*, az or. Vyčegda bal oldali mellékfolyója.

< ko. *Lokt'sim* < *Lok* ←— ko. *log* 'völgy' + *t'sim* + *ju* ←— ko. *ju* 'folyó',

or. *Lokčim* ←— ko. *Lokt'sim*.

Hynarjylga f.

TB.167.: bask. *Hynarjylga*, or. ***Syngar-jelga/ Cyngaf-Jelga/ Cyngarjylga*** Mel., az or. Tor jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Hynarjylga* < *Hynar* + *jylga* ←— bask. *jylga* 'folyó',

or. *Syngar* ←— nem orosz *Syngar* ←— vö.: bask. *songor* 'völgy, árok, gödör' + *jelga* ←— tat. *jelga* 'folyó'.

Songorjylga f.

TB.129.: bask. *Songorjylga*, or. *Sungur-jelga* Išim., az or. Seleuk bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Songorjylga* < *Songor* ← bask. *songor* 'völgy, árok, gödör' + *jylga* ← bask. *jylga* 'folyó'.

Kyltova f.

TSK.57.: ko. *Kyltova/ Vymskaja (komi) Kyytova*, or. *Kyltova/ Kyltovka/ Verxñaja Kyltova*, az or. Vymý bal oldali mellékfolyója, hossza 95 km.

< ko. *Kyltova* < *Kyl* + *tova*.

Koltymak f.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: -,

Vax.: ud. *Koltymak*, or. *Koltymak* Aln., a Tojma jobb oldali mellékfolyójának a neve.

< ud. *Koltymak* < *Kolty*¹ + *mak*.

Illabiális *a* labializálódása:

$a > 1. \text{ } \grave{a} > o$,

és illabiális *a* zártabbá válása:

$a > 2. \text{ } y$.

Mind az *-o-*, mind az *-y-* bekerült az oroszba is.

Második szótagban:

Malymnaš f.

GMA: mar. *Malymnaš*, or. ***Malonmaš*** Mor., az or. Ilet' jobb oldali mellékfolyója.

< mar. *Malymnaš*,

or. *Malonmaš*.

Jüryng f.

GMA: mar. *Jüryng/ Juryngy*, or. ***Juronga*** Gor.o., Ju., az or. Vetluga jobb oldali mellékfolyója.

< mar. *Jüryng*,

or. *Juronga* ← nem or. *Jüröng.

Jortym ju f.

SW.320a.: ko. *Jortym-ju*, egy kis patak az or. Aikino közelében.

< ko. *Jortym* ← or. *Jortym* ← ko. *Jörtym* + *ju* ← ko. *ju* 'folyó'.

Jörtymju f.

TSK.34.: ko. *Jörtymju*, or. ***Jortom*** ← *Jortoma*, folyó, amely baloldaltól mlik az or. Vaška-ba, hossza 106 km.

< ko. *Jörtymju* < *Jörtym* + *ju* ← ko. *ju* 'folyó',

or. *Jortom* ← 1. ko. *Jörtym*, 2. nem or. *Jörtöm.

---

¹ Vö.: magy. *Koltó* helynév, *Koltai* személynév, *kulcs* köznév, or. *kl'uč* 'forrás'.

Putškymju f.

TSK.96.: ko. *Putškymju*, or. **Pučkoma**, az or. Vaška bal oldali mellékfolyója, hossza 95 km.
< ko. *Putškymju* < *Putš* + *kym* ← vö.: fi. *kymi* 'fő folyó, folyam' ko. *köm* 'cipő' + *ju* ←
ko. *ju* 'folyó',
or. *Pučkoma* ← nem orosz *Pučköma < *Puč* + *köma*.

Luvyč enger f.

GMA: mar. *Luvyč enger*, or. **Lubočja** Me., az or. B(ol'saja) Kokšaga bal oldali mellékfolyója.
< mar. *Luvyč*¹ + *enger* ← mar. *enger* 'patak',
or. *Lubočja* < *Luboč* + *ja* ← man. *ja* 'folyó'.

Ugyja f.

TB.152.: bask. *Ugyja*/ **Ugoja**²/ **Agoja** or. *Uguja* Mel., az or. Nuguš bal oldali mellékfolyója.
< bask. *Ugyja*, *Ugoja* < 1. *Ugy*, *Ugo* ← vö.: tat. *agu* 'folyás' + *ja* ← man. *ja* 'folyó'
2. *Ug* + *oja* ← bask. *oja* 'fészek'³,
Agoja ← ld. még bask. *ak* 'fehér' + *oja*,
or. *Uguja* ← bask. *Ugyja*.

Udygučín f.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: -,

Tolk.: ud. *Udygučín*, or. *Udygun*, az or. Uva mellékfolyója.
< ud. *Udygučín* < *Udy* + *gun* + *čin* ← vö.: ko. *sin* 'forrás'.

Illabiális *a* labializálódása:

$a > 1. \text{ } \acute{a} > o$,

és illabiális *a* zártabbá válása során keletkeztek:

$a > 2. \text{ } y \longrightarrow \text{or. } i$.

Az *y* az oroszba hanghelyettesítéssel került be, így lett *i*. Az orosz *-o-* nem orosz *-ö-* átvétele hanghelyettesítéssel, mert nem tud palatális labiálist ejteni, csak veláris labiálist.

Szó végén:

Šudy jär f.

GMA: mar. *Šudy jär*, or. **Šudojar** Ki., tó az or. Šušer helységtől északra.

< mar. *Šudy* + *jär* ← mar. *jer* 'tó',
or. *Šudojar* ← 1. mar. *Šudo jär
2. mar. *Šudy jär*.

¹ Vö.: magy. *lubickol*.

² Vö. magy. *Ugocsa* személynévi eredetű helynév. Nem értünk egyet a hivatalos származtatással (Vö. KISS 1980). Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980).

³ Eredetileg a vízmederre vonatkozott, a víz fészket jelentette..

2.2.5.2. *y ~ u* viszony:

Szó elején:

Yktyl' f.

TSK.40.: ko. *Yktyl'* / *Yktyl*, or. *Iktyl'* / ***Uktyl'***, az or. Južnaja Mylva bal oldali mellékfolyója, hossza 68 km.

< ko. *Yktyl'* < *Yk* + *tyl'*,
or. *Uktyl'* ← **Űktyl'*.

Az orosz *u*- átadója nem orosz *ü*-.

Yuary¹ f.

TB.174.: bask. *Yuary*, or. ***Uvary*** Kug., az or. Bol'(šoj) Ik jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Yuary* < *Ywary,
or. *Uvary* < 1. nem orosz *Ywary
2. *Uwary
3. *Űwary.

Yuaraš f.

TB.174.: bask. *Yuaraš*, or. ***Uvašaš*** Bajm., az or. Tanalyk jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Yuaraš* < *Ywaraš, *Ywäräš,
or. *Uvašaš* *Űwäräš.

Az *y*- keletkezhetett:

a- > *y*-

zártabbá válással, az orosz *u*- átadója pedig idegen *ü*-.

Szó belsejében első szótagban:

Kymjär t.

GMA: mar. *Kymjär*, or. ***Kumjary*** Gm., tó az or. Kotenovo helységtől dél-keletre.

< mar. *Kymjär* < *Kym* ← vö.y. fi. *kymi* 'fo folyó, folyam' + *jär* ← mar. *jer* 'tó',
or. *Kumjary* ← nem orosz *Kümjäry.

Kyltova f.

TSK.57.: ko. *Kyltova* / *Vymskaja* (komi) *Kyytova*, or. *Kyltova* / *Kyltovka* / *Verxhája Kyltova*, az or. Vymý bal oldali mellékfolyója, hossza 95 km.

< ko. *Kyltova* < *Kyl* + *tova*.

Kul'tsav h.

Ašm.VI.281.: csuv. *Kultsav*, or. *Kol'covka* V., orosz falu neve,

NAP:-,

Ar.:-.

< csuv. *Kul'tsav* < *Kul'* + *tsav*.

---

¹ Vö. *avar* népnév.

Kulčav *sali* h.

Ašm.VI.281.: csuv. *Kulčav sali*, or. *Kol'covka*,

NAP:-,

Ar.::-.

< csuv. *Kulčav* < *Kulčav sali* ← csuv. *sala* 'falu' + csuv. *-i*: birtokos személyjel.

Pylak *šyv* f.

Ašm.IX.180.: csuv. *Pylak šyv(ě)*, or. *Bulak*, kis folyó neve,

NAP:-,

Ar.::-.

< csuv. *Pylak* + *šyv(ě)* ← csuv. *šyv* 'víz' + csuv. *-ě*: birtokos személyjel,
or. *Bulak* ← bask. *bulak* 'folyó'.

Hyrenjäk f.

TB.166.: bask. *Hyrenjäk*, or. *S'urenžak* Belor., az or. Bol'(šoj) Inzer jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Hyrenjäk* < *Hyren* + *jäk*,

or. *S'urenžak* ← nem orosz 1. *Sürenžäk
2. *Sürendäk.

$a > y \longrightarrow$ or. *y*,

$\hat{a} > o > u \longrightarrow$ or. *u*,

idegen *ü* → or. *u*.

változások nem az oroszban mentek végbe, amelyek bekerülhettek az oroszba. Az orosz *-u*-átadója lehetett idegen *-ü*- is.

Byualy f.

TB.40.: bask. *Byualy*, or. *Buvela* Abz., az or. Sakmara jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Byualy* < *Byua* < *Bywa + *ly*,

or. *Buvela* ← nem orosz *Bywäle.

Az oroszban az *-u*- hanghelyettesítés eredménye.

Második szótagban:

Agym f.

TB.19.: bask. *Agym/Agrym/Agum*, or. *Agym* Kušn., az or. Karmasan jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Agym* ← bask. *agym* 'folyás', bask. *Agum* ← vö.: tat. *agu* 'folyás',

or. *Agym* ← bask. *Agym*.

Arvyč t.

GMA: mar. *Arvyč*, or. *Arbuč* Gm., tó az or. Rutka helységtől nyugatra.

< mar. *Arvyč* < *Ar* ← vö.: fi. *aro* 'völgy' + *vyč*,

or. *Arbuč* < *Ar* ← vö.: fi. *aro* 'völgy' + *buč*¹ ← vö.: ud. *pož* 'sáros', *vož* 'torkolat',
mar. *vož* 'forrás, folyó', ko. *vož* 'elágazás, mellékfolyó',

---

¹ Vö.: magy. *locspocs*.

Kültaban t.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: -,

B-r.: bask. *Kültaban*, or. **Kultuban**, tó neve.

< bask. *Kültaban* < *Kül* ← bask. *kül* 'tó' + *taban*,

or. *Kultuban* ← nem orosz *Kültiübän < *Kül* ← bask. *kül* 'tó' + *tiübän* ← bask. *tiübän* 'lent, valaminek az alsó része, fenék, mélyvölgy, völgyteknő, lapály'.

Az orosz veláris labiális -u- a baskír palatális labiális -ü- helyettesítése.

Kyty va f.

SW.1152a.: ko. *Kyty-va*, or. **Kyltova**, az or. Vym bal oldali mellékfolyója.

< ko. *Kyty* < *Kyyty* < *Kylty* < *Kyl* + *ty* + *va* ← ko. *va* 'víz',

or. *Kyltova* < *Kyl* + *to* + *va* ← ko. *va* 'víz'.

Junysaj t.

TB.181.: bask. *Junysaj*, or. **Junusaj** Tujm., tó.

< bask. *Junysaj* < *Juny* + *saj* ← bask. *saj* 'folyami összekötő',

or. *Junusaj* ← bask. *Junysaj*.

Szó belsejében az y és az u viszonyában az y fejlemény:

a > y zártabbá válással,

az u pedig

a > ǎ > o > u labializálódás és zártabbá válás

útján keletkezett.

Az oroszban az -u- a baskír -y- helyettesítésével keletkezett bizonyos esetekben a szomszédos u hang hatására.

Jugyð f.

TB.180.: bask. *Jugyð*, or. **Juguz** Duv., az or. Ufa bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Jugyð* ← vö.: ÓT. *ygyz* 'folyó',

or. *Juguz* ← bask. *Jugyð*.

Az oroszban helyettesítéssel -u- lett a baskír -y-.

Arjyngy f.

GMA: mar. *Arjyngy*, or. **Malaja Junga** Gm., az or. Volga jobb oldali mellékfolyója.

< mar. *Arjyngy* < *Ar* ← vö.: ud. *ur*, *ör* 'folyómeder, vízmosás' + *jyngy*,

or. *Malaja* ← or. *malaja* 'kicsi, kis' + *Junga*.

Az oroszban a veláris labiális -u- idegen palatális labiális -ü- átvétele hanghelyettesítéssel.

Tugyðtimer f.

TB.145.: bask. *Tugyðtimer*, or. *Tugustimer* Oren.o., az or. Bol'(šoj) Jušatyr bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Tugyðtimer* < *Tugyð* + *timer*,
or. *Tugustimer* ← bask. *Tugyðtimer*.

Az orosz az átvett baskír forma általa ejtett változatát jegyezte le. A baskír -y- hanghelyettesítéssel -u- lett az oroszban, a -ð- pedig a -t- hatására zöngétlenedett *ʈ*, az orosz ezt s-szel helyettesítette.

Opokoškǎñ h.

Ašm.III.362.: csuv. *Opokoškǎñ*, or. **Obykovo** Kurm.u., falu neve,

NAP:-,

Ar.:-.

< csuv. *Opokoškǎñ* < *Opok* + *oškǎñ* ← csuv. *uškǎñ* 'telep, település',
or. *Obykovo* < *Obyk* + or. -ov: birtokos melléknévképző + or. -o.

Ydžyd Töbyk f.

TSK.116.: ko. *Ydžyd Töbyk*, or. Bol'šoj **Tebuk**, az or. Vel'ju jobb oldali mellékfolyója, hossza 92 km.

< ko. *Ydžyd* ← ko. *ydžyd* 'nagy' + *Töbyk* ← vö.: bask. *tübä* 'felső rész, tető'¹,
or. Bol'šoj ← or. bol'šoj 'nagy' + *Tebuk* ← 1. nem orosz *Tebük
2. *Tebyk.

Sujynsy f.

TB.131.: bask. *Sujynsy*, or. **Čujunči** Davl., patak.

< bask. *Sujynsy* < *Sujyn* ← vö.: or. čugun 'vas'² + *sy* ← vö. csuv. šyv 'víz'³,
or. *Čujunči* ← nem orosz *Čujynči.

Az oroszban az -u- hanghelyettesítés eredménye.

Polum f.

Ašm.:-,

NAP:-,

Ar.:-,

Č-Č: man. *Polum*, or. *Pelym*, folyó neve.

< man. *Polum*,
or. *Pelym*.

-a- > -o- > -u-,

-ǎ- > -y-.

Az y ~ u viszonyban szó elején az orosz u- átadója nem orosz ü-. Az y- keletkezhetett:

a- > y- zártabbá válással,

¹ Eredetileg a folyó felső folyását jelölhette.

² A szó oroszban a törökből való, eredetileg azonban víz jelentése lehetett. Vö.: magy. vas.

³ Az oroszban a čugunščik (čugun + -ščik) 'vasmunkás, vassal foglalkozó' a törökből való, de nem szolgálhatott alapul a folyónévnek. Vízet jelentő szóból keletkezett a vas jelentés ugyanúgy, mint a foglalkozásnév képző.

az orosz *u-* átadója pedig idegen *ü-*.

Szó belsejében első szótagban az

-a- > *-y-*,

-ā- > *-o-* > *-u-*

változások nem az oroszban mentek végbe, amelyek bekerülhettek az oroszba. Az orosz *-u-* átadója lehetett idegen *-ü-* is. Második szótagban az orosz veláris labiális *-u-* a baskír palatális labiális *-ü-* helyettesítése. Az *y* és az *u* viszonyában az *y* fejlemény:

-a- > *-y-*

zártabbá válással, az *u* pedig

-a- > *-ā-* > *-o-* > *-u-*

labializálódás és zártabbá válás útján keletkezett.

Az oroszban az *-u-* a baskír *-y-* helyettesítésével keletkezett bizonyos esetekben a szomszédos *u* hang hatására.

-ā- > *-o-* > *-u-*,

-a- > *-y-*

fejlődés nem az oroszban.

2.2.5.3. *y ~ ü* viszony:

Szó elején:

Aslā Yrā v.

Ašm.III.65.: csuv. *Aslā-Yrā*, határrész, imádkozó hely neve,

NAP:-,

Ar.: -.

< csuv. *Aslā* ← csuv. *aslā* 'öreg, régi' + *Yrā* ← csuv. *yrā* 'jó, szent'.

Ürek sul d.

Ašm.: -,

NAP:-,

Ar.: *Ürek sul*, U., rét.

< csuv. *Ürek* + *sul* ← csuv. *sul* 'út'.

Ürek f.

TB.161.: bask. *Ürek*, or. *Uruk* Išim., Mel., az or. Nuguš jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Ürek* ← vö. bask. *üďäk* 'völgy, folyómeder', magy. *üreg* 'gödör, lyuk',

or. *Uruk* ← nem orosz *Ürik.

Mindkettő fejlemény, de nem az oroszban:

- a- > 1. y-
 2. ä- > e- > 1. ö- > ü-
 2. i- > ü-.

Szó belsejében első szótagban:

Sügryrem f.

GMA: mar. *Sügryrem*, or. *Sugrum* Ju., az or. Vetluga bal oldali mellékfolyója.

< mar. *Sügr* + *yrem*.

Šygyryš f.

TB.172.: bask. *Šygyryš/ Kamyšakly*, or. *Šigryš* Kug., az or. Ik mellékfolyója.

< bask. *Šygyryš*.

Mindkettő fejlemény, de nem az oroszban:

- a- > 1. -y-
 2. -ä- > -e- > 1. -ö- > -ü-
 2. -i- > -ü-.

Második szótagban:

Erykšy t.

GMA: mar. **Erykšy/ Ürückša**, or. *Erekša* Ju., tó az or. Erekša helység mellett.

< mar. *Erykšy* < *Eryk* + *šy* ← vö.: csuv. *šyv* 'víz', mar. *Ürückša* < *Ürück* + *ša*,
 or. *Erekša*.

Kugu Irykša f.

GMA: mar. *Kugu Irykša*, or. *Bol'saja Irykša* Me., az or. B(ol'soj) Kundyš bal oldali mellékfolyója.

< mar. *Kugu* ← mar. *kugu* 'nagy' + *Irykša* < *Iryk* + *ša*,
 or. *Bol'saja* ← or. *bol'saja* 'nagy' + *Irykša* ← mar. *Irykša*.

Kökyl' f.

TSK.49.: ko. *Kökyl'*, or. *Kokyl'*, az or. Čovju bal oldali mellékfolyója, hossza 23 km, a ko.

Kökyl' nür mocsárban ered.

< ko. *Kökyl'* < *Kö* + *kyl'*,
 or. *Kokyl'* ← ko. *Kökyl'*.

Kül xyšě d.

Ašm.VII.69.: csuv. *Kül xyšě*, hely neve,

NAP:-,

Ar.:.-,

< csuv. *Kül* ← csuv. *külě* 'tó' + *xyšě* ← csuv. *xyš* 'hátsó rész' + csuv. -ě: birtokos személyjel.

Mindkettő fejlemény, de nem az oroszban:

- a- > 1. -y-
 2. -ä- > -e- > 1. -ö- > -ü-
 2. -i- > -ü-.

Harmadik szótagban:

Dirängyl t.

TB.47.: bask. *Dirängyl*, or. *Dirānkul'* Išim., tó.

< bask. *Dirängyl* < *Dirän* + *gyl*,
or. *Dirānkul'* ← nem orosz *Dirānkül*.

Dirānkül t.

TB.47.: bask. *Dirānkül* Mijak., tó.

< bask. *Dirānkül* < *Dirän* ← tat. *tirän* 'mély' + *kül* ← bask. tat. *kül* 'tó'.

Mindkettő fejlemény, de nem az oroszban:

-a- > 1. -y-
2. -ä- > -e- > 1. -ö- > -ü-
2. -i- > -ü-.

Az y és ü viszonyában szó elején és szó belsejében mindkettő fejlemény, de nem az oroszban:

a > 1. y
2. ä > e > 1. ö > ü
2. i > ü.

2.2.5.4. y ~ ä viszony:

Szó elején:

Ynga f.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: -,

Vax.: ud. *Ynga/ Inga šur*, or. *Inga Vam.*, az or. Vala jobb oldali mellékfolyója.

< ud. *Ynga* ← vö.: csuv. *ānka* 'víz' (gyermeknek hívják így), *Inga* ← or. *Inga* + *šur* ←
ud. *šur* 'folyam, folyó, patak, csermely',
or. *Inga* ← ud. *Ynga*.

A csuvas *ā* közvetlen előzménye korábbi vagy nem csuvas y volt:

a- > y- > ā-.

Szó belsejében:

Kamyštyhaδ f.

TB.144.: bask. *Kamyštyhaδ* Bajm., Xajb., az öt folyó egyike, amelynek egyesüléséből keletkezett az or. Tujal'as folyó.

< bask. *Kamyštyhaδ* < *Kamyš* ← 1. bask. *kamyš* 'nád'
2. vö.: fi. *kymi* 'fő folyó, folyam' + *šy* ← vö.: csuv.
šyv 'víz'
+ *ty* ← vö.: ko. *ty* 'tó' + *haδ* ← bask. *haδ* 'mocsár'.

Sarkamáš h.

Ašm.XI.72.: csuv. *Sarkamáš*, or. **Sorokamyši** Buu., két falu neve,

NAP:-,

Ar.::-.

< csuv. *Sarkamáš* < *Sar* + *kamáš* < csuv. *kamáš* 'nád',

or. *Sorokamyši* < *Soro* + *kamyši* ← bask. *kamyš* 'nád'.

A csuvas *ă* közvetlen előzménye korábbi vagy nem csuvas *y* volt:

-a- > -y- > -ă-.

Szó végén:

Āsaklă h.

Ašm.IV.70.: csuv. *Āsaklă*, or. **Usakly** Bug.u., csuvas falu neve,

NAP:-,

Ar.::-.

< csuv. *Āsaklă* (< *Usakly) < *Āsak* + *lă*,

or. *Usakly* ← nem orosz *Usakly.

A csuvas *ă* közvetlen előzménye korábbi vagy nem csuvas *y* volt:

a > *y* > *ă*.

2.2.5.5. *y* ~ *ě* viszony:

Szó belsejében.

Sěreppěl¹ h.

Ašm.XI.319.: csuv. *Sěreppěl*, or. **Syrpala** Menz.u., település neve,

NAP:-,

Ar.::-.

< csuv. *Sěreppěl* < *Syre + **pylă*²,

or. *Syrpala* ← nem orosz *Syrepylä.

Az *y* ~ *ě* viszonyban magas hangrendű szóban korábbi és idegen *y* > csuvas *ě*.

2.2.5.6. *y* kezdetű hangkapcsolatok viszonyai

2.2.5.6.1. *yky* ~ *yjy* viszony:

Lyky f.

GMA: mar. *Lyky*, or. *Lyka* Ju., patak, az or. Juronga bal oldali mellékfolyója.

< mar. *Lyky* < *Laka,

or. *Lyka* ← nem orosz *Lyka*.

¹ A kettőzött -pp- a zöngétlen ejtést jelöli.

² Vö.: bask. *bulak* 'folyó'.

Kese Yjyk f.

TB.72.: bask. *Kese Yjyk* Kig., a bask. *Kese Yk* felső folyásának a neve.

< bask. *Kese* ← bask. *kese* 'kicsi' + *Yjyk* < *Ajak.

Az *yky* ~ *yjy* viszonyban az *-yjy-* előzménye is illabiális *a*-t tartalmazott:

-aka- > *-yky-* > **-ygy-* > *-yjy-*.

2.2.6. Az *o* és viszonyai

2.2.6.1. *o* ~ *u* viszony:

Szó elején:

Oškonno f.

TB.116.: bask. *Oškonno*, or. *Uskunnu* Kug., az or. Ínak mellékfolyója.

< bask. *Oškonno* < *Oškon* < bask. *oškon* 'vad fokhagyma' + *no* or. *Uskunnu*.

Oxti kassi h.

Ašm.III.351.: csuv. *Oxti-kassi* Kozm.u., falu neve,

NAP: csuv. *Oxtikassi*, or. *Oxtikasy* M., csuvas falu,

Ar.: -.

< csuv. *Oxtikassi* < *Oxti* + *kassi* < csuv. *kaš* 'falú' + csuv. *-i*: birtokos személyjel,
or. *Oxtikasy* ← csuv. *Oxtikassi*.

Uxtik d.

Ašm.III.351.: csuv. *Uxtik*, mező neve,

NAP: -.

Ar.: -.

< csuv. *Uxtik* < *Ux* + *tik*.

Oktan f.

SW.698a.: ko. *Oktan*, az or. Letka mellékfolyója.

< ko. *Oktan* < *Ok* + *tan*.

Ukta f.

SW. 1130b.: ko. *Ukta*, or. *Uxta*, az or. Ižma bal oldali mellékfolyója.

< ko. *Ukta* < *Uk* + *ta*.

Onkă f.

Ašm.: -.

NAP: -.

Ar.: csuv. *Onkă* Kra., patak, szakadék.

< csuv. *Onkă*.

Unkăšum h.

Ašm.: -.

NAP: csuv. *Unkăšum*, or. *Ungasemy* C., csuvas falu,

Ar.: -.

< csuv. *Unkășum* < *Unkă* + *șum*,
or. *Ungasemy*.

Ukju f.

TSK.118.: or. *Ukju* ← *Uxja*/ ***Oxja***, az or. Ilyč bal oldali mellékfolyója, hossza 55 km.
< or. *Ukju* < *Uk* + *ju* ← ko. *ju* 'folyó', *Uxja* < *Ux* + *ja* ← man. *ja* 'folyó', *Oxja* < *Ox* +
ja ← man. *ja* 'folyó'.

Orju vüü d.

GMA: mar. *Orju vüü*, or. *Orja* Not., az or. Tolmaň baloldali mellékfolyója.
< mar. *Orju* < *Or* + *ju* ← ko. *ju* 'folyó' + *vüü* ← mar. *vüü* 'víz',
or. *Orja* < *Or* + *ja* ← man *ja* 'folyó'.

Urja f.

TB.156.: bask. *Urja*, or. ***Orja*** Kalt., Jana., az or. Buj bal oldali mellékfolyója.
< bask. *Urja* < *Ur* + *ja* ← man. *ja* 'folyó',
or. *Orja* < *Or* + *ja* ← man *ja* 'folyó'.

Uravăș h.

Ašm.III.268.: csuv. *Uravăș*, or. ***Orauș*** Jau., falu neve,
NAP: csuv. *Uravăș*, or. *Orauși* ← *Xirposi-Tojsi* V.,
Ar.: -,
< csuv. *Uravăș* (< *Urawyș) < *Ura* + *văș*,
or. *Orauși* ← nem orosz *Urawyșy, *Urawyși.

Ormaj h.

Ašm.III.284.: csuv. *Ormaj*, or. Jau., település neve,
NAP: -,
Ar.: -,
< csuv. *Ormaj* < *Or* + *maj*.

Urmaj šuč d.

Ašm.III.284.: csuv. *Urmaj šuč*, hely neve,
NAP: -,
Ar.: -,
< csuv. *Urmaj* < *Ur* + *maj* + *šuč* ← csuv. *šut* 'halom' + csuv. -*ě*: birtokos személyjel.

Illabiális *a* labializálódása, majd további zártabbá válás:

a- > *ă*- > *o*- > *u*-.

Szó belsejében első szótagban:

Bolașty t.

TB.37.: bask. *Bolașty*, or. ***Bulașty*** Belor., tó.
< bask. *Bolașty* < *Bolaș* + *ty* ← ko. *ty* 'tó'.

Botoroz f.

TB.37.: bask. *Botoroz*, or. ***Buturuz*** Xajb., az or. Zilair bal oldali mellékfolyója.
< bask. *Botoroz*.

Bolak f.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: -,

T-r.: tat. *Bolak*, or. ***Bulak***, folyó neve.< tat. *Bolak* ← tat. *bolak* 'folyó'.**Konkur** h.Ašm.VI.294.: csuv. *Konkur*, or. ***Kungur***, város neve,

NAP.: -,

Ar.: -,

< csuv. *Konkur*.Illabiális *a* labializálódása, majd további zártabbá válás:

-a- > -ǎ- > -o- > -u-.

Második szótagban:

Balgoš f.TB.30.: bask. *Balgoš*, or. ***Balguš*** Zil., az or. Mal(yj) Ik bal oldali mellékfolyója.< bask. *Balgoš* < *Bal* < vö.: bask. *balak* 'mellékfolyó' + *goš* ← vö.: ud. *kož* 'folyó mellékága, ártér',
or. *Balguš*.**Akkoš** t.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: -,

T-r.: tat. *Akkoš*, or. *Leb' aŭje*, tó neve.< tat. *Akkoš* < *Ak* ← vö.: tat. *agu* 'folyás' + *koš* ← vö.: ud. *kož* 'folyó mellékága, ártér',
or. *Leb' aŭje*.**Akkoš** f.TB.21.: bask. *Akkoš*, or. ***Akkuš*** Aur., Biž., Jana., tó.< bask. *Akkoš* < *Ak* ← vö.: tat. *agu* 'folyás' + *koš* ← vö.: ud. *kož* 'folyó mellékága, ártér',
or. *Akkuš* < *Ak* + *kuš* ← ko. *kuš* 'erdő nélküli mocsár'.Illabiális *a* labializálódása, majd további zártabbá válás:

-a- > -ǎ- > -o- > -u-.

Harmadik szótagban:

Akkojron f.TB.21.: bask. *Akkojron*, or. ***Akkujrun*** Zianč., az or. Asel' bal oldali mellékfolyója.< bask. *Akkojron* < *Akk*¹ + *ojron* < *ajyron ← bask. *ajyr* 'folyóelágazás, mellékfolyó'.

---

¹ A -*kk*- a zöngétlen ejtést jelöli.

Az *-o-* és az *-u-* előzménye labiális *-â-* lehetett. A második szótag magánhangzójának az ejtését befolyásolhatja a harmadik szótag magánhangzója és a baskír *ajyr* szó kezdője. Kérdés, hogy bask. *ajyr* szóban az *-a-* illabiális vagy labiális ejtésű-e. Ha labiális, akkor zártabbá válással lett *-o-* ill. *-u-*, ha illabiális, akkor pedig illeszkedés történt.

Szó végén:

***Oškonno* f.**

TB.116.: bask. *Oškonno*, or. *Uskunnu* Kug., az or. Inák mellékfolyója.

< bask. *Oškonno* < *Oškon* < bask. *oškon* 'vad fokhagyma' + *no*,
or. *Uskunnu*.

Egyrészt történhetett

-a > *-â* > *-o* > *-u*,

másrészt az oroszban az *-o* lehet idegen *-ö*, az *-u* pedig idegen *-ü* átvétele hanghelyettesítéssel.

Az *o* és *u* viszonyban szó elején, szó belsejében első és második szótagban illabiális *a* labializálódása, majd további zártabbá válás:

a > *â* > *o* > *u*.

Harmadik szótagban az *-o-* és az *-u-* előzménye labiális *-â-* lehetett. A második szótag magánhangzójának az ejtését befolyásolhatja a harmadik szótag magánhangzója és a baskír *ajyr* szó kezdője. Kérdés, hogy bask. *ajyr* szóban az *-a-* illabiális vagy labiális ejtésű-e. Ha labiális, akkor zártabbá válással lett *-o-* ill. *-u-*, ha illabiális, akkor pedig illeszkedés történt. Szó végén egyrészt történhetett

-a > *-â* > *-o* > *-u*,

másrészt az oroszban az *-o* lehet idegen *-ö*, az *-u* pedig idegen *-ü* átvétele hanghelyettesítéssel.

2.2.6.2. *o* ~ *ü* viszony:

Szó belsejében:

***Küsterek* h.**

Ašm.VII.87.: csuv. *Küsterek*/ *Küstiirek* Tk., falu neve,

NAP: csuv. *Küsterek*, or. ***Kosteřaki*** M., csuvas falu.,

Ar.: -.

< csuv. *Küs* + *terek*,

or. *Kosteřaki* ← nem orosz   1. *Köstereki*
2. **Küstereki*.

Az *-o-* lehet

-a- > *-â-* > *-o-*

fejlődés eredménye nem az oroszban. Az oroszban a veláris labiális *-o-* a nem orosz palatális labiális *-ö-* vagy *-ü-* átvétele helyettesítéssel. Az *-ü-* keletkezhetett:

*-a- > -ä- > -e- > 1. -ö- > -ü-
2. -i- > -ü-.*

Nokaj *ulǎxě* d.

Ašm.:-,

NAP:-,

Ar.: csuv. *Nokaj ulǎxě* M.

< csuv. *Nokaj* ← vö.: mdM. *nokäl* 'hajlat' + *ulǎxě* ← csuv. + *ulǎx* 'mező' + csuv. *-ě*:
birtokos személyjel.

Nüxü *varě* d.

Ašm.:-,

NAP:-,

Ar.: csuv. *Nüxü varě*.

< csuv. *Nüxü* + *varě* ← csuv. *var* 'árok, patak' + csuv. *-ě*: birtokos személyjel.

S'ěně *Tuskel* h.

Ašm.:-,

NAP: csuv. *S'ěně Tuskel*, or. *Novoje Toskajevo* Jal.,

Ar.:-,

< csuv. *S'ěně* ← csuv. *šěně* 'új' + *Tuskel* < *Tus* + *kel*,
or. *Novoje* ← or. *novoje* 'új' + *Toskajevo* < *Tos* + *kaj* + or. *-ev*: birtokos
melléknévképző + or. *-o*.

Tüskel h.

Ašm.XIV.231: csuv. *Tüskel*, or. *Toskajevo* MJal., falu neve,

NAP:-,

Ar.:-,

< csuv. *Tüskel* < *Tüs* + *kel*,
or. *Toskajevo* (< **Töskej*, **Tüskej*) < *Tos* + *kaj* + or. *-ev*: birtokos melléknévképző + or.
-o.

Az *o ~ ü* viszonyban szó belsejében az *-o-* lehet

-a- > -ä- > -o-

fejlődés eredménye nem az oroszban. Az oroszban a veláris labiális *-o-* a nem orosz palatális labiális *-ö-* vagy *-ü-* átvétele helyettesítéssel. Az *ü* keletkezhetett:

*-a- > -ä- > -e- > 1. -ö- > -ü-
2. -i- > -ü-.*

2.2.6.3. *o*-kezdetű hangkapcsolatok viszonyai:

2.2.6.3.1. *ou* ~ *u* viszony:

Korouδy f.

TB.93.: bask. *Korouδy*, or. **Kurudy** Uč., az or. Agir bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Korouδy* < *Korou* + *δy*,
or. *Kurudy*.

Eredeti *-aka-* triftongus változása:

-aka- > *-åkå-* > 1. *-ogo-* > *-*oyo-* > *-*owo-* > *-o-*
2. *-ogu-* > *-*oyu-* > *-*owu-* > *-ouu-* > *-ou-*,

amely az oroszba úgy került, hogy az *-o-* elem eltűnt az ejtésből.

2.2.6.3.2. *ovka* ~ *uxkă* viszony:

Pupuxkă h.

Ašm.IX.291.: csuv. *Pupuxkă*, or. **Popovka**, település neve,

NAP:-,

Ar.:.-

< csuv. *Pupuxkă* < *Pupux* (< *Pupuk*) + *kă*,
or. *Popovka* < *Popov* (< **Popow* < **Popoy* < *Popok*) + *ka* .

Az *ovka* ~ *uxkă* viszonyból az derül ki, hogy ezek az elemek nem így tartoznak össze. Az *-ux-* ill. az *-ov-* a szótő része, amelyhez járult a csuvasban a *-kă* és az oroszban a *-ka*.

2.2.6.3.3. *ovka* ~ *av* viszony:

Salmalav h.

Ašm.XI.34.: csuv. *Salmalav*, or. **Salmanovka**, orosz település neve,

NAP:-,

Ar.:.-

< csuv. *Salmalav* < *Sal* + *malav*, *Salma* + *lav*,
or. *Salmanovka* < *Salmanovka* ← 1 nem orosz *Salmanov* (< *Salma* + *nov*) + *ka*
2. nem orosz *Salman* + or. *-ov*: birtokos
melléknévképző + or. *-ka*.

Az *ovka* és *av* viszonyban csuvasban az *-av-* az utótag része, az oroszban pedig az *-ovka-* nem így tartozik össze. Az *-ov-* a szótő része. Ezt támogatják a párhuzamos adatok. Vö.:

Salmalu h.

Ašm.XI.34.: csuv. *Salmalu*, ugyanaz, mint *Salmalav*,

NAP:-,

Ar.:.-

< csuv. *Salmalu*?

Salmanu h.

Ašm.XI.34.: csuv. *Salmanu*, or. *Salmanovka* falu neve, a *Salmalu* elírása?

NAP:-,
Ar.:-.
< csuv. *Salmanu*?

2.2.6.3.4. *ovka* ~ *kka* viszony:

Sartumkka h.

Ašm.XI.74.: csuv. *Sartumkka*, or. **Astradamovka**, orosz település neve,

NAP:-,

Ar.:-.
< csuv. *Sartumkka* < *Sartum* (< *Sar* + *tum*) + *kka*,

or. *Astradamovka* < *Astradam* (< *Astra* + *dam*) + *ovka* ← or. -ov: birtokos
melléknévképző + -ka.

Az *ovka* és *kka* viszonyban a neveknek csak az utótagja (csuv. *tumkka* és or. *damovka*) tartozik össze úgy, hogy a szótő az oroszban jövevény, amelyhez orosz képző járulhatott. Az is lehetséges, hogy a csuvas *Sartumkka* névnek a *tumkka* eleme teljes egészében a szó utótagja, vö.:

Tomkkä h.

Ašm.:-,

NAP: csuv. *Tomkkä* ← *Tämkakassi*, or. *Tomkino* V., csuvas falu,

Ar.:-.
< csuv. *Tomkkä* < *Tomkka.¹

2.2.6.3.5. *ovka* ~ *uka* viszony:

Susnuka h.

Ašm.XI.207.: csuv. *Susnuka*, or. **Sosnovka** Bug.u., település neve,

NAP:-,

Ar.:-.
< csuv. *Susnuka* < *Susnuwka ← or. *Sosnovka*,

or. *Sosnovka* ← or. *sosna* 'fenyő' + or. -v-: melléknévképző + or. -ka².

Az *ovka* és *uka* viszonyban ha a csuvas az orosz nevet használja, akkor azt zártabban ejti, a -v- pedig elenyészett. A név elvileg keletkezhetett:

csuv. *Susnuka* < *Sus* ← vö.: man. *sos* 'patak' + *nuw* (< *nuy < *nuk* ← vö.: ko. *nuk* 'völgy') + *ka*,

or. *Sosnovka* < *Sos* (← vö.: man. *sos* 'patak') + *nov* (< *noy < *nuk* ← vö.: ko. *nuk* 'völgy') + *ka* összetételből is.

Ez esetben jövevény az oroszban.

¹ A hangsúly az első szótágon lehet, a szóvégi magánhangzó ezért redukált. Vö. még magy. *Tomka* családnév.

² Az or. *Sosnovka* nem magyarázható or. *sosna* 'fenyő' + or. -ov: birtokos melléknévképzővel, mert a *sosna* -a végű, s ez esetben az or. -in birtokos melléknévképző járul hozzá szabályosan. Az or. *sosnov* 'fenyves' rövid alakú melléknév hímnemben, teljes alakban vö.: or. *sosnovyj* 'fenyves'.

2.2.6.3.6. *ovka* ~ *ov* viszony:

Fedorov *xuttärě* h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Fedorov xuttärě*, or. **Fedorovka** M-P., csuvas tanya,

Ar.: -,

< csuv. *Fedorov* (← or. *Fedorov* ← nem orosz *Fedor* + or. -ov: birtokos melléknévképző) + *xuttärě* ← csuv. *xuttär* 'tanya' + csuv. -ě: birtokos személyjel. or. *Fedorovka*.

Az *ovka* és *ov* viszonyban mindkettő orosz képző.

2.2.7. Az *u* és viszonyai

2.2.7.1. *u* ~ *ü* viszony:

Szó elején:

Uba f.

GMA: mar. **Uba/Üvö**, or. *Uba* Mo., az or. Ilet' jobb oldali mellékfolyója.

< mar. *Uba*

Ülekjylga f.

TB.157.: bask. *Ülekjylga* Bak., Išim., folyók.

< bask. *Ülekjylga* < *Ülek* + *jylga* ← bask. *jylga* 'folyó'.

Ürläüle t.

TB.161.: bask. *Ürläüle*, or. **Url'aule** Kar., tó.

< bask. *Ürläüle* < *Ür* + *läü* + *le*,
or. *Url'aule* ← bask. *Ürläüle*.

Üрге Täläk f.

TB.160.: bask. *Üрге Täläk*, or. **Urgu Tel'ak** Igl., az or. Sim jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Üрге* ← bask. *ürge* 'felső' + *Täläk*,
or. *Urgu* ← nem orosz *Ürgü + *Tel'ak* ← nem orosz *Täläk*.

Üрген f.

TB.159.: bask. *Üрген*, or. **Urginka** Kug., Zianč., az or. Bol'(šoj) Ik baloldali mellékfolyója.

< bask. *Üрген* ← vö.: bask. *ürge* 'felső',
or. *Urginka* < *Urga* ← bask. *Üрге* + or. -in: birtokos melléknévképző + -ka.

Üңкерде f.

TB.158.: bask. *Üңкерде*, or. **Unkurda** Belok., az or. Vas-jelga jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Üңker* + *де*,
or. *Unkurda* ← nem orosz *Üңküarde.

Üкереште t.

TB.157.: bask. *Üкереште*, or. **Ukerešte** Iliš., tó.

< bask. *Ükerešte*,
or. *Ukerešte* ← bask. *Ükerešte*.

Szó belsejében első szótagban:

Küksajyr f.

TB.79.: bask. *Küksajyr*, or. ***Kuksair*** Zil., az or. Bol'(šoj) Sureń jobb oldali mellékfolyója.
< bask. *Küksajyr* < *Küks* ← vö.: bask. *Küksä* 'kék' + *ajyr* ← bask. *ajyr* 'elágazás, mellékfolyó',
or. *Kuksair* ← bask. *Küksajyr*.

Kügiðel f.

TB.79.: bask. *Kügiðel*, or. ***Kugidel'*** Bajm., az or. Sakmara bal oldali mellékfolyója.
< bask. *Kügiðel* < *Küg* ← bask. *kük* 'kék' + *iðel* ← bask. *iðel* 'folyó',
or. *Kugidel'* ← bask. *Kügiðel*.

Küperðe f.

TB.80.: bask. *Küperðe*, or. ***Kuperze*** Abz., az or. Mal(yj) Kizil bal oldali mellékfolyója.
< bask. *Küperðe* *Küper* ← bask. *küper* 'híd' + *-ðe*,
or. *Kuperze* ← bask. *Küperðe*.

Küðgänäk f.

TB.79.: bask. *Küðgänäk*, or. ***Kuzgañak*** Belor., forrás, az or. Zilim jobb oldali mellékfolyója.
< bask. *Küðgänäk* < *Küð* ← bask. *küð* 'forrás, kút', + *gänäk*,
or. *Kuzgañak* ← bask. *Küðgänäk*.

Pul'ar h.

Ašm.IX.285.: csuv. *Pul'ar*, or. *Bil'arsk*, város neve,
NAP:-,
Ar.:-.
< csuv. *Pul'ar*,
or. *Bil'arsk*.

Püler h.

Ašm.IX.285.: csuv. *Püler*,
NAP:-,
Ar.:-.
< csuv. *Püler*.

Második szótagban:

Jurüðän f.

TB.181.: bask. *Jurüðän*, or. ***Ju'ruzañ*** Sal., Duv., Kara., az or. Ufa bal oldali mellékfolyója.
< bask. *Jurüðän* < *Jur* + *üðän* ← bask. *üðän* 'völgy, folyómeder',
or. *Ju'ruzañ* ← bask. *Jurüðän*.

Az orosz veláris labiális -u- a baskír palatális labiális -ü- átvétele hanghelyettesítéssel.

Pišpülek h.

Ašm.IX.253.: csuv. *Pišpülek*, or. ***Bužbul'ak***, csuvas falu Baskiriban,

NAP:-,

Ar.: -.

< csuv. csuv. *Pišpülek* < *Piš* + *pülek* ← vö.: bask. bulak 'folyó',
or. *Bužbul'ak* ← 1. nem orosz *Püšpülek
2. csuv. *Pišpülek*.

Harmadik szótagban:

***Dirängül* t.**

TB.47.: bask. *Dirängül*, or. ***Dirānkul'*** Išim., tó.

< bask. *Dirängül* < *Dirän* ← bask. *dirän* 'mély' + *gül* ← bask. *kül* 'tó',
or. *Dirānkul'* ← or. *Dir'ankul'* ← bask. *Dirānkül*.

Az orosz veláris labiális -u- a baskír palatális labiális -ü- átvétele hanghelyettesítéssel.

Szó végén:

***S'ěrpü* h.**

Ašm.XIII.108.: csuv. *S'ěrpü* A., település neve,

NAP:-,

Ar.: -.

< csuv. *S'ěrpü* < *S'ěr* ← csuv. *šěr* 'száz' + *pu*.

***S'ěrpü* h.**

Ašm.XIII.108.: csuv. *S'ěrpü*, or. *Civil'sk*, város neve,

NAP: csuv. *S'ěrpü*, or. *Civil'sk* C., orosz és csuvas város,

Ar.: -.

< csuv. *S'ěrpü* < *S'ěr* + *pü*,

or. *Civil'sk* < *Civil'* ← vö.: csuv. *S'aval*: folyónév ← csuv. *šāl* 'forrás' + or. -sk-:
vonatkozó melléknévképző.

Az *u* és az *ü* viszonyában az orosz kivételével lehet

a > 1. *ā* > *o* > *u*

2. *e* > 1. *ö* > *ü*

2. *i* > *ü*.

Az oroszban az *u* hanghelyettesítés eredménye akkor, ha az átadó hang *ü* volt.

2.2.7.2. *u* ~ *i* viszony:

Szó elején:

***Ursaklă* h.**

Ašm.III.287.: csuv. *Ursaklă*, or. ***Isakly*** Bug.u., orosz-mordvin-csuvas település neve 8
versztára az or. Boroskina-Igoř falutól,

NAP:-,

Ar.: -.

< csuv. *Ursaklă* < *Ursak* + *lă*,

or. *Isakly* < *Isak* + *ly*.

Irček *ěšni* f.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: csuv. *Irček ěšni* Ja., patak, szakadék.

< csuv. *Irček* < *Ir* + *ček* + *ěšni* ← csuv. *ěšne* 'tisztás' + csuv. *-i*: birtokos személyjel.

Ur *puś* d.

Ašm.III.259.: csuv. *Ur-puś*, az or. Surskij les részének a neve az or. Trexbaltajevo falunál,

NAP.: -,

Ar.: -,

< csuv. *Ur* + *puś* ← csuv. *puś* 'fő, fej'.

Uri *var* d.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: csuv. *Uri var* M.

< csuv. *Uri* + *var* ← csuv. *var* 'árok, patak'.

Irka f.

GMA: or. *Irka* Zv., az or. M(alaja) Kokšaga bal oldali mellékfolyója.

< or. *Irka* ← nem orosz **Irkä* ← vö.: mar. *Irka*.

Ural f.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: -,

Tolk.: or. *Ural*, folyó neve.

< or. *Ural*.

Irel h.

Ašm.V.: csuv. *Irel*, falurész neve Éspepe faluban?

NAP.: -,

Ar.: -,

< csuv. *Irel* ← vö. bask. *iđel*, tat. *idel* 'folyó'.

Irěľčěk f.

Ašm.V.: csuv. *Irěľčěk*, a Volga folyó ága Trolej-Kaši falu közelében,

NAP.: -,

Ar.: -,

< csuv. *Irěľčěk* < *Irěľ* + *čěk*.

Az *u* és az *i* viszonyának többféle magyarázata is lehetséges:

- a* > 1. *ǣ* > *o* > *u*
2. *y* > *i*
3. *e* > *i*,

a nem orosz *ü* → orosz *u* hanghelyettesítéssel,

s a nem orosz *y* → orosz *i* hanghelyettesítéssel.

2.2.7.3. *u ~ ě* viszony:

Szó elején:

Vaštak āramě u.

Ašm.V.182.: csuv. *Vaštak āramě*, utca neve,

NAP:-,

Ar.:.-,

< csuv. *Vaštak* + *āramě* ← csuv. *uram* 'utca' + csuv. - ě: birtokos személyjel.

Tu Kartiš uramě u.

Ašm.VI.116.: csuv. *Tu Kartiš uramě*, utca neve az or. Musirmy faluban,

NAP:-,

Ar.:.-,

< csuv. *Tu* ← csuv. *tu* 'felső' + *Kartiš* ← csuv. *Kartiš* 1. csuv. *kartiš* 'udvar'
2. folyó neve
+ *uramě* ← csuv. *uram* 'utca' + csuv. - ě: birtokos személyjel.

a- > ā- > o- > u- > csuvas *ě*.

Szó belsejében:

Vul f.

Ašm.V.: csuv.: *Vul* or. *Vyla*, folyó neve, ugyanaz, mint *Vylā*,

NAP:-,

Ar.:.-,

< csuv.: *Vul* ← vö.: ud. *vala* 'folyó', ko. *vol'* 'kis patak'.

Vāl olāx d.

Ašm.V.299.: csuv. *Vāl olāx*, mező neve a az or. *Vyla* folyó völgyében,

NAP:-,

Ar.:.-,

< csuv. *Vāl* ← vö.: ud. *vala* 'folyó', ko. *vol'* 'kis patak' + *olāx* ← csuv. *ulāx* 'mező, rét'.

Az *u* és *ě* viszonyában mindkettő fejlemény:

a > ā > o > u > csuvas *ě*.

2.2.7.4. *u ~ vV* viszony¹:

Szó elején:

Ukva f.

TSK.124.: ko. *Ukva*/ *Vukva*, or. *Uxta* ← *Uxna*, az or. Ižma bal oldali mellékfolyója, hossza 199/ 242 km.

< ko. *Ukva* < *Uk* ← vö.: tat. *agu* 'folyás' + *va* ← ko. *va* 'víz', *Vukva* < *Vuk* + *va*,
or. *Uxta* < *Ux* + *ta*, *Uxna* < *Ux* + *na*.

¹ Az *u-* és CV- viszony vizsgálatához a továbbiakban elegendő a *v-* és viszonyait figyelembe venni.

Ugyja f.

TB.152.: bask. *Ugyja/ Ugoja/ Agoja*, or. *Uguja* Mel., az or. Nuguš baloldali mellékfolyója.
< bask. *Ugyja* < *Ugy* ←— vö.: tat. *agu* 'folyás' + *ja* ←— man. *ja* 'folyó'.

Uk šyrmi h.

Ašm.III.195.: csuv. *Uk-šyrmi* Cu., falu neve, 8 versztára az or. Musyrmy falutól,

NAP:-,

Ar.:.-

< csuv. *Uk* ←— vö.: tat. *agu* 'folyás' + *šyrmi* ←— csuv. *šyrma* 'árok, patak, szakadék' +
csuv. *-i*: birtokos személyjel.

Vaksal h.

Ašm.:.-,

NAP: csuv. *Vaksal* I., csuvas és orosz munkástelep,

Ar.:.-

< csuv. *Vaksal* < *Vak* ←— csuv. vö.: csuv. *vak* 'kicsi, apró'¹ + *sal*.

Vak Těvek Šetmě h.

Ašm.:.-,

NAP: csuv. *Vak Těvek Šetmě* Kra., csuvas falu,

Ar.:.-

< csuv. *Vak* ←— csuv. vö.: csuv. *vak* 'kicsi, apró' + *Těvek* + *Šetmě*.

Agüged f.

TB.19.: bask. *Agüged*, or. **Akugez** Zianč., az or. K'umru jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Agüged* < *Ag* ←— vö.: 1. bask. 1. *ak* 'fehér'
2. *agyu-* 'folyni',
2. tat. *agy* 'folyás'

+ *üged* ←— vö.: ÓT, *ügüz* 'folyó',

or. *Akugez* ←— bask. *Agüged*.

Az oroszban az *u-* nem orosz *ü-* átvétele hanghelyettesítéssel. A szókezdő *v-* (*vV-*) etimologikus hang és nem protézis.

Ukarin oškäně h.

Ašm.III.197.: csuv. *Ukarin oškäně*, falu részének a neve?

NAP:-,

Ar.:.-

< csuv. *Ukarin* + *oškäně*² ←— csuv. *uškän* 'telep, település' + csuv. *-ě*: birtokos személyjel.

Vākār xärtni d.

Ašm.V.297.: csuv. *Vākār xärtni* Jau., határrész neve az or. B(ol'soje) Jauševskoje obščestvo földjén,

NAP:-,

Ar.:.-

¹ A csuv. *vak* szónak rokonai: ujb., kumük, nog., k.kalp., *uvak*, üzb. *uvok*, kirg. *ubak*, oszm. *ufak*, kazah., balk., karacs. *uak*, ojr., alt. I. *ook*, hak. *oox*, bask., tat. *vak* 'kicsi, apró'. (JEGOROV 1964)

² Nyelvjárási alak.

< csuv. *Vākār* ← vö.: csuv. *vākār* 'ökör'¹ + *xärtni* ← csuv. *xärtñä* 'tisztás' + csuv. *-i*:
birtokos személyjel

Mušar h.

Ašm.VIII.285.: csuv. *Mušar*, *Mošar* (vagy csuv. *Ul'ankä*), or. *Možary*, település neve,

NAP: csuv. *Mušar*, or. *Možary* K., csuvas falu,

Ar.: -.

< csuv. *Mušar*, *Mošar*, *Ul'ankä* ← *Ülenke,

or. *Možary* ← nem orosz *Mošary*.

Üleme f.

Ašm.: -.

NAP: -.

Ar.: -.

T-r.: tat. *Üleme*, or. *Ulema*, folyó neve.

< tat. *Üleme*,

or. *Ulema* ← tat. *Üleme*.

Vula f.

Ašm.V.: csuv. *Vula*,

NAP: -.

Ar.: -.

< csuv. *Vula* ← *vala* 'folyó'.

Kömyš f.

TSK.58.: ko. *Kömyš*, or. *Kemyš*, az or. Mezeń jobb oldali mellékfolyója, hossza 2 km. Az egyesülésnél két folyó keletkezik:

1. ko. *Kos Kömyš*,
2. ko. *Ul' Kömyš*.

< ko. *Kos* ← ko. *kos*² 'kicsi, kis, kevés vizű' + *Kömyš* ← vö.: szam. *kemmaz*, *keemes* 'folyás, áramlás', ko. *Ul'* ← ko. *ul'* 'bővizű, vizes' + *Kömyš* < *Kemyš*,

or. *Kemyš* ← nem orosz *Kemyš*.

Ula f.

TSK.118.: or. *Ula*, az or. Luza bal oldali mellékfolyója, hossza 74 km.

< or. *Ula* ← 1. nem orosz *Üle*,

2. ko. *ul'* 'bővizű, vizes',

3. ko. *ul*, *ulyš* 'alsó'.

Ülebar f.

TB.157.: bask. *Ülebar*, or. *Ulebar* Burz., az or. Jamašla bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Ülebar* < *Üle* ← vö.: bask. *üle* 'sír' + *bar* ← vö.: bask. *bar* 'van, létezik', csuv. *var* 'árok, patak',

or. *Ulebar* ← bask. *Ülebar*.

Az oroszban az *u-* nem orosz *ü-* átvétele hanghelyettesítéssel.

¹ A névnek alapul nem az állatnév, hanem a vele rokon 'folyómeder, mélyedés, völgy, patak' jelentésű szó szolgálhatott.

² Vö.: magy. *kis*, *kicsi*.

Ulaksar h.

Ašm.III.207.: csuv. *Ulaksar* Cu., falu neve,

NAP: csuv. *Ulaksar*, or. *Alaksary* Ka., csuvas falu,

Ar.: -.

< csuv. *Ulaksar* < *Ulak* + *sar*.

Vula f.

Ašm.V.: csuv.: *Vula*,

NAP: -,

Ar.: -.

< csuv. *Vula* ← vö.: ud. *vala* 'folyó', ko. *vol'* 'kis patak'.

Väl oläx d.

Ašm.V.299.: csuv. *Väl oläx*, mező neve a az or. Vyla folyó völgyében,

NAP: -,

Ar.: -.

< csuv. *Väl* < 1. *Vul*,

2. *Vyl* + *oläx*¹ ← vö.: csuv. *uläx* 'mező'.

Valak šyvě f.

Ašm.II.23.: csuv. *Valak šyvě*, víz, amely a forrásból a malomárokba folyik,

NAP: -,

Ar.: -.

< csuv. *Valak* + *šyvě* ← csuv. *šyv* 'víz' + csuv. -ě: *birtokos személyjel*.

Üdän f.

TB.157.: bask. *Üdän*, or. ***Užan*** Belor., Burz., az or. Belaja bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Üdän* ← bask. *üdän* 'völgy, folyómeder',

or. *Užan* ← bask. *Üdän*.

Az oroszban az *u-* nem orosz *ü-* átvétele hanghelyettesítéssel.

Vasan juxxi f.

Ašm.V.179.: csuv. *Vasan juxxi*, nyáron kiszáradó patak?

NAP: -,

Ar.: -.

< csuv. *Vasan* ← csuv. *vasan* 'völgy, száraz árok, patak' + *juxxi* ← csuv. *juxă* 'folyás' + csuv. -i: *birtokos személyjel*.

Vasam f.

Ašm.V.178.: csuv. *Vasam*, kis folyó?

NAP: -,

Ar.: -.

< csuv. *Vasam* < vö.: *Vasan* ← csuv. *vasan* 'völgy, száraz árok, patak'.

Vasankă f.

Ašm.V.179.: csuv. *Vasankă*, patak,

NAP: -,

---

¹ Nyelvjárási alak.

Ar.:–.

< csuv. *Vasankă* ←— vö.: csuv. *Vasan* ←—csuv. *vasan* 'völgy, száraz árok, patak'.

Vizin ju f.

SW.1223b.: ko. *Vizin-ju*, or. *Vizinga*, az or. Sysola bal oldali mellékfolyója.

< ko. *Vizin*¹ + *ju* ←— ko. *ju* 'folyó',

or. *Vizinga*.

Ükerekšte t.

TB.157.: bask. *Ükerekšte*, or. ***Ukerekšte*** Iliš., tó.

< bask. *Ükerekšte* < bask. *Ükerekš* ←— bask. *Ükerekš* 'nyílás' + *te* ←— vö.: ko. *ty* 'tó',

or. *Ukerekšte* ←— bask. *Ükerekšte*.

Ünkerde f.

TB.158.: bask. *Ünkerde*, or. ***Unkurda*** Belok., az or. Vas-jelga jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Ünkerde* < *Ünker* + *de*,

or. *Unkurda* ←— nem orosz **Ünkürde*, **Ünkürde*.

Vangyrju f.

TSK.14.: ko. *Vangyrju*, or. *Vangyr*, az or. Kosju bal oldali mellékfolyója, hossza 112 km.

< ko. *Vangyrju* < *Vangyr* + *ju* ←— ko. *ju* 'folyó',

or. *Vangyr* ←— nem orosz *Vangyr*.

Ürgen f.

TB.159.: bask. *Ürgen*, or. ***Urginka*** Kug., Zianč., az or. Bol'(šoj) Ik bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Ürgen*,

or. *Urginka* ←— nem orosz **Ürgynke*.

Üрге Täläk f.

TB.160.: bask. *Üрге Täläk*, or. ***Urgu Tel'ak*** Igl., az or. Sim jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Üрге* ←— bask. *ürge* 'felső' + *Täläk*,

or. *Urgu* ←— nem orosz **Ürgü* + *Tel'ak* ←— nem orosz *Täläk*.

Vörgašor f.

TSK.21.: ko. *Vörgašor*, or. *Vorgašor*, patak, az or. Janejtyvis jobb oldali mellékfolyója, hossza 16 km.

< ko. *Vörgašor* < *Vörga* + *šor* ←— ko. *šor* 'ér, patak',

or. *Vorgašor* ←— ko. *Vörgašor*.

Ürdäkjylga f.

TB.161.: bask. *Ürdäkjylga*, or. ***Urd'ak-jelga*** Šar., az or. S'ún bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Ürdäkjylga* < *Ürdäk* + *jylga* ←— bask. *jylga* 'folyó',

or. *Urd'ak* ←— bask. *Ürdäk* + *jelga* ←— tat. *jelga* 'folyó'.

Tarān varta ?

Ašm.:–,

NAP:–,

---

¹ Vö.: magy. *víz*.

Ar.: csuv. *Tarān varta* Č.

< csuv. *Tarān* ← csuv. *tarān* 'mély' + *varta* < *var* ← csuv. *var* 'árok, patak' + *ta*.

Ta(r)n varta Pitta šālě f.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: csuv. *Ta(r)n varta* Pitta šālě U.

< csuv. *Ta(r)n* ← csuv. *tarān* 'mély' + *varta* < *var* ← csuv. *var* 'árok, patak' + *ta* +
Pitta + *šālě* ← csuv. *šāl* 'forrás' + csuv. -ě: birtokos személyjel.

Ürek f.

TB.161.: bask. *Ürek*, or. ***Uruk*** Išim., Mel., az or. Nuguš jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Ürek* ← vö.: bask. *üðäk* 'völgy',
or. *Uruk* ← bask. *Ürek*.

Xorn varak f.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: csuv. *Xorn varak* Kra.

< csuv. *Xorn* ← vö.: csuv. *xurān* 'nyírfás' + *varak* ← csuv. *varak* 'kis árok, vízmosás, folyómeder'.

Xort varě d.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: csuv. *Xort varě* M. < csuv. *Xort* + *varě* ← csuv. *var* 'árok, patak' + csuv. -ě: birtokos személyjel.

Üreš f.

TB.161.: bask. *Üreš*, or. ***Uruš*** Kara., az or. Ufa jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Üreš*,
or. *Uruš* ← bask. *Ürüš*.

Väräš f.

TB.43.: bask. *Väräš*¹, or. *Va'raš* Igl., az or. Tel'aka bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Väräš*,
or. *Va'raš* ← bask. *Väräš*.

Az *u* és a *v* + *V* viszonya szó elején azzal magyarázható, hogy az *u*- egyrészt

a- > *â*- > *o*- > *u*- labializálódás és zártabbá válás

útján keletkezett, másrészt az oroszban az *u*- nem orosz *ü*- átvétele hanghelyettesítéssel. A szókezdő *v* + *V* esetben nem protézissel van dolgunk, hanem a *v* olyan etimologikus mássalangzó, amelynek *w*- a közvetlen előzménye. Bizonyos esetekben ez a *w* eltűnt egy magánhangzón keresztül:

w > *V* > 0,

---

¹ Vö.: magy. *Veres* családnév.

ezért csak a rákövetkező magánhangzó maradt meg immár szókezdő helyzetbe kerülve.

2.2.7.5. *u ~ ju* viszony:

Agüged f.

TB.19.: bask. *Agüged*, or. ***Akugez*** Zianč., az or. K'umru jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Agüged* < Ag ←— vö.: bask. *ak* 'fehér', bask. *agyu-* 'folyni', tat. *agy* 'folyás' + *üged*
←— vö.: ÓT, *ügüz* 'folyó',
or. *Akugez* ←— bask. *Agüged*.

Kěšēn Jěkět h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Kěšēn Jěkět*, or. *Malyj Jugut'* Ja., csuvas falu,

Ar.: -,

< csuv. *Kěšēn* ←— csuv. *kěšēn* 'kicsi, kicsiny' + *Jěkět* < *Jükiüt ←— vö.: ÓT. *ügüz* 'folyó',
or. *Malyj* ←— or. *malyj* 'kicsi' + *Jugut'* ←— nem orosz *Jükiüt, vö.: csuv. *jux-* 'folyni'.

Az *u ~ ju* viszonyban az oroszban az *u* idegen *ü* átvétele hanghelyettesítéssel. A *j-* szókezdő olyan etimologikus hang, amely

t- > d- > δ- > j- > 0-

útján eltűnt, ezért a rákövetkező magánhangzó került szókezdő helyzetbe.

2.2.7.6. *u ~ ei* viszony:

Szó végén:

Kartalu d.

Ašm.VI.115.: csuv. *Kartalu* Tk., erdő neve Torajevo falu mellett,

NAP: -,

Ar.: -,

< csuv. *Kartalu* < 1. *Karta* + *lu*
2. *Kar* + *talu*.

Kartal h.

Ašm.VI.115.: csuv. *Kartal*, or. ***Kirtelei*** Simb.u., mordvin falu neve,

NAP: -,

Ar.: -,

< csuv. *Kartal*.

Az *u* és az *ei* viszonyában az *-u* keletkezhetett:

-a > -ā > -o > -u

változás során, de az is feltehető, hogy az *-u* az oroszban keletkezett idegen *-ü* helyettesítése nyomán, amely bekerült a csuvas használatba. Az *-ei* pedig *-Vk* szóvég fejleménye:

-ak > -äk > -ek > -*eγ > -*ew > ei.

2.2.7.6. *u ~ eü* viszony:

Szó végén:

Äseü f.

TB.178.: bask. *Äseü*, or. *Assu* Burz., az or. Mal(yj) Nuguš bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Äseü* ← bask. *äseü* 'savanyú, sós',
or. *Assu*.

Kyjkiseü f.

TB.98.: bask. *Kyjkiseü*, or. *Kyjkiču* Jana., az or. Belaja bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Kyjkiseü* < *Kyj* + *kiseü*,
or. *Kyjkiču* < *Kyj* + *kiču* ← nem orosz *kičü.

Az *u ~ eü* viszonyban a baskír *-eü* diftongus *-k* elemű diftongus (*-Vk*) fejleménye:

-ek > *-*eγ* > *ew* > *-eü*.

Az or. *-u*, nem orosz *-ü* átvétele hanghelyettesítéssel.

2.2.7.7. *u ~ yv* viszony:

Szó végén:

Morkaš šu f.

Ašm.VIII.273.: csuv. *Morkaš šu*, or. *Morgauška*, kis folyó neve,

NAP:-,

Ar.: -.

< csuv. *Morkaš* < *Mor* + *kaš* + *šu* ← vö.: csuv. *šyv* 'víz',
or. *Morgauška* ← nem orosz *Morkawuška.

Xěrlě arman

Ašm.: -,

NAP:-,

Ar.: csuv. *Xěrlě arman* Č., a csuv. *Jerššu* folyón.

< csuv. *Xěrlě* ← csuv. *xěrlě* 'vörös' + *arman* ← csuv. *arman* 'malom', csuv. *Jerššu*¹ <
Jerš < *Jerx* + *šu* ← vö.: csuv. *šyv* 'víz'.

Jer(x)šu f.

Ašm.: -,

NAP:-,

Ar.: csuv. *Jer(x) šu* Č.

< csuv. *Jer(x)* < *Jerx*² + *šu* ← vö.: csuv. *šyv* 'víz'.

Jerššu mǎnšulě d.

Ašm.: -,

NAP:-,

¹ A kettős -šš- első eleme *-x-* > *-š-* hasonulás eredménye.

² Vö.: magy. *árok*.

Ar.: csuv. *Jerššu mǎnšulě* Č. < csuv. *Jerššu* < *Jerš* < *Jerx* + *šu* ←— vö.: csuv. *šyv* 'víz' + *mǎnšulě* < *mǎn* ←— csuv. *mǎn* 'nagy' + *šulě* ←— csuv. *šul* 'út' + csuv. -ě: birtokos személyjel.

Jyš (š)yv f.

Ašm.IV.309.: csuv. *Jyš (š)yv*, kis folyó neve, egy másik versben *Jüšyv*,

NAP:-,

Ar.::-.

< csuv. *Jyš* + *šyv* ←— csuv. *šyv* 'víz'.

Az -u és -yv viszonyban szó végén elvileg az -u keletkezhetett

$a > \tilde{a} > o > u$

változás során. A csuv. *šyv* előzménye olyan -w volt, amelyből egyik irányban -v fejlődött, a másik irányban pedig vokalizálódott, majd eltűnt.

2.2.7.8. *u ~yu* viszony:

Szó végén:

Äsehyu f.

TB.178.: bask. *Äsehyu*, or. **Ačisu** Arx., az or. Askinka mellékfolyója.

< bask. *Äsehyu* < *Äse* + *hyu* ←— bask. *hyu* 'víz',

or. *Ačisu* < *Ači* + *su* ←— tat. *su* 'víz'.

Az -u és -yu viszonyban szó végén az -yu szóvég a baskírban korábbi

$-yk > -yg > -*yy > -*yw > -yu$

fejleménye. Az orosz alakban a szóvégi -u szintén fejlemény, amely még az átadó alakban (vö.: tat. *su*) keletkezett:

$-uk > -ug > -*u\gamma > -*uw > -uu > -u$.

2.2.7.9. *u ~uga* viszony:

Szó végén:

Sarju f.

TSK.101.: or. *Sarju* ← *Sarja*, az or. Ilyč jobb oldali mellékfolyója, hossza 91 km.

< or. *Sarju* < *Sar* + *ju* ←— ko. *ju* 'folyó', *Sarja* < *Sar* + *ja* ←— man. *ja* 'folyó'.

Bol'saja Sarjuga f.

TSK.102.: or. *Bol'saja Sarjuga*, az or. Košju bal oldali mellékfolyója, hossza 77 km.

< or. *Bol'saja* ←— or. *bol'saja* 'nagy' + *Sarjuga* < *Sar* + *juga*.

Az -u és -uga közös őstre vezethetők vissza, a fejlődés más-más fokait képviselik. Mindkettő az -aka trifongus fejleménye:

-aka > -åká > -oka > 1. -uga
2. -ogo > -ugu > -*uɣu > -*uwu > -uu > -u.

2.2.7.10. *u ~ axa* viszony:

Szó végén:

Vörkutaju f.

TSK.21.: ko. *Vörkutaju*, or. *Vorkuta*, nyeny. **Varkutajaxa**, az or. Usa jobb oldali mellékfolyója, hossza 162 km.

< ko. *Vörkutaju* < *Vörkuta* + *ju* ← ko. *ju* 'folyó',
or. *Vorkuta* < *Vorkuta* ← ko. *Vörkuta*,
nyeny. *Varkutajaxa* < *Var* ← vö. csuv. *var* 'árok, patak' + *kuta* ← vö.: magy. *kút*, alt. *quduq* 'forrás, kút' + *jaxa* ← nyeny. *jaxa* 'folyó'.

Az *u* és *axa* viszonyban mindkettő az -aka triftongus fejleménye:

-aka > 1. -axa
2. -ugu > -*uɣu > -*uwu > -uu > -u.

Az -axa az -VkV magánhangzóközi -k- > -x- spirantizálódással.

2.2.7.11. *u ~ ävǎ* viszony:

Szó elején:

Xul *śyrma* h.

Ašm.XVI.147.: csuv. *Xul śyrma*, or. *Kušelga* Jal., ugyanaz, mint **Xǎvǎl** *S'yrma*, falu neve, NAP:-,

Ar.::-.

< csuv. *Xul* ← vö.: hanti *xuli* 'völgy, barázda, kis folyó' + *śyrma* ← csuv. *śyrma* 'árok, patak, szakadék', *Xǎvǎl* < *Xuvul, *Xyvyl + *S'yrma*.

Az *u* és *ävǎ* viszonyban eredeti -k- elemű triftongus változásainak az eredményei:

-aka- > -uku- > -ugu- > -*uɣu- > -*uwu- > 1. -uvu- > -ävǎ-
2. -uyu- > -uu- > -u-.

2.2.7.12. *u ~ uj* viszony:

Szó végén:

Čěke *tu* h.

Ašm.::-,

NAP: csuv. *Čěke tu*, or. *Čegedujevo* U., csuvas falu,

Ar.: csuv. *Čěke tu* Jan. < csuv. *Čěke* + *tu* ← csuv. *tu* 'hegy'.

Măn tuj d.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: csuv. *Măn tuj* Kra.

< csuv. *Măn* ← csuv. *măn* 'nagy' + *tuj*.

Tuj kaččă šurri m.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: csuv. *Tuj kaččă šurri* Jan.

< csuv. *Tuj* + *kaččă* + *šurri* ← csuv. *šură* (vö.: csuv. *šur* 'mocsár' + csuv. *-i*: birtokos személyjel).

Az *u* és *uj* viszonyban mindkettő *-uk* hangkapcsolat fejleménye:

-uk > *-*uγ* > 1. *-*uw* > *-uu* > *-u*

2. *-uj*.

2.2.7.13. *u* ~ *uju* viszony:

Szó belsejében:

Köjörgäde f.

TB.75.: bask. *Köjörgäde*, or. *Kujurgazy/ Kurgaza* Kum., az or. Bol' (šoj) Jušatyr jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Köjörgäde* < *Köjör* + *gäde*,

or. *Kujurgazy* ← nem orosz **Küjürgädy*, **Küjürgäzy*, or. *Kurgaza* ← nem orosz **Kürgäde*.

Az *u* és *uju* viszonyban a

nem orosz *-ü-* → orosz *-u-*,

nem orosz *-üjü-* → orosz *-uju-*.

Korábbi *-aka-* triftongus fejleményei:

-aka- > *-äkä-* > *-eke-* > 1. *-ökö-*

2. *-iki-* > *-ükü-* > *-*üyü-* > 1. *-*üwü-* > *-üü-* > *-ü-*
2. *-üjü-*.

2.2.7.14. *u* ~ *ovka* viszony:

Szó végén:

Pekettu h.

Ašm.IX.156.: csuv. *Pekettu*, or. *Begetovka* Seng.u., orosz település neve 7 km-re or. Jelaur falutól,

NAP.: -,

Ar.: -,

< csuv. *Pekettu*?

***Salmalu* h.**

Ašm.XI.34.: csuv. *Salmalu*, ugyanaz, mint *Salmalav*,

NAP:-,

Ar.:.-.

< csuv. *Salmalu*?

***Salmanu* h.**

Ašm.XI.34.: csuv. *Salmanu*, or. ***Salmanovka*** falu neve, a *Salmalu* elírása?

NAP:-,

Ar.:.-.

< csuv. *Salmanu*?

***Tu kas* h.**

Ašm.III.: csuv. *Tu-kas* Buu., mező falu,

NAP:-,

Ar.:.-.

< csuv. *Tu* ← csuv. *tu*, *täv* 'hegy, halom, kiemelkedés', kirg. *too*, nyj. *tov* 'ua.' + *kas* ← csuv. *kas* 'falú'.

***Kyltova* f.**

TSK.57.: ko. *Kyltova/ Vymskaja (komi) Kyytova*, or. *Kyltova/ Kyltovka/ Verxñaja Kyltova*, az or. Vym'ý bal oldali mellékfolyója, hossza 95 km.

< ko. *Kyltova*?

Az *u* és *ovka* viszonyban a *-ka* lehet az összetett szó végső eleme, s lehet orosz kicsinyítő képző. Az *-u* és *-ov* függnek össze úgy, hogy a *V + k* hangkapcsolatban a *-k* vokalizálódott és egybeesett az előző magánhangzóval:

-k > *-g* > *-*γ* > *-*w* > 1. *-v*
2. *-0*.

2.2.8. Az *ö* és viszonyai

2.2.8.1. *ö~o* viszony:

Szó elején:

***Ulys Ödös* f.**

TSK.79.: ko. *Ulys Ödös*, or. *Nižnij Odes*, az or. Ižma jobb oldali mellékfolyója, hossza 80 km.

< ko. *Ulys* ← ko. *ulyś* 'alsó' + *Ödös*,

or. *Nižnij* ← or. *nižnij* 'alsó' + *Odes* ← nem orosz **Ödes*.

***Öst'akšor* f.**

TSK.83.: ko. *Öst'akšor*, or. ***Ost'akšor***, az or. Usa jobb oldali mellékfolyója.

< ko. *Öst'akšor*, ko. *Öst'ak* < **Östäk* + *šor* ← ko. *šor* 'ér, patak',

or. *Ost'akšor* ← nem orosz **Östäkšor*.

Öböldašor f.

TSK.81.: ko. *Öböldašor*, or. ***Oboldašor*** ← *Oboldatus*, az or. Čovju jobb oldali mellékfolyója, hossza 11 km.

< ko. *Öböldašor* < *Öbölda* + *šor* ← ko. *šor* 'ér, patak',
or. *Oboldašor* ← ko. *Öböldašor*.

Opa šorě d.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: csuv. *Opa šorě* M., a folyó réti oldala.

< csuv. *Opa* + *šorě* ← csuv. *šur* 'mocsár' + csuv. -ě: birtokos személyjel.

Kariđel f.

TB.90.: bask. *Kariđel/ Ufa/ Ufa iđele/ Öpö/ Öfö/ Öfä*, or. *Karidel'*, az or. Belaja jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Kariđel* < *Kar* + *iđel* ← bask. *iđel* 'folyó', bask. *Ufa* ← or. *Ufa* + *iđele* ← bask. *iđel* 'folyó' + bask. -e: birtokos személyjel.

Az orosz használatban az *o*- idegen *ö*- helyettesítése.

Szó belsejében első szótagban:

D'öbju f.

TSK.28.: ko. *D'öbju*, or. *D'ob/ Bol'šoj D'ob*, az or. Luza jobb oldali mellékfolyója, hossza 53 km.

< ko. *D'öbju* < *D'öb* + *ju* ← ko. *ju* 'folyó',
or. *D'ob* ← ko. *D'öb*.

Köm f.

TSK.50.: ko. *Köm*, or. *Kom*, az or. Voktym jobb oldali mellékfolyója, hossza 55 km.

< ko. *Köm*, or. *Kom* ← ko. *Köm*.

Kölapyr f.

TSK.49.: ko. *Kölapyr*, or. ***Kolapyr***, az or. Luza bal oldali mellékfolyója, hossza 21 km.

< ko. *Kölapyr* < *Köla* + *pyr*,
or. *Kolapyr* ← ko. *Kölapyr*.

Kökyl' f.

TSK.49.: ko. *Kökyl'*, or. ***Kokyl'***, az or. Čovju bal oldali mellékfolyója, hossza 23 km, a ko.

Kökyl' 'hur mocsárban ered.

< ko. *Kökyl'*,
or. *Kokyl'* ← ko. *Kökyl'*.

L'ok Rögövöj f.

TSK.98.: ko. *L'ok Rögövöj*, or. *Malaja Rogovaja*, az or. Usa jobb oldali mellékfolyója, hossza 60 km.

< ko. *L'ok* ← ko. *l'ok* 'sovány, keskeny' + *Rögövöj* < *Rögö* + *vöj* ← vö.: ud. vaj 'mellékfolyó, patak',
or. *Malaja* ← or. *malaja* 'kicsi' + *Rogovaja* ← ko. *Rögövaja.

Pöjin(ju) f.

TSK.91.: ko. *Pöjin(ju)*, or. **Poinga**, az or. Sysola jobb oldali mellékfolyója, hossza 82 km.

< ko. *Pöjinju* < *Pöjin* + *ju* ← ko. *ju* 'folyó',

or. *Poinga* ← nem orosz *Pöinga.

Södzmös t.

TSK.105.: ko. *Södzmös*, or. *Sodzmes*, tó az or. Vymý felső folyásánál.

< ko. *Södzmös* < ko. *Södž* ← ko. *södž*¹ 'tisza' + *mös* ← ko. *mos* 'forrás',

or. *Sodzmes* ← ko. *Södžmes.

Söksi f.

TSK.106.: ko. *Söksi*, or. **Soksa**, az or. Luza jobb oldali mellékfolyója, hossza 94/ 130 km.

< ko. *Söksi* < *Sök* + *si*,

or. *Soksa* ← ko. *Sökse.

Söbyś f.

TSK.110.: ko. *Söbyś*, or. *Sebyś* ← **Tobyś**, az or. Ižma jobb oldali mellékfolyója, hossza 230 km.

< ko. *Söbyś*,

or. *Sebyś* ← nem orosz *Sebyś*, or. *Tobyś* ← nem orosz *Töbyś, *Tobyś* ← nem orosz *Töbyś.

Södzmös Vörykva f.

TSK.105.: ko. *Södzmös Vörykva*, or. *Sodzmes Vorykva*, az or. Vorykva jobb oldali mellékfolyója, hossza 29 km.

< ko. *Södzmös* < ko. *Södž* ← ko. *södž*² 'tisza' + *mös* ← ko. *mos* 'forrás' + *Vörykva* ← vö.: ko. *vörk* 'bimbó'³ + *va* ← ko. *va* 'víz',

or. *Sodzmes* ← ko. *Södžmes + *Vorykva* ko. *Vörykva*.

Völösniča f.

TSK.20.: ko. *Völösniča*, or. **Volosnica**, az or. Pečora bal oldali mellékfolyója, hossza 64 km.

< ko. *Völösniča*,

or. *Volosnica* ← ko. *Völösniča*.

Lökčim f.

TSK.63.: ko. *Lökčim* ← *Lux* or. **Lokčim**, az or. Vyčegda bal oldali mellékfolyója, hossza 283 km.

< ko. *Lökčim* < *Lök* + *čim*,

or. *Lokčim* ← ko. *Lökčim*.

Második szótagban:

Ošvör f.

TSK.84.: ko. *Ošvör*, or. **Ošvor**, az or. Usa jobb oldali mellékfolyója, hossza 19 km.

< ko. *Ošvör*,

or. *Ošvor* ← ko. *Ošvör*.

¹ Vö.: magy. szűz.

² Vö.: magy. szűz.

³ A kezdődő folyóra utaló jelentés rokona.

Pözörikaju f.

TSK.28.: ko. *Pözörikaju*, or. **Pozorixa**, az or. Pečora bal oldali mellékfolyója, hossza 15 km.

< ko. *Pözörikaju* ← *Pözörika* + *ju* ← ko. *ju* 'folyó',
or. *Pozorixa* < nem orosz *Pözörika, *Pözörix.

Petšörlajol' f.

TSK.88.: ko. *Petšörlajol'*, or. *Petšerlajol'*, az or. Mezeň jobb oldali mellékfolyója, mellette van a ko. *Petšörlaty* tó.

< ko. *Petšörlajol'* < ko. *Pet* ← vö.: mar. *viit* 'víz' + *šör* ← vö.: ko. *šor* 'patak, olvadó víz' + *la* + *jol'* ← ko. *jol'* 'kis erdei patak',
or. *Petšerlajol'* ← ko. *Petšerlajol'*.

Pečera f.

TSK.89.: ko. *Pečera*/ **Pečöra**, or. **Pečora** man. *Peser/ Paeserja* nyeny. *Sanero*"jaxal/
Sanero"jam, folyó, amely a *Pečora* öbölbe ömlik, hossza 1790/ 1814 km.

< ko. *Pečera* < *Pe* + *čera*, ko. *Pečöra* < *Pe* + *čöra*,
or. *Pečora* ← ko. *Pečöra*.

Tulömju f.

TSK.114.: ko. *Tulömju/ Tulamju*, or. **Tulom**, az or. Luza jobb oldali mellékfolyója, hossza 54 km.

< ko. *Tulömju* < *Tulöm* + *ju* ← ko. *ju* 'folyó',
or. *Tulom* ← nem orosz *Tulöm*.

Az or. -o- a ko. -ö- átvétele hanghelyettesítéssel.

Harmadik szótagban:

Čimiavörök f.

TSK.130.: ko. *Čimiavörök/ Čimýjavörök*, or. **Čiňjavoryk**, az or. Ropča jobb oldali mellékfolyója, hossza 85 km.

< ko. *Čimiavörök* < *Čimýjavörök* < *Čim* + *ja* + *vörök*,
or. *Čiňjavoryk* ← nem orosz *Čiňjavöryk.

Az or. -o- a ko. -ö- átvétele hanghelyettesítéssel.

Szó végén:

Šulko enger f.

GMA: mar. *Šulko enger*, or. *Šulka* Or., az or. M(alaja) Kokšaga jobb oldali mellékfolyója.

< mar. *Šulko* ← or. *Šulko* ← mar. *Šülkö* + *enger* ← mar. *enger* 'patak',
or. *Šulka* ← or. *Šulko* ← mar. *Šülkö*.

Šülkö vüid f.

GMA: mar. *Šülkö vüid*, or. *Šul'a* So., az or. M(alyj) Kundyš jobb oldali mellékfolyója.

< mar. *Šülkö* + *vüid* ← mar. *vüid* 'víz',
or. *Šul'a* ← nem orosz *Šülä.

A nem orosz palatális labiális -ö- az oroszban veláris labiális -o- lett hanghelyettesítéssel. Az orosz alakot (*Šulko*) pedig újra átvette a mari.

Kariḍel f.

TB.90.: bask. *Kariḍel*/ *Ufa*/ *Ufa iḍele*/ **Öpö**/ **Öfö**/ *Öfä*, or. *Karidel'*, az or. Belaja jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Kariḍel* < *Kar* + *iḍel* ← bask. *iḍel* 'folyó', bask. *Ufa* ← or. *Ufa* + *iḍele* ← bask. *iḍel* 'folyó' + bask. -e: birtokos személyjel.

Xom Jandobo h.

Ašm.XVI.157.: or. *Xom-Jandobo* I., település neve,

NAP:-,

Ar.:-,

< or. *Xom* + or. *Jandobo* < *Jan* + *dobo*.

Ravo f.

Ašm.:-,

NAP:-,

Ar.:-,

Coll.: mdE. *Ravo*, *Rav*, or. *Volga*, folyó neve.

< mdE. *ravo* 'tenger', mdM. *ravo* 'folyó'.

Az *ö~o* viszonyban szó elején az orosz használatban az *o*- idegen *ö*- helyettesítése.

2.2.8.2. *ö ~ u* viszony:

Szó elején:

Asyly Öjḍäräk f.

TB.26.: bask. *Asyly Öjḍäräk*/ *Bäläkaj Öjḍöräk*/ *Asy Öjḍöräk*, or. Asli **Uḍrak** Davl., az or. Dema jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Asyly* ← bask. *asyly* 'elágazós' + *Öj* + *ḍäräk*,
or. Asli ← bask. *Asyly* + *Uḍrak* ← nem orosz *Üdrek, *Üderek.

Olo Öškälek f.

TB.115.: *Olo Öškälek*, or. *Bol'šoj Uskalek* Zianč., az or. Bol'(šoj) Ik bal oldali mellékfolyója.

< *Olo* ← bask. *olo* 'nagy' + *Öškälek*,
or. *Bol'šoj* < or. *bol'šoj* 'nagy' + *Uskalek* ← nem orosz *Üškälek.

Öškätle f.

TB.118.: bask. *Öškätle*, or. **Uškatl'a** Aur., patak.

< bask. *Öškätle* < *Öš* + *kätle*,
or. *Uškatl'a* or. *Uškatl'a* ← nem orosz *Üškätle.

Örgän t.

TB.117.: bask. *Örgän*, or. **Urgun** U., tó.

< bask. *Örgän*,
or. *Urgun* ← nem orosz *Ürgün.

Kariḍel f.

TB.90.: bask. *Kariḍel*/ *Ufa*/ *Ufa iḍele*/ **Öpö/ Öfö/ Öfä**, or. *Karidel'*, az or. Belaja jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Kariḍel* < *Kar* + *iḍel* ← bask. *iḍel* 'folyó', bask. *Ufa* ← or. *Ufa* ← nem orosz *Üfä* + *iḍele* ← bask. *iḍel* 'folyó' + bask. -e: birtokos személyjel.

Kajri Upa *šyrmi* f.

Ašm.: -,

NAP.: -,

Ar.: csuv. *Kajri upa šyrmi* Kra.

< csuv. *Kajri* ← csuv. *kajri* 'hátsó' + *upa* + *šyrmi* ← csuv. *šyrma* 'árok, patak, szakadék' + csuv. -i: birtokos személyjel.

Öšan f.

TB.118.: bask. *Öšan*, or. **Useñ** Bel.u., Tujm., az or. Ik jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Öšan* ← vö.: bask. *üḍän* 'völgy, folyómeder',
or. *Useñ* ← nem orosz *Üšan.

Az ö- fejlemény:

a- > ä- > e- > ö-.

Az u- az oroszban átvétel, idegen ü- helyettesítése u-val. Az ü- többféleképpen keletkezhetett a nem oroszban:

ö- > ü-, vagy

e- > i- > ü-, vagy

a- > y- > i- > ü-.

Szó belsejében első szótagban:

Böxmän t.

TB.38.: bask. *Böxmän*, or. **Buxmeñ** Mišk., tó.

< bask. *Böxmän* < *Böx* + *män*,
or. *Buxmeñ* ← nem orosz *Böxmän.

Bötäkaj f.

TB.38.: bask. *Bötäkaj*, or. **Butakaj** Uč., folyó.

< bask. *Bötäkaj*,
or. *Butakaj* ← nem orosz *Bütäkaj.

Šömörlö f.

TB.171.: bask. *Šömörlö*, or. *Šumurla* Fed., az or. Bol'(šaja) Balykla jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Šömörlö* < *Šömör* + *lö*,
or. *Šumurla* ← nem orosz *Šümürlä*.

Böre f.

Ašm.: -,

NAP:-,
Ar.:-,
T-r.: tat. *Böre* or. **Burec**, folyó neve.
< tat. *Böre*,
or. *Burec* < nem orosz **Büres*.

Kese Köjörgäde f.

TB.72.: bask. *Kese Köjörgäde*, or. *Malaja Kujurgaza* Kum., az or. Bol´(šaja) Kujurgaza jobb oldali mellékfolyója.
< bask. *Kese* ← bask. *kese* 'kicsi' + *Köjörgäde*,
or. *Malaja* ← or. *malaja* 'kicsi' + *Kujurgaza* ← nem orosz **Küjürgäde*.

Kösmäk f.

TB.76.: bask. *Kösmäk*, or. **Kusmýak** Bajm., az or. Talašta bal oldali mellékfolyója.
< bask. *Kösmäk* < *Kös* + *mäk*,
or. *Kusmýak* ← nem orosz **Küsmäk*.

Kösögän f.

TB.76.: bask. *Kösögän*, or. **Kučugan** Ster., az or. T´atef jobb oldali mellékfolyója.
< bask. *Kösögän*,
or. *Kučugan* ← nem orosz **Küçükän*.

Köškände f.

TB.76.: bask. *Köškände/ Kondoztamak*, or. **Kuškande** Sal., folyó.
< bask. *Köškände/* < *Kös* + *kände*, *Kondoztamak* < *Kondo* + *tamak*,
or. *Kuškande* ← nem orosz **Küškände*.

Koro Nögöš f.

TB.93.: bask. *Koro Nögöš*, or. *Suxoj Nuguš* Belok., az or. Nuguš jobb oldali mellékfolyója.
< bask. *Koro* ← bask. *koro*¹ 'száraz' + *Nögöš*,
or. *Suxoj* ← or. *suxoj* 'száraz' + *Nuguš* ← nem orosz **Nüküş*.

Körjä f.

TB.76.: bask. *Körjä*, or. **Kurja** Aur., az or. Aurgaza mellékfolyója.
< bask. *Körjä* < *Kör* + *jä* ← man. *jä* 'folyó',
or. *Kurja* ← nem orosz **Kürjä*.

Bökläs f.

TB.38.: bask. *Bökläs*, or. *Bukl´as* Mel., az or. Úruk jobb oldali mellékfolyója.
< bask. *Bökläs*, or. *Bukl´as* ← nem orosz **Bükläs*.

Bögäs küle t.

TB.39.: bask. *Bögäs küle*, or. **Bugas** Fed., tó.
< bask. *Bögäs* + *küle* ← bask. *kül* 'tó' + bask. *-e*: birtokos személyjel.

Az orosz használatban lehet egy -ü- átadó hang helyettesítése -u-val.

---

¹ Vö.: magy. *kóró*.

Második szótagban:

Ajtörgän¹ f.

TB.20.: bask. *Ajtörgän*, or. *Ajturgan* Burz., patak.

< bask. *Ajtörgän* < *Aj* + *törgän*,

or. *Ajturgan* ← nem orosz **Ajtürgän*.

Börkötoja f.

TB.38.: bask. *Börkötoja*, or. *Berkut'ja* Belor., az or. Mal(yj) Inzer mellékfolyója.

< b. bask. *Börkötoja*,

or. *Berkut'ja* ← nem orosz **Berkütjä*.

Bödöš f.

TB.38.: bask. *Bödöš*, or. *Buduš* Tatyš., az or. Afa jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Bödöš*,

or. *Buduš* ← nem orosz **Büdüş*².

Az orosz használatban lehet -ü- átadó hang helyettesítése -u-val.

Harmadik szótagban:

Balangörkü f.

TB.30.: bask. *Balangörkü*, or. *Balangurka* Belor., az or. Belaja jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Balangörkü* < *Balan* + *görkü*,

or. *Balangurka* ← nem orosz **Balangürkü*.

Az orosz használatban lehet -ü- átadó hang helyettesítése -u-val.

Szó végén:

Kömörö f.

TB.76.: bask. *Kömörö*, or. *Kumuŋu* Zianč., az or. Kasmarka bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Kömörö*,

or. *Kumuŋu* ← nem orosz **Kümüriü*.

Az orosz használatban idegen -ü helyettesítése -u-val.

Tehát az *ö* ~ *u* viszonyban szó elején az *ö*- fejlemény:

a- > *ä* > *e*- > *ö*-.

Az *u*- az oroszban átvétel, idegen *ü*- helyettesítése *u*-val. Az *ü*- többféleképpen keletkezhetett a nem oroszban:

ö- > *ü*-, vagy

---

¹ A második rész a *törgän* és a *turgan* azonos a magy. *Tarján* törzsnévvél.

² Ez azt is jelenti, hogy vagy a baskír előzményéből, vagy egy vele rokon, de nem baskír nyelvből került az oroszba.

e- > i- > ü-, vagy

a- > y- > i- > ü-.

2.2.8.3. *ö ~ i* viszony:

Szó elején:

Kariðel f.

TB.90.: bask. *Kariðel/ Ufa/ Ufa iðele/ Öpö/ Öfö/ Öfä*, or. *Karidel'*, az or. Belaja jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Kariðel* < *Kar* + *iðel* ← bask. *iðel* 'folyó', bask. *Ufa* ← or. *Ufa* + *iðele* ← bask. *iðel* 'folyó' + bask. *-e*: birtokos személyjel.

Sotčömyb f.

TSK.38.: ko. *Sotčömyb*, or. *Gorelyj Ib* U.Vym., folyó.

< ko. *Sotčömyb* < *Sot* + *čöm* + *yb*,

or. *Gorelyj* ← or. *gorelyj* 'megégett, üszkös, megrohadt' + *Ib* ← ko. *yb*.

Az oroszban az *i-* idegen *y-* átvétele hanghelyettesítéssel.

Szó belsejében első szótagban:

Börö f.

TB.38.: bask. *Börö*, or. *Bir'* Bir., az or. Belaja jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Börö*,

or. *Bir'* ← nem orosz *Bir'*, **Byr'*.

Zöja f.

Ašm.: -,

NAP: -,

Ar.: -,

T-r.: tat. *Zöja*, or. *Svijaga*, folyó neve.

< tat. *Zöja* < *Zö* ← vö.: csuv. *šyv* 'víz' + *ja* ← man. *ja* 'folyó',

or. *Svijaga* < *Svi* + *jaga*.

Sijava h.

Ašm.: -,

NAP: or. *Sijava* P., orosz falu,

Ar.: -,

< or. *Si* ← vö.: csuv. *šyv* 'víz' + *java* ← nem orosz *java 'folyó'.

Sěve f.

Ašm.XI.292.: csuv. *Sěve*, or. *Svijaga*, folyó neve,

NAP: -,

Ar.: -,

< csuv. *Sěve* ← vö.: csuv. *šyv* 'víz',

or. *Svijaga* 1. < *Svi* ← vö.: csuv. *šyv* 'víz' + *jaga* ← hanti, mansi? *jaga* 'folyó',

2. ← nem orosz *Sěvejaga.

Sěve *xuli* h.

Ašm.XI.292.: csuv. *Sěve xuli*, or. **Svijažsk**, város neve,

NAP:-,

Ar.:.-.

< csuv. *Sěve*: folyó neve + *xuli* ← csuv. *xula* 'város' + csuv. -i: birtokos személyjel,
or. *Svijažsk* < *Svijaž* ← + or. -sk: vonatkozó melléknévképző.

Sěve *šyvě* f.

Ašm.XI.292.: csuv. *Sěve šyvě*, or. **Svijaga**, folyó neve,

NAP:-,

Ar.:.-.

< csuv. *Sěve* + *šyvě* ← csuv. *šyv* 'víz' + csuv. -ě: birtokos személyjel,
or. *Svijaga* ← nem orosz *Sěvejaga.

Az oroszban az *i*- idegen *y*- átvétele hanghelyettesítéssel.

Második szótagban:

Puržom f.

TSK.95.: ko. *Puržom/ Puržym*, or. *Puržim* ← *Purzema* ← *Purzem*, az or. Mezeň jobb oldali mellékfolyója, hossza 54 km.

< ko. *Puržom* < *Pur* + *žom*,
or. *Puržim* ← ko. *Puržym*.

Mind az -ö-, mind az -y- fejlemény, de nem az oroszban:

-a- > 1. -ä- > -e- > 1. -i-
2. -ö-
2. -y- > -i-

Szó végén:

Püčö *jer* t.

GMA: mar. **Püčö** *jer*, or. **Pucijer** *Zv.*, tó az or. Šupšalovo helységtől dél-keletre.

< mar. *Püčö* ← mar. *püčö* 'szarvas'¹ + *jer* ← mar. *jer* 'tó',
or. *Pucijer* ← nem orosz *Püčyjer.

Kariḍel f.

TB.90.: bask. *Kariḍel/ Ufa/ Ufa iḍele/ Öpö/ Öfö/ Öfä*, or. *Kariḍel'*, az or. Belaja jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Kariḍel* < *Kar* + *iḍel* ← bask. *iḍel* 'folyó', bask. *Ufa* ← or. *Ufa* + *iḍele* ← bask. *iḍel* 'folyó' + bask. -e: birtokos személyjel.

Upi *šyrmi* f.

Ašm.III.253.: csuv. *Upi šyrmi* Simb.u., folyó neve,

NAP:-,

Ar.:.-.

< csuv. *Upi* + *šyrmi* ← csuv. *šyrma* 'árok, patak, szakadék' + csuv. -i: birtokos személyjel.

¹ A jelentés motivációja az 'elágazás' jelentés.

Az -ö fejlemény:

-a > -ä > -e > -ö.

Az oroszban az -i idegen -y helyettesítése.

Az ö ~ i viszonyban szó elején az oroszban az i- idegen y- átvétele hanghelyettesítéssel.

Második szótagban mind az -ö-, mind az -y- fejlemény, de nem az oroszban:

-a- > 1. -ä- > -e- > 1. -i-
2. -ö-
2. -y- > -i-

2.2.8.4. ö ~ y viszony:

Szó elején:

Kariðel f.

TB.90.: bask. *Kariðel/ Ufa/ Ufa iðele/ Öpö/ Öfö/ Öfä*, or. *Karidel'*, az or. Belaja jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Kariðel* < *Kar* + *iðel* ← bask. *iðel* 'folyó', bask. *Ufa* ← or. *Ufa* + *iðele* ← bask. *iðel* 'folyó' + bask. -e: birtokos személyjel.

Sotčömyb f.

TSK.38.: ko. ***Sotčömyb***, or. *Gorelyj Ib* U.Vym., folyó.

< ko. *Sotčömyb* < *Sot* + *čöm* + *yb*,

or. *Gorelyj* ← or. *gorelyj* 'megégett, üszkös, megrohadt' + *Ib* ← ko. *yb*.

Ysma f.

TSK.39.: nyeny. *Ysma/ Usmo*, az or. *Ižma* folyó neve.

< nyeny. *Ysma/ Usmo*.

Az ö- és az y- különböző irányú hangfejlődés eredményei:

a- > 1. ä- > e- > ö-
2. y-.

Szó belsejében második szótagban:

Puržöm f.

TSK.95.: ko. *Puržöm/ Puržym*, or. *Purzim* ← *Purzema* ← *Purzem*, az or. Mezeń jobb oldali mellékfolyója, hossza 54 km.

< ko. *Puržöm*.

-a- > 1. -e- > -ö-
2. -y-.

Az *ö* és *y* viszonyban az *ö* és az *y* különböző irányú hangfejlődés eredményei:

- a* > 1. *e* > *ö*
2. *y*.

2.2.9. Az *ü* és viszonyai:

2.2.9.1. *ü* ~ *iu* viszony:

Szó belsejében:

Šüš h.

Ašm.XVII.265.: csuv. Šüš, or. Šiuši, falu,

NAP:-,

Ar.:-,

< csuv. Šüš,

or. Šiuši ← nem orosz *Šywyšy.

Šüš ujě d.

Ašm.XVII.265.: csuv. Šüš ujě, mező neve,

NAP:-,

Ar.:-,

< csuv. Šüš + ujě ← csuv. uj 'mező' + csuv. -ě: birtokos személyjel.

Šüšlě var f.

Ašm.XVII.265.: csuv. Šüšlě var, árok, patak neve,

NAP:-,

Ar.:-,

< csuv. Šüšlě < Šüš + lě: képző + var ← csuv. var 'árok, patak'.

Az *-ü-* a nem orosz, az *-iu-* pedig az orosz alakban fordul elő. Az orosz átadó alakjában *-yü-* lehetett, amelyet az orosz írásban *-iu-* nak vett át azért, mert az *š-* után *-i-* t ír, de *-y-* t ejt, labiális *-ü-* t pedig nem tud ejteni, ezért azt *-u-* val helyettesítette.

Az *ü* ~ *iu* viszonyban az *-ü-* és az *-iu-* átadója az *-yü-* korábbi *-k-* elemű diftongus fejleménye:

- aka- > 1. -äkä- > eke > iki > -üki- > -ügü- > -*üyü- > -*üwü- > -üVü- > -üü- > -ü-
2. -ykä- > -yke- > -yki- > -ygi- > -*ygyü- > -*ywwü- > -yVü- > -yü- > -ü-.

2.2.9.2. *ü* ~ *uj* viszony:

Szó végén:

Kičü f.

Ašm.:-,

NAP:-,

Ar.:-,

T-r.: tat. Kičü, or. Kičuj, folyó neve.

< tat. Kičü,

or. Kičuj ← nem orosz *Kičüj.

Jelü h.

Ašm.V.: csuv. *Jelü*, falu neve Mar(inskij)-Posad mellett,

NAP: csuv. *Jelü* or. **Jel'uj** C., csuvas falu,

Ar.: -,

< csuv. *Jelü*,

or. *Jel'uj* ← nem orosz *Jelüj.

Az *ü* ~ *uj* viszonyban a szóvégi -j eltűnése nem csak a csuvasban ment végbe. Az oroszban az -u- idegen -ü- helyettesítése.

2.2.9.3. *ü* ~ *ěvě* viszony:

Szó belsejében:

Šüš h.

Ašm.XVII.265.: csuv. *Šüš*, or. *Šiuši*, falu,

NAP: -,

Ar.: -,

< csuv. *Šüš*,

or. *Šiuši* ← nem orosz *Šywyšy.

Vätam Šěvēš h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Vätam Šěvēš*, or. *Srednije Šiuši* M., csuvas falu,

Ar.: -,

< csuv. *Vätam* ← csuv. *vätam* 'középső' + *Šěvēš*,

or. *Srednije* ← or. *srednije* 'középső' + *Šiuši*.

Az *ü* ~ *ěvě* viszonyban eredeti

-aka- > -äkä- > -ege- > -*eye- > 1. -*iwi- > -ivi- > -ěvě-

2. -*ewe- > -*öwö- > -*üwü- > -ü-.

2.2.10. Az *ä* és viszonyai:

2.2.10.1. *ä* ~ *y* viszony:

Szó elején:

Ynga f.

Ašm.: -,

NAP: -,

Ar.: -,

Vax.: ud. *Ynga*/ *Inga* *šur*, or. *Inga* Vam., az or. Vala jobb oldali mellékfolyója.

< ud. *Ynga* ← vö.: csuv. **änka** 'víz' (gyermekek hívják így), *Inga* ← or. *Inga* + *šur* ←

ud. *šur* 'folyam, folyó, patak, csermely',

or. *Inga* ← ud. *Ynga*.

Szó belsejében első szótagban:

Čānlā f.

Ašm.XV.273.: csuv. Čānlā or. **Cyl'na** TASSR, kis folyó neve,

NAP:-,

Ar.:.-.

< csuv. csuv. Čānlā < Čān + lā,

or. Cyl'na < Cyl' ← vö.: csuv. šal 'forrás' + na.

Második szótagban:

Kāntārčā f.

Ašm.VII.152.: csuv. Kāntārčā, or. **Kundyrča** Čist.u., folyó neve,

NAP:-,

Ar.:.-.

< csuv. Kāntārčā < Kāntār + čā,

or. Kundyrča.

Olāx Šēmšeš h.

Ašm.XVII.376.: csuv. Olāx Šēmšeš, település neve,

NAP:-,

Ar.: csuv. Olāx Šēmšeš, or. **Olyx** Šumševaši A.

< csuv. Olāx (< Olyx) ← csuv. ulāx 'mező' + Šēmšeš < Šēm + šeš,

or. Olyx ← nem orosz Olyx + Šumševaši < Šum + ševaši.

Jolāš h.

Ašm.IV.319.: csuv. Jolāš, or. **Jelyši**, település neve,

NAP:-,

Ar.:.-.

< csuv. Jolāš < Jolyš,

or. Jelyši.

Jāntārč h.

Ašm.V.78.: csuv. Jāntārč, or. **Indyrči** Cu., falu neve,

NAP:-,

Ar.:.-.

< csuv. Jāntārč < *Jyntyrč,

or. Indyrči ← nem orosz Jyntyrčy.

Popālē h.

Ašm.:.-,

NAP:-,

Ar.: csuv. Popālē¹ (Verxne) or. **Bobyl'**-kasy Ja.

< csuv. Popālē < *Popyli (Verxne ← or. verxne 'felső'),

or. Bobyl' ← nem orosz Popyli + kasy ← csuv. kassi 'falva'.

---

¹ Vö.: magy. Bobál Családnév.

S'atärkä¹ h.

Ašm.XII.73.: csuv. *S'atärkä*, or. *S'adyrgi* Ka., település neve,

NAP:-,

Ar.:.-.

< csuv. *S'atärkä* < *S'atyrky*,

or. *S'adyrgi* ← nem orosz *S'atyrky*.

Anat Tärmäš² h.

Ašm.:.-,

NAP: csuv. *Anat Tärmäš*, or. *Nižneje Turmyševo* ← *Nižnije Turmyši* B., csuvas falu,

Ar.:.-.

< csuv. *Anat* ← csuv. *anat* 'alsó' + *Tärmäš* < *Turmyš*,

or. *Nižneje* ← or. *nižneje* 'alsó' + *Turmyševo* ← nem orosz *Turmyš* + or. -ev: birtokos melléknévképző + or. -o.

Az -ä- redukáltnak veláris illabiális -y- előzménye volt. Az -y- illabiális -a-ból keletkezhetett:

-a- > -y- > -ä-.

Harmadik szótagban:

Jumaläx

Ašm.:.-,

NAP: csuv. *Jumaläx* ← *Jumanläx* ← *Jumalak*, or. *Jemaloki* ← *Jemalaki* ← *Malyje T'umerli*

Ja., csuvas falu,

Ar.:.-.

< csuv. *Jumanläx* ← csuv. *juman* 'tölgy' + -läx: képző.

Xuränläh h.

Ašm.:.-,

NAP: csuv. *Xuränläh*, or. *Xurynylx* ← *Xuronlox* Č., csuvas falu,

Ar.:.-.

< csuv. *Xuränläh* (< *Xurynylx*) < *Xurän* ← csuv. *xurän* 'nyírfafa' + csuv. -läx: képző,

or. *Xurynylx* ← nem orosz *Xurynylx*.

Szó végén:

Āsāklā h.

Ašm.IV.70.: csuv. *Āsāklā*, or. *Usakly* Bug.u., csuvas falu neve,

NAP:-,

Ar.:.-.

< csuv. *Āsāklā* (< *Usakly*) < *Āsak* + *lā*,

or. *Usakly* or. *Usakly* ← nem orosz *Usakly*.

Aslā Čullā h.

Ašm.XV.223.: csuv. *Aslā Čullā*, or. *Bol'sije Čolly* Kra., falu neve,

NAP: csuv. *Aslā Čullā* C., csuvas falu,

---

¹ Vö.: magy. *sátor*.

² Vö.: magyar *Tormás* helynév, családnév.

Ar.: -.

< csuv. *Aslă* ← csuv. *aslă* 'öreg, régi' + *Čullă* (< *Čully*) < *Čul* + *lă*,
or. *Bol'siye* ← or. *bol'siye* 'nagy' + *Čolly* ← nem orosz *Čolly*.

Ursaklă h.

Ašm.III.287.: csuv. *Ursaklă*, or. *Isakly* Bug.u., orosz-mordvin-csuvas település neve 8
versztára az or. Boroskina-Igoí falutól,

NAP: -,

Ar.: -.

< csuv. *Ursaklă* < *Ursakly*,
or. *Isakly*.

Az *ă* és *y* viszonyban az *-ă-* redukáltnak veláris illabiális *y* előzménye volt. Az *y* illabiális *a*-ból keletkezhetett:

-a- > *-y-* > *-ă-*.

2.2.10.2. *ă* ~ *i* viszony:

Szó elején:

Āsaklă h.

Ašm.IV.70.: csuv. *Āsaklă*, or. *Usakly* Bug.u., csuvas falu neve,

NAP: -,

Ar.: -.

< csuv. *Āsaklă* (< *Usakly*) < *Āsak* + *lă*,
or. *Usakly* or. *Usakly* ← nem orosz *Usakly*.

Az *ă*- közvetlen előzménye *y-*.

Ursaklă h.

Ašm.III.287.: csuv. *Ursaklă*, or. ***Isakly*** Bug.u., orosz-mordvin-csuvas település neve 8
versztára az or. Boroskina-Igoí falutól,

NAP: -,

Ar.: -.

< csuv. *Ursaklă* < *Ursak* + *lă*,
or. *Isakly* < *Isak* + *ly*.

Isterekkassi h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Isterekkassi*, or. *Isterekkasy* M-P., csuvas falu,

Ar.: -.

< csuv. *Isterekkassi* < *Isterek* + *kassi* ← csuv. *kasă* 'falú' + csuv. *-i*: birtokos személyjel,
or. *Isterekkasy* ← csuv. *Isterekkassi*.

Āštār f., d.

Ašm.IV.95.: csuv. *Āštār*, hely és folyó neve,

NAP: -,

Ar.: -.

< csuv. *Āštār* < *Yštyr.

A redukált magánhangzók csak a csuvas használatban fordulnak elő. Alapvetően veláris (ǣ) és palatális (ǽ). Olykor mindkét kategórián belül megkülönböztethető a labiális (ũ, üò), és az illabiális (yò, i+), tehát négyféle redukáltat ismer a csuvas. A földrajzi nevekben csak kétféle jelölést használunk (veláris redukált ǣ, palatális redukált ǽ), így labiális és illabiális megkülönböztetést nem tudunk jelölni, azonban a párhuzamos adatok segítségével rendszerint következtetni tudunk arra, hogy a redukált milyen hangot fed. Jelen esetben az előzmény valószínűbb, hogy az *ystyr forma.

Szó belsejében első szótagban:

Šǣxǣmǣš h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. Šǣxǣmǣš, or. **Šixamyš** C., csuvas falu,

Ar.: -.

< csuv. Šǣxǣmǣš < *Šyxymyš,

or. Šixamyš ← nem orosz Šyxamyš.

Xǣjat h.

Ašm.XVI.297.: csuv. Xǣjat, or. **Kijati**, falu neve,

NAP: -,

Ar.: -.

< csuv. Xǣjat < Xyjat,

or. Kijati ← nem orosz *Kyjaty.

Šǣxalǽ h.

Ašm.XVII.359.: csuv. Šǣxalǽ, or. **Šigali**, település neve,

NAP: -,

Ar.: -.

< csuv. Šǣxalǽ < 1. *Šyxaly,

2. *Šyxali,

or. Šigali ← nem orosz *Šykali.

Šǣxasan vyselki h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. Šǣxasan vyselki (Šǣxasan vyššǣlkkǣ) ← Šǣxasan xuttǣrǽ, or. **Šixazany** Ka., csuvas és orosz település,

Ar.: -.

< csuv. Šǣxasan < Šyxasan + vyselki ← csuv. vyselka 'település' + csuv. -i: birtokos

személyjel, csuv. vyššǣlkkǣ < vyselki, xuttǣrǽ ← csuv. xuttǣr 'tanya' + csuv. -ǽ: birtokos személyjel,

or. Šixazany ← nem orosz Šyxasany.

Második szótag:

Xaprǣk d.

Ašm.XVI.53.: csuv. Xaprǣk, hely neve or. Orauši falu közelében, ahol feltehetően régen üveggyár volt,

NAP: -,

Ar.: -.

< csuv. Xaprǣk ← csuv. xaprǣk 'gyár'.

Fabrika h.

Ašm.: -,

NAP: or. *Fabrika* ← *Pobeda* Še., csuvas település,

Ar.: -,

< or. *Fabrika* ← or. *fabrika* 'gyár'.

Kyrgyðly f.

TB.99.: bask. *Kyrgyðly/ Byretašbaš*, or. ***Kirgizla*** Mijak., az or. Kirgiz-Mijaka jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Kyrgyðly* < *Kyrgyð* + *ly*, *Byretašbaš* < *Byre* + *taš* ← vö.: csuv. *šäl* 'forrás' + *baš* ← bask. *baš* 'fő, fej',

or. *Kirgizla* ← nem orosz *Kyrkyðla.

Kärkäš u.

Ašm.VII.179.: csuv. *Kärkäš*, or. ***Kirgiz*** Kč., utca neve az or. Toktaši faluban,

NAP: -,

Ar.: -,

< csuv. *Kärkäš* < *Kyrkys*,

or. *Kirgiz* ← bask. *Kyrkyð*.

Šänkärtan h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Šänkärtan* ← *Šänkär-Šäxärtan*, or. ***Šixirdany*** ← *Šixirdany Pervyje* + *Šixirdany Vtoryje* Ši., tatár falu,

Ar.: -,

< csuv. *Šänkärtan* < *Šänkär* + *tan*, *Šänkär* + *Šäxärtan* Šyxyrtan,

or. *Šixirdany* ← nem orosz *Šyxyrtany*, or. *Šixirdany* + *Pervyje* ← or. *pervyje* 'első' + *Šixirdany* + *Vtoryje* ← or. *vtoryje* 'második'.

Serkäski h.

Ašm.XI.98.: csuv. *Serkäski*, or. ***Sergijevsk***, város neve,

NAP: -,

Ar.: -,

< csuv. *Serkäski* < *Serkyski,

or. *Sergijevsk* ← nem orosz *Serkyj* + or. *-ev*: birtokos melléknévképző + or. *-sk*: vonatkozó melléknévképző.

Sujkän h.

Ašm.XI.162.: csuv. *Sujkän*, or. ***Sorgino*** Al., falu neve,

NAP: csuv. *Sujkän*, or. *Sojgino* Al., csuvas falu,

Ar.: -,

< csuv. *Sujkän* < 1. *Sujkyn*

2. *Sujka* + or. *-in*,

or. *Sojgino* ← 1. nem orosz *Sujkyn*,

2. nem orosz *Sujka* + or. *-in*: birtokos melléknévképző.

Kikkän Šökkän h.

Ašm.VI.199.: csuv. *Kikkän Šökkän*, or. *Kekino i Šokino* Kurm.u., teljesen eloroszosodott két mordvin falu,

NAP: -,

Ar.: -.

< csuv. *Kikkän* ← nem orosz *Kikka* + or. *-in*: birtokos melléknévképző + *Šokkän* ← nem orosz *Šokka* + or. *-in*: birtokos melléknévképző,
or. *Kekino* ← nem orosz *Keka* + or. *-in*: birtokos melléknévképző + or. *-o* + *i* ← or. *i* 'és' + *Šokino* ← nem orosz nem orosz *Šokka* + or. *-in*: birtokos melléknévképző + or. *-o*.

Ezekben az orosz alakokban az *-i-* vagy *š* vagy *c* után állnak, cirill betűs lejegyzéssel *u* ill. *u*. Miután az orosz ezen mássalhangzók után kemény magánhangzót ejt, ezért az *-i-*vel jelölt hangértéke veláris illabiális *-y-* cirill betűvel *ы*. Tehát ezekben az esetekben a csuvas redukált *-ă-* előzménye *-y-* volt. Az oroszban *-č-* után mindig lágy magánhangzót ejtenek. Ha a csuvas redukált előzménye veláris illabiális *-y-* volt, az oroszba is ez az alak került, amelyet az orosz hanghelyettesítéssel vett át.

Harmadik szótagban:

Šavrančāk h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Šavrančāk*, or. **Šafrančik** A., csuvas falu,

Ar.: -.

< csuv. *Šavrančāk* < *Šavrančyk*,
or. *Šafrančik* < nem orosz *Šavrančik*.

Az orosz *-i-* a nem orosz *-y-* átvétele hanghelyettesítéssel. A magánhangzó veláris voltát a magyarban a toldalékok is igazolják pl. *csíkos* < **csyk-*.

Čuračāk h.

Ašm.XV.247.: csuv. *Čuračāk*, or. **Čuratčiki** C., falu,

NAP: csuv. *Čuračāk* ← *Čirküllě Čuračāk* ← *Čirěklě Čuračāk*, or. *Čuračiki* ← *Čuratčiki* ← *Čuradčiki* ← *Čuratčikovo* C., csuvas és orosz falu,

Ar.: -.

< csuv. *Čuračāk* < *Čuračyk*,
or. *Čuratčiki* ← nem orosz *Čuratčyky*.

A csuvas redukált *-ă-* veláris illabiális hangot fed, előzménye *-y-* volt. Az orosz *-i-* a nem orosz *-y-* átvétele hanghelyettesítéssel.

Szó végén:

Koršankă šyrmi f.

Ašm.VII.14.: csuv. *Koršankă šyrmi*, patak, szakadék neve,

NAP: -,

Ar.: -.

< *Koršankă* < *Kor* + *šankă* + *šyrmi* ← csuv. *šyrma* 'árok, patak, szakadék' + csuv. *-i*: birtokos személyjel.

Kuršankă h.

Ašm.VII.14.: csuv. *Kuršankă*, or. **Koršangi-Šigali** Buu., település neve,

NAP: -,

Ar.: -.

< *Kuršankä* < *Kuršanky*,

or. *Koršangi* ← nem orosz **Koršanky* + *Šigali* ← nem orosz *Šykaly*.

S'ěně Kaxärlä h.

Ašm.VI.178.: csuv. *S'ěně Kaxärlä*, or. *Novyje Kakerli*, falu neve,

NAP:-,

Ar.: -.

< csuv. *S'ěně* ← csuv. *šěně 'új'* + *Kaxärlä* < **Kaxyrlä*.

Jäntärččä h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Jäntärččä*, or. *Indyrči* Jan., csuvas falu,

Ar.: -.

< csuv. *Jäntärččä* < **Jyntyrččy*,

or. *Indyrči* ← nem orosz **Jyntyrččy*.

Runkä h.

Ašm.X.291.: csuv. *Runkä*, or. *Rungi* Buu., csuvas település neve,

NAP: csuv. *Runkä*, or. *Rungi* ← *Xirposi-Rungi* V., csuvas falu,

Ar.: csuv. *Runkä* Č.

< csuv. *Runkä* < **Runky*.

Az orosz *-i-* a nem orosz *-y-* átvétele hanghelyettesítéssel.

Az *ä ~ i* viszonyban szó elején lehet az *ä-* közvetlen előzménye *y-*. A redukált magánhangzók csak a csuvas használatban fordulnak elő, alapvetően veláris (*ä*) és palatális (*ě*). Olykor mindkét kategórián belül megkülönböztethető a labiális (*ũ, üö*), és az illabiális (*yò, it*), tehát négyféle redukáltat ismer a csuvas. A földrajzi nevekből csak kétféle jelölést használunk (veláris redukált *ä*, palatális redukált *ě*), így labiális és illabiális megkülönböztetést nem tudunk jelölni, azonban a párhuzamos adatok segítségével rendszerint következtetni tudunk arra, hogy a redukált milyen hangot fed. Szó belsejében és szó végén figyelembe kell venni azt is, hogy az orosz alakokban az *-i-* vagy *š* vagy *c* után állnak, cirill betűs lejegyzéssel *u* ill. *y*. Miután az orosz ezen mássalhangzók után kemény magánhangzót ejt, ezért az *-i-*vel jelölt hangértéke veláris illabiális *-y-* cirill betűvel *ы*. Tehát ezekben az esetekben a csuvas redukált *-ä-* előzménye *-y-* volt. Az oroszban *-č-* után mindig lágy magánhangzót ejtenek. Ha a csuvas redukált előzménye veláris illabiális *-y-* volt, az oroszba is ez az alak került, amelyet az orosz hanghelyettesítéssel vett át.

2.2.10.3. *ä ~ e* viszony:

Szó elején:

Äštrankä f.

Ašm.IV.95.: csuv. *Äštrankä*, kis folyó neve,

NAP:-,

Ar.: -.

< csuv. *Äštrankä* < **Yštranky*.

Esterle f.

Ašm.: -,

NAP:-,
Ar.: -,
T-r.: tat. *Esterle*, or. *Starli*, folyó neve.
< tat. *Esterle* < *Es* + *ter* + *le*.

Az *ä*- előzménye *y*- volt, s az *e*- másik irányú fejlődés eredménye:

a > 1. *y* > *ä*
2. *ä* > *e*.

Szó belsejében első szótagban:

Šāmāršā h.

Ašm.XVII.297.: csuv. *Šāmāršā*, egy sor település neve, ma így nevezik az or. **Šemurša** falut,
NAP: csuv. *Šāmāršā* ← *Čirküllē Šāmāršā*, or. *Šemurša* ← *Cerkovnaja Šemurša* Še., csuvas,
orosz és mordvin település,

Ar.: -.

< csuv. *Šāmāršā* < 1. *Šāmār* + *šā*,
2. *Šā* + *māršā*,

csuv. *Čirküllē* ← csuv. *čirküllē* 'templomos' + *Šāmāršā*,

or. *Šemurša* ← nem orosz *Šymurša, *Cerkovnaja* ← or. *cerkovnaja* 'templomi' +
Šemurša.

Második szótagban:

Āštār f., d.

Ašm.IV.95.: csuv. *Āštār*, hely és folyó neve,

NAP: -,

Ar.: -.

< csuv. *Āštār* < *Yštyr.

Isterekkassi h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Isterekkassi*, or. *Isterekkasy* M-P., csuvas falu,

Ar.: -.

< csuv. *Isterekkassi* < *Isterek* + *kassi* ← csuv. *kasā* 'falu' + csuv. *-i*: birtokos személyjel,
or. *Isterekkasy* ← csuv. *Isterekkassi*.

Sterle f.

Ašm.: -,

NAP: -,

Ar.: -,

B-r.: bask. *Sterle*, or. *Sterla*, folyó neve.

< bask. *Sterle* < *Isterle,

or. *Sterla* ← bask. *Sterle*.

S'ěně Kaxārlā h.

Ašm.VI.178.: csuv. *S'ěně Kaxārlā*, or. *Novyje Kakerli*, falu neve,

NAP: -,

Ar.: -.

< csuv. *S'ěně* ← csuv. *šěně 'új'* + *Kaxǎrlǎ* < *Kaxyrlǎ,
or. *Novyje* ← or. *novyje 'új'* + *Kakerli*.

Kat'ār kassi h.

Ašm.VI.167.: csuv. *Kat'ār kassi*, or. ***Katergino*** K., falu neve,

NAP:-,

Ar.::-,

< csuv. *Kat'ār* + *kassi* ← csuv. *kasǎ 'falú'* + csuv. *-i*: birtokos személyjel,
or. *Katergino* < *Katerka + or. *-in*: birtokos melléknévképző + or. *-o*.

Kateri varě d.

Ašm.::-,

NAP:-,

Ar.: csuv. *Kateri* varě M.

< csuv. *Kateri* + *varě* ← csuv. *var 'árok, patak'* + csuv. *-ě*: birtokos személyjel.

Kačāpa h.

Ašm.::-,

NAP: csuv. *Kačāpa*, or. *Kačebaj* ← *Kačebajkasy* Ja., csuvas falu,

Ar.::-,

< csuv. csuv. *Kačāpa* < *Kačǎ* + *pa*,

or. *Kačebaj* < *Kače* + *baj* ← vö.: magy. *fej*, or. *Kačebajkasy* ← nem orosz
*Kačebajkassi.

A *Kače* keletkezése: *kata* > *katy* > *kačy* > 1. *kači*,
2. → or. *kači* > *kače*.

Pulxār h.

Ašm.IX.285.: csuv. *Pulxār*, or. *Bolgary* Spas.u., falu neve,

NAP:-,

Ar.::-,

< csuv. *Pulxār*,

or. *Bolgary*.

Az *-ā-* előzménye *-y-* volt, s az *-e-* másik irányú fejlődés eredménye:

-a- > 1. *-y-* > *-ā-*
2. *-ä-* > *-e-*.

Szó végén:

Oxverkǎ h.

Ašm.::-,

NAP: csuv. *Oxverkǎ* ← *Uxverkejal'*, or. ***Oxverkino*** Šu., csuvas falu,

Ar.::-,

< csuv. *Oxverkă* ← *Uxverkejal'*,
 or. *Oxverkino* ← — 1. nem orosz *Oxverka,
 2. csuv. *Oxverkă*¹
 + or. -in: birtokos melléknévképző + or. -o.

Az -ă előzménye -y volt, s az -e másik irányú fejlődés eredménye:

-a > 1. -y > *ă*
 2. -ă > -e.

Tehát az *ă* és *e* viszonyban az *ă* előzménye y volt, s az *e* másik irányú fejlődés eredménye:

a > 1. y > *ă*
 2. *ă* > *e*.

A párhuzamos adatok gyakran megmondják, hogy a redukált hang veláris vagy palatális, labiális vagy illabiális előzményre vezethető-e vissza, s ezek lehetnek a nem orosz és az orosz formák egyaránt.

2.2.10.4. *ă* ~ *o* viszony:

Szó elején:

***Orenpurk* h.**

Ašm.III.276.: csuv. *Orenpurk*, or. *Orenburg*, város neve,

NAP:-,

Ar.:.-.

< csuv. *Orenpurk* < *Oren* + *purk*,
 or. *Orenburg* ← — nem orosz *Ārenpurk. Ld. csuv. *Elenpur*.

Ārenpur

Ašm.IV.59.: csuv. *Ārenpur*, or. *Orenburg*, város neve,

NAP:-,

Ar.:.-.

< csuv. *Ārenpur* < *Āren* + *pur* < *purk*,
 or. *Orenburg* ← — nem orosz *Ārenpurk*.

Ez esetben a redukált labiális veláris hangot takar. Elképzelhető, hogy nem *u-* az előzménye, csupán azért jelez redukáltat, mert az átadó alakban hangsúlytalan volt az *o-*, s olyan röviden ejthették, hogy a csuvas redukáltnak fogta fel.

Szó belsejében első szótagban:

***Kāmrakka* h.**

Ašm.:.-,

NAP: csuv. *Kāmrakka*, or. *Komarovka K.*, orosz falu,

Ar.:.-.

¹ Csak akkor lehetett ez a forma az orosz átadója, ha a végső magánhangzó hangsúlytalan. Ebben az esetben az orosz is röviden, azaz hasonlóan ejti az -a-nak felfogott hangot.

< csuv. *Kămrakka* < *Kumrakka,
or. *Komarovka*.

Tăm šyvě f.

Ašm.XIV.264: csuv. *Tăm* šyvě, or. **Tomý**, folyó neve,

NAP:-,

Ar.:-.

< csuv. *Tăm* (←— vö.: csuv. *tăm* 'agyag') < 1. *Tum*,
2. *Tym*

+ šyvě ←— csuv. šyv 'víz' + csuv. -ě: birtokos személyjel,
or. *Tomý*.

Kălava Šetmě h.

Ašm.:-,

NAP: csuv. *Kălava* Šetmě ← *Klava*, or. **Golov** Kra., csuvas falu,

Ar.:-.

< csuv. *Kălava* ←— vö.: or. *golova* 'fej' + *Šetmě*.

A csuv. *Kălava* - ami a magánhangzókat illeti - lehet orosz ejtett alak.

Păračkăv h.

Ašm.:-,

NAP: csuv. *Păračkăv*, or. **Poreckoje** Por., orosz falu,

Ar.:-.

< csuv. *Păračkăv* < *Pyrăčkyv,
or. *Poreckoje*.

Hangsúlytalan szótagban a csuvas redukáltat ejt.

Második szótagban:

Vompăkassi h.

Ašm.:-,

NAP: csuv. *Vompăkassi*, or. *Vombakasy* M., csuvas falu,

Ar.:-.

< csuv. *Vompăkassi*, csuv. *Vompăkassi* < *Vom* ←— 1. vö.: csuv. *ěm* 'idősebb, nagy',
2. csuv. *vun* 'tíz'

+ *pă* ←— vö.: csuv. *pü* 'fő, fej' + *kassi* ←— csuv. *kasă* 'falu' + csuv. -i: birtokos
személyjel,
or. *Vombakasy* ←— nem orosz *Vompakassi*.

Jambotyvis f.

TSK.136.: or. *Jambotyvis*, az or. Lyaju bal oldali mellékfolyója, hossza 12 km.

< or. *Jambotyvis* < *Jam* + *bo* + *ty* ←— ko. *ty* 'tó' + *vis* ←— ko. *vis* 'folyam, csatorna, amely
a folyót a tóval köti össze'.

Tăxăr Taka h.

Ašm.:-,

NAP: csuv. *Tăxăr* Taka, or. *Tuxor Tagi* Kra., csuvas falu,

Ar.:-.

< csuv. *Tăxăr* < *Tuxur (← csuv. *tăxăr* 'kilenc' + *Taka*,
 or. *Tuxor* ← *Taka*, or. *Tuxor* ← 1. *Tuxor,
 2. *Tuxăr + *Tagi* ← nem orosz *Taky.

Az orosz -o- átadója csuvas labiális redukált (ă) lehet, amelyet az orosz -o-val helyettesített.

Harmadik szótagban:

Jumalăx h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. ***Jumalăx*** ← *Jumanlăx* ← ***Jumalak***, or. *Jemaloki* ← *Jemalaki* ← *Malyje T'umerli*
 Ja., csuvas falu,

Ar.: -,

< csuv. *Jumalăx* ← csuv. *juman* 'tölgy' + csuv. -lăx: *képző*,
 or. *Jemaloki* ← *Jemalaki* < *Jema* + *laki*.

A csuvas redukált -ă- előzménye veláris hangrendű szavakban -u-, -y- lehetett. Ha a redukáltat tartalmazó szótag hangsúlytalan, akkor az orosz átvehetett egy ejtett csuvas alakot, ahol az -y- redukáltat -o-val helyettesítette, vagy az oroszban az -o- lehet nem orosz -o- átvétele.

Szó végén:

Junkă f.

Ašm.V.75.: csuv. *Junkă*, or. *Junga*, folyó neve,

NAP: -,

Ar.: -,

< csuv. *Junkă*.

Jănkă vori kiremet v.

Ašm.V.76.: csuv. *Jănkă vori kiremet*, kiremet neve,

NAP: -,

Ar.: -,

< csuv. *Jănkă* (< *Junkă*): folyónév + *vori* + *kiremet*.

Măn Čuvak h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Măn Čuvak* ← *Măn Čakkassi*, or. *Bol'sije Čuvaki* ← ***Jungo-Jadrino*** Ja., csuvas falu,

Ar.: -,

< csuv. *Măn* ← csuv. *măn* 'nagy' + *Čuvak*, + *Čakkassi* < *Čak* + *kassi* ← csuv. *kasă* 'falu' + csuv. -i: birtokos személyjel,
 or. *Bol'sije* ← or. *bol'sije* 'nagy' + *Čuvaki* ← nem orosz **Čuvaky*¹, or. *Jungo* ← csuv. *Junkă* + *Jadrino* ← nem orosz *Jetyra + or. -in: birtokos melléknévképző + or. -o.

Az orosz átvehetett egy ejtett csuvas alakot, ahol a szó végén veláris redukált van, amelyet írásban is jelölnek (-ă).

¹ Vö.: magy. *Csák* helynév, *Csáki* családnév.

Az *ǣ ~ o* viszonyban szó elején a redukált labiális veláris hangot takar. Elképzelhető, hogy nem *u-* az előzménye, csupán azért jelez redukáltat, mert az átadó alakban hangsúlytalan volt az *o-*, s olyan röviden ejthették, hogy a csuvas redukálnak fogta fel.

Szó belsejében első szótagban a redukált lehet orosz ejtett alak. Hangsúlytalan szótagban a csuvas redukáltat ejt.

Második szótagban az is előfordul, hogy az orosz *-o-* átadója csuvas labiális redukált (*ǣ*) lehet, amelyet az orosz *-o-*-val helyettesített.

Harmadik szótagban a csuvas redukált *-ǣ-* előzménye veláris hangrendű szavakban *-u-*, *-y-* lehetett. Ha a redukáltat tartalmazó szótag hangsúlytalan, akkor az orosz átvehetett egy ejtett csuvas alakot, ahol az *-y-* redukáltat *-o-*-val helyettesítette, vagy az oroszban az *-o-* lehet nem orosz *-o-* átvétele.

Szó végén az orosz átvehetett egy ejtett csuvas alakot, ahol a szó végén veláris redukált van, amelyet írásban is jelölnek (*-ǣ*).

2.2.10.5. *ǣ ~ u* viszony:

Szó elején:

Āsablā h.

Ašm.IV.70.: csuv. *Āsablā*, or. **Usakly** Bug.u., csuvas falu neve,

NAP:-,

Ar.:.-,

< csuv. *Āsablā* (< *Usakly) < *Āsak* + *lā*,

or. *Usakly* ← nem orosz *Usakly.

Uśaklyküil t.

TB.156.: bask. *Uśaklyküil*, or. *Usaklykul'* Aur., Bur., Davl., Mijak., Čišm., tavak.

< bask. *Uśaklyküil* < *Uśak* + *ly* + *küil* ← bask. *küil* 'tó',

or. *Usaklykul'* ← bask. *Uśaklyküil*.

Az *u-* lehet az előzménye az *ǣ-* redukálnak, ezért veláris labiálisra kell gondolnunk.

Szó belsejében első szótagban:

Kǣntǣrčǣ f.

Ašm.VII.152.: csuv. *Kǣntǣrčǣ*, or. **Kundyrčǣ** Čist.u., folyó neve,

NAP:-,

Ar.:.-,

< csuv. *Kǣntǣrčǣ* < *Kuntyrčy,

or. *Kundyrčǣ* ← nem orosz *Kuntyrčy.

Az orosz *-u-* a csuvas redukált *-ǣ-* előzményét az *-u-*-t vette át és őrizte meg.

Xǣmarkka h.

Ašm.XVI.326.: csuv. *Xǣmarkka*, or. **Kumarkino** Kr., falu neve,

NAP: csuv. *Xǣmarkka* < *Xumarkka*, or. *Kumarkino* ← nem orosz *Kumarka* + or. *-in*:

birtokos melléknévképző + or. *-o*.

Mǣrsakassi h.

Ašm.:.-,

NAP: csuv. *Märsakassi* ← *Märsakassi Janām*, or. ***Murzakasy*** ← *Murzakasy Janymovo Ja.*, csuvas falu,

Ar.: -.

< csuv. *Märsakassi* < *Märsa* (< *Mursa*) + *kassi* ← csuv. *kasă* 'falu' + csuv. *-i*: birtokos személyjel + *Janām* < *Janym*,
or. *Murzakasy* ← nem orosz *Mursakassi* + *Janymovo* ← nem orosz *Janym* + or. *-ov*: birtokos melléknévképző + or. *-o*.

S'ěně Mărat h.

Ašm.: -.

NAP: csuv. *S'ěně Mărat* ← *Mărat*, or. *Novyje Muraty* ← *Novoje Muratovo Ko.*, csuvas falu,
Ar.: -.

< csuv. *S'ěně* ← csuv. *šěně* 'új' + *Mărat* < *Murat*,
or. *Novyje* ← or. *novyje* 'új' + *Muraty* ← nem orosz *Muraty*.

Kămak *kassi* h.

Ašm.VII.126.: csuv. *Kămak-kassi* Ja., település neve,

NAP: csuv. *Kămakkassi*, or. ***Kumakkasy*** Ja., csuvas falu.,

Ar.: -.

< csuv. *Kămakkassi* < *Kămak* < *Kumak* + *kassi* ← csuv. *kasă* 'falu' + csuv. *-i*: birtokos személyjel,
or. *Kumakkasy* ← nem orosz *Kumakkassi*.

Păla f.

Ašm.X.104.: csuv. *Păla*, or. ***Bula***, kis folyó neve,

NAP: -.

Ar.: -.

< csuv. *Păla* < *Pula* ← vö.: bask. *bulak* 'folyó',
or. *Bula* ← vö.: bask. *bulak* 'folyó'.

Vărmă h.

Ašm.V.: *Vărmă*, Urmăry település neve,

NAP: csuv. *Vărmă*, or. ***Urmăry*** U., csuvas ,s orosz munkástelep,

Ar.: -.

< csuv. *Vărmă* < *Vurmar*,
or. *Urmăry*.

Măkšă h.

Ašm.: -.

NAP: csuv. *Măkšă*, or. ***Mukšum*** Čg., csuvas és orosz település,

Ar.: -.

< csuv. *Măkšă* < *Mukšum*,
or. *Mukšum* ← nem orosz *Mukšum*.

Šalti Părtas h.

Ašm.XVII.101.: csuv. *Šalti Părtas* V., település,

NAP: csuv. *Šalti Părtas*, or. *Šaldy Burtasy*¹ ← *Šaldy Burdasy* V., csuvas falu,

Ar.: -.

---

¹ Vö. *burtas* népnév.

< csuv. *Šalti* ← csuv. *šalti* 'belső' + *Pärtas*,
or. *Šaldy* ← nem orosz *Šalty* + *Burtasy* ← nem orosz *Burtasy*.

Anat Tärmäš h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Anat Tärmäš*, or. *Nižneje Turmyševo* ← *Nižnije Turmyši* B., csuvas falu,

Ar.: -,

< csuv. *Anat* ← csuv. *anat* 'alsó' + *Tärmäš* < *Turmyš*,

or. *Nižneje* ← or. *nižneje* 'alsó' + *Turmyševo* ← nem orosz *Turmyš* + or. -ev:
birtokos melléknévképző + or. -o.

Második szótagban:

Kaluk utti d.

Ašm.VI.36.: csuv. *Kaluk utti* Čist.u., hely neve az or. N(ižneje) Uzejevo falu mellett,

NAP: -,

Ar.: -,

< csuv. *Kaluk?* + csuv. *utä* 'lépés, járat' + csuv. -i: birtokos személyjel.

Kalāk kassi h.

Ašm.VI.37.: csuv. *Kalāk-kassi*, or. **Kalugino** Kr., falu neve,

NAP: -,

Ar.: -,

< csuv. *Kalāk* < *Kaluk*, + *kassi* ← csuv. *kasä* 'falú' + csuv. -i: birtokos személyjel,

or. *Kalugino* ← nem orosz *Kaluka* + or. -in: birtokos melléknévképző + or. -o.

Jampälat varě f.

Ašm.IV.187.: csuv. *Jampälat varě* Xval.u., patak, árok neve az or. Čuv(ašskije) Kulatki falu mellett,

NAP: -,

Ar.: -,

< csuv. *Jampälat* < *Jam* ← nyeny. *jam* 'tenger' + *pälat* < *pulat* ← vö.: bask. *bulak* 'folyó' + *varě* ← csuv. *var* 'árok, patak' + csuv. -ě: birtokos személyjel.

Jampulat h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Jampulat*, or. *Jambulatovo* Č., csuvas falu,

Ar.: -,

< csuv. *Jampulat* < *Jam* ← nyeny. *jam* 'tenger' + *pälat* < *pulat* ← vö.: bask. *bulak* 'folyó',

or. *Jambulatovo* < csuv. *Jampulat* + or. -ov: birtokos melléknévképző + or. -o.

Pitmärat u.

Ašm.IX.244.: csuv. *Pitmärat*, utca neve,

NAP: -,

Ar.: -,

< csuv. *Pitmärat* < *Pit* + *märat* < *murat*. csuv. *Pitmfrat?*

Pitmärsal' h.

Ašm.IX.244.: csuv. *Pitmärsal'*, or. **Bikmurzino** Sa.g., település neve,

NAP: -,

Ar.: -.

< csuv. *Pitmărsal'* < *Pit* + *mărsal'*,

or. *Bikmurzino* ← nem orosz *Pik* + *murza* ← nem orosz *mursa* + or. -in: birtokos melléknévképző + or. -o.

Harmadik szótagban:

S'urlatări h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *S'urlatări* ← *S'erla Tărri*, or. *S'urla Tri* ← *S'urla Tyrli* ← *Serla Tarri* ← *Surla*

Turla ← *Čurla Turly M.*, csuvas falu,

Ar.: -.

< csuv. *S'urlatări* < *S'urla* + *tări*,

or. *Surla Turla*, *Tyrli*.

A redukált magánhangzó veláris labiális eredetű:

-u- > -ă-.

Ez azt is jelenti, hogy az orosz őrizte alakok a csuvas előzményei.

Szó végén:

Unkă f.

Ašm.III.247.: csuv. *Unkă*, or. *Onga Cu.*, folyó, amely Volgába ömlik,

NAP: -,

Ar.: -.

< csuv. *Unkă*.

Ingulec f.

Ašm.: -,

NAP: -,

Ar.: -,

Fa.II.131.: or. *Ingulec*, az alsó Dnepr jobb oldali mellékfolyója.

< or. *Ingulec* < *Ingu* + *lec*.

Langutejhur m.

TSK.60.: or. *Langutejhur*, mocsár az or. Čurva folyó jobb oldalán.

< or. *Langutejhur* < *Langu* + *tej* + *hur* ← ko. *hur* 'mocsár'.

A redukált veláris labiális eredetű:

-u- > -ă-.

Az *ă* és *u* viszonyban az *u* előzménye az *ă* redukáltnak, ezért a redukált hangértéke veláris labiális, amely az alábbi fejlődési sor eredménye:

a > *å* > *o* > *u* > *ă*.

2.2.10.6. *ǣ* ~ *ě* viszony:

Szó elején:

Ārenpur

Ašm.IV.59.: csuv. *Ārenpur*, or. *Orenburg*, város neve,

NAP:-,

Ar.::-.

< csuv. *Ārenpur* < *Āren* + *pur* < *purk*,
or. *Orenburg* ← nem orosz *Ārenpurk*.

Ěrenpur h.

Ašm.IV.130.: csuv. *Ěrenpur*, or. *Orenburg*,

NAP:-,

Ar.::-.

< csuv. *Ěrenpur* < *Ěren* + *pur* ← csuv. *pur* 'város',
or. *Orenburg* ← *Orenpurk.

Megkülönböztetik a veláris (*ǣ*-) és palatális (*ě*-) redukáltat. Az *ě*- a hangrendi kiegyenlítődésképpen alakult.

Szó belsejében első szótagban:

Mārsa külli t.

Ašm.VIII.319.: csuv. *Mārsa külli*, tó neve,

NAP:-,

Ar.::-.

< csuv. *Mārsa* + *külli* ← csuv. *külě* 'tó' + csuv. *-i*: birtokos személyjel.

Mārsak d.

Ašm.VIII.319.: csuv. *Mārsak* Ja., erdőrészt neve,

NAP:-,

Ar.::-.

< csuv. *Mārsak* < *Mursak*.

Az *-ǣ*- előzménye *-u-* vagy *-y-* volt.

Mērsekkel h.

Ašm.VIII.347.: csuv. *Mērsekkel*, or. *Fejzulovo* Koš., település neve,

NAP:-,

Ar.::-.

< csuv. *Mērsekkel* < *Mērsek* + *kel*,
or. *Fejzulovo* ← nem orosz *Fejsul* + or. *-ov*: birtokos melléknévképző + or. *-o*.

Kivě Vārmar h.

Ašm.::-,

NAP: csuv. *Kivě Vārmar*, or. *Szaryje Urmarij* U., csuvas falu,

Ar.::-.

< csuv. *Kivě* ← csuv. *kivě* 'öreg, régi' + *Vārmar* < *Vurmar*,
or. *Szaryje* ← or. *saryje* 'öreg' + *Urmarij* ← nem orosz *Urmarij*.

Věrmer h.

Ašm.V: csuv. *Věrmer*, falu neve,

NAP.: csuv. *Věrmer*, or. *Vurmery* C., csuvas falu,

Ar.: -.

< csuv. *Věrmer*,

or. *Vurmery* ← nem orosz *Vürmery.

Az -ě- előzménye -ü- volt.

Második szótagban:

Šakkāl h.

Ašm.XVII.98.: csuv. *Šakkāl*, or. *Šakulovo* Ka., falu neve,

NAP: csuv. *Šakkāl*, or. *Šakulovo* Ka., csuvas és orosz falu neve,

Ar.: -.

< csuv. *Šakkāl* < *Šakkul*,

or. *Šakulovo* ← nem or. *Šakkul* + or. -ov: birtokos melléknévképző + or. -o.

Sinkěl h.

Ašm.XI.150.: csuv. *Sinkěl*, or. *Sengilej*, város neve,

NAP: -,

Ar.: -.

< csuv. *Sinkěl* < *Sinkyl.

Az -ě- előzménye -y- volt.

Sisěl var *pus* ?

Ašm.: -,

NAP: -,

Ar.: csuv. *Sisěl* (*Siv šāl*) var *pus* M.

< csuv. *Sisěl* < *Siv* ← csuv. *sivě* 'hideg'? + *šāl* ← csuv. *šāl* 'forrás' + var ← csuv. var 'árok, patak' + *pus* ← csuv. *pusā* 'mező'.

Az *ě*- a hangrendi kiegyenlítődés érdekében alakult. Az -*ě*- mint etimologikus hang palatális illabiális -*i*- vagy palatális labiális hangra vezethető vissza. Az -*ǣ*- veláris labiális -*u*- ill. veláris illabiális -*y*- hang redukciójának eredménye. A két redukált ennek ellenére összefüggni látszik, s ennek az a magyarázata, hogy a szavaknak kialakult egy mély és egy magas hangrendű változata.

Szó végén:

Vylā f.

Ašm.V.: csuv. *Vylā*, folyó neve,

NAP: -,

Ar.: -.

< csuv. *Vylā*. Ld.: csuv. *Vul*.

Vilě porat ?

Ašm.: -,

NAP: -,

Ar.: csuv. *Vilě porat* M.

< csuv. *Vilě* ← csuv. *vilě* 'holt' + *porat*.

Az *ǎ* és *ě* viszonyban szó elején megkülönböztetik a veláris (*ǎ*-) és palatális (*ě*-) redukáltat. Az *ě*- a hangrendi kiegyenlítődés érdekében alakult.

Szó belsejében első szótagban az *-ǎ*- előzménye *-u-* vagy *-y-* volt, az *-ě*- előzménye *-ü-* volt. Ugyanakkor előfordul, hogy az *ě*- a hangrendi kiegyenlítődés érdekében alakult. Az *-ě*- mint etimologikus hang palatális illabiális *-i-* vagy palatális labiális hangra vezethető vissza. Az *-ǎ*- veláris labiális *-u-* ill. veláris illabiális *-y-* hang redukciójának eredménye. A két redukált ennek ellenére összefüggni látszik, s ennek az a magyarázata, hogy a szavaknak kialakult egy mély és egy magas hangrendű változata.

Szó végén mély hangrendű szóban *-ǎ*, magas hangrendű szóban *-ě*. További vizsgálatok dönthetik el, hogy a redukált mikor labiális és mikor illabiális értékű.

2.2.10.7. *ǎ* ~ 0 viszony:

Szó elején:

Ārenpur

Ašm.IV.59.: csuv. *Ārenpur*, or. *Orenburg*, város neve,

NAP:-,

Ar.::-

< csuv. *Ārenpur* < *Āren* + *pur* < *purk*,

or. *Orenburg* ← nem orosz *Ārenpurk*.

Renpur h.

Ašm.X.286.: csuv. *Renpur*, or. *Orenburg*, város neve,

NAP:-,

Ar.::-

< csuv. *Renpur* < *Ārenpur*,

or. *Orenburg* ← nem orosz *Ārenpurk*.

Āštrankǎ f.

Ašm.IV.95.: csuv. *Āštrankǎ*, kis folyó neve,

NAP:-,

Ar.::-

< csuv. *Āštrankǎ* < csuv. *Āš* + *trankǎ*.

Štrankǎ f.

Ašm.XVII.: csuv. *Štrankǎ* So., kis folyó neve or. Torajevo falu mellett,

NAP:-,

Ar.::-

< csuv. *Štrankǎ* < *Š* + *trankǎ*.

Szó belsejében:

S'urlatǎri h.

Ašm.::-,

NAP: csuv. *S'urlatǎri* ← *S'erla Tǎrri*, or. *S'urla Tri* ← *S'urla Tyrli* ← *Serla Tarri* ← *Surla*

Turla ← *Čurla Turly* M., csuvas falu,

Ar.::-

< csuv. *S'urlatāri*,
or. *S'urla Tri*

Szó végén:

Mulkačkassi h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Mulkačkassi* ← *Mālkačākassi*, or. *Molgačkasy* M., csuvas falu,

Ar.: -,

< csuv. *Mulkačkassi* < *Mulkač* + *kassi* ← csuv. *kasā* 'falu' + csuv. *-i*: birtokos személyjel,
Mālkačākassi < *Mulkačykassi*,
or. *Molgačkasy* ← nem orosz *Molkačkassi*.

Az *ā* és *0* viszonyban látható, hogy a redukált olykor nem csak az ejtésben tűnt el, de már írásban sem jelölik.

2.2.10.8. *ā* ~ *ua* viszony:

Szó belsőjében:

Sartān h.

Ašm.XI.75.: csuv. *Sartān*, város neve?

NAP: -,

Ar.: -,

csuv. *Sartān* < *Sartun*.

Sartuan *sārcē* h.

Ašm.XI.74.: csuv. *Sartuan sārcē*, hely neve,

NAP: -,

Ar.: -,

< csuv. *Sartuan* < *Sar* + *tuan* + *sārcē* ← csuv. *sārt* 'hegy'¹ + csuv. *-ē*: birtokos személyjel.

Az *ā* és *ua* viszonyban az *-ā-* előzménye *-u-* volt, amely ugyanúgy triftongus fejleménye, mint ahogyan az *-ua-* triftongus eredetű:

-aka- > *-oka-* > *-uka-* > 1. *-uga-* > *-*uḡa-* > *-*uwa-* > *-uua-* > *-ua-*
2. *-uko-* > *-ugu-* > *-*uḡu-* > *-*uwu-* > *-uu-* > *-u-* > *-ā-*.

2.2.10.9. *ā* ~ *oga* viszony:

Sartān h.

Ašm.XI.75.: csuv. *Sartān*, város neve?

NAP: -,

Ar.: -,

csuv. *Sartān* < *Sartun*.

Tukanaš h.

Ašm.XIV.106: csuv. *Tukanaš*, *Tokanaš* Kr., falu neve,

---

¹ Vö.: magy. *szirt*.

NAP: csuv. *Tukanaš*, or. ***Toganaši*** Kr., csuvas falu,
Ar.: -.

< csuv. *Tukanaš*, *Tokanaš*,
or. *Toganaši* ← nem orosz *Tokanašy*.

Az *ă* és *oga* viszonyban az *-ă-* előzménye *-u-* volt, amely ugyanúgy triftongus fejleménye, mint ahogyan az *-oga-* triftongus eredetű:

-aka- > *-oka-* > 1. *-oga-*
2. *-ogo-* > *-ugu-* > *-*uɣu-* > *-*uwu-* > *-uu-* > *-u-* > *-ă-*.

2.2.10.10. *ă ~ uka* viszony:

Sartăn h.

Ašm.XI.75.: csuv. *Sartăn*, város neve?

NAP: -,

Ar.: -.

csuv. *Sartăn* < *Sartun*.

Aktukan f.

Ašm.: -,

NAP: -,

Ar.: csuv. *Aktukan* Ja., árok, patak.

< csuv. *Aktukan* < *Ak* + *tukan*.

Juštukan f.

Ašm.: -,

NAP: -,

Ar.: csuv. *Juštukan* Ja., patak, szakadék.

< csuv. *Juštukan* < *Juś* + *tukan*.

Kan Tukan f.

TB.86.: bask. *Kan-Tukan*, or. *Kan-Tukan* Belor., az or. Nukat bal oldali mellékfolyója.

< bask. *Kan* + *Tukan*.

Az *ă* és *uka* viszonyban az *-ă-* előzménye *-u-* volt, amely ugyanúgy triftongus fejleménye, mint ahogyan az *-uka-* triftongus eredetű:

-aka- > *-oka-* > 1. *-uka-*
2. *-oko-* > *-ugu-* > *-*uɣu-* > *-*uwu-* > *-uu-* > *-u-* > *-ă-*.

2.2.10.11. *ă ~ uga* viszony:

Sartăn h.

Ašm.XI.75.: csuv. *Sartăn*, város neve?

NAP: -,

Ar.: -.

csuv. *Sartăn* < *Sartun*.

Kajri Čiper uj h.

Ašm.XV.208.: csuv. *Kajri Čiper uj*, or. *M(aloje)-Janduganovo* Okt., falu,

NAP: csuv. *Kajri Čiperuj*, or. *Maloje Janduganovo* M-P., csuvas falu,

Ar.: -,

< csuv. *Kajri* ← csuv. *kajri* 'hátsó' + *Čiper* + *uj* ← csuv. *uj* 'mező',
or. *Maloje* ← or. *maloje* 'kicsi' + *Janduganovo* < *Jan* + *dugan* ← nem orosz *tukan* +
or. - *ov*: birtokos melléknévképző + or. - *o*.

Az *ǎ* és *uga* viszonyban az -*ǎ*- előzménye -*u*- volt, amely ugyanúgy triftongus fejleménye, mint ahogyan az -*uga*- triftongus eredetű:

-*aka*- > -*oka*- > -*uka*- > 1. -*uga*-

2. -*ugo*- > -*ugu*- > -**uɣu*- > -**uwu*- > -*uu*- > -*u*- > -*ǎ*-.

2.2.10.12. *ǎ* ~ *uva* viszony:

Sartǎn h.

Ašm.XI.75.: csuv. *Sartǎn*, város neve?

NAP: -,

Ar.: -,

csuv. *Sartǎn* < *Sartun*.

Kěšěň Tǎvan h.

Ašm.VII.310.: csuv. *Kěšěň Tǎvan*, vagy *Xorǎnlǎ-Kěšěň-Tǎvan*, or. *Malyje Tuvany* V., falu
neve,

NAP: csuv. *Kěšěň Tǎvan*, or. *Šarypkino* ← *Malyje Tuvany* V., csuvas falu,

Ar.: -,

< csuv. *Kěšěň* ← csuv. *kěšěň* 'kicsi' + *Tǎvan* < *Tuvan*,
or. *Malyje* ← or. *malyje* 'kicsi' + *Tuvany* ← nem orosz *Tuvany*.

Az *ǎ* és *uva* viszonyban eredeti -*aka*- triftongusból kell kiindulni:

-*aka*- > -*oka*- > 1. -*uka*- > -*uga*- > -**uɣa*- > -**uwa*- > -*uva*-

2. -*uko*- > -*ugu*- > -**uɣu*- > -**uwu*- > -*uu*- > -*u*- > -*ǎ*-.

2.2.10.13. *ǎ* ~ *ǎva* viszony:

Sartǎn h.

Ašm.XI.75.: csuv. *Sartǎn*, város neve?

NAP: -,

Ar.: -,

< csuv. *Sartǎn* < *Sartun*.

Kěšěň Tǎvan h.

Ašm.VII.310.: csuv. *Kěšěň Tǎvan*, vagy *Xorǎnlǎ-Kěšěň-Tǎvan*, or. *Malyje Tuvany* V., falu
neve,

NAP: csuv. *Kěšěň Tǎvan*, or. *Šarypkino* ← *Malyje Tuvany* V., csuvas falu,

Ar.: -,

< csuv. *Kěšěň* ← csuv. *kěšěň* 'kicsi' + *Tǎvan* < *Tuvan*,
or. *Malyje* ← or. *malyje* 'kicsi' + *Tuvany* ← nem orosz *Tuvany*.

Az *ǎ* ~ *ǎva* viszony esetén eredeti -*aka*- triftongusból kell kiindulni:

-aka- > -oka- > 1. -uka- > -uga- > -*uɣa- > -*uwa- > -uva- > -äva-
 2. -oko- > -ugu- > -*uɣu- > -*uwu- > -uu- > -u- > -ä-.

2.2.10.14. *ä ~ iga* viszony:

Sartän h.

Ašm.XI.75.: csuv. *Sartän*, város neve?

NAP:-,

Ar.:.-,

csuv. *Sartän* < *Sartun*.

Jautigän f.

TB.196.: bask. *Jautigän*, or. **Jautigan** Zianč., az or. Id'as jobb oldali mellékfolyója.

< bask. *Jautigän* < *Jau* + *tigän*,

or. *Jautigan* ← bask. *Jautigän*.

Az *ä* és *iga* viszonyban az or. -iga- átadója a bask. -igä-, amely illabiális -a- hangot tartalmazó -k- elemű triftongus fejleménye:

-aka- > 1. -ykä > -ygä- > -igä- → or. -iga-
 2. -åkä > -oko- > -uku- > -ugu- > -*uɣu- > -*uwu- > -uu- > -u- > -ä-.

2.2.10.15. *ä ~ ino* viszony:

Szó végén:

Pipaxtä ?

Ašm.:.-,

NAP:-,

Ar.: csuv. *Pipaxtä* M-P.

< csuv. *Pipaxtä* < *Pi* + *paxtä* < *paxy < *paxta.

Višpiürt h.

Asm.:.-,

NAP: csuv. *Višpiürt*, or. **Bajbaxtino** ← *Polevoje Bajbaxtino* Ko., csuvas falu,

Ar.:.-,

< csuv. *Višpiürt* < *Viš* ← csuv. *viš* 'három' + *piürt* ← csuv. *piürt* 'ház',

or. *Polevoje* ← or. *polevoje* 'mezei' + *Bajbaxtino* < *Baj* + *baxta* ← nem orosz *paxta*
 + or. -in: birtokos melléknévképző + or. -o.

Pakšantä h.

Ašm.IX.80.: csuv. *Pakšantä*, or. **Bakšandino** Kurm.u., mordvin falu neve (a Sura-n),

NAP:-,

Ar.:.-,

< csuv. *Pakšantä* < *Pak* + *šantä* < *šanty* < *šanta*¹,

or. *Bakšandino* < *Bak* + *šanda* + or. -in: birtokos melléknévképző + or. -o.

¹ Vö.: magy. *sánta*, *sanda*.

***Oxverkă* h.**

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Oxverkă* ← *Uxverkejal'*, or. ***Oxverkino*** Šu., csuvas falu,

Ar.: -,

< csuv. *Oxverkă* < *Oxverky*, *Uxverkejal'* < *Ux* + *verke* + *jal'* < csuv. *jal* 'falu',
or. *Oxverkino* < *Ox* + *verka* + or. *-in*: birtokos melléknévképző + or. *-o*.

***Jakuňkkă* h.**

Ašm.IV.168.: csuv. *Jakuňkkă*, or. ***Jakuňkino*** Ko., falu neve,

NAP: csuv. *Jakuňkă* ← *Jakuňkassi*, or. *Jaguňkino* K., csuvas falu,

Ar.: -,

< csuv. *Jakuňkkă* < *Jak* + *uňkkă*, *Jakuňkassi* < *Jakuň* + *kassi* ← csuv. *kasă* 'falu' + csuv.
-i: birtokos személyjel,
or. *Jaguňkino* ← nem orosz *Jakuňkka* + or. *-in*: birtokos melléknévképző + or. *-o*.

Az *ă* és *ino* viszonyban szó végén egyrészt az

-a > *-y* > *-ă*

változás történt, másrészt az or. *-in*: birtokos melléknévképző *-i*-je a végső *-a* helyébe lépett.
Az *-ă* és az *-in* nincsenek szerves kapcsolatban egymással.

2.2.10.16. *ă*-kezdetű és elemű hangkapcsolatok viszonyai:

2.2.10.16.1. *jă* ~ *i* viszony:

Szó elején:

***Jăntăřč* h.**

Ašm.V.78.: csuv. *Jăntăřč*, or. ***Indyrči*** Cu., falu neve,

NAP: -,

Ar.: -,

< csuv. *Jăntăřč* < *Jyntyrč,
or. *Indyrči* ← nem orosz *Jyntyrčy.

***Jăntăřčă* h.**

Ašm.V.78.: csuv. *Jăntăřčă*, falu neve, ugyanaz, mint *Jăntăřč*,

NAP: -,

Ar.: -,

< csuv. *Jăntăřčă* < *Jăn* + *tăř* + *čă*.

***Jălkăš* h.**

Ašm.V.60.: csuv. *Jălkăš*, település neve,

NAP: csuv. *Jălkăš* ← *Măn Jălkăš*, or. *Ilgyševo* A., csuvas falu.,

Ar.: -,

< *Jălkăš* < *Jylkyš,
or. *Ilgyševo* ← nem orosz *Jylkyš + or. *-ev*: birtokos melléknévképző + or. *-o*.

***Jălkăš varě* f.**

Ašm.V.60.: csuv. *Jălkăš varě*, patak neve,

NAP:-,

Ar.: -.

< *Jālkāš* < *Jylkyš + *varě* ← csuv. *var* 'árok, patak' + csuv. -*ě*: birtokos személyjel.

Jāltām h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Jāltām* ← *Jāltāmkassi*, or. ***Ildymkasy*** V., csuvas falu,

Ar.: -.

< csuv. *Jāltām* (< *Jāl* + *tām*) < *Jyltym ← *Jāltāmkassi* < *Jāltām* + *kassi* ← csuv. *kasā* 'falu' + csuv. -*i*: birtokos személyjel,
or. *Ildymkasy* ← nem orosz *Jyltymkassi*.

Jāvaškel h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Jāvaškel*, or. ***Ivaškino*** ← *Čuvaškoje Ivaškino* ← *Ivaškino čast' čuvaškaja* ← *Ivaškino* Ko., csuvas falu,

Ar.: -.

< csuv. *Jāvaškel* (< *Jyvaškel) < *Jāvaš* + *kel* ← vö.: csuv. *kil* 'ház',
or. *Ivaškino* < *Ivaška* ← nem orosz *Jyvaška + or. -*in*: birtokos melléknévképző + or. -*o*.

A *jā* és *i* viszonyban szó elején külön kell kezelni a szóeleji csuv. *j* + *ā* kapcsolatok orosz *i*-megfelelőit. Az orosz *i*- (*ji*-) szókezdő nem orosz *jy*- átvétele. A *j*- szókezdő nem lehet protetikussal. A csuvasban a redukált -*ā*- előzménye veláris illabiális -*y*-.

2.2.10.16.2. *āva* ~ *o* viszony:

Pāva kassi h.

Ašm.X.99.: csuv. *Pāva kassi*/***Po***-*kassi*, or. *Bližneje Jumaševo* U., falu neve,

NAP: csuv. *Pāvakassi*, or. *Buinsk* ← *Bližneje Jumaševo* U., csuvas falu,

Ar.: csuv. *Pāva kassi*, or. *Buinsk* U.

< csuv. *Pāva* (< *Puva*) + *kassi* ← csuv. *kasā* 'falu' + csuv. -*i*: birtokos személyjel, *Po* < *Pova + *kassi*,
or. *Bližneje* ← or. *bližneje* 'közele' + *Jumaševo* < *Jumaš* + or. -*ev*: birtokos melléknévképző + or. -*o*.

Az *āva* ~ *o* viszonyban az -*o* is lehet triftongus eredetű:

-*aka* > 1. -*āgā* > -**oyo* > -**owo* > -*o*

2. -*uga*- > -**uγa* > -**uwa* > -*uva* > -*āva*-.

2.2.10.16.3. *āva* ~ *u* viszony:

Pāva šyvě f.

Ašm.X.99.: csuv. *Pāva šyvě*, kis folyó neve,

NAP: -,

Ar.: -.

< csuv. *Pāva* < *Puva* + *šyvě* ← csuv. *šyv* 'víz' + csuv. -*ě*: birtokos személyjel.

S'ěpu h.

Ašm.XIII.108.: csuv. *S'ěpu* A., település neve,

NAP:-,

Ar.::-.

< csuv. *S'ěpu* < *S'ěr* ← vö.: csuv. *šěr* 1. 'száz'
2. 'föld'

+ *pu*.

Az *äva* és *u* viszonyban az előzmény ugyanaz:

-*aka* > 1. -*āka* > -*oka* > -*uka* > -*uga* > -**uȳa* > -**uwa* > -*uva* > -*äva*
2. -*ākā* > -*oko* > -*uku* > -*ugu* > -**uȳu* > -**uwu* > -*uu-* > -*u*.

2.2.10.16.4. *äva* ~ *i* viszony:

Parxäva d.

Ašm.::-,

NAP:-,

Ar.: csuv. *Parxäva* A., árok.

< csuv. *Parxäva* < *Par* + *xäva* ← csuv. *xäva* 'fűz, bokor'.

Parxi *kassi* h.

Ašm.::-,

NAP:-,

Ar.: csuv. *Parxi kassi* Č.

< csuv. *Parxi* < *Par* + *xi* + *kassi* ← csuv. *kasä* 'falu' + csuv. -*i*: birtokos személyjel.

Parxi *kassi* h.

Ašm.IX.116.: csuv. *Parxi-kassi*, falu neve,

NAP: csuv. *Parxikassi*, or. *Parxikasy* Č., csuvas falu,

Ar.: csuv. *Parxi kassi*, or. *Pargi-kasy* Č.

< csuv. *Parxikassi* < *Par* + *xi* + *kassi* ← csuv. *kasä* 'falu' + csuv. -*i*: birtokos személyjel,
or. *Parxikasy* ← csuv. *Parxikassi*, or. *Pargi* ← nem orosz **Parky* (< *Parka*) + *kasy*
← csuv. *kassi*.

Az *äva* és *i* viszonyban az oroszban a palatális illabiális -*i* idegen veláris illabiális -*y* átvétele.
A triftongus keletkezett:

-*aka* > -*āka* > -*oka* > -*uka* > -*uga* > -**uȳa* > -**uwa* > -*uva* > -*äva*.

Az -*i* pedig a nem oroszban -*y* fejleménye.

2.2.10.16.5. *äva* ~ *ui* viszony:

Päva h.

Ašm.X.99.: csuv. *Päva*, or. ***Buinsk***, város neve,

NAP:-,

Ar.::-.

< csuv. *Päva* < *Puva*,

or. *Buinsk* ← 1. nem orosz *Bua* + or. -*in*: birtokos melléknévképző, 2. nem orosz *Buyn* +

or. -sk: vonatkozó melléknévképző. Ha az első eset az igaz, akkor az *-in -i*-je az *-a* helybe lépett.

Az *äva* és *ui* viszonyban eredeti *-k-* elemű triftongus változott:

-aka- > -uka- > -uga- > -*uȳa > -*uwa > 1. -uva > -äva
2. -uya > -ua → or. -ua
3. -uyy > -uy → or. -ui

az oroszban a birtokos melléknévképző *-i* je az *-a* helyébe lépett.

2.2.10.16.6. *äjä ~ i* viszony:

Xäjär *šyrmi* f.

Ašm.XVI.300.: csuv. *Xäjär šyrmi*, patak, szakadék neve or. Musirmy falu mellett,

NAP:-,

Ar.: csuv. *Xäjär šyrmi* U.

< csuv. *Xäjär* ← csuv. *xäjär* 'homok' + *šyrmi* ← csuv. *šyrma* 'árok, patak, szakadék' + csuv. *-i*: birtokos személyjel.

Xäjärlä *šyv* f.

Ašm.XVI.300.: csuv. *Xäjärlä šyv*, or. ***Kiŕa***, kis folyó neve,

NAP:-,

Ar.::-

< csuv. *Xäjärlä* ← csuv. *xäjärlä* 'homokos' (< csuv. *xäjär* 'homok' + *-lä*: képző + *šyv* ← csuv. *šyv* 'víz',
or. *Kiŕa* ← nem orosz *Kyrä *Kyre).

Az *äjä* és *i* viszonyban az *-äjä-* triftongus közvetlen előzménye elvileg *-uju-* vagy *-yȳ-* lehetett. A párhuzamos földrajzi névi és a nyelvi adatok alapján a fenti adatokban *-yȳ-* volt. Az oroszban a palatális illabiális *-i-* pedig veláris illabiális *-y-* átvétele, amely triftongus fejleménye:

-yky- > -*ȳȳ- > -*ywy- > -yuy- > -yy- > -y- → or. *-i-*.

Az ejtése azonban a *k-* utáni helyzetben nem lehet palatális.

2.2.10.16.7. *äjä ~ ě* viszony:

Xäjär *šyrmi* f.

Ašm.XVI.300.: csuv. *Xäjär šyrmi*, patak, szakadék neve or. Musirmy falu mellett,

NAP:-,

Ar.: csuv. *Xäjär šyrmi* U.

< csuv. *Xäjär* ← csuv. *xäjär* 'homok' + *šyrmi* ← csuv. *šyrma* 'árok, patak, szakadék' + csuv. *-i*: birtokos személyjel.

S'aval xërri Kănaš h.

Ašm.XII.8.: csuv. *S'aval xërri Kănaš*, or. Nižnije Kunaši C., falu neve,

NAP: csuv. ***S'avalxërri Kănaš***, or. *Nižnije Kunaši* ← *Stalino* C., csuvas falu,

Ar.::-

< csuv. *S'aval* ← csuv. *S'aval*: folyó neve + *xërri* ← csuv. *xěř* 'vidék, folyópart' + csuv. *-i*: birtokos személyjel + *Kānaš Kānaš*,
or. *Nižnije* ← or. *nižnije* 'alsó' + *Kunaši* ← nem orosz *Kunašy*.

Az *ājā* és *ě* viszonyban az *-ājā-* triftongus előzménye elvileg *-uju-* vagy *-yjy-* lehetett. A párhuzamos földrajzi névi és a nyelvi adatok alapján a fenti adatokban *-yjy-* volt. Az *-ě-* redukált olyan palatális *-i-* hangot takar, amelynek előzménye veláris illabiális lehetett a párhuzamos nyelvi adatok alapján. Vö.: kirg. *kyr*, tat. *kyryj* 'vidék, folyópart'.

2.2.10.16.8. *āxa* ~ *a* viszony:

Tral' kassi h.

Ašm.XV.111.: csuv. *Tral'-kassi*, or. *Ispuxany* Kr., falu neve,

NAP: csuv. *Taral'kassi* or. *Ispuxany* Kr., csuvas falu,

Ar.: -.

< csuv. *Tral'?* + *kassi* ← csuv. *kaš* 'falu' + csuv. *-i*: birtokos személyjel.

Jüšpan h.

Ašm.: -.

NAP: csuv. *Jüšpan*, or. *Ispuxany* Ja. csuvas falu,

Ar.: -.

< csuv. *Jüšpan* < *Jüš* + *pan*,
or. *Ispuxany* < *Is* + *puxany*.

Jušpan h.

Ašm.V.16.: csuv. *Jušpan* Jau., falu neve, valószínű, árok is van,

NAP: csuv. *Jušpan*, or. *Ispuxany* Ja.,

Ar.: -.

< csuv. *Jušpan*,
or. *Ispuxany* (< *Is* + *puxany*) ← nem orosz **Jyšpuxany*.

Juš pāxan h.

Ašm.V.16.: csuv. *Juš pāxan*,

NAP: -.

Ar.: -.

< csuv. *Juš* ← vö.: csuv. *jüš*¹ 'savanyodni' + *pāxan* < *puxan*.

Az *āxa* és *a* viszonyban az eredeti triftongus:

-*aka*- > 1. -*aga*- > *-*aγa-* > *-*awa-* > *-aua-* > *-aa-* > *-a-*
2. -*āka*- > *-oka-* > *-uka-* > *-uxa-* > *-āxa-*

A redukció a csuvasban mehetett végbe.

2.2.10.16.9. *āxa* ~ *uxa* viszony:

Juš pāxan h.

Ašm.V.16.: csuv. *Juš pāxan*,

¹ Vö.: magy. *ecet*.

NAP:-,

Ar.: -.

< csuv. *Juś* ← vö.: csuv. *jüś*- 'savanyodni' + *păxan* < *puxan*.

Juśpan h.

Ašm.V.16.: csuv. *Juśpan* Jau., falu neve, valószínű, árok is van,

NAP: csuv. *Juśpan*, or. *Ispuxany* Ja.,

Ar.: -.

< csuv. *Juśpan*,

or. *Ispuxany* (< *Is* + *puxany*) ← nem orosz *Jyśpuxany.

Az *ăxa* és *uxa* viszonyban az eredeti triftongus:

-*aka*- > -*ăka*- > -*oka*- > -*uka*- > -*uxa*- > -*ăxa*-.

2.2.10.16.10. *ăxa* ~ *iga* viszony:

Pürtlě h.

Ašm.X.92.: csuv. *Pürtlě*/ *Pürtlě Šăxal'*, or. *B'urtli-Šigali* Tar., település neve,

NAP: csuv. *Pürtlě*, or. *Verxnije B'urtli-Šigali* B., csuvas falu,

Ar.: -.

< csuv. *Pürtlě* < *Pürt* ← csuv. *pürt* 'ház' + -*lě*: képző,

or. *Verxnije* ← or. *verxnije* 'felső' + *B'urtli* ← nem orosz *Pürtli* + *Šigali* ← nem orosz *Šykali.

Az *ăxa* ~ *iga* viszonyban a triftongus egyik eleme redukálódott:

-*aka*- > -*yka*- 1. > -*yx*a- > -*ăxa*-

2. → or. -*iga*-.

Az orosz -*iga*- forma idegen -*yka*- átvétele úgy, hogy az *š*- (mindig kemény mássalhangzó az oroszban) után valóban nem palatalizálódik a magánhangzó ejtése, az intervokális -*k*- pedig az átadó nyelvben félzöngés ejtésű, amelyet az orosz zöngéssel helyettesített.

2.2.11. Az *ě* és viszonyai:

2.2.11.1. *ě* ~ *a* viszony:

Szó végén:

Menča h.

Ašm.VII.51.: csuv. *Menča* Čist.u., falu neve,

NAP:-,

Ar.: -.

< csuv. *Menča* ← or. *Menča* ← *Menčä.

Menčě h.

Ašm.VIII.226.: csuv. *Menčě*, or. *Menča* Čist.u., település neve,

NAP:-,

Ar.: -.

< csuv. *Menčě* (< *Menčy, *Menčä) < *Men* + *čě*,
or. *Menča* ← nem orosz *Menčä .

Vetkě h.

Ašm.V.196.: csuv. *Vetkě*, or. *V'atka*, város neve,

NAP:-,

Ar.: -.

< csuv. *Vetkě* < 1. *Vetky,
2. *Vetke.

Mitenkě h.

Ašm.VIII.251.: csuv. *Mitenkě*, or. *Med'ana* Kurm.u., orosz falu,

NAP:-,

Ar.: -.

< csuv. *Mitenkě* < *Mitenky, *Mitenke,
or. *Med'ana* ← nem orosz *Medene.

Az *ě* és *a* viszonyban szó végén, ha csuvas redukált *-ě* előzménye veláris illabiális *-y* lenne, akkor a fejleménye veláris illabiális redukált (*-ǎ*) lenne, s csak az illeszkedés miatt használnának palatális illabiális redukáltat (*-ě*). Valószínűbb, hogy hangsúlytalan szótagban a redukált (*-ě*) előzménye hangsúlytalan *-e*. Az orosz használatban az *-a* nem orosz *-ä*, *-e* átvétele.

2.2.11.2. *ě* ~ *o* viszony:

Szó belsejében:

Kǎsmuj h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Kǎsmuj* ← *Kěšě* ← *Kěšmi*, or. *Kozmoj* Č., csuvas falu,

Ar.: -.

< csuv. *Kǎsmuj* (< *Kǎs* + *muj*) ← or. *Kosmuj, *Kozmuj ← nem orosz *Köšmüj, *Kěšě*,
Kěšmi < *Kěš* + *mi*,
or. *Kozmoj* ← nem orosz *Köšmōj.

Az *ě* és *o* viszonyban a redukált *-ě-* előzménye palatális labiális *-ö-*. Az orosz ezt az *-ö-*t helyettesítette veláris labiális *-o-*-val.

2.2.11.3. *ě* ~ *u* viszony:

Szó belsejében első szótagban:

Něrkeč xuttārě h.

Ašm.: -,

NAP: -,

Ar.: csuv. *Něrkeč xuttārě*, or. *N'urgeči* Ši., csuvas tanya,

< csuv. *Něrkeč* < *Nürkeč* + *xuttārě* ← csuv. *xuttār* 'tanya' + csuv. *-ě*: birtokos személyjel,
or. *N'urgeči* ← nem orosz *Nürkečy.

Kěrlev h.

Ašm.VII.: csuv. *Kěrlev* Kurm.u., falu neve,

NAP: csuv. *Kěrlev*, or. *K'urlevo* Kr., csuvas falu,

Ar.: -.

< csuv. *Kěrlev* < *Kürlev,

or. *K'urlevo* ← nem orosz *Kürlev* + or. -o.

Pěřšener h.

Ašm.X.238.: csuv. *Pěřšener*, or. *Burženery* Ka.,

NAP: csuv. *Pěřšener* ← *S'ěně* *Pěřšener* ← *Kivě* *Pěřšener*, or. *Novyje B'urženery* ← *Novyje* *Burženery* Ka., csuvas falu,

Ar.: -.

< csuv. *S'ěně* ← csuv. *šěně* 'új' + *Pěřšener* < *Püršener*,

or. *Novyje* ← or. *novyje* 'új' + *B'urženery* ← nem orosz *Püršener*.

Těmpek h.

Ašm.XV.49.: csuv. *Těmpek*, or. *T'umbeki* V., falu,

NAP: csuv. *Těmpek*, or. *T'umbeki* V., csuvas falu,

Ar.: -.

< csuv. *Těmpek* < *Tümpek*,

or. *T'umbeki* ← nem orosz *Tümpeky*.

Kěperlě Külxěrri h.

Ašm.: -.

NAP: csuv. *Kěperlě Külxěrri*, or. *Kiberli* ← *K'uberle*-*K'ulxiri* V., csuvas falu,

Ar.: -.

< csuv. *Kěperlě* (< *Küperli* ← tat. *küper* 'híd' + -li: képző) + *Külxěrri* < *Kül* ← csuv. *kül* 'tó' + *xěrri* ← csuv. *xěřě* 'vidék' + csuv. -i: birtokos személyjel,

or. *Kiberli*, *K'uberle*- ← nem orosz *Küperle*, *Küperli* + *K'ulxiri* ← nem orosz *Kül* + *xyry* + -i.

Turi Sěntěr h.

Ašm.: -.

NAP: csuv. *Turi Sěntěr* ← *Irše* *Sěntěřě*, or. *Verxneje* ← *Verxneje T'unšurevo* Pe., mordvin falu,

Ar.: -.

< csuv. *Turi* ← csuv. *turi* 'felső' + *Sěntěr* < *Süntyr,

or. *Verxneje* ← or. *verxneje* 'felső' + *T'unžurevo* ← nem orosz *Tünšür + or. -ev: birtokos melléknévképző + or. -o.

Xirti Sěntěr h.

Ašm.XVI.126.: csuv. *Xirti Sěntěr*, or. *Polevoj Sundry* Ko., település neve,

NAP: csuv. *Xirti Sěntěr*, or. *Polevoj Sundry* Ko., csuvas falu,

Ar.: -.

< csuv. *Xirti* ← csuv. *xirti* 'mezei' + *Sěntěr* < *Süntyr*,

or. *Polevoj* ← or. *polevoj* 'mező' + *Sundry* ← nem orosz *Süntyr*.

A csuvasban az első szótag redukáltjának -ě- előzménye palatális labiális (-ü-), amelyet átvett az orosz és veláris labiális -u-val helyettesítette. A csuvasban a második szótag redukáltjának

(-ě-) az előzménye veláris illabiális -y-, amelynek a csuvasban veláris redukált -ă- felel meg. Helyén az -ě- a magánhangzó-harmóniára törekvés eredménye.

Második szótagban:

Ěmpěrt Tuša h.

Ašm.IV.113.: csuv. Ěmpěrt Tuša Cu., település,

NAP: csuv. Ěmpěrt Tuša ← Aslă Tuša, or. **Imb'urti** ← Imb'urt Tojzi C., csuvas falu,

Ar.: -,

< csuv. Ěmpěrt (< *Impiurt) < Ěm ← csuv. ěm 'idősebb' + pěrt ← csuv. pürt 'ház' + Tuša, csuv. Aslă ← csuv. aslă 'öreg' + Tuša,
or. Imb'urt ← nem orosz Impiurt + Tojzi ← nem orosz Tojši.

A csuvas szóbelseji redukált (-ě-) előzménye labiális palatális -ü-. Az oroszban lévő szóbelseji -u- nem orosz -ü- átvétele hanghelyettesítéssel.

Tehát az ě ~ u viszonyban minden helyzetben a csuvas redukált (-ě-) előzménye labiális palatális (-ü-) volt, amelyet átvett az orosz úgy, hogy helyettesítette veláris labiális -u-val, miközben palatalizálta az előző mássalhangzót.

Ilyen esetekben a csuvas és az orosz alak előzménye ugyanaz volt. Ennek értelmében a csuvas redukált:

ě < ü → or. u.

2.2.11.4. ě ~ e viszony:

Szó belsejében első szótagban:

Čěpělkassi' h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. Čěpělkassi, or. Čebel'kasy M., csuvas falu,

Ar.: -,

< csuv. Čěpělkassi,
or. Čebel'kasy ← csuv. Čěpělkassi.

Az orosz a csuvas forma ejtett változatát ejti, de így jegyezte le.

Etelek h.

Ašm.III.34.: csuv. Etelek, or. Karmaly-Adel'akovo Bug.u., csuvas falu neve,

NAP: -,

Ar.: -,

< csuv. Etelek,
or. Karmaly + Adel'akovo ← nem orosz Etelek + or. -ov: birtokos melléknévképző + or. -o.

Větle f.

Ašm.V.: csuv. Větle, or. Vetluga, folyó neve,

NAP: -,

Ar.: -.

---

¹ Vö. magyar Csepel helynév és Csepely tagú földrajzi nevek.

< csuv. *Větle* < 1. *Vütle*,
2. **Vitle*,
or. *Vetluga* ← nem orosz **Vetluka*.

***Větlěx* h.**

Ašm.V.: csuv. *Větlěx*, város neve,
NAP:-,
Ar.:-.
< csuv. *Větlěx* < *Vět* + *lěx* < 1. **Vütlüx*,
2. **Vitlyx*.

Második szótagban:

***Măkšă Etelekě* h.**

Ašm.III.34.: csuv. *Măkšă Etelekě* Bug.u., falu neve,
NAP:-,
Ar.:-.
< csuv. *Măkšă* + *Etelekě*.

***Etěl jalě* h.**

Ašm.III.37.: csuv. *Etěl jalě*, or. *Adil'kino* falu neve,
NAP:-,
Ar.:-.
< csuv. *Etěl* < 1. **Etil*,
2. **Etül*
+ *jalě* ← csuv. *jal* 'falu' + csuv. -ě: birtokos személyjel,
or. *Adil'kino* ← nem orosz **Atylka* + or. -in: birtokos melléknévképző + or. -o.

***Pitěrpur* h.**

Ašm.IX.243.: csuv. *Pitěrpur*, or. ***Peterburg***, város neve,
NAP:-,
Ar.:-.
< csuv. *Pitěrpur* ← **Piterpurk*,
or. *Peterburg*.

A csuvasban a hangsúlytalan -e- ejtése redukált úgy, mint az oroszban, ezért azt a csuvas -ě- redukálttal jegyezte le.

***Sinkelej* h.**

Ašm.XI.149.: csuv. *Sinkelej*, or. *Sengilej*, város neve,
NAP:-,
Ar.:-.
< csuv. *Sinkelej*?

***Sinkěl* h.**

Ašm.XI.150.: csuv. *Sinkěl*, or. *Sengilej*, város neve,
NAP:-,
Ar.:-.
< csuv. *Sinkěl* < *Sinkyl*,
or. *Sengilej* ← nem orosz *Senkylej*.

***S'irěklě* h.**

Ašm.XII.169.: csuv. *S'irěklě*, egy sor település és más hely neve Csuvasiában,

NAP: csuv. *S'irěklě*, or. ***Sirekli*** K., csuvas falu,

Ar.: -.

< csuv. *S'irěklě* ← csuv. *širěk* 'égerfa' + csuv. *-lě*: képző (< *Sirekli*),
or. *Sirekli* (← vö.: tat. *zirek* 'égerfa' + *-li*: képző) ← nem orosz *Sirekli*.

***Timěrsen* h.**

Ašm.XIV.47: csuv. *Timěrsen*, or. ***Timersány*** Simb.u., település neve,

NAP: -,

Ar.: -.

< csuv. *Timěrsen* < *Timěr* + *šen* ← vö.: ko. *sin* 'forrás' (< *Timürsen),
or. *Timersány* ← nem orosz *Timerseny*.

A csuvasban az *-ě*- redukált előzménye lehet *-ü*-.

A csuvasban a palatális redukált (*-ě*-) előzménye lehet palatális illabiális (*-i*-), palatális labiális (*-ü*-). Előfordul, hogy az oroszból átvett szóban a hangsúlytalan helyzetben lévő röviden és zártan ejtett *-e*- a csuvasba kerülve orosz *-ě*- lejegyzésű. Az oroszban az *-e*- illabiális *-a*- fejleménye:

-a > *-ä* > *-e*-.

***Těpek* h.**

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Těpek*, or. ***Tepek*** MJal., csuvas település,

Ar.: -.

< csuv. *Těpek* < *Tüpek*,
or. *Tepek* ← nem orosz *Tepek*.

***Ěsměl* h.**

Ašm.IV.139.: csuv. *Ěsměl*, települések neve,

NAP: csuv. *Ěsměl* (*Ěsmel*) ← or. *Vyselok Togajeveo*, or. ***Ismeli*** M-P., csuvas falu,

Ar.: -.

< csuv. *Ěsměl* < *Ismel, *Ěsmel* < *Ismel*,
or. *Vyselok* ← or. *vyselok* 'település' + *Togajeveo* ← nem orosz *Tokaj* + or. *-ev*:
birtokos melléknévképző + or. *-o*,
or. *Ismeli* ← nem orosz *Ismeli*.

A csuvas *-ě*- előzménye *-i*-, *-ü*-. Előfordul azonban, hogy a földrajzi közszónak nincs *-i*- zárt hangot tartalmazó változata, mégis van *-ě*- redukált a csuvas használatban. Ennek az lehet a magyarázata (vö.: or. *peterburg*, csuv. *pitěrpur*), hogy a csuvasnak átadó alakban, jelen esetben a *peterburg* (ejtsd.: *pit'irburk*) szóban az első két magánhangzó zárt és röviden ejtett, s a csuvas ezt úgy hallotta, ahogyan lejegyezte.

Szó végén:

***S'irěklě* h.**

Ašm.XII.169.: csuv. *S'irěklě*, egy sor település és más hely neve Csuvasiában,

NAP: csuv. *S'irěklě*, or. ***Sirekli*** K., csuvas falu,

Ar.: -.

< csuv. *S'irëklë* ← csuv. *širëk* 'égerfa' + csuv. *-lë*: képző (< *Sirekli*),
or. *Sirekli* (← vö.: tat. *zirek* 'égerfa' + *-li*: képző) ← nem orosz *Sirekli*.

***S'irëkle* f.**

Ašm.XII.169.: csuv. *S'irëkle* A., patak, szakadék neve or. Jarguńkino falu mellett,

NAP:-,

Ar.: csuv. *S'irëkle* A.

< csuv. *S'irëkle*.

***Zirekle* f.**

Ašm.: -,

NAP:-,

Ar.: -,

T-r.: tat. *Zirekle*, or. *Zirekle*, folyó neve.

< tat. *Zirekle* < tat. *zirek* 'égerfa' + *-le*, or. *Zirekle* ← tat. *Zirekle*.

***Këperlë Külxërri* h.**

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Këperlë Külxërri*, or. *Kiberli* ← *K'uberle-K'ulxiri* V., csuvas falu,

Ar.: -,

< csuv. *Këperlë* < 1. **Kiperli*

2. *Küperle*

+ *Külxërri* < *Kül* ← csuv. *kül* 'tó' + *xërri* ← csuv. *xěř'* (< **xiri*), *xěrri* 'vidék',

or. *Kiberli* ← nem orosz **Kiperli*, or. *K'uberle* ← nem orosz 1. **Küperle*

2. **Küperli*

+ *K'ulxiri* ← nem orosz **Külxiri*.

Az *-ě* előzménye olyan *-i* volt, amely keletkezhetett egyrészt

-a > *-ä* > *-e* > *-i* változással,

másrészt lehet *-y*-fejlemény, amely palatalizálódással válhatott *-i*-vé.

Az *ě ~ e* viszonyban szó belsejében első szótagban az orosz a csuvas forma ejtett változatát ejti, de így jegyezte le.

Második szótagban a csuvasban a hangsúlytalan *-e*- ejtése redukált úgy, mint az oroszban, ezért azt a csuvas *-ě*- redukálttal jegyezte le. A csuvasban az *-ě*- redukált előzménye lehet *-ü*-. A csuvasban a palatális redukált (*-ě*-) előzménye lehet palatális illabiális (*-i*-), palatális labiális (*-ü*-). Előfordul, hogy az oroszból átvett szóban a hangsúlytalan helyzetben lévő röviden és zártan ejtett *-e*- a csuvasba kerülve orosz *-ě*- lejegyzésű. Az oroszban az *-e*- illabiális *-a*- fejleménye:

-a > *-ä* > *-e*-.

A csuvas *-ě*- előzménye *-i*-, *-ü*-. Előfordul azonban, hogy a földrajzi közsónak nincs *-i*- zárt hangot tartalmazó változata, mégis van *-ě*- redukált a csuvas használatban. Ennek az lehet a magyarázata, hogy a csuvasnak átadó alakban az első két magánhangzó zárt és röviden ejtett, s a csuvas ezt úgy jegyezte le, ahogyan hallotta.

¹ Etimológiailag idetartozik a csuv. *xir* 'mező'.

Szó végén az -ě előzménye olyan -i volt, amely keletkezhetett egyrészt

-a > -ä > -e > -i változással,

másrészt lehet -y-fejlemény, amely palatalizálódással válhatott -i-vé.

2.2.11.5. ě ~ i viszony:

Szó elején:

Ěsměl h.

Ašm.IV.139.: csuv. *Ěsměl*, települések neve,

NAP: csuv. *Ěsměl* (*Ěsmel*) ← *Vyselok Togajeveo*, or. ***Ismeli*** M-P., csuvas falu,

Ar.: -.

< csuv. *Ěsměl* < *Ismel, *Ěsmel* < *Ismel*,

or. *Vyselok* ← or. *vyselok* 'település' + *Togajeveo* ← nem orosz *Tokaj* + or. -ev:
birtokos melléknévképző + or. -o, or. *Ismeli* ← nem orosz *Ismeli*.

Ěrpět h.

Ašm.IV.136.: csuv. *Ěrpět*, or. ***Irbít***, város,

NAP: -,

Ar.: -.

< csuv. *Ěrpět*, or. *Irbít*.

Ěmpěrt Tuša h.

Ašm.IV.113.: csuv. *Ěmpěrt Tuša* Cu., település,

NAP: csuv. *Ěmpěrt Tuša* ← *Aslă Tuša*, or. ***Imb'urti*** ← *Imb'urt Tojzi* C., csuvas falu,

Ar.: -.

< csuv. *Ěmpěrt* (< *Impürt) < *Ěm* + *pěrt* ← vö.: csuv. *pürt* 'ház' + *Tuša* < *Tujša,
or. *Imb'urti* ← nem orosz *Impürti.

A redukált ě- előzménye i- volt.

Szó belsejében első szótagban:

Pělemččě h.

Ašm.X.200.: csuv. *Pělemččě*, *Pěleměč*, or. ***Pilemči*** M-P., falu neve,

NAP: -,

Ar.: -.

< csuv. *Pělemččě* < *Pilemčči*, *Pěleměč* < *Pilemič* (< *Pile* + *mič*),
or. *Pilemči* ← nem orosz *Pilemčči*.

Čěmpěr h.

Ašm.XV.282.: csuv. *Čěmpěr*, or. *Ul'anovsk* ← ***Simbirsk***, város neve,

NAP: -,

Ar.: -.

< csuv. *Čěmpěr* < *Čimpir,

or. *Simbirsk* ← nem orosz *Simbir* + or. -sk: vonatkozó melléknévképző.

***S'ěpěr* h.**

Ašm.XII.168.: csuv. *S'ěpěr*,

NAP:-,

Ar.:.-.

< csuv. *S'ěpěr*.

***S'ipir* h.**

Ašm.XII.168.: csuv. *S'ipir*, or. *Sibiř*,

NAP:-,

Ar.:.-.

< csuv. *S'ipir*,

or. *Sibiř* ← csuv. *S'ipir*.

***S'ipirek xuttără* h.**

Ašm.:.-,

NAP: csuv. *S'ipirek xuttără*, or. *Sibiřakovo* Bb., csuvas tanya,

Ar.:.-.

< csuv. *S'ipirek* + *xuttără* ← csuv. *xuttār* 'tanya' + csuv. -ě: birtokos személyjel,
or. *Sibiřakovo* ← csuv. *S'ipirek* + or. -ov: birtokos melléknévképző, + or. -o.

A redukált -ě- előzménye -i- volt.

Második szótagban:

***Ěrpět* h.**

Ašm.IV.136.: csuv. *Ěrpět*, or. *Irbīt*, város,

NAP:-,

Ar.:.-.

< csuv. *Ěrpět*,

or. *Irbīt*.

***Terpět* h.**

Ašm.XIII.308.: csuv. *Terpět*,

NAP:-,

Ar.:.-.

< csuv. *Terpět* (< *Terpit, *Terpüt) < *Ter* + *pět* ← csuv. *pürt* 'ház, falu'.

***Vărăm Terpět* h.**

Ašm.XIII.308.: csuv. *Vărăm Terpět*, település neve,

NAP:-,

Ar.:.-.

< csuv. *Vărăm* ← csuv. *vărăm* 'hosszú' + *Terpět* (< *Terpit, *Terpüt) < *Ter* + *pět* ←
csuv. *pürt* 'ház, falu'.

***Kětne Terpit* h.**

Ašm.VII.321.: csuv. *Kětne Terpit*, or. *Star(oje) T'aberdino*, falu neve az or. Kubná folyón,

NAP:-,

Ar.:.-.

< csuv. *Kětne* ← csuv. *kět-* 'pásztorkodni, szarvasmarhát őrízni' + -ne: + *Terpit* < *Ter* +
pīt ← vö. csuv. *pürt* 'ház, falu',

or. *Star(oje)* ← or. *staroje* 'öreg, régi' + *T'aberdino* < *T'aberda* (← nem orosz **Teperte*) + or. *-in*: birtokos melléknévképző + or. *-o*.

Terpít h.

Ašm.XIII.308.: csuv. *Terpít*, település neve,

NAP:-,

Ar.: -.

< csuv. *Terpít* < *Ter* + *pit* ← vö. csuv. *pürt* 'ház, falu'.

Jürěn h.

Ašm.V.33.: csuv. *Jürěn*, or. **Juřino**, település neve,

NAP:-,

Ar.: -.

< csuv. *Jürěn* < **Jürin*,

or. *Juřino* ← nem orosz *Jürin* + or. *-o*.

Kivě Jěkět h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Kivě Jěkět*, or. *Staryje Igiti* Kra., csuvas falu,

Ar.: -.

< csuv. *Kivě* ← csuv. *kivě* 'öreg, régi' + *Jěkět* < 1. **Jüküt*, 2. **Jikit*

or. *Staryje* ← or. *staryje* 'öreg, régi' + *Igiti* ← nem orosz **Jikiti*.

Timěrš kassi h.

Ašm.XIV.46: csuv. *Timěrš-kassi* A., falu neve,

NAP: csuv. *Timěřskassi*, or. **Timiržkasy** A., csuvas falu,

Ar.: csuv. *Timěrš kassi*, or. *Timirž-kasy* A.

< csuv. *Timěrš* < *Timěr* < *Timir* + *ś* + *kassi* ← csuv. *kasă* 'falú' + csuv. *-i*: birtokos személyjel,

or. *Timirž-kasy* ← nem orosz *Timirś-kassi*.

Palatális illabiális és labiális egyaránt lehetett a redukált előzménye:

-ě- < -i-, -ü-.

Harmadik szótagban:

Sentiměr f.

Ašm.XI.94.: csuv. *Sentiměr*, patak, szakadék neve,

NAP:-,

Ar.: -.

< csuv. *Sentiměr* < *Sentimir*.

Sentiměr h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Sentiměr*, or. **Sendimir** M., csuvas falu,

Ar.: -.

< csuv. *Sentiměr* < *Sentimir*,

or. *Sendimir* < csuv. *Sentimir*.

Már az átadó nyelvben megvolt az *-e- > -i-* zártabbá válás. Az *-ě-* előzménye *-i-* illabiális palatális. A csuvas forma előzménye megegyezik az orosz alakkal.

Szó végén:

Uj kas Pajkiltě h.

Ašm.: -,

NAP: -,

Ar.: csuv. *Uj kas Pajkiltě*, or. *Pervyje Vurman kasy C.*

< csuv. *Uj* ← csuv. *uj* 'mező' + *kas* ← csuv. *kašā* 'falu' + *Pajkiltě* < *Paj* + *kiltě*,
or. *Pervyje* ← or. *pervyje* 'első' + *Vurman* ← nem orosz *Vurman* ← vö.: csuv.
vărman 'erdő' (< *vurman*) + *kasy* ← csuv. *kassi*.

Pajxiltě h.

Ašm.IX.73.: csuv. *Pajxiltě*, or. *Jumaševo* Bel.u.,

NAP: -,

Ar.: -,

< csuv. *Pajxiltě* < *Paj* + *xiltě* < *kyltě*,
or. *Jumaševo* ← nem orosz *Jumaš* + or. *-ev*: birtokos melléknév kéző + or. *-o*.

Pajkilt h.

Ašm.IX.69.: csuv. *Pajkilt*, or. *Bajgildino* Ka., falu neve,

NAP: csuv. *Pajkilt*, or. *Bajgil' dino* ← *Bagil' dino* Ka, csuvas falu,

Ar.: -,

< csuv. *Pajkilt* < *Paj* + *kilt*,
or. *Bajgildino* < 1. *Baj* ← nem orosz *paj* + *gil* ← nem orosz *kyl* + *din* ← nem
orosz *tyn* + or. *-o*,
2. nem orosz *Paj* + *kyl* + *ta* + *in* + or. *-o*.

A redukált ejtésnek kétféle magyarázata lehet:

1. Az előzmény mélyhangú *-y*, s a harmónia érdekében illeszkedés történt, ezért van *-ě*.
2. Hangsúlytalan helyzetű szóvégi *-a* az előzmény, s ismét az illeszkedés miatt jelölnek *-ě* palatális redukáltat.

Kěperlě Külxěrri h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Kěperlě Külxěrri*, or. *Kiberli* ← *K'uberle-K'ulxiri* V., csuvas falu,

Ar.: -,

< csuv. *Kěperlě* < 1. **Kiperli*,
2. *Küperle*
+ *Külxěrri* < *Kül* ← csuv. *kül* 'tó' + *xěrri* ← csuv. *xěř¹* (< **xiri*), *xěrri* 'vidék',
or. *Kiberli* ← nem orosz **Kiperli*, or. *K'uberle* ← nem orosz **Küperle* + *K'ulxiri*
← nem orosz **Külxiri*.

A redukált *-ě* előzménye *-i* volt.

¹ Etimológiailag idetartozik a csuv. *xir* 'mező'.

Teptě h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Teptě*, or. *T'apt'ajevo* Ja., csuvas falu,

Ar.: -.

< csuv. *Teptě* < *Tepti*,

or. *T'apt'ajevo* ← nem orosz *Tepte*¹ + or. -ev: birtokos melléknévképző + or. -o.

Tepti šyrmi f.

Ašm.: -,

NAP: -,

Ar.: csuv. *Tepti šyrmi* Kra.

< csuv. *Tepti* + *šyrmi* ← csuv. *šyrma* 'árok, patak, szakadék' + csuv. -i.

Tetěš h.

Ašm.XIII.313.: csuv. *Tetěš*, or. ***Tet'uši***, város neve,

NAP: -,

Ar.: -.

< csuv. *Tetěš*,

or. *Tet'uši* ← nem orosz *Tetüši*.

Tetěš h.

Ašm.XIII.313.: csuv. *Tetěš*, or. ***Tet'uši***, város neve,

NAP: -,

Ar.: -.

< csuv. *Tetěš*,

or. *Tet'uši* ← nem orosz *Tetüši*.

Tetčě h.

Ašm.XIII.313.: csuv. *Tetčě*, or. ***Tet'uši***, város neve,

NAP: -,

Ar.: -.

< csuv. *Tetčě*,

or. *Tet'uši* ← nem orosz *Tetüši*.

Teččě h.

Ašm.XIII.313.: csuv. *Teččě*, or. ***Tet'uši***, város neve,

NAP: -,

Ar.: -.

< csuv. *Teččě* < *Tetči*,

or. *Tet'uši* ← nem orosz *Tetüši*.

Az redukált -ě előzménye egyrészt illabiális palatális -i volt: -ě < -i, másrészt labiális palatális -ü.

Az ě és i viszonyban szó elején redukált ě- előzménye i- volt.

Szó belsejében első szótagban a redukált -ě- előzménye -i- volt.

Második szótagban palatális illabiális és labiális egyaránt lehetett a redukált előzménye:

¹ Vö.: *Tepte* h. Ašm.XIII.305.: csuv. *Tepte* Tk., falu neve, NAP: -, Ar.: -.

-ě- < -i-, -ü-.

Harmadik szótagban már az átadó nyelvben megvolt az -e- > -i- zártabbá válás. Az -ě- előzménye -i- illabiális palatális. A csuvas forma előzménye megegyezik az orosz alakkal.

Szó végén a redukált ejtésnek bizonyos esetekben kétféle magyarázata lehet:

1. Az előzmény mélyhangú -y, s a harmónia érdekében illeszkedés történt, ezért van -ě.
2. hangsúlytalan helyzetű szóvégi -a az előzmény, s ismét az illeszkedés miatt jelölnek -ě palatális redukáltat. Más esetekben a redukált -ě előzménye -i és -ü volt.

2.2.11.6. ě ~y viszony:

Szó belsejében második szótagban:

Xirti Sěntěr h.

Ašm.XVI.126.: csuv. *Xirti Sěntěr*, or. *Polevoj Sundyr* Ko., település neve,

NAP: csuv. *Xirti Sěntěr*, or. *Polevoj Sundyr* Ko., csuvas falu,

Ar.: -.

< csuv. *Xirti* ← csuv. *xirti* 'mezei' + *Sěntěr* < *Süntyr,

or. *Polevoj* ← or. *polevoj* 'mezei' + *Sundyr* ← nem orosz *Süntyr*.

Kivě Teněm h.

Ašm.: -,

NAP: csuv. *Kivě Teněm*, or. *Staroje T'anymovo*, or. *Staryje T'nymkasy* Ja., csuvas falu,

Ar.: -.

< csuv. *Kivě* ← csuv. *kivě* 'öreg, régi' + *Teněm*,

or. *Staroje* ← or. *staroje* 'öreg, régi' + *T'anymovo* ← nem orosz *Tenym* + or. -ov:
birtokos melléknévképző + or. -o.

A csuvas redukált a második szótagban a magánhangzó-harmóniára törekvés eredménye. Valójában veláris illabiális (-y-) az előzménye.

Harmadik szótagban:

Üteměš h.

Ašm.IV.28.: csuv. *Üteměš*, or. *Ut'amyševo* B. Tarxan.v., tatár település neve,

NAP: -,

Ar.: -.

< csuv. *Üteměš*,

or. *Ut'amyševo* ← nem orosz *Ütemyš* + or. -ev: birtokos melléknévképző + or. -o.

Az ě és y viszonyban szó belsejében második és harmadik szótagban a csuvas redukált a magánhangzó-harmóniára törekvés eredménye. Valójában veláris illabiális (-y-) az előzménye.

2.2.11.7. ě ~ ju viszony:

Szó elején:

Ětěř *kassi* h.

Ašm.IV.28.: csuv. *Ětěř kassi*, or. **Juderkino**, település neve,

NAP:-,

Ar.::-.

< csuv. *Ětěř* < *Ůter + *kassi* ← csuv. *kasā* 'falu' + csuv. -i: birtokos személyjel, or.

Juderkino ← nem orosz *Ůter* + *ka* + or. -in: birtokos melléknévképző + or. -o.

Az ě és ju viszonyban szó elején az or. ju- idegen ü- átvétele helyettesítéssel.

2.2.11.8. ě ~ ü viszony:

Szó belsejében első szótagban:

Xirti Sěntěř h.

Ašm.XVI.126.: csuv. *Xirti Sěntěř*, or. *Polevoj Sundyr* Ko., település neve,

NAP: csuv. *Xirti Sěntěř*, or. *Polevoj Sundyr* Ko., csuvas falu,

Ar.::-.

< csuv. *Xirti* ← csuv. *xirti* 'mezei' + *Sěntěř* < *Süntyr,

or. *Polevoj* ← or. *polevoj* 'mezei' + *Sundyr* ← nem orosz *Süntyr*.

Větle f.

Ašm.V.385.: csuv. *Větle*, or. *Vetluga*, folyó neve,

NAP:-,

Ar.::-.

< csuv. *Větle* < *Vět* ← vö.: mar. *vüt* 'víz' + *le* ← vö.: md. *lej* 'folyó',

or. *Vetluga* < *Vet* ← vö.: md. *ved'* 'víz' + *luga* ← vö.: ko. *log* 'völgy'.

Vütlä f.

GMA: mar. *Vütlä/ Vütlä*, or. *Vetluga* Ju., Gm., az or. Volga bal oldali mellékfolyója.

< mar. *Vütlä* < *Vüt* ← mar. *vüt* 'víz' + *la* ← vö.: md. *laj* 'folyó', mar. *Vütlä* < *Vüt* ←

mar. *vüt* 'víz' + *lä* ← vö.: md. *lej* 'folyó',

or. *Vetluga* < *Vet* ← vö.: md. *ved'* 'víz' + *luga* ← vö.: ko. *log* 'völgy'.

Az ě és ü viszonyban szó belsejében első szótagban a redukált -ě- előzménye labiális palatális -ü- volt.

2.2.11.9. ě ~ 0 viszony:

Szó elején:

Ěrenpur h.

Ašm.IV.130.: csuv. *Ěrenpur*, or. *Orenburg*,

NAP:-,

Ar.::-.

< csuv. *Ěrenpur* < *Ěren* + *pur* ← csuv. *pur* 'város',
or. *Orenburg* ← *Orenpurk.

***Renpur* h.**

Ašm.X.286.: csuv. *Renpur*, or. *Orenburg*, város neve,

NAP:-,

Ar.:.-.

< csuv. *Renpur* < *Ěrenpur*,
or. *Orenburg* ← nem orosz *Ěrenpurk*.

Az *ě*- redukált elsorvadt.

Szó belsejében második szótagban:

***Tetěš* h.**

Ašm.XIII.313.: csuv. *Tetěš*, or. *Tet'ušī*, város neve,

NAP:-,

Ar.:.-.

< csuv. *Tetěš*,
or. *Tet'ušī* ← nem orosz *Tetüši.

***Tetšě* h.**

Ašm.XIII.313.: csuv. *Tetšě*, or. *Tet'ušī*, város neve,

NAP:-,

Ar.:.-.

< csuv. *Tetšě* < *Tetěšě*,
or. *Tet'ušī* ← nem orosz *Tetüši.

A redukált *-ě*- a csuvas használatban elenyészett.

Szó végén:

***Jušě vārmaně* d.**

Ašm.V.15.: csuv. *Jušě vārmaně* Petr. u., erdő neve 3 versztára az or. Belaja Gora falutól (a helyesírás vitatott),

NAP:-,

Ar.:.-.

< csuv. *Jušě* + *vārmaně* ← csuv. *vārman* 'erdő' + csuv. *-ě*: birtokos személyjel.

***Juš kassi* h.**

Ašm.V.15.: csuv. *Juš kassi*, or. *Juš-kasy*, település neve,

NAP:-,

Ar.:.-.

< csuv. *Juš* + *kassi* ← csuv. *kašā* 'falu' + csuv. *-i*: birtokos személyjel,
or. *Juš-kasy* ← csuv. *Juš kassi*.

***Pajxiltě* h.**

Ašm.IX.73.: csuv. *Pajxiltě*, or. *Jumaševo* Bel.u.,

NAP:-,

Ar.:.-.

< csuv. *Pajxiltě* < *Paj* + *xiltě* < *kyltě*, or. *Jumaševo* ← nem orosz *Jumaš* + or. -ev: birtokos melléknév kéző + or. -o.

Pajkilt h.

Ašm.IX.69.: csuv. *Pajkilt*, or. ***Bajgildino*** Ka., falu neve,

NAP: csuv. *Pajkilt*, or. *Bajgil'dino* ← *Bagil'dino* Ka, csuvas falu,

Ar.: -.

< csuv. *Pajkilt* < *Paj* + *kilt*,

or. *Bajgildino* < 1. *Baj* ← nem orosz *paj* + *gil* ← nem orosz *kyl* + *din* ← nem orosz *tyn* + or. -o,

2. nem orosz *Paj* + *kyl* + *ta* + -in: birtokos melléknévképző + or. -o.

S'ičě šāl f.

Ašm.XII.191.: csuv. *S'ičě šāl*, ***S'ič šāl***, forrás neve,

NAP: -,

Ar.: -.

< csuv. *S'ičě*, *S'ič* ← csuv. *šičě*, *šič* 'hét' + *šāl* ← csuv. *šāl* 'forrás'.

Timěrš kassi h.

Ašm.XIV.46: csuv. *Timěrš kassi* A., falu neve,

NAP: csuv. *Timěřškassi*, or. ***Timiržkasy*** A., csuvas falu,

Ar.: csuv. *Timěřš kassi*, or. *Timirž-kasy* A.

< csuv. *Timěřškassi* < *Timěřš* + *kassi* ← csuv. *kasā* 'falú' csuv. -i: birtokos személyjel,

or. *Timiržkasy* ← csuv. *Timirškassi*.

Az *ě* és *0* viszonyban szó elején, szó belsejében és szó végén a csuvas nyelvi használatú nevek egy részében a redukált megmaradt, más részében elsovadt.

2.2.12. Magánhangzók minőségi és mennyiségi változásai.

A kettő szorosan összetartozik. A mennyiségi változás előzménye minőségi változások sora. Ellentétben a jelen tanítással - mely szerint pl. a triftongus eredete a csuvas nyelvben lehet hosszú *ā* fejleménye - a földrajzi nevekben más összefüggések mutatkoznak. A triftongus volt a korábbi állapot, amelynek fejleménye diftonguson keresztül végül hosszú magánhangzó, majd teljes képzésű rövid magánhangzó, végül redukált ejtésű hang lett, amely el is tűnhetett az ejtésből. A folyamat különböző fázisait megőrizték a földrajzi nevek, amelyeknek a segítségével felrajzolható az egész változási sor. A földrajzi nevek összehasonlító hangtani vizsgálatából¹ az alábbi magánhangzó-változások olvashatók ki:

¹ Miután nincs tudomásom olyan szakirodalomról, amely jelen munkához hasonlóan alapvető vizsgálatot végzett egy nagyobb, ám egymással összefüggő földrajzi neveket tartalmazó terület neveit felhasználva, az eredményeket először lépésenként összegzem.

2.2.12.1. *a* és viszonyai:

a ~ ä

A vizsgálatból kiderült, hogy a földrajzi nevekben

1. *a* megmaradt,
2. *a > ä* palatalizáció történt, mindkettő megmaradt,
3. nem or. *a* → or. *a*,
4. nem or. *ä* → or. *a* átvétel hanghelyettesítéssel.

a ~ e

Egyrészt az *-a-* idegen *-e-* helyettesítésének eredménye az oroszban, másrészt az eredeti illabiális *-a-* megmaradt, harmadrészt az *-a- > -e-*-vé változott:

a > ä > e (nem az oroszban).

a ~ i

Az illabiális *-a-* egyrészt megmaradt, másrészt az oroszban hanghelyettesítés eredménye.

Az *-i-* egyrészt fejlemény:

a > ä > e > i

másrészt az oroszban idegen *-y-* átvétele, amely írásban *-i-*:

y > i.

a ~ ü

1. Az illabiális *a* megőrződött,
2. Az *a* labiális *â* lett vagy hangrendi illeszkedés okán, vagy *a > â* változás eredménye,
3. Az *ü* két úton is keletkezhetett, vagy az *i* labializációja révén, vagy a már labiális *ö* zártabbá válásával:

-a > ä > e > 1. i > ü
2. ö > ü

változás eredménye.

a ~ ö

Az oroszban vagy ezért van *-a-*, mert az orosz illabiális *-a-* hangot vett át, vagy mert az *-a-* hanghelyettesítés eredménye. Lehet az oroszban az *-a-* az idegen *-ä-*, *-e-* helyettesítése, valamint lehet az idegen *-ö-* az oroszban hanghelyettesítéssel *-o-*, amelyet hangsúlytalan helyzetben az orosz *-a-*-nak ejt és azt írásban is jelöli.

Az *-ö-* pedig nem az oroszban

a > ä > e > ö

fejlődés eredménye.

$a \sim y$

Az illabiális $-a-$ megmaradt nem csak az oroszban. Az orosz adat egyrészt eredeti nem orosz illabiális $-a-$ -t őriz, másrészt lehet idegen $-e-$ átvétele hanghelyettesítéssel. Ez utóbbi esetben az $-a-$ és $-y-$ nem közvetlenül tartoznak össze, bár gyökeik közös. A földrajzi nevek nem csak a csuvasok lakta területeken tartalmaznak a és y megfeleléseket, illabiális $a > y$ zártabbá válás nyomai a nem orosz és az orosz használatú földrajzi nevekben egyaránt megvannak. Ez arra utal, hogy az $a > y$ változás már egy szubsztrátum nyelvben megtörténhetett, de nem maradéktalanul.

$a \sim o$

A szókezdő $a-$ vagy labiális veláris ejtésű (ã), s akkor az $a-$ és az $o-$ labiális voltak okán fűggnnek össze, vagy az $a-$ illabiális, amely egyrészt megmaradt, másrészt labializálódott:

$a > \text{ã},$

harmadrészt tovább változva zártabbá vált:

$\text{ã} > o.$

Külön vizsgálat tárgya annak eldöntése, mikor lehet szó a labiális ã - hangnak o -val történő lejegyzéséről. A zártabbá válási folyamat középső fokát őrizi az o -. Tehát

$a > \text{ã} > o$

változás lépéseit őrzik a nevek. A labiális formát igazolják az u -t tartalmazó adatok is.

$a \sim u$

Az orosz vagy az illabiális $a-$ szókezdős változatot őrizi, vagy a labializálódott, azaz a szókezdő ã - labiális magánhangzós változatot vette át valamely nyelvből. Azokban a nevekben, szavakban, ahol az a -nak vannak o - és u - szókezdős változatai, labiális ã -val is kell számolnunk. A labiális ã - ismerete és használata több ezer éves lehet. A földrajzi közsók esetében az u - lehet csuvas fejlődés eredménye, de elvileg a csuvas így is átvethette szókezdő u -val a földrajzi nevet akár a permiből. Az u - elterjedtsége túlmutat a permi és csuvas nyelvterületeken, ezért szubsztrátum nyelvvel is kell számolnunk.

$a > \text{ã} > o > u$

változás lépcsőfokait őrzik a földrajzi nevek. Az oroszban az u - lehet nem orosz u - átvétele, de lehet nem orosz $\ddot{u}$ - átvétele hanghelyettesítéssel:

nem orosz $\ddot{u} \longrightarrow$ orosz u .

$a \sim \check{a}$

Az *a*- lehet illabiális és lehet labiális ejtésű. A redukált *ă*- kétféle, labiális és illabiális hangot takar. A redukált *ă*- közvetlen előzménye lehet egyrészt az *u*- labiális veláris. A szókezdő labiális *ă*- fejlődésének az eredménye a csuvasban az *ă*- redukált a következő változási sorban:

$\hat{a} > o > u > \check{a}$.

Másrészt a redukált *ă*- közvetlen előzménye lehet illabiális *y*-, amely fejlemény:

$a > y > \check{a}$.

Harmadrészt *ă*- redukált van a csuvasban, ha a hangsúlytalan helyzetben lévő orosz *o*- rövid ejtését jelzi a csuvas írásban. Az *ă*- közvetlen előzményét csak úgy tudjuk megállapítani, ha minden egyes név, szó párhuzamos alakjait külön-külön megvizsgáljuk, mert a zártabbá válás egyaránt érintette a labiális (*ă*) és illabiális (*a*) hangokat, majd azoknak a fejleményeit is, az *u* és *y* hangokat. Ez utóbbiak (*u*, *y*) fejleményét, a redukáltat (*ă*) azonban nem különböztetik meg írásban, vagyis az *ă* nem jelzi, hogy kétféle minőségű, azaz veláris labiális és veláris illabiális redukáltat takar. Tehát:

$\hat{a} > o > u > \check{a}$ (veláris labiális redukált),
 $a > y > \check{a}$ (veláris illabiális redukált).

A zárt magánhangzó a csuvasban redukálódott.

A szóvégi *-a* és *-ă* összefüggnek. A kérdés az, hogy

$a > \hat{a} > o > u > \check{a}$, vagy

$a > y > \check{a}$

változási sort kell-e feltenni. Az illeszkedés törvénye értelmében ott, ahol az első szótagban labiális teljes képzésű hang van, a szóvégi redukált is labiális. Ezzel ellentétben ott, ahol az első szótagban illabiális teljes képzésű hang van, a szóvégi redukált is illabiális ejtésű. Az első esetben az *a* labiális (*ă*), a második esetben pedig illabiális (*a*). Ennek megfelelően a redukált lehet labiális és illabiális, amit írásban nem jeleznek.

Előfordul, hogy a csuvasban a redukált *ă* nem a csuvas előzményét fedi, hanem az orosz ejtést jelzi. Egyrészt hangsúlytalan helyzetben volt az *a*, másrészt részt vett az

$a >$ 1. $\hat{a} > o > u > \check{a}$
 2. $y > \check{a}$

zártabbá válási és redukációs folyamatban, ezek után könnyen el is tűnhetett az ejtésből. Részben az orosz megfelelő, részben a párhuzamos nyelvi adatok alapján külön lehet választani azokat a redukáltakat, amelyek labiális illetve illabiális hangot takarnak. A redukált használatának egyéb okait minden egyes nyelvénél külön kell megvizsgálni.

a ~ 0

A vizsgálatkor fontos tudni, hogy a finnugor és a török nyelvek ismerték és ismerik a magánhangzó-harmóniát. A vegyes hangrendű szavak elsősorban szóösszetétel útján

keletkeztek. Az *a*- szókezdő az előtag maradványa lehet. Ahol nincs *a*-, ott nem létezik ez az előtag.

Szó belsejében az *-a*- egyrészt megmaradt vagy illabiális minőségében, vagy labializálódott, másrészt

$a > \text{ã} > o > u > \text{ǻ} > 0$

változási sor eredményeként tűnt el. Az oroszban vagy az átadó labiális *-ã*- őrződött meg, vagy az átadó nyelvben *-o*- volt, amelyet az orosz *-a*- hangnak ejt hangsúlytalan helyzetben, amelyet így is jegyzett le. A csuvasban vagy a redukált ejtését nem jelzik, vagy a csuvas használatú forma az oroszból vett alak, ahol a röviden ejtett magánhangzót nem is jegyzik. Az

$a > o > u > \text{ǻ} > 0$

változás végbemehetett a csuvas használatban, de már szubsztrátum átadó alakjában. Bizonyos esetekben az orosz ejtést tükrözi az a csuvas használatú forma, amelyeket külön kell kezelni, mert itt a hanghiány közvetlen előzménye nem a csuvas redukált (*ǻ*) volt. Az illabiális *-a*- illabiális változási sorban is eltűnhetett:

$a > y > \text{ǻ} > 0$.

Szóvégi helyzetben külön kell figyelni arra, hogy az *-a* vagy orosz forma, amely a nőnemre utal, vagy az *-a* szóvég a korábbi teljesebb alakú forma. A szóvégi *-a* vagy azért tűnt el sok szóban, mert hangsúlytalan volt, ezért lekopott, vagy pedig azért, mert a középső nyelvállású magánhangzók felső nyelvállásúakká váltak:

1. $e > i$
2. $ö > ü$
3. $o > u$

s könnyebben redukálódhattak, majd eltűnhettek az ejtésben, amelyet idővel írásban is jeleztek.

a ~ ka

Kétféleképpen kapcsolódhatnak egymáshoz. Vagy úgy, hogy a *-ka* az orosz nyelvhasználatban rakódott a név végére, vagy pedig úgy, hogy mind az *-a*, mind a *-ka* a névnek eredetileg is része, de a használat során az összetétel utótagjából vagy *ma*, vagy *mka*, vagy pedig csupán *m* maradt meg.

a ~ va

Szó belsejében eredetibb *-k*-elemű triftongusból lett:

- aka* > 1. *aga* > **aɣa* > **awa* > *aua* > *aa* > *a*
2. *oka* > *uka* > *uga* > **uɣa* > **uwa* > *uva* > *ǻva* > *va*.

a ~ je

Eredetibb a *je* szókezdős változat.

a ~ ju

Szó végén vagy összetett szóban az *a* a második tag része, s ez esetben nincs köze a man. *ja* 'folyó' szóhoz, mint utótaghoz, vagy pedig összefüggnek, mert az *a* ugyanaz, mint a *ja* 'folyó', amely a komiban *ju*.

a ~ ak

Szó belsejében és szó végén ott, ahol *ak* van, korábbi teljesebb alakról van szó: vö.: *palak*, *paklak*, *pala*, *bulak*. Ez azt is jelenti, hogy a *pala* előzményei a *palak* és a *paklak*¹, a *Pal'akka* ugyanaz, mint a tat. *bolak*, baskír *bulak* 'folyó'. Az eredeti *ak* hangkapcsolatból az

$ak > *a\gamma > *aw > au > a\check{a} > a$

változási soron lett *a*, s a földrajzi nevek őrzik a kiinduló változatot és a fejleményeit.

a ~ akä

Eredetibb *-k*-elemű triftongusból lett:

$ak\check{a} > *a\gamma\check{a} > *aw\check{a} > \begin{array}{l} 1. aV\check{a} > a\check{a} > a \\ 2. av\check{a}. \end{array}$

Két eset lehetséges: vagy összetett szót feltételezünk (*Pa + var*, *Pakä + var*), vagy pedig az adatunk (*Pavar*) egy másik formával, pl. *Pakur* > **Pakär* tartozik össze.

a ~ ax

Az *-ax*-végű forma a teljesebb alak, az *-a*-végű esetében pedig a szóvégi mássalhangzó (*-k*) eltűnt egy olyan réshangon (*-x*) keresztül, amelyet őriz az *-ax* szóvég.

a ~ aj

Az állapítható meg, hogy az *-a* úgy keletkezhetett, hogy a rákövetkező mássalhangzó eltűnt *x* vagy *j* hangon keresztül. A *j* elvileg lehet *k* és *t* fejleménye egyaránt. Ha *k*-ból indulunk ki, akkor rokon a törökségben ismert *bej*, *bek* formával, ha a *t*-ből, akkor pedig a csuvas *puś*, tatár, baskír *baş* 'fő, fej' szavakkal. Tehát kétirányú fejlődésben eredeti szóvégi

$ak > *a\gamma > \begin{array}{l} 1. aj \\ 2. *aw > aV > a \end{array}$

lett. Az or. *-a* lehet helyettesítés is, az ejtett csuvas redukált *-ä* lejegyzése az oroszban.

a ~ av

A *-k*-elemű triftongusból lett diftongus (*-Vk*) fejleménye egyik irányban az *a*, másik irányban pedig az *av*. Tehát feltehető szó belsejében:

---

¹ Vö.: magy. *pokol*.

$aka > agu > *a\gamma u > *awu > 1. avu > av\check{a} > av$
 $2. aVu > au > a\check{a} > a$

szó végén:

$ak > ag > *a\gamma > *aw > 1. av$
 $2. au > a.$

a ~ au

Mind az *a*, mind az *au* ugyanazon *-k*-elemű triftongus fejleménye. Az intervokális helyzetű *-k*- kétféleképpen tünt el:

$aka > 1. aga > *a\gamma a > *awa > aVa > aa > \bar{a} > -a-$
 $2. ak\check{a} > ako > agu > *a\gamma u > *awu > au.$

Szó végén a *-k*-elemű triftongusból lett diftongus (*-Vk* hangkapcsolat) az egyik esetben

$ak > ag > *a\gamma > *aw > au$

lett, a másik esetben pedig

$\check{a}k > \check{a}g > *ä\gamma > *äw > äü > ä$

változás mehetett végbe. Az or. *a* hanghelyettesítés eredménye, az átadó a bask. *ä* volt. Az oroszban az *a* lehet a csuv. *e* helyettesítésének az eredménye is.

a ~ ava

Mindkettő *-k*-elemű triftongus fejleménye:

$aka > aga > *a\gamma a > *awa > 1. aua > aa > \bar{a} > a$
 $2. ava.$

a ~ ok

A diftongus szóvégi *-ak* volt. Az *-ok* *-o*-ja az *-a*- zártabbá válása során keletkezett a rákövetkező *-o*- hatására. Ld.: *a ~ ak* viszonynál.

a ~ ov

Mindkettő (*a* és *ov*) a *-k*-elemű diftongus (*-Vk*) fejleménye:

$ak > 1. *a\gamma > *aw > au > a$
 $2. \check{a}k > ok > og > *o\gamma > *ow > ov$

változás tehető fel.

a ~ ou

Mindkettő a *-k*-elemű triftongus (-V*k*V-) fejleménye:

- aka* > 1. **aγa* > **awa* > *aua* > *aua* > *a*
2. *ākā* > *āko* > *oku* > *ogu* > **oγu* > **owu* > *ou*

változás tehető fel.

a ~ oj

A szóvégi *-ak* hangkapcsolatból mindkettő levezethető:

- ak* > 1. **aγ* > **aw* > *au* > *a*
2. *āk* > *ok* > *og* > **oγ* > *oj*.

a ~ uk

A névben a rákövetkező *-u-* hatására lett *-y-* > *-u-*. Az *-a* visszavezethető *-ak* hangkapcsolatra ugyanúgy, mint az *-uk* előzménye az *-yk*:

- ak* > 1. **aγ* > **aw* > *au* > *a*
2. *yk* > *uk*.

a ~ yk

Mindkettő eredeti illabiális *-a*-t tartalmazó *-ak* hangkapcsolatból keletkezett:

- ak* > 1. **aγ* > **aw* > *au* > *a*
2. *yk*.

a ~ ik

Mindkettő eredeti illabiális *-a*-t tartalmazó *-ak* hangkapcsolatból keletkezett:

- ak* > 1. **aγ* > **aw* > *au* > *a*
2. *yk* > *ik*.

a ~ āk

A szóvégi diftongus magánhangzója egyrészt megmaradt, miközben a rákövetkező *-k* eltűnt, másrészt zártabbá vált és redukálódott, s a magánhangzót követő *-k* megmaradt:

- ak* > 1. **aγ* > **aw* > *au* > *a*
2. *yk* > *āk*.

a ~ ei

Az *-a* és az *-ei* eredeti *-ak* hangkapcsolatból keletkezett:

- ak* > 1. **aγ* > **aw* > *au* > *a*
2. *äg* > *eg* > **eγ* > **ew* > *ei*.

a ~ ej

Mindkettő eredeti *-ak* hangkapcsolatból keletkezett:

- ak* > 1. **aγ* > **aw* > *au* > *a*
2. *äg* > *eg* > **eγ* > *ej*.

a ~ en

Az *-a* végű lehet nem orosz *-e* végű helyettesítése *-a*-val az oroszban, amely denazalizációval keletkezett

- an* > 1. *än* > *-en*
2. *-a*.

a ~ oa

Szó elején az *o-* vagy az *a-* labiális voltát jelzi, vagy az *-oa-* hangkapcsolat triftongus fejleménye.

a ~ ea

Az *-e-* vagy az *-a-* illabiális voltát jelzi, vagy az *-ea-* hangkapcsolat triftongus fejleménye.

a ~ aku

Az eredetibb *-k*-elemű *aka* triftongusból keletkezett az *a* és az *aku* triftongus:

- aka* > 1. **aγa* > **awa* > *aVa* > *aa* > *a*
2. *akå* > *ako* > *aku*.

a ~ avǎ

A *-k*-elemű triftongus volt a korábbi állapot:

- aka* > *agå* > **aγå* > **awå* > 1. *avo* > *avu* > *avǎ*
2. *aVa* > *aa* > *a*.

A triftongus valamelyik magánhangzója zártabbá válhatott, olykor redukálódott, így keletkeztek a különböző variációk.

a ~ ugi

A *-k*-elemű triftongus volt a korábbi állapot:

- aka* > 1. **aγa* > **awa* > *aVa* > *aa* > *a*
2. *uky*.

A csuvasban az intervokális -k- félzöngésen ejtett hang (-G-), amelyet az orosz zöngéssel (-g-) helyettesített. Az oroszban a -g- kemény mássalhangzó, ezért az őt követő -i ejtése mindig -y veláris, sohasem lehet palatális.

a ~ uva

Az eredeti -k- elemű triftongus fejleménye mindkettő:

- aka* > 1. *aɣa > *awa > *aVa* > *aa* > *a*
2. *āka* > *oka* > *uka* > *uga* > *uɣa > *uwa > *uva*.

a ~ āva

Az eredeti -k-elemű triftongus fejleménye mindkettő:

- aka* > 1. *aɣa > *awa > *aVa* > *aa* > *a*
2. *āka* > *oka* > *uka* > *uga* > *uɣa > *uwa > *uva* > *āva*.

a ~ ovo

Az *a* és az *ovo* nem tartoznak össze.

a ~ ino

Az *a* és az *ino* nem tartoznak össze.

a ~ anka

Az *anka* és az *a* összetartoznak, közös a gyökerük. Eredetibb *atka* fejleményei a következők lehetnek:

- atka* > *anka* > *aga* > *aɣa > *awa > *aua* > *aa* > *a*.

a ~ enka

Az *a* és az *enka* összetartoznak, közös a gyökerük. Eredetibb *atka* fejleményei a következők lehetnek:

- atka* > 1. *ätka* > *etka* > *enka*
2. *anka* > *aga* > *aɣa > *awa > *aua* > *aa* > *a*.

a ~ inka

A -ka nem lehet kicsinyítő képző, hanem az utótag maradványa. Az -a és az -inka úgy függnék össze, hogy közös a gyökerük:

- atka* > 1. *aga* > *aɣa > *awa > *aua* > *aa* > *a*
2. *ytka* > *ynka* > *inka*.

Az *a*-kezdetű hangkapcsolatok viszonyai:

au ~ ak

Az eredeti *-k-* egyrészt megmaradt, másrészt zöngésedett, spirantizálódott és vokalizálódott:

$ak > *a\gamma > *aw > au$.

au ~ av

Az *-ak-* diftongusból kell kiindulni:

$ak > ag > *a\gamma > *aw > 1. au$
2. *av*.

au ~ aj

Az *-ak-* hangkapcsolatból kell kiindulni:

$ak > -ag > *a\gamma > 1. *aw > au$
2. *aj*.

au ~ auy

A gyökerük közös. Az eredetibb *-aka-* triftongus változásának eredményeképpen a baskírban

$aka > aky > *a\gamma y > *awy > auy$

triftongus fejlődött, amely bekerüve az oroszba *-au-* diftongussá egyszerűsödött, vagyis az átvett orosz alakban hangkiesés történt.

au ~ yjy

Eredetibb *-k-* elemű triftongus fejleményei:

$aka > 1. ak\grave{a} > ako > aku > agu > *a\gamma u > *awu > au$
2. $yky > *y\gamma y > yjy$.

au ~ ava

Az *-aka-* triftongusból lett mindkettő:

$aka > 1. ako > aku > agu > *a\gamma u > *awu > au$
2. $aga > *a\gamma a > *awa > ava$.

au ~ avă

A diftongus és a triftongus egyaránt *-aka-* triftongus változásának az eredményei: nem orosz

aka > 1. *akā* > *ako* > *aku* > *agu* > *aγu > *awu > 1. *auu* > *au*
 2. *avy* > *avǎ*
 2. *aky* > *aγy > *awy > 1. *auy*
 2. *avy* > *avǎ*.

Az orosz átadója tehát lehetett *-au-*, amelyet változatlanul vett át, és lehetett *-auu-*, *-auy-*, amelyet egyszerűsítve vett át, elhagyta az egyik magánhangzót, végül lehetett *-awu-*, *-awy-*, amelyet összevont és helyettesített. A lehetőségek közül a megfelelőt mindig az adott név esetében választhatjuk ki.

au ~ avǎ

Az eredeti *-aka-* triftongus különbözőképpen alakult:

aka > 1. *akā* > *ako* > *aku* > *agu* > *aγu > *awu > *au*
 2. *ākā* > *oko* > *uku* > *ugu* > *uγu > *uwu > *uvu* > *avǎ*
 3. *yky* > *ygy* > *yγy > *ywy > *yvy* > *avǎ*.

au ~ äüe

Az idegen *ä*, *e* az oroszban *a* megfelelőt kapott, s az idegen palatális labiálist (*ü*) pedig az orosz veláris labiálissal (*u*) helyettesítette. Mindezek eredményeképpen az oroszban mélyhangrendű lett a szó. Tehát *-k-* elemű triftongus fejleménye:

aka > *äkä* > *äge* > *äye > *äwe > *äüe* → or. *au*.

agi ~ yjy

Az *-agi-* és az *-yjy-* triftongus közös gyökerű, csupán más-más irányú fejlődés eredményei. Eredetibb *-k-*elemű *-aka-* triftongusból lett:

aka > *agy* > 1. *agi*
 2. *ygy* > *yγy* > *yjy*.

ai ~ aj

ak > 1. *ag* > *aγ > *aj*
 2. *agy* > *ajy* → or. *ai*.

ai ~ aja

A *-k-* elemű triftongus *-aka-* fejleményei:

aka > 1. *aga* > *aγa > *aja*
 2. *agy* > *aγy > *ajy* → or. *-ai*.

ai ~ öjǎ

Mindkettő közös gyökérre vezethető vissza:

aka > 1. *egä* > *eyä > *ejä* > *öjä*
2. *agy* > *aγy > *ajy* > *ai*.

ai ~ äje

Egyrészt mindkettő közös gyökére vezetető vissza:

aka > 1. *äge* > *äγe > *äje*
2. *agy* > *aγy > *ajy* > *ai*,

másrészt az idegen nyelvben ejtett *-äje-* az oroszban megfelelhet *-ai-* ejtett formának, amelyet így is jegyeztek le.

ai ~ ajä

A csuvas és az orosz használatban az *-ai-* előzménye *-ajy-* forma lehetett. A csuvasban az *-ajy-* tovább változott úgy, hogy az *-y-* eleme redukálódott:

aka > *agy* > *ajy* > 1. *ai*
2. *ajä*.

ai ~ ajy

Mindkettő az eredeti *-k-*elemű triftongusból keletkezett:

aka > *agy* > *aγy > *ajy* > *ai*.

Az *-ai-* előzménye egyrészt *-ajy-* forma lehetett, másrészt az orosz *-ai-* nem orosz *-ajy-* átvétele lehet úgy, hogy az orosz *-ai-* idegen *-ajy-* formának az ejtése, amelyet így is jegyeztek le.

avä ~ ou

Az adatok nagy részében az oroszban használt diftongus *-ou-* átadója lehetett a nem orosz **-awu-*, **-awy-* triftongus is.

2.2.12.2. *ä* és viszonyai:

ä ~ e

Nem tudni, van-e különbség az *-ä-* és az *-e-* között, vagy csak helyesírási kérdésről van szó, azaz a csuvas helyesírás nem különbözteti meg írásban a kétféle magánhangzót.

ä ~ i

ä > *e* > *i*

változás tehető fel.

ä ~ y

Az eredeti illabiális *-a-* két irányban változott:

- a* > 1. *ä*
- 2. *y*.

Előfordul az oroszban, hogy az *-i-* idegen *-y-* hettesítése.

ä ~ o

A baskír használatban az *-ä-* fejlemény, az illabiális *-a-* hangból palatalizálódással *-ä-* lett. Az orosz használatban az *-o-* hanghelyettesítéssel keletkezett, az átadó hang palatális labiális *-ö-* volt.

ä ~ u

Az *ä* illabiális *a* fejleménye, az *u* pedig keletkezhett

ä > *o* > *u*

változás során, az oroszban pedig az *u* lehet nem orosz *u* átvétele és nem orosz *ü* helyettesítése *u*-val.

ä ~ au

Az *-ä-* triftongus fejleménye:

aka > *äkä* > *ägä* > **äyä* > **äwä* > *äyä* > *ää* > *ä*.

Az orosz a baskírból átvett formának, az *-äü-* hangkapcsolatnak az általa ejtett változatát *-au-* jegyezte le.

ä ~ äüe

Az *-äüe-* olyan triftongus, amely közös gyökerű az *-ä-* vel:

äke > **äye* > **äwe* > *äüe* > *äe* > *ä*.

äü ~ au

Az orosz *-au-* diftongus átadó alakjában *-äü-* volt, amit az orosz helyettesített *-au-* val, közben palatalizálta az előző mássalhangzót. Külön tekintettel kell lenni azokra az esetekre, amikor a név összetett szóból áll, és szóhatáron került egymás mellé a két magánhangzó, ezért nem tartoznak össze.

äüe ~ eu

Az orosz átadó alakjában *-äüe-* triftongus szerepelt, de az orosz fül számára nem volt hallható a triftongus harmadik hangja az *-e-*, ezért azt (*-äü-*) diftongusnak fogta fel, s helyettesítette *-eu-* val.

äüe ~ yua

Mindkettő *-k*-elemű triftongus fejleménye:

- aka* > 1. *äkä* > *äke* > *äge* > **äye* > **äwe* > *äüe*
2. *yka* > *yga* > **yga* > **ywa* > *yua*.

2.2.12.3. *e* és viszonyai

e ~ i

A szóhangsúlynak itt nagyobb szerepe van, ezért több példát mutatunk be külön az első és a további szótagokra. Eszerint szó elején az *e ~ i* viszony magyarázható egyrészt úgy, hogy az *e*- és az *i*- illabiális *a*- fejleményei nem az oroszban:

a > *ä* > *e* > *i*,

másképpen úgy, hogy az orosz a hangsúlytalan helyzetben lévő szókezdő *e*-t *i*-nek ejti, s az *i*-t jegyzi le, bizonyos esetekben pedig már az átadóban is *i*- volt.

Szó belsejében első szótagban az *-e* > *-i* fejlemény már a tatárban, a csuvasban megvan, amelyet az orosz átvett. Az *-e* > *-i* változás végbement, de nem az oroszban. Előfordul, hogy az orosz használatú formában meglévő *-e* átadója is *-e* volt. Az orosz *-i* egyrészt az idegen hangsúlytalan helyzetben lévő *-e* zártabb ejtése is lehet. Bizonyos esetekben az *-i* előzménye *-e* vagy *-y* volt. Tehát az *-i* vagy

e > *i*, vagy

y > *i*

révén keletkezett.

Második szótagban mind az *e*, mind az *i* egyrészt fejlemény:

a > *ä* > *e* > *i*,

másképpen az oroszban az *i* lehet átvétel hanghelyettesítéssel:

1. nem orosz *e* > *i* → orosz *i*,
2. nem orosz *y* → orosz *i*.

A baskír félig zárt vagy zárt *-e*-t az orosz *-i*-nek veszi át. Az oroszba a tatárból is bekerülhetett az *-i*-. Ez esetben baskír *-e*- megfelelője a *-tat*-, *-i*-. Az orosz *-i*-nek ejti az átadó nyelvben hangsúlytalan helyzetű *-e*-t, vagy az átadó nyelvben is *-i* volt.

Harmadik szótagban ha az orosz *-i* átadója *-e*-, akkor hangsúlytalan helyzetű, amit az orosz zártabban *-i*-nek ejt. Ha pedig az orosz átadója *-i*-, akkor már az átadó nyelvben végbement az *-e* > *-i* fejlődés.

Szó végén a baskír *-ä* az oroszban *-a*, a szóvégi bask. *-e* hangsúlytalan helyzetben *-i* lesz az orosz ejtés szerint. Már az átadó nyelvben megvolt az *-e* > *-i* zártabbá válás. Bizonyos esetekben csak akkor lehet az orosz átadója a baskír forma, ha a hangsúly az első szótagon van. Ha az *-i* az orosz használatú szavakban fordul elő, annak kétféle magyarázata lehet. Az egyik szerint az idegen *-e* már az átadóban *-i*-nek hangzott, ezért az orosz azt *-i*-vel vette át, és

úgy is jegyezte le. A másik esetben az orosz átadó alakjában valóban *-i* (< *-e*) zárt hangot ejtettek és írtak is, amely bekerült az oroszba. Tehát

1. nem orosz *e* > *i* → or. *i*,
2. nem orosz *e* (ejtve *i*) → or. *i*.

e ~ *y*

Eredetileg nyílt, veláris illabiális *a*:

- a* > 1. *y*
2. *ä* > *e*.

Az is előfordul, hogy a baskir forma akkor szolgált alapul az orosz alaknak, ha a hangsúly az első vagy a második szótagon van, ez esetben az orosz a hangsúlytalan *-e*-t *-i*-nek ejti, esetünkben annak a kemény változatát, amelyet írásban is tükröz. Ott, ahol ez nem érvényes, fel kell tenni, hogy nem az oroszban mind az *-e*-, mind az *-y*- fejlemény:

- a* > 1. *ä* > *e*
2. *y* → or. *y*.

Ez esetben az orosz átadója *y* volt. Ha a hangsúly az első szótagon van, akkor a második és harmadik szótagban az *-e*-t zártabban (*-i*-, *-y*-) ejti az orosz. Vagy az orosz ejti *-y*-nek az átadó nyelvben lévő hangsúlytalan helyzetű *-e*-t, vagy illabiális *-a*- előzményre vezethető vissza mind az *-e*-, mind az *-y*-:

- a* > 1. *e*
2. *y*.

e ~ *ü*

Az *e* és *ü* magánhangzókat tartalmazó adatok a fejlődés különböző fázisait őrzik:

- a* > *ä* > *e* > 1. *ö* > *ü*
2. *i* > *ü*.

e ~ *ö*

Nincs jelentősége annak, hogy hányadik szótagban, mert a szótag önmagában is egy szó.

a > *e* > *ö*

változásról lehet szó. Az *e* labializálódott *ö*-vé. Az *ö* a komi és a baskir használatban ismert.

Szókezdő helyzetben előfordul mind az *e*-, mind az *ö*-, de nincsenek egymással viszonyban.

Szó belsejében és szó végén, amikor az orosz használatú formának alapul szolgált változatot keressük, azért kell két lehetőséget nyitva hagyni, mert

e > *ö*

nem orosz változás, és az orosz a korábbi *-e*-t tartalmazó alakot is átvehette. Ugyanakkor az is lehetséges, hogy az átadó forma a ko. *-ö*-t tartalmazta, amelyet az orosz nem tud ejteni, ezért azt palatális *-’o-* val kellene helyettesíteni, amelyet a mindig kemény *-š-* után nem tehet, ezért van *-e-*. Az *-ö-* legtöbb esetben a komiban jelentkezik, ritkán a baskírban. Ezért a magyarázatot magában a komiban és a baskírban kell elsősorban keresni, ugyanakkor szubsztrátum hatásként kezelni, s az ősmagyart is vizsgálni.

e ~ o

Az *-e-* fejlődés:

$a > \ddot{a} > e$,

az oroszban használatos *-o-* pedig hanghelyettesítéssel idegen *-ö-* átvétele egyrészt:

$e > \ddot{o} \longrightarrow \text{orosz } o$,

másképpen a nem oroszban az *-o-* fejlődés:

$a > \mathring{a} > o$,

amely bekerülhetett az oroszba is.

e ~ u

A nem orosz

$a > \ddot{a} > e > 1. i > \ddot{u} \longrightarrow \text{orosz } u$
 2. $\ddot{o} > \ddot{u} \longrightarrow \text{orosz } u$.

Az *u* szókezdő a nem orosz nyelvekben lehet fejlődés:

$a > \mathring{a} > o > u$.

e ~ ě

A csuvasban:

$a > 1. y > \ddot{a}$
 2. $\ddot{a} > e$

Orosz *e*:

$a > \ddot{a} > \text{tat. } e \longrightarrow \text{or. } e$.

e ~ ě

Az *ě* palatális redukált többféleképpen keletkezhetett:

- $a > 1. e > i > \check{e}$: a redukált illabiális palatális értékű
 2. $\ddot{o} > \ddot{u} > \check{e}$: a redukált labiális palatális értékű.

Az is előfordulhat, hogy a redukált előzménye félig zárt labiális palatális $\ddot{o}$:

$e > \ddot{o} > \check{e}$.

A redukált lehet az $-e$ rövidebb ejtése is szó végén.

$e \sim ig\ddot{u}$

Az $-iga-$ az oroszban idegen $-ig\ddot{a}-$ átvétele hanghelyettesítéssel.

$e \sim iga$

Az $-iga-$ az oroszban idegen $-ig\ddot{a}-$ átvétele hanghelyettesítéssel.

$e \sim uva$

Az $-e-$ fejlemény:

$a > \ddot{a}k\ddot{a} > eke > *e\gamma e > *ewe > e\ddot{u}e > ee > e$.

Az $-uva-$ a $-k-$ elemű triftongus változásainak egyik állapotát őrzi:

$aka > \ddot{a}ka > oka > uga > *u\gamma a > *uwa > uva$.

$e \sim eja$

Az e és az eja a $-k-$ elemű triftongus fejleménye:

$aka > 1. \ddot{a}k\ddot{a} > ege > *e\gamma e > *ewe > e$
 2. $\ddot{a}ka > ega > *e\gamma a > eja$.

Az e -kezdetű hangkapcsolatok viszonyai:

$eu \sim e\ddot{u}e$

Csak szó belsejében találtunk példát. A baskír triftongus $-e\ddot{u}e-$, eredeti $-k-$ elemű triftongus fejleménye:

$aka > 1. \ddot{a}k\ddot{a} > ege > *e\gamma e > *ewe > e\ddot{u}e$.

Az orosz átadó alakja a baskír lehetett, amit az orosz hanghelyettesítéssel vett át:

bask. $e\ddot{u}e \longrightarrow$ or. eu .

$ei \sim ej\ddot{i}$

Az $-ej\ddot{i}-$ egy korábbi $-t-$ elemű triftongus fejleménye, s az $-ei$ ennek tovább alakult változata.

ei ~ ejě

Az *-eji-* triftongus *-i-* eleme redukálódott.

eüe ~ au

A baskír triftongus *-eüe-* eredeti *-k-* elemű triftongus fejleménye:

aka > 1. *äkä* > *ege* > **eye* > **ewe* > *eüe*.

Az orosz átadó alakja a baskír lehetett, amit az orosz hanghelyettesítéssel vett át:

bask. *eüe* → or. *eu*.

eüä ~ uj

Eredetileg *-k-*elemű triftongus fejleménye:

aka > *äkä* > *egä* > **eγä* > **ewä* > *eüä*.

Az oroszban az *-uj* idegen *-üj* átvétele hanghelyettesítéssel:

Nem orosz *-üj* → or. *-uj*,

amely *üj* előzménye kétféle lehet: *-ük* vagy *-üt*.

eje ~ i

Triftongus eredetű a baskírban az *eje*:

aka > *äkä* > *ege* > **eye* > *eje*.

Az *i* pedig:

aka > 1. *äkä* > *ege* > **eγä* > *eje* > *iji* > *i*
2. *aka* > *yky* > *ygy* > **yγy* > *yjy* > *y* → or. *i*.

Ez utóbbi esetben az orosz *i* hanghelyettesítés eredménye.

eje ~ y

Triftongus eredetű a baskírban az *eje*:

aka > *äkä* > *ege* > **eγä* > *eje*.

Az *y* pedig illabiális *a*-t tartalmazó *-k-*elemű triftongus fejleménye:

aka > *yky* > *ygy* > **yγy* > *yjy* > *y*.

eje ~ yjy

Triftongus eredetű a baskírban az *eje*:

aka > *äkä* > *ege* > **eγä* > *eje*.

Az *yjy* pedig az *aka* másik irányú fejleménye?

aka > *yky* > *ygy* > **yγy* > *yjy*.

2.2.12.4. *i* és viszonyai:

i* ~ *ö

Szó belsejében az orosz *-i-* átadója *-y-* veláris illabiális lehetett, amely

a > *y*

fejleménye. A baskír *-ö-* előzménye pedig illabiális *-e-* lehetett, fejlődési útja:

a > *ä* > *e* > *ö*.

Szó végén pedig a nem orosz

a > *e* > 1. *i*
2. *ö*,

az orosz átadója lehetett *-e*, amelyet az orosz *-i-*nek hallott, de lehetett *-i* ejtésű is.

i* ~ *ü

Szó elején a nem orosz *ü-* szókezdő fejlemény, amely kétféleképpen keletkezhett:

a > *ä* > *e* > 1. *i* > *ü*
2. *ö* > *ü*.

Az orosz *i-* szókezdőnek nem az *ü-* az átadója, hanem **ji-* szókezdő, amelyet az orosz szabályosan *i-*nek vesz át.

Szó belsejében első szótagban figyelni kell arra, hogy az oroszban a mindig kemény *š-* után csak nem palatális, azaz veláris *-y-* hangot tudnak ejteni. Ez azt is jelenti, hogy az átadó alakban *-y-* veláris lehetett.

Második szótagban

a > *ä* > *e* > 1. *i* > *ü*
2. *ö* > *ü*

változás történt. Az *i* és az *ü* a változás különböző fokait őrzik. Az orosz *-i-* átadója nem orosz *-i-*. A második szótag *-i-*-je az orosz használatban nem orosz *-y-* átvétele. A kemény *-g-* után az orosz nem ejt palatális magánhangzót. Elvileg az első szótagban is lehet ez a magyarázat, de az is lehetséges, hogy a második szótag nem orosz

y → or. *i*

ejtésének a hatására illeszkedés történt, ezért az idegen *-ü-* az oroszban *-i-* lett. Az orosz *-i-* tehát hanghelyettesítés eredménye, a mari *-ü-* átvétele úgy, hogy az oroszban az *š-* mindig kemény, ezért utána *-ü-* helyett *-u-*t kellene ejteni, de a második szótag *-y-* veláris illabiális hatására *-y-*t ejt, de *-i-*-nek írja le. Tehát ez az *-i-* nem etimologikus. Az *-ü-* pedig úgy keletkezett, hogy a másodlagos *-e-* kétirányban változott:

$e > i >$ 1. *ü*
2. *ö > ü*.

Szó végén mindkét hang fejlemény:

$a > e >$ 1. *ö > ü*
2. *i*.

i ~ o

A veláris labiális magánhangzó az *o-* az oroszban keletkezhetett hanghelyettesítéssel úgy, hogy az átadó alakban palatális labiális *ö-* volt. Lehet etimologikus hang akkor, ha

$a > \text{ä} > o$

változás eredménye. Az *i-* lehet egyrészt fejlemény:

$a > e > i$,

másképpen az or. *i-* idegen *y-* átvétele hanghelyettesítéssel.

i ~ u

Szó elején lehet az or. *i-* nem orosz *y-* átvétele hanghelyettesítéssel. Az *u-* pedig *ü-* átvétele hanghelyettesítéssel. Az or. *i-* lehet idegen *e-* átvétele hangsúlytalan helyzetben. Egyébként az átadója *i-* vagy *y-* volt. Az orosz szókezdő *i-* lehet egyrészt az átadó *e-* orosz ejtett alakjának a lejegyzése, ha nem hangsúlyos az első szótag, másrészt lehet etimologikus hang, ha az átadó alakban is *i-* volt. Az oroszban az *u-* veláris labiális az átadó *ü-* palatális labiális helyettesítése szóban és írásban.

Szó belsejében első szótagban az oroszban az *-u-* hanghelyettesítés eredménye, idegen *-ü-* átvétele. Lehet *-ö-* is, ha zártabban ejtették. Az oroszban *k-* kemény mássalhangzó után álló *-i-* átadója *-y-* volt. A csuvas *-i-* az első szótagban

$a >$ 1. *ä > e > i*
2. *y > i*

fejleménye lehet. Az oroszban az *-u-* hanghelyettesítés eredménye:

1. csuvas *i* (< *y*) $\longrightarrow$ or. *u*
2. idegen *ü* $\longrightarrow$ or. *u*.

Az első esetben a második szótagban ejtett *-u-* hatására az orosz helyettesítette az átadó *-i-*-t *-u-*-val, a második lehetőség szerint pedig az átadó formának az első és második szótagban lévő palatális labiális *-ü-*-t az orosz veláris labiális *-u-*-val helyettesítette.

Szó végén elvileg lehetséges az eredeti illabiális *-a* három irányú változása:

- $a >$ 1. $\text{ä} > o > u$
 2. $\text{ä} > e > i$
 3. $y > i$.

Az adatokat azonban mindig meg kell vizsgálni külön-külön az alakváltozataikkal is egybevetve.

$i \sim y$

Szó elején nem orosz

$a > y \longrightarrow$ orosz i
 hanghelyettesítéssel.

Szó belsejében első szótagban az átadó nyelvben $-i-$ magas magánhangzót ejtenek, amely különbözik az oroszban ismert $-i-$ (vö.: cirill $-u-$) hangtól, ugyanis nem lágyítja meg az előtte álló mássalhangzót. Ezért az orosz ezt a hangot $-y-$ vel helyettesíti. Második szótagban a komiban meglévő $-i-$ (magas) és $-y-$ (mély) lehet fejlemény:

- $a >$ 1. $\text{ä} > e > i$
 2. y .

Az $-i-$ palatális hang a veláris $-y-$ palatalizációja révén keletkezett egyrészt:

$y > i$,

másképpen az orosz i -vel helyettesítette az idegen y -t, harmadrészt lehet nem az oroszban két irányú fejlemény:

- $a >$ 1. $\text{ä} > e > i$
 2. y .

Szó végén az oroszban meglévő $-i$ átadója $-y$ lehetett.

$i \sim \text{ě}$

A csuvasban a redukált ě - korábbi ($< i$ -) illabiális palatálist fed.

$i \sim \text{ä}$

Szó elején az ä redukált a csuvasban y és u hangokat takar. A párhuzamos adatokban meglévő $-i-$ nem lehetett közvetlen előzménye a csuvasban használatos ä redukáltnak.

Szó belsejében első szótagban az ä redukált előzménye közvetlenül y . A nem orosz $-i-$ palatalizáció révén keletkezett veláris $-y-$ ből. Az $-\text{ä}-$ redukált a legtöbb esetben ennek az $-y-$ nek a redukciója révén keletkezett a csuvasban. Az orosz $-i-$ pedig lehet idegen $-i-$ átvétele, vagy idegen $-y-$ átvétele hanghelyettesítéssel.

Második szótagban az oroszban a k és g után nem tudnak palatálist ejteni, de $-i-$ -t írnak. Az ä redukált előzménye közvetlenül y .

Szó végén az oroszban az $-i$ idegen $-y$ helyettesítése, ezért a csuvas ä redukált előzménye közvetlenül $-y$.

i ~ ej

Szó végén a csuvasban *-i* felel meg az idegen *-ej* szóvégnek.

2.2.12.5. *y* és viszonyai:

y ~ o

Szó elején:

a > 1. *ǎ > o*
2. *y* → or. *i*.

Az *y* az oroszba hanghelyettesítéssel került be, így lett *i*.

Szó belsejében első szótagban:

a > 1. *ǎ > o* → or. *o*,
2. *y* → or. *y*.

Második szótagban:

a > 1. *ǎ > o* → or. *o*,
2. *y* → or. *y, i*.

Szó végén:

a > 1. *ǎ > o* → or. 1. *o*
2. *a*: hangsúlytalan helyzetben
2. *y* → or. *o*: a könnyebb ejtés kedvéért.

Az *y* az oroszba hanghelyettesítéssel került be, így lett *i*. Más esetekben szó végén az oroszban vagy *-o*, vagy *-y* volt az átadó alak.

y ~ u

Szó elején az orosz *u*- átadója nem orosz *ü*-. Az *y*- keletkezhetett:

a > y zártabbá válással.

Szó belsejében első szótagban:

a > y,
ǎ > o > u

változások nem az oroszban mentek végbe, amelyek bekerülhettek az oroszba. Az orosz *-u*-átadója lehetett idegen *-ü*- is.

Második szótagban az orosz veláris labiális *-u*- a baskír palatális labiális *-ü*- helyettesítése. Az *y* és az *u* viszonyában az *y* fejlemény:

a > y,

az *u* pedig:

$a > \text{å} > o > u$

fejlődés útján keletkezett. Az oroszban az *-u-* a baskír *-y-* helyettesítésével keletkezett bizonyos esetekben a szomszédos *-u-* hang hatására.

$\text{å} > o > u$,

$a > y$

fejlődés nem az oroszban.

y ~ ü

Szó elején és szó belsejében mindkettő fejlemény, de nem az oroszban:

$a > 1. y$

2. $\text{ä} > e > 1. \text{ö} > \text{ü}$

2. $i > \text{ü}$.

y ~ ä

Csuvas *ä* közvetlen előzménye korábbi vagy nem csuvas *y* volt:

$a > y > \text{ä}$.

y ~ ě

Magas hangrendű szóban korábbi és idegen *y* > csuvas *ě*.

Az *y*-kezdetű hangkapcsolatok viszonyai:

yky ~ yjy

Az *-yjy-* előzménye is illabiális *a*-t tartalmazott:

$aka > yky > *y\gamma y > yjy$.

2.2.12.6. *o* és viszonyai:

o ~ u

Szó elején, szó belsejében első és második szótagban illabiális *a* labializálódása, majd további zártabbá válás:

$a > \text{å} > o > u$.

Harmadik szótagban az *-o-* és az *-u-* előzménye labiális *-å-* lehetett. A második szótag magánhangzójának az ejtését befolyásolhatja a harmadik szótag magánhangzója és pl.: a baskír *ajyr* szó kezdője. Kérdés, hogy bask. *ajyr* szóban az *-a-* illabiális vagy labiális ejtésű-e.

Ha labiális, akkor zártabbá válással lett *-o-* ill. *-u-*, ha illabiális, akkor pedig illeszkedés történt.

Szó végén egyrészt történhetett

$a > \text{å} > o > u$

változás, másrészt az oroszban az *o* lehet idegen *ö*, az *u* pedig idegen *ü* átvétele hanghelyettesítéssel.

o ~ ü

Szó belsejében az *o* lehet

$a > \text{å} > o$

fejlődés eredménye nem az oroszban. Az oroszban a veláris labiális *o* a nem orosz palatális labiális *ö* vagy *ü* átvétele helyettesítéssel. Az *ü* keletkezhett:

$a > \text{ä} > e > 1. \text{ö} > \text{ü}$
 $2. i > \text{ü}.$

Az *o*-kezdetű hangkapcsolatok viszonyai:

ou ~ u

Az eredeti *aka* triftongus változása:

$aka > 1. ogo > *oyo > *owo > o$
 $2. ogu > *oyu > *owu > ouu > ou,$

amely az oroszba úgy került, hogy az *o* elem eltűnt az ejtésből.

ovka ~ uxkă

Ezek az elemek nem így tartoznak össze. Az *-ux* ill. az *-ov* a szótő része, amelyhez járult a csuvasban a *-kă* és az oroszban a *-ka*.

ovka ~ av

A csuvasban az *-av* az utótag része, az oroszban pedig az *-ovka* az *-ov* a szótőnek a része.

ovka ~ kka

A neveknek csak az utótagja (csuv. *tumkka* és or. *damovka*) tartozik össze úgy, hogy a szótő az oroszban jövevény, amelyhez orosz képző járulhatott. Az is lehetséges, hogy a csuvas *Sartumkka* névnek a *tumkka* eleme teljes egészében a szó utótagja.

ovka ~ uka

Ha a csuvas az orosz nevet használja, akkor azt zártabban ejti, a *-v-* pedig elenyészett.

ovka ~ ov

Mindkettő orosz képző.

2.2.12.7. *u* és viszonyai:

u ~ ü

Az orosz kivételével lehet

$a > 1. \text{ } \mathring{a} > o > u$
2. $e > 1. \text{ } \ddot{o} > \ddot{u}$
2. $i > \ddot{u}$.

Az oroszban az *u* hanghelyettesítés eredménye akkor, ha az átadó hang *ü* volt.

u ~ i

Többféle magyarázata is lehetséges:

$a > 1. \text{ } \mathring{a} > o > u$
2. $y > i$
3. $\ddot{a} > e > i$

a nem orosz *ü* → orosz *u* hanghelyettesítéssel,
a nem orosz *y* → orosz *i* hanghelyettesítéssel.

u ~ ě

Mindkettő fejlemény:

$a > \mathring{a} > o > u > \text{csuvas } \check{a}$.

u ~ vV

Szó elején azzal magyarázható, hogy az *u* egyrészt

$a > \mathring{a} > o > u$

labializálódás és zártabbá válás útján keletkezett, másrészt az oroszban az *u*- nem orosz *ü*-átvétele hanghelyettesítéssel. A szókezdő *vV* esetében nem protézissel van dolgunk, hanem a *v*- olyan etimologikus mássalhangzó, amelynek *w*- a közvetlen előzménye. Bizonyos esetekben ez a *w* eltűnt:

$w > V > 0$,

ezért csak a rákövetkező magánhangzó maradt meg immár szókezdő helyzetbe kerülve.

u ~ ju

Az oroszban az *u* idegen *ü* átvétele hanghelyettesítéssel. A *j*- szókezdő olyan etimologikus hang, amely

$$t > d > \begin{array}{l} 1. d' > j > 0 \\ 2. \delta > j > 0 \end{array}$$

útján eltűnt, ezért a rákövetkező magánhangzó került szókezdő helyzetbe.

u ~ ei

Az *u* keletkezhetett:

$$a > \text{å} > o > u$$

változás során, de az is feltehető, hogy az *u* az oroszban keletkezett idegen *ü* helyettesítése nyomán, amely bekerült a csuvas használatba. Az *-ei* pedig *-Vk* szóvég fejleménye:

$$ak > \text{äk} > ek > *e\gamma > *ew > ei.$$

u ~ eü

A baskír *-eü* diftongus *-k*-elemű diftongus (*-Vk*) fejleménye:

$$ek > *e\gamma > *ew > eü$$

Az or. *-u* nem orosz *-ü* átvétele hanghelyettesítéssel.

u ~ yv

Szó végén elvileg az *-u* keletkezhetett

$$a > \text{å} > o > u$$

változás során. A csuv. *šyv* előzménye olyan *-w* volt, amelyből egyik irányban *-v* fejlődött, a másik irányban pedig vokalizálódott, majd eltűnt.

u ~ yu

Szó végén az *-yu* a baskírban

$$yk > yg > *y\gamma > *yw > yu$$

fejlemény. Az orosz alakban a szóvégi *-u* szintén fejlemény, amely még az átadó alakban (vö.: tat. *su*) keletkezett:

$$uk > ug > *u\gamma > *uw > uu > u.$$

u ~ uga

Közös ősrre vezethetők vissza, a fejlődés más-más fokait képviselik. Mindkettő az *aka* triftongus fejleménye:

aka > 1. *āka* > *oka* > *uga*
2. *ākā* > *oko* > *ugu* > **uγu* > **uwu* > *uu* > *u*.

u ~ axa

Mindkettő az *aka* triftongus fejleménye:

aka > 1. *axa*
2. *ākā* > *oko* > *ugu* > **uγu* > **uwu* > *uu* > *u*.

Az (*aka* >) *axa*, az *VkV* magánhangzóközi *-k-* > *-x-* spirantizálódással keletkezett.

u ~ āvǎ

Eredeti *-k-*elemű triftongus változásainak az eredményei:

aka > *ākā* > *oko* > *uku* > *ugu* > **uγu* > 1. **uwu* > 1. *uvu* > *āvǎ*
2. *uyu* > *uu* > *u*.

u ~ uj

Mindkettő *-uk* hangkapcsolat fejleménye:

uk > **uγ* > 1. **uw* > *uu* > *u*
2. *uj*.

u ~ uju

Nem orosz *ü* —> orosz *u*,
nem orosz *üjü* —> orosz *uju*.

Korábbi illabiális *aka* triftongus fejleményei:

aka > *ākä* > *eke* > 1. *ökö*
2. *iki* > *ükü* > **üγü* > 1. **üwü* > *üü* > *ü*
2. *üjü*.

u ~ ovka

A *-ka* lehet az összetett szó végső eleme, s lehet orosz kicsinyítő képző. Az *-u* és *-ov* függnek össze úgy, hogy magánhangzó + *-k* hangkapcsolatban a *-k*:

k > *g* > **γ* > **w* > 1. *v*
2. *V*: vokalizálódott és egybeesett az előző magánhangzóval.

2.2.12.8. *ö* és viszonyai:

ö ~ o

Szó elején az orosz használatban az *o*- idegen *ö*- helyettesítése.

ö ~ u

Szó elején az *ö*- fejlemény:

$a > ä > e > ö$.

Az *u*- az oroszban átvétel, idegen *ü*- helyettesítése *u*-val. Az *ü*- többféleképpen keletkezhett a nem oroszban:

$ö > ü$, vagy

$e > i > ü$, vagy

$a > y > i > ü$.

ö ~ i

Szó elején az oroszban az *i*- idegen *y*- átvétele hanghelyettesítéssel. Mind az *ö*, mind az *y* fejlemény, de nem az oroszban:

$a > \begin{matrix} 1. ä > e > 1. i \\ 2. ö \end{matrix}$
 $2. y > i$.

ö ~ y

Az *ö* és az *y* különböző irányú hangfejlődés eredményei:

$a > \begin{matrix} 1. e > ö \\ 2. y. \end{matrix}$

2.2.12.9. *ü* és viszonyai:

ü ~ iu

Az *-ü*- korábbi *-k*-elemű triftongus fejleménye:

$aka > \begin{matrix} 1. äkä > eke > iki > ükü > ügü > *üγü > *üwü > üVü > üü > ü \\ 2. ygü > *yγü > *ywü > yVü < yü < ü. \end{matrix}$

ü ~ uj

A szóvégi *-j* eltűnése nem csak a csuvasban ment végbe. Az oroszban az *-u*- idegen *-ü*- helyettesítése.

ü ~ ěvě

aka > äkä > ege > *eye > 1. **iwi > ivi > ěvě*
2. **ewe > *öwö > *üwü > ü.*

2.2.12.10. *ǎ* és viszonyai:

ǎ ~ y

Az *-ǎ-* redukáltnak veláris illabiális *-y-* előzménye volt. Az *-y-* illabiális *-a-*ból keletkezhetett:

a > y > ǎ.

ǎ ~ i

Szó elején lehet az *ǎ-* közvetlen előzménye *y-*. A redukált magánhangzók csak a csuvas használatban fordulnak elő, alapvetően veláris (*ǎ*) és palatális (*ě*). Olykor mindkét kategórián belül megkülönböztethető a labiális (*ǎ* veláris, *üö* palatális), és az illabiális (*yö* veláris, *i +* palatális), tehát négyféle redukáltat ismer a csuvas. A földrajzi nevekben csak kétféle jelölést használunk (veláris redukált *ǎ*, palatális redukált *ě*), így labiális és illabiális megkülönböztetést nem tudunk jelölni, azonban a párhuzamos adatok segítségével rendszerint következtetni tudunk arra, hogy a redukált milyen hangot fed.

Szó belsejében és szó végén figyelembe kell venni azt is, hogy az orosz alakokban az *i* vagy *š* vagy *c* - cirill betűs lejegyzéssel *uu* ill. *yy* - után áll. Miután az orosz ezen mássalhangzók után kemény magánhangzót ejt, ezért az *i*-vel jelölt hangértéke veláris illabiális *y* cirill betűvel *ы*. Tehát ezekben az esetekben a csuvas redukált *ǎ* előzménye *y* volt. Az oroszban *č* után mindig lágy magánhangzót ejtenek. Ha a csuvas redukált előzménye veláris illabiális *y* volt, az oroszba is ez az alak került, amelyet az orosz hanghelyettesítéssel vett át.

ǎ ~ e

Az *ǎ-* előzménye *y-* volt, s az *e-* másik irányú fejlődés eredménye:

a > 1. *y > ǎ*
2. *ä > e.*

A párhuzamos adatok gyakran megmondják, hogy a redukált hang veláris vagy palatális, labiális vagy illabiális előzményre vezethető-e vissza, s ezek lehetnek a nem orosz és az orosz formák egyaránt.

ǎ ~ o

Szó elején a redukált labiális veláris hangot takar. Elképzelhető, hogy nem *u-* az előzménye, csupán azért jelez redukáltat, mert az átdó alakban hangsúlytalan volt az *o-*, s olyan röviden ejthették, hogy a csuvas redukáltnak fogta fel.

Szó belsejében első szótagban a csuv. *Kälava*, ami a magánhangzókat illeti, lehet orosz ejtett alak. Hangsúlytalan szótagban a csuvas redukáltat ejt.

Második szótagban az is előfordul, hogy az orosz *-o-* átdója csuvas labiális redukált (*ǎ*) lehet, amelyet az orosz *-o-*val helyettesített.

Harmadik szótagban a csuvas redukált *-ǣ-* előzménye veláris hangrendű szavakban *-u-*, *-y-* lehetett. Ha a redukáltat tartalmazó szótag hangsúlytalan, akkor az orosz átvehetett egy ejtett csuvas alakot, ahol az *-y-* redukáltat *-o-*-val helyettesítette, vagy az oroszban az *-o-* lehet nem orosz *-o-* átvétele.

Szó végén az orosz átvehetett egy ejtett csuvas alakot, ahol a szó végén veláris redukált van, amelyet írásban is jelölnek (*-ǣ*).

ǣ ~ u

Az *u* előzménye az *ǣ* redukáltnak, ezért a redukált hangértéke veláris labiális.

ǣ ~ ě

Szó elején megkülönböztetik a veláris (*ǣ-*) és palatális (*ě-*) redukáltat. Az *ě-* a hangrendi kiegyenlítődésként alakult.

Szó belsejében első szótagban az *-ǣ-* előzménye *-u-* vagy *-y-* volt, az *-ě-* előzménye *-ü-* volt. Ugyanakkor előfordul, hogy az *-ě-* a hangrendi kiegyenlítődésként alakult. Az *-ě-* mint etimologikus hang palatális illabiális *-i-* vagy palatális labiális hangra vezethető vissza. Az *-ǣ-* veláris labiális *-u-* ill. veláris illabiális *-y-* hang redukációjának eredménye. A két redukált ennek ellenére összefüggni látszik, s ennek az a magyarázata, hogy a szavaknak kialakult egy mély és egy magas hangrendű változata.

Szó végén mély hangrendű szóban *-ǣ*, magas hangrendű szóban *-ě*. További vizsgálatok dönthetik el, hogy a redukált mikor labiális és mikor illabiális értékű.

ǣ ~ 0

A redukált olykor nem csak az ejtésben tűnt el, de már írásban sem jelölik.

ǣ ~ ua

Az *-ǣ-* előzménye *-u-* volt, amely ugyanúgy triftongus fejleménye, mint ahogyan az *-ua-* triftongus eredetű:

1. *aka > āka > oka > uka > 1. uga > *uȳa > *uwa > uua > ua*
2. *ukā > uko > ugu > *uȳu > *uwu > uu > u > ǣ.*

ǣ ~ oga

Az *-ǣ-* előzménye *-u-* volt, amely ugyanúgy triftongus fejleménye, mint ahogyan az *-oga-* triftongus eredetű:

1. *aka > āka > oka > 1. oga*
2. *ukā > uko > ugu > *uȳu > *uwu > uu > u > ǣ.*

ǣ ~ uka

Az *-ǣ-* előzménye *-u-* volt, amely ugyanúgy triftongus fejleménye, mint ahogyan az *-uka-* triftongus eredetű:

aka > *åka* > *oka* > 1. *uka*
 2. *ukå* > *uko* > *ugu* > *uɣu > *uwu > *uu* > *u* > *ǎ*.

ǎ ~ uga

Az *-ǎ*- előzménye *-u-* volt, amely ugyanúgy triftongus fejleménye, mint ahogyan az *-uga-* triftongus eredetű:

aka > *åka* > *oka* > 1. *uka* > *uga*
 2. *ukå* > *uko* > *uku* > *ugu* > *uɣu > *uwu > *uu* > *u* > *ǎ*.

ǎ ~ uva

Eredeti *aka* triftongusból kell kiindulni:

aka > *åka* > 1. *oka* > *uka* > *uga* > *uɣa > *uwa > *uva*
 2. *åkå* > *oko* > *uku* > *ugu* > *uɣu > *uwu > *uu* > *u* > *ǎ*.

ǎ ~ āva

Eredeti *aka* triftongusból kell kiindulni:

aka > *oka* > 1. *uka* > *uga* > *uɣa > *uwa > *uva* > *āva*
 2. *åkå* > *oko* > *uku* > *ugu* > *uɣu > *uwu > *uu* > *u* > *ǎ*.

ǎ ~ iga

Az or. *-iga-* átadója a bask. *-igä-*, amely illabiális *-a-* hangot tartalmazó *-k-*elemű triftongus fejleménye:

aka > 1. *ykä* > *ygä* > *igä* —> or. *iga*
 2. *åkå* > *oko* > *uku* > *ugu* > *uɣu > *uwu > *uu* > *u* > *ǎ*.

ǎ ~ ino

Szó végén

a > *y* > *ǎ*,

az or. *-in*: birtokos melléknévképző *-i-*je a végső *-a* helyébe lépett. Az *-ǎ* és az *-in* nincsenek szerves kapcsolatban egymással.

Az *ǎ* kezdetű és elemű hangkapcsolatok viszonyai:

jǎ ~ i

Szó elején külön kell kezelni a szóeleji csuv. *j* + *ǎ* kapcsolatokat orosz *i-* megfelelőit. Az orosz *i-* (*ji-*) szókezdő nem orosz *jy-* átvétele. A *j-* szókezdő nem lehet protetikus. A csuvasban a redukált *-ǎ-* előzménye veláris illabiális *-y-*.

äva ~ o

Az -o is lehet triftongus eredetű:

aka > *ågå* > 1. *oγo > *owo > *o*
2. *uga* > *uγa > *uwa > *uva* > *äva*.

äva ~ u

Mindkettő triftongus eredetű:

aka > 1. *åka* > *oka* > *uka* > *uga* > *uγa > *uwa > *uva* > *äva*
2. *åkä* > *oko* > *uku* > *ugu* > *uγu > *uwu > *uu* > *u*.

äva ~ i

Az oroszban a palatális illabiális *i* idegen veláris illabiális *y* átvétele. A triftongus keletkezett:

aka > *åka* > *oka* > *uka* > *uga* > *uγa > *uwa > *uva* > *äva*.

Az *i* pedig a nem oroszban *y* fejleménye.

äva ~ ui

Eredeti -*k*-elemű triftongus változott:

aka > *åka* > *oka* > *uka* > *uga* > *uγa > *uwa > 1. *uva* > *äva*
2. *ua* → or. *ua* > *ui*.

Az oroszban az -*in* birtokos melléknévképző -*i*-je az idegenből átvett -*a* helyébe lépett, így lett az *a* helyén *i*, ezért ez a két hang nem tartozik össze szervesen.

äjä ~ i

Az -*äjä*- triftongus közvetlen előzménye elvileg -*uju*- vagy -*yjy*- lehetett. A párhuzamos földrajzi névi és a nyelvi adatok alapján a fenti adatokban -*yjy*- volt. Az oroszban a palatális illabiális -*i*- pedig veláris illabiális -*y*- átvétele, amely triftongus fejleménye:

yky > *yγy > *ywy > *yuy* > *yy* > *y* → or. *i*.

Az ejtése azonban a *k*-utáni helyzetben nem lehet palatális.

äjä ~ ě

Az -*äjä*- triftongus előzménye elvileg -*uju*- vagy -*yjy*- lehetett. A párhuzamos földrajzi névi és a nyelvi adatok alapján a fenti adatokban -*yjy*- volt. Az -*ě*- redukált olyan palatális -*i*- hangot takar, amelynek előzménye veláris illabiális lehetett a párhuzamos nyelvi adatok alapján.

äxa ~ a

Az eredeti *aka* triftongus:

aka > 1. *aga* > *aɣa > *awa > *aua* > *aa* > *a*
2. *āka* > *oka* > *uka* > *uxa* > *ǣxa*,

a redukció a csuvasban mehetett végbe.

ǣxa ~ uxa

Az eredeti *aka* triftongus:

aka > *āka* > *oka* > *uka* > *uxa* > *ǣxa*.

ǣxa ~ iga

A triftongus egyik eleme redukálódott:

aka > *yka* > 1. *yxa* > *ǣxa*.

Az orosz *-iga-* forma idegen *-yka-* átvétele úgy, hogy az *š-* után valójában nem palatalizálódik a magánhangzó ejtése, az intervokális *-k-* pedig az átadó nyelvben félzöngés ejtésű, amelyet az orosz zöngéssel helyettesített.

2.2.12.11. *ě* és viszonyai:

ě ~ a

Szó végén ha csuvas redukált *-ě* előzménye veláris illabiális *-y* lenne, akkor a fejleménye veláris illabiális redukált (*-ǣ*) lenne, s csak az illeszkedés miatt használnának palatális illabiális redukáltat (*-ě*). Valószínűbb, hogy hangsúlytalan szótagban a redukált (*-ě*) előzménye hangsúlytalan *-e*. Az orosz használatban az *-a* nem orosz *-ä*, *-e* átvétele.

ě ~ o

A redukált *-ě* előzménye hangsúlytalan helyzetben palatális labiális *-ö*. Az orosz ezt az *-ö*-t helyettesítette veláris labiális *-o*-val.

ě ~ u

Szó belsejében első szótagban az *ě* és *u* viszonyban a csuvas redukált (*-ě*) előzménye labiális palatális labiális (*-ü-*) volt, amelyet átvett az orosz úgy, hogy helyettesítette veláris labiális *-u*-val, miközben palatalizálta az előző mássalhangzót. A csuvasban az első szótag redukáltjának *-ě-* előzménye palatális labiális (*-ü-*), amelyet átvett az orosz és veláris labiális *-u*-val helyettesítette. A csuvasban a második szótag redukáltjának (*-ě-*) az előzménye veláris illabiális *-y-*, amelynek a csuvasban veláris redukált *-ǣ-* felel meg. Helyén az *-ě-* a magánhangzó-harmóniára törekvés eredménye.

A csuvas szókezdő redukált (*ě-*) előzménye palatális illabiális *i-*, a szóbelseji redukálté pedig labiális palatális *-ü-*. Az oroszban lévő szóbelseji *-u-* nem orosz *-ü-* átvétele hanghelyettesítéssel. Ott, ahol az oroszban az *-u*-előtti mássalhangzó palatális, az orosz átadójában *-ü-* volt, amit az orosz *-u*-val helyettesített, de jelezte a lágyiséget. Ilyen esetekben

a csuvas és az orosz alak előzménye ugyanaz volt, tehát közös az átadó alak. Ennek függvényében a csuvas *ě*: redukált palatális labiális:

ü > *ě*.

ě ~ *e*

Szó belsejében első szótagban az orosz a csuvas forma ejtett változatát vette át szóban és írásban.

Második szótagban a csuvasban a hangsúlytalan *-e*- ejtése redukált úgy, mint az oroszban, ezért azt a csuvas *-ě*- redukálttal jegyezte le. A csuvasban az *-ě*- redukált előzménye lehet *-ü*-. A csuvasban a palatális redukált (*ě*) előzménye lehet palatális illabiális (*i*), palatális labiális (*ü*). Előfordul, hogy az orosz szóban a hangsúlytalan helyzetben lévő röviden és zártan ejtett *-e*- a csuvasba kerülve *ě* lejegyzésű. Vagyis, a csuvas az orosz ejtést vette át, amelyet írásban is jelöl.

or. *e* → csuv. *ě*.

Az oroszban az *e* illabiális *a* fejleménye:

a > *ä* > *e*.

A csuvas *ě* előzménye *i*, *ü*. Előfordul azonban, hogy a földrajzi közsónak nincs *-i*- zárt hangot tartalmazó változata, mégis van *-ě*- redukált a csuvas használatban. Ennek az lehet a magyarázata, hogy a csuvasnak átadó alakban az első két magánhangzó zárt és röviden ejtett, s a csuvas ezt úgy hallotta, ahogyan lejegyezte, ill. úgy jegyezte le, ahogyan hallotta.

Szó végén az *-ě* előzménye olyan *-i* volt, amely keletkezhetett egyrészt illabiális

a > *ä* > *e* > *i*

változással, másrészt lehet *-y*-fejlemény, amely palatalizálódással válhatott *-i*-vé.

a > 1. *ä* > *e* > *i*
2. *y* > *i*

ě ~ *i*

Redukált *ě*- előzménye *i*- volt szó belsejében első szótagban.

Második szótagban palatális illabiális és labiális egyaránt lehetett a redukált előzménye:

1. *i* > *ě*
2. *ü* > *ě*

Harmadik szótagban már az átadó nyelvben megvolt az *-e* > *-i* zártabbá válás. Az *-ě*- előzménye *-i*- illabiális palatális. A csuvas forma előzménye megegyezik az orosz alakkal.

Szó végén a redukált ejtésnek bizonyos esetekben kétféle magyarázata lehet:

1. az előzmény mélyhangú *-y*, s a harmónia érdekében illeszkedés történt, ezért van *-ě*,
2. hangsúlytalan helyzetű szóvégi *-a* az előzmény, s ismét az illeszkedés miatt jelölnek *-ě* palatális redukáltat.

Más esetekben a redukált *-ě* előzménye *-i* és *-ü* volt.

ě ~ y

Szó belsejében második és harmadik szótagban a csuvas redukált a magánhangzó-harmóniára törekvés eredménye. Valójában veláris illabiális (*y*) az előzménye.

ě ~ ju

Szó elején az or. *ju-* idegen *ü-* átvétele helyettesítéssel.

ě ~ 0

Szó elején, szó belsejében és szó végén a csuvas nyelvi használatú nevek egy részében a redukált megmaradt, más részében elsorvadt.

A hangok és hangkapcsolatok összehasonlító vizsgálata során minden egyes esetben megnéztük a szókezdő, a szóbelseji és a szóvégi előfordulásokat. A szó belsejében az első, második, harmadik és a további szótagok magánhangzóit külön tanulmányoztuk, de a részletezésre csak ott tértünk ki, ahol szükséges volt.

2.2.12.12. A magánhangzók minőségi változásai a földrajzi nevekben:

2.2.12.12.1. Palatalizáció:

Az eredeti illabiális veláris *a* palatalizálódott:

$a > ä > e$,

továbbá az illabiális veláris *a* másik fejleménye az illabiális veláris *y* palatalizálódott:

$a > y > i$.

2.2.12.12.2. Zártabbá válás:

Az eredeti illabiális veláris nyílt *a* több irányban indult el a zártabbá válás útján:

$a >$ 1. *ä*
2. *y*.

Ez a tendencia tovább folytatódott, de legtöbbször társult hozzá más minőségi változás is, pl. palatalizáció:

$a >$ 1. $ä > e > i$
2. $y > i$,

és labializáció:

1. $a > ä > o > u$
2. $e > ö > ü$.

2.2.12.12.3. Labializáció:

E folyamatban elsőként az eredeti illabiális veláris nyílt *a* vett részt:

$a > \bar{a}$,

majd labializálódott az *e* mint fejlemény:

$e > \bar{o}$,

továbbá az *i*:

$i > \bar{ü}$.

2.2.12.13. A magánhangzók mennyiségi változásai a földrajzi nevekben¹:

2.2.12.13.1. Trifongusból diftongus:

Háromféleképpen lehetséges:

Ebben a folyamatban a *-k-* és a *-t-* elemű trifongusok egyaránt részt (*VkV*) vehettek úgy, hogy vagy az egyik magánhangzó tűnt el, pl.:

$VkV > Vk$, vagy

$VkV > kV$,

vagy a *-k-* indult el a változás útján úgy, hogy félig zöngéssé vált, réshangúsodott, majd vokalizálódott:

$VkV > VGV > *V\gamma V > *V_w V > VVV$,

és ebben a fázisban a trifongus három magánhangzóból állt, ahol a középső rendszerint különbözött a két szélsőtől. Az ejtésnek a további egyszerűsödése során lett diftongus, azaz két magánhangzó: *VV*.

2.2.12.13.2. Diftongusból hosszú magánhangzó:

Ebben a változásban részt vettek egyfelől a *k*-t tartalmazó diftongusok (*Vk*, *kV*), másfelől az azonos magánhangzóból álló diftongusok (*VV*).

Az első esetben az *Vk* fejleménye a nem azonos magánhangzóból álló ereszkedő vagy záródó diftongus keletkezett, amely tovább változva monoftongizálódhatott, így vált belőle hosszú magánhangzó:

$Vk > VG > *V\gamma > *V_w > VV$ (pl. *au*, *ou*, *ei*) $> V\bar{u}$ (pl. *ō* *ū* *ē*).

A második esetben a *kV* fejleménye az emelkedő vagy nyitódó diftongus:

$kV > GV > *\gamma V > *_w V > VV$ (pl. *ie*).

---

¹ Nem találtam példát depalatalizációra, protézisre, és hosszú magánhangzóból trifongus keletkezésére.

Végül a harmadik esetben a magánhangzók közül álló diftongusok közül csak azok tartoznak ide, ahol a magánhangzók azonosak, vagyis két azonos magánhangzó ejtése egymás mellett hosszú értékű:

VV (azonos mgh-k) > V̀̀ (pl. *ā, ē*).

2.2.12.13.3. Hosszú magánhangzóból rövid magánhangzó:

A földrajzi névi adatainkban külön nem jelölik a hosszúságot, ezért a hosszú és rövid magánhangzók megkülönböztetése csak helyszíni vizsgálatok révén lehetséges.

2.2.12.13.4. Redukció:

Az a folyamat, amikor rövid magánhangzóból redukált válik, csak a csuvasban mutatható ki, mert ott jelölik a redukált magánhangzókat. A redukált állapot a teljes képzésű magánhangzó megléte és annak a hiánya közti állapot megőrzése szóban és írásban. A redukált állapot közvetlenül előzi meg a hanghiány állapotot. Miután a hanghiány és vele összefüggésben a teljes értékű magánhangzó megléte más nyelvekben is kimutatható, ezért a redukált ott is ismert lehetett, ahol nem jelölik.

2.2.12.13.5. Eltűnés:

Teljes képzésű rövid magánhangzó és redukált magánhangzó eltűnése hanghiányt eredményez ott, ahol a párhuzamos adatokban megvan vagy a teljes képzésű rövid, vagy a redukált magánhangzó.

2.2.13. Összegzés

A hangképző szervek egyre bonyolultabb, fejlettebb működéséről tanuskodnak a magánhangzók minőségi és mennyiségi változásai, amelyek az emberi beszéd első megnyilvánulásainak szükségszerű következményei voltak. Az egyszerű hangutánzó szavakból több elemű összetett, többszörösen összetett szavak, majd több elemű nevek váltak, az ejtésük egyre kombináltabbá vált, amelynek az egyszerűsítésére törekedett a nyelv a használat során. Ennek eredményeképpen a fenti folyamatok mutatkoztak, ugyanakkor lényeges, hogy nem találkozom sem protézissel, sem szervetlen hangbetoldással. Mindez azért is fontos, mert kihatással van a nyelvek grammatikájának, jelen esetben a hangtan eddigi ismereteinek a felülvizsgálatára az érintett uráli, altáji és indoeurópai nyelvcsaládba sorolt nyelvekben, élükön a magyarral. Ez azt is jelenti, hogy nem csak nyelvtörténeti, hanem nyelvjárástörténeti ismeretekhez is juthatunk.

A földrajzi nevekben gyakran érvényesül a magánhangzó-harmónia. A vegyes hangrendű szavakból álló nevek elsősorban szóösszetétel útján keletkeztek.

A szóhangsúlynak időnként abban nyilvánul meg a szerepe, hogy a hangsúlytalan helyzetű magánhangzó redukálódik a csuvasban, majd eltűnhet, de a magánhangzó eltűnése más nyelvhasználatban is előfordul. Ennek is az az egyik oka, hogy a szótag magánhangzója hangsúlytalan helyzetben van. A palatális magánhangzó is ott hagyja a nyomát az eltűnése után, mert az előtte álló mássalhangzót palatalizálta, s ez a palatalizált mássalhangzó megmaradt lágynak a magánhangzó eltűnése után is. A földrajzi nevekben csak az írásban is jelölt magánhangzó eltűnését vizsgáltam.

A redukált kiesése a csuvasban olykor iránymutató, mert segít eldönteni, hogy az oroszba került alak mely nyelvből való.

A legtöbb esetben kinyomozható, hogy a teljes képzésű rövid magánhangzók eltűnése mely nyelv használatában következhetett be.

Nem ritka a szóeleji magánhangzó eltűnése. Ez azonban nem következik be akkor, ha a magánhangzó egymagában egy önálló szó maradványa, mint az összetett szó előtagja.¹

A magánhangzók viszonyainak a vizsgálatából következtethettem a magánhangzók keletkezésének indítékaira, okaira is. Úgy vélem, kezdetben a magánhangzót a mássalhangzóval együtt ejtették, kísérvhang volt. Minőségileg a legelső magánhangzó illabiális, veláris, nyílt, azaz alsó nyelvallású rövid *a* lehetett.

Munkám eredményeképpen nem csak a földrajzi nevekben, hanem az érintett Volga vidékén élő nyelvekben, sőt az altáji, az uráli és az indoeurópai családba sorolt nyelvekben és kiemelt helyen a magyarban is tisztázható a protézis problémája, a tövéghangzók kérdése, a magánhangzók hosszúságának eredete. Olyan magánhangzó-változások mutathatók ki a Volga-Urál vidékén a földrajzi nevekben, amelyeknek a fejlődési soraiban elhelyezhetők az érintett nyelvek hangtörténetének különböző fázisai, s felismerhető a nyelvek nyelvjárásainak lényege. Pl. a magyar *ö-ző* nyelvjárási jelenség a komi és a baskír terület olyan neveivel kapcsolatos, ahol *e* helyett *ö* van, továbbá a diftongus szerepe a nyelvjárásokban, vagy a palóc nyelvjárásban ismert az irodalmi nyelvtől eltérő hosszú labiális *â* magánhangzó ejtése stb.

A Volga-Urál vidéke földrajzi neveinek összehasonlító hangtani vizsgálata során egyben olyan szubsztrátum nyelv hangtanát ismerhettük meg, amely szubsztrátum nyelv utódnyelvei között kell legyen a magyar.

Egyértelműen felismerhető, hogy a Volga-Urál vidéke földrajzi neveinek a hangállapota és a Kárpát-medencében ismert tulajdonnevek és közsók között nem csak különbözőség, de annál több azonosság és összefüggés van. Megállapíthatók azok a minőségi és mennyiségi hangváltozások, amelyek a Volga-Urál vidékén beszélt nyelvekben és a magyar nyelvben közösek, illetve közös gyökerűek.

A kettőnél több tagú nevek, amelyek megvannak a Volga-Urál vidékén és a Kárpát-medencében is, arról tanúskodnak, hogy nem csak kétszótagú nevek léteztek már az ómagyar kor előtt. Ez azért is fontos, mert a magánhangzóknak van szótagképző szerepük, és kettő vagy több szótagból álló szavak hangrendjében és az illeszkedés törvényének alakulásában szerepük volt.

A továbbiakban az is eldönthető, hogy a Volga-Urál vidéke földrajzi neveinek a hangtana alkalmazható-e részben vagy egészében a magyar tulajdonnevek és közsók, valamint a grammatikánk megfejtéséhez.

---

¹ Vö.: csuv. *uśyrma* < *u* ← *u*: valamely nyelvben 'víz' jelentésű + *śyrma* ← csuv. *śyrma* 'árok, patak, szakadék'.

2.3. A mássalhangzók és a magánhangzók összehasonlító hangtani vizsgálatainak összegzése.

A földrajzi nevek összehasonlító hangtani vizsgálataiból a következő hangváltozások mutathatók ki:

2.3.1 Mássalhangzó-változások

k	> <i>k'</i>				
	> <i>x</i>				
	> <i>g</i>				
	> <i>*γ</i>	> <i>j</i>	> <i>č</i>	> <i>š</i>	
		> <i>w</i>	> <i>v</i>		
			> <i>V</i>	> <i>ǎ, ě</i>	> <i>0</i>
	> <i>*nG</i>	> <i>*ny</i>	> <i>*nw</i>	> <i>nm</i>	> <i>m</i>
	> <i>nk</i>	> <i>k</i>			

t	> <i>t'</i>	> <i>č</i>	> <i>š</i>		
			> <i>c</i>		
		> <i>čÝ</i>	> <i>šÝ</i>		
		> <i>šč</i>			
		> <i>j</i>			
		> <i>ʋ</i>	> <i>ś</i>		
			> <i>j</i>		
	> <i>ʋ</i>	> <i>s</i>	> <i>c</i>		
		> <i>φ</i>	> <i>f</i>		
			> <i>p</i>	> <i>φ</i>	> <i>f</i>
		> <i>h</i>			
		> <i>c</i>			
	> <i>d'</i>	> <i>dž</i>	> <i>ž</i>		
		> <i>j</i>			
	> <i>d</i>	> <i>nd</i>	> <i>n</i>		
	> <i>δ</i>	> <i>z</i>			
		> <i>r</i>			
		> <i>l</i>			
		> <i>w</i>	> <i>v</i>		
			> <i>V</i>	> <i>0</i>	
			> <i>m</i>		
	> <i>δ'</i>	> <i>ž</i>			
		> <i>l'</i>			

2.3.2 Magánhangzó-változások

a	> <i>ä</i>	> <i>e</i>	> <i>i</i>	> <i>ü</i>	> <i>ě</i>	> <i>0</i>
				> <i>ě</i>	> <i>0</i>	
			> <i>ö</i>	> <i>ü</i>	> <i>0</i>	
	> <i>y</i>	> <i>i</i>	> <i>ě</i>	> <i>0</i>		
		> <i>ǎ</i>	> <i>0</i>			
	> <i>ǎ</i>	> <i>o</i>	> <i>u</i>	> <i>ǎ</i>	> <i>0</i>	

VkV	> V _k	> VG	> V _γ	> V _w	> VV	> V _ù	> V	> v _ò	> 0
	> kV	> GV	> γV	> wV	> VV	> V _ù	> V	> v _ò	> 0
	> VGV	> V _γ V	> V _w V	> VVV	> V _ù	> V	> v _ò	> 0	

A földrajzi nevek összehasonlító hangtanának elkészítése több tanulsággal¹ járt, köztük általános nyelvészeti, nyelvtörténeti és leíró nyelvészeti. Kiss Lajossal egyrészt egyetértve „vezérfonalul tud szolgálni a földrajzi nevek etimológiai természetű problémáinak felismeréséhez és megoldásához, s fejleszteni tudja a történeti helynévkutatással foglalatosskódók problémamegoldó gondolkodását.” (KISS 1995:3). Másrészt a földrajzi nevek összehasonlító hangtana ennél többet is jelent, mert az adatok egy része kimutatható a Kárpát-medence névanyagában is, ezért arra lehet következtetni, hogy a Volga-Urál vidéke földrajzi neveinek egy jelentős része olyan nép nyelvéből való, amely nyelven a Kárpát-medence földrajzi neveinek egy részét nevezték meg. Nem a véletlen műve tehát, hogy a Volga-Urál vidéke földrajzi neveinek a hangtana segítségével világosabbá tehető a magyar nyelv leíró és történeti hangtana, ezt követően pedig a szókincsünket alkotó tulajdonnevek, közsók valamint grammatikai elemek etimológiájának a tisztázása. Miután e földrajzi neveknek a párhuzamai megtalálhatók Eurázsia más területein is, nem csak a névadó népek nyelvének van közük egymáshoz, hanem azok utódnelveinek is. Ezért az a tény, hogy a Volga-Urál vidéke hangtana alkalmazható pl. a török és a mongol nyelvek, számos uráli nyelvcsaládba sorolt nyelv, s igen gyakran az indoeurópai nyelvek szavainak és nyelvtanának a vizsgálatakor is, arra utal, hogy ezeknek a nyelveknek az egymáshoz való viszonyát felül kell vizsgálni. A földrajzi nevek összehasonlító hangtani vizsgálatainak az eredményei arra utalnak, hogy **a Volga-Urál vidékén olyan szubsztrátum nyelv, nyelvek voltak a névadók, amelyek közül a legrégebbi rétegnek a kapcsolatai kiterjedtek egész Euráziára. Következésképp egykor hatalmas területen beszélt szubsztrátum nyelv utódnelveit ismerhetjük meg, s e nyelvek egymáshoz fűződő térbeni és időbeni kapcsolatát tanulmányozhatjuk a földrajzi nevek segítségével.** A magyar nyelv szempontjából pedig mind a szubsztrátum (pl. szkíta, hun), mind az utódnelvek (pl. török, mongol) kutatása szükségszerűen fontos ugyanúgy, mint az uráli nyelveké. Ez utóbbiaknak a magyar nyelvhez fűződő viszonyát másképp látom, mint ahogyan ma azt az akadémiai nyelvtan szerint meghatározták. A Volga-Urál vidéke földrajzi neveinek a rendszerszerű vizsgálata, valamint más területek, így a Kárpát-medence földrajzi neveivel való összefüggésük számos nyelvi (leíró-, történeti- és általános nyelvészeti) és őstörténeti tanulsággal jár. Így jobban megismerhetjük az emberi beszéd, a nyelv születését, kialakulását is. Tanulmányozásuk tehát elkerülhetetlenül fontos nem csak hangtani, hanem mondattani, alaktani és jelentéstani oldalról is. Ez utóbbiakat a Nyelvészeti őstörténet sorozat további könyveiben tesszük közzé.

¹ A földrajzi nevek összehasonlító hangtana, alaktana és jelentéstana tanulságait részletesen majd a bevezetőben megjelölt könyvekben tesszük közzé.

Idegen szavak és kifejezések

a tergo szótár	szóvégmutató szótár
abessivus	Az állapothatározók egyik fajtája, hogyan? kérdésre válaszolva valaminek a hiányát fejezi ki.
ablativus	Honnan? kérdésre felelő általános helyhatározó.
abszolút szótő	Végső szótő, szógyök, az a szórész, amely már nem tartalmaz több mellék szóelemet, morfológiailag tovább már nem tagolható, s a szó jelentésének a magvát hordozza.
absztrahálódás	Olyan jelentésváltozás, melynek során konkrétabb valóságelemek elnevezése elvontabb valóságelemekre megy át.
absztrakt	elvont, elméleti, gondolati
accusativus	tárgyeset
actio imperfecta	ld.: imperfectum
actio perfecta	ld.: perfectum
adaptáció	Szóvég-megelevenedés, ráértés. A toldalékok keletkezésének az a módja, amikor valamely szóvéget a nyelvérzék funkcióval bíró szóelemnek fog fel, leválasztja az illető szó testéről, s más szavakhoz toldalékként hozzáilleszti.
adessivus	A magyarban a <i>-nál</i> , <i>-nél</i> viszonyragos eset neve. A mondatban többnyire hol? kérdésre felelő, lazább külviszonyt kifejező helyhatározó.
adnominális szószerkezet	Olyan alárendelő szószerkezet, melynek alaptagja névszó.
adverbális szószerkezet	Olyan alárendelő szószerkezet, melynek alaptagja ige.
adverbiális szószerkezet	Olyan alárendelő szószerkezet, amelynek alaptagja határozó.
adverbium	határozószó
affixum	toldalék
affrikálódás	Olyan mássalhangzó-változás, ahol egyes mássalhangzók (réshangok, zárhangok, likvidák, nazálisok) affrikátává alakulása történik többnyire anélkül, hogy képzésük helye lényegesebben megváltozna.
affrikáta	zárréshang
agglutináció	1. A toldalékok keletkezésének az a módja, amikor egyes, eredetileg önálló szavak elvesztik alaki és jelentésbeli önállóságukat, hozzátapadnak (agglutinálódnak) az előttiük – vagy egyes nyelvekben az utánuk – álló szóhoz, s így toldalékmorfémává válnak. 2. Analitikus toldalékok használata, ezek az adott szóalakban csak egy funkciót töltenek be.
agglutináló nyelvek	A nyelvek morfológiai osztályozása szerint azok a nyelvek, amelyek elsősorban a szavakhoz ragasztható analitikus nyelvi elemekkel módosítják a szavak jelentését, illetőleg változtatják meg a szavak egymáshoz való viszonyát.
akció	cselekvés, tevékenység
akkomodáció	Alkalmazkodás, az a fonetikai törvényszerűség, hogy valamely hang – bizonyos képzőmozzanatait tekintve – a szomszédos hanghoz hasonlóbbá vagy azzal azonossá válik.
aktív	cselekvő, tevékeny
aktív szóelem	lásd produktív szóelem
aktív szókészlet	A szókészletnek az a része, melyet egy adott beszélő

aktívum	gondolatainak közlésekor használni szokott.
alapalternáns	cselekvő ige Alapalak, szótári tőalak, szabad tőalak, a szótöveknek önállóan (azaz zero morfémával) is előforduló változata. Az igealak alapalakja a kijelentő mód, jelen idő, alanyi ragozás, egyes szám 3. személyű alak, a névszóké pedig az alanyként használatos, jel és rag nélküli alak.
álhomonímia	Az a jelenség, amikor egy eredetileg több értelmű szó jelentésárnyalatai a fejlődés folyamán egymástól elszakadnak, s a divergens jelentésfejlődés azonos alakúságot eredményez.
alkalmazott nyelvészet	Azoknak az elméleti, kutatási tevékenységeknek és technikai eljárásoknak összefoglaló neve, amelyeknek célja a nyelvtudomány eredményeinek hasznosítása a közvetlen társadalmi gyakorlatban, illetőleg más, a nyelvtudománnyal érintkező elméleti tudományokban. Hasznosítási területe például az anyanyelvi oktatás, a nyelvművelés, a logopédia, az idegen nyelvek tanítása, a távközlés, a dokumentáció, a fordításelmélet, az őstörténet stb.
allativus	A mondatban többnyire <i>hová?</i> kérdésre felelő, lazább viszonyt kifejező helyhatározó, a magyarban <i>-hoz, -hez, -höz</i> viszonyragos eset neve.
allegória	A metafora egyik származéka, elvont fogalomnak a megismerés, vagy érzékelhető képben való ábrázolása, leggyakrabban azonban hosszabb gondolatsoron, esetleg egy egész művön végig vitt metafora, amelyben a kép minden egyes mozzanatának az ábrázolt gondolat egy-egy határozott mozzanata felel meg.
allofón	Variáns. Az egy fonémához tartozó hangok vagy hangváltozatok, melyek lényeges tulajdonságaikban megegyeznek, melyeknek egymással szemben sem értelem- megkülönböztető, sem érzelemkifejező szerepük nincs.
allomorf	alternáns
általános nyelvészet	Az a tudományág, amely az emberi nyelv legáltalánosabb törvényszerűségeivel, elméleti összefüggéseivel foglalkozik. Kutatása Saussure óta a nyelvre, elsősorban, mint jelek rendszerére irányul. Az általános nyelvészet körébe tartoznak még az egyes konkrét nyelvek vizsgálatának elméleti vonatkozásai, a nyelvtudomány módszerei, az egyes részdiszciplínák elvi és módszertani problémái, a nyelvészetnek más tudományokkal való kapcsolata, a nyelvtudomány története stb.
alternáció	Váltakozás, valamely morféma azonos helyen levő hangjainak különbözősége a morféma különböző alakjaiban. Magánhangzó-alternáció pl.: <i>hal ~ holt, vala ~ volt</i> , mássalhangzó-alternáció pl.: finn <i>kota ~ kodan</i> ('ház' ~ 'házat').
alternáns	morfémaváltozat, ugyanazon morféma (szóelem) egymástól alakilag eltérő, meghatározott szabályok szerint megjelenő változatainak a neve.
alveolo-palatális	Iny-szájpadlás, a nyelv a képzés során meglehetősen nagy

alveolus	felületen érintkezik az íny és az elülső szájpadlással.
ambivalens	fogmeder, meder, üreg (hangképzésnél az íny) Kétértékű, kétféleképpen is értelmezhető (tő, toldalék), pl. a nomenverbum, amely mondatbeli funkciójától függően hol a névszói, hol az igei osztályba tartozott, tartozik.
amelioráció	A szóhangulat javulása, eredetileg közömbös vagy negatív szóhangulatnak kedvező irányban való módosulása.
amelioratív jelleg	Egy szó hangulatának, érzelmi töltésének, jelentésének egy másik, rokon értelmű szóhoz képest választékosabb, emelkedettebb, ünnepélyesebb volta.
amerikai deszkriptív iskola	Megalapítója L. Bloomfield. Lényege: formálisan írja le a nyelvet – a jelentésre való hivatkozás nélkül. Filozófiai alapállása szerint csak a közvetlenül létező realitásában hisz, ezért a nyelvet a beszédaktusok közvetlen valóságára redukálja. Vizsgálata a megnyilatkozásokra irányul. Ebből következik, hogy Bloomfield tulajdonképpen a saussure-i értelemben vett rendszer fogalmáról is lemond. A rendszer ugyanis nincs közvetlenül adva, csak elvonható a beszédaktusoktól. A bloomfieldi rendszer alapegységei a fonémák, a fonémák egymásutánjai a morféma, a morféma egymásutánjai a szavak stb. A nyelvi elemek egymásutánjait tisztázza. A nyelvi leírás célja szerinte a kész beszédaktusok (produktumok) rögzítése.
anaforikus utalás	A névmásoknak az a sajátos funkciója, amellyel a közlésben korábban már elhangzott elemekre utalnak vissza.
analitikus	elemző
analitikus nyelvek	Olyan nyelvek, amelyekben a szavak közötti kapcsolatot a mondatban a szavak ragozott alakjai jelzik.
analógia	Az a jelenség, amikor valamely szó, morféma, vagy szó szerkezet egy másik szó, morféma vagy szó szerkezet hatására megváltozik, a ható tényezőhöz hasonlóvá válik.
anomália	Különböző nyelvtani alakoknak, szerkezeteknek az általánostól, a szabályszerűtől való eltérése.
anorganikus (inetimologikus) hang	Egyes szavakban szórványosan jelentkező, nem etimologikus hang.
anorganikus összetétel	Szervetlen összetétel. Olyan összetétel, melynek tagjai nem alkotnak egymással szintaktikai viszonyt, a gyakori mondatbeli együtt használat következtében tapadtak össze.
antonim képzők	ellentétes jelentésű képzők
antonimia	Ellentétes értelműség, az a jelenség, amikor két nyelvi jel(csoport) jelentéstartalma egymással szemben ellentétes jegyeket tartalmaz.
antroponimia	A névtudománynak a személynevekkel foglalkozó ága, személynévkutatás, jelenti magát a személynévanyagot is.
anyakódex	Az a rendszerint latin nyelvű könyv, amelybe beékelődve magyar szövegemlék jelentkezik.
apikális hang	ld.: kakuminális hang
appozíció	értelmező
archaizmus	Olyan elavult vagy elavulóban lévő nyelvi jelenség (szó, kifejezés, jelentésárnyalat, nyelvtani forma), amely régebbi

argó	korok nyelvállapotának a jellemzője, s a mai nyelvben csak meghatározott, főként tudatos stilisztikai céllal használatos. Jassznyelv, tolvajnyelv. Olyan nyelvhasználat – elsősorban az alantasabb társalgási stílusban –, amelyre tolvajnyelvi szavak erősebb beszívargása jellemző.
articulus	névelő
artikuláció	A hangok képzésének és kiejtésének módja, hangképző szerveinknek eközben elfoglalt helyzete.
artikulációs bázis	Beszédünk megszokottá vált, beidegződött tudati és szervi alapja, melynek összetevői azok a jellemző hangképző szervi állások, amelyek az egyes hangok létrehozásához szükségesek, továbbá az a mód, ahogy a különféle hangsajátosságokat nyelvi kifejezésre felhasználjuk, valamint azok a nyelvi mozgások, amelyek egyik beszélőszervi állásból a másikba való átmenethez szükségesek, végül a hangok egymással való kapcsolódásának sajátos módjai.
aspektus	Igeszemlélet, az a mód, amelynek révén az igével kifejezett cselekvés befejezettségét, tartósságát, általában az időbeli lefolyás valamely mellékkörülményét az ige fejezi ki. Ezt szolgálja a magyarban az igekötő.
aspiráta	Hehezetes hang. Olyan zárhang, melynek képzése során (artikulációs kísérőjelenségként) a zár felpattanása után a levegő súrlódva tódul ki a korábban zárt alkotó szervek közül, és <i>h</i> -féle zörej kíséri a hangot.
aszcondens	A történeti nyelvvizsgálatban az a tárgyalási mód, mely egy adott jelenség előzményeit kutatja. A jelenből halad vissza a múltba, az új jelenségből a régi felé.
aszegmentális eszközök	Nem szegmentumszerű (testetlen, alaki kitevő nélküli) nyelvi jelek, amelyek nem hangtesteken jelennek meg. Ezek: a szünet és a szórend.
aszillabikus hang	Szótagot nem alkotó, szótagalkotásra képtelen hang. Ilyenek pl.: a magyarban a mássalhangzók.
asszimiláció	1. Hasonulás. Az alkalmazkodásnak (mint fonetikai törvényszerűségnek) az a fajtája, melynek során egy mássalhangzó valamely szomszédos mássalhangzóhoz hasonlónak vagy azzal azonossá válik, s a létrejövő hang a nyelvben önálló fonéma szerepét tölti be. 2. A nyelvtörténetben minden olyan hangváltozás, amely a környező hangok hasonlító hatásának tulajdonítható.
asszociatív hangváltozás	A függő vagy kombinatorikus hangváltozás egyik típusa, amelynek keletkezése egyik hangnak a másikkra való hatásával magyarázható (hasonulás, elhasonulás, hangátvetés stb.)
attributív szó szerkezet	Jelzős szó szerkezet. Olyan alárendelő szó szerkezet, amelyben a determináns az alaptag jelzője.
attributum	jelző
augmentatív képző	nagyító képző
bilabiális	két ajakkal képzett hang
bináris (dichotomikus) felosztás	Páros, kettős. A nyelvi rendszer elemzésének és leírásának az a módja, amely két, egymással ellentétes, szembenálló csoportba (típusba) sorolja a nyelvi jelenségeket.

birém mondat	kéttagú mondat
calque	ld.: kalk
casus	Eset. Egyes nyelvekben föllelhető sajátos kategória, olyan szóalak, mely zárt morfológiai rendszer tagjaként jellegzetes végződést visel, s a mondatban többnyire meghatározott funkciót tölt be.
causalis-finalis	A magyarban az <i>–ért</i> viszonyragos eset neve, mondatbeli szerepe ok- vagy célhatározó.
cognitum-novum	téma-réma, topic-comment, ismert-új, cognitum-novum, lélektani alany- lélektani állítmány: A mondatot nemcsak nyelvészeti, hanem pszichológiai és logikai szempontból is tagolhatjuk. A lélektani tagolás során két lényeges összetevőre bomlik a mondat. Az egyik az, amit a mondatelőzményből ismerünk (ez a téma, topic, az ismert, a cognitum, a lélektani alany), a másik pedig a közlés új eleme, (ez a réma, a comment, az új, a novum, a lélektani állítmány).
collisio	ld.: kollízió
comitativus	<i>-val, -vel</i> viszonyragos társhatározó
comment	ld.: cognitum novum
conditionale	feltételes mód az igeragozás rendszerében
coniugatio	ld.: konjugáció
coniunctio	ld.: konjunkció
coniunctivus	A latin igeragozási rendszerben az a mód, amely önálló használatában a magyar felszólító, illetve feltételes módnak felel meg.
consonans	ld.: konszonáns
dativus	Részeseset, a magyarban a <i>-nak, -nek</i> viszonyragos eset neve. A mondatban elsősorban a részeshatározó funkcióját tölti be.
dativus possessivus	Olyan <i>-nak, -nek</i> ragos részeshatározó, mely a létigével kapcsolódva birtoklást fejez ki.
deduktív	következtető, levezető
defektív	hiányos, nem teljes ragozású
definiál	meghatároz, kifejt, körülír (fogalmat)
deklináció	névszóragozás
deklináció	névszóragozás
dekódol	Valamely információ definiált jelrendszer alapján értelmez.
delabializáció	Labiális magánhangzónak ajakrésessé válása.
delativus	A magyarban a <i>-ról, -ről</i> viszonyragos eset neve. A mondatban többnyire <i>honnan?</i> kérdésre felelő, szorosabb külviszonyt kifejező helyhatározó.
deminutiv	kicsinyítő
denazalizáció	Mássalhangzó-változás, amikor az orrhang (nazális) eltűnik.
denominális	névszóból való, névszói alapszavú (ige vagy névszó)
denotátum	A jel tárgya, a nyelven kívüli valóság valamely részlete, amire a nyelvi jel vonatkozik a jelentés alapján.
dentális	foghang
dentes	fogak
denti-alveoláris	Fog-ínyhang, a képzés során a zár a felső fogak mögött vagy az alveoláris területen alakul a nyelv hegyével.
denti-alveolo-palatális	fog-íny-szájpadlás

denti-labiális depalatalizáció	Fog-ajakhang, a felső fogsorral és az alsó ajakkal képzett hang. Mássalhangzó-változás, a palatális mássalhangzó képzéshelye a szájüreg más részébe megy át.
deriváció	Szóképzés, szóalkotás, levezetés. 1. Szintaktikai szerkezetek egymásból való levezetése. 2. A mondat következtető levezetése a közvetlen összetevős elemzés segítségével. 3. Morfológiai levezetés. 4. A mondat levezetésében a konkrét szavaknak szemantikai és grammatikai jegyekre való felbontása. A különböző levezetéseket ma általában a transzformáció terminussal jelölik. Valójában ezzel a transzformáció fogalma kitágul, a különböző levezetések gyűjtőfogalmává válik, ezzel együtt egyértelműsége megszűnik.
derivátum	Származékszó, képzett szó, azaz szerkezeti felépítés szempontjából képzőmorfémát tartalmazó lexikai egység.
deszcendens	Az előzménytől a mai helyzet felé tartó folyamat. A történeti nyelvvizsgálatban az a tárgyalási mód, mely egy jelenség nyelvbéli továbbfejlődését kutatja, a múltból halad a jelen felé, a régi jelenségből az új felé.
deszignátum	jelölt
deszkriptív nyelvvizsgálat	Leíró nyelvvizsgálat. Az a nyelvvizsgálati mód, amely egy nyelvi rendszer szinkron állapotát, működését mutatja be, számba veszi az adott nyelvállapot tényeit, megvilágítja összefüggéseiket, meghatározza az egyes elemek funkcióját.
determináló elem	Meghatározó, határozottá tevő elem. Ilyen funkciója van például a határozott névelőnek, a birtokos személyragnak, stb.
determináns (rectum)	Meghatározó tényező. Az alárendelő szószerkezet alárendelt tagja. Elhagyható az alaptag mellől anélkül, hogy a mondat szerkezete, a szintaktikai viszonylánc megszakadna (kivéve, ha maga is alaptagja egy másik szintagmának). Az alaptag jelentését megszorítja, annak jelentéstartalmát gazdagítja. A determináns mondatrész szerepe adja meg a szintagma nevét.
determinált igeragozás	tárgyas igeragozás
deverbális	igéből való, igei alapszavú (ige vagy névszó)
dezaffrikálódás	Az affrikálódás ellentettje, olyan mássalhangzó-változás, ahol az affrikáták réshangokká, zárhangokká, likvidákká, nazálisokká alakulnak.
diakritikus jel	mellékjel
diakronia	Történeti, a történeti fejlődést vizsgáló. A nyelvi rendszer változása, időbeli egymásutánja.
diakronikus (diakron) nyelvvizsgálat	Egy nyelvi rendszer egészének vagy egyes elemeinek időegymásutánban való vizsgálata. Célja a fejlődés menetének, a fejlődés belső törvényszerűségeinek feltárása.
dialektológia	Nyelvjárástan, nyelvjáráskutatás, a nyelvtudománynak a nyelvjárással foglalkozó ága. Az a tudományág, melynek célja egyrészt a nyelvjárássok szinkron rendszerének vizsgálata, az egyes nyelvjárássok leírása, a nyelvjárássok összefüggéseinek feltárása és mindazok az elméleti és gyakorlati tevékenységek, amelyek a nyelvjárásgyűjtéssel, feldolgozással, munkaeszközök

	készítésével kapcsolatosak. Másrészt a nyelvjárások történetével, a nyelvtörténet területi vonatkozásaival foglalkozik az ún. történeti nyelvjáráskutatás.
dialektusok	Nyelvjárások. Azoknak az elsősorban területi jellegű nyelvváltozatoknak az összefoglaló neve, melyek mindmáig többé-kevésbé mentesek maradtak a nemzeti nyelvet létrehozó, viszonylag teljes nyelvi egységesülést létrehozó folyamattól.
dichotomikus felosztás	ld.: bináris felosztás
differentiálódás	Elkülönülés. Az a jelenség, amelynek során az egyes nyelvjárások, csoport- és rétegnyelvek földrajzi, műveltségbeli, társadalmi stb. tényezők következtében egymástól eltávolodnak.
diftongizálódás	kettős hangzó keletkezése
diftongus	kettős hangzó
distributívus	A magyarban a <i>-nként</i> viszonyragos eset neve. A mondatban osztó értelmű idő-, hely-, mód- vagy állapothatározó.
diszciplína	tudományág, tudományszak
diszjunkt fonéma	Az a fonéma, melynek nincs korrelatív párja.
disszimiláció	Elhasonulás. Olyan hangváltozás, melynek során egy hang oly módon hat a vele azonos vagy képzés szempontjából vele rokon hangra, hogy a helyébe egy új, az indukáló hangtól nagyobb mértékben (több képzésmozzanatban) elütő, kevésbé rokon hang lép.
disztinktív jegyek	Megkülönböztető jegyek. 1. Fonológiai: Olyan képzési mozzanatok, amelyeknek megléte vagy hiánya biztosítja a fonémák szembenállását, illetve olyan akusztikai jegyek, amelyekből az egyes fonémák összetevődnek. 2. Szemantikai jegyek: A jelentés legkisebb összetevői, amelyeknek segítségével meglétük vagy hiányuk feltárásával minden jelentés leírható, illetve amelyekre az egyes, közvetlenül adott jelentések felbonthatók.
disztribúció	Azoknak a mondatbeli helyeknek, környezeteknek az összessége, amelyekben egy nyelvi elem előfordulhat. Eszerint azonos a disztribúciója mindazon nyelvi elemeknek, amelyek ugyanazokban a mondatkörnyezetekben szerepelhetnek.
disztribúciós elemzés	Az amerikai deskriptív iskola kutatási módszere, amely a nyelvi rendszer jelenségeit (a jelentést figyelmen kívül hagyva) formális osztályokba igyekszik foglalni. A szófajokat például annak alapján határozzák meg, hogy a szavak milyen mondatbeli környezetekben fordulhatnak, illetve nem fordulhatnak elő. A morféákat aszerint határozzák meg, hogy megállhatnak-e önállóan, vagy milyen más morféákkal és milyen sorrendben kapcsolódnak össze a szóalakban.
disztributív temporális	A magyarban a <i>-nta, -nte</i> viszonyragos eset neve. A mondatban olyan időhatározó, mely a cselekvés ismétlődő voltára utal.
divergens fejlődés	Különböző irányú, egymástól távolodó, széttartó fejlődés. Fontos szerepe van az álhomonímák kialakulásában, ezek ugyanis eredetileg több jelentésű szavakból divergens jelentésfejlődéssel jöttek létre.
dualis	kettős szám

dublett	1. Két közös eredetű, többé-kevésbé hasonló hangzású és jelentésű szó, szó pár. 2. Valamely funkcióra létrejött kettős alak, ezek között funkciómegoszlás szokott bekövetkezni.
duratív ige elativus	tartós-huzamos ige A magyarban <i>-ból, -ből</i> viszonyragos eset neve. A mondatban többnyire <i>honnan?</i> kérdésre felelő, belső helyviszonyt kifejező helyhatározó.
elízió	Hangkiesés, hangkivetés. 1. Az a hangtani jelenség, melynek során két teljes nyomatékú, hiátust alkotó magánhangzó közül az egyik eltűnik. 2. Az a törvényszerűség, mely szerint ha kettőnél több mássalhangzó következik egymás után a szóban vagy két szó határán, akkor a mássalhangzócsoport valamelyik tagja – főleg ha <i>t</i> vagy <i>d</i> – kiesik.
ellipszis	Szókihagyás. A stilisztikában annak a jelenségnek a neve, amikor az érzelem elfojtja a beszélőben a szót, s a mondat csonka marad.
emfatikum	Sajátos fonológiai érték. Az érzelmileg színezett beszéd mennyiségi, minőségi vagy hangsúlybeli eltéréseiben nyilvánul meg.
entrópia	Az információelméletben az elemek megjelenésének valószínűségi eloszlása. Az entrópia akkor a legnagyobb, ha a közlő által kibocsátható elemek egyenlő valószínűséggel jelenhetnek meg. Ha egy elem megjelenésének nagy a valószínűsége, az entrópia csökken, a redundancia nő.
essivus	Az állapothatározó egyik fajtája, azt fejezi ki, hogy valaki vagy valami milyen funkcióban, minőségben szerepel.
essivus-modalis	A magyarban <i>-ul, -ül</i> viszonyragos eset neve, mondatbeli szerepe mód- vagy állapothatározó.
esszivus-formalis	A magyarban a <i>-ként</i> viszonyragos eset neve, mondatbeli szerepe többnyire állapothatározó.
etimológia	A szófejtés tudománya, a nyelvészetnek a szavak eredetével foglalkozó ága, szófejtés, egy szó eredetének a magyarázata. 1. A nyelvtudománynak az az ága, mely elválaszthatatlan egységet alkotva a szótörténettel a szavak eredetét kutatja. Felhasználja több tudományágnak, köztük a hangtörténetnek, a történeti alak- és jelentéstannak, a művelődéstörténetnek a tanulságait. 2. Szófejtés, egy szó eredetének magyarázata.
etimológiai sor	Szavaknak olyan sora, melyet ugyanannak a tőnek képzett és ragos alakjai alkotnak. Az egyes tagok összetartozását a közös alapjelentés és a részben közös hangalak biztosítja.
etimologikus elv	Helyesírásunk egyik alapelve, amely nincs tekintettel a morféma-kapcsolódási határain fellépő kiejtésbeli változtatásokra (hasonulás, összeolvadás stb.), hanem ezeknek az elemeknek a megkülönböztetésén, eredeti formájuk megtartásán alapul.
etimologikus hang	A szó feltehető alapalakjába beletartozó, a szóban történetileg benne levő hang.

etimon	Valamely szónak az etimológiai kutatás során kiderített alapalakja, őse.
eufémizmus	Enyhítő, szépítő, rendszerint körülírással kifejezés olyan szavak helyett, amelyeket valamilyen okból (társadalmi illendőség, a hallgató iránti tapintat, babonás félelem stb. miatt) nem mondunk ki.
explozió	A zárral képzett mássalhangzók képzésekor a záralkotás harmadik mozzanata, a zár felpattanása, feloldása.
explozíva expresszív szavak	felpattanó zárhang Stilisztikailag árnyalt szavak. Jellemzőjük az érzelmi színezettség, festői erő. Ez fakadhat a beszélő magatartásából (kedveskedő, ünnepélyes, gúnyos, durva stb. szavak), a szavak meghatározott környezetben való használatából (pl.: gyermeknyelv, hivatalos nyelv), vagy hangutánzó, hangulatfestő jellegéből. Másrészt idetartoznak azok a szavak is amelyek használatát valamilyen szakmai, földrajzi, időbeli vagy társadalmi tényező korlátozza (pl. tájszavak, archaizmusok).
factivus	Olyan essivusi állapothatározó, melynek jelentése közel áll az eredményhatározóhoz. Pl.: Pista <i>jogásznak</i> készül.
faktitív ige fakultatív variáns	ld.: verbum factitivum Olyan fonémaváltozat, mely azonos hangtani környezetben is szabadon (szabályosság nélkül) váltakozhat. Pl.: a raccsolva ejtett <i>r</i> hang.
felszíni struktúra – mély struktúra	A generatív grammatika a konkrét, tényleges mondat struktúráját másodlagosnak, felszíni struktúrának tekinti, egy absztrakt mély struktúrából vezeti le, amely egyértelműen kifejezi a mondat felépítését, s ezzel meghatározza szemantikai értelmezését. A mély struktúra bizonyos műveletek, grammatikai transzformációk alkalmazásával alakul át felszíni struktúrává.
figura etymologica	Olyan ismétlés, amikor két vagy több szó ugyanannak a tőnek a származéka vagy ragos alakja. Stilisztikai szerepe az érzelmi-hangulati hatás erősítése.
flektáló nyelvek	A nyelvek morfológiai osztályozása szerint azok a nyelvek, melyek a mondatbeli viszonyokat és a jelentés módosulásait elsősorban flexióval fejezik ki.
flexió	1. Belső flexió: Grammatikai tartalmak kifejezése pusztán tő belseji hangváltozás révén. 2. Szintetikus flexió Egyszerre több grammatikai tartalmat kifejező toldalék. 3. Egy nyelvnek az a jellege, hogy flexiót használ.
fokváltakozás	A szótag szerkezetétől függő paradigmatis mássalhangzó-alternációk sorozata. Egyes lapp nyelvjárások, balti finn és szamojéd nyelvek mássalhangzórendszerének egyik jellemzője, amely abban áll, hogy bizonyos mássalhangzók vagy mássalhangzócsoporthoz (általában az első és második szótag között) minőségi és mennyiségi változásnak vannak alávetve.
fonéma	Jelentés-megkülönböztető jelentéssel bíró hang, amelynek megváltoztatása a szó jelentését is megváltoztatja. Az a hang, amelynek a nyelvben (szociális érvénnyel) értelem-

	megkülönböztető, jelentésmegváltoztató szerepe van (ill. lehet). A fonéma ugyanakkor több hang gyűjtőfogalma is, azon hangok osztálya, melyek azonos funkciót töltenek be egy nyelv hangrendszerében, lényeges (releváns) tulajdonságaikban megegyeznek, és csak irreleváns tulajdonságokban térnek el egymástól.
fonetika	Hangtan, a nyelvészetnek a beszédhangokat tanulmányozó ága. A beszédhangnak mint fiziológiai-akusztikai jelenségnek fiziológiai tulajdonságaival, képzésmódjával, akusztikai tulajdonságaival, valamint a hangok egymáshoz való viszonyának, a hangkapcsolatok törvényszerűségeinek leírásával foglalkozó tudományág.
fonetikus	Hangzás, kiejtés szerinti fonetikus írás olyan írás, amely a hangok kiejtésének pontos visszaadására törekszik.
fonetikus átírás	A helyesírásban kialakult írásmód helyett a fonetikában szokásos jelekkel (betűkkel, mellékjelekkel stb.) való átírás, amelynek célja a hangtani hűség biztosítása, a kiejtés minél hívebb tükröztetése. Alapelve, hogy egy betűnek egy hangértéke legyen, egy hangnak pedig egy betű feleljen meg.
fonetikus elv	Helyesírásunk egyik alapelve, melynek lényege a kiejtés minél hívebb tükrözése.
fonológia	A nyelvtudománynak a rendszert alkotó fonémákkal és funkcióikkal foglalkozó ága. Funkcionális hangtan. A nyelv fonémakészletét, a fonémák megkülönböztető jegyeit vizsgáló, ezek leírásával foglalkozó nyelvtudományi ágazat.
formális	A magyarban a <i>-képp</i>, <i>-képpen</i> viszonyragos eset neve. Mondatbeli szerepe mód-, illetőleg állapothatározó.
formális nyelvi elemzés	Id.: amerikai diszkriptív iskola
formáns	Toldalék. A képző-, jel- és tagmorfémák összefoglaló neve. Olyan szóelem, amely önállóan nem fordulhat elő, tehát kötött morféma. Funkciója a szótó jelentésének megváltoztatása, módosítása vagy a mondatbeli (szintaktikai) viszonyok jelölése.
frazeológia	1. Valamely nyelv kifejezőkészlete, a frazeológiai kapcsolatok összessége. 2. A nyelvtudománynak az az ága, amely az ilyen szókapcsolatok elméletével foglalkozik.
frazeológiai kapcsolat	A szókészletnek több szó állandósult kapcsolatából kialakult eleme, jellemzője a többé-kevésbé egységes jelentéstartalom, a formai állandóság, a közkeletűség és a szókapcsolat egészének sajátos történeti fejlődése, társadalmi háttere. Pl.: a szállóige olyan frazeológiai kapcsolat, melynek irodalmi eredete vagy történelmi szerzője kimutatható. A mondás idézetjellege bizonyos fokig elhomályosult azáltal, hogy régóta, széles körben használt kifejezéssé vált.
frekventatív ige	gyakorító ige
frikatíva	részhang
funkciómegoszlás	Az a jelenség, mikor eredetileg egy alaknak több funkciója van, majd alakgazdagság létrejöttével több alakhoz társul több funkció (általában kettős alakhoz kettős funkció), végül pedig az egyik alakhoz az egyik, a másik alakhoz a másik funkció

futurum	kötődik.
gemináció	a jövő idő az igeragozásban
gemináta	egyszerű mássalhangzó megkettőződése Kettőzött mássalhangzó, kettős, ikerített mássalhangzó. Hangzóközi helyzetben levő hosszú mássalhangzó. Ilyen esetben a szótaghatár a hosszú mássalhangzó közepe tájára esik.
generatív	A taxonomikus leírásból kinőtt, Chomsky amerikai nyelvész
transzformációs	nevéhez fűződő grammatika. A beszédtevékenység
grammatika	mechanizmusát kívánja modellálni. Véges számú nyelvi szabállyal végtelenszámú mondatot hoz létre (vö. kreativitás). E nyelvtan a nyelv mondatait két csoportra osztja, vannak egyszerű, közvetlenül leírható mondatok (vö. elemi mondat) és bonyolult szerkezetűek, amelyek levezetés eredményei (vö. transzformáció). Az elmélet újabb változata (1965) egyetemessé teszi a két struktúraság elvét. Minden mondatnak van felszíni és mély struktúrája. Szintaxisközpontú nyelvtan, melynek szemantikai, fonológiai és szótári összetevője van.
genetikus osztályozás	A nyelvek felosztásának az a módja, amely a nyelvek eredetén (genezisén) rokonságán alapul.
genitivus	Birtokos eset. A magyarban a <i>-nak, -nek</i> viszonyragos eset neve. Mondatbeli szerepe birtokos jelző.
genus	nyelvtani nem, pl. hímnem, nőnem, semleges nem
germanisztika	A germán népek műveltségével, nyelvével, irodalmával foglalkozó tudományág.
germanizmus	1. Tősgyökeres német fordulat, német nyelvi jellegzetesség. 2. Hibáztatható németes szóhasználat vagy fordulat más nyelvben.
glosszák	Idegen nyelvű, rendszerint latin szövegek egyes szavainak vagy kifejezéseinek lapszélre vagy sorok közé írt magyar értelmezései.
glosszematika	A nyelvtudománynak a koppenhágai strukturalista nyelvészeti iskola által művelt ága. Fő célja a nyelvi leírás absztrakt algebrájának kidolgozása, mely természettudományos egzaktságot biztosítana a leírásnak. A nyelv rendszer voltát, s az elemekkel szemben a viszonyokat tartja elsődlegesnek, az elemek konkrét tulajdonságait (fizikai, történeti, kulturális vonatkozásait) figyelmen kívül hagyja. Az iskola vezéralakja a dán Luis Hjelmslev volt.
glottis	hangrés, a hangszalagok közötti nyílás
glottogenetika	A nyelv keletkezéséről és fejlődéséről szóló elmélet.
glottogonia	ld.: glottogenetika
glottokronologia	A kvantitatív nyelvészetnek az az ága, mely kísérletet tesz a szóképzés történeti alakulásának, a változások gyorsaságának mennyiségi jellemzésére. A rokon nyelvek szóegyeztetési alapján fényt próbál deríteni az egyes nyelvek szétválásának korára is.
gradus	fok (a melléknevek és egyes határozószók fokozásában)
gradus comparativus	középfok
gradus hyperlativus	túlzófok
gradus positivus	alapfok
gradus superlativus	felsőfok

grammatika	Nyelvtan. Tágabb értelemben teljes nyelvleírás, mely a nyelv valamennyi részlegére kiterjed. Felöleli tehát a hangtant, a szótant, a mondatant, a jelentéstant és a lexikológiát.
grammatikai sor	Nyelvtani sor. Szavaknak olyan sora, melyben az összetartozást az azonos funkció, s általában az azonos hangalak is biztosítja.
grammatikalitás	Nyelvtanszerűség. Egy (új) nyelvi alakulatnak az a tulajdonsága, hogy a nyelvtan törvényszerűségeinek megfelelő-e, azaz van-e hasonló szerkezet, előzmény a nyelvben, amelynek analógiájára az új létrejön. Vannak ugyanakkor grammatikailag helyes, de szemantikailag helytelen szerkezetek is.
hangfejlődési tendencia	Szabályos hangváltozás. Olyan hangváltozás, mely az azonos fonetikai helyzetben levő egynemű hangok jelentékeny részét érinti.
hangfiziológia	A beszédhangok képzésének és felfogásának, mint fiziológiai folyamatnak a vizsgálatával foglalkozó tudományág.
hangszimbolika	A hangoknak (és hangcsoportoknak) az a sajátosága, hogy közvetlenül akusztikai hatásukkal – különösen, ha nem nagy szövegrészben többször ismétlődik -, képzésmódjuktól függően és megfelelő szövegkörnyezetben (elsősorban meghatározott jelentésű szavakkal kapcsolatban) képesek alkalmilag bizonyos hangulat felidézésére a mondanivaló érzelmi erősítésére.
hapax legomenon	Olyan jelenség, amelyre a nyelvtörténet folyamán mindössze egy adat található.
hapológia	Egyszer ejtés. Az asszociációs hangváltozások egyik fajtája. Ugyanazon szóban egymást követő két azonos vagy hasonló hangzási szótag egyikének kiesése.
heteronímia	Az a jelenség, amikor egy szócsoporthoz tagjai logikailag ugyanannak a szélesebb terjedelmű osztálynak párhuzamos alosztályait alkotják.
hiperkorrekt alak	téves visszaütés, ld. téves regresszió
hiperurbanizmus	téves visszaütés, ld. téves regresszió
homonim képzők	azonos alakú képzők
homonímia	Azonos alakúság. Szavak esetében az a jelenség, amikor egy nyelvben ugyanahhoz a hangsorhoz két vagy több egymástól független jelentés kapcsolódik.
homorgán	azonos helyen képzett hang
horger-törvény	A kétnyíltszótagos tendencia régebben használt elnevezése (ismertetőjéről). Ld. kétnyíltszótagos tendencia.
horizontális tagolódás	Vízszintes tagolódás. A nyelv földrajzi, területi tagolódása. Ennek alapján beszélhetünk nyelvjárásokról.
hypotaxis	alárendelés
identifikáció	Azonosítás. A nyelvben ez a tulajdonnév fő funkciója.
illabiális magánhangzó	ajakrészes magánhangzó
illativus	A magyarban a <i>-ba</i> , <i>-be</i> viszonyragos eset neve. A mondatban többnyire <i>hova?</i> kérdésre felelő, belső helyviszonyt kifejező helyhatározó.
imitatív szavak	utánzó szavak, ld. onomatopoeetikus szavak
imperativus	Az igeragozásban a felszólító mód.
imperfectum	Folyamatos állapotú cselekvés a latin igeragozási rendszerben.
imperfektív ige	folyamatos ige.

implozió	A zárral képzett mássalhangzók képzésekor a záralkotás első mozzanata.
improduktív szóelem	Olyan szóelem, amelynek tő vagy képző volta a nyelvérzék számára még felismerhető, új szavak, vagy szóalakok létrehozásában azonban nem vesz részt. A passzív tő jellemzője, hogy önállóan (azaz zero morfémmal) nem is fordul elő.
inchoatív ige	Kezdő ige, azt fejezi ki, hogy a cselekvés vagy történet elkezdődött.
indeterminált igeragizás	alanyi igeragozás
indicativus	Az igeragozásban a kijelentő mód.
indoeuropeisztika	ld.: indogermanisztika
indogermanisztika	Az összehasonlító történeti nyelvtudománynak az indogermán (indoeurópai) nyelvekkel foglalkozó ága.
indukáló	előidéző, keltő
indukáló elem	Olyan nyelvi elem, amely előidézi egy másik nyelvi elem megváltozását.
indukált	előidézett, keltett
indukált elem	Olyan nyelvi elem, amely egy másik nyelvi elem hatására megváltozik.
inessivus	A magyarban a <i>-ban, -ben</i> viszonyragos eset neve. A mondatban többnyire a <i>hol?</i> kérdésre felelő, belső helyviszonyt kifejező helyhatározó.
inetimologikus hang	Egyes szavakban szórványosan jelentkező nem etimologikus hang.
infinitivus	főnévi igenév
infixum	Olyan toldalék, mely a tő belsejében foglal helyet.
információ	felvilágosítás, tájékoztatás, hírközlés, adat, hír
információelmélet	A matematikának a statisztikával érintkező ága, amely az információnak kapcsolatrendszerek útján történő átadási folyamatait tanulmányozza. Kidolgozza egy adott közleményben levő hírmennyiség mérésének – a közlés konkrét természetétől független – általános módszereit.
inkongruencia	Szintaktikai kapcsolat alaki kifejezésének (egyeztetésének, egyezésének) hiánya.
inkorporáló nyelvek	A nyelvek morfológiai osztályozása szerint azok a nyelvek, amelyek egyetlen, bonyolult morfémmasorral fejeznek ki olyan tartalmakat, amelyeknek más nyelvekben szószerkezetek felelnek meg. Ilyen pl. az eszkimó nyelv.
instrumentális	A magyarban a <i>-val, -vel</i> viszonyragos eszközhatározó.
instrumentális-comitativus	A magyarban a <i>-val, -vel</i> viszonyragos eset neve. A mondatban többnyire eszköz- vagy társhatározó.
integrálódás	Egységesülés. Az a jelenség, amelynek során (nyelvjárások, nyelvek, csoport- és rétegnyelvek között) a nyelvi tagolódás gyengül, az egyes változatok a kiegyenlítődés irányába fejlődnek. Ennek a folyamatnak az eredménye a nyelvjárások fölötti rétegződő irodalmi nyelv is.
interdentális	két fogsor közötti
interdiszciplináris	tudományok közötti
interjekció	(interiectio) indulatszó
interlineáris glosszák	Idegen (latin) szövegek egyes szavainak vagy kifejezéseinek

interlingva	sorok közé írt magyar értelmezéseivel. 1. Általában minden tudatosan tervezett nemzetközi (közvetítő) nyelv. Pl.: esperanto. 2. Több ilyen nyelvnek a neve.
interlingvisztika	1. Az alkalmazott nyelvtudománynak az az ága, mely a tudatosan tervezett nyelvek kérdéseit tanulmányozza az esperanto típusú nemzetközi nyelvektől a matematikai közvetítő nyelvekig, információs-logikai jelrendszerekig és a gépi fordítás számára szükséges kisegítő jel-kulcsokig (kódokig). 2. Szűkebb értelemben: a nyelv tervezésével, modellálásával foglalkozó alkalmazott nyelvészeti tudományág.
interpunkció	1. Mondatok tagolására, mondatrészek elkülönítésére, a mondat hangsúlyozásának és hangleadésének jellegére utaló írásjelek (vessző, pont, felkiáltójel stb.) összessége. 2. Ilyen írásjelek használata, központosítás.
intervokális helyzet intonáció	Magánhangzóközi. Két magánhangzó közötti helyzet. Hangleadés. 1. A beszéd egyik prozódiai jegye. Az emberi hang magasságának változása, le-fel hullámlása beszéd közben a mondaton belül, ez a beszéd dallama. 2. Némely nyelvben a hang magasságának a mondattól független olyan változása a szón, illetve a szótagon belül, amelynek rendszerint jelentéseket megkülönböztető szerepe van.
intranszitiv ige	Tárgyatlan ige. Olyan cselekvést kifejező ige, mely az alanyon kívül másra, mint nyelvtani tárgyra nem irányul. Ez jellemző minden visszaható és szenvedő igére és a cselekvő igék egy részére – főleg mozgást, állapotot stb. – jelentőkre.
inverz szótár inverzió	szóvégmutató szótár A mondat egyes szavainak vagy szókapcsolatainak a szokásos sorrendtől eltérő használata, fordított szórend. Stilisztikai szerepe a kiemelés.
ipszilonisták	A XVIII. század végi, XIX. század eleji „helyesírási háború” egyik táborának tagjai, a kiejtés szerinti (fonetikus, ipszilonista) elv (a láttya, tuggya-féle írás) hívei. Vezetőjük Verseggy Ferenc volt.
irradiáció	Jelentés-besugárzás. Képzett szavakban az alapszó, illetőleg a származékszó jelentésének alakító, módosító hatása a képző funkciójára.
irreleváns	Lényegtelen. Olyan nyelvi jelenség, amely rendszertani szempontból lényegtelen, megkülönböztetésre nem szolgál. A fonológiában pl. olyan hangképzési sajátosság, amelynek nincs jelentés megkülönböztető szerepe.
iteratív ige iterativus	Id.: frekvenciatív ige Olyan időhatározó, mely a cselekvés ismétlődő voltára (időnként való bekövetkezésére) utal.
izofon	Hangtani jellegű nyelvjárási jelenség földrajzi elterjedésének határa.
izoglossza	Nyelvjárási jelenség földrajzi elterjedésének határa. Id.: izofon.

izoláló nyelvek	A nyelvek morfológiai osztályozása szerint azok a nyelvek, melyek csupa tömorfémából állnak, a különféle viszonyulásokat részben egytagú önálló szók segítségével, részben szórenddel, hangsúllyal, hanglejtéssel fejezik ki.
jassznyelv jel (nyelvi)	ld.: argó 1. Saussure-től származó felfogásban a jelölő és a jelölt egysége. E két összetevő között társadalmilag kötött viszony van, a jelölő és a jelölt kapcsolata (általában) önkényes. 2. Más értelmezésben, a nyelvben jelentéssel bíró hangsor. Vö. denotátum.
jelmorféma	A toldalékmorfémák egyik fajtája. A szóalakban belső helyzetet foglal el. Megtűr maga mellett más jel(ek)et is. Szófajváltozást nem okozhat, de csatlakozása már megakadályozza a szóalak további szófajváltozását (szófajkötő elem). Nem változtatja meg a szó paradigmatisztikus értékét, de új alparadigmát indít meg.
jottisták	A XVIII. század végi, XIX. század eleji „helyesírási háború” egyik táborának tagjai, a szóelemző (etimológikus, jottista) elv hívei. Vezetőjük Révai Miklós volt.
kakuminális kalk	a hang képzésekor a nyelv hegye a szájpaddásra mutat Tükörszó. A szókölcsonzés sajátos fajtája. Az átvevő nyelv nem az idegen nyelvi hangalakban veszi át a szót, hanem annak tartalmát saját nyelvi elemeivel tükrözteti vissza, mintegy szóról szóra lefordítja.
karitív kategória szimbólum	ld.: nomen caritivum A szóosztály (szófaj) meghatározása: a generatív grammatikában a szintaktikai elemzés kész ismeretként adja a mondat szemantikai elemzése számára.
kauzatív ige kód	ld.: verbum causativum Az információt cserélők között megállapított jelrendszer. Megállapodás szerinti jelek vagy szimbólumok rendszere, amellyel valamely információ meghatározott csatornán továbbítható és visszaalakítható. Átalakító műveletek kulcsa. Jelábécé. A nyelv esetében a nyelvi szabályok összessége.
kódol	A továbbítandó jeleket a kód jelrendszerének szabályai szerint átírja.
kollízió	összeolvadás kombinatorikus hangváltozás . Függő hangváltozás. Olyan hangváltozás, melyet befolyásol, illetve meghatároz a kérdéses hang fonetikai helyzete vagy más nyelvi elem.
kommunikáció	tájékoztatás, (hír)közlés, információk közlése vagy cseréje valamilyen erre szolgáló eszköz ill. jelrendszer (nyelv, gesztusok stb.) útján, közlemény, összeköttetés, közlekedés, érintkezés
kommunikál kommunikatív	közlő valamit valamivel, valakivel, értesít, közlekedik Közlekeny, beszédes. A kommunikációs folyamat résztvevői között fennálló viszony.
komparativisztika	Nyelvhasználat, összehasonlító történeti nyelvtudomány. Az a nyelvészeti résztudományág, melynek feladata az egymással rokonságban álló nyelvek vizsgálata, azok kialakulásának, eredetének, rokonságának tisztázása, s e nyelvek közös

kompetencia	sajátságai alapján egy ősből nyelvállapotnak, végső soron az alapnyelvnek a kikövetkeztetése. A beszédtevékenység alapjául szolgáló nyelvtudás, képesség, mely a hallott mondatok ösztönzésére jön működésbe, innen a beszélő elemeket és szabályokat von el. A nyelvészeti szabályrendszernek ez az ismerete teszi lehetővé, hogy az anyanyelvi beszélő konkrét mondatokat hozzon létre.
komplex szimbólum	A mondat levezetésében annak meghatározása, hogy a konkrét szó milyen szóosztályhoz, szófajhoz tartozik, é milyen elemi jelentésekből áll.
komplikációs jelentésváltozás	Olyan jelentésváltozás, melynek alapja különböző érzékterületekhez tartozó jelenségnek hangulati rokonsága, vagy pedig valamilyen elvont jelenségnek konkrét, fizikai jelenséggel való érzékeltetése.
kompozíció	szóösszetétel
kompozítum.	összetett szó
kongruencia	Egyeztetés, egyezés. Szintaktikai viszony alaki kifejezése.
konjugáció	igeragozás
konjunkció	kötőszó
konkretizálódás	Olyan jelentésváltozás, melynek során elvontabb valóságelemek megnevezése konkrétabb valóságelemekre megy át.
konnexió	kapcsolat, összeköttetés, befolyás
konszonáns	mássalhangzó
konszonantizmus	1. Mássalhangzó-rendszer, mássalhangzó-állomány. 2. Egy szó mássalhangzóinak együttese.
kontamináció	Szóvegyülés, alakkeveredés. Olyan ritkább szóalkotási mód, melynek során két rokon jelentésű és többé-kevésbé hasonló hangalakú szó alakilag összekeveredik.
kontextuális	szövegösszefüggésbeli
kontextuális jelentés	A nyelvi jelnek a szövegösszefüggésből adódó jelentése. Ennek alapján a nyelvi jelnek annyi jelentése van, ahányféle szöveggörnyezetben előfordulhat.
kontextus	Szöveggörnyezet, szövegösszefüggés. A közlést tartalmazó részt megelőző és követő szöveg, amely megmutatja, hogy a benne megjelenő nyelvi elemnek az adott esetben mi a funkciója.
kontrakció	Összevonás. Olyan hangtörténeti változás, melynek során két, egymással hiátust alkotó, azonos minőségű rövid magánhangzó egy hosszú magánhangzóban egyesül.
kontrasztív nyelvvizsgálat	Összevető nyelvvizsgálat. Speciális nyelvtipológiai vizsgálat, mely két nyelv rendszerét a köztük lévő strukturális hasonlóságok és különbségek alapján veti össze. Fő alkalmazási területe az idegen nyelvek oktatása.
konvergens fejlődés	Egyirányú, azonos eredményre vezető, összetartó fejlődés. Fontos szerepe van a valódi homonímák kialakulásában, ezek ugyanis eltérő hangtörténeti előzményekből, konvergens alakfejlődéssel jöttek létre.
koordináció	mellérendelés
koppenhágai iskola	ld.: glosszematika
kopula	A névszó-igei (összetett) állítmányú mondatokban az igei rész,

	az összetett alanyt, tárgyat tartalmazó mondatokban a főnévi igenévi rész.
korpusz	A nyelvészeti vizsgálatra, nyelvi elemzésre kiválasztott szövegmennyiség, vizsgálati egység.
korreláció	Olyan fonológiai lényeges, meghatározó hangtulajdonságok ellentéte, melyeknek megléte vagy hiánya több hang párra (korrelációs vagy korrelatív párra) jellemző. A fonológiai korreláció tehát két fonémasor, amelyek párosával szemben állnak egymással.
korrelatív	kölcsönös viszonyban levő, viszonyos, egymást kiegészítő, egymásnak kölcsönösen megfelelő
kötött morféma	Olyan morféma, amely önállóan nem, csak más testes morfémaival kapcsolódva alkothat szóalakot. Ez jellemző toldalékokra (képző, jel, rag), valamint a többalakú tövek nem szótári alakjára és a passzív tövekre.
kreativitás	Teremtőképesség, alkotóképesség. A beszélőnek az a képessége, hogy a maga nyelvén korlátlanul képes új, soha nem volt mondatokat alkotni, és ilyeneket megérteni.
kronológia	időrend, időbeli sorrend
kurzív ige	ld.: imperfektív ige
kvalitás	minőség
kvalitatív	minőségi
kvantitás	mennyiség
kvantitatív	mennyiségi
kvantitatív nyelvészet	A nyelvi jelenségek mennyiségi viszonyainak és azok minőségének feltárásával foglalkozó nyelvtudományi ágazat. Kutatásai során hasznosítja vagy hasznosíthatja többek között a valószínűség számítás, az általános statisztika, a halmazelmélet, a gráfelmélet és az információelmélet módszereit.
labia	ajkak
labiális	ajakkerekítéses
labializáció	Illabiális magánhangzó ajakkerekítésessé válása.
labio-dentális	ajak-foghang
langage (ejtsd: langázs)	Saussure-től származó fogalom. A lingvisztikai jelenségek összessége, az egymást kölcsönösen feltételező langue és parole együttese. A magyarban a „nyelvészet” műszóval lehet megnevezni.
langue (ejtsd: lang)	Nyelv. Saussure-től származó fogalom. Elemekből és az elemek használatát meghatározó szabályokból álló elvont rendszer, melynek alapján a közvetlenül adott beszédaktusok (mondatok) létrejönnek.
laringális	torokhang, gégehang
larynx	gégefő
laterális	oldalsó, a szájüreg oldalsó részén képzett hang
lativus	Hova? kérdésre felelő, általános helyviszonyt kifejező határozó.
lexéma	Jelentéssel bíró önálló szóképzeti elem, szóképzettani egység. Szerkezetét tekintve két típusa van: elemi lexéma és szerkesztett lexéma, amely több morfémaiból áll. A különböző ragos és jeles szóalakok egyetlen lexémához tartoznak, egyetlen elvonatkoztatott lexéma konkrét megvalósulásai.

lexika	Szókincs, szókészlet. Egy nyelv szavainak teljes állománya. Az a rendszer, amit a különböző rétegekbe tartozó szavak alkotnak.
lexikális	szókészleti, szókészlettel kapcsolatos
lexikális jelentés	A szó jelentése nemcsak közvetlenül létezik, ahogyan egy kontextusban megnyilvánul. A szó különböző jelentései a különböző kontextusokból elvonhatók és egymásból levezethetők, ez a lexikális jelentés. A lexikális jelentés a jelentés egy mélyebb rétege, a nyelv (langue) szférája. A lexikális jelentés úgy viszonyul a kontextuális jelentéshez, mint ahogyan a lényeg viszonyul a jelenséghez.
lexikográfia	Szótártudomány, jelenti magát a szótárírást és a szótárak összességét, másrészt azon elvi szempontok és gyakorlati módszerek tudományos rendszerét, melyek alkalmazásával a különféle jellegű szótárak a szókészletet feldolgozzák.
lexikológia	Szókészlettan, szókincstan. Az a tudományág, mely a szókészlet törvényszerűségeivel foglalkozik. Leírja rendszerét, tagolódását, az egyes rétegek között megfigyelhető mozgásokat. Vizsgálata kiterjed a szókészlet eredetére, egészének és egyes rétegeinek a történelmi fejlődés folyamán bekövetkezett változásaira.
lexikostatisztika	ld.: glottokronologia
likvida	oldalt folyó, a nyelv két oldalával képzett hang
lingua	nyelv (testrésznév)
lingvális	a nyelv segítségével képzett hang
lingvisztika	nyelvészet, nyelvtudomány
locativus	<i>Hol?</i> kérdésre felelő, általános helyviszonyt kifejező határozó.
lokalizáció	Helyhez kötés. Az az eljárás, amellyel nyelvi adatok, illetőleg az ezeket tartalmazó nyelvelmékek származási helyét megállapítjuk, s ezáltal a jelenség területi- nyelvjárási hátterét megvilágítjuk.
magánhangzó-harmónia	(hangrend és illeszkedés) Egyes nyelvek hangszerkezetének az a törvényszerűsége, hogy egy egyszerű szó vagy csupa magas, vagy csupa mély magánhangzóból áll.
marginális glosszák	Idegen szövegek egyes szavainak vagy kifejezéseinek lapszélre írt magyar értelmezései.
marker	megkülönböztető jegy
marrizmus	Ny. J. Marr szovjet nyelvész nevéhez fűződő nyelvelmélet (1950-ig), mely szerint a nyelv a társadalmi jelenségek közül a „felépítményhez” tartozik, és mint ilyen osztályjellegű, a gazdasági alap átalakulásával az is forradalmi változáson megy át, azaz társadalmi renddel együtt a nyelv is megújul.
media	zöngés zárhang (b, d, g). Képzése kisebb izomfeszültséggel és lágyabb akusztikai hatással jár, mint a megfelelő zöngétlen hangé.
mediopalatális	A palatális terület (palatum + veleum) középső része, illetőleg az itt keletkezett mássalhangzó. ld.: palato-veláris
mellékalternáns	Melléktő, nem szótári tőalak. Az a kötött töváltózat, amely csak a toldalékolt alakokban fordul elő.
mély struktúra	ld.: felszíni struktúra
metafora	Hasonlóságon alapuló átvitel. 1. A jelentésstanban az a jelenség,

metalingva	amikor emberek, állatok, tárgyak, stb. neve más valóságelemekkel való külső vagy belső hasonlóságuk alapján azokra is átruházódik. 2. A stilisztikában olyan szókép, mely ilyen hasonlóságon vagy hangulati egyezésen alapul.
metanyelv	Olyan nyelv (jelrendszer), amellyel egy természetes nyelvről, mint a tudományos kutatás tárgyáról beszélünk.
metatézis	Id.: metalingva Hangátvetés. Az a jelenség, amikor egy szóban két mássalhangzó helyet cserél.
metonimia	Érintkezésen alapuló átvitel. 1. A jelentéstanban az a jelenség, amikor a valóság elemek térbeli, időbeli, anyagbeli, ok-okozati érintkezése alapján egyes valóság elemek elnevezése átruházódik más valóságelemekre. 2. A stilisztikában olyan szókép, mely a fenti összefüggésen alapul.
modalis	módhatározó
modalis-essivus	1. A magyarban az <i>-n</i> , <i>-an</i> , <i>-en</i> viszonyragos eset neve. Mondatbeli szerepe mód- vagy állapothatározó. 2. <i>-lag</i> , <i>-leg</i> viszonyragos eset, mondatbeli szerepe mód-, esetleg állapothatározó.
modalitás	A beszélőnek a mondat valóságtartalmához való viszonya, ill. azok a nyelvi eszközök, amelyekkel azt kifejezi.
modalitás	A beszélőnek a valósághoz fűződő viszonya, mely elsődlegesen a mondatfajtában nyilvánul meg, az ennek megfelelő nyelvi eszközök (hanglejtés, igemódok, szórend, lexikai elemek együttese révén. Ennek alapján beszélhetünk kijelentő, kérdő, felkiáltó, felszólító és óhajtó mondatokról.
modell	Olyan konstruált elméleti rendszer, amelyet azért hoztak létre, hogy a rendszerből a nyelvi valóságot pontosabban megismerhessük. Ilyen értelemben modellnek tekinthetjük a rekonstruált alapnyelvet, a mondat szerkezetét ábrázoló ágrajzot.
modus	igemód
momentán ige	mozzanatos ige
monofonematikus	Egy fonéma értékű magánhangzó.
magánhangzó	
monoftongizálódás	Kettős hangzóból egy hang keletkezése.
monoftongus	egyhangzó, egyetlen magánhangzó
monogenezis	Az az elmélet, mely a világ összes nyelvét egy közös ősnyelvből származtatja.
monoszillabkus	egyszótagú
morf	alternáns
morféma	Szóelem. A szónak olyan, szerkezetileg tovább már nem bontható, jelentéssel bíró egysége, mely más szóelemekkel összekapcsolódva is ugyanazon alakban és jelentésben fordul elő.
morfo(fo)néma	Az a közös szimbólum, mely az azonos morfémákhoz tartozó különböző alakú alternánsok (morfémaváltozatok) megfelelő fonémáit jelöli.
morfo(fo)nológiai	A nyelvtudománynak az az ága, mely a morfológiai és a

morfo(fo)nemika	fonológiai jelenségek kapcsolatait tanulmányozza. Leírja a morfémák fonológiai felépítését, a fonémák kapcsolódását, a morféma-kapcsolatok határán észlelhető fonológiai módosulásokat, vizsgálja a fonológiai szembenállások szerepét a morfológiai különbségekben.
morfológia	Alaktan, szóalaktan, a nyelvtudománynak, ezen belül a grammatikának az az ága, mely a szó szerkezeti vizsgálatával foglalkozik, felöleli a szóelemek (morfémák) általános kérdéseit, a szóalkotás módjait és a ragozási rendszereket.
morfológiai osztályozás	Több ponton érintkezik a szókészlettel és a mondattannal. Az a XIX. században kialakult osztályozás, mely szóalaktani jegyek alapján kísérli meg a világ nyelveinek csoportosítását. Ez a felosztás csak nagy általánosságban érvényes, tiszta típusok ugyanis nincsenek, sőt egy adott nyelv sem marad mindig ugyanabban a típusban. Pl.: az angol nyelv a flektálótól az izoláló típus felé halad. Ma a nyelvek osztályozása a tipológiai vizsgálódások körébe tartozik.
morfonematikus alternáció	A szabad és kötött morfémák fonológiai viszonyaiban tapasztalható váltakozás.
mozaikszó	A betűszó és a szóösszevonás közös elnevezése. Jellegzetesen modern szóalkotási mód. Többtagú nevek és címek rövidüléséből születik.
multiplicativus	A magyarban a <i>-szor</i> , <i>-szer</i> , <i>-ször</i> viszonyragos eset neve. Mondatbeli szerepe szám- vagy mértékhatározó.
nazális	orrhang
nazalizáció	Mássalhangzó-változás, a magánhangzóknak orrhangúvá válása nazális mássalhangzók előtt.
nazo-orális	Orr-szájhang. Olyan hang, melynek képzése során a levegő mind a száj-, mind az orrüregben keresztül távozik.
neolingvisztika	A nyelvföldrajzi vizsgálatokból kinőtt irányzat, amely a nyelvi tények földrajzi megoszlása és ezek nyelvtörténeti háttere közötti összefüggéseket kutatja.
neologizmis	Újkeletű nyelvi jelenség (szó, kifejezés, jelentésárnyalat, nyelvtani forma stb.). A nyelv fejlődése során a társadalom és a gondolkodás fejlődésével párhuzamosan szakadatlanul keletkeznek a nyelvben neologizmusok.
neológus	A nyelvújítás híve, nyelvújító
neutralizáció	A fonológiai oppozíció megszűnése. A lényeges tulajdonság elvesztése, közömbösülés.
nomen	főnév, tágabb értelemben valamennyi névszó
nomen abstractum	elvont főnév
nomen acti	Olyan deverbális névszó, amely a cselekvés eredményét jelöli.
nomen actions	Olyan deverbális névszó, amely magát a cselekvést jelenti.
nomen adiectivum	melléknév
nomen agentis	Olyan deverbális névszó, mely a cselekvés alanyát, az alapszóban kifejezett cselekvés végrehajtóját jelöli.
nomen appellativum	köznév
nomen caritivum	Fosztóképzős melléknévi alakulat, jelentése 'valami nélkül való, valamit nélkülöző, valamilyen tulajdonságnak az ellenkezőjét mutató'.

nomen collectivum	gyűjtőnév
nomen concretum	konkrét főnév
nomen deminutivum	Kicsinyítő névszó. Fő jelentésárnyalatai a kicsinyítés, becézés, kedveskedés, lekicsinylés.
nomen individuale	egyedi név
nomen materiale	anyagnév
nomen numerale	számnév
nomen possessi	Olyan denominális melléknév, mely valahová, valamihez tartozást fejez ki.
nomen possessoris	Olyan denominális névszó, amely valamivel való ellátottságot fejez ki.
nomen proprium	tulajdonnév
nomen singulare	ld.: nomen individuale
nomen substantivum	főnév
nomenclatura	ld.: nómenklatúra
nómenklatúra	Szójegyzék. Nyelvemlékeink egyik korai típusa, a latin nyelv tanulását szolgáló tankönyv, amelyben a latin szavak a könnyebb tanulhatóság kedvéért fogalomkörök szerinti csoportosításban találhatók. A magyar megfelelők a latin szavak mellett vagy fölött szerepelnek. Az egyes szakszókincseken belül a sajátos szakmai fogalmakat jelölő, a köznyelvben és más szakterületek szakszókincsében általában ismeretlen szavak összessége.
nomen-verbum	Névszóige vagy igenévszó. Történetileg olyan ősi kettős használatú szófaj, mely mondatbeli szerepétől függően hol igeként, hol névszóként szerepelt, s csak hosszú folyamat eredményeképpen állapotott egyik vagy másik szófajban.
nominális állítmány	névszói állítmány
nominális mondat	Olyan mondat, amelynek az állítmánya névszó. Stílusesszövként elsősorban leírásokban, lassított menetű elbeszélésekben, ténymegállapító kijelentésekben találkozunk vele.
nominativus	alanyeset
nominativus	Alanyeset. A magyarban a 0 (zéro) viszonyragos eset neve. A mondatban leggyakrabban alanyként szerepel.
nomino-verbális állítmány	névszói-igei állítmány
norma (nyelvi)	A nyelv egészében, illetőleg különböző belső változataiban heterogén jelleggel meglevő nyelvi jelenségeknek következetes, egységes és állandó megoldása, amely a nyelv egészében egy bizonyos szinten átfogóbb jelleggel érvényesül. Hagyományozott nyelv szokás, íratlan és írott szabályok, főképp nyelvtanok, helyesírási szabályzatok rögzítik a normát, mely a nyelv legkülönbözőbb részlegeiben megnyilvánul (hangtan, nyelvtani szerkezet, szókészlet, kiejtés, helyesírás).
nosztratikus elmélet	Az uráli, altáji, indoeurópai, sémi-hámi, dravida, kartvél stb. nyelvek ősi rokonságát valló nézet.
nukleáris mondat	Elemi mondat, magmondat. Chomsky eredeti meghatározása értelmében a közvetlenül adott struktúrájuk szerint kimerítően leírható mondatokat jelenti – szemben azokkal a mondatokkal,

	amelyek csak levezetések (transzformációk) útján írhatók le. Az eredeti meghatározás szerint az elemi mondatnak csak egy struktúrája van, tehát nem válik külön a mondat fonológiai és szemantikai jellemzője. A generatív grammatika későbbi koncepciójában a fogalom lényegesen átalakult.
numerus	A szám kategóriájának latin neve az ige- és a névszóragozásban.
nuncupativus	Az essivusi állapothatározó egyik fajtája. Azt fejezi ki, hogy valakit vagy valamit valaminek neveznek.
objektum	tárgy
obligatorikus variáns	Kötelező, nyelvileg meghatározott variáns.
okkluzió	A zárral képzett mássalhangzók alkotásakor a záralkotás második mozzanata, maga a zár, a zár tartama.
okkluzíva	Fel nem pattanó zárhang, ezek <i>m, n, ny, η</i> .
onomasztika	Névtudomány, névtan. Az a tudományág, amely a tulajdonnevek rendszerét, annak kialakulását, történeti fejlődését és szinkron állapotát vizsgálja.
onomatopotetikus szavak	Hangutánzó szavak. A szóteremtéssel keletkezett szavak egyik csoportja. Úgy jönnek létre, hogy különböző természeti, állati vagy emberi eredetű hang megnyilvánulásokat hozzájuk hangalakban közel álló, azokat kifejező szavak adnak vissza. Az alak és jelentés között ilyenkor természetes, közvetlen a kapcsolat.
oppozíció	A fonológiai lényeges hangtulajdonságok ellentéte, szembenállás. A fonológiai oppozíciót általában két olyan hang alkotja, amelyek a nyelv más fonémáira nem jellemző közös hangsajátsággal rendelkeznek.
optativus	óhajtó mód
orális	szájhang
oratio obliqua	Függő beszéd, mások szavainak tartalmi idézése.
oratio recta	Egyenes beszéd, szó szerinti közvetlen idézet.
organikus összetétel	Szerves összetétel. Olyan összetétel, melynek tagjai között alárendelő vagy mellérendelő szintaktikai viszony áll fenn.
ortoepia (orthoepia)	Helyes kiejtés. Régi nyelvtanaink első fejezete az ortográfiával együtt.
ortográfia (orthographia)	helyesírás
ortológus	a nyelvújítás ellenzője
palatális	Ez a megjelölés mindig a hangképzés helyére vonatkozik. Az ínyn (kemény szájpaddlás) képzett hang, továbbá a magánhangzók egyik csoportja a nyelv vízszintes mozgása szerint, azaz elől képzett.
palatális magánhangzó	Magas magánhangzó. Elöl képzett, a szájüreg elülső részében képzett magánhangzó.
palatális mássalhangzó	A képzés helye szerint a kemény szájpaddlásnál képzett mássalhangzó, pl.: <i>j, ny, ty</i> .
palatalizáció	1. Jézés, a mássalhangzóknak olyan képzése, amelynél a nyelvhát elülső része szélesen odatapad a szájpaddlás közepéhez (pl. a <i>ty, gy, ny</i> képzésekor), a hangok képzési helyének előretolódása a szájpaddlás hátsó részéről. 2. Veláris magánhangzó módosulása palatálissá.

palatalizált képzés	A hangképzés sajátos módját jelzi. Úgy történik, hogy mialatt a képző szervek elvégzik a megfelelő nem palatalizált hang képzéséhez szükséges munkát, a nyelvhat középső része feldomborodik a palatum felé. Ez a kiegészítő képzési mozzanat adja meg az idetartozó hangok <i>i</i> -szerű színezetét.
palatalizált mássalhangzó	Jésített mássalhangzó. Olyan különféle helyeken képzett mássalhangzó, melynek ejtésekor artikulációs kísérő jelenségeként a nyelvhat egy része a megfelelő nem palatalizált mássalhangzóhoz képest földuzzad a szájpadlás felé.
palato-veláris	A szájpadlás hátsó részén a lágy íny tájékán képzett hang. ld.: mediopalatális
palatum	1. íny, szájpadlás. 2. kemény szájpadlás.
palatum durum	kemény szájpadlás
palatum molle	lágy szájpadlás
paleográfia	Írástörténet. Az írások kialakulásával, fejlődésével, alaki kérdéseivel, különösen pedig a régi írások megfejtésével és átírásával foglalkozó tudomány.
paleolingvisztika	Az a tudomány, mely egy-egy nyelvcsalád kialakulását, rokon és rokonszerű kapcsolatait (tágabb értelemben pedig magának az emberi nyelvnek a kialakulását, korai fejlődését kutatja az általános nyelvészet, embertan, nyelvfilozófia, valószínűség számítás segítségével.
paleontológia	(Nyelvészet). Az a módszer, amely a növény- és állatföldrajznak a nyelvészetben való alkalmazásával keres választ őstörténeti kérdésekre.
paradigma	Ragozási sor. Valamely igéből vagy névszótöből létrehozható jeles és ragos alakok hiánytalan és rendezett elsorolása.
paradigmatikus	A ragozási sorban lévő, a paradigmában elfoglalt hely, váltakozás, hangváltakozás.
parataxis	ld.: koordináció
parataxis	mellérendelés
parole (ejtsd: parol)	Beszéd. Saussure-től származó fogalom. A nyelv által adott lexikális és szerkezeti lehetőségek realizációja, konkrét megvalósítása, egyéni fölhasználása. A beszélő közösségben elhangzó mondatok összessége. A langue és parole dialektikus viszonyban állnak egymással. Mondatok csak a nyelvi rendszer alapján jöhetnek létre, ugyanakkor a langue parole-jelenségekben léteznek.
paronimia	Hasonló alakúság. Az a jelenség, amikor egy nyelvben két vagy több gyakran azonos töből származó szó hangalakja közel áll egymáshoz. Jelentésük azonban eltér. Összekeverésüket a nyelvművelés szótévesztésnek nevezi.
participium	melléknévi igenév
partitivus	A magyarban részelő határozó. Azt fejezi ki, hogy egy nagyobb mennyiségnek, mint egésznek közelebből meghatározatlan részéről van szó.
passzív szóelem	ld.: improduktív szóelem
passzív szókészlet	A szókészletnek az a hányada, melyet egy adott beszélő ismer és ért ugyan, de beszéd közben nem vagy csak kivételesen

passzívum	használ.
pejoráció	szenvedő ige A szóhangulat rosszabbodása. Eredetileg közömbös vagy kedvező szóhangulatnak kedvezőtlen irányban való módosulása.
pejoratív jelleg	Egy szó hangulatának, érzelmi töltésének, jelentésének egy másik, rokon értelmű szóhoz képest kedvezőtlen, rosszalló, negatív volta.
perfectum	Befejezett állapotú cselekvés a latin igeragozási rendszerben.
perfektív ige	befejezett ige
performancia	A nyelv tényleges használata, konkrét mondatok létrehozása az elvont nyelvi szabályrendszer alapján.
periodizáció	korszakbeosztás, korszakolás
pharynx	garat
pluralis	többes szám
plusquamperfectum	Régmúlt, végzett múlt. Olyan régies múlt idő, amely egy másik múlt időhöz viszonyítva korábbi cselekvést, állapotot fejezett ki.
poétika	Az irodalomtudományok, közelebbről az irodalomelmélet egyik ága. 1. A költészet elmélete, a költészet mivoltával, eredetével, fejlődésével, a költői műfajok természetével, tartalmi, szerkezeti, formai sajátágaival, nyelvi kifejezőeszközeivel foglalkozó tudományág. 2. Tágabb értelemben a szépirodalom elmélete, az irodalmi művek sajátágaival, az irodalmi műfajokkal és formákkal foglalkozó tudományág.
polifonematikus magánhangzó	Fonémakapcsolatnak értékelt magánhangzó.
poligenezis	Az az elmélet, mely szerint a világ nyelvei egymástól függetlenül, több ősnnyelvből származnak.
polinímia	Többalakúság. Az a jelenség, amikor ugyanannak a szónak több, egymástól csak árnyalatban eltérő hangalakja van, s az alaki különbséggel nem jár együtt lényeges jelentésbeli különbség.
poliszém képző	Több jelentéssel, jelentésárnyalattal bíró képző.
poliszémia	Többértelműség. Az a jelenség, amikor egy hangsorhoz több, egymással szerves kapcsolatban álló jelentés társul, s ezek a jelentések egymásból levezethetők.
poliszintetikus nyelvek	ld.: inkorporáló nyelvek
posztpozíció (postpositio)	névutó
potentialis	A lehetőség kifejezésére szolgáló mód.
praedicativus	Az essivusi állapothatározó egyik fajtája. Azt fejezi ki, hogy valaki vagy valami minek vagy milyennek minősül.
praesens	A jelen idő az igeragozásban.
praeteritum	A múlt idő az igeragozásban.
praeverbium	igekötő
prágai iskola	Az 1926-ban létrejött Prágai Nyelvész Kör nevéhez fűződő nyelvészeti irányzat. Szervezői az orosz fonológiai iskola hívei: R. Jakobson, Ny. Sz. Trubeckoj és a cseh V. Mathesius.

	Vizsgálódásuk középpontjába a nyelvet, mint funkcionális rendszert állították. Legfontosabb eredményeiket a fonológia terén az oppozíciók és a megkülönböztető jegyek feltárásában érték el. Kutatásukat kiterjesztették a morfológiai és szintaktikai rendszerekre is. Fontos területük volt az irodalmi nyelv, stílus, költői funkció vizsgálata. A szemiotika egyik ága. 1. Tárgya a beszélő és a jelzési folyamat összefüggései (pl.: a modalitás, vagyis az a kérdés, hogy a beszélő hogyan viszonyul az általa tükrözött objektív tényálláshoz. 2. Más értelmezésben a nyelv és a nyelven kívüli valóság összefüggése (pl.: az a probléma, hogy a nyelvi rendszer tagozódása hogyan függ össze a nyelven kívüli valóság tagozódásával.).
pragmatika	alany-állítmányi viszony
predikatív viszony	állítmány
predikátum (praedicatum)	
prefixum (praefixum)	Olyan toldalék, amely a szótő előtt foglal helyet.
prepozíció (praepositio)	Elöljáró. Elsősorban az indoeurópai nyelvekre jellemző viszonyító eszköz, mely a névszó előtt állva annak mondatbeli kapcsolatait fejezi ki.
primer toldalék	Elsődleges, egyelemű toldalék, mely egyetlen elemből áll, s nem származtatható más, korábbi toldalékokból.
privatív képző	fosztóképző
produktív (aktív)	Olyan szóelem (tő vagy toldalék), amely világosan felismerhető funkcióval új szavak, vagy szóalakok létrehozásában vesz részt.
szóelem	Előreható. A fonetikában olyan igazodás vagy hasonulás, amelyben két hang közül az első az indukáló, a második az indukált.
progresszív	
pronomen	névmás
pronomen	mutató névmás
demonstrativum	
pronomen indefinitum	határozatlan névmás
pronomen	kérdő névmás
interrogativum	
pronomen personale	személyes névmás
pronomen possessivum	birtokos névmás
pronomen reciprocum	kölcsönös névmás
pronomen relativum	vonatkozó névmás
prosecutivus	'valamin át' jelentésű esetrag
protetikus	a szó elejére betoldott hang
protézis	szó eleji hangbetoldás
proto-	ős-
protolingva	Alapnyelv, az a rendszerint kikövetkeztetett nyelv, amelyből az elkülönítő erők hatására létrejöttek az egymással rokonságban álló nyelvek (tehát nyelvcsaládok).
prozódia	A hangsúly, a hanglejtés, a beszédtempó és a beszédszünet szabályainak összessége.
pszicholingvisztika	Az a tudományág, amely a nyelvészet és a pszichológia segítségével a beszédtevékenységet állítja a vizsgálat középpontjába. Kutatja többek között a nyelvi leírás és a

	tényleges nyelvhasználat összefüggését, a közlemény létrehozásának folyamatát, a beszéd felismerést, a beszéd érthetőségét, a nyelvelsajátítási folyamatot, a gyermeknyelv problémáit stb.
pszichologizmus	Az az irányzat, amely a társadalmi jelenségeket a lelki élet törvényszerűségeiből, tehát az emberek tudatából igyekszik levezetni, megmagyarázni. A századforduló táján a nyelvtudományra is nagy hatással volt.
radix	abszolút tö
reciprocitás	Kölcsönösség. Az a jelenség, amikor egy nyelvi változás maga után vonja az ellenkező irányú változásnak bekövetkezését.
reciprocum	Az ellenkező irányú folyamat eredménye.
reciprok	ellenkező irányú, fordított
rectum	ld.: determináns
redukált hang	Sorvadó hang. Tökéletlenül, kisebb intenzitással képzett, elnagyolt artikulációjú hang.
redundancia	Az információelméletben az a jelenség, amely a jeltovábbításban a feltétlenül szükségeshez képest többletet jelent, és így a közlés hírértéke szempontjából felesleges.
redundáns	felesleges
reduplikáció	kettőztetés, ismétlés
reflexív	visszaható (ige, névmás)
regens	Alaptag, az alárendelő szószerkezet főlérendelt tagja, az a tag, amelyről rákérdezhetünk a másakra, a determinánsra. Nem hagyható ki a szószerkezetből. Az egész szintagma olyan szófaji értékű, mint az alaptag, olyan a disztribúciója, mint az alaptagnak (behelyettesíthető vele). A szószerkezet egésze az alaptagon át kapcsolódik nagyobb szószerkezetekbe és mondatokba.
regionális köznyelv	Olyan helyi nyelvváltozat, mely egyrészt az adott vidék nyelvjárásának, másrészt a köznyelvnek a hatására formálódik. Mindkét forrás jellegzetességeiből, nyelvi rendszeréből merítve ötvöződik sajátos, elsősorban nagyobb vidéki városokban használt belső nyelvtípussá.
regresszió	Visszaütés. Az a jelenség, amikor egy nyelvi változás megindul, de a régi és az új ingadozásából a régi kerül ki győztesen, az új visszaszorul.
regresszív	Hátraható. A fonetikában olyan igazodás vagy hasonulás, amelyben két hang közül a második az indukáló, az első az indukált.
réja	Az érzelmet nyilvánító indulatszók sajátos fajtája. A népdalokban előforduló játékos hangulatú ritmikus felkiáltások, ütemes mondókák közös neve.
rekonstrukció	Helyreállítás, kiegészítés a hiányzó részekkel. Nyelvemléktelen kor nyelvállapotának az összehasonlító-történeti nyelvészet módszerével való kikövetkeztetése. Az így kikövetkeztetett nyelvi formákat, nyelvelemeket *-gal jelöljük.
relatív szótó	Viszonylagos szótó, a szó végén levő mellék szóelem elhagyásával nyert szóalak. A szótónek toldalékkal bővült olyan egysége, amelyhez újabb toldalékok járulhatnak, s amely

releváns	ezekkel szemben a tő szerepét tölti be. Lényeges. Olyan nyelvi jelenség, amely rendszertani szempontból lényeges, megkülönböztetésre szolgál. A fonológiában olyan hangképzési sajátosság, amely egybefogja az egy fonémába tartozó hangokat, illetve elválasztja a különböző fonémákat egymástól.
réma	ld.: téma-téma.
respectivus	Tekintethatározó. Olyan határozó, mely azt fejezi ki, hogy a cselekvés, történés, létezés milyen megszorítással, milyen szempontból érvényes.
retorika	1. Szónoklattan, a szónoki beszéd elmélete. Azon eszközök és eljárások összefoglalása, amelyek a szónoki beszéd megszerkesztésére és előadására vonatkoznak. 2. Mai, tágabb értelemben a prózastílus elmélete, a stilisztikának a próza – különösen az értekező próza – válfajaival, stíláris, szerkezeti sajátosságaival foglalkozó ágazata, szemben a költészet elméletét tárgyaló poétikával.
romanisztika	Az újlatin nyelvekkel, valamint a nyelveket beszélő népek irodalmával, történetével, műveltségével foglalkozó tudományág.
ruszicizmus	1. Tősgyökeres orosz nyelvi sajátosság. 2. Orosz szó vagy fordulat hibáztatható használata más nyelvben.
signifiant (ejtsd: szinyifiá)	Jelölő. Saussure-tól származó felfogásban a nyelvi jel egyik összetevője, maga a hangsor.
signifié (ejtsd: szinyifié)	Jelölt. Saussure-tól származó felfogásban a nyelvi jel egyik összetevője, tárgyak, viszonyok osztálya, melyekre a nyelvi jel általánosítva utal.
singularis	egyes szám
sociativus	A magyarban a <i>-stul</i> , <i>-stül</i> viszonyragos eset neve. A mondatban 'valakivel, valamivel együtt' jelentésű határozó.
spectes	fajta
spiráns	réshang
spirantizálódás	Réshangúsodás. Mássalhangzó változás. 1. Egyszerű hangzóközi zárhangok homorgán réshangokká alakulása. 2. Valamilyen képzésmódú mássalhangzó réshangúvá válása.
spontán hangváltozás	Független hangváltozás. Olyan hangváltozás, melyet nem befolyásol, nem határoz meg sem a kérdéses hang fonetikai helyzete, sem más nyelvi elem.
sporadikus hangváltozás	Szórványos hangváltozás. A hangfejlődési tendenciákkal szemben viszonylag ritkán előforduló hangváltozás.
stilisztika	A nyelvi stílussal foglalkozó tudományág. Vizsgálja a stílus mibenlétét, a nyelvi rendszer elemeinek nyelvi-stilisztikai értékét, felhasználásuk módját, a stílusréteget, a stílusárnyalatokat, a stílusok történeti fejlődését, a korstílusok problémáját, s végül az egyes írók, költők ún. egyéni stílusát. Ennek megfelelően a stilisztika részei: stíluselmélet, a leíró stilisztika, a történeti stilisztika vagy stílustörténet és a stíluskritika.

stílus (nyelvi)	Az a mód, ahogyan közölnivalónkat – gondolatainkat, érzelmeinket – a szóbeli vagy írásbeli érintkezés valamely területén kifejezzük, a nyelvi eszközök sokféle lehetőségéből kiválasztva azokat, amelyek a közlés tárgyának, céljának, körülményeinek és a közlő egyéniségének a legjobban megfelelnek.
struktúra	Szerkezet, felépítés, belső forma, az egymást kölcsönösen meghatározó alkotó elemek rendszert alkotó, összefüggő egysége.
strukturizmus	A dolgokat a formák, a szerkezet, a rendszer felől kiindulva, formális elemzéssel leíró módszer, irányzat. A nyelvet az egy időben élő nyelvi formák egymást alapvetően és kölcsönösen meghatározó rendszerének tekintő modern nyelvtudományi irányzat. A F. Saussure utáni leíró nyelvészeti irányzatok, iskolák összefoglaló neve. Legjelentősebbek: a prágai iskola, a koppenhágai iskola, a francia L. Tesnière ún. valencia-elmélete, az amerikai ún. deskriptív iskola. Közös törekvésük: a nyelvnek, mint rendszernek az ábrázolása. A közös törekvés mögött azonban a rendszerről alkotott igen különböző elképzelések húzódnak meg. A különbözőségeken belül összeköti őket az a felfogás, hogy a szinkron rendszert az előző történettől függetlenül lehet, sőt kell vizsgálni.
stúdium	tanulmány, kutatás
sublativus	A magyarban a <i>-ra</i> , <i>-re</i> viszonyragos eset neve. A mondatban többnyire <i>hol?</i> kérdésre felelő, szorosabb külviszonyt kifejező határozó.
szabad morféma	Olyan morféma, amely önállóan, azaz zéró morfémaival kapcsolódva is alkothat szóalakot. Ez jellemző az egyalakú tövekre, és a többalakú tövek szótári tőalakjára.
szegmentálás	Tagolás, a beszéd folyamat elemekre tagolása.
szegmentum	a beszéd egy darabja, tetszőleges hosszúságú része, metszete.
szekunder toldalék	Másodlagos toldalék. Olyan testesebb hangalakú toldalék, amely vagy elsődleges toldalék(ok)ból keletkezett a hangalak módosulásával, illetőleg más elemekkel való összekapcsolódás útján.
szemantika	Jelentéstan. 1. A nyelvi jel (vagy jelkapcsolat) jelentésének fogalmával, az alak és jelentés viszonyával, a homonímiával, a szinonímiával, a poliszemiával, a viszonyjelentésekkel és a jelentésváltozásokkal foglalkozó nyelvészeti diszciplína. 2. Ma kiterjed a következő területekre is: A morféma jelentésének a levezetése, a jelkapcsolatok jelentése, jelentéstípusok osztályozása.
szemantikai marker	megkülönböztető jegy. ld.: disztinktív jegyek
szemantikai szorzó	ld.: disztinktív jegyek
szemasziológia	A nyelvtudománynak a nyelvi formák jelentésével és a jelentések változásával foglalkozó ága.
szemiotika	Általános jel tudomány, mely a különböző jelrendszerek összehasonlító tanulmányozásával foglalkozik. A beszélt nyelvet csak a lehetséges jelrendszerek egyikének tekintik.

	Szerinte minden tudomány is, mint sajátos jelrendszer fogható fel. Tárgykörébe tartozik tehát minden jelrendszer, a legegyszerűbbektől a természetes nyelvekig és a tudomány formalizált nyelvégig. A szemiotika szerint a nyelvnek három komponense van: a szintaxis – elemek lehetséges lineáris összefüggései -, a szemantika – a jelek és jelkapcsolatok jelentése -, a pragmatika – bizonyos értelmezésben a beszélő és a jelfolyamatok összefüggéseinek stúdiuma.
szemivokális (semivocalis)	Félhangzó, simulóhang. A kettőshangzónak csökkentett nyomatékú eleme. A félhangzót jelölő betű alá $\cap$ jelet teszünk.
szibiláns	Réshang, sziszegőhang. Az alveoláris és posztalveoláris réshangok összefoglaló neve.
szignifiant (signifiant)	Jelölő. Saussure-től származó felfogásban a nyelvi jel egyik összetevője, maga a hangsor.
szillaba	szótag
szimbólum	1. A szemiotikában olyan jeltípus, amelyet hagyományos, szokáson alapuló szabályok szerint használunk. A nyelvleírásban alkalmazott szimbólum például a mondat jelölésére M vagy S (sentence). 2. A stilisztikában jelkép, valamely gondolati tartalom – eszme, érzés, elvont fogalom vagy egész gondolatsor – érzéki jele. Asszociatív erejénél fogva nemcsak helyettesíti a gondolati tartalmat, hanem a kifejező és a kifejezendő önállósult képben szinte egygyé válik, különböző érzéseket, hangulatokat, bonyolult lelki tartalmat képes felidézni.
szimultán	egyidejű
szinekdoché	A stilisztikában a metonímia egyik fajtája. Olyan szókép, amelynek alapja a nem (genus) és a fajta (spectes), illetőleg a rész és az egész fölcserélése.
szinesztézia	A stilisztikában valamely érzékterülethez tartozó jelenségnek egy más érzékterületről vett, rokon hangulatú képpel való kifejezése, vagy különböző érzékterületekről származó érzeteknek szerves egészbe olvasztása.
szinkrónia	Egyidejűség, a nyelv időbeli egysége.
szinkronikus	Leíró nyelvvizsgálat, egy adott nyelvi állapot rendszerének elemzése. Egy nyelvi rendszer egészének, működésének, az elemek alakjának és funkciójának egyidejűségben, a fejlődés egy adott szakaszában való vizsgálata.
nyelvvizsgálat	
szinonim képzők	Rokon értelmű, hasonló funkciójú képzők.
szinonimia	Rokon értelműség. Szavak esetében az a jelenség, amikor egy szócsoporthoz tagjainak jelentéstartalma lényeges jegyeiben azonos, árnyalataiban pedig többé-kevésbé eltér egymástól.
szintagma	Szószerkezet. Két vagy több szóalaknak jelentéses kapcsolata a mondatban. A szószerkezetnek, mint szintaktikai szerkezetnek a jelentése nem egyszerűen összege a tagok jelentésének, a szerkezetformának saját viszonyjelentése van.
szintagmatika	ld.: szintaxis
szintagmatikus	szószerkezettel kapcsolatos, rá vonatkozó
szintaktikai, szintaktikus	mondattani
szintaxis	Mondattan, a nyelvtudománynak a szószerkezeteket és a

	mondatokat tanulmányozó ága.
	1. Tágabb értelemben mondattan.
	2. Szűkebb értelemben szintagmatika, azaz a szintagmák tana, szószerkezettan.
szintetikus nyelvek	Olyan nyelvek, amelyekben a szavak közötti kapcsolatot a segédszavak, szórend stb. jelzik. Olyan nyelvek, amelyek a különböző mondatbeli funkciókat általában egyetlen szóalakba tömörülő morféimák segítségével fejezik ki.
szlavisztika	A szláv népekkel, elsősorban a szláv nyelvek és irodalmak tanulmányozásával foglalkozó tudományág.
szociolingvisztika	Az a tudományág, amely a társadalmi rétegződés és a nyelvhasználat összefüggését vizsgálja. Elemzése a beszélők szociológiailag, tehát társadalmi helyzet, foglalkozás, életkor, nem, lakóhely, iskolázottság tekintetében meghatározott csoportjára irányul. Kutatási területe még többek között a két- és többnyelvűség, az állami nyelv megtervezése, a hátrányos helyzet nyelvi problémái, a gyermeknyelv stb.
szonáns (sonans)	Szótagmag. A szótagnak prozódiai szempontból lényeges része, legnagyobb hangzósságú és legnagyobb nyomatékú hangja. A magyarban mindig magánhangzó, egyes nyelvekben pl.: a csehben lehet mássalhangzó is.
szubjektális szószerkezet	Alanyos szószerkezet, olyan alárendelő szószerkezet, melyben a determináns az alaptag alanya.
szubjektum (subiectum)	alany
szubordináció (subordinatio)	alárendelés. ld.: koordináció
szubsztrátum	Két különböző nyelv egymásra hatásának az a módja, amikor az egyik – történetileg általában a meghódított és asszimilált népek nyelve – átadja helyét egy másik nyelvnek, úgy azonban, hogy saját rendszerének bizonyos vonásai abban nyomot hagynak. Fontos szerepe van, pl. az egyes neolatin nyelvek kialakulásában.
suffixum (suffixum)	Olyan toldalék, mely a fő után foglal helyet.
szupersztrátum	Két különböző nyelv egymásra hatásának az a módja, amikor az egyik – történetileg általában a hódítóként jelentkező, de beolvadt népeknek a nyelve – egy másik fölé rétegződik, végül is eltűnik, de hat az illető nyelvre. A neolatin nyelvek fejlődésében a germán szupersztrátumnak van nagy jelentősége.
szuppletivizmus	Alakkiegészülés. Egy szó valamely hiányzó nyelvtani alakjának más szóval való pótlása.
szuprasegmentális eszközök	Nem szegmentumszerű – testetlen, alaki kitevő nélküli – nyelvi jelek, amelyek hangtesteken jelennek meg, szegmentumokra „települnek rá”. Ilyen a hangsúly és a hanglejtés.
taxonomikus leírás	A nyelvi leírás egyik módja. Jellemzői: A beszédaktusok kész produktumait írja le. A beszédaktusokat, mint az elemek lineáris pusztá egymásutánját ábrázolja. A levezetések a leírásból tudatosan kizárja. A jelentésre a nyelvi kategóriák meghatározásánál nincs tekintettel, még ha az elemzésben fel is használja azt.
téma-réma	ld.: cognitum novum

temporális	A magyarban a <i>–kor</i> viszonyragos eset neve. A mondatban többnyire <i>mikor?</i> kérdésre felelő időhatározó.
tenuisz	Zöngétlen zárhang (<i>p, t, k</i>). Képzése feszesebb izomműködéssel és keményebb akusztikai hatással jár, mint a megfelelő zöngés hangé.
terminativus	A magyarban az <i>–ig</i> viszonyragos eset neve. A mondatban többnyire a cselekvés térbeli vagy időbeli végpontját megjelölő határozó.
terminologia	Szakszókincs. Az azonos foglalkozásúak, kedvtelésűek, életmódúak körében kialakult kisebb-nagyobb közösségek sajátos szóhasználata. Id.: nómenklatúra.
terminus technikus	Műszó, azaz valamely szakma vagy tudomány pontosan meghatározott sajátos fogalmainak, tárgyainak, cselekvéseinek stb. egyértelmű és következetesen használt megnevezése.
téves regresszió	Téves visszaütés. Az a jelenség, amikor a nyelvérzék olyan, eredetinek vélt alakot következtet ki, mely a valóságban soha nem létezett.
tipográfia	1. nyomdászat. 2. Valamilyen kiadványban alkalmazott nyomdai előírások (betűk, szedés, formátum stb.) összessége.
tipológia	A nyelvtudománynak az az ága, mely a világ nyelveit egyező vagy hasonló szerkezeti vonásaik alapján csoportosítja (függetlenül attól, hogy az illető nyelvek genetikailag rokonok-e vagy sem, érintkezők-e vagy sem), illetőleg az uralkodó jegy alapján megkísérli bizonyos típusok felállítását az egyes nyelvi szinteknek megfelelően. Újabban fontos feladatának tartja az egyetemes nyelvi jegyeknek, s ezek révén az emberi nyelv legáltalánosabb törvényszerűségeinek feltárását is.
topic-comment	Id.: cognitum novum
toponimia	A névtudománynak a földrajzi nevekkal foglalkozó ága, jelenti magát a földrajzinév-anyagot is.
transitívus	'Valami mellett, valami mentén, valamerre' jelentésű esetrag.
translativus-factivus	A magyarban a <i>-va, -vé</i> viszonyragos eset neve, mondatbeli szerepe eredményhatározó.
transzform	a transzformáció eredménye
transzformáció	Átalakítás, levezetés. Lényege: egy bizonyos szerkezetet úgy írunk le, hogy egy másikból vezetjük le. Tágabb értelemben az ún. újraírási szabályokat is magába foglalja.
transzkripció	Id.: fonetikus átírás
tranzitív ige	Tárgyas, átható ige. Olyan cselekvést kifejező ige, mely az alanyból kiindulva valaki vagy valami másra, mint nyelvtani tárgyra hat, irányul. Ez jellemző minden műveltető igré és a cselekvő igék egy részére. Alanyi és tárgyas ragozású egyaránt lehet.
tremuláns	Pergő vagy pergetett hang. Ilyen az <i>r</i> .
trifongus	Hármas hangzó, három hang együttese.
túlkompenzáció	Id.: téves regresszió
turkológia	A török nyelvű népek, elsősorban a szorosabb értelemben vett törökök (oszmán törökök) kultúrájával, főleg nyelvével és irodalmával foglalkozó tudományág.

újgrammatikus iskola	A XIX. század 70-es éveiben (Németországban) létrejött nyelvészeti iskola, mely az addigi eredményeket rendszerbe foglalva és egységes módszert kidolgozva érett tudománnyá fejlesztette a történeti nyelvészetet. Az újgrammatikusok azt tartották, hogy a nyelv egyetlen, egyedül lehetséges tudományos szemlélete a történeti, ezért elsősorban a nyelvi változásokat és azok okait kutatták. A hangváltozásokat kivétel nélkülieknek gondolták. Nagy szerepet tulajdonítottak az analógiának. Nyelvszemléletük pszichologista volt. Vezéregyéniségei: Hermann Paul, Karl Brugmann, Berthold Delbrück, stb.
unifikáció univerzálék, univerzáliák	egységesülés Azok a kategóriák és tulajdonságok, valamint ezek összefüggései, amelyek nem szorítkoznak egy nyelvre vagy a nyelvek egy csoportjára, hanem egyetemeseek, minden nyelvben, vagy a nyelvek túlnyomó többségében fellelhetők. Ilyen pl. a jelentéses elemeknek az a tulajdonsága, hogy minden nyelvben felbonthatók fonémákra, a fonémák száma egy nyelvben sem kevesebb 10-nél és nem több 70-nél, csaknem minden nyelvre jellemző a főnévi és az igei szófaj megléte stb.
uralisztika	Az uráli nyelvcsaládba tartozó népek nyelvével, történetével, néprajzával, folklórjával, zenéjével, irodalmával stb. foglalkozó tudományok összessége.
utterance	Megnyilatkozás. Az amerikai deszkriptív iskola terminusa. Minden olyan beszédaktus, amelyet egy beszélő két szünet, két hallgatás között létrehoz.
utterance (ejtsd: aterensz)	megnyilatkozás
uvula	nyelvcsap, ínycsap
úzus	nyelvszokás
valencia-elmélet	Tesnlére francia nyelvész nevéhez fűződő elmélet. Lényege: a mondatok strukturális rendjét ún. konnexiós kapcsolatok (elemi szintaktikai viszonyok a mondat szavai között) alkotják. A konnexiók hierarchikus viszonyban állnak egymással. A mondatot kormányzó fő regens (rendszerint ige) eleve meghatározott számú kiegészítővel alkot mondatot.
veláris	A szájpadról hátsó részén, a lágy íny táján képzett hang, a magánhangzók egyik csoportja a nyelv vízszintes mozgása szerint, hátul képzett, mélyhang.
velum	lágy szájpadról
verbum	ige
verbum actívum	cselekvő ige
verbum causatívum	Olyan műveltető ige, amely azt fejezi ki, hogy az alany valakit vagy valamit valamilyen állapotba juttat, a cselekvést, történést okozza, előidézi.
verbum factívum	Valódi műveltető ige, azt fejezi ki, hogy az alany a cselekvést mással végezteti el. ld.: faktitív ige
verbum finitum	ragozott igealak
verbum passzívum	szenvető ige
verbum potentiale	Ható ige, <i>-hat</i> , <i>-het</i> képzős ige. Cselekvő, műveltető és visszaható ígéből egyaránt keletkezhet. A származékszó a

vertikális tagolódás	cselekvés lehetőségét fejezi ki. Függőleges tagolódás. A nyelvnek társadalmi rétegek, foglalkozások szerinti tagolódása. Ennek alapján beszélhetünk réteg- és csoportnyelvekről.
vocabularium	szótár
vocativus	megszólító eset
vokális (vocalis)	magánhangzó
vokalizáció	Magánhangzóvá válás.
vokalizmus	1. Magánhangzó-rendszer, magánhangzó-állomány. 2. Egy szó magánhangzóinak együttese.
zéró morféma	A nyelv rendszer voltából adódik, hogy a morféma-állomány nemcsak megléte, hanem hiánya is hordozhat funkciót. Ha egy alaknak a többivel való szembenállását az biztosítja, hogy minden alak testes morféma-állományt visel, egy pedig nem, ezt a hiányt funkcionálisan morféma-állománynak kell tekintenünk, s ezt zéró morféma-állománynak nevezzük. Csak rag és a jel hiánya esetén beszélhetünk 0 morféma-állományról, a képző hiányát nem tekintjük annak.
zöngétlen media	Olyan mássalhangzó, melynek képzésére laza izomműködés és lágy akusztikai hatás jellemző, mint a mediákra (zöngés zárhangokra), de a hang mégis zöngétlen.
zsargon	Olyan nyelvváltozat, amelyre a társadalom többi tagjától vagy csoportjától való elkülönülés szándéka jellemző.

Rövidítések

A.	Alikovszkij rajon
Abz.	Abzelilovszkij rajon
Al.	Alatirszkij rajon
Al'š.	Alsejevszkij rajon
alt.	altaji
Ar.	Archivális anyag
Arx.	Arxangelszkij rajon
Ask.	Askinszkij rajon
Aur.	Aurgazinszkij rajon
B.	Batirevszkij rajon
Bajm.	Bajmakszkij rajon
Bak.	Bakalinszkij rajon
Balg.	Balgusinszkij rajon
Balt.	Baltacsevszkij rajon
bask.	baskir
BASSR.	Baskirszkaja Avtonomnaja Szovjetszkaja Szocialiszticeszkaja Reszpublika
Bb.	Bolsebatirevszkij rajon
Bel.u.	Belebinszkij ujezd
Belok.	Belokatajszkij rajon
Belor.	Beloreckij rajon
Bir.	Birszkij rajon
Biž.	Bizsebuljakszkij rajon
Blag.	Blagovarszkij rajon
B-r	Baskirszko russzkij szlovar
Bug.u.	Bugurszkij ujezd
Bur.u.	Burajevszkij ujezd
Burz.	Burzjánszkij rajon
Buu.	Buinszkij ujezd
Buzd.	Buzdjakszkij rajon
C.	Civilszkij rajon
Č.	Csebokszarszkij rajon
Čekm.	Csekmagusevszkij rajon
Čg.	Csebokszarszkij gorod
Čgs.	Csebokszarszkij gorszovjet
Čišm.	Csisminszkij rajon
Čist.	Csisztonszkij rajon
Čist.u.	Csisztonszkij ujezd
Cu.	Civilszkij ujezd
Ču.	Csebokszarszkij ujezd

csag.	csagatáj
csn.	családnév
csuv.	csuvas
d.	domb
D'urt.	Gyurtyulinszkij rajon
Davl.	Davlekanovszkij rajon
Duv.	Duvanszkij rajon
enyec.	enyec
f.	folyó
Fed.	Fedorovszkij rajon
fgr.	finnugor
fi.	finn
fn.	főnév
germ.	germán
Gm.	Gornomarijszkij rajon
Gor.o.	Gorkovszkaja oblaszty
h.	hely
hak.	hakasz
han.	hanti
hn.	helynév
Išim.	Isimbajszkij rajon
I.	Ibreszinszkij rajon
i.e.	indoeurópai
Igl.	Iglinszkij rajon
Iliš.	Ilisevskij rajon
Ja.	Jadrinszkij rajon
Jal.	Jalcsikszkij rajon
Jan.	Jantikovszkij rajon
Jana.	Janaulskij rajon
Jau.	Jadrinszkij ujezd
Jerm.	Jermškejevskij rajon
Ju.	Jurinszkij rajon
K.	Kozlovskij rajon
k.kalp.	karakalpakk
Ka.	Kanasszkij rajon
Kalt.	Kaltasinszkij rajon
Kar.	Karmaskalinszkij rajon
Kara.	Karaidelszkij rajon
Kars.u.	Karsunszkij ujezd
Kaz.	Kazanszkij rajon
kazax.	kazah

Kč.	Krasnocsetajszkij rajon
Ki.	Kilemarszkij rajon
Kig.	Kiginszkij rajon
Kir.	Kirovskij rajon
Kir.o.	Kirovskaja oblaszty
kirg.	kirgiz
ko.	komi
Ko.	Kozlovskij rajon
Koš.	Koskinszkij rajon
Kozm.u.	Kozmogjemjanszkij ujezd
Kr.	Kraszno-csetajszkij rajon
Kra.	Krasznoarmejszkij rajon
Krk.	Krasznokamszkij rajon
Ku.	Kuzenerszkij rajon
Kug.	Kugarinszkij rajon
Kum.	Kumertduskij rajon
Kurm.u.	Kurmikszkij ujezd
Kušn.	Kusnarenkovszkij rajon
L- G.	Lytkin-Guljajev, Kratkij etimologiceszkij slovar komi jazika
lat.	latin
ld.	lásd
le.	lengyel leb.
m.	mocsár
M.	Morgausszkij rajon
magy.	magyar
man.	mansi
mar.	mari
md.	mordvin
mdE.	erza mordvin
mdM.	moksa mordvin
Me.	Medvegyevszkij rajon
Meč.	Mecsetlinszkij rajon
Mel.	Meleuzovszkij rajon
Menz.u.	Menzelinszkij ujezd
Mijak.	Mijakinszkij rajon
Mišk.	Miskinszkij rajon
MJal.	Malojalsikszkij rajon
mn.	melléknév
Mo.	Morkinszkij rajon
MoAO.	Mordovszkaja Avtonomnaja oblaszty
mong.	mongol

mor.	Mordinszkij rajon
M-P.	Marinszko-Poszadszkij rajon
M-T.	Mari- Tureckij rajon
Not.	Novotorjalszkij rajon
nyeny.	nyenyec
nyj.	nyelvjárás
ojr.	ojrot
Okt.	Oktyabrszkij rajon
OP.	Omeljan Pritcak
or.	orosz
Or.	Orsanszkj rajon
Oren.o.	Orenburgszkaja oblaszty
oszm.	oszmán
osztj.	osztják
ÓT.	ótörök
ősm.	ősmagyar
összl.	összláv
özb.	özbég
P.	Pokrovszkij rajon
Par.	Paranginszkij rajon
Pe.	Pervomajszkij rajon
Perm.	Permszkij rajon
Petr.u.	Petrovszkij ujezd
Por.	Poreckij rajon
Sa.g.	Szaratovszkaja gubernyija
Sal.	Szalavatszkij rajon
Šar.	Saranszkij rajon
Še.	Semursinszkij rajon
Seng.u.	Szengilejszkij ujezd
Ši.	Sihabilovszkij rajon
Sil.	SZILASI
Simb.g.	Szimbirszkaja gubernyija
Simb.u.	Szimbirszkij ujezd
So.	Szovjetszkij rajon
Stavr.u.	Sztavropolszkij ujezd
Ster.	Szterlitemszkij rajon
Ster.u.	Szterlitemszkij ujezd
Sterl.	Szterlitamakszkij rajon
Su.	Sundirszkj rajon
Šu.	Sumerlinszkij rajon
Svi.u.	Szvjázsszkij ujezd

szam.	szamójéd
szb-hv.	szerb-horvát
szkr.	szanszkrit
szlk.	szlovák
szn.	személynév
t.	tó
Tar.	Tarhanovszkij rajon
Tarxan.v.	Tarhanszkaja voloszty
TASSR.	Tatarszkaja Avtonomnaja Szovjetszkaja Szocialiszticeszkaja Reszpublika
tat.	tatár
Tatyš.	Tatislinszkij rajon
Tet.u.	Tetyusszkij ujezd
Tk.	Tatarkaszinszkij rajon
Tolk.	Tolkovij szlovar udmurtszkogo jazyka
T-r.	Tatarsko-russkij slovar
Trex.	Trehbaltajevszkij rajon
Tujm.	Tujmazinszkij rajon
tuv.	tuvai
türkm.	türkmén
u.	utca
U.	Urmarszkij rajon
U.Vym.	Uszty-Vimszkij rajon
UASSR.	Udmurtszkaja Avtonomnaja Szovjetszkaja Szocialiszticeszkaja Reszpublika
Uč.	Ucselinszkij rajon
udm.	udmurt
ujg.	ujgur
ujg.mod.	modern ujgur
ukr.	ukrán
Uxt.gs.	Uhtyinszkij gorszovjet
v.	vallási
V.	Vurnarszkij rajon
Vax.	VAHRUŠEVA, M.P. Udmurtsko-russkij slovar 1956.
Vj.g.	Vjatszkaja gubernyija
vm.	vármege
Vo.	Volzsszkij voloszty
vö.:	vesd össze
Xajb.	Hajbullinszkij rajon
Xval.u.	Hvalinszkij ujezd
z.	zürjén
Zianč.	Ziancsurinszkij
Zil.	Zilairszkij rajon

Zv. Zvenyigovszkij rajon

Források

- ANDREJEV ANDREJEV, N. A. 1961: *Csuvaszsko-russzkij szlovar, Goszudarsztvennoje Izdatelsztvo Inosztrannyh i nacionalnyh szlovarej*. Moszkva.
- Ar. NIKITIN
- Ašm. ASMARIN, N. I. 1928-50: *Thesaurus linguae Tschuvaschorum I-XVII. Csuvaszskoje Goszudarsztvennoje Izdatyelsztvo*. Kazan-Csebokszari.
- BAKOS 1986 BAKOS Ferenc 1986: *Idegen szavak és kifejezések szótára*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- BORISOV 1932 BORISOV, T. K. 1932: *Udmurtszko-Russzkij Tolkovjy szlovar*. Izsevszk.
- Fa. FASZMER, M. 1964-1973: *Etimologicseszkij szlovar russzkovo jazyka. Perevod sz nyemeckovo i dopolnyenyija O.N. Trubacsova, t. I-IV*. Moszkva.
- GMA Gidronimy Marijszkoj ASzSzR
- HADROVICS- HADROVICS László-GÁLDI László 1951: *Orosz-Magyar szótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- GÁLDI 1951
- JEGOROV 1964 JEGOROV, V. G. 1964: *Etimologicseszkij szlovar csuvaszskovo jazyka. Csuvaszskoje Knyizsnoje Izdatelsztvo*. Csebokszari.
- KÁZMÉR 1993 KÁZMÉR Miklós 1993: *Régi magyar családnevek szótára*. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.
- KISS 1980 KISS Lajos 1980: *Földrajzi nevek etimológiai szótára*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- KISS 1995 KISS Lajos 1995: *Földrajzi neveink nyelvi fejlődése*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- LELKES 1998 LELKES György 1998: *Magyar Helységnév-azonosító Szótár*. Talma Könyvkiadó, Baja.
- LYTKIN- V. I. LYTKIN-J. Sz. GULJAJEV 1999: *Kratkij Etimologicseszkij Szlovár komi jazyka. Komi Knyizsnoje Izdatyelsztvo*. Szyktyvkar.
- GULJAJEV 1999
- Éksz. JUHÁSZ József et al (szerk) 1985: *Magyar Értelmező Kéziszótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- MUNKÁCSI 1990 MUNKÁCSI Bernát 1990: *A votják nyelv szótára*. Uralisztikai Tanszék Kiadványa, Pécs.
- NAP *Naszeljonnyje punkty csuvaszskoj ASzSzR. Csuvaszskoje Knyizsnoje Izdatelsztvo*. Csebokszari, 1974.
- NIKITIN NIKITIN, I. D.: *Toponimika (nazvanija urocsis, ovragov, leszov i drugih punktov szelenij) Csuvaszskoj ASzSzR. Naucsnyj arhiv CsNII, knizsnoje posztuplenije N. 72*. Kézirat.
- Omeljan Pritcak Pritsak, Omeljan 1957: *Tschuwaschische Ortsnamen*. Wiesbaden.
- SIS N.M. Sanszkij-V.V. Ivanov-T.B. Sanszkaja 1975: *Kratkij etimologicseszkij szlovar russzkovo jazyka*. Moszkva.
- SW FOKOS-FUCHS, D. R. 1959: *Syrjänisches wörterbuch I-II*. Budapest.
- SZILASI SZILASI, M. 1896: *Vogul szójegyzék*. Budapest.
- TB. *Szlovar toponymov Baskirskoj ASzSzR. Baskirskoje Knyizsnoje Izdatyelsztvo, Baskort ASZSZR-nin toponimdar hüðlege*. Ufa. 1980.
- TESz. BENKŐ Loránd (főszerk) 1976: *A magyar nyelv történeti*

- etimológiai szótára I-III.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- TSK. A. I. Turkin 1986: *Toponimicseszkij szlovar komi ASzSzR. Komi Knyizsnoje Izdatyelsztvo.* Szyktyvkar.
- ÚMTsz. B. LŐRINCZY Éva (főszerk.) 1979: *Új magyar tájszótár.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Vax. VAHRUŠEVA, M. P. 1956: *Udmurtsko-russkij slovar. Izdatyelsztvo „Russzkij jazik”.* Moszkva.

Irodalom

- BÁRCZI Géza-BENKŐ Loránd-BERRÁR Jolán 1978: *A magyar nyelv története*. Tankönyvkiadó, Budapest
- BOTTYÁNFY Éva et al.1993: *Bevezetés az egyetemi magyar nyelvészeti tanulmányokba*. Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Nemzeti Tankönyvkiadó
- CZEGLÉDI Katalin 1991a: „Orosz képzős földrajzi nevek Csuvasiában” in: *Első Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Konferencia*. Bessenyei György Tanárképző Főiskola Kiadása, Nyíregyháza. I: 299-302.
- 1991b: „Rol’ russzkovo jazüka v formirovanyii toponymii Csuvasii” in: Gadányi Károly (szerk.): *Nemzetközi Szlavisztikai Napok IV*. Szombathely. 397-401.
- 1993: „A Volga vidéki víznevek szerkezeti vizsgálata” in: *III. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Konferencia*. Miskolci Egyetem Kiadása, Miskolc. II: 81-86
- 1994a: „Csuvasia földrajzi neveinek morfológiai és szintaktikai szempontú feldolgozása” in: *II. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Konferencia*. Egyetemi Kiadó, Veszprém. 313-315.
- 1994b: „Számjelölés a Volga vidéki orosz használatú földrajzi neveken” in: *Studia Nova 1. A Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészettudományi Karának tudományos közleményei*. Mundus Press, Budapest. I. évf. 1. sz. 69-79.
- 1994c: „Birtokos jelölés a Volga vidéki földrajzi neveken”. in: *Studia Nova 2. A Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészettudományi Karának tudományos közleményei*. Mundus Press, Budapest. I. évf. 2. sz. 111-129.
- 1995: „A -jak végű szavak vizsgálata a Volga vidéki földrajzi neveken”. in: *IV. Magyar Alkalmazott Nyelvészeti Konferencia. Folia Practico Linguistica*. XXIV. évf. Budapest. II: 677-683
- 1996a: „Отражение русских грамматических свойств в топонимических названиях” in: *Slavica Quinqueecclesiensia II. A szláv nyelvek oktatásának elmélete és gyakorlata III. c. nemzetközi konferencia (Pécs 1996. IV. 26-27.) anyaga*. Janus Pannonius Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Szláv Filológiai Tanszék Kiadása, Pécs. 147-163
- 1996b: „Jelzős szerkezetek a Volga-Urál vidéki földrajzi neveken (részlet)” in: *Debreceni Szlavisztikai Füzetek*. KLTE Debrecen. 41-51.
- 2000: „The name of Hungarian people hungar in the mirror of geographical names” in: *Uralica No. 12*. The Uralic Society, Kansai University of Foreign Studies, Osaka, Japán.
- 2002: „A földrajzi nevek és a magyar őstörténet (Az Iszter folyóról)” in: *Eleink - Magyar Őstörténet* I. évf. 2. sz.
- 2004a: „Attila neve és a földrajzi nevek” in: „*Magyarság és Kelet*” A Magyarok Világszövetsége által 2004. június 1-6 között rendezett őstörténeti konferencia válogatott előadásai. Írástörténeti Kutatóintézet VARGA Ákos-VARGA Endre-VARGA Géza-VARGA Máté Kiadása, Budapest (CD)
- 2004b: „Magyarság, Európa és Kelet a földrajzi nevek fényében (Az ungar név kapcsán)” „*Magyarság és Kelet*” A Magyarok Világszövetsége által 2004. június 1-6 között rendezett őstörténeti konferencia válogatott előadásai. Írástörténeti Kutatóintézet VARGA Ákos-VARGA Endre-VARGA Géza-VARGA Máté Kiadása, Budapest (CD)
- 2004c: „Nyelvi kapcsolatainkról másképpen” in: *Eleink - Magyar Őstörténet* (5.) II. évf. 1. sz. 5-31
- 2004d: „A magyar csünik szó és a földrajzi nevek” in: *Hungarian Studies, International*

- Journal for Central European and Hungarian Studies*. Volume I. Kyoto, Japán. 19-47.
- 2004e: „A magyar népnév és a Megyer törzsnév a földrajzi nevek tükrében” c. előadás anyaga elhangzott: A Magyar Östörténeti Egyesület 2004. dec. 16-án Harmatta János emlékének szentelt ülésen. (Megjelenés alatt)
  - 2004f: Bevezetés a nyelvészeti őstörténeti tanulmányokba 1. in: Nyelvészeti őstörténeti füzetek 1. Miskolci Bölcsész Egyesület, Miskolc 2004.
  - 2005a: Bevezetés a nyelvészeti őstörténeti tanulmányokba 2. in: Nyelvészeti őstörténeti füzetek 2. Miskolci Bölcsész Egyesület, Miskolc 2005.
  - 2005b: Bevezetés a nyelvészeti őstörténeti tanulmányokba 3. in: Nyelvészeti őstörténeti füzetek 3. Miskolci Bölcsész Egyesület, Miskolc 2005.
- CSERVENKA Judit 2004: „Interjú Marác Lászlóval” in: *Turán (XXXIV.)* VII. évf. 5. sz.
- HAJDÚ Péter 1966: *Bevezetés az uráli nyelvtudományba*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- HUNFALVY Pál 1876: *Magyarország ethnographiája*. Budapest.
- KISS Lajos 1980: *Földrajzi nevek etimológiai szótára*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- 1995: *Földrajzi neveink nyelvi fejlődése*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- LAZICZIUS Gyula 1944: *Fonetika*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda Kiadása, Budapest.
- LIGETI Lajos 1986: *A magyar nyelv török kapcsolatai a honfoglalás előtt és az Árpád-korban*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- MAKKAY János 1993: *A magyarság keletkezése*. A szerző magánkiadása, Budapest.
- POGÁNY Irén-ZELLIGER Erzsébet 1972: „Több nyelvű települések földrajzi név anyagának gyűjtése és lejegyzése” in: *MNy.* LXVIII évf. 400-412.
- PUSZTAY János 2000: *Szakszógyűjtemény az uráli nyelvek tanulmányozásához*. Az Uralisztikai Tanszék Kiadványai, Szombathely.
- RÓNA-TAS András 1978: *Bevezetés a csuvas nyelv ismeretébe*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- VÁMBÉRY Ármin 1895: *A magyarság keletkezése és gyarapodása*. Budapest.
- VÉGVÁRI József 2004: „Hangrendi párhuzamok anyanyelvünkben (Lugossy József nyomán)” in: *Turán (XXXIV.)* VII. évf. 5. sz. 48.